

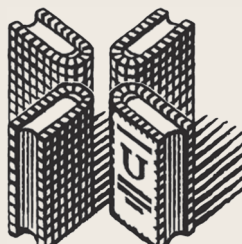
A BONIS BONA DISCERE

• ÜNNEPI KÖTET •

BELOVICS ERVIN

60. SZÜLETÉSNAPIJA

ALKALMÁBÓL

XENIA

BUDAPEST • 2017

A BONIS BONA DISCERE

ÜNNEPI KÖTET

BELOVICS ERVIN

60. SZÜLETÉSNAPIA ALKALMÁBÓL

A BONIS BONA DISCERE

♦ ÜNNEPI KÖTET ♦
BELOVICS ERVIN
60. SZÜLETÉSNAPJA
ALKALMÁBÓL

BARABÁS A. TÜNDE ÉS VÓKÓ GYÖRGY
SZERKESZTÉSÉBEN

Országos Kriminológiai Intézet – PÁZMÁNY PRESS
BUDAPEST ♦ 2017

UNIVERSITATIS CATHOLICÆ
DE PETRO PÁZMÁNY NOMINATÆ
FACULTAS IURIS ET
SCIENTIARUM POLITICARUM

XENIA

© Országos Kriminológiai Intézet, 2017
© Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar, 2017
© Szerkesztők, 2017
© Szerzők, 2017

A kiadvány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
támogatása keretében valósult meg:
Központi Alapok Program KAP16-71006-1.1-JÁK
azonosítószámon.

ISSN 2061-9227
ISBN 978-963-308-301-7

XENIA LOGO: Barka Ferenc

Kiadja:
az Országos Kriminológiai Intézet,
Budapest, Maros u. 6/A • www.okri.hu
és
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara,
Budapest, Szentkirályi u. 28–30. • www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Szabó István dékán

Szöveggondozás: Takács Andrea
Nyomdai előkészítés: Szakalné Szeder Andrea

Készült a Váreg kft.
nyomdájában
Felelős vezető: Bernwallner Viktor

TARTALOM

Előszó.....	9
Köszöntő	11

I. BÜNTETŐ ANYAGI JOG

Viktor BÉRCES The Possible Ways of Interpreting the Criminal Law Protection of Personal Secrets.....	15
--	----

DOMOKOS Andrea Belátási képesség a magyar büntetőjogban egykor és ma	37
---	----

GÁL István László Néhány gondolat a terrorizmus finanszírozása elleni büntetőjogi szabályozás hatékonyságáról	49
---	----

GELLÉR Balázs – AMBRUS István Fennmaradó kérdőjelek a büntetőjogi bünszervezet-fogalom alkotmányossága körül	61
--	----

GÖRGÉNYI Ilona A korrupciós bűncselekmények egyes kérdései	79
---	----

KOVÁCS Tamás A magánindítvány megjelenése és története a magyar büntetőjogban	95
--	----

OTT István Örökzöld kérdések a hamis vád kapcsán	111
---	-----

SCHANDA Balázs A vallási meggyőződés büntetőjogi védelme	123
---	-----

SINKU Pál

A pénzmosás miatti bűnügyek gyakorlata – az ügyészi jogalkalmazás tapasztalatai	135
---	-----

II. BÜNTETŐELJÁRÁS-JOG

BÁNÁTI János

Megújuló büntetőeljárás, újszerű védői feladatok	157
--	-----

A. Tünde BARABÁS

Reconciliation and Victims' Rights in the Continental Criminal Procedure...	171
---	-----

HERKE Csongor

Az ügyészség és a távoltartás	183
-------------------------------------	-----

III. BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG

BORY Noémi

Gondolatok a javítóintézeti nevelés végrehajtásával kapcsolatos változásokról és dilemmákról.....	201
---	-----

LAJTÁR István

Rend és biztonság a fogva tartás során.....	213
---	-----

SZÜCS András

A fokozatváltás múltja és jelene	229
--	-----

VARGA-KORITÁR György

Túlzásúfolt büntetés-végrehajtási intézetek – kártalanítás.....	243
---	-----

IV. IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÉS BÜNÖZÉSKONTROLL

BÉKÉS Ádám

Hatékony védelem – túl az alapokon	257
--	-----

DARÁK Péter

Ígéret és szertartás	273
----------------------------	-----

FINSZTER Géza	
A társadalom kontrollmechanizmusai	283
KISS Anna	
Létezik-e bűn büntetés nélkül?	301
KÓNYA István	
Az állam büntetőhatalma	317
KORINEK László	
Az Innocence Project	333
MOLNÁR Gábor Miklós	
A tanácsülés és a tanácskozási titok	355
POLT Péter	
Egy jogdogmatikai vita margójára	375
TÓTH Mihály	
Egy előzetes döntéshozatali eljárás ügyön túlmutató tanulságai	391
VARGA Zs. András	
Az ügyészség szerteágazó modelljei	407

V. JOGTÖRTÉNET, KÁNONJOG, TUDOMÁNYETIKA

FRIVALDSZKY János	
Az emberi élet intézményes védelme az őszösvetségi jogban	421
SZABÓ István	
Az államforma rendezése (1920)	445
SZUROMI Szabolcs Anzelm O.Praem.	
A hatodik parancsolattal szembeni legsúlyosabb büntetendő cselekmények és az esetükben alkalmazandó kánoni eljárás	459
VÓKÓ György	
A bűnügyi kutatás tudományetikája	473

VI. NEMZETKÖZI KÖZJOG, NEMZETKÖZI MAGÁNJOG

BÁNDI Gyula

A környezeti értékek védelmének lehetséges szintje..... 489

BURIÁN László

A jogválasztás az új nemzetközi magánjogi törvényjavaslatban..... 507

HARSÁGI Viktória

A holland egyesületi, alapítványi perek és a kollektív
egyezségi eljárás szimbiózisa519

A kötet szerzői535

• ELŐSZÓ •

Hazánk magas rangú tisztségviselőjét, a legfőbb ügyész helyettesét, a jogtudóst, a büntetőjog-tudományok mindenki – a gyakorlat és a szellem emberei – által elismert kiváló oktatóját és kutatóját köszöntjük 60. születésnapján. Dr. Belovics Ervin professzor urat ünnepeljük, a büntetőjog-tudományok – anyagi, eljárási és végrehajtási jog – közismert kiemelkedő művelőjét, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara e nevet viselő tanszékének vezetőjét.

Megtisztelő, hogy a magyar büntetőjog-tudomány és a közélet ilyen kimagasló egyénisége munkatársai, tanítványai, barátai lehetünk. Tudása, műveltsége, szakmai kvalitásai, következetessége, szakmai és tudományos tisztánlátása magas mércét állít mindannyiunk elé. Szakmai felkészültsége, határozottsága, empatikussága, óriási munkafegyelme sokunk számára mutat irányt, példát, biztatást. Gyakran hangoztatott szigorúsága mellett jól megfér a szellem sziporkázása, az érdekfeszítő előadásmód, amellyel, tudását átadva, több évtizedes oktatói munkája során hallgatóit, tanítványait magával ragadja, sokukat eközben elkötelezetté téve a bűnügyi tudományok művelése iránt.

Főhajtásukat nagysága előtt, s jókívánságaikat az ünnep alkalmából tisztelői nem is fejezhetnék ki alkalmasabb módon, mint saját tudományterületük egy-egy kiemelt témájának kifejtésével. A tisztelet alapja nemcsak a szakmai teljesítmény, hanem az emberi minőség, amely a különféle jogterületek művelőit, elméleti és gyakorlati szakembereket egyaránt arra sarkallt, hogy tollat ragadjanak az ünnepelt köszöntésére.

A tanulmányok e sokszínű palettájával köszöntjük Dr. Belovics Ervin professzor urat a jeles napon, jókívánságaink tudományos megformálásának e kötetbe foglalásával!

A szerkesztők

KÖSZÖNTŐ

Dr. Belovics Ervin pályatársunk, kollégánk és barátunk 60 éves.

E hat évtized utolsó húsz évének lehettem közvetlen szemlélője és részese. Egy szakmai sikerekben és fordulatokban különösen gazdag, kiemelkedő pályafutást összegezhetnénk, de szerencsére erről szó sincs. Dr. Belovics Ervin ma is ugyanazzal a lelkesedéssel, hasonlóan fontos munkát végez, mint pályafutása kezdetén, elért eredményei önmagukért beszélnek.

Tekintsünk röviden vissza erre a nem mindennapi életútra!

Dr. Belovics Ervin 1983-ban szerzett diplomát az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Néhány hónapos – az OTP Vezérigazgatóságán eltöltött – munka után a Budapesti Munkaügyi Bíróságon helyezkedett el fogalmazóként. 1985-ben bírói szakvizsgát tett, majd bírónak választását követően az Igazságügyi Minisztérium Oktatási, illetve Büntető Osztályán tevékenykedett kodifikátori munkakörben. 1990. július 1-jén nevezték ki a Pesti Központi Kerületi Bíróság csoportvezető-helyettes bírójává. Ugyanebben az évben végezte el a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem jogász–közgazdász szakát. 1990. december 1-jén nyert ügyészi kinevezést a Legfőbb Ügyészségre a Büntető Bírósági Ügyek Főosztályára, itt előbb az Általános Ügyek Osztályát vezette, majd osztályvezetőként a Bírósági Ügyek Osztályát, végül e főosztályon főosztályvezető-helyettes ügyészként dolgozott. Ügyészi hivatásában a legteljesebb mértékben megfelelt és megfelel annak a Kozma Sándor-i intelemnek, amely szerint: „A királyi ügyész a feljelentések gomolyában óvatosan keresendi a szálak végeit, nyomoz, de nem üldöz, s a meglelt ösvényen való továbbhaladást a törvény által hivatott bírósági közegnek engedi át.”

2000. június 5-én a köztársasági elnök a legfőbb ügyész javaslata alapján büntetőjogi legfőbb ügyész helyettesé nevezte ki. Ezt a posztot azóta is ő tölti be, ami példátlanul hosszú idő az ügyészi szervezet immár majdnem 150 éves történetében.

Ez azonban nem tekinthető véletlennek. Dr. Belovics Ervin mellett, hogy kiváló szakember, jelentős vezetői képességekkel büszkélkedik, amelyek képessé tették őt arra, hogy már három legfőbb ügyészi cikluson keresztül kiemelkedő szakmai színvonalat érjen el az általa irányított szakág. Ez nem történhetett

volna meg anélkül, hogy átlássa és kezelni tudja a szakágban felvetődő összes kérdést, össze tudja hangolni az elméleti és gyakorlati problémákra kínálgató megoldásokat. Dr. Belovics Ervin ugyanis nem csupán magas szakmai irányító posztot betöltő ügyész, hanem egyben a jogi tudományos élet kiemelkedő személyisége.

Mindig érdekelték a büntetőjog elméleti problémái, elsősorban a dogmatikai kérdésekben mélyült el. 2007-ben szerzett *summa cum laude* minősítéssel PhD-fokozatot a Pécsi Tudományegyetemen. 2012-ben avatták habilitált doktorrá a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán. Tudományos munkássága nemzetközi szinten is elismert. Kutatási területe a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai, a bűncselekmény megvalósulási szakaszai, elkövetői, a büntetés kiszabása, valamint a törvényes vád és a jogorvoslati rendszerek kérdései. Kutatásai eredményeként több mint 170 tudományos közlemény szerzője.

Dr. Belovics Ervin elméleti és gyakorlati tudását nem csupán Magyarország Ügyészségén és a tudományos életben kamatoztatja. Pályafutása kezdete óta oktat, több felsőoktatási intézményben immár generációk tanulhatták tőle a büntetőjogot. Sok diák az ő hatására kezdett érdeklődni az anyagi büntetőjog és a büntetőeljárás iránt és választotta élethivatásul az ügyészi pályát. Dr. Belovics Ervin napjainkban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának tanszékvezető egyetemi tanára, valamint az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar egyetemi magántanára. A diákok közt méltán népszerű elismert előadó, akinek óráit folyamatosan sok hallgató látogatja. A köztársasági elnök méltán nevezte ki 2014-ben egyetemi tanárrá.

Nem elhanyagolható Dr. Belovics Ervin hozzájárulása a jogalkotáshoz. Tevékeny szerepet vállalt a 2012. évi C. törvény (Btk.), valamint a 2017 tavaszán elkészült büntetőeljárás-jogi törvénytervezet kodifikálásában.

Dr. Belovics Ervin erőnyeit, munkásságának kiemelkedő állomásait még hosszasan lehetne sorolni. Úgy gondolom, ezt azért sem érdemes megtenni, mert napjainkban is aktív, kreatív alkotó, aki valamennyi említett területen pótolhatatlan munkát végez, és ez várható tőle a jövőben is. Hatvanadik életének betöltése csak egy kiemelkedő életkori állomás, amely újabb inspirációkat adhat további tevékenységének.

Kívánom, hogy Dr. Belovics Ervin jó egészségben tovább haladjon a számára már régen kijelölt úton, és sok örömet leljen szakmája művelésében, munkatársai és barátai segítő közreműködését, elismerését élvezve.

Dr. Polt Péter
legfőbb ügyész

I. BÜNTETŐ ANYAGI JOG

THE POSSIBLE WAYS OF INTERPRETING THE CRIMINAL LAW PROTECTION OF PERSONAL SECRETS

Viktor BÉRCES

1. Introduction

The scope of criminal acts related to secrets is widely defined both on the level of laws and on that of science. The common basis for these delinquencies is constituted by personal secrets, the definition of the conceptual features of which is generally accepted. One example for this is that the information that constitutes the basis for personal secrets is only known in a narrow circle, and also, that the owner has a legitimate interest in preserving this information. Of course, these criteria should also be met with regard to the further types of secrets that are generated from personal secrets in order to be able to define them as criminal acts.

My study focuses on perhaps the most ancient type of secrets, i.e. the question of personal secrets, as well as on the analysis of the concepts of the three ways of its manifestation, which include confessional secrets, medical secrets and attorney-client privileged information. The reason why I undertook this task was perhaps because the statutory regulation of the three above-mentioned categories is rather incomplete, the content-related criteria of these have mostly been defined by legal science and judicial practice in the recent decades. Thus, the study of the question may primarily be based on case law solutions but I strongly believe that further references regarding the above categories would be necessary on the level of the Hungarian Criminal Code (hereinafter referred to as: the Btk) and on that of the Hungarian Civil Procedures Act (hereinafter referred to as: the Be) alike, taking the frequency of the situations that they affect into account, as well as the legal disadvantages arising from the violation of these types of secrets.

2. The history of the regulation and the dogmatic implications of the violation of personal secrets (Section 223 of Btk)

In the criminal law enforcement, quite a number of types of secrets are familiar: personal data¹, special personal data, the privacy of letters, the secrets related to the secrecy of elections and referendums, business secrets, classified data, bank secrets, securities secrets etc.² Some of them are mentioned in the Btk., while the interpretation of some other types of secrets only becomes clear from judicial practice or different positions of jurisprudence. I do not venture into analyzing all the concept of secrets from a dogmatic and practical point of view in one single study, what I am striving for instead is to present the forms of manifestation of personal secrets, which, in my view, are the ones that mean the basis for these other categories and which require the most complex interpretation.

The violation of personal secrets is indicated as a statutory definition in the criminal code of nearly each EU member state. From these, I would like to highlight the German and Austrian statutory rules, as these are the systems that most resemble the Hungarian legislative solutions, through their nature.

Pursuant to the provisions set out in the German Criminal Code, those who disclose any data related to another person without being authorized to do so commit a crime. In the law, the scope of those persons who, as special subjects, may commit such crimes, is defined. This group includes medical doctors, dentists, pharmacists, psychologists, attorneys, patent agents, notaries public, financial advisors, tax advisors, auditors, marriage counsellors, social workers, employees of insurance companies, public servants, experts, etc. Thus, it is defined by the German law in which occupations or activities is it possible to violate personal secrets. Such behavior is sanctioned more gravely if the person demonstrates this for gaining benefits.³

¹ The development of the legal protection of personal secrets chronologically precedes the emergence of the protection of personal data and the subject of regulation is also a narrower group of data and facts (a personal secret of a private individual always qualifies as a personal data at the same time). JÓRI, András: *Az adatvédelmi jog generációi és egy második generációs szabályozás részletes elemzése*. [The Generations of Data Protection Law and the Detailed Analysis of a Second Generation Regulation]. Doctoral dissertation. Pécs, 2009. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/jori-andras/jori-andras-vedes-ertekezes.pdf>

² TÓTH, Mihály: Titkokkal „átšőtt” büntetőjog. [Criminal Law Interwoven with Secrets]. *Iustum, Aequum, Salutare*, 2005/1. 57–58.

³ See: There is no such element of statutory definition in the Hungarian law, as this belongs to the conceptual scope of another crime. BELOVICS, Ervin – MOLNÁR, Gábor – SINKU, Pál:

The Austrian Code also limits the punishability of the act to professional secrets: pursuant to this, those who disclose any of the data obtained in the course of exercising one of the professions defined in the law commit the crime of “violating professional secrets”. In the law, the health care, social security and official sectors are specifically mentioned, based on which “[...] those who communicate or utilize any data on another person’s health status commits a crime if such data was entrusted to them, or such data became accessible to them during exercising their profession related to curing patients, the supply of medicine, the management of the medical institution, or the performance of social security-related tasks, and the disclosure of such secret causes a violation of interests [Section 121(1)]. A crime will be committed by any experts appointed by the court or another authority as well if they disclose the secret obtained in their capacity as experts [Section 121(3)].⁴

As regards the Hungarian regulation, the idea of the unlawfulness of violating secrets emerged as early as in the so-called Csemegi Code: the source of law, as the “forerunner” of personal secrets, provided on professional secrets, the obligors of which included public officials, lawyers, physicians, surgeons, pharmacists and midwives.

A personal secret as a concept of criminal law first emerged in the ministerial justification of Act V of 1961. This explanation of the law regarded it as a primary goal to define the subjective scope in the regulation of violating personal secrets. In the justification, the scope of the applicability of the crime was extended as compared to the earlier criteria by having formulated the secrecy obligation for all the persons who exercised a profession in general. (The legal protection ensured by the earlier BHÖ [the Official Compilation of Criminal Rules], however, only extended to those types of secrets whose disclosure jeopardized the reputation of a family or a person. It is obvious that the current definition excluded quite a number of such factors from the scope of secrecy, in the case of which confidentiality would have been highly desirable for the offended party.)

When examining the concept of personal secrets, first of all, it will be necessary to clarify the legal literature standpoints on the definition of secrets. The criterion according to which in this case, we are talking about an item of data, a fact or a circumstance that is known to a rather narrow group of persons and that can become known to a limited range of persons, can be regarded as a

Büntetőjog II. Különös Rész. [Criminal Law 2, Special Part]. Budapest, HVG-Orac, 2015. 281.

⁴ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU op. cit. 281–282.

“common denominator” to a certain extent. Thus, the subject of legal protection is not the secret itself but one of its external forms of manifestation.⁵

Busch thinks that “the criminal law protection of personal secrets is built on that in our society, any and all persons can be required to keep personal secrets who come in possession of such secrets in any way whatsoever.”⁶ *Törő* thinks that we can only talk about secrets as long as only a narrow group of persons is familiar with a fact or an item of data, as long as it is possible to keep such secrets. Public disclosure, however, should always be interpreted in relative terms.⁷

The concept of personal secrets has not been defined by any of our criminal codes. This is missing from the currently valid Criminal Code (the Btk, i.e. Act C of 2012) as well, however, the definition of a personal secret as all such confidential facts, circumstances or data only familiar to a narrow group of persons and keeping which is a legitimate interest of the person concerned⁸, and the disclosure of which will involve a violation of the interests of the offended party [BH (*Judicial Decision*) No. 2004. 170.] can still be regarded as one that has governing effect. Such data may include the personal, family, pecuniary situation, health status of a passive subject, or any other knowledge on their personal habits. However, there are specific statutory provisions referring to the cases of violating financial secrets, business secrets and classified data.

Personal secrets may affect a high number of the passive subject’s interests: besides the protection of personality, I would also list the interests of uninterrupted participation in primary and secondary communities in this category, as through violating personal secrets, the family and social connections of the offended party are also damaged or jeopardized.

There are several positions taken in legal literature regarding setting up the categories of personal secrets, from which I would like to highlight Kereszti’s attempt at classification: “Based on its form of manifestation, personal secrets can be so-called notional secrets (they are only fixed in the minds of the insiders), material secrets (they are fixed in some tangible form such as

⁵ BUSCH, Béla: *A személyiség büntetőjogi védelme, különös tekintettel a fegyveres testületek keretében megvalósuló deliktumokra*. [The Criminal Law Protection of Personality Rights, with special regard to the Delinquencies Committed in Armed Forces]. *Rendészet és Emberi Jogok*, 2011/2. 39.

⁶ Ibid.

⁷ TÖRŐ, Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*. [The Protection of Personality Rights in Civil Law]. Budapest, KJK, 1979. 434.

⁸ BUSCH op. cit. 40.

facts or data written down, photographed, or recorded as an image or audio recording). As regards their content, they may be of a personal or moral nature (such as the offended party's illness, mental or physical defect, as well as other circumstances that involve family, moral or social judgment), or related to property or substance (like the offended party's pecuniary position, debts, creditability, bank or savings deposits, etc.)."⁹

The delinquent behavior is the disclosure of the personal secret. The concept of this includes all such acts as consequence of which the information that constitutes the subject matter of the personal secret becomes known. Accordingly, the delinquent behavior may be both active and passive, so the criminal act can be committed by action or default. It holds no relevance either how many persons become familiar with the personal secret in question.¹⁰

However, the facts of the action can only be established if the delinquent behavior is demonstrated without a well-substantiated reason. Also, it is well-established regulatory practice that, based on certain interests, the criminal codes allow the disclosure of data, facts, circumstances, etc. that otherwise qualify as personal secrets: among others, those cases can be listed here during which the "apparent wrong-doers" meet some of their data supply¹¹ or reporting obligation¹². The case of approval by the offended party can also be listed in this category. Based on the above line of thought, the punishability of the act is excluded by the lack of the act's endangering society.

Busch says that "the witness to the crime is in a peculiar situation regarding this criminal act. The witness is not obliged to testify if they are obliged to secrecy and if they have not been exempted from their secrecy obligation. If, however, the witness testifies, they will not commit a crime, as in such a case, the unlawfulness of the action is missing, as the exploration of the criminal act qualifies as a substantiated reason."¹³ *Belovics* thinks that the above-mentioned case is in the conceptual scope of the permission in the law, as the Be "leaves it to the witness whether they would like to use their right to refuse giving testimony. If the witness testifies despite their not having been exempted from

⁹ HORVÁTH, Tibor – KERESZTI, Béla – MARÁZ, Vilmosné – NAGY, Ferenc – VIDA, Mihály: *A magyar büntetőjog különös része*. [The Special Part of Hungarian Criminal Law]. Budapest, Korona, 1999. 172–173.

¹⁰ Those who secretly record the content of a conversation conducted with them do not commit a crime, not even if this is done in another person's private household [BH (*Judicial Decision*) No. 2014. 134].

¹¹ E.g. reporting exculpatory evidence, giving a testimony.

¹² E.g. the obligation to report bribery in the case of public officials.

¹³ BUSCH op. cit. 40.

their obligation of secrecy and they disclose the personal secret before the authority, the witness will not commit a crime, with regard to the permission in the law.”¹⁴

The crime is a *delictum proprium*, i.e. it can only be committed by a person who has the necessary personal qualifications: based on this, the requirements of this statutory definition can only be met by those who get in possession of secrets through their occupations or public mandates [BH (*Judicial Decision*) No. 2004. 170.]. I would like to note that if the offender is a public official at the same time, then their act will qualify as official misconduct if the disclosure of the secret is coupled with the purpose of gaining unlawful advantages or causing unlawful disadvantages.

Occupation is defined as all such regularly performed activities which are pursued by the offender in exchange for a consideration, however, it holds no significance whether the legal relationship is regulated by the rules of civil law or labor law. Public mandates include such activities which are performed by the offender for some public or social organization without receiving any consideration. No personal qualification is required for the participants of committing the crime, i.e. the crime can be committed by anybody in the capacity of an instigator or accomplice.

From my part, I think that it is unnecessary to make a distinction between the concepts of occupation and public mandates in the law, as both cases suggest an activity aimed at performing work. It is irrelevant from the aspect of statutory definitions what institution the offender performs the activity in question for, or in exchange for what consideration they do so, or whether they perform the activity for free. This means that it would make sense to simplify the words of the law like this: a criminal act is committed by a person who “discloses a secret that they became aware of during practicing their profession without a substantiated reason”.

Personal secrets can only be violated intentionally, where both *dolus directus* and *dolus eventualis* may come up. Accordingly, the offender must be conscious of that a) the secret that they possess is a personal secret and that b) the circumstance that justifies its disclosure is not well-substantiated. Regarding the latter, although the possibility of a mistaken assessment of the threat of the action to society may come up as a reason for exclusion from punishability but only if the offender had good reason to make such a mistake. The criminal act has no negligent form.

¹⁴ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU op. cit. 282–283.

The establishment of the realization phase of the criminal action is adjusted to whether the offending behavior is demonstrated verbally or in a written form. In the case of verbal statements, one cannot talk of attempts, as the criminal act is completed by communication in the presence of another person and by the other person becoming aware of such information. In the case of a written offence, however, an attempt will become possible if the offender does his/her best to expose the information but the result, i.e. the other party's becoming aware of such information is not achieved for some reason. Consequently, an attempt at violating a personal secret can be established if a letter containing a personal secret is posted by mail and if it does not reach the addressee for some other reason etc.¹⁵

The causing of a material breach of interest is regulated by the Btk as a classified case: in such cases, the offender will be held liable even if it is only their negligence that extends to the current result. The following can, for example, be regarded as a material breach of interest: negative points occurring in the passive subject's career, moral acknowledgement, or family relationships but all those financial advantages as consequence of which the offended party loses their job or any other source of income can also be listed here.¹⁶

The number of crimes depends on the number of passive subjects. If the offending behavior is demonstrated with regard to several personal secrets concerning the same passive subject, then these acts should be regarded as a natural unit. Such crimes are exclusively punishable following a private motion.

3. The canonical law and criminal law aspects of the concept of confessional secrets

As regards the secrecy obligation, there is no considerable difference between canonical law and secular law, both types of cases require absolute secrecy from the clergymen conducting the holy confession. "In the holy confession, [...] it is important that the priest be aware of the weight of his task and to be appropriately prepared and qualified to perform his task [...]. He should be

¹⁵ Ibid. 283.

¹⁶ Ibid. 196.

fully aware of what he may allow himself and his penitent in this position of confidentiality.”¹⁷

Based on the *Codex Juris Canonici* (hereinafter referred to as: CIC), holy confessions can be made before all such members of the clergy who are entitled to perform the activity of confession. However, *Háda* points it out that a holy confession to priests of another rite “requires a very high level of experience from the confessor, as the faculties given to the confessors may be different”¹⁸. However, the freedom of the penitents to choose the clergyman that they would like to confess their sins to cannot be denied. This rule of the canon law puts extra emphasis on the importance of the confidential relationship between the worshipper and the priest, thus indirectly suggesting the importance of secrecy as well.

It is expressed in Canon 220 of CIC that “no one is entitled to unlawfully damage any other person’s reputation, nor can the universal right to the protection of privacy be breached”¹⁹. As regards the importance of this principle, there is some overlapping on the level of international treaties, as Article 12 of the Universal Declaration of Human Rights says that “no one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to attacks upon his honor and reputation. Everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks”²⁰. Thus, the regulatory principles of canonical law and international law can be considered homogeneous based on the above.

The importance of keeping confessional secrets is also emphasized in the rules set out in foreign canon law. *Münsterischer Kommentar* explains all this by the preservation of the authenticity of ecclesiastical preaching: “if a servant of God loses his authenticity, this may also lead to his dismissal from service”²¹.

Kanonisches Recht approaches these questions from the aspect of personality rights: it expressly describes confessional secrets as an aspect of the right to reputation and the right to privacy. All this means that respecting such rights is

¹⁷ HÁDA, László: *A gyóntatói diszkréción és a gyónási titoktartás fogalma, jogrendezése és jogvédelme*. [The Definition, Legal Status and Legal Protection of the Confessor’s Discretion and Confessional Secrecy]. Doctoral thesis. Budapest, PPKE Canonical Doctoral School, 2012. 8.

¹⁸ CIC, canon 991. Cit.: HÁDA op. cit. 41.

¹⁹ Cf. CIC, canon 220 and CCEO, canon 23. Cit.: HÁDA op. cit. 42.

²⁰ Ibid 42.

²¹ Cf. Klaus LÜDICKE: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*. Münster, 1987. 220/2. Cit.: HÁDA op. cit. 42.

justified not only in the case of the believers but also, in the case of all persons who perform holy confessions.²²

Géza Kuminetz thinks that “the basis of this right is the human person himself and his dignity. More precisely, the basis is the interiority of the person, i.e. respect for the forum of conscience, which has a double dimension: on the one hand, a person will disclose his own inner world to a person that he finds worthy for it, a person that he would like to share this with. On the other hand, a person will always protect himself from those who would like to find out the secret of his personality unlawfully. This is what is protected by the virtue of modesty. Respecting the latter is what we call ontological respect [...]. It is this ontological respect that reputation is built on, which indicates a person’s honor in society. The basis for this, on the other hand, is moral respect, and this is what the law safeguards.”²³

The author also makes a distinction between the right to reputation and the right to privacy. “Although the right to reputation and the right to privacy are very similar, they are not equivalent. The right to reputation is meant to protect external honor, while the right to the respect of privacy protects internal honor, so that no one finds it out unlawfully. Such items of information may gravely damage a person’s reputation, i.e. his honor as well.”²⁴

Anyway, the “private autonomy of canon law” has been expressed in several areas in the past few centuries, besides the holy confession: for example, among others, in the so-called private penitence; in the sacramental seal; in the freedom of choosing the confessor; in the scope of procedural rules regarding the confession priests; in the mail secrets, as well as the secrecy obligations of ecclesiastical archives.

In summary, it can be stated that the confessor is the primary obligor of confidentiality, and it is only the penitent who can exempt him from such obligation. “The permission of the penitent should be express and given absolutely freely, so that the confessor can freely use this permission outside

²² Winfried AYMANS – Klaus MÖRDORF: *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*. Bd. 2, 13. Aufl. Paderborn–München–Wien–Zürich, Schöningh, 1997. 109. Cit.: HÁDA op. cit. 42.

²³ KUMINETZ, Géza: A klerikusi jogok és köteleességek. [The Rights and Obligations of the Clergy]. In: KUMINETZ, Géza (ed.): *A klerikusi életállapot. Válogatott pasztorálteológiai és kánonjogi tanulmányok*. [A Clergyman’s Form of Existence. Selected Studies in Pastoral Theology and Canon Law]. Budapest, Szent István Társulat, 2010. 283.

²⁴ KUMINETZ, Géza: *A jóhír és magánszféra védelmének joga és a botrányokozás*. [The Right to Protect Reputation and Privacy, Causing Scandals]. Manuscript [in print]. Cit.: HÁDA op. cit. 43.

the confession”²⁵. The secondary obligors of the confessional secret are all those who may obtain any kind of information from the holy confession.

As regards the rules of secular law, one can only find very scarce references to the protection of confessional secrets as personal secrets. The definitions “confession–holy confession” fundamentally belong to the conceptual apparatus of the Roman Catholic Church, this is why the terminology used by secular law should extend the legal evaluation of those actions during which the penitent shares the information qualifying as personal secrets to a clergyman of his or her own choice to a broader scope. The use of the expressions “clergyman” or “information concerning personality rights” may prove to be an appropriate way to do so. The relevant laws follow this method of solution completely: pursuant to the provisions set out in Act CCVI of 2011 on the Right to Freedom of Conscience and Religion, and on the Legal Status of Churches, Religious Denominations and Religious Communities, a clergyman will not be obliged to share the information affecting personality rights that he has become aware of during his religious service with any public authority.²⁶

A fundamental regulatory discrepancy can be observed in the case of the rules on the obstacles of hearing witnesses in our procedural system, as the information that constitutes the subject of confessional secrets is viewed as an absolute obstacle to witness hearing by the provisions set out in Act XIX of 1998 on the Rules of Criminal Procedure (hereinafter referred to as: the Be), while the same is considered only a relative obstacle to witness hearing by Act III of 1952 on the Rules of Civil Procedure (hereinafter referred to as: the Pp). Based on this, a clergyman and a member of an organization performing religious activities who performs religious rituals as his profession cannot be heard as a witness according to the provisions of the Be, as these persons have a secrecy obligation with regard to these items of information through their occupation.²⁷ The grammatical interpretation of this provision of the law suggests that such persons shall not even be summoned as witnesses.

However, from the grammatical interpretation of the Pp, one can conclude that the clergyman is free to decide during the procedure whether he would like to give a testimony, or whether he refuses to do so, with reference to reasons of conscience or canon law, or by quoting the lack of exemption received from the

²⁵ CSÁSZÁR, József: *Gyóntatók zsebkönyve*. [Confessors' Handbook] Budapest, Korda, 1944. 117. Cít.: HÁDA op. cit. 10–11.

²⁶ Section 13(3)

²⁷ Section 81(1), Point a)

owner of the secret. The text of the rule says that those persons who are obliged to keep secrets through their occupation (see e.g. clergymen) may refuse to give a testimony if they would breach their secrecy obligation by testifying, except if they were exempted from this obligation by the affected person.²⁸

It also becomes obvious from the above that by using the expression “clergyman”, the Be contains a specific reference to the relationships affecting the privacy of the church and the worshippers, while the Pp fails to do so, as it exclusively provides on persons “who are obliged to secrecy through their occupation”.

I think that this regulatory conflict in itself does not run counter to the provisions set out in the Fundamental Law of Hungary, still, the homogenization of our procedural codes would be necessary with regard to the definition of the obstacles to giving a testimony and the legal consequences thereof.

4. The appearance of medical secrets as personal secrets in the health care acts of Hungary

“One of the characteristics of medical activity is that it definitely affects personality rights, the medical doctor inevitably restricts these rights by recording the very medical history. This is why trust, reliance, the sincere disclosure of the medical history and the symptoms are required but these may be misused by both sides. Thus, trust has a higher ranking ethical requirement in this situation.”²⁹

The definition in Act XLVII of 1997 on the Management and Processing of Patient Data (hereinafter referred to as the Eüak) says that medical secrets include the health care and personal identification data that the data manager becomes aware of during the medical treatment, furthermore, any other data regarding the necessary medical treatment, one that is in progress or has been

²⁸ Section 170(1), Point c)

²⁹ Marcia A. LEWIS – Carol D. TAMPARO: *Medical Law, Ethics & Bioethics*. Philadelphia, F.A. Davis Company, 2007. 241. Cit.: Zoltán LOMNÍCI JR.: *Az orvosi jog és az orvosi jogviszony alapvonalai*. [The Basic Features of Medical Law and the Medical Doctor's Legal Relationship]. Doctoral thesis. Pécs, PTE ÁJK Doctoral School, 2013. 22.

completed, as well as those that have been shared with regard to the medical treatment [Section 3, Point d)].

Based on the secrecy obligation, health care workers, as well as any other persons who have a legal relationship aimed at work with the health care provider are subject to a secrecy obligation regarding any and all data and facts on the health status of the patient, as well as any other data and facts that they have become aware of during the provision of health care services, without any time limitation, irrespective of whether they have become aware of these data directly from the patient, during their examination or medical treatment, or indirectly from the health care documentation or in any other way. The secrecy obligation does not refer to those cases where the patient has given exemption from this, or if the data supply obligation is prescribed by law (for example, in a criminal procedure).³⁰

The health service provider, except for the affected person's elected GP and the forensic medical expert, is also bound by the secrecy obligation towards the health service provider which was not involved in the medical examination, the establishment of the diagnosis, the medical treatment or the performance of the surgery, except if the communication of the data was necessary for setting up the diagnosis or the further medical treatment of the affected person.³¹

As long as the health care documentation on the patient also contains data that affect the right of another person to a personal secret, the right of review can only be exercised with regard to the specific part that refers to the patient.

Both the data manager and the data processor are obliged to keep the medical secret, except if the interested party or their statutory representative has given their written consent to the forwarding of the health care data and the personal identification data, with the restrictions specified therein, furthermore, if the obligatory forwarding of the health care data and the personal identification data is required by law.³²

Act CLIV of 1997 on Health Care (hereinafter referred to as: the Eütv) contains a high number of procedural rules which are directly related to the importance of the (legal) institution of medical privacy. First of all, it should be highlighted that the persons involved in the provision of health care services

³⁰ Getting familiar with the health care documentation. Information on the data managed during the provision of health care services and the rights of the affected persons. http://www.tesz.co.hu/static/media/files/2016/eu_dok_megismerese_borito_0328_v5.pdf.

³¹ <http://kmmk.hu/wp-content/uploads/2016/01/Az-egeszsegugyi-es-a-hozzajuk-kapcsolodo-szemelyes-adatok-vedelmerol.pdf>

³² Eüak (Act XLVII of 1997 on the Management and Processing of Patient Data), Section 7(1)

are only entitled to communicate any and all health care and personal data that they have become aware of during the provision of the health care services to the eligible persons and subsequently they will also be obliged to treat these data confidentially. In my opinion, it is this “patient right” that can be regarded as one of the starting points for medical privacy. The patient is also entitled to make a statement on who they would like to give information on their condition, the expected outcome of their disease, and who they would like to exclude from the partial or complete knowledge of their health care data.

The limitation of the persons who are present in medical situations also belongs to the conceptual scope of the confidentiality regarding medical treatments and patient care. The keeping of medical secrets may be jeopardized in lack of listing this in the law. It is not a coincidence that both the Eütv and the Eüak contain cogent rules regarding the right to be present.

The Eütv, very rightly, specifically provides on the circumstances of conducting the examinations as well: as a general rule, the medical treatments should be performed in such a way that no other person could see or hear these without the patient’s consent (except if this is unavoidable in an emergency situation). Thus, according to the law, the patient, as a general rule, is entitled to a situation where only those persons are present during their examination and medical treatment whose participation is necessary for administering the health care service, or to the presence of whom they have previously given their consent.³³

The above rule is also confirmed by the Eüak, based on which, besides the doctor who administers the medical treatment and the other health care provider staff members, it is only those persons whose presence the patient has given their consent to that may be present at the medical treatment.³⁴ Without the consent of

³³ Eütv (Act on Health Care), Section 25(5)

³⁴ By respecting the human rights and dignity of the patient, another person may be present without the consent of the affected party if the regime of the medical treatment requires that several patients be treated at the same time; a professional staff member of the police may be present if the medical treatment is administered to a detainee; a member of the penitentiary institution in a service relationship as long as the medical treatment is administered to a person who is serving his sentence involving imprisonment in the penitentiary institution and this presence is necessary for ensuring the security of the person providing the medical treatment, as well as for preventing the patient’s escape; these persons may also be present if this is made necessary by the patient’s personal security from the interest of prosecution and the patient is in a condition that does not allow them to make a statement; those persons who earlier treated the affected person for a medical condition, or who was permitted by the head of the institution or the person responsible for information security to do so for a professional-scientific purpose (except if the affected person has expressly protested against this). Eütv (Hungarian Act on Health Care), Section 25(5)

the affected patient, those health care data, the lack of being familiar with which may involve the deterioration of the patient's condition, may be communicated to the person who provides further patient care and medical care.

The information that falls within the scope of medical secrets can be used in criminal proceedings whenever the need for this emerges. These data may be related to the accused person, the victim or the witness alike.

Data are usually gathered as early as in the investigation phase: after ordering an investigation, in order to explore the facts of the matter, the prosecutor, or with the prosecutor's approval, the investigation authority, may request data supply on the suspect (on the reported person or the person who can be accused of having committed the act) from the health care organization and the related data management unit, according to the rules on inquiries, if this is made necessary by the nature of the case. Such data supply cannot be refused.³⁵

Pursuant to the provisions set out in the Be, the court, the prosecutor, as well as the investigation authority may contact any and all health care institutions maintained by the state or the municipality for requesting information, data, or asking for documents to be delivered to them. For these, the relevant authority may set a deadline of a minimum eight days and a maximum thirty days. The contacted party will be obliged to restore any data that have been coded or incomprehensible in any other way to their original condition preceding delivery or communication, and to make the content of the data cognizable to the inquiring party. The contacted institution will be obliged to perform the data supply, which includes, especially, the processing, the written or electronic capturing, or the forwarding of the data, free of charge, as well as to perform the task, or to communicate the obstacle to such performance within the prescribed deadline.

If the request refers to the communication of personal data (see medical secrets), this may only concern such and as many items of personal data which are absolutely necessary for fulfilling the purpose of the request. In the request, the exact purpose of the data management and the scope of the requested data should be indicated. If, as a result of such request, an item of data that is unrelated to the purpose of the inquiry becomes known to the requesting party, the data should be deleted.³⁶

³⁵ Getting familiar with the health care documentation. *op. cit.*

³⁶ If the organization contacted fails to fulfill the request within the prescribed deadline, or unlawfully refuses to fulfill the request, a disciplinary penalty may be imposed (Be, Section 71).

The legal obtaining of data that belong to the medical secrets cannot only take place through requests but also, through other official coercive measures. Based on these, a house search may also be conducted at the health care institution, if the statutory conditions defined by the Be exist. However, if such coercive measures are aimed at finding a document that contains health care data, then it is exclusively the court that will be entitled to order such, and the procedural activity can only be performed in the prosecutor's presence.³⁷ It is also only the court that can order the seizure of documents containing health care data which are kept at the health care institution.³⁸

5. Interpreting attorney-client privileged information as personal secret based on the Hungarian Civil Procedures Act (Be), the Act on Attorneys at Law (Ütv), ethical rules on attorneys' activities and international case law

In Hungary, it is attorney-client privileged information that is governed by the most complex sets of rules. This is not without a reason since ethical rules governing attorneys' activities are of a constitutional significance. Rule 1/2011 (III. 21.) on Ethics for Attorneys stipulates that "in a society based on respecting the principle of constitutionality, attorneys have a special role. Their duty goes beyond duly performing their assignment within the legal framework. Attorneys shall serve justice and represent the interests of those whose rights and freedoms they have been mandated to guarantee and protect; their duty is not merely to represent a client in a case but also to act as a consultant for this client. Respecting attorneys' profession is an essential condition of constitutionality and democracy in society" (1.1).

In the view of *Tamás Sulyok*, the primary function of regulations on attorney-client privileged information is the protection of public confidence.³⁹ By virtue of Act XI of 1998 on Attorneys at Law (hereinafter referred to as: the Ütv), as a general rule, attorneys shall keep confidential any data or facts acquired in the course of exercising their profession. This obligation is irrespective of the existence of the power of attorney relationship and is retained even after

³⁷ Be, Section 149(6)

³⁸ Be, Section 151(3)

³⁹ Sulyok, Tamás: *Az ügyvédi hivatás alkotmányjogi helyzete*. [The Constitutional Situation of the Profession of Attorneys]. Doctoral dissertation. Szeged, Faculty of Law, University of Szeged, 2013. 132.

the termination of the attorney's activity. The confidentiality obligation also governs other documents made and possessed by the attorney if these include any facts or data in the scope of confidentiality. In the course of the inquiry conducted at the attorney's, the attorney shall not disclose documents or data with reference to their client, but shall not block the inquiry.

The client, client's legal successor as well as client's authorized representative may grant exemption from the confidentiality obligation. At the same time, even in the case of exemption the attorney shall not be interrogated as a witness about facts or data he acquired as a defender.

The confidentiality obligation duly governs attorney-at-law offices and their employees, attorney organs and the officials and employees of the former, as well as natural and legal entities engaged in storing, archiving and guarding electronic or printed documents containing confidential data or processing the data contained therein. To me, from the teleological interpretation of this provision it follows among others that the attorney shall communicate data that are relevant for the essence of the case to his employees only with his client's approval, i.e. in principle the confidentiality obligation is retained also with reference to the employees of the attorney's office until the client gives exemption from this.

The Ütv allows to end the attorney's confidentiality obligation with reference to disciplinary proceedings only: on the basis of this, in disciplinary, investigative and inspection cases launched by the Chamber of Attorneys, in cases where the access to data in the scope of attorney-client privileged information is essential for the proceedings to be successful, the attorney shall be exempted from the confidentiality obligation before the administering chamber organs and the court, in relation to the subject of the case.⁴⁰

Attorney-client privileged information involves not only obligations but entitlements as well. Accordingly, both in criminal and civil proceedings there are legal arrangements established ensuring for the attorney independence in exercising his activity and guarantees for the implementation of certain professional aspects. Consequently, being an attorney is an absolute obstacle for interrogation in the case of defence lawyers (cf. criminal cases)⁴¹ and a relative

⁴⁰ Sections 8(1)–(5)

⁴¹ Be stipulates that counsels for the defence may not be heard as witnesses on issues which have come to their cognisance or which they communicated to the defendant in their capacity as a counsel for the defence [Section 81(1)].

obstacle in that of legal representatives (cf. civil cases)⁴². As was outlined above, the lack of uniform regulations is unfortunate since the Ütv clearly stipulates a confidentiality obligation for all types of cases and, considering the above regulation, the legislator creates a contradicting situation for the attorney's profession.

In the criminal proceedings specifically identified guarantee aspects must be implemented in the course of the investigation. The most important factor is compliance with the principle of proportionality, the essence of which is that neither interests related to investigation, nor those related to attorney-client privileged information, may be violated. Thus, the Be must specifically and individually stipulate in the case of all legal institutions that may come into question in this context the scope as well as the content of intervention by the authorities. A good example for this is that, when specifying the norms of the execution of a house search, legislators state that with reference to attorney offices this may be ordered by the court and executed in the presence of a prosecutor exclusively.⁴³ It raises concerns at the same time that the act restricts the implementation of this rule exclusively to the case where the investigative action concerned aims to locate some document containing professional secrets.

It is a disputed question at the same time if the defender has an information obligation at all and, if he has, at what point this becomes applicable. I believe that this may be applicable only in extremely exceptional cases to be governed by the law by all means. In this scope, the actual relationship (authorization or delegation) is certainly not relevant. What is much more relevant is the attitude to the attorney's role that at attorney may never assign the role of the defendant's "accomplice" to himself.

The essence with reference to attorney-client privileged information is, I believe, that any information (meaningfully) communicated between the defendant and the defender with reference to the criminal case concerned is strictly confidential. This confidentiality feature must primarily be implemented in the defendant's mind, who should regard the defender not as a part of the official machinery but as his supporter. In order that the above aspects be implemented it is important that the defender commit in the service agreement in writing to keeping attorney-client privileged information confidential. In my

⁴² The Act on Civil Procedures (Pp) stipulates that the attorney may refuse to be interrogated as a witness if his confidentiality obligation was violated by a witness testimony, except where exempted from this obligation by the interested party [Section 170(1)].

⁴³ Section 149(6)

opinion, introducing legal provisions for any form of such a written commitment for delegated defenders as well should also be considered.

The scope of data constituting attorney-client privileged information is relatively difficult to define; there are no taxative or exemplificative lists in relation to this issue in the Ütv, either. While it is clearly impossible to pass exhaustive provisions in this scope, with reference to the nature of certain kinds of secret certain categories could be introduced (e.g. “attorney-client privileged information constitutes especially information communicated between the defender and the defendant in speaking areas, the contents of electronic communication between the legal representative and his client”, etc.). Beyond these the act should specify that attorney-client privileged information shall only be information that qualifies as meaningful for the consideration of the defendant or the case. It should also be stipulated that the confidentiality obligation does not arise at the moment of signing the service agreement but from that of the first oral communication; what is more, the premises of the latter (e.g. public area, a court building, an attorney’s office) are totally irrelevant for the obligation to arise. Whether the power of attorney is free of charge has similarly no significance. From all these it can be concluded that describing the concept of attorney-client privileged information still requires legislative efforts.

As regards the EU case law in relation to interpreting attorney-client privileged information, the number of cases before the Court can be considered significant, and decisions clearly move towards the implementation of the widest possible protection of secrets.

The Court ruled against Germany in a case where authorities seized, on the basis of a judicial decision, various documents at an attorney’s office. The decision-maker assigned special significance to the personal (confidential) relationship between the attorney and his client as well as to the fact that the execution of the search negatively affected the attorney’s professional prestige.⁴⁴ The decision ruled that the intervention implemented was not proportionate to its purpose. Sharing the view of *Sándor Papp*, I am of the opinion that in Hungarian regulations house search should be prohibited where “the

⁴⁴ BÉRCES, Viktor: *A védői szerepkör értelmezésének kérdései – különös tekintettel a büntetőbíróóságok előtti eljárásokra*. [Questions of Interpreting the Defender’s Role, with special regard to Criminal Court Procedures]. Budapest, Pázmány Press, 2014. 98.

disadvantages involved in the house search exceed the benefits attainable from the measure”⁴⁵.

In the case *Domenichini v Italy* (1996), the Court ruled that the right to private and family life was violated since the detainee’s letters were inspected by the administering authority. Simultaneously Article 6 3(b) of the Convention (to have adequate time and facilities for the preparation of the defence) was violated by the fact that the applicant’s letter to his lawyer including the justification required for submitting the cassation appeal was opened and returned to him only after the ten-day deadline of submitting it to the Court of Cassation had expired (and the attorney was able to submit it missing the deadline).

In the case *Kopp v Switzerland* (1998) the Court also established the violation of the Convention because telephone conversations had been tapped at the applicant lawyer’s office. The same conclusion was made by the Court in the case *Petra v Romania* (1998) as well, where the essence of the legal violation was that the detainee’s correspondence with the European Court of Human Rights was inspected.⁴⁶

6. Closing thoughts

The currently effective law lists as many as eleven statutory definitions regarding the violations of confidentiality besides the violation of personal secrets, which may lead to the difficult terrain of “overregulation” in the future: mail fraud (Section 224 of the Btk), criminal offences with classified information (Section 265 of the Btk), criminal offences against public records and registers recognized as national assets (Section 267 of the Btk), violation of confidentiality related to the judiciary (Section 280 of the Btk), breach of seal [Section 287(1), Points c)–d) of the Btk], criminal offences related to elections [Section 350(1), Point f) of the Btk], breach of trade secrecy (Section 413 of the Btk), breach of business secrecy (Section 418 of the Btk), illicit access to data (Section 422 of the Btk),

⁴⁵ PAPP, Sándor: Az ügyvédi titok és védelme. [Attorney-Client Privileged Information and its Protection]. *Ügyvédek Lapja*, 4/1997. 31.

⁴⁶ FENYVESI, Csaba: *A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról*. [The Defence Attorney. The Role and Legal Status of the Defence in the Criminal Proceedings]. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 110.

covert information gathering without authorization (Section 307 of the Btk), unlawful integrity test (Section 308 of the Btk).⁴⁷

In my view, the violation of personal secrets may be regarded as the basic statutory definition of all the secrecy-related crimes. In my study, I have made an attempt at analyzing such types of personal secrets regarding which there are no meaningful requirements set by either the Btk or the Be. It is obvious that confessional, medical secrets, as well as attorney-client privileged information are recognized as personal secrets, however, regarding their content-related features, one can exclusively rely on the requirements set out in other laws, or in the ad hoc decisions that become familiar through judicial practice.

The near future will see the dominance of actions running counter to the law on illicit access to data⁴⁸. According to the ministerial justification, “the new statutory definition is based on the international laws and its place in the law is justified by its connection to computer-related crime”⁴⁹. This statutory definition is special because of the mode of committing this act, however, it also protects the right to privacy, so the legal policy reasons underlying its introduction are similar to those of the breach of personal secrets.⁵⁰

As regards the statutory definition of the invasion of privacy (Section 223 of the Btk), I have the following regulatory proposals: 1. In the statutory definition, it would make more sense to use the expression “occupation” instead of the unnecessary distinction between professions and public mandates. 2. The Btk should make references to those types of secrets, as examples, which often occur in everyday life and the exposure of which fits into the offending behavior set out in the above-mentioned statutory definition (e.g. attorney-client privileged information, medical secrets, notary public secrets, etc). 3. The sets of rules set

⁴⁷ VEREBICS, János: Az információs bűncselekmények és az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételének lehetősége az új Btk.-ban. [Information Crimes and the Possibility for Rendering Electronic Data Temporarily Inaccessible in the New Criminal Code of Hungary]. *Gazdaság és Jog*, 2/2013. 5.

⁴⁸ See crimes against information systems, the Hungarian Criminal Code, Chapter XLIII, Section 422.

⁴⁹ LÁSZLÓ, Balázs: *Új büntetőtörvényünk titokvédelmi rendszeréről*. [The Protection of Classified Information in our New Criminal Code]. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/uj-buntetotorvenyunk-titokvedelmi-rendszerrol>

⁵⁰ The offending behaviors are defined rather broadly: 1) covertly searching the home or other property, or the confines attached to such, of another person; 2) monitoring or recording the events taking place in the home or other property, or the confines attached to such, of another person, by technical means; 3) opening or obtaining the sealed consignment containing communication which belongs to another, and recording such by technical means; 4) captures correspondence forwarded by means of electronic communication networks, including information systems, to another person and records the contents of such by technical means.

out in the Be and the Pp should be integrated with regard to the standardization and legal consequences of the obstacles to hearing witnesses. In my view, the Pp should follow the system of the Be, i.e. this quality should be stipulated as an absolute obstacle to witness hearing in the case of clergymen, medical doctors and attorneys as well.

BELÁTÁSI KÉPESSÉG A MAGYAR BÜNTETŐJOGBAN EGYKOR ÉS MA

DOMOKOS Andrea

A törvényalkotó nagy felelőssége, hogy kinek számítja be a bűncselekmény elkövetését és kik esetében tekint el a büntetőjogi felelősségre vonástól. A régi törvényhozások is ismerték a gyermekek büntetlenségét, az eltérés abban volt, hogy mely kortól tekintik felelősségre vonhatónak az egyént.

A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok azt jelenti, hogy a törvény vélelmezi bizonyos életkor alatti elkövetők esetében azt, hogy nem képesek cselekményük következményeit előre látni, illetve hogy az akaratuknak megfelelő magatartást tanúsítsanak.

1. Beszámítás és belátás

Magyarországon fontos változás a felelősségre vonandók körét illetően a 2012. évi C. törvény azon rendelkezése, amely szerint a 12 és 14 év közti elkövetők is büntetőjogi felelősséggel tartoznak az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, a testi sértés, a terrorcselekmény, a rablás és *a kifosztás megvalósítása esetén, amennyiben az elkövetéskor rendelkeztek a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással*.¹ Aki a 12. születésnapján valósítja meg a fent említett személy elleni erőszakos büntetendő cselekmények valamelyikét, nem vonható büntetőjogi felelősségre, mivel aznap éjfélig gyermekkorúnak számít. Abban az esetben, ha az elkövetési

¹ Btk. 16. § Nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés [160. § (1)–(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a terrorcselekmény [314. § (1)–(4) bekezdés], a rablás [365. § (1)–(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)–(3) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.

magatartást gyermekkorúként fejti ki, az eredmény pedig később, a születésnapja után következik be, szintén nem fogják felelősségre vonni.

A büntetőjogban az az elkövető felel az általa elkövetett bűnért, aki legalább korlátozott beszámítási képességgel rendelkezik. A beszámítási képesség két részből tevődik az össze: a felismerési képességből, amely szerint az egyén képes felmérni tettének következményeit, másrésztől az akarati képességből, amikor a felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására is képes. „A beszámítási képesség tartalma: felismerési és értékelési képesség a magatartás és lehetséges következményei tekintetében, továbbá akarati képesség a felismeréssel adekvát akarat kialakítására, illetve az akarat szerinti magatartás tanúsítására.” Az Alkotmánybíróság megítélése szerint a *büntetőjogi felelősségre vonás egyik fő kérdése a bűnösség megállapítása, amely feltételezi az elkövető beszámítási képességét.*

„A beszámítási képességnek és a bűnösségnek – mint a bűncselekmény megvalósulásához elengedhetetlenül szükséges feltételnek – alapvető szerepe van a büntetőeljárás szempontjából. A beszámítási képesség, illetve az azt kizáró vagy korlátozó kóros elmeállapot olyan esetben, amikor erre adatok merülnek fel, a büntetőeljárás és ezen belül a bizonyítás központi kérdésévé válik. Ennek tisztázása a büntetőeljárás jelenlegi rendszerében sem a bűncselekmény súlyától, sem a várható büntetés mértékétől, sem pedig a terhelt, illetve védője szándékától nem tehető függővé. Az esetleges kóros elmeállapot tisztázása különleges szakértelmet igényel, így a hatóságok kötelesek két szakértőt igénybe venni [Be. 68. § (2) bek.; 69. § (3) bek.]”²

A magyar jogban a belátási képesség fogalmával a polgári és a *büntető törvénykönyvben egyaránt találkozunk*. A jogi fogalmak koherenciáját érdemes lett volna szem előtt tartania a törvényhozónak. A jelenlegi szabályozás szerint egészen más a belátási képesség fogalma a Ptk.-ban és a Btk.-ban. A polgári jogban az ügyek viteléhez szükséges belátási képesség a jó mentális állapotot jelenti. A cselekvőképességet érintő (részleges vagy teljes korlátozás) gondnokság alá helyezés akkor merül fel, ha az egyén *ügyei viteléhez* szükséges belátási képessége

² 723/B/1991/6. AB határozat, ABH 1991, 632, 635.

a mentális zavara következtében csökkent, vagy hiányzik.³ A polgári jogban használatos mentális zavar fogalom a büntetőjogi kóros elmeállapottal *állítható párhuzamba*. A büntetőjogban a beszámítási képesség hiányát vagy korlátozott voltát az elkövető kóros elmeállapota idézi elő. A *büntetőjogi* belátási képesség nem a kóros elmeállapot meg nem létét jelenti, azaz nem az egészséges elméjű, mentálisan rendben levő egyénről mondja a büntetőjog, hogy belátási képességgel rendelkezik. A büntetőjogban a belátási képesség kizárólag a 12–14 éves, legsúlyosabb személy elleni erőszakos büntetendő cselekményt elkövető egyén *érettségére vonatkozik*. A 2012. évi C. törvényben szereplő belátási képességgel az a 12–14 éves elkövető rendelkezik, aki szellemileg, érzelmileg, erkölcsileg kellően érett arra, hogy belássa cselekménye jogellenes, társadalomra veszélyes voltát és azt, hogy e belátásnak/felismerésnek megfelelően cselekedjék.

2. A büntethetőségi korhatár módosítása

A 2012. évi C. törvény miniszteri indokolása szerint vannak olyan 12–14 éves elkövetők, akik biológiai, mentális érettsége lehetővé teszi, hogy belássák tettük társadalomra veszélyességét.

„A tizennégy éves korhatár megállapításának az indoka az, hogy a gyermekek nagyobb része ebben a korban fejezi be általános iskolai tanulmányait, és ér el olyan testi és szellemi fejlettségi szintet, amelyre tekintettel büntetőjogi felelősségre vonható. Napjainkban azonban a gyermekek biológiai fejlődése felgyorsult, a gyermekek korábban »érnek«, az információs forradalom következtében a kiskorúakat már tizennegyedik életévüket megelőző életszakaszukban elérik a társadalom olyan különféle hatásai, amelyekről a korábbi időkben még védve voltak.”⁴

³ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről:

„2:19. § (2) A bíróság cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá azt a nagykorút helyezi, akinek ügyei viteléhez szükséges belátási képessége – mentális zavara következtében – tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent [...]”

2:21. § (2) A bíróság cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alá azt a nagykorút helyezi, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége – mentális zavara következtében – tartósan, teljesszerűen hiányzik [...]”

⁴ A 2012. évi C. törvény 16. §-ához fűzött miniszteri indokolás. <http://www.parlament.hu/irom39/06958/06958.pdf>

A törvényalkotó természetesen itt is a speciális prevenciót helyezi előtérbe, a 12. életévét *betöltött terhelt esetében kizárólag* intézkedést lehet alkalmazni. Elsősorban javítóintézeti nevelést tart megfelelőnek a törvényhozó. Míg a megfelelő családi háttérű fiatalok a Btk. XI. fejezetében foglalt szabály szerint nem tiltható ki arról a településről, ahol a rendezett, jó példát felmutatni képes családja él, addig a javítóintézeti nevelést éppen azoknál a fiatal bűnelkövetőknél rendeli el a bíróság, akik deviáns, elhanyagoló, vagy éppen kriminogén háttérűek. Ennek példájára merül fel a 12. évét betöltött súlyos személy elleni erőszakos cselekményt megvalósító gyermekek esetében a javítóintézeti elhelyezés.

A gyermekkorú elkövetővel szemben alkalmazható intézkedések:

- elkobzás,
- vagyonelkobzás,
- elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele.

„A tizenkettő-tizennégy év közötti gyerekek körében is egyre nagyobb mértékben elterjedt az erőszakos érdekérvényesítés, ezért szükséges a büntethetőségi korhatár módosítása, a kirívóan agresszív, élet ellen irányuló bűncselekményt megvalósító gyermekkorúak büntetőjogi felelősségre vonása és egyes súlyos bűncselekményeknél a büntethetőség korhatárának leszállítása tizenkét évre. Az ilyen bűncselekményt megvalósító gyermekkorú magatartásából ugyanis arra lehet következtetni, hogy megfelelő segítség hiányában nem lesz képes a későbbiekben a társadalomba való beilleszkedésre és a törvénytisztelő életmódra, ezért a speciális prevencióhoz mindenképpen szükséges a büntetőjog eszközeinek igénybevétele.”⁵

A törvényalkotó nem a 12–14 évesek körében megnövekedett bűnözés miatt változtatta meg a korhatárt, hiszen a számok éppen a csökkenést támasztják alá. A Legfőbb Ügyészség statisztikája szerint a regisztrált gyermekkorú (14 év alatti) elkövetők száma 1995-től kezdődően csökkenést mutat. 1995-ben 4168, 2000-ben 3964, 2005-ben 3697, 2010-ben 2607, 2011-ben 2714, 2012-ben 2604, 2013-ban 2196, 2014-ben pedig 1488 volt a regisztrált gyermekkorú elkövetők száma. A regisztrált elkövetők közül a 12-13 évesek megoszlása az alábbiak szerint alakult: 1994-ben 2731, 2004-ben 2538, 2010-ben 1655, 2011-ben 1690,

⁵ Uo.

2012-ben 1707, 2013-ban 1427. Ami a legjelentősebb változás a 12-13 évesek körében, az a fiú-lány arány változása: 1994-hez képest megkétszereződött a lányok aránya a regisztrált elkövetők körében.⁶ A törvényalkotó az oktatás-, szociál-, család- és egészségpolitika mellett immár a büntetőpolitikát is eszközül kívánja hívni a durva, erőszakos 12–14 évesek jó útra térítése érdekében. Ez magyarázza, hogy a csökkenés ellenére lejjebb vitte a büntethetőségi korhatárt.

3. A magyar szabályozás előzményei

Az 1843-as büntetőjogi javaslat a büntethetőség alsó határát tizenkét évben határozta meg.

Pauler szerint a beszámítást teljesen megszünteti az „infantia”, mivel a gyermekkorban az értelmi tehetségek „megkívántatott érettsége” nem fejlődik ki. „A gyakorlat a 12. év befejezését vette fel határvonalul”, ez a törvényes kor, azaz az „aetas legitima”.⁷

A Csemegi-kódexben, aki elkövetéskor a 12. évét meg nem haladta meg: bűnvád alá nem vonható.

A 12–16 éves elkövető abban az esetben, ha a cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírt, nem volt büntethető, ám javítóintézetbe küldhették.

Schnierer szerint gyermekkorban a beszámítás nem képzelhető el, mert a gyermek nem tudja elhatározni, hogy milyen módon cselekedjen az észtehetség fejletlensége miatt. „A gyermekkorban hiányzik az öntudat, a képesség a cselekvények természeti következményeit és jogi minőségét átlátni és fölfogni. A gyermek [...] vak ösztönnek hódol, helyes képzeteket, helyes fogalmakat nem szerezhet és a cselekvények irányelvét meg nem állapíthatja. A gyermekben még nem alakult ki a kötelességtudat, vagy ha felébredt is, még hiányos.”⁸

Kautz a 12–16 életévekben lévőknél egyedileg állapíttatná meg, „hogy a cselekmény elkövetésének idején képesek voltak-e annak bűnösségét felismerni, tehát beszámítási képességgel bírtak-e”⁹.

⁶ *Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2015.

⁷ PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*. 1–2. kötet. Pest, 1869, 1. kötet, 231.

⁸ SCHNIERER Aladár: *A büntetőjog általános tanai az 1878. évi V. és az 1879. évi XL. törvénycikkek alapján*. Budapest, Franklin Társulat, 1888. 98.

⁹ KAUTZ Gusztáv: *A magyar büntetőjog tankönyve, különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire*. Budapest, 1881. 99.

Azon időszakot, mely alatt az ember e fejlődési folyamaton átmegy, nevezzük a gyermekkornak, a mely korban tehát még az érzékiség túlnyomó uralma alatt elkövetett tetteiért büntetőjogi beszámításnak helye nincs. Ámbár a gyermekkori fejletlenség majd hosszabb, majd rövidebb időig tart, és számos körülmény előmozdító vagy hátráltató befolyása alatt változatosan alakul, és így véghatárát általánosan megállapítani nehéz, mégis a legtöbb újabb törvényhozás célszerűnek tartotta azon életkort törvényesen meghatározni, amelynek betöltése előtt elkövetett cselekményekért a beszámítás feltétlenül kizárva legyen.¹⁰

Bűncselekmény alanya csak az lehet, aki annak elkövetésére a szükséges képességgel bír, e képességet betudatási képességnek (imputabilitas) nevezi *Werner*.¹¹ A bűncselekvési képességgel rendelkező egyén a cselekmény jogellenes jellegét, tilos voltát belátja és annak következményeit önként akarja. „E képességgel veszi tulajdonképp kezdetét a büntetőjogi felelősség és a bűnalanyság.”¹²

A gyermekkornal járó értelmi fejletlenség kizárja a beszámíthatóságot, „mert az egyén akaratán kívül eső szervi tényezőnek hatalmát erősebbnek véli a törvény” – fogalmazza meg *Salgó*.¹³

Míg a klasszikus büntetőjogi iskola fő célkitűzése a tettesek egységes elbírálása volt a tett proporcionális, igazságos megtorlása révén, addig a pozitivista, majd a közvetítő iskolák felismerték a különböző típusú tettesek eltérő típusú szankcionálásának fontosságát. A visszaesőkkel, az elmebeteg elkövetőkkel, a fiatakorúakkal való eltérő bánásmód abba a szemléletmódváltásba illik bele, amely szerint a büntető igazságszolgáltatás feladata a bűnmegelőzés differenciált intézkedések alkalmazásával.

A Csemegi-kódex I. Büntetőnovellájának második fejezete tartalmazta a fiatakorúakra vonatkozó eljárás szabályait.¹⁴ E szerint aki a 12. évét meg nem haladta, büntetőjogi felelősséggel nem tartozik. A 12–18 éves elkövetőt sem lehet felelősségre vonni abban az esetben, „ha a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség nem volt meg”.

¹⁰ Uo. 100.

¹¹ WERNER Rezső: *A magyar büntetőjog általános elvei az 1878. évi V. és az 1879. évi XL. törvényczikkek alapján*. Budapest, Franklin Társulat, 1881. 116.

¹² Uo. 117.

¹³ SALGÓ Jakab: A csökkent beszámíthatóság. In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések XXVI. Kötet. 6. füzet*. Budapest, Franklin Társulat, 1903. 13.

¹⁴ 1908. évi XXXVI. törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról

Az I. Büntetőnovella Heller szerint a fiatalkorúak szellemi érettségét mint a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettséget határozza meg.¹⁵

Annál a 12–18 éves elkövetőnél, akinek a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége megvolt, a következő intézkedéseket lehetett alkalmazni: dorgálás; próbára bocsátás; javító-nevelés; fogház- vagy államfogház-büntetés. Az intézkedésnél figyelembe kellett venni a fiatalkorú egyéniségét, értelmi és erkölcsi fejlettségének fokát, életviszonyait és az eset összes többi körülményeit.

„Helytelen az alapgondolatuk, hogy a fiatalkorú büntetőjogilag felelős, mihelyt elég belátással bír cselekménye bűnösségének felismerésére; mert a bűnösség feltétele s a felelősség alapja az erkölcsi szabadság; e szabadságot nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellentálló erő biztosítja. A bűncselekmény akarati elhatározás folyománya. Az akarati elhatározásra különös befolyást gyakorol az észbeli tehetség mellett az érzéki ösztön, a külső inger, az egész környezet. E korban tehát nem lehet a büntetőjogi felelősséget kizárólag az ismeretek mennyiségétől, az értelmi erő nagyságától tenni függővé”

– olvasható az *Angyal–Bernolák szerzőpáros írásában*.¹⁶

Heller „fejletlenkorúaknak” nevezi a gyermekeket, illetve a fiatalkorúakat. A fiatalkorúnál vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy értelmi és erkölcsi fejlettsége megüti-e beszámíthatósághoz, azaz a büntethetőséghez szükséges mértéket.¹⁷ „Ezekre nézve tehát e törvény arra kötelezi a bírót, hogy beszámíthatóságukat minden esetben abban a vonatkozásban vizsgálja meg, amelyben a büntetett beszámíthatósághoz már magánál életkoránál fogva kétség férhet.”¹⁸

A szocialista jogalkotás törvényerejű rendelettel szabályozta a fiatalkorúakra vonatkozó anyagi és eljárási szabályokat. A büntethetőségi korhatár a 12. év

¹⁵ HELLER Erik: *A magyar büntetőjog általános tanai*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1945. 130.

¹⁶ ANGYAL Pál – BERNOLÁK Nándor: *Büntető jogszabályaink gyűjteménye. I. Anyagi jogszabályok*. Pécs, 1915. 225.

¹⁷ HELLER i. m. 154.

¹⁸ Uo. 155.

volt. Ha 12. év alatti gyermek követett el bűncselekményt, az illetékes tanács végrehajtó bizottságának a hatáskörébe tartozott az intézkedés.¹⁹

Az 1961-es Btk. 12-ről 14-re emelte a büntetőjogi felelősségre vonás alsó korhatárát. A „gyermekkor” büntethetőséget kizáró okként szerepelt. A fiatalokorra vonatkozó speciális szabályok külön fejezetbe kerültek.²⁰

Az 1978-as Btk. is a 14. évben jelölte meg a büntethetőség határát. Megdönthetetlen törvényi vélelmet állított fel, amely szerint a 14. évét be nem töltött személy nem rendelkezik beszámítási képességgel.²¹

4. Külföldi gyakorlat, nemzetközi dokumentumok

1954-ben egy német gyermekpszichiáter foglalkozott az érettség kritériumaival.²² Összeállításában az alábbi tíz pontban szerepeltek a szellemi, érzelmi, erkölcsi fejlettség meghatározó szempontjai:

- 1.) Reális élettervezés.
- 2.) Önállóság a szülőkkel való viszonyban.
- 3.) Önállóság a kortárs partnerkapcsolatokban.
- 4.) A munkához, iskolai tanulmányokhoz való komoly hozzáállás.
- 5.) Az egyén külső megjelenése.
- 6.) A mindennapok reális tervezése.
- 7.) A barátok életkora.
- 8.) Tartós kapcsolatok kialakítására és fenntartására való képesség.
- 9.) A szexualitás és az érzelmi kötődés egysége.
- 10.) Következetesség, kiszámítható hangulatállapot.

Az ENSZ 1985-ös Pekingi Szabályai szerint a büntethetőség alsó határát nem szabad túl alacsonyan megállapítani, és figyelembe kell venni a fiatalok érzelmi, szellemi és értelmi képességét. Vizsgálni kell, hogy rendelkezik-e

¹⁹ 1951. évi 34. törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárási rendelkezésekről.

²⁰ 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről.

²¹ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

²² Werner Villingerről van szó, aki a náci Németországban a fiatalkorú bűnelkövetőket tanulmányozta. Mivel az ötvenes években a Marburgi Egyetemen pszichiáterprofesszorként dolgozott, Marburgi Irányelveknek (Marburger Richtlinien) is szokták hívni a felsorolást. A Német Gyermekpszichiátriai Társaság [Deutsche Vereinigung für Jugendpsychiatrie] fogadta el 1954-ben a Marburgi Irányelveket, amely összeállítás először a *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*ban jelent meg 1955-ben.

ítélőképességgel, a büntetőjogi felelősség erkölcsi és pszichológiai kritériumaival.²³

Az ENSZ 1990-es Rijádi Iránymutatásai szerint a fiatalok esetében egyes társadalmi normák megszegése általános jelenség, és a felnőtté válási folyamat része, így a szabályszegő magatartás legtöbbször a megfelelő érettség elérésével magától megszűnik. A feleslegesen alkalmazott szankció stigmatizálja a fiatalkorút, és többet árt, mint használ.²⁴

Az Európai Parlament 2007-es állásfoglalása azzal foglalkozik, hogy egyre nő a 13 év alatti gyermekek által elkövetett bűncselekmények száma, illetve a fiataalkorúak egyre kegyetlenebb módon valósítják meg bűncselekményeiket.²⁵

Az Európa Tanács 2008-as Európai Szabályai a fiataalkorú bűnelkövetők esetében alkalmazható szankciókról szólnak. A fiatal életkora, fizikai és mentális jólléte, fejlődése, személyes körülményei, belátási és beszámítási képessége, valamint az elkövetett cselekmény súlya dönti el, hogy milyen szankciót alkalmaznak vele szemben.²⁶

5. Quaestio juris?

Magyarországon az egységes ügyészi gyakorlat kialakítása céljából született meg *Belovics Ervin* körlevele a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiataalkorú terheltek belátási képességének megítélésével kapcsolatban.²⁷

A belátási képesség nem egyenlő a beszámítási képességgel, a nyomozati, az ügyészi és a bírósági eljárás során külön vizsgálandó. A szakértői vélemény és a rendelkezésre álló valamennyi adat együttes körütekintő értékelésével – szükség esetén a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem

²³ „Az ENSZ minimumszabályai a fiataalkorúak igazságszolgáltatására” (Pekingi Szabályok), amelyet az ENSZ Közgyűlése az 1985. november 29-i ülésén, a 40/33/1985. számú határozattal fogadott el.

²⁴ „A fiataalkori bűnözés megelőzésére vonatkozó ENSZ iránymutatások” (Rijádi Iránymutatások), amelyet az ENSZ Közgyűlése az 1990. december 14-i ülésén, a 45/112. közgyűlési határozattal fogadta el.

²⁵ Az Európai Parlament állásfoglalása a fiataalkori bűnözésről, a nők, a család és a társadalom szerepéről. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-20070283+0+DOC+XML+V0//HU>

²⁶ Az Európa Tanács (2008) 11. számú MB ajánlása a fiataalkorú bűnelkövetőket érintő szankciókról és intézkedésekről.

²⁷ A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevele. *Ügyészégi Közlöny*, 2013/7. 183.

töltött fiataalkorú terhelt ügyészi kihallgatását követően – lehet állást foglalni a cselekmény következményei felismeréséhez szükséges belátás meglétéről, és annak alapján – az egyéb feltételek fennállása esetén – a vádemelésről, vagy a nyomozásnak büntethetőséget kizáró okból történő megszüntetéséről.

A gyermekkorú elkövető esetében nem vizsgálják az egyedi eltéréseket, a gyermek értelmi, erkölcsi, érzelmi fejlettségét, műveltségét – automatikusan büntethetőséget kizáró ok a felső határ el nem érése. Az elkövetéskor tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött elkövető esetében a nyomozások az ügyészség fokozott felügyelete mellett folynak.

A 12–14 életév közötti terhelt beszámítási és belátási képességének vizsgálatát az elmeállapot orvos szakértői vizsgálatára vonatkozó szabályok alapján kell elvégezni. Első körben a beszámítási képességet kell vizsgálni. Ha a terhelt beszámítható, a szakértő a belátási képességről is véleményt ad azzal, hogy a belátási képesség vizsgálatához a terhelt klinikai és mentálhigiéniai felnőtt és gyermek-szakpszichológiai vizsgálatát is el kell végezni.

A 12–14 életév közötti terhelt beszámítási és belátási képességének vizsgálatához szakkonzultánsként gyermek- és ifjúsági pszichiátriai vagy ezzel egyenértékű szakvizsgálóval rendelkező és képesítése tekintetében az egészségügyi dolgozók működési nyilvántartásában szereplő személyt kell igénybe venni.²⁸ A büntetőeljárásban a szakértő az ügy eldöntése szempontjából releváns, bizonyítandó tényekről ad véleményt. Ez a szakértői vélemény a bírói értékelés tárgya.

Míg a Legfőbb Ügyészség minden esetben szükségesnek látja szakértői vélemény beszerzését, addig a Kúriai álláspont az, hogy a bíróság dönt a belátási képesség meglétéről vagy hiányáról.

Nánási Máté idéz a Kúria Büntető Kollégiumának 2012.El.II.E.4/3. számú jegyzőkönyvéből, amelyben a büntetőkollégium-vezetők álláspontja olvasható:

- „1.) a belátási képesség nem egyenértékű a kóros elmeállapottal,
- 2.) a törvény megdönthető törvényi vélelmet állít fel a tárgyalta bűncselekmények vonatkozásában a 12-14 év közötti elkövetők büntethetőségével kapcsolatban, amelyre vonatkozóan is le kell folytatnia bizonyítási eljárást,
- 3.) a büntető eljárásjog nem írja elő a kötelező szakértő kirendelését, a bíró dönt ebben a kérdésben.”²⁹

²⁸ 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről. A 19/A. §-t a 21/2014. (III. 13.) KIM rendelet 22. §-a iktatta be, 2014. március 15-től hatályos.

²⁹ A Magyar Igazságügyi Akadémián 2012. november 21–23. napján megtartott országos kollégiumvezetői értekezlet, 2012.El.II.E.4/3. számú jegyzőkönyv; NÁNÁSI Máté:

Maga a törvényhozó is tisztában volt a ténnyel, hogy nem jelentős mértékben nőtt a 12. életévüket betöltött elkövetők száma, a statisztikák nem mutattak rendkívüli emelkedést a kiemelt bűncselekmények körében sem. Tekintheszünk a szimbolikus jogalkotás egy újabb megnyilvánulásának az új szabályozást. Tekintettel arra, hogy a világon másutt is létezik ilyen vagy alacsonyabb büntethetőségi korhatár – a választópolgárok számára küldött szimbolikus üzenet érthető. A legsúlyosabb bűncselekmények kiválasztása, a belátási képesség kötelező vizsgálata és az intézkedés mint szankció egyedüli alkalmazása kellő garancia a legszűkebb körben való alkalmazásra. Álláspontom szerint azonban a büntetőjogi eszközök önmagukban kevésnek mutatkoznak szociális, nevelési problémák és nem egy esetben a hiperaktivitás megoldására.

A belátási képesség megközelítése a jogtörténet és az új Btk. tükrében, <http://www.mabie.hu/node/2502>, 24.

NÉHÁNY GONDOLAT A TERRORIZMUS FINANSZÍROZÁSA ELLENI BÜNTETŐJOGI SZABÁLYOZÁS HATÉKONYSÁGÁRÓL¹

GÁL István László

1. A büntetőjogi védelem fokozatos kiterjesztése

Mielőtt a téma bevezetőjére rátérnénk, szeretnék köszönetet mondani Belovics Ervin professzor úrnak – aki amellett, hogy a legfőbb ügyész büntetőjogi helyettese, ma már a hazai büntetőjog-tudomány egyik legelismertebb tudósa is – azért a sok támogatásért, amelyet az elmúlt több mint másfél évtizedben a tudományos-szakmai karrierem megindulásától kezdve tőle kaptam. A PTE ÁJK Büntetőjogi Tanszékének vezetőjeként büszke vagyok rá, hogy a PPKE JÁK óraadójaként is dolgozom öt éve, Belovics professzor úr felkérésére. Oktatóként engem soha nem tanított ugyan, de az írásai, a konferencia-előadásai és a személyes konzultációk alapján régóta a tanítványának érzem magam. Ezzel az írással a Professzor úr 60. születésnapja alkalmából szeretném a tiszteletemet és a köszönetemet is kifejezni.

A téma hazai szakértője, Korinek László definíciója alapján

„a terrorizmus eltérő eszmerendszerekből merítő, sajátos logikának engedelmeskedő, változatos formákat öltő módszeres erőszak-alkalmazás, vagy ezzel való fenyegetés, melynek célja politikai törekvések elérése azáltal, hogy az áldozatban, a nézőközönségben, az államban, a társadalomban megalkuvó magatartás alakuljon ki. A meghirdetett cél általában politikai, ideológiai, vallási, etnikai stb. tartalmú radikális változás ki-

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

kényszerítése, a cél elérésére alkalmazott cselekménysor. Az eszköz viszont jogi lényegét tekintve köztörvényes, erőszakos bűncselekmény.”²

A terrorizmus legveszélyesebb formái napjainkban a vallási indíttatású terrorcselekmények, ahogy erre *Kőhalmi László* is rámutat.³ Egyre nagyobb jelentősége van a világon és hazánkban is a terrorizmus elleni küzdelemnek napjainkban, ehhez még hozzájárulnak olyan új biztonságpolitikai kihívások is, mint az illegális migráció. A migráció és a terrorizmus kockázatának emelkedése közötti összefüggést egyes szakértők vitatják, az azonban vitán felül áll, hogy az illegális migrációs nyomás 2015-ös erősödése óta Európában a terrorcselekmények száma is nőtt. Lehet vitatkozni azon, hogy az egyik jelenség lehet-e oka a másiknak, vagy mindkettőnek valamilyen közös, ismeretlen oka van, de az nem vitatható, hogy az illegális bevándorlók számának jelentős gyarapodása óta a terrorcselekmények száma is szignifikánsan növekszik. Új, eddig ismeretlen kihívásokkal kell szembenéznünk: a terroristák néhány éve már területeket is birtokolnak, ISIS néven önálló „államot” alapítottak. A vonatkozó legújabb szakirodalom már a korábbi három hagyományos forrás mellett (adományok, bűncselekmények elkövetése, legális gazdasági tevékenység) negyedikként az egy bizonyos „terület feletti kontroll” gyakorlását említi a terrorizmus finanszírozásának technikái között.⁴

A törvényhozó emiatt minden fejlett nyugati országban a terrorizmus elleni küzdelem büntetőjogi eszközeinek szigorításával (is) próbál reagálni az új kihívásokra. Emellett a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben napjainkra már egyre több nemzetközi szervezet vállal szerepet. Ilyen például a NATO, az Interpol, az Európai Unió, az Europol, az Egyesült Nemzetek Szervezete, a Rendőrfőnökök Nemzetközi Szövetsége, a Nemzetközi Polgári Repülésügyi Szervezet, a Vámigazgatások Világszervezete, az Egyetemes Posta Unió, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, a Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezés, az Amerikai Államok Szervezete, az Afrikai

² KORINEK László: A terrorizmus. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest, CompLex Kiadó, 2006. 447.

³ Lásd részletesebben KŐHALMI László: Gondolatok a vallási indíttatású terrorizmus ürügyén. *Belügyi Szemle*, 2010/7–8. 52–71.

⁴ Ulrich SIEBER – Benjamin VOGEL: *Terrorismusfinanzierung*. Berlin, Dunckel & Humboldt, 2015. 12–14.

Egység Szervezet, valamint a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége.⁵ A terrorizmus azonban büntetőjogi eszközökkel nem fékezhető meg. *Földvári József*, a XX. század második felének legjelentősebb hazai büntetőjogász-professzora gyakran mondta az előadásain: „A büntetőjog nem alkalmas társadalmi problémák megoldására. Sőt: a büntetőjog *önmagában* még a büntetőjogi problémákat sem képes megoldani.” Különösen igaz ez egy speciális bűncselekménytípus elkövetőjére, az öngyilkos terrorista merénylőre. *Beccaria* híres műve⁶ nyomán 1764 óta tudjuk, hogy a bűncselekmény elkövetésétől csak két tényező együttesen képes visszatartani a potenciális elkövetőket: a várható büntetés súlyossága és a megbüntetés bekövetkezésének a matematikai valószínűsége (*Beccaria* megfogalmazásában ez utóbbi a „büntetés elmaradhatatlansága” volt). Az öngyilkos merénylő esetében azonban a tradicionális büntetőjog egyszerűen csődöt mond. Az elképzelhető legsúlyosabb büntetés a halálbüntetés (viszonylag jelentős számban alkalmazza napjainkban is Kína, az Amerikai Egyesült Államok, Pakisztán; és rajtuk kívül még további körülbelül ötven ország büntetőjogában szerepel lehetséges büntetésként⁷), a legnagyobb matematikai valószínűség pedig a száz százalék. Könnyen belátható, hogy az öngyilkos merénylőt az sem tartja vissza, ha elfogása esetére százszázalékos valószínűséggel halálbüntetésre számíthat...

Emiatt a terrorcselekmények visszaszorítása érdekében más jogi eszközöket is bevetnek a fejlett nyugati országok (főleg azok, amelyek büntetőjoga már nem tartalmazza a halálbüntetést). Ezek közül egyik a terrorizmus finanszírozásának büntetendővé nyilvánítása, majd e tényállás fokozatos kiterjesztése, ily módon időben előre is hozzák a büntetőjogi védelmet.

„Számos szakmai dokumentum, nyilvánosan elérhető tanulmány foglalkozik a külföldi harcos jelenséggel, valamint a hozzájuk kapcsolódó pénzügyi információk jellemzőivel. Tom Keatinge az »Identifying Foreign Terrorist Fighters« című tanulmányában⁸ részletesen elemzi a pénzügyi információk

⁵ BODA József: A nemzetközi terrorizmus és az ellene való összefogás szükségessége, lehetőségei. A 2002. november 14-én, Budapesten, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Doktori Iskolájának rendezvényén elhangzott előadás. <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/osszefogas.pdf>

⁶ Cesare BECCARIA: *A bűnokről és a büntetésekről*. Budapest, Attraktor Könyvkiadó, 2012.

⁷ Death Penalty. *Amnesty International*, <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/>

⁸ Tom KEATINGE: *Identifying Foreign Terrorist Fighters. The Role of Public-Private Partnership, Information Sharing and Financial Intelligence*. Hertford, Stephen Austin and Sons, 2015.

(financial intelligence; FININT) szerepét a külföldi harcosok beazonosításában. A pénzügyi információk fontos szerepet játszhatnak azon személyek korai beazonosításában – így a terrorizmussal kapcsolatos cselekmények megelőzésében –, akik az ISIL által ellenőrzött területre készülnek elutazni, vagy azoknak a felderítésében, akik úton vagy az ISIL területén vannak. A pénzügyi információ vagy más elnevezéssel élve »pénzügyi lenyomat« (financial footprint) lehet például pénzküldési szolgáltatón keresztül küldött pénzösszeg, ATM-ből történő készpénzfelvétel, nemzetközi átutalás, megtakarítások utazás előtti felszámolása vagy akár egy repülőjegy vásárlása, gépjármű bérlete.”⁹

A már bekövetkezett terrortámadást, ennek kísérletét és előkészületét a terrorcselekmény tényállása alapján szankcionálhatjuk. Ehhez képest előbbre hozott büntetőjogi védelem a terrorizmus finanszírozásának a büntetendővé nyilvánítása, hiszen ez tipikusan megelőzi a terrorcselekmény előkészületét is (ennek elkövetője tipikusan a terrorcselekmény elkövetésére még csak készülő személyt támogatja anyagi eszközökkel). Maga a terrorizmus finanszírozása is még előrébb hozza a büntetőjogi védelmet azzal, hogy nemcsak a konkrét finanszírozás, hanem az e célból anyagi eszközök gyűjtése is befejezett bűncselekmény. Ha ehhez értelemszerűen hozzáteesszük azt is, hogy a kísérlet a magyar büntetőjogban valamennyi bűncselekmény esetében büntetendő, akkor elmondható, hogy bűncselekményt követ el az is, aki csak megkísérel gyűjteni anyagi eszközöket azért, hogy azt majd valamikor egy terrorcselekményt előkészítő személynek eljuttassa, aki majd az előkészület és a kísérlet után esetleg egy későbbi bizonytalan időpontban, bizonytalan módon valahol terrorcselekményt akar elkövetni.

Álláspontom szerint ennél előbbre már nem hozható a büntetőjogi fenyegetettség, már ez a szabályozás is súrolja azt a határt, amit a büntetőjog kapcsán a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata szükségesség és arányosság tesztként alkalmaz.¹⁰ A jelenlegi szabályozás azonban – a terrorfenyegetettség mostani szintje miatt – még talán kiállja ezen alkotmányos szűrő próbáját.

⁹ Nemzeti Adó- és Vámhivatal Központi Irányítás Pénzmosás Elleni Információs Iroda éves jelentése 2015. 11–12. https://www.nav.gov.hu/data/cms405022/Eves_jelentes__2015.pdf

¹⁰ „Az alkotmányosság megítélésénél érvényesülnie kell a büntetőjog egész rendszerére vonatkozó alkotmányos követelményeknek is. Ezek forrása az alkotmányos büntetőjog koncepciója, a jogállamiságból, mint alaptértékből az állami büntetőhatalom gyakorlására

2. A hatályos magyar szabályozás rövid bemutatása

318. § (1) Aki terrorcselekmény feltételeinek biztosításához anyagi eszközt szolgáltat vagy gyűjt, vagy terrorcselekmény elkövetésére készülő személyt vagy rá tekintettel mást anyagi eszközzel támogat, büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt terrorcselekmény terrorista csoportban történő elkövetése vagy terrorista csoport tagja érdekében valósítja meg, vagy a terrorista csoport tevékenységét egyéb módon támogatja, öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) E § alkalmazásában anyagi eszközön a terrorizmus leküzdése érdekében egyes személyekkel és szervezetekkel szemben hozott különleges korlátozó intézkedésekről szóló, 2001. december 27-i 2580/2001/EK tanácsi rendelet 1. cikk 1. pontjában meghatározott eszközöket, jogi dokumentumokat és okiratokat kell érteni.

1. A 2013. július 1-jétől hatályos új Btk. a korábbi törvényekhez képest először külön tényállásban szabályozza a terrorizmus finanszírozását. A bűncselekmény *jogi tárgya* ugyanúgy a közbiztonság, mint a terrorcselekmény esetében. Aki terrorszervezetet vagy terroristákat anyagi eszközökkel támogat, az bűnszervező magatartásával maga is súlyosan veszélyezteti a közbiztonságot.

A terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 54. ülészakán, 1999. december 9-én elfogadott nemzetközi egyezményt az Országgyűlés a 2002. évi LIX. törvénnyel hirdette ki. Az egyezmény 18. cikke kimondja, hogy „a Részes Államok együttműködnek a 2. cikkben meghatározott bűncselekmények megelőzésében minden lehetséges intézkedés megtételével, többek között belső jogszabályaik szükség szerinti, arra irányuló módosításával, hogy területükön megelőzzék és elhárítsák az ilyen bűncselekmények területükön vagy területükön kívül történő elkövetését célzó előkészületeket, ideértve [...] azokat az intézkedéseket, amelyek előírják pénzügyi intézeteknek és pénzügyi műveletekkel foglalkozó más hivatást gyakorlóknak, hogy a rendelkezésükre álló leghatékonyabb eljárásokat

háramló következmények rendszere, ezen belül pedig a büntető jogalkotás számára adódó tartalmi korlátok és formai követelmények.” [30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolása]

alkalmazzák szokásos vagy alkalmi ügyfeleik, továbbá azon ügyfeleik azonosítására, akiknek az érdekében számlát nyitnak, továbbá hogy fordítsanak különös figyelmet a szokatlan vagy gyanús műveletekre, és jelentsék be a vélhetően bűnöző tevékenységből származó műveleteket.”

Mind az egyezmény, mind az arra épülő irányelv abból az elgondolásból indul ki, hogy a pénzmosás megelőzésére és megakadályozására hivatott bejelentési és azonosítási előírások rendszerére – amely rendelkezésre áll és világszinten jól működik – rá lehet építeni a terrorizmus pénzügyi alapjainak gyengítése céljából meghirdetett harcot. Ennek érdekében a terrorizmus finanszírozásának hazai szabályai is összekapcsolódnak a pénzmosásra vonatkozó rendelkezésekkel. A későbbiekben sor kerül a hatályos pénzmosás elleni törvény, a 2007. évi CXXXVI. törvény (Pmt.) ismertetésére. Ennek preambuluma utal a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelem fontosságára is: „E törvény célja, hogy a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása tilalmának hatékony érvényesítése érdekében megelőzze és megakadályozza a bűncselekmények elkövetéséből származó pénznek vagy pénzben kifejezhető értékkel bíró dolognak a pénzmosás szempontjából veszélyeztetett tevékenységeken keresztül történő tisztára mosását, valamint a terrorizmusnak pénzzel vagy pénzben kifejezhető értékkel bíró dologgal való támogatását.”

A terrorizmus finanszírozására utaló gyanús körülményeket a Pmt. szerint éppúgy be kell jelenteni, mint a pénzmosás gyanúját. Erre is vonatkozik tehát a pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása mint kapcsolódó bűncselekmény.

2. A *bűncselekmény alanya* tettesként bárki lehet, akár terrorcselekmény elkövetője is, ha más terroristákat vagy terrorszervezeteket támogat anyagi eszközzel.

A bűncselekmény csak szándékosan követhető el, mégpedig a célzatra tekintettel csakis egyenes szándékkal. Az elkövető abból a célból gyűjti, szolgáltatja stb. a támogatást, hogy azzal terrorcselekmény feltételeit biztosítsa. Tisztában kell lenni tehát a támogatott személy vagy szervezet terrorista jellegével vagy célkitűzéseivel, ennek hiányában a terrorizmus finanszírozása nem állapítható meg.

3. A terrorizmus finanszírozásának *elkövetési tárgya* az anyagi eszköz. Az elkövetési tárgy fogalmát a Btk. definiálja. Az indokolásban megfogalmazott érvrendszer alapján szükség volt jogalkotói jogértelmezéssel meghatározni az anyagi eszköz fogalmát, mégpedig magában a törvényben. A Btk. utal a

2580/2001/EK tanácsi rendeletre, amely a bűncselekmény háttérnormája. E vonatkozó háttérnorma szerint a következő dolgok tekinthetők anyagi eszköznek¹¹: pénzeszközök, egyéb vagyoni értékek és gazdasági erőforrások; bármilyen materiális vagy immateriális, ingó vagy ingatlan; bármilyen módon szerzett eszközök és bármilyen – akár elektronikus, akár digitális – formában lévő olyan jogi dokumentumok vagy okiratok, amelyek az ezen eszközökre vonatkozó jogcímet vagy érdekeltséget bizonyítják, egyebek között bankhitelek, utazási csekkek, bankcsekkek, átutalási megbízások, részvények, értékpapírok, kötvények, váltók és hitlevelek.

4. A bűncselekmény *elkövetési magatartása* anyagi eszköz szolgáltatása, gyűjtése vagy más anyagi eszközökkel történő támogatása. Anyagi eszköz szolgáltatásán bármilyen, az elkövetési tárgyak körébe tartozó anyagi eszköz bármilyen, közvetlen vagy közvetett módon történő, nyílt vagy fedett átadását kell érteni. A bűncselekmény megvalósulása szempontjából csak annak van jelentősége, hogy az anyagi eszköz az elkövető birtokából kikerül, és a terrorcselekmény feltételei biztosításának céljára egy másik természetes vagy jogi személy rendelkezése alá kerül. Nem szükséges a befejezettséghez, hogy ténylegesen terrorcselekmény elkövetésére fel is használják az anyagi eszközt. Tipikus elkövetési mód az átutalás, illetve a készpénz fizikai formában történő eljuttatása a terrorszervezetnek. Az anyagi eszköz gyűjtése olyan elkövetési magatartás, amelynek során az anyagi eszköz nem kerül ki az elkövető birtokából. Az elkövető aktív magatartással, tipikusan más személyektől „szerez be” anyagi eszközöket. Amennyiben ezek a személyek tisztában vannak vele, hogy milyen célból adják a támogatást, akkor ők is elkövetik a terrorizmus finanszírozását tettesként, mégpedig az anyagi eszközöket szolgálat fordulatot. Ha viszont nincsenek tisztában az „adomány” céljával, vagy az elkövető megtéveszti őket, akkor a tévedésük kizárja a büntetőjogi felelősségüket, és csak az anyagi

¹¹ Az indokolás mindezt a következőkkel magyarázza: „A Moneyval 2009–2010 között folytatta le Magyarország ún. »negyedik körös« országértékelését, amelynek során megvizsgálta, hogy a hazai jogszabályok és intézményrendszer mennyiben felel meg a pénzmosás és terrorizmus-finanszírozás elleni nemzetközi követelményeknek. A Moneyval jelentés kifogásolja, hogy a terrorizmus finanszírozásának visszaszorításáról, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 54. ülészakán, 1999. december 9-én elfogadott nemzetközi Egyezményben (kihirdetve a 2002. évi LIX. törvénnyel) megfogalmazottak szerint nincs definiálva a »funds« fogalma a magyar Btk.-ban. Az ajánlásnak való megfelelés érdekében vált szükségessé a 318. § (3) bekezdésének beiktatása. Meg kell jegyezni, hogy a szövegben szereplő, a terrorizmus leküzdése érdekében egyes személyekkel és szervezetekkel szemben hozott különleges korlátozó intézkedésekről szóló, 2001. december 27-i 2580/2001/EK tanácsi rendelet 1. cikk 1. pontja szó szerint követi az Egyezmény fogalom-meghatározását, így e módosítással Magyarország eleget tesz a Moneyval ajánlásának.”

eszközöket gyűjtő elkövető vonható felelősségre. A bűncselekmény befejezettségéhez az anyagi eszközöket gyűjt fordulat esetében szükséges, hogy legalább egy személytől beérkezzen az anyagi eszköz az elkövetőhöz, az azonban már nem feltétele a befejezettség megállapításának – mint ahogy utaltunk rá –, hogy az elkövető a beérkezett anyagi eszközt tovább is utalja. (Ebben az esetben az első fordulat miatt büntetendő, mivel anyagi eszközt szolgáltatott.) Az utolsó elkövetési magatartás a terrorcselekmény elkövetésére készülő személy vagy rá tekintettel más anyagi eszközzel történő támogatása. Ebben az esetben arról van szó, hogy akár egyszeri, akár rendszeres, folyamatos támogatást nyújt az elkövető terrorcselekmény elkövetésére készülő személynek. A bűncselekmény megvalósulásának itt sem feltétele, hogy a terrorcselekményt elkövessék vagy megkíséreljék a kapott támogatás felhasználásával. Az azonban már igen, hogy a terrorcselekmény elkövetésére készülő személy legalább előkészületi szakba juttassa a cselekményét. (Ez azonban viszonylag könnyen megállapítható, hiszen az anyagi eszköz átvétele az elkövetés céljából gyakran már önmagában előkészületi jellegű magatartás a terrorcselekmény elkövetését tervező személy tekintetében.) A „rá tekintettel más” személy adott esetben lehet a terrorista családtagja vagy bárki, akivel a terrorista szoros érzelmi viszonyban áll, és a terrorista ezen harmadik személy támogatását fontosnak tartja.

A bűncselekmény kísérlete elvileg lehetséges, befejezetté pedig akkor válik, ha a támogatás eljut a címzetthez.

5. A bűncselekmény egyetlen *minősített esetét* a (2) bekezdés tartalmazza. Ez bővíti az elkövetési magatartások körét a 319. §-ban meghatározott terrorista csoporthoz kapcsolódóan. A szervezett elkövetéssel együtt járó magasabb társadalomra veszélyesség miatt itt a büntetési tétel is magasabb, öttől tíz évig terjedő szabadságvesztés. Magyarázatot csak a terrorista csoport működését „egyéb módon támogatja” fordulat igényel. Ez lehet az anyagi támogatáson kívül bármilyen más segítségnyújtás, logisztikai, távközlési stb. jellegű is.

6. A bűncselekmény álláspontunk szerint annyi *rendbeli*, ahány terrorcselekmény elkövetésére készülő személy vagy terrorista csoport részére történik a támogatás. Azonos terrorista vagy terrorista csoport többszöri támogatása folytatólagos egység.

7. A bűncselekmény *alaki halmazata* a terrorcselekmény előkészületével lát-szólagos, az azonos büntetési tételre tekintettel a specialitás elve alapján csak a terrorizmus finanszírozását állapítjuk meg. Ha az elkövető cselekménye a pénz-

mosással áll alaki halmazatban, véleményem szerint itt is csak a terrorizmus finanszírozását kell megállapítani, mégpedig a konzumpció elve alapján, mivel ennek alapesetben magasabb a büntetési tétele. Ha az elkövető a terrorizmus finanszírozása után részt vesz a terrorcselekmény elkövetésében is, akkor csak a terrorcselekmény miatt vonható felelősségre, mivel ebben az esetben a terrorizmus finanszírozása büntetlen előcselekmény (hiszen ugyanazt a jogtárgyat sérti, de kisebb mértékben).

8. A bűncselekmény *tényállása* új a magyar büntetőjogban, de nem előzmények nélküli, hiszen a korábbi Btk. 2003. március 1. óta büntetni rendeli a terrorizmus finanszírozása tényállásában szabályozott magatartások döntő többségét.

Magyarországon azonban terrorizmus finanszírozása miatt eddig még nem ítélték el senkit. Mindössze két jogeset hozható fel példaként. 2003. április 25-én a Nemzetbiztonsági Hivatal kezdeményezésére a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal kiutasított egy szír származású orvost Magyarországról. A pécsi klinika intenzív osztályán dolgozó orvos egyhavi keresetét, azaz 105 ezer forintot utalt a Hamász egyik fedőszervezetének. Állítólag nem tudta, hogy az egyik libanoni televízióban látott felhívás és az ott közölt szám-laszám egy terrorista szervezeté. Ez a védekezése kétséges volt. Büntetőeljárás nem indult az orvos ellen, mivel a terrorcselekmény új tényállása még nem lépett hatályba az elkövetés idején.¹²

A másik ügy jelenleg is folyamatban van. „Egy személyre mintegy 200 ezer SIM-kártyát regisztráltak, és közben kiderült, hogy brüsszeli és párizsi terroristasejtek is használták azokat telekommunikációs kapcsolattartásra. Terrorizmus finanszírozása miatt a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda folytat nyomozást, személyes adattal való visszaélés vétsége miatt pedig a XIII. kerületi rendőrség [...]. Úgy tudjuk, sikerült kideríteni, hogy a visszaéléssel vásárolt kártyákat milyen módszerekkel és hány tételben vásárolták fel az elmúlt években. – Beazonosították azokat a közvetítő cégeket, amelyek aktívan szerepet játszottak az illegális kártyavásárlásokban – mondta informátorunk. Lezárult a Vodafone belső vizsgálata. Értesüléseink szerint összesen mintegy 2500 olyan kártyát tudtak beazonosítani a már említett kétszázazerezből, amelyet a Vodafone-tól vettek. Ennek háttere, hogy a cég már korábban korlátozásokat vezetett be arra, kinek hány kártya lehet a nevén, ez pedig 100 alatti tétel. Korábban megírtuk: 128 ezer kártyát a Magyar Telekomtól vettek, a maradék

¹² SÁMEL József: Sikerdíj öngyilkos merénylőnek. *Zaol.hu*, 2010. október 27. <http://zaol.hu/hirek/sikerdij-ongyilkos-merenylonek-1425602>

pedig telenoros lehet. A kártyavásárlás szigorítása napirenden szerepel, az ügyben már több egyeztetés is volt a szolgáltatók és az illetékes tárca között.”¹³

A terrorizmus finanszírozásának gyanúját a pénzügyi szolgáltatók (bankok, pénzváltók, biztosítók stb.) ugyanúgy jelenteni kötelesek, mint a pénzmosás gyanús tranzakciókat. Magyarországon jelenleg még kevés a bejelentés terrorizmus finanszírozásának gyanúja miatt. Ezekről is eddig kivétel nélkül az derült ki, hogy véletlen névazonosság miatt szerepelt az illető a tiltólistán, emiatt jelentette őt az adott pénzintézet. Befejezett „ügyünk” már volt (a szír orvos esete), de bizonyítani nem lehetett a bűncselekményt, további legalább egy ügy folyamatban van 2017 tavaszán is. Ha az okokat keressük, akkor az optimista verzió szerint még kevésbé fertőzött területnek számítunk ezen új bűncselekmény tekintetében, a pesszimista magyarázat az esetleges latenciát jelölheti meg okként. A terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemnek egyébként már kezd kialakulni az önálló intézményrendszere, bár ma még mindig inkább a pénzmosás elleni küzdelem intézményei látják el ezt a feladatot is. Hazai bűnüldözési sikerekről viszont e témakörben még nem beszélhetünk. Ennek nem a Terrorelhárítási Központ vagy a rendőrség az oka, hanem a bűncselekmény felderítésének rendkívüli nehézségei. Emellett sajnos a terroristák is egyre felkészültebbek, egyre jobban konspirálnak, és olyan kommunikációs módokat használnak, amelyeket nagyon nehéz figyelni.

3. A szabályozás hatékonysága a gyakorlatban

A terrorizmus elleni küzdelem hatékonysága álláspontom szerint elsősorban nem a büntetőjogi szabályozáson múlik. Felkészült szakemberek összehangolt munkája, informátorok alkalmazása és a megfelelő technikai háttér együtt képes csak arra, amit célként ki kell tűznünk: a terrortámadások megelőzésére. Ennek része kell hogy legyen a terrorizmus finanszírozásának a felderítése is, de vegyük figyelembe, hogy a mai terrortámadások kivitelezéséhez nincs szükség nagyobb összegekre, így számottevő finanszírozásra sem. Ha abból indulunk ki, hogy az elmúlt évek jelentősebb terrortámadásainak tapasztalatai alapján nyolc-tízezer amerikai dollárból már súlyos akció kivitelezhető, akkor reális lehet az a félelmünk, hogy egy négy-öt fős, önfinanszírozó terrorista sejt két-három év alatt gyakorlatilag bármelyik fejlett vagy közepesen fejlett országban,

¹³ SZAKÁCS Árpád: Nyomoznak a SIM-kártyák ügyében. *Magyar Idők*, 2016. október 28.

bármilyen legális munkával megtakaríthat ekkora összeget¹⁴, és képes csapást mérni anélkül, hogy szüksége lenne bármilyen egyéb addicionális forrásra. Nincs szükség a terrorizmus külső finanszírozására, ezért nem lehet hatékony az ellene folytatott, pusztán a büntetőjog eszközrendszerére támaszkodó küzdelem.¹⁵ A büntetőjog tehát egyszerűen csődöt mond az egyik legsúlyosabb modern bűnözési formával szemben. Ennek ellenére hangsúlyoznunk kell, hogy az illegális migráció volumenének fokozódása ellenére Magyarországon még nem történt súlyos terrortámadás. Ez nem jelenti azt, hogy a jövőben biztosan nem lesz, csak azt, hogy eddig a Terrorelhárítási Központ és a rendőrség megfelelően látta el a feladatát.

¹⁴ Ötfős sejttel számolva két év alatt tízezer amerikai dollár megtakarításához elég, ha személyenként egy év alatt ezer dollár a megtakarítás összege. Ez alig több mint nyolcvan dollár havonta.

¹⁵ Ráadásul a terroristák gyakran konspiratív módon, készpénzfutárok segítségével finanszírozzák a tevékenységüket. „A terrorizmus pénzügyi támogatásának a pénzforgalom kihasználása mellett történő második módja, amikor az egyes terrrorszervezetekhez közel álló személyek nem a különféle pénzügyi rendszerek manipulálása révén juttatják el az anyagi forrásokat az egyes sejtekhez, hanem közvetlenül, készpénz formájában.” BARTKÓ Róbert: *A terrorizmus elleni küzdelem kriminálpolitikai kérdései*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2011. 185.

FENNMARADÓ KÉRDŐJELEK A BÜNTETŐJOGI BÜNSZERVEZET-FOGALOM ALKOTMÁNYOSSÁGA KÖRÜL

GELLÉR Balázs – AMBRUS István

1. Bevezetés

Az Alkotmánybíróság 3031/2017. (III. 7.) AB határozatában elutasította a kérelmező azon alkotmányjogi panaszát¹, amely a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.) azon rendelkezéseinek megsemmisítésére irányult, amelyek szerint a *bűnszervezetben* elkövetett bűncselekmény miatt felelősségre vont elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra, továbbá a szabadságvesztés végrehajtása nem függeszthető fel. Álláspontja szerint az említett rendelkezések sem a bírói függetlenség elvét², sem a diszkrimináció alkotmányos tilalmát³ nem sértik. Megállapította, hogy

„a társas bűnelkövetés több okból is a bűnelkövetés veszélyesebb formájának minősül. A társas elkövetés azon túl, hogy emeli a bűnelkövetők létszámát, súlyosabb hatást képes kifejteni a sértettekre és növeli a bűncselekmények sikeres végrehajtásának az esélyét is. Különösen igaz mindez a társas bűnelkövetés szervezett formáira, így a bűnszervezetben történő elkövetésre is. A bűnszervezet ugyanis nem bűnözők pusztá szövetsége vagy az elkövetett bűncselekmények kumulációja. Az elkövetési alakzat veszélyessége abból fakad, hogy a bűnszövetség a

¹ Az alkotmányjogi panasz benyújtására a Gyulai Törvényszék 3.B.276/2013/345., valamint a Szegedi Ítéltábla Bf.II.556/2015/24. számú ítéleteivel szemben került sor.

² Magyarország Alaptörvénye, XXVIII. cikk (1) bek.

³ Magyarország Alaptörvénye, XV. cikk (2) bek.

tagoktól elkülönülő, önálló hatalmi entitássá válik, amely káros hatásait így tartósan és széles körben képes kifejteni. A bünszervezetben történő elkövetés ezért az államtól a társadalom fokozottabb és hatékonyabb védelmét kívánja meg.”

Az említett indokok alapján tehát az Alkotmánybíróság nézete szerint a régi Btk.-nak a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (a továbbiakban: Btk.) fenntartott⁴ rendelkezései a bírói diszkréció szükséges és arányos korlátozásának tekinthetők.

Álláspontunk szerint az idézett alkotmánybíróági döntés különösen időszerűvé teheti a bünszervezettel kapcsolatos joganyag újragondolását. A *bünszervezet* Btk.-beli fogalma [Btk. 459. § (1) bek. 1. pont], valamint hozzá kapcsolódóan a korábbi Legfelsőbb Bíróságnak – a Kúria által jelenleg is fenntartott – a bünszervezeti elkövetés egyes fogalmi ismérveit elemző 4/2005. Büntető Jogegységi Határozata ugyanis számos megválaszolandó kérdést vetett fel a jogbiztonság, a törvényesség, az arányosság, valamint a bűnfelelősség alkotmányos követelménye kapcsán. Ezek közül néhányat az alábbiakban kívánunk összefoglalni.

2. Alkotmányos keretek

Magyarország Alaptörvényének Alapvetés B) cikk (1) bekezdése alapján Magyarország független, demokratikus *jogállam*. Az Alkotmánybíróság számos határozatában érintette a jogállamiság elvét: kimondta, hogy a formai jogállamiság magját jelentő *jogbiztonság* a jogállam nélkülözhetetlen eleme. A jogbiztonság az állam – és elsősorban a jogalkotó – köteletségévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatók és előreláthatók legyenek a norma címzettjei számára.⁵ A világos, érthető és megfelelően értelmezhető normatartalom a normaszöveggel szemben alkotmányos követelmény. A jogbiztonság megköveteli, hogy a jogszabály szövege értelmes és világos legyen, a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzon.⁶

⁴ Btk. 38. § (4) bek. c) pont; 86. § (1) bek. b) pont.

⁵ 9/1992. (I. 30.) AB határozat.

⁶ 26/1992. (IV. 30.) AB határozat.

A jogbiztonság követelményének büntetőjogi megnyilvánulása a törvényesség (legalitás) alkotmányos alapelvét jelenti.⁷

Az Alaptörvény *Szabadság és felelősség* című fejezet XXVIII. cikk (4) bekezdése szerint senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény. A Btk. 1. §-ában, a kódex legfontosabb alapelveként is megjelenített törvényesség elve szerint a bűncselekmény elkövetőjének büntetőjogi felelősségét csak olyan cselekmény miatt lehet megállapítani, amelyet – a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai alapján büntetendő cselekmények kivételével – a Btk. az elkövetés idején büntetni rendelt. Továbbá csak olyan büntetés vagy intézkedés alkalmazható, amelyről a törvény az elkövetés (vagy az elkövetőre nézve kedvezőbb esetekben az elbírálás) idején ismert.⁸

Ugyanezen fejezet I. cikk (3) bekezdése szerint továbbá alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható (szükségesség és arányosság).⁹

A jogbiztonság és a törvényesség követelményével szoros összefüggésbe hozható – az Alaptörvényben explicit verbis nem megjelenített, ugyanakkor több alkotmányos rendelkezésből közvetlenül levezethető – princípium végül a bűnfelelősség (bűnösségen alapuló felelősség) elve.¹⁰

⁷ Vö. GELLÉR Balázs József: *Legalitás a vádpadon. Az anyagi büntetőnormák legalitásának elméleti elemzése*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 56–57.

⁸ Ezzel hazánk visszatért a Csemegi-kódex maximálisan helyeselhető megoldásához, amely legelső paragrafusát ugyancsak a *nullum crimen/nulla poena sine lege* elve megjelenítésének szentelte.

⁹ 26/1992. (IV. 30.) AB határozat.

¹⁰ 58/1997. (XI. 5.) AB határozat. Az újabb angolszász szakirodalomban az elv alóli kivételekhez lásd Peter WESTEN: *Two Rules of Legality in Criminal Law. Law and Philosophy*, vol. 26, no. 3 (2007) 229–305.

3. A bűnszervezet fogalmi meghatározásának (rövidített) története¹¹

A szervezett bűnözés fogalmának tárgyalásakor elsődlegesen az a probléma merül fel, hogy valójában nem jogi terminusról van szó, így ahhoz, hogy a jog számára alkalmazhatóvá váljon, további behatárolás szükséges. Minden országban eltérő manifesztációi vannak a szervezett bűnözésnek, és különböző bűncselekmények elkövetése jellemzi e szervezetek működését. Így az úgynevezett tradicionális bűncselekmények is különös jelentőségre tesznek szert, hiszen a szervezett bűnözés központi elemeit képezhetik.

A büntetőjogászok legrangosabb nemzetközi egyesülete, az *Association Internationale de Droit Pénal* XVI. Nemzetközi Kongresszusának témáját a következőkben jelölte meg: *A büntető igazságszolgáltatás szembesülése a szervezett bűnözés kihívásával*. A kongresszus 1. szekciója vizsgálta a szervezett bűnözés és az általános rész összefüggéseit, míg 2. szekciója foglalkozott a szervezett bűnözés és az anyagi büntetőjog különös részének korrelációjával. Az AIDP XVI. Nemzetközi Kongresszusára érkező nemzeti jelentések összegzéséből (amely eddig nem látott gazdag információval szolgált a büntetőjog-kutatás részére a szervezett bűnözéssel összefüggésben) kitűnik, hogy a szervezett bűnözés (i.e. bűnszervezet) definíciójának egyfelől igen pontosan megfogalmazottnak kell lennie, hogy az alkotmányos zsinórmértéknek megfeleljen, ugyanakkor szükséges, hogy rugalmas is legyen, hiszen csak így követheti a szervezett bűnözés dinamikáját.¹²

Az európai uniós jogalkotás területén a jelenleg legfontosabb instrumentumnak az Európai Unió Tanácsa által 2008. október 24-én elfogadott 2008/841 IB számú kerethatározat tekinthető. E dokumentum a szervezett bűnözéssel kapcsolatos uniós jogharmonizáció eddigi leghatékonyabb eszköze, rögzíti az anyagi és eljárásjognak a jelenséggel kapcsolatban felmerült fő kérdéseiben (bűnszervezet fogalma, büntetendő tényállások, szankciók, jogi személyek felelőssége, joghatóság, különleges körülmények) eddig elért eredményeket. A kerethatározatban olvasható bűnszervezeti definíció objektív oldalán megszorító, negatív feltételt tartalmaz, méghozzá azt, hogy a csoportot ne véletlenszerűen

¹¹ Az áttekintés alapjául szolgált GELLÉR Balázs: Gondolatok a büntetőjog jelentőségéről a szervezett bűnözés elleni fellépéssel kapcsolatban. In: GELLÉR Balázs – HOLLÁN Miklós (szerk.): *A szervezett bűnözés arcai. Fiatal büntetőjogászok tanulmányai a szervezett bűnözésről*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004. 11–45.; BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános Rész*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 344–357.

¹² Vö. HOLLÁN Miklós: Az AIDP XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus határozatai. *Magyar Jog*, 2000/2. 115–123.

hozzák létre valamely bűncselekmény közvetlen elkövetésére. Emellett ugyanakkor sajátos módon a meghatározás rögzít olyan jellemzőket is, amelyeknek nem kell szükségszerűen megvalósulniuk ahhoz, hogy strukturált szervezetről beszélhessünk: a tagok formálisan meghatározott szerepe, a tagság állandó összetétele és a csoport kidolgozott szervezeti felépítése. A bünszervezet tevékenységével, az általa kifejtett magatartások (főként a bűncselekmények) elkövetési módjával kapcsolatban követelmény ugyanakkor az összehangoltság, egyetértésben cselekvés (*acting in concert*). Ez több pusztán együtt cselekvésnél, sőt a társas bűnelkövetői alakzatok általános formáinál felvetett „egymás cselekményéről tudva” megvalósuló változatnál is, tipikusan lényegében munkamegosztást is jelenthet. A bünszervezet létrehozásának, működésének célja, szubjektuma pedig alapvetően két részre osztható. Az egyik a bűncselekmények elkövetésére vonatkozó szándék, amely a bünszervezet lényegi momentuma, és amelyben manifesztálódik az ilyen szerveződések társadalomra veszélyessége. A másik pedig egy távolabbi cél, egy mögöttes mozgatórugó, amely az egyes bűncselekmények elkövetését is (akár célzatként) motiválja.

Ami a hazai szabályozást illeti, azt 2001-ben alkották meg. E szerint a

„bünszervezet: három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése”¹³.

Átvette e meghatározást a hatályos Btk. már idézett rendelkezése is.

E definícióba mindazonáltal a bűnöző célzatú tartós struktúrák számos formája behelyezhető. Alkalmas lehet ekként arra, hogy egyik oldalról kifejezze az alkalmi, kisebb súlyú bünszövetséghez viszonyított többletkriminalitást, másik oldalról demonstrálja a szervezetség súlyosabb formájában rejlő veszélyességet. Elmondható tehát, hogy a szabályozás koncepcionális megváltoztatása kézzelfoghatóvá tette a bünszervezet bünszövetségtől eltérő, s annak egyértelműbben súlyosabb voltát.¹⁴ Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a jogalkalmazás kapcsán számos nehezen megválaszolható kérdés merülhet fel.

¹³ Lásd a régi Btk. 137. § 8. pontját. Megállapította a 2001. évi CXXI. törvény 19. §-a, hatályos volt 2002. április 1-jétől 2013. június 30-ig.

¹⁴ TóTH Mihály: A bünszervezeti elkövetés kanyargós útja. *Magyar Jog*, 2015/1. 5.

Világszerte, vagy akár csak az Európai Unióban egységes bünszervezet-fogalomról ugyanakkor nem beszélhetünk.¹⁵ Erre tekintettel különösen indokolt, hogy a hatályos fogalmat és a legfőbb bírósági iránymutatást alkotmányossági szempontból is vizsgálat tárgyává tegyük.¹⁶

4. Alkotmányossági problémák a bünszervezet törvényi fogalmával kapcsolatban

4.1. A bűncselekmény tárgyi súlyával arányos büntetőjogi jogkövetkezmény elvének megsértése

A bünszervezeti elkövetéshez a Btk. számos szigorú, sokszor krudélisnak is mondható következményt fűz. A legátfogóbb büntetéstani szabályokat a Btk. 91. §-a rögzíti, amely szerint azzal szemben, aki a szándékos bűncselekményt bünszervezetben követte el, a bűncselekmény büntetési tételének felső határa a kétszeresére emelkedik (de a huszonöt évet nem haladhatja meg), továbbá kitiltásnak bármely bünszervezetben elkövetett bűncselekmény miatt helye van. Emellett ugyanakkor a bünszervezeti elkövetés megállapítása esetén

- kizárt a tevékeny megbánás [Btk. 29. § (3) bek. b) pont];
- a határozott tartamú szabadságvesztés generális maximuma 25 év (Btk. 36. §);
- már a kétévi (vagy azt meghaladó) szabadságvesztés fegyházfokozatban hajtandó végre [Btk. 37. § (3) bek. b) pont bb) alpont];
- kizárt a feltételes szabadságra bocsátás [Btk. 38. § (4) bek. c) pont];
- életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélet esetén, a Btk. 44. § (1) bekezdésében meghatározott bűncselekmények elkövetése esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kötelező kizárni [Btk. 44. § (2) bek. b) pont];
- a végleges tartamú foglalkozástól eltiltás alól menetesítésnek nincs helye [Btk. 53. § (4) bek.];
- kizárt a próbára bocsátás [Btk. 65. § (2) bek. b) pont];

¹⁵ Vö. TORNYAI Gergely: A szervezett bűnözés per se inkriminációja az uniós jogharmonizáció tükrében. *De iurisprudentia et iure publico*, 2013/2. 4–12.

¹⁶ Vö. BÁRÁNYOS Bernadett: Bünszervezet: hatékonyság vagy alkotmányosság? In: FAZEKAS Marianna (szerk.): *Jogi Tanulmányok. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak III. konferenciája. 2012. április 20.* I. kötet. Budapest, ELTE ÁJK, 2012. 277–289.

- kizárt a jóvátételi munka [Btk. 67. § (2) bek. b) pont];
- kizárt az elkövetés eszköze vagy tárgya elkobzásának kivételes mellőzése [Btk. 73. § b) pont];
- ellenkező bizonyításig vagyoneklobzás alá eső vagyonnak kell tekinteni, és vagyoneklobzást kell elrendelni arra a vagyonra, amelyet az elkövető bünszervezetben való részvétele ideje alatt szerzett [Btk. 74/A § (1) bek. a) pont];
- a szabadságvesztés végrehajtása nem függeszthető fel [Btk. 86. § (1) bek. b) pont];
- végül: nem csupán jogkövetkezményként jelenik meg, hanem önálló bűncselekményt is képezhet a bünszervezetben részvétel (Btk. 321. §) törvényi tényállása.

A felsorolt hátrányokról megjegyezhető, hogy azok – a bünszervezet törvényi fogalmából következően – számos, önmagukban közepes, sőt a joggyakorlat szerint a közepeset sem elérő, tehát csekélyebb súlyú bűncselekmények körébe tartozó tényállások kapcsán is jelentkezhetnek. Erre például szolgálhatnak akár nem személy elleni erőszakkal elkövetett, de egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett deliktumok, mint például az önbíráskodás (Btk. 368. §) vagy a hivatalos személy elleni erőszak (Btk. 310. §). Összehasonlításképp: az említett bűncselekmények nem bünszervezetben történő elkövetésekor az ügyész akár el is halaszthatja a vádemelést (Be. 222/A §), míg bünszervezetben történő megvalósításkor akár tíz év fegyházbüntetéssel is számolni lehet a feltételes szabadulás lehetősége nélkül.

A jogalkotónak természetesen jogában áll megválasztani a szankció fajtáját és lehetséges mértékét. Ugyanakkor a büntetőjog számos alapvető elve – mint amilyen az arányosság, az előreláthatóság és a bűnösségen alapuló felelősség elve – nem engedi meg, hogy ilyen kirívóan drasztikus jogintézmény a jogrend része legyen, amelyet ezen felül válogatás nélkül, az ítélkezési gyakorlat tendenciái szerint lényegében *bármilyen bűncselekmény* esetén alkalmazni lehet. A későbbi pontokban tárgyaltakból is kitűnik, hogy a jogalkalmazás a jogegységi határozatra hivatkozva is messze elrugaszkodott azoktól az elvektől, amelyek az eredeti bünszervezeti szankcionálás okául szolgáltak. Így megkockáztatható az a megállapítás, amely szerint *a bünszervezet köznap, illetve kriminológiai értelemben vett fogalma a büntetőjogi definíciótól elszakadni látszik.*¹⁷

¹⁷ Vö. TÓTH Mihály – KÖHALMI László: A szervezett bűnözés. In: BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KERESZSI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 603–625.

A 3031/2017. (III. 7.) AB határozatában foglaltakkal nem értünk egyet. Jelen érveket e határozat fényében is relevánsnak tartjuk. Az Alaptörvény *Szabadság és felelősség* című fejezet I. cikk (3) bekezdése szerint *alapvető jog* más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, *az elérni kívánt céllal arányosan*, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával *korlátozható*.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az egyes bűncselekmények természetéhez és súlyához igazodó büntetési rendszer és a büntetéskiszabás normatív előírásai együttesen szolgálják a jogállami büntetés funkcióját, a társadalom védelmét, a szankcióval történő arányos és megérdemelt viszonzást, valamint a speciális és a generális prevenciót.¹⁸ A bünszervezeti elkövetésre vonatkozó, módfelett szigorú, és az egyéniesítést a legtöbb elkövetőt megillető kedvezményeket kötelező éllel kizáró szabályozás azonban nem feleltethető meg az Alaptörvény idézett rendelkezésének, tehát az alkotmányos büntetőjogtól elvárható *arányosság* követelményének.

A Btk. 80. § (1) bekezdése szerint továbbá a büntetést az e törvényben meghatározott keretek között, céljának szem előtt tartásával úgy kell kiszabni, hogy az igazodjon *a bűncselekmény tárgyi súlyához*, a bűnösség fokához, az elkövető társadalomra veszélyességéhez, valamint az egyéb enyhítő és súlyosító körülményekhez. Az Alkotmánybíróság okfejtésében is felmerült megfogalmazás szerint „a jelenlegi szabályozás kapcsán reális a veszélye annak, hogy [...] [az elkövetőnek] a büntetőeljárásban nem lesz lehetősége arra, hogy vele szemben a bíróság a súlyosító és enyhítő körülmények figyelembevételével, az elkövetett cselekmények tényleges tárgyi súlyához igazodó büntetést szabjon ki. Ez a körülmény olyan mértékben sérti az alapvető jogok szükséges és arányos korlátozásának követelményét”, hogy alaptörvény-ellenességének gyanúja is felvetődik.¹⁹

A Btk. 80. § (1) bekezdésében írt büntetéskiszabás elvi szabályai sem teljesülhetnek a jelenlegi bünszervezeti szabályozás folytán. Mert például, jóllehet az elkövető egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett cselekménye *in concreto* legfeljebb két év, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztéssel állna arányban, a bíróság köteles – az egytől tízéves tételkeret miatt az öt év hat hónapos középértékéből kiinduló – végrehajtandó szabadságvesztést kiszabni.

¹⁸ 1214/B/1990. AB határozat, ABH 1995, 571, 577.

¹⁹ 23/2014. (VII. 15.) AB határozat. Elemzéséhez lásd AMBRUS István: Az Alkotmánybíróság határozata a halmazati három csapásról. A jogbiztonság elvét sértő büntetőjogi rendelkezés alaptörvény-ellenessége, valamint az alaki és az anyagi bűnhalmazat eltérő megítélésének lehetőségei. *Jogesetek Magyarázata*, 2015/4. 5–16.

Így a bűnszervezeti szabályozás nem csupán az Alaptörvénybe ütközhet, de a Büntető Törvénykönyv egyes szabályai körében is diszkrpanciát idézhet elő.

4.2. A bűnszervezeti elkövetés körében folytatott joggyakorlat ingadozása

A 4/2005. Büntető Jogegységi Határozat szerint: „I. Bűnszervezetben elkövetés [Btk. 137. § 8. pont, 98. § (1) bek.] megállapítható azzal szemben is, aki – eseti jelleggel – akár egyetlen cselekményt tettesként vagy részesként valósít meg. II. A Btk. 98. §-a (1) bekezdése akkor alkalmazható, ha az elkövető tudata a bűnszervezet Btk. 137. §-a 8. pontjában meghatározott tárgyi ismérveit átfogja.”²⁰

Jóllehet a Legfelsőbb Bíróság iránymutatása az alsóbírószági joggyakorlat egységesítésének igényével lépett fel, valójában több esetben nem feloldotta, hanem elmélyítette a bűnszervezet-fogalom alkotmányossági problémáit. Megnyugtató és egységes bírói gyakorlatról erre tekintettel nem lehet beszélni. Ennek érzékeltetésére álljanak itt a következő határozatok.

Egy 2016-os eseti döntés szerint a bűnszervezet megállapíthatósága minőségi többletet kíván meg más társas elkövetési alakzatokhoz képest. Szükséges hozzá *a vezetők és végrehajtók közötti elkülönülés*, a szervezetségnek a bűnszövetséghez képest magasabb szintje és az elkövetés konspiratív jellege is.²¹

A bűnszervezeti elkövetés tehát az idézett felfogáson nyugvó gyakorlat szerint *„nyilvánvalóan magában foglalja a szervezeten belüli hierarchikus személyi viszonyokat, illetve a kapcsolattartás nyílt és konspiratív módszereit is”*.

Ezzel szemben egy ugyancsak 2016-ból származó kúriai végzés szerint „a bűnszervezetnek nem törvényi kritériuma a hierarchikus kapcsolat; az erre vonatkozó rendelkezés 2002. április 1. napjától kikerült a jogintézmény törvényi megfogalmazásából”²². Ugyanerre az álláspontra helyezkedett több esetben a Fővárosi Ítéltábla is.²³ A Szegedi Ítéltábla szerint sem „lehet a bűnszervezet megállapítását olyan további, a törvényben nem szereplő feltételhez kötni, mint amilyen a szereplők közötti alá-fölé rendeltségi viszonyokon alapuló hierarchia,

²⁰ Az idézett BJE még az korábbi jogszabályi környezetben került megfogalmazásra, ezért értelemszerűen a régi Btk. rendelkezéseire hivatkozik.

²¹ BH 2016. 5.

²² Kúria, Bfv.I.1800/2015/8.

²³ Fővárosi Ítéltábla, Bf. 56/2010/133., Bf.142/2011/58.

a konspiráció léte, vagy bármilyen más kritériummal rendelkező, a bűnszövetséghez képest valamilyen magasabb szintű szervezettség, összehangoltság”²⁴.

A törvényszékek joggyakorlatának áttekintése még vegyesebb képet mutat. A költségvetési csalást (Btk. 396. §) például egyes megyékben lehetetlen más-képpen elkövetni, mint bűnszervezetben. Ha ugyanis az első elkövető valós gazdasági tevékenység nélkül számlát állít ki, a második azt befogadja, majd a harmadik lekönyveli, és mindezt egyetlen alkalommal, ötszázezer forintot meghaladó vagyoni hátrányt okozva, a rendszeres haszonszerzésre törekvés szándékával legalább kísérleti stádiumba juttatják, akkor már megállapítható a bűnszervezeti elkövetés. Ez a cselekmény adott esetben, a középmértéket is figyelembe véve, négy év hat hónap, a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli, fegyházban letöltendő szabadságvesztéshez kell hogy vezessen, amely mellett természetesen minden más, törvény szerinti jogkövetkezmény is alkalmazásra kerül. Így például a foglalkozástól eltiltás, amely természetesen a vállalkozói minőségre, a vállalkozást vezető állásra is kiterjed a Btk. 54. § alapján, ami ráadásul lehet végleges hatályú, amely alól a bűnszervezeti elkövetés esetén nem is mentesíthető [Btk. 53. § (4) bek.].

Az itt vázolt helyzet *a jogbiztonság és a törvény előtti egyenlőség alapelveit* egyaránt sértheti, miután sokszor a véletlentől – az adott megyei gyakorlattól – válik függővé, hogy az elkövetővel szemben a bűnszervezeti jogkövetkezmények alkalmazásra kerülnek-e vagy sem. Hasonló helyzet állt elő például a jogtörténetben a *Furman v. Georgia* (Egyesült Államok) legfelsőbb bírósági ítélet nyomán: 1972-ben azért nyilvánította alkotmányellenessé a halálbüntetés alkalmazását, mert diszkriminatív jellege folytán kegyetlen és szokatlan büntetésnek minősült.

4.3. A bűnszervezeti elkövetés lehetséges alanyai

A bűnszervezet törvényi fogalmi elemei kapcsán mindenekelőtt problematikus, hogy azokból megnyugtatóan nem olvasható ki: kire vonatkoztatható a bűnszervezeti elkövetés. Másként: ki válhat a bűnszervezetben elkövetett bűncselekmény alanyává, milyen feltételrendszer szerint terjeszthető ki valakire a bűnszervezet hatóköre.

²⁴ Szegedi Ítélettábla, Bf.II.556/2015/24.

4.3.1. *Elkövetői alakzatok*

Ami a bűncselekmény elkövetői minőségeinek kérdését illeti, a 4/2005. BJE által is említetten közömbös, hogy az elkövető tettesi vagy részesi minőségben működik közre a bűncselekményben, a bűnszervezeti elkövetés ettől függetlenül megállapítható lehet.

4.3.2. *Az egyes elkövetők büntetőjogi felelősségre vonhatóságának hatása a bűnszervezet megállapíthatóságára*

A bírói gyakorlat lényegében egységes abban is, hogy a szükségképpen többes közreműködés esetkörei, valamint a társas elkövetési alakzatok – utóbbiak egy fajtája a bűnszervezet is – akkor is megállapíthatók, ha valamely abban részt vevő elkövető vonatkozásában büntethetőséget kizáró ok áll fenn.²⁵ Ez az álláspont ugyanakkor az olyan büntethetőségi akadályok esetében, amelyek nem csupán az elkövető büntethetőségét, hanem a cselekmény bűncselekményi jellegét is kiküszöbölik (mint például a kóros elmeállapot), aggályos lehet, tekintettel arra, hogy a bűnszervezet fogalma *bűncselekményről* és nem csupán (*büntető*) *cselekményről* tesz említést.

4.3.3. *Tag vagy külső közreműködő mint bűnszervezeti elkövető*

Kérdésként jelentkezhethet továbbá, hogy csak a bűnszervezet valódi, többé-kevésbé állandó tagja válhat a bűnszervezetben elkövetett bűncselekmény elkövetőjévé, vagy a bűnszervezethez tagként nem tartozó, *külső* – *esetileg közreműködő* – *személyre is* kiterjesztendő a bűnszervezet fogalma.

Abban az esetben, ha csak a tagra vonatkozik, és van egy alapcselekmény, akkor nem lehet tudni, hogy milyen ennek a cselekménynek a viszonya a bűnszervezet által elkövetett cselekményhez. Az alapcselekmény lehet-e öt évet el nem érő cselekmény, és ezáltal vonatkozik-e rá a súlyosabb minősítés, vagy az alapcselekménynek is olyannak kell lennie, mint a bűnszervezetben elkövetettnek (tehát olyan szándékos bűncselekménynek, amelyet a törvény felső határként legalább ötévi szabadságvesztéssel fenyeget).

A kérdést mindazonáltal a 4/2005. BJE akként döntötte el, hogy a bűnszervezet-fogalom külső személyre is érvényes, e megoldás azonban a Btk. rendelkezéséből nem egyértelműen következik. Ezért ezen értelmezés az

²⁵ Így például BKv 27.

elkövető terhére érvényesülő *szokásjogi, és az elkövető felelősségét súlyosító jogértelmezésnek* minősíthető, amely nem egyeztethető össze a törvényesség elvével (*nullum crimen sine lege scripta*).

4.4. Az alapcselekmény és a bűnszervezet tagjai által elkövetett további cselekmények egymáshoz való viszonya

4.4.1. Az alapcselekmény és a bűnszervezet céljaként szereplő cselekmény azonossága vagy különbözősége

A bűnszervezet célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel fenyegetett szándékos bűncselekmények elkövetése. A kérdés tehát elsőként az, hogy *elegendő-e egyetlen cselekmény*, tehát az időrendben legelső cselekmény, amelyet már rögtön bűnszervezetben elkövetettként minősíthet a jogalkalmazó. Amennyiben igen, tisztázandó, hogy ezt a legelső cselekményt milyen stádiumba kell juttatni. Így elegendő-e akár egyetlen – például egytől öt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett – *előkészületi* cselekmény a bűnszervezetben elkövetés megállapításához.

4.4.2. Stádiumtani kérdések

Ha egyetlen cselekmény a bűnszervezet megállapításához nem elégséges, tisztázandó, hogy az egyes cselekményeknek milyen *stádiumba* kell jutniuk – elegendő-e például a megfelelő büntetési tételű *előkészületi* cselekmény, vagy feltétlenül kísérleti szakig szükséges eljutni –, illetve hogy majd ezzel akár egy-ségben, akár halmazati viszonyban lévő további újabb cselekmény elkövetése-e a feltétel ahhoz, hogy a bűnszervezetet meg lehessen állapítani.²⁶

4.4.3. Bűncselekményi egység vagy bűnhalmazat

Megállapítható-e a bűnszervezeti elkövetés, ha az elkövetők cselekményei több rész-cselekményből tevődnek össze ugyan, ugyanakkor vagy természetes egy-ségbe, vagy a *folytatolagosság* [Btk. 6. § (2) bek.] egységébe olvadnak.²⁷ Utóbbi esetén már a törvényi definíció miatt is elgondolkodtató, hogy megállapítható-e

²⁶ BÁRÁNYOS i. m. 283.

²⁷ Vö. 1/2016. BJE

a bünszervezet. A bünszervezeti elkövetők célja ugyanis bűncselekmények elkövetése, a többes szám pedig egység-többségtani szempontból bűncselekményi többségre, egy eljárásban történő elbírálás esetén pedig bűnhalmazat fennállására enged következtetni. A folytatólágosság törvényi fogalma ugyanakkor azzal kezdődik, hogy „[n]em bűnhalmazat, hanem...”. Ebből kifolyólag, a nyelvtani értelmezés alapján a bünszervezet hatókörének kiterjesztése a folytatólágosságra egyértelműen aggályos lehet.²⁸ Aggályos annak dacára is, hogy egy számos (akár több tucat) részcselekményből összetevődő folytatólágos cselekménysor esetében a társadalom védelme bizonyosan megkövetelné a fokozottabb büntetőjogi védelmet. Hasonló lehet a helyzet a törvényi egység más esetkörei (például *delictum complexum*), vagy a látszólagos halmazat kapcsán.

4.4.4. A megállapodás túllépése miatti felelősség

Problémaként jelentkezhethet, hogy miként minősüljön a cselekmény, ha az elkövetői csoport célja ugyan csupán *ötévi szabadságvesztésnél enyhébben büntetendő bűncselekmény(ek)* elkövetése, azonban valamilyen oknál fogva, akár ez az első, akár a következő cselekmény – adott esetben az elkövetők szándéka ellenére (*praeter intentionem*) – súlyosabb büntetőjogi megítélés alá fog esni. Példával megvilágítva: hárman elhatározzák, hogy egy hónapon keresztül mindig, amikor találkoznak a sértettel, bántalmazni fogják. Megbeszélik azt is, hogy ezeket a veréseket úgy fogják végrehajtani, hogy A lefogja, B a fejét üti, míg C rugdossa őt. Tervük véghezvitele során egy alkalommal azonban oly módon bántalmazzák a sértettet, hogy annak halálát okozzák, ezáltal halált okozó testi sértést [Btk. 164. § (8) bek.] követnek el.²⁹ Mondható-e, hogy ezt a halált okozó testi sértést bünszervezetben követték el? Az ilyen és ehhez hasonló példák kapcsán ütközik ki leginkább az az ellentmondás, amely a bünszervezet törvényi fogalma és a vélelmezhető jogalkotói cél között feszül.

4.4.5. A bűncselekmények és a bünszervezet oksági összefüggése

Vizsgálandó ebben a körben a bünszervezet és az egyes elkövetett bűncselekmények közötti *kauzális viszony*. Alkalmazható-e a bünszervezeti elkövetés olyan esetekben, amikor a bünszervezet már létrejött, azonban valamely bűn-

²⁸ Lásd AMBRUS István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*. Szeged, SZTE ÁJK, 2014. 20.

²⁹ A joggyakorlatban lásd például BH 2003. 176., Fővárosi Bíróság, B.123/2006/659.

cselekményt nyilvánvalóan nem a bűnszervezettel összefüggésben követnek el? Így például abban a jogesetben, amely szerint a prostitúcióval és kábítószer-kereskedelemmel foglalkozó bűnszervezet vezetője a felesége szeretőjét szerelemföltésből megöli, az emberölés (Btk. 160. §) minősülhet-e bűnszervezetben elkövetettként.

4.4.6. A bűnszervezet érdekeivel ellentétes cselekmény értékelése

A bűnszervezet tagja egyes cselekményeinek megítélése is problematikus. Így kérdés lehet, hogy a bűnszervezet tagjának minden cselekménye, mérlegelés nélkül bűnszervezetben elkövetettként minősítendő-e. Például, ha a kábítószer-kereskedelemmel foglalkozó bűnszervezet tagja titokban, a bűnszervezet szabályait megszegi, hogy ennek révén külön jövedelemhez jusson, bűncselekménye ugyanúgy bűnszervezetben elkövetettként minősül-e, mint ha a szervezet kialakult szabályrendszere szerint a számára a többi tag által is akceptált módon jut a bűnszervezet által termelt profit rá eső részéhez. E kérdés természetesen megfordítva is felmerül: lehet-e egy személy egyetlen cselekménye bűnszervezetben elkövetett anélkül, hogy a bűnszervezet struktúrájának bármilyen formában is a része lenne.

4.4.7. A bűnszervezetben részvétel

Utolsó pontként szükséges utalni arra, hogy a Btk. 321. §-a értelmében, aki a bűnszervezet tevékenységét egyéb módon támogatja, a bűnszervezetben részvétel büntettét követi el. Ezáltal valójában újragenerálódik az a probléma, ami a korábbi kodifikációk során már felmerült: szükségszerűen halmazat jön létre egy bűnszervezetben elkövetett alapcselekmény és a 321. § között az elkövetési magatartás miatt („egyéb módon támogatja”). Ha azonban az a feltétele a bűnszervezet megállapításának, hogy az elkövető a bűnszervezet működését támogatja, akkor két további probléma vetődik fel.

Az egyik, hogy ez a megoldás a kettős értékelés tilalmába ütközik, hiszen egy bűnszervezeti elkövetés kétszeres büntetőjogi felelősséget eredményez.³⁰ Másfelől egy ördögi kört is jelenthet, hiszen lehetséges, hogy önmagában a 321. § válik az alapcselekménnyé, és a bűnszervezetben részvétel bűncselekménye az, amit bűnszervezetben elkövetettként értékel a bíróság, ami pedig a követ-

³⁰ GELLÉR Balázs József: Gondolatok a kettős értékelés tilalmáról és a látszólagos alaki halmazat feloldására szolgáló elvekről. In: GÁL István László (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK, 2011. 219–228.

kezménnyel jár, hogy a bünszervezetben részvétel büntetési tétele valójában nem a valós büntetési tétel, hiszen automatikusan alkalmazni kellene a Btk. 91. §-át is.

A 4/2005. BJE az itt felvetett kérdések csupán egy kis szeletének megválaszolására törekedett, azok nagy része napjainkban is tisztázatlan. Alkotmányjogi szempontból rendkívül aggályos, hogy egy olyan súlyos jogkövetkezményekkel járó minősítés, mint a bünszervezeti elkövetés fogalmi elemeire a joggyakorlatnak kell választ adnia, ami szükségképpen magában hordozza a visszaható hatályú bírói jogalkotás veszélyét.

4.5. A bűnösség (szándékosság) problematikája a bünszervezet fogalma kapcsán

4.5.1. A bűnfelelősség elvének alkotmányjogi alapjai

Az Alkotmánybíróság szerint „[V]alamennyi modern büntetőjogi rendszernek [...] alaptétele a bűnfelelősség elve”. E szerint a büntetőjogi felelősségre vonás alapvető feltétele a törvényben büntetendővé nyilvánított magatartás bűnös (szándékos vagy egyes esetekben gondatlan) megvalósítása (Btk. 4. §). A bűnösségen alapuló felelősség elve azt jelenti, hogy a pusztán tárgyi történés mellett vizsgálni kell a tettes viszonyát magatartásához és annak eredményéhez.³¹ Az Alkotmánybíróság értelmezése alapján az emberi méltósághoz való jogból az is következik, hogy alkotmányosan csak a bűnös elkövetőt lehet megbüntetni.³² Akit nem terhelt bűnösség, amikor a magatartását kifejtette, büntetőjogi értelemben felelőssé nem tehető (*actus non facit rerum nisi mens sit rea* – büntetendő cselekmény alapján, a cselekvő személy bűnösségének vizsgálata nélkül, senki nem büntethető). Későbbi határozatában kiemelte, hogy „[a] büntetőjog alkotmányos alapelve a büntetőjogi felelősség személyes volta, a bűnösségen alapuló felelősség”³³. E gondolatok a bűncselekménnyé nyilvánítás alkotmányosságát vizsgáló határozatok visszatérő elemei.³⁴

³¹ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

³² 723/B/1991. AB határozat.

³³ 58/1997. (XI. 5.) AB határozat.

³⁴ 167/B/2000. AB határozat; 704/B/2004. AB határozat.

4.5.2. A bűnösség és a bűnszervezet fogalmának általános összefüggései

A 4/2005. BJE az alkotmánybíróági gyakorlattal egyezően, helyesen állapítja meg, hogy *a magyar büntetőjog az egyéni felelősségen alapuló büntetőjogi felelősségen nyugszik*, ennek megfelelően vizsgálni kell, hogy az elkövető tudattartama átfogta-e a bűnszervezetben való elkövetés tényét. Továbbmenve kifejti a jogegységi határozat azt is, hogy a bűnszervezetben történő elkövetés miatti felelősségre vonás feltétele, hogy az elkövető az alapcselekmény tényállásában megfogalmazott tényeket ismerje (hiszen nyilvánvalóan csak szándékos bűncselekményekről lehet szó). *Tóth Mihály* mutat rá, hogy a Legfelsőbb Bíróság több ügyben konkretizálta a 4/2005. BJE számú jogegységi határozatban kifejtetteket, különösen az elkövető tudattartamára tekintettel.³⁵ Példa erre a Bács-Kiskun Megyei Bíróság által első fokon tárgyalta ügynevezett kecskeméti maffiaper, amelyben számos kérdést felülvizsgálaton a Legfelsőbb Bíróság szintén eldöntött, s amelyből a BH 2008. 139. eseti döntés született.³⁶

Megállapítható tehát, hogy vizsgálni kell azt is, hogy az elkövető tényszándéka kiterjedt-e arra, hogy a bűncselekmény, amelyet elkövet, a bűnszervezethez kapcsolódik, illetve annak keretei között valósul meg.

Egyet lehet érteni azzal, hogy az *ignorantia legis neminem excusat* elvéből kiindulva az elkövető tudattartamának nem arra kell kiterjednie, hogy mik a tényállás elemei, hanem a törvényi tényállásnak megfelelő történeti tényállás tényeit kell az elkövetőnek ismernie az általánosság azon szintjén, amelyen az adott tényállási elem a törvényi tényállásban szerepel.

Miként a Kúria egy friss eseti döntésében is fogalmaz, a bűnszervezet kapcsán elsődlegesen mindig a bűncselekmény elkövetését kell vizsgálni, majd az vizsgálendő az alanyi oldalon, hogy ha az elkövetési magatartás a bűnszervezet keretén belüli, akkor azt az elkövető felismerte-e. Ha a megállapított tényállás szerint a terhelt három vagy több személlyel állt kapcsolatban, és tisztában volt azzal, hogy tevékenységét a kábítószer-kereskedéssel foglalkozó szervezet keretében végzi, cselekményét társaival összehangoltan, szervezeten, hosszabb időn keresztül valósította meg, a büntetést vele mint bűnszervezetben elkövetővel szemben kell kiszabni.³⁷

³⁵ TÓTH Mihály: *Bűnszövetség, bűnszervezet*. Budapest, Complex, 2009. 148–151.

³⁶ BÁRÁNYOS i. m. 284–287.

³⁷ BH 2016. 234.

Egy szintén újabb keletű jogesetben is rögzítésre került, hogy a tudattartalom vizsgálata körültekintően kell hogy történjen, és ezzel párhuzamosan vizsgálni kell a büntetőeljárás során feltárt bizonyítási eszközökből származó, és a Btk. bűnszervezet-fogalmában fellelhető ismérvekre következtetést megalapozó bizonyítékokat, és erre nézve a tényállásban megállapítást kell tenni. Különösen a konkrét magatartás, mások megelőző, vagy további láncolatos cselekményeit feltételező jellegéből ezek szükségszerű, és előreláthatóan bekövetkező eseményeiből lehet következtetést vonni arra, hogy a tettes vagy részes cselekménye megvalósításakor a bűnszervezetbeni elkövetést felismerte.³⁸

Az elkövető tudattartama csak szándékos, azonban ezen belül egyenes és eshetőleges szándékú egyaránt lehet, és nem az alanyi bűnösség, hanem a bűnszervezet fogalmi elemeinek megállapíthatóságához tartozik a hosszabb időre szervezettség. Az összehangolt működés a bűnszervezet fogalmi összetevője, amely tartalmát tekintve a benne cselekvő személyek egymást erősítő hatását foglalja magában. Az összehangoltság meglétének nem feltétele a bűnszervezetben cselekvők közvetlen kapcsolata a más cselekvések, illetve más cselekvők kilétének konkrét ismerete, az összehangolt működés ugyancsak nem az alanyi bűnösség, hanem a bűnszervezet fogalmi alapelemei megállapíthatóságának kérdése.

Összegezve tehát, az elkövetőnek tudnia kell azt, hogy legalább három személy, hosszabb ideje, mind a bűncselekmények elkövetése, mind a csoport működése kapcsán összehangoltan működik együtt.

További releváns kérdésként merülhet fel a bűnfelelősség és a bűnszervezeti elkövetés összefüggései körében az úgynevezett „passzív bűnszervezeti lét” értékelése, a cselekménynek a bűnszervezet tevékenységéhez való kapcsolódásának és az elkövető erre vonatkozó tudattartalmának problematikája, a legalább ötévi szabadságvesztés-büntetéssel fenyegetettséggel kapcsolatos elkövetői tudattartalom vizsgálata, amelyeket a területi behatároltságra figyelemmel részleteiben nem fejtünk ki, utalunk azonban a vonatkozó releváns szakirodalomra.³⁹

5. Összegzés

Jelen tanulmány okfejtése alapján a Btk. bűnszervezet-definíciója, valamint az ennek talaján meghozott 4/2005. Büntető Jogegységi Határozat sértheti

³⁸ BH 2014. 131.

³⁹ BÁRÁNYOS i. m. 287–288.

az Alaptörvény Alapvetés B) cikk (1) bekezdésében, valamint *Szabadság és felelősség* fejezet I. cikk (3) bekezdésében, a XXVIII. cikk (4) bekezdésében foglalt, illetve az ezekből levezethető alkotmányos követelményeket, tehát a jogbiztonság, a törvényesség, az arányosság, valamint a bűnösségen alapuló felelősség elveit. Az Alkotmánybíróság idézett, friss határozatában⁴⁰ – az indítványhoz kötöttsége folytán – a bünszervezettel kapcsolatos problémák csupán egy kis szeletével foglalkozhatott. A fentiekben vázoltak alapján ugyanakkor megkockáztatható, hogy a bünszervezetre vonatkozó szabályozás átfogóbb felülvizsgálatot tenne szükségessé.

⁴⁰ 3031/2017. (III. 7.) AB határozat.

A KORRUPCIÓS BŰNCSELEKMÉNYEK EGYES KÉRDÉSEI

GÖRGÉNYI Ilona

Bevezetés

Az ENSZ Európai Bűnmegelőzési Intézete (HEUNI) létrejöttének harmincéves évfordulója alkalmából szervezett konferencián tartott előadás szerint a világ két legnagyobb problémája a szervezett bűnözés és a korrupció.¹ Tény, hogy a szervezett bűnözést gyakran támogatják korrupció elkövetésével. S „a korrupció eredményeként megjelenő döntések is szabályszerű ügyintézés” képében jelennek meg.²

A 2015–2018 közötti időszakra vonatkozó Nemzeti Korrupcióellenes Program szerint a korrupció „a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény XXVII. fejezetén belüli tényállások és azokon túlmutató minden olyan társadalmi jelenség, amely során valaki a rábízott hatalommal magán- vagy csoportelőny érdekében visszaél”³.

A Nemzeti Korrupcióellenes Program tartalmazza a regisztrált korrupciós bűncselekmények számát.⁴ A Btk. hatálybalépésének évében és az azt megelőző, valamint követő évben, azaz 2012–2014 között a *hivatali korrupció* száma 2012-ben 307, 2013-ban 642 és 2014-ben 68 volt, amelyekhez képest a *gazdasági korrupció* számadatai két évben is magasabbak voltak, 2012-ben 518, 2014-ben 2898, 2013-ban pedig 394.

¹ Jay ALBANESE: Organized Crime and Corruption: The Two Largest Problems in the World? In: Matti JOUTSEN (ed.): *New Types of Crime. Proceedings of the International Seminar held in connection with HEUNI's thirtieth anniversary, Helsinki, 20 October 2011.* Helsinki, European Institute for Crime Prevention and Control, Publication Series no. 74, 2012. 62.

² BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II. A 2012. évi C. törvény alapján.* Budapest, HVG-Orac, 2012. 424.

³ Nemzeti Korrupcióellenes Program, 5. <http://korrupciomegelozes.kormany.hu/download/9/ff/91000/NKP%20Program.pdf>

⁴ Uo. 14–15.

A Btk. hatálybalépését követő évben az aktív és passzív vesztegetések számára koncentrálni megállapítható, hogy 2014-ben az aktív alakzatokat magasabb számok jelzik, vesztegetés: 99, vesztegetés elfogadása: 49, hivatali vesztegetés: 49, hivatali vesztegetés elfogadása: 27, vesztegetés bírósági vagy hatósági eljárásban: 9, vesztegetés elfogadása bírósági vagy hatósági eljárásban: 2.

1. A hatályos Btk. „homokóra” szerkesztési megoldása és annak összhangja a bűnügyi statisztika számadataival

A korrupció elleni nemzetközi egyezményekben, dokumentumokban az aktív vesztegetésre vonatkozó modellszabályozás többnyire megelőzi a passzív vesztegetéssel kapcsolatos rendelkezéseket. A hatályos Btk. XXVII. fejezetének szerkezeti megoldása és az abban található korrupciós bűncselekmények törvényi tényállásainak sorrendje összhangban van azon korábbi felvetésemmel, hogy nemzetközileg egyrészt az aktív vesztegetés elleni fellépés vált dominánssá a büntetőjogi fellépés során, másrészt erősödött a büntetőjogi tilalmazottság és szankcionálás igénye a gazdasági vesztegetés elleni küzdelem terén.⁵

1.1. Az aktív vesztegetés előtérbe kerülésének folyamata és indokai

A Btk. egyik újítása az *aktív vesztegetés* első helyre kerülése a büntetőjogi szabályozás során, annak ellenére, hogy a passzív vesztegetés elkövetőire szigorúbb büntetőjogi rendelkezések vonatkoznak, mint az aktív vesztegetőkre. A passzív vesztegetés leg súlyosabb minősített esetének elkövetőit a Btk. most is szigorúbban bünteti, mint az aktív vesztegetőket. Jelenleg mind a vesztegetés elfogadása, mind a hivatali vesztegetés elfogadása bűncselekményeknek vannak olyan minősített esetei [Btk. 291. § (3) bek., 294. § (3) bek.], amelyeknek elkövetőjével szemben öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés alkalmazható.

A hivatali vesztegetés körében a hivatalos személy (közhivatalnok) köteleltetésére irányuló aktív vesztegetést 1962-ig úgy kezelték, mint sui generis bűncselekményként pönalizált előkészületi magatartást. Az 1961. évi V. törvényben az eredményes és az eredménytelen rábírás egyaránt sui ge-

⁵ GÖRGÉNYI Ilona: Büntetőjogi tendenciák a vesztegetés kriminalizálása területén az Európai Unió és más nemzetközi dokumentumok tükrében. In: LÉVAY Miklós (szerk.): *Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más tendenciák elleni fellépés területén.* [Bűnügyi Tudományi Közlemények 7.] Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004. 70–77.

neris bűncselekmény volt [151. § (1) bek.], ugyanakkor az 1961. évi kódex a gazdasági vesztegetés passzív elkövetési magatartásait *Vesztegetés* címmel, a népgazdaság elleni büntettek körében tartalmazta (235. §), annak ellenére, hogy a gazdasági vesztegetést a tervezet nem kívánta büntetni, csak a közhivatali korrupciós bűncselekményeket. Az 1971. évi 28. tvr. volt az, amely részben az elkövető személyi kört módosította, illetve bővítette, részben kiegészítette a passzív gazdasági vesztegetés tényállását, és – a hivatali aktív vesztegetéshez hasonlóan – vétség címén ugyancsak büntették a gazdasági aktív vesztegetőt.⁶

Az 1978. évi Btk.-ban a 2001. évi CXXI. novellával bevezetett módosítás irányai a következők voltak:

- a hivatali passzív vesztegetés [250. § (3) bek.] legsúlyosabb esetében két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel, attól kezdve pedig egy fokkal súlyosabban, öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel vált büntethetővé a megvesztegetett hivatalos személy;
- a gazdasági passzív vesztegetés bizonyos esetei is [Btk. 252. § (3) bek.] ugyanúgy büntethetővé váltak öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel;
- a passzív vesztegetésnek az aktív vesztegetéshez képest szigorúbb büntetőjogi megítélése megmaradt ugyan a hivatali és a gazdasági korrupció körében, de a hatósági eljárásban elkövetett vesztegetés esetében az aktív és a passzív oldal szereplői azonosan voltak büntethetők;
- mind a hatósági eljárásban elkövetett vesztegetés, mind a nemzetközi kapcsolatban megvalósuló vesztegetés eseteiben az első helyen szerepeltek az aktív vesztegetési formák.

Az utóbbiak körében részben a nemzetközi üzleti kapcsolatokban a külföldi hivatalos személyek megvesztegetése elleni küzdelemről szóló 1997. évi egyezménynek (a továbbiakban: *OECD-egyezmény*), részben az Európa Tanács korrupció elleni 1999. évi büntetőjogi egyezményének (a továbbiakban: *ET-egyezmény*) megfelelően került előtérbe az aktív vesztegetés. Ami az Európai Unió idekapcsolódó tevékenységét illeti, az Európai Községek és az Európai Unió tagállamainak köztisztviselőit érintő korrupció elleni küzdelemről szóló 1997. évi egyezményre (a továbbiakban: *EU-egyezmény*) még a passzív-aktív vesztegetési sorrend, míg a magánszektorban elkövetett korrupció elleni küzde-

⁶ BÓCZ Endre: A kriminális korrupció a magyar büntetőjogban. In: GOMBÁR Csaba – HANKISS Elemér – LENGYEL László – VOLOSIN Hédi (szerk.): *Írások a korrupcióról*. [Korridor Kötetek] Budapest, Helikon-Korridor, 1998. 25–28.

lemről szóló 2003/568/IB kerethatározat (a továbbiakban: *EU-kerethatározat*) kapcsán ugyancsak az aktív vesztegetés elsőbbsége a jellemző.

A *hivatali korrupció* esetében már régóta az *aktív vesztegetés* a jellegzetes megvalósulási forma, mivel a hivatalos személyek gyakran válhatnak a jogtalan előnyadási kísérletek céltáblájává, a „megkörményező hadműveletek” igen sokfélék lehetnek, s ezen „előcselekmények”-et a büntetőjog már befejezett bűncselekményként értékeli. Erre tekintettel mind az ET-egyezmény, mind az ENSZ korrupció elleni 2003. évi egyezménye (a továbbiakban: *ENSZ-egyezmény*) a fentiek szerinti megoldást tartalmazza.

Az *aktív vesztegetés* kriminalizálásának előtérbe kerülését magyarázza a *jogi személlyel szembeni büntetőjogi fellépés* nemzetközi kiterjedése is. Az EU pénzügyi érdekeinek védelméről szóló 1995. évi egyezmény második kiegészítő jegyzőkönyvének 3. cikkébe bekerült a jogi személy felelősségre vonhatósága az – EU pénzügyi érdekeinek sérelmével kapcsolatos – aktív hivatali vesztegetés esetén, az OECD-egyezményhez hasonlóan. Az EU-egyezmény szintén rendelkezett a gazdasági vezetők járulékos büntetőjogi felelősségéről, amennyiben a felügyeletük vagy ellenőrzésük alá tartozó személy a vállalkozás érdekében eljárva aktív vesztegetést követ el. A jogharmonizációs megfelelés érdekében a 2001. évi CXXI. törvény a kriminalizáció új formájaként beiktatta az 1978. évi Btk.-ba az aktív hivatali vesztegetés esetében a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét a gazdálkodó szerv vezetője, ellenőrzésre vagy felügyeletre feljogosított tagja vagy dolgozója tekintetében [253. § (3) és (4) bek.].⁷

A fentiekre figyelemmel az 1978. évi Btk. XV. fejezetének VII. címében korábban kivétel nélkül érvényesülő passzív-aktív vesztegetés sorrendiség fordítottjára, azaz az aktív vesztegetés elsődlegességére szolgált példaként a „hatósági eljárásban elkövetett vesztegetés” törvényi tényállása, amely a transznacionális szervezett bűnözés elleni, 2000. évi ENSZ-egyezménynek való megfelelés érdekében került beiktatásra. Másrészt a sorrendiség megváltozásának indoka volt a nemzetközi korrupció kriminalizálása. Az integrációval, a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok és gazdasági szervezetek bővülésével – a jelentős vagyonmozgás hatására is – a határon átnyúló szervezett bűnözés felerősödött, és szükségessé vált a transznacionális korrupció elleni fellépés.

Korábban az egyes országok büntetőjoga nem szankcionálta a *nemzetközi jellegű vesztegetést*. A kriminális korrupció nemzetközi jellege miatt nélkülözhetetlenné vált a nemzetközi szintű büntetőjogi üldözés feltételeinek

⁷ A 2001. évi CXXI. törvény 37–46. §-ához fűzött indokolás; a Btk. 253. § (3) és (4) bekezdésével szó szerint megegyezett a 258/B § (3)–(4) bekezdése és a 314. § (3)–(4) bekezdése.

megteremtése. Az OECD tagállamai és más államok által 1997-ben, Párizsban aláírt egyezményt az Országgyűlés 1998-ban határozatával megerősítette. Bár az OECD-egyezményt hazánk a 2000. évi XXXVII. törvénnyel hirdette ki, a nemzetközi közélet tisztasága elleni bűncselekményeket az 1998. LXXXVIII. törvény már beiktatta a Btk. XV. fejezetének VIII. címe alá. Hazánkban e módosító törvény tett eleget az OECD-egyezmény és az akkor készülő ET-egyezmény általi elvárásoknak. A módosító törvény indokolása szerint „a nemzetközi korrupció súlyos erkölcsi és politikai következményekkel jár, károsan hat a gazdasági fejlődésre, zavarja a nemzetközi verseny feltételeit. E jelenséggel szembeni hatékony fellépéshez elengedhetetlen az ilyen jellegű vesztegetés nemzetközi, összehangolt kriminalizációja.” Az említett novella jelentősége abban áll, hogy addig a magyar büntetőjog kizárólag a hazai közélet tisztaságát, 1999-től viszont a nemzetközi közélet tisztaságát is védelmezte. Az EU-kerethatározat, az ET- és ENSZ-egyezmények ugyancsak reagáltak arra, hogy az egyre bővülő nemzetközi kapcsolatokban új elkövetési formák jelentek meg. Az EU-kerethatározat preambuluma szerint is „egy tagállam magánszektorában tapasztalható korrupció nemcsak hazai, hanem transznacionális probléma is”.

Magyarországon a nemzetközi közélet tisztasága elleni bűncselekményeket – a vonatkozó nemzetközi fejleményekkel összhangban – a fenti módosító törvény iktatta be a VIII. cím alá, amelyek tükörképei voltak a VII. címben található közélet tisztasága elleni bűncselekmények megfelelő tényállási elemeinek azzal az eltéréssel, hogy először az aktív vesztegetések szerepeltek. A 2001. évi módosító törvényig a hazai és a nemzetközi kapcsolatokban elkövetett hivatali aktív vesztegetésnél azonosan került szabályozásra a büntethetőségi akadály. A korrupció elleni büntetőjogi küzdelem szupranacionális modelljei arra figyelemmel kerültek kialakításra, hogy az egyedi elkövetések mellett megjelentek a szervezett bűnelkövetési formák, s a belföldön induló korrupció nem maradt az országhatárokon belül, hanem nemzetközivé vált, továbbá az állami feladatok átstrukturálódásával csökkent a különbség a köz- és a magánszféra között, a gazdasági, illetve üzleti életben megvalósuló vesztegetés gyakran hivatali vesztegetésbe torkollt.

1.2. A gazdasági vesztegetés expanziója

Az 1978. évi Btk. kodifikációja során felerősödött a büntetőjogi fellépés a gazdasági vesztegetés elleni küzdelem terén. Az egy fejezetbe összerendezett valamennyi vesztegetési alakzat egymásmellettiége megkönnyítette a hivatali

és gazdasági vesztegetésre vonatkozó büntetőjogi rendelkezések időről időre történő összehasonlítását és módosítását. Az utóbbi büntetőjogi normáknak az előzőekhez való közelítésére magyarázatul szolgált, hogy a gazdasági szférát érintő változások a gazdasági vesztegetésre vonatkozó büntetőjogi szabályozás többlépcsős szigorításának igényét vonták maguk után. Először az 1987. évi III. törvény reagált a gazdasági élet tisztaságát sértő cselekmények súlyának növekedésére az elkövetői kör bővítésével, pontosításával, továbbá egy addig szabálysértésként értékelt magatartás⁸ bűncselekménnyé nyilvánításával, azaz amikor a dolgozó vagy tag működésével kapcsolatban előnyt kér [251. § (1) bek.]. Az említett módosító törvény újabb minősített esetek beiktatásával, a gazdasági passzív vesztegetés súlyosabb alakzatának vétségből büntetetté történő nyilvánításával és a büntetési tételek szigorításával a gazdasági életben történő kedvezőtlen irányú változásokra – így a korrupció és a feketegazdaság összekapcsolódására – reagált, azt szem előtt tartva, hogy közelítse a gazdasági és a hivatali vesztegetés miatti büntetőjogi felelősségre vonás mértékét egymáshoz. A fenti módosításig a hivatali passzív vesztegetés volt a legsúlyosabban büntetendő alakzata a vesztegetési bűncselekményeknek. Azt követően – a gazdasági vesztegetés megítélését a hivatali vesztegetés büntetőjogi értékeléséhez közelítve – az önálló intézkedésre jogosult dolgozó vagy tag által elkövetett passzív gazdasági vesztegetés és a passzív hivatali vesztegetés alapesetei [252. § (1) bek. és 250. § (1) bek.], valamint a bünszövetségben vagy üzletszerűen történő elkövetésre figyelemmel a passzív gazdasági és hivatali vesztegetés vonatkozó minősített esetei [252. § (3) bek. b) pont, 250. § (3) bek.] azonos büntetési tétellel fenyegetett deliktumokká váltak.

A 2001. évi CXXI. törvény, amely azon túl, hogy az egyéb jogszabályi változásokhoz igazította a passzív gazdasági vesztegetés esetén a szervezetek, s ezáltal az elkövetők körét, tovább csökkentette a különbséget a hivatali és a gazdasági vesztegetés büntetőjogi megítélése között. A bevezetett büntetőjogi szigor fokozódását mutatja, hogy a módosítással a gazdasági vesztegetési alakzatok körében is egy büntetési tételkerettel megemelték a kiszabható büntetést. A vétség–büntett differenciálást és a büntetési tételkeret súlybeli megkülönböztetését azonban fenntartották egyrészt a dolgozó vagy tag által elkövetett passzív gazdasági vesztegetés és a hivatali vesztegetés vonatkozásában, másrészt pedig a passzív gazdasági vesztegetés két elkövetői körére figyelemmel.

⁸ A 19/1979. (V. 11.) MT számú rendelet az egyes szabálysértésekről szóló 17/1968. (IV. 14.) Korm. számú rendeletet kiegészítette, s bevezette a vesztegetés szabálysértését (120/A §), amit az 1987. évi III. törvény helyezett hatályon kívül.

A gazdasági vesztegetés, amelynek a rendszerváltozás előtt az egyik lényeges oka a hiánygazdálkodáson alapuló gazdaságpolitika volt, nem tűnt el az átalakuló gazdaságban és a hiánygazdaság megszűnésével sem, hanem szembesülnünk kellett azzal a ténnyel, hogy a piacgazdaságra való áttérés, az árubőség, illetve a rejtett gazdaság, a feketekereskedelem is hasonlóan „termeli” a korrupciót. A korrupció léte pedig szükségszerűen káros hatásokat, torzulásokat okoz a gazdaságban.

A 2003. évi II. törvény a passzív gazdasági vesztegetés vétsége [251. § (1) bekezdés] tényállását korrigálta, és a 2011. évi CL. törvénnyel a büntetőjogi tilalmazottság köre tovább bővült a nemzetközi kapcsolatokban elkövetett passzív gazdasági vesztegetés beiktatására figyelemmel.

A 2012. évi C. törvényben a korrupciós bűncselekmények első törvényi tényállása *Vesztegetés* elnevezéssel szerepel a 290. §-ban, amely megoldás ellentéte a korábbi Btk. kodifikációja során, több mint 30 évvel korábban képviselt azon felfogásnak, miszerint „aligha tartható fenn, hogy a gazdasági életben elkövetett korrupciós bűncselekmény viselje az általánosabb jellegű vesztegetés elnevezést”⁹.

A korrupciós kockázatok jelentős mértékben visszavezethetők a magánszektor korlátozott átláthatóságára és egyéb hiányosságaira. Az állami feladatok (szolgáltatások) privatizációjával, a köz- és a magánszféra funkciói közötti különbség elmosódásával és a nemzetközi üzleti tranzakciók bővülésével fontos feladattá vált a magánszektorban előforduló korrupció elleni fellépés.¹⁰

A magánszférában megnyilvánuló korrupciós cselekmények kriminalizálási modelljéhez, azaz a magánszektorban tapasztalható korrupció elleni harc elősegítése érdekében került megalkotásra a fentiek szerinti EU-kerethatározat. Továbbá az ET-egyezményben és az ENSZ-egyezményben egyaránt szerepel a magánszektorban előforduló aktív és passzív vesztegetési formák megkülönböztetése és büntetőjogi üldözése.

Az üzleti szférában megvalósuló korrupció elleni harc során a büntetőjogi, a polgári jogi és a közigazgatási eszközök összehangolt alkalmazására van szükség. Az üzleti szféra különböző szolgáltatások teljesítésével egyre közelebb került a közszférához. Az üzleti élet, az áruk beszerzéséhez és a kereskedelmi szolgáltatásokhoz kapcsolódó verseny tisztasága, a versenytársak egyéni érde-

⁹ LÁSZLÓ Jenő (szerk.): *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése*. IX. kötet. Budapest, Igazságügyi Minisztérium, 1989. 205.

¹⁰ Günther HEINE – Barbara HUBER – Thomas O. ROSE: *Private Commercial Bribery. A Comparison of National and Supranational Legal Structures*. Freiburg im Breisgau, 2003. 608.

keinek védelme az utóbbi időben a büntetőjog számára is fontossá vált. Már 1997-ben az OECD-egyezmény ugyancsak az üzleti kapcsolatok tisztaságára fókuszált. S az ET-egyezmény preambulumból szintén levezethető a tisztességes verseny védelme. Az e konvenció szerinti „aktív vesztegetés a magánszektorban” és „passzív vesztegetés a magánszektorban” modell tényállásoknak (7–8. cikk) központi fogalmi eleme az üzleti tevékenység körében történő elkövetés. A magánszektorban, az üzleti szférában előforduló vesztegetés alá-ássa – a büntetőjog által védendő jogi érdekek szempontjából – az egyenlő gazdasági versenyt, károsítja a piaci folyamatokat, kapcsolatokat, nemzetközi szinten monopolhelyzet kialakulását teszi lehetővé, és egyenlőtlen gazdasági versenyhez vezet a piacon. A fogyasztók pedig az üzleti korrupció vesztesei.

A fentiekhez kapcsolódóan a gazdasági vesztegetés fokozott veszélyességét mutatja, hogy a gazdasági korrupció igen gyakran összekapcsolódik különböző „gazdasági” bűncselekményekkel vagy titoksértési, vagyon elleni (például hűtlen kezelés) deliktumokkal, illetve okirat-hamisításokkal. Továbbá a jogtalan előny – a hivatali vesztegetésekkel összehasonlítva – nem ritkán nagy összeget, jelentős értéket képvisel (például hitelek biztosítása tíz-húsz százalékos „jutalékért”).

2. A jogtalan jelző körforgása az előnyhöz kapcsolódóan

A Btk. XXVII. fejezetébe tartozó bűncselekmények *jogi tárgya* a korrupciómentes közélet, a gazdálkodó szervezetek, a hivatalos személyek, az állam igazságszolgáltatási és más hatóságainak szabályszerű, *befolyástól mentes* eljárásába vetett bizalom. A hatályos Btk.-ban szereplő jogtalan előnynek az *elkövetési tárgy* – hiánya vagy fennforgása szempontjából történő vizsgálata – kapcsán kiemelendő, hogy az nem minden esetben dolog, azaz materiális jellegű. Lehet immateriális, azaz személyes, illetve erkölcsi jellegű. Nagy jelentőséggel bír azonban a jogtalan előny az *elkövetési magatartások* vonatkozásában.

Arra figyelemmel, hogy az antikorrupciós nemzetközi egyezmények a büntetőjogilag üldözendő vesztegetési cselekmények meghatározásakor az előny minősítésére általában a „jogtalan” megjelölést használják, ezzel a jelzővel a vesztegetési bűncselekmények körében a magyar büntetőjogi szabályozást is kiegészítette az 1978. évi Btk.-t módosító 2001. évi CXXI. törvény. Valójában nem büntetőjogi „csempészáru”-ról van szó. Az 1978. évi Btk. eredeti szövegezésében nem szerepelt ugyan a „jogtalan” jelző, de az azt megelőző 1961. évi Btk.-ban igen, a 149–150. § szerinti bűncselekmény megnevezése „Jogtalan

előny követelése vagy elfogadása” volt. Az 1970-es években zajlott kodifikáció során is javasolták e megjelölést, és kialakításra került olyan javaslat, hogy csak az aktív cselekményt nevezték „vesztegetés”-nek.¹¹ Ennek ellenoldali párjaként a „jogtalan előny kérése vagy elfogadása”¹², vagy az „ügyintézés jogtalan előnyért”¹³ bűncselekményi megnevezés szerepelt volna. Másrészt a hazai bírói gyakorlatra huzamosabb ideje jellemző az előnynek jogtalan előnyként történő megnevezése.¹⁴

Az előnynek a „jogtalan” jelző nélküli szerepeltetése a büntetőtörvény határozatlansága miatt – különösen a gazdasági passzív vesztegetés körülírása és a tényállás alkalmazása körében – volt zavaró, például a folyamatos üzleti kapcsolatban levő felek közötti tényleges előny vagy az arra vonatkozó ígéret felmerülése esetében.¹⁵

A „jogtalan” jelzővel valamennyi vesztegetési bűncselekmény szabályozását kiegészítette a 2001. évi CXXI. módosító törvény. A Btk. 251. §(1) bekezdéséből azonban 2002. április 1-jétől „az ilyen előnyt, illetve annak ígéretét elfogadja” szövegrész elől kimaradt a „kötelességének megszegéséért” szövegrész, s ezt a 2003. évi II. törvény korrigálta. Ennek következtében a 2002. április 1. előtti és a 2003. március 1. utáni elkövetés esetén a dolgozó vagy tag részéről a működésével kapcsolatosan a jogtalan előny kérése valósított meg bűncselekményt, de az ilyen előnynek vagy ígéretének elfogadása, s az egyetértés a jogtalan előny kérőjével vagy elfogadójával csak akkor, ha az a kötelességének megszegéséért történt. A „jogtalan” jelző az új Btk. eredeti szövegezése szerint csak a gazdasági aktív és passzív vesztegetést tartalmazó tényállásaiba került át, s a 2015. évi LXXVI. törvénnyel történt „visszamódosítás” tette egységessé a jogtalan előny szerepeltetését a tényállásokban, ahogy a kötelezettségszegés fogalmának meghatározását is.

A korrupciós nemzetközi egyezmények általában (OECD-, ET-egyezmény), de nem kivétel nélkül (EU-egyezmény) tartalmazzák a „jogtalan” jelzőt az előnyhöz társítva. Az EU-egyezmény a jogtalan jelző nélküli, de bármilyen előnyt tartalmazza. A 2. és 3. cikkhez fűzött magyarázat kitér az előny fogalmára (*advantages of any kind whatsoever*), s azt a lehetséges legszélesebb körben értelmezi. Nemcsak az anyagi javak (pénz, értékes tárgyak, különböző

¹¹ LÁSZLÓ I. M. 216.

¹² Uo. 206–207., 209.

¹³ Uo. 211.

¹⁴ Például BH 1981. 127.; BH 1985. 93.; BH 1996. 297.; BH 1996. 573.

¹⁵ WIENER A. Imre: A büntetőjog forrásairól. *Magyar Jog*, 1999/4. 197.

dolgok, szolgáltatások) értendők alatta, hanem bármi, ami indirekt előnyt jelent, mint például az adósság rendezése vagy munkavégzés az érintett személy részére. A Corpus Juris 3. cikkébe ugyancsak a tág értelmű megközelítés került be (*advantage of whatever nature*).

Az Európai Unióban ugyanakkor dichotóm megoldás körvonalazódott arra figyelemmel, hogy a 2003/568/IB kerethatározatban a bármilyen jogtalan előny megjelölés található. Amennyiben a két európai uniós szabályanyag megnevezését és tartalmát vesszük alapul, az EU-egyezmény az Európai Közösségek és az Európai Unió tagállamainak köztisztviselőit érintő korrupció elleni küzdelemről szól, míg a kerethatározat tárgya a magánszektorban tapasztalható korrupció elleni küzdelem. Az első esetben, amikor mellőzésre került a „jogtalan” jelző, a fellépés iránya a közzsféra, míg a jogtalan előnyre fókuszáló második esetben a magánszektor. Ilyen megközelítésben összhang mutatkozik az európai uniós megoldások és a 2012. évi C. törvény XXVII. fejezetének eredeti szövegezése között. A Btk. kodifikációja során a védett jogtárgyak irányára figyelemmel határozták meg a gazdasági szférában, a hivatali szférában és a hatósági eljárásokhoz kapcsolódóan az aktív és a passzív alakzatokat oly módon, hogy a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos tényállásoknál szerepeltették a „jogtalan” jelzőt, míg a hivatali vesztegetéseknél (és a bírósági vagy hatósági eljárásban elkövetett vesztegetéseknél) nem. Tény, hogy a gazdasági, illetve üzleti vesztegetéssel kapcsolatban a jogtalan előny mértéke általában magasabb, mint a hivatali vesztegetéseknél. A hivatali vesztegetéshez (Btk. 293. §) kapcsolódó indokolás szerint „egyrészt fogalmilag nem képzelhető el, hogy a befolyásolásra törekvéshez adott vagy ígért előny jogszerű legyen, másrészt az adott vagy ígért előny mindig az aktív vesztegető személyére nézve közvetlenül vagy közvetve jelent az addiginál kedvezőbb állapotot, ezért a jogtalan kifejezés használata felesleges”. Ezen indokolás szövegezéséhez kapcsolódva kiemelendő, hogy az előny általában a passzív vesztegetőre nézve jelent a ténylegesen fennálló helyzethez képest közvetlenül vagy közvetve kedvezőbb állapotot.

A módosító 2015. évi LXXVI. törvény indokolása szerint a Btk. XXVII. fejezete következetlenül használta az „előny” milyenségének megjelöléseként a „jogtalan” szót. Erre figyelemmel a következetesség érdekében a módosítás az érintett hat törvényhelyet a jogbiztonság érdekében akként pontosította, hogy az előnynek jogtalannak kell lennie.

A jogtalan előnynek az elkövetési magatartásokhoz kapcsolása terén abban hasonlatos az idézett ET-konvenció és az antikorrupciós ENSZ-egyezmény (valamint a transznacionális szervezett bűnözés elleni ENSZ-egyezmény és a magánszektorban elkövetett aktív vesztegetés kapcsán az EU-kerethatározat is),

hogyan vagyilagosan a jogtalan, tisztességtelen előny ígéréséről, felajánlásáról vagy adásáról tesznek említést. A hazai Btk.-ban két fordulat, azaz a jogtalan előny adása vagy ígérése szerepel az elkövetési magatartások körében, hasonlóan az EU-egyezményhez. Az aktív és passzív vesztegetési alakzatok tükröképszerű meghatározása a modelltenyállások többségében: a jogtalan előny ígérése és a jogtalan előny ígérétenek elfogadása (absztrakt megegyezési szinten), a jogtalan előny adása és a jogtalan előny elfogadása (végrehajtási szinten), továbbá a két szint között elhelyezve a jogtalan előny felajánlása és a jogtalan előny kérése (konkrét megegyezési szinten), amely utóbbi páros közül a hazai Btk. csak a jogtalan előny kérését tartalmazza. Ahogy azt korábban felvettem¹⁶, a magyar Btk.-ban nincs elkövetési magatartásként nevesítve az aktív oldalon a jogtalan előny felajánlása. A *jogtalan előny ígérése* jelölhet olyan szituációt, amikor a vesztegető egy későbbi időpontra ígéri a jogtalan előnyt, vagy létre is jön a jogtalan előny későbbi átadására vonatkozó megegyezés a vesztegető és a megvesztegetett között. A *jogtalan előny felajánlása* pedig olyan szituációt jelent, amikor a vesztegető kinyilvánítja, hogy bármely pillanatban hajlandó a jogtalan előny átadására.¹⁷

A Btk. 290. § (1) bekezdésében az aktív gazdasági vesztegetésnek két fordulata szerepel, hasonlóan a Btk. 293. § szerinti aktív hivatali vesztegetéshez, amely utóbbi viszont megfelel az EU-egyezmény szerinti modellnek (előny ígérése, adása), de nem kompatibilis sem az ET-egyezmény 2. cikkével, sem az ENSZ-egyezményével (15. cikk), arra tekintettel, hogy mindkét nemzetközi dokumentum ugyancsak a jogtalan előny ígérését, felajánlását vagy adását kívánja kriminalizálni.

3. A jogtalan előny megítélése és fajtái

A Kúria Bfv.I. 369/2015. számú elvi határozata értelmében a „kapott előny – jelen esetben az alkalmanként juttatott ajándékok, kávé, tea, édesség, cigaretta – értékének a hivatali passzív vesztegetés megállapíthatósága szempontjából nincs jelentősége”. Az elvi határozat a hivatali visszaélés és vesztegetés elhatárolását vizsgálta, amely két bűncselekmény kapcsolata kettős szempontból

¹⁶ GÖRGÉNYI Ilona: Az Európai Unió elvárásai a vesztegetés kriminalizálása terén a kerethatározat előtt és után. In: GELLÉR Balázs (szerk.): *Györgyi Kálmán 65. születésnapjára*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2004. 291.

¹⁷ *Explanatory Report on the Criminal Law Convention on Corruption*, Strasbourg 1 December, 1998, GMC(98) Document Directorate of Legal Affairs, Council of Europe, 10.

releváns lehet a jogtalan előny vonatkozásában. Egyrészt a Kúria megerősítette a korábbi bírói gyakorlatot: „A két bűncselekmény elhatárolásánál lényeges, hogy a hivatali visszaélés esetében a hivatalos személy által juttatott jogtalan előny magából a kötelességszegő magatartásból származik. Ha azonban a kötelességszegő magatartáshoz előny elfogadása is társul, akkor már nem hivatali visszaélés, hanem [...] vesztegetés valósul meg.” Másrészt az elvi határozat tartalmazza azt is, hogy a jogtalan előny vagyoni és személyes jellegű egyaránt lehet. Hasonlóan, a Btk. 305. §-ához fűzött indokolás értelmében is a hivatali visszaélés törvényi tényállásában a célzat körében vagylagosan szereplő jogtalan előny „lehet anyagi természetű, de felmerülhet ezen kívül más, így erkölcsi, személyi természetű előny is”. Álláspontom szerint is a korrupciós bűncselekmények középpontjában levő jogtalan előny lehet egyfelől vagyoni vagy személyes, erkölcsi jellegű. Másfelől az előny kapcsolódhat tevéshez és nem tevéshez egyaránt.

Vagyoni előnyként leggyakrabban a pénzfizetés vagy a pénzben kifejezhető dologi juttatás fordul elő, de előny a tartozás elengedése is. Emellett vagyoni előnynek tekintendő a kölcsön, a hitel (kamatfizetés terhe mellett a hitel megszerzése az előny, kamatmentes vagy csökkentett kamatozású hitelnyújtás, illetve a kamat elengedése esetén pedig egyoldalú pénzbeli juttatásról van szó). Nemcsak az ingyenes juttatás (nyaraltatás, rendezvény költségeinek a fedezése, technikai eszközök díjmentes rendelkezésre bocsátása) vagy ajándékozás, hanem a visszerthes jogügyletek (például adásvételi szerződés) megkötése vagy az árendedménnyel történő vásárlás is eredményezhet tényállásszerű jogtalan vagyoni vagy esetleg személyes előnyt.

Személyes előnyként értékelendő például a kereseti, jövedelemszerzési lehetőség vagy színlelt foglalkoztatás vagy tiszteletbeli pozíció, karrierben előrelépési lehetőség elfogadása, értéktelen szakvélemény vagy szaktanácsadóként ténylegesen el nem végzett munka igazolása, szexuális kapcsolat létesítése. *Erkölcsi* természetű előnyt jelenthet például az érintett személy kitüntetésre felterjesztése.

Az EU-egyezmény 2. és 3. cikkéhez fűzött magyarázat kitér a jogtalan előny fogalmára, s azt a lehetséges legszélesebb körben értelmezi. Nemcsak az anyagi javak (pénz, értékes tárgyak, különböző dolgok, szolgáltatások) értendők alatta, hanem bármi, ami indirekt előnyt jelent, mint például az adósság rendezése vagy munkavégzés az érintett személy részére.

A német büntetőjog értelmezése körében kialakult álláspont szerint az előny materiális vagy immateriális szolgáltatás, amelynek következtében az elkövető vagy egy harmadik személy gazdaságilag, jogilag vagy személyi szempontból

a korábbinál kedvezőbb helyzetbe kerül anélkül, hogy arra megalapozott jogi igénye lenne.¹⁸ A „normatív” második feltételt a többségi álláspont szerint általában mellőzik, és a mérvadó ismerv a szolgáltatás elfogadójának objektív kedvezőbb helyzete.

A fenti megközelítéshez hasonló felfogás elfogadása és követése a magyar kvázi jogalkotás termékekben és a jogalkalmazói gyakorlatban is tükröződik. A Btk. 293. §-hoz kapcsolódó indokolása értelmében az előny „közvetlenül vagy közvetve jelent az addiginál kedvezőbb állapotot”¹⁹. Konkrét bírósági határozat is tartalmazza, hogy az előny lényege az, hogy a ténylegesen fennálló helyzetnél az érintett személyre nézve „közvetlenül vagy közvetve kedvezőbb állapot jön létre”²⁰. Továbbá a már hivatkozott Bfv. I. 369/2015. számú elvi határozat szerint is, a jogtalan előny általában „az addiginál közvetlenül vagy közvetve kedvezőbb állapot”.

Az ET-egyezmény „kommentárja” szerint az anyagi és nem anyagi jellegű előny (például pénz, üdülés, kölcsön, étel- és italféleség, valamely ügy gyorsabb elintézése, jobb karrierkilátások stb.) akkor tekintendő jogtalannak, ha azt az adott személy nem jogszerűen fogadta el, illetve kapta, de nem tartozik ide a minimális, kis értékű, társadalmilag akceptált ajándék, mint ahogy az Európa Tanács Köztisztviselők etikai kódexének 18. cikke szerint sem. Az utóbbi cikkel kapcsolatos indokolás szerint „az ajándékozás általános tilalma alóli kivételeknek tekinthetők különösen a csekélyebb éttermi meghívások, naptárak, kisebb értékű tollak, reklámanyagok és kisebb irodai felszerelések azzal a megkötéssel, hogy ismétlődő előfordulásuk ugyancsak befolyásolhatja a köztisztviselőt feladatának részrehajlásmentes ellátásában”²¹.

A Magyar Kormánytisztviselői Kar Hivatásetikai Kódexe rendszerezetten tartalmazza a kötelező etikai követelményeket, amelyeknek különösen két csoportját indokolt kiemelni. A III/4. rész címe: Nem fogadunk el ajándékokat. E tilalom alóli kivételek körébe tartoznak a szóróajándékok, a külföldi állami szerv képviselőjétől kapott figyelmességi ajándékok, a munkával kapcsolatos rendezvényen a szokásos vendéglátás elfogadása, valamint a munkatársak egymásnak adott ajándékai.

¹⁸ Thomas FISCHER: *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, Beck sohe Kurz-Kommentar, Band 10. München, C.H. Beck, 2014. 458.

¹⁹ Hasonlóan HOLLÁN Miklós: *Korrupciós bűncselekmények az új büntetőkodekben*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 54.

²⁰ BH 1994. 62.

²¹ Explanatory report... i. m. 10.

Szóróajándéknak tekintendő a valamely rendezvényen való részvételre tekintettel kapott, az ajándékozó szervezet logójával, vagy nemzetközi kapcsolatokban az ajándékozó államára, szervezetére más módon utaló, a Magyarország központi költségvetésében meghatározott illetményalap tíz százalékát meg nem haladó értékű ajándék.

A *figyelmességi ajándék* körébe tartozik minden, a munkával vagy munkahellyel összefüggésbe hozható, szóróajándéknak nem minősülő, de ugyanakkor nem lekötendő mértékű ajándék. Ilyen figyelmességi ajándék csak külföldi állami szerv képviselőjétől, udvariasságból fogadható el. Lekötendő mértékűnek tekintendő az az ajándék, amelyet az érintett saját jogszerű jövedelemből, szokásos életvitel fenntartása mellett azok reális piaci árán nem lenne képes megvásárolni magának. Ilyen senkitől, semmilyen körülmények között nem fogadható el.

Szokásos vendéglátás a szakmai rendezvény keretében valamennyi résztvevő számára biztosított ellátás. Ilyen még a külföldi állami szerv munkatársától, vagy bármely külfölditől hivatalos úton, külföldön munkával kapcsolatban kapott, az állami szervek hazai vendéglátási gyakorlatához hasonló, nem lekötendő mértékű ellátás.

A *Visszautasítjuk a felkínált jogtalan előnyöket* címet viselő III/5. rész a tisztesség kétséget kizáró megőrzése érdekében a következő hét magatartási elemet tartalmazza:

- a felkínált előny visszautasítása;
- a jogtalan előnyt ígérő személy azonosítása;
- hosszabb kapcsolat fenntartásának elkerülése;
- tanúk keresése a jogtalan előny felkínálásával kapcsolatban;
- közvetlen felettes, az integritás-tanácsadó vagy erre kijelölt személy, és büncselekmény gyanúja esetén az illetékes nyomozó hatóság értesítése;
- más munkatárs kijelölésének kezdeményezése a jogtalan előnnyel érintett ügy intézésére;
- más munkatárs kijelölésének hiányában különös figyelem az adott ügygel kapcsolatos eljárás támadhatatlan lefolytatására.

Egyrészt a példaként idézett kormánytisztviselői hivatási kódexen kívül további etikai kódexek játszhatnak szerepet a kívánatos magatartások előidézése érdekében. Másrészt az etikai kódexek „akkor érik el teljes hatásukat, ha

intézményesen biztosítják őket”²². Harmadrészt a korrupciós bűncselekmények törvényi tényállásaiban központi szerepet játszó jogtalan előny fogalma és megítélése terén nincs egységes álláspont a jogalkalmazásban, hiányzik a kúriai iránymutatás, ahogy az előny elfogadhatóságát vagy annak tilalmát tartalmazó jogalkotói megoldás is. Ugyanakkor a jogtalan előny mértékét is vizsgálva a – 2010. évben vesztegetés és befolyással üzérkedés miatt 272 jogerősen elítélt aktáinak elemzésén alapuló – kutatási eredmények azt mutatják, hogy 64 esetben az előny mértéke huszonkétezer forintnál kevesebb volt, és csak 13 esetben volt több egymillió forintnál, de az esetek 64,3 százalékában a jogtalan előny mértéke nem haladta meg a kétszázezer forintot sem.²³

Kiemelendő végül a gazdasági és hivatali vesztegetési tényállásokban egységesen szereplő jogtalan előnnyel kapcsolatban, hogy az üzleti szférában a jogtalan előny alsó határa – a társadalom által toleráltan – általában magasabb, mint a hivatali vesztegetéseknél.

²² KŐHALMI László: A korrupcióprevenció lehetőségei az üzleti szektorban. *Magyar Jog*, 2016/5. 294.

²³ KEREZSI Klára – INZELT Éva – LÉVAY Miklós: Korrupciós bűncselekmények a büntető igazságszolgáltatás tükrében. Milyen cselekményeket rejtenek a jogerősen elítéltek aktái? *Kriminológiai Tanulmányok*, 51. (szerk. Vókó György), 2014. 30–32.

A MAGÁNINDÍTVÁNY MEGJELENÉSE ÉS TÖRTÉNETE A MAGYAR BÜNTETŐJOGBAN

KOVÁCS Tamás

*„Olyan vétség és – büntetteknel nem szabad eljárni,
Hol sértett fél indítványát kell előbb bevárni.”¹*

Büntető törvénykönyvünk bizonyos bűncselekmények esetében a büntetőjogi felelősségre vonás akadályának mondja a magánindítvány hiányát.

A magánindítvány – a kifejezés nyelvtani értelmezéséből, jelentéséből következően is – csak a bűncselekmények szűkebb körénél jöhet szóba.

Ha figyelmen kívül hagyjuk azokat a bűncselekményeket, amelyeknek eleve nem lehetnek sértett passzív alanyai, vagy más okból eleve kizártnak tekinthető a magánindítvány, azt látjuk, hogy a szóba jöhető – az élet, a testi épség és egészség elleni; a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni; az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni; valamint a vagyon elleni – összesen 44 büntető tényállásból 22-nek (tehát ötven százalékknak) a megvalósulása esetén csak magánindítványra indulhat büntetőeljárás.

Jelentős tehát azoknak a bűncselekményeknek a száma, amelyek üldözhetőségét a törvény magánindítványhoz köti; ezért nem oktan e jogintézményről szólva felvetni az officialitás, a hivatalból való kötelező eljárás mint alapelv megtörésének kérdését, és az is szükségszerű, hogy tisztán lássuk a jogintézmény jogi természetét, anyagi jogi és eljárásjogi vonatkozásait.

Ezeket a jogdogmatikai kérdéseket nálam jóval avatottabb szerzők már bőségesen kitárgyalták², s nem hiszem, hogy a jogi okfejtéseket gazdagítani tudnám.

¹ *A Magyar Büntető Törvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Versekbe szedte Doctor Deodatus.* Budapest, Eggenberger-féle könyvkereskedés, 1884. 14.

² Lásd például Angyal Pál, Balogh Jenő, Kádár Miklós és Kálmán György, Tremmel Flórián, Belovics Ervin, Kiss Anna vonatkozó írásait.

Dolgozatomban inkább a magánindítvány magyarországi jogtörténeti áttekintésére vállalkozom, de a jogalkotási történések kapcsán nem kerülhetnek el rövid jogelméleti vagy jogirodalmi hivatkozásokat.

A magyar büntetőjog történetének hagyományosan legelsőnek elismert jelentős alkotása a Csemegi-kódex³ volt; ez tartalmaz először magánindítványról szóló rendelkezéseket.

E törvény IX. fejezetében „a bűnvádi eljárás megindítását kizáró okok” között csak a „bűnös halálát”, a királyi kegyelmet és az elévülést említi (105. §), majd az elévülésre vonatkozó szabályokat fogalmazza meg a 106–109. §-ban.

Ezt követően a 110. § (ugyanabban a fejezetben, tehát mégiscsak a bűnvádi eljárás megindítását kizáró okként) arról rendelkezik, hogy „Büntett vagy vétség miatt, mely csak a sértett fél indítványára üldözhető, a jogosítottak indítványa nélkül a bűnvádi eljárás meg nem indítható” – azaz a magánindítvány hiányát (bár a magánindítvány kifejezést nem használja) a büntetőjogi felelősségre vonás akadályának tekinti; más szóval a magánindítványt a büntetethőség feltételének tekinti.

A törvény miniszteri indokolása⁴ emlékeztet arra, hogy „már a francia »Code d' instr. criminelle« módosította az 1781. évi Bűnvádi eljárás merevségét: bizonyos büntetendő cselekmények miatt a bűnvádi eljárás megindítását a sértett fél panaszától teszi függővé”.

A miniszteri indokolás emlékeztet arra is, hogy már az 1843-as törvényjavaslat is megvalósítani kívánt ilyen értelmű megoldást, s „az 1843-ik évi törvényjavaslat által elfogadott eszmét követi a jelen törvényjavaslat is”⁵. Bizonyos büntetendő cselekmények miatt csupán a sértett fél indítványára, illetőleg panaszára indítható meg a bűnvádi eljárás.⁶ E megoldás szükségességét

³ 1878. évi V. törvénycikk „a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről”

⁴ Löw Tóbiás (szerk.): *A magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. [Csemegi-kódex] Budapest, Pesti Könyomda Részvénytársaság, 1880. 584–589.

⁵ Kármán Elemér az 1843-as javaslat és a Csemegi-kódex között lényeges eltéréseket látott, s arra emlékeztetett, hogy „Deák Ferenc büntetőjogában nem oportunitási elvek” nyilvánultak meg, s „e felfogás alapja az, hogy a köz elleni büntettek hivatalból veendő közkereset alá, a magánosok elleniek ellenben kivétel nélkül csak a sértett fél panaszára [...] a sértett kímélete, a felfedezés nehézsége, a delictumok csekélyebb volta – ily indokokat nem ismer. Egyedüli ismerv arra, hogy mi legyen indítványi, s mi hivatalból üldözendő, az, hogy a közt, avagy a magán egyént sértette-e a delictum.” KÁRMÁN Elemér: A magánindítványi bűncselekményekről. In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések, XVIII. kötet, 7. füzet*. Budapest, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, 1903. 234–235.

⁶ Löw (szerk.) I. kötet, i. m. 586.

és célszerűségét ekként indokolta: „Igaz ugyan, hogy a büntett és vétség által az állami rend sértetik meg, s hogy a büntetés társadalmi érdekekben szükséges; de tagadhatatlan másrésről az is, hogy több esetben ezen közérdek csak másodrendű, s a sértett fél érdeke sokkal nagyobb, mint a közvetett állami érdek.”⁷

A magánindítvány jogintézményének meghonosításával tehát az állam bizonyos szempontokra, érdekekre tekintettel lemondott a büntetőjogi igény érvényesítéséről, illetve azt a sértett akaratától tette függővé.⁸

A kor hazai legjelentősebb jogtudósai egyetértettek ezzel a felfogással, „mely helyesli a magánindítványi cselekmények felvételét s két illetve három okot hoz fel, melyek ez intézmény mellett szólnak, ezek: 1. a sértett fél kímélete; 2. a minima non curat praetor elv s 3. itt-ott az a körülmény, hogy némely esetben csak a sértett közreműködése biztosíthatja az eljárás sikerét”⁹.

Ezt a felfogást helyeselte egyébként a Képviselőház Igazságügyi Bizottsága is, amikor azt írta, hogy: „[a] büntettek és vétségek igazságszerinti megtorlása az állam hivatása [...]. Vannak azonban büntetendő cselekmények, amelyek megfenyítését a sértett panaszától függővé tenni célszerű [...]”, amelyeknél „a közérdekek megsértése csak másodrendű, a sértett fél érdekeinél kisebb tekintetű; azok a családi becsületet, békét, nyugalmat érintik, az államnak az érdekeltek akarata elleni beavatkozása által még sértőbbekké, fájdalmasabbakká válnak, és oly természetűek, hogy a büntető eljárás a sértett felek közreműködése nélkül alig vezethet eredményre”¹⁰.

Megjegyzendő, hogy a kódex adós marad a magánindítvány fogalmi meghatározásával, a törvény a „magánindítvány”-t sehol nem használja, hanem „a sértett fél indítványát” kívánja meg, másutt „a magánfél indítványáról” szól (például 111., 112., 115., 116. §), a különös részi rendelkezések között újra a „sértett fél indítványa” vagy a „szülő vagy gondnok indítványa”, a „sértett nőnek vagy férjének indítványa”, „a sértett házastárs indítványa” kifejezésekkel találkozunk, de például az erdőtörvényben bizonyos erdei bűncselekményeknél a „sértett fél” erdőkerülő tisztje panaszára indulhatott büntetőeljárás.

⁷ Uo.

⁸ Kármán Elemér véleménye szerint „nem az a helyes theorecitus felosztás, hogy kétféle bűncselekmény van: hivatalból üldözendő s magánindítványra üldözendő bűncselekmény; hanem minden bűncselekményt általános szabályként a köz üldöz, de ez a köz bizonyos esetekben megadja a magán egyénnek a jogot: a bünvádi eljárás megakadályozására”. KÁRMÁN i. m. 230–231.

⁹ ANGAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Kiadása, 1909. 510.

¹⁰ A Képviselőház Igazságügyi Bizottságának jelentése a Magyar Büntető Törvénykönyv javaslatáról általánosságban. In: Löw (szerk.) I. kötet, i. m. 81.

A törvényjavaslat képviselőházi tárgyalása során egy képviselő felhívta a figyelmet arra, hogy „némely helyen »indítványra«, másutt »meghatalmazásra«, ismét másutt »kívánatra« mondja a törvény az eljárást megkezdendőnek”. Az előadó *Pauler Tivadar* szerint azonban „semmi distinctio a szavakban nincs. Neki kell azt indítványozni, kívánni, szorgalmazni: ez az értelme [...], de »indítvány« vagy »kívánat«, e két kifejezés között elvi különbség nincs.”¹¹

A törvény IX. fejezetének általános indokolása a büntethetőséget a „törlő hatályú” tényezők között említi: „a büntetés alkalmazásának kizárása, a magánpanasz hiánya, vagy visszavonása folytán”¹².

Rendelkezik azonban a törvény a magánindítvány előterjesztésére jogosultak köréről (a 16. életévét betöltött sértett fél; a körülírt esetekben a törvényes képviselő), és arról is, hogy „ha azonban a sértett fél ellen ennek törvényes képviselője vagy gondnoka követte el a büntettet vagy a vétséget, a bűnvádi eljárás hivatalból indítandó meg”.

Utóbbi rendelkezést illetően a törvény miniszteri indokolása rámutatott arra, hogy „az állam feladatával is leginkább megférő intézkedésnek látszik az, hogy ilyen esetben az állam, kettős minőségénél fogva, mint a kiskorúak legfőbb gyámhatósága, és mint a jogrend oltalmazója maga vegye át a kiskorúak védelmével járó feladatot, egyszersmind a jogrend képviseletét is”¹³.

Amint már említettük, a törvény a Különös Részben további, a magánindítvány előterjesztésére jogosult személyeket nevez meg, nem rendelkezik azonban arra az esetre, ha a sértett meghal.

A törvény a magánindítvány előterjesztésére meglehetősen hosszú, három hónapos határidőt enged, s ennek indokát nem sikerült megismerni.

A Csemegi-kódex egyértelműen állást foglal a magánindítvány oszthatatlansága mellett, ellenben megengedi a magánindítvány visszavonását [116. § (2) bekezdés]; „a magánfél, amennyiben a törvény kivételt nem tesz, az ítélet kihirdetése előtt indítványát vissza is vonhatja”, de a visszavonást is oszthatatlannak tekinti.

A törvény 116. §-ának miniszteri indokolása szerint: „aki az indítvány tételre jogosítva van, az rendszerint joggal bír annak visszavonására is”. A törvény azonban megszorítást is alkalmaz: „ha a törvény kivételt nem tesz”. E körben kitér arra is, hogy „a törvényjavaslat különös részében a visszavonást illetően némely büntettekre nézve fontos oknál fogva lényeges kivételek vannak

¹¹ Löw (szerk.) I. kötet, i. m. 589.

¹² Uo. 564.

¹³ Uo. 593.

megállapítva”, illetve, hogy ez „a legcélszerűbben az illető szakasznál lesz indokolható”.¹⁴

E fő szabály alól a Különös Rész két bűncselekmény csoportnál tett kivételt.

A Btk. 238. §-a az erőszakos nemi közösülés büntette, a szemérem elleni erőszak büntette és a megfertőztetés büntette esetén rendszerint csak a sértett fél indítványára teszi megindíthatóvá a büntetőeljárást, de a törvényhely utolsó mondata azt is kimondja, hogy „az indítvány azonban nem vonható vissza”. A törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolás azt hangsúlyozza, hogy „a törvényjavaslat megengedi, hogy a közvetlenül sértett határozzon afölött, vajon megindítandó-e az eljárás, de ennél tovább nem terjedhet a magánfél joga. Ezen a vonalon túl könnyen üzérkedéssé, zsarolássá fajulna a jog: erre pedig az állam okot és alkalmat nem adhat [...]. Ez eltérés a 115. § szabályától, mely eltérés azonban a tapasztalatban találja igazolását.”¹⁵

A másik kivétel: A Btk. 322. §-a úgy rendelkezik, hogy a gyermekrablás büntette, a leányszöktetés büntette és a nőrablás büntette alapesete miatt bűnvádi eljárás csak a sértett indítványára indítható meg, de az indítvány nem vonható vissza. A miniszteri indokolás e körben nem indokolja a visszavonhatatlanságot.

Megjegyzem, hogy ha nem is a 116. § szerinti indítvány-visszavonásról van szó, mégis ide érthető a Btk. 240. §-a által adott lehetőség: „az erőszakos nemi közösülés, a szemérem elleni erőszak és a megfertőztetés nem büntettetik, ha a tettes és a sértett között a bűnvádi ítélet kihirdetése előtt házasság jött létre”. A miniszteri indokolás szerint minthogy e bűncselekmények esetén sem vonható vissza a magánindítvány, a sértett fél és az elkövető házasságkötése esetére „speciális intézkedésre van szükség, hogy a törvény általános intézkedésétől egy különös esetben eltérés történhessék”¹⁶. Lényegében ebben az esetben is arról van szó, hogy a sértett – akinek akaratnyilvánítása adott lehetőséget a büntetőeljárás megindítására, egy későbbi akaratnyilvánításával (a házasságkötéssel) – a büntethetőség feltételét szüntette meg. Az következett be tehát, amit a magánindítvány visszavonása eredményezett volna, ha arra a törvény lehetőséget adott volna.

A magánindítványra üldözhető büntettek és vétségek körét a kódex II. része („a büntettek és vétségek neveiről és azok büntetéséről”) állapítja meg.

A magánindítványnak a Csemegi-kódexbe foglalása azt mutatja, hogy a törvényhozót a magánindítvány létjogosultságát igazoló – és a vezető jogtudósok

¹⁴ Uo. 596.

¹⁵ Uo. 393.

¹⁶ Uo.

által is hangoztatott – szempontok vezették; a legtöbb esetben arról van szó, hogy „a sértett fél iránti kímélet többször erősebb szempont, mint az a kíváncsi, hogy a bűntevőt elérje a büntetés”, továbbá hogy „néhánykor a minima non curat praetor elv lép előtérbe s teszi indokolttá, hogy csak akkor legyen eljárás, ha a sértett fél az elkövetett cselekményt felpanaszolja”.¹⁷

A XIV. fejezet „A szemérem elleni bűntettek és vétségek” közül kizárólag magánindítványra üldözendőnek nyilvánítja az erőszakos nemi közöszlést, a szemérem elleni erőszakot, a szemérem elleni büntettet, a megfertőztetés büntetést, a házasságtörést, a „férjszínlelést”, valamint a testvérek közötti vérfertőzést.

Magánindítványos volt továbbá a „családi állás elleni büntett”, továbbá a könnyű testi sértés, a levéltitok megsértése, a titok tiltott felfedezése, a magánlaksértés, a személyes szabadságok megsértése közül a gyermekrablás, a leányszöktetés, a nőrablás, továbbá a rágalmozás és becsülettartás, valamint a hozzátartozó és a munkaadó sérelmére elkövetett lopás, a rokonok, hozzátartozók sérelmére elkövetett jogtalan elsajátítás, csalás, hűtlen kezelés és a rongálás.

E bűncselekmények szerepeltek már a törvényjavaslatban is, és ezeket illetően nem is volt vita, de a Képviselőház Jogügyi Bizottsága egy új szakasz (hamis vád enyhébb esete) felvételét is javasolta a sértett fél indítványára üldözendő cselekmények közé; ez meg is történt a Btk. 229. §-ának az indítvány szerinti megfogalmazásával.¹⁸

A különböző bűncselekmények magánindítványossá nyilvánításának okai ma is nyilvánvalónak, kézenfekvőnek tűnnek, de mégsem tartom feleslegesnek, hogy a Csemegi-kódex indoklásából szemezgessek.

A szemérem elleni bűncselekményeket illetően a miniszteri indoklás hangsúlyozta, hogy „még az erőszak esetében is háttérbe vonul az állam büntető érdeke a családot ért rendkívüli szerencsétlenség előtt, a családot teszi az eljárás megindításának vagy mellőzésének urává”¹⁹.

Az úgynevezett családi lopás miatti eljárásnak a sértett féltől való függővé tételét a családi viszonyok kíméletével magyarázta a miniszteri indoklás, de hivatkozott a hasonló megoldást tartalmazó francia, belga, német, osztrák törvényekre és az 1843-as törvényjavaslatra. Állítja, hogy „a család tagja által elkövetett lopásra nézve csaknem mindenütt, a római jog óta kivételes intézke-

¹⁷ ANGYAL i. m. 511.

¹⁸ „[A] bizottság ezen szakaszban kimondandónak tartotta, hogy azon esetben, ha a hamisan vádolt ellen büntető eljárás nem indított meg, a bűnvádi eljárásnak csak a hamisan vádolt indítványára van helye.” Löw (szerk.) I. kötet, i. m. 389.

¹⁹ Uo. II. kötet, 393.

dések vannak hatályban”. Annak a felfogásnak adott hangot, hogy rosszabb „a család szentélyébe s annak viszonyaiba behatolni, s ezen viszonyokat nyilvános vizsgálat és tárgyalások tárgyává tenni, mint maga a bűntett”²⁰.

A rágalmazás és becsületsértés magánindítványi jellegét illetően a miniszteri indokolás arról szólt, hogy a törvény lehetőséget ad ugyan a sértettnek, hogy bírói úton szerezzen elégtételt, ugyanakkor nem látja indokát a hivatalból való eljárásnak, ezért a sértettre bízta, hogy mérlegelje a sérelem súlyát és az esetleges eljárással járó kellemetlenségeket, és döntsön arról, hogy akar-e „törvénykezési útra lépni”²¹.

A könnyű testi sértést illetően a miniszteri indokolás lényege az volt, hogy „a könnyű testi sértések esetében nincs az államnak kiváló érdeke a tettes üldözésében”²².

Feltétlenül szólni kell a Csemegi-kódexhez kapcsolódó későbbi jogszabályok rendelkezéseiről is.

Ahogy *Györgyi Kálmán* rámutatott: a „Csemegi kódexről szólva gyakran elfelejtik azt, hogy ennek a törvénynek az árnyékában született meg az 1879. évi XL. tc. a kihágásokról. Ezek együtt alkotják a büntető kódexet.”²³

Ez a törvény (Kbt.) a magánindítványt érintően azért említendő, mert két kihágás miatti eljárás megindítását magánindítványhoz köti: a 126. §-ban felvett kis értékű élelmiszerlopás és a 127. §-ba ütköző idegen ingó dolog jogosulatlan használata miatt csak a sértett fél indítványára indulhatott eljárás.

Az 1879. évi XXXI. tc. (erdőtörvény) 82. §-a szerint erdei kihágás miatt büntetőeljárásnak csak a sértett fél panaszára van helye.

A Csemegi-kódexet érintő későbbi jogszabályok a magánindítványt illetően csak kevés változást hoztak. Az 1883. évi XXV. tc. az uzsora vétsége; az 1887. évi XL. tc. az idegen ingó dolog jogtalan használata; az 1879. évi XXXI. tc. az erdei lopás bizonyos esete; az 1895. évi XLI. tc. által módosított 1890. évi II. tc. a védjegybitorlás; az iparvédjegy-hamisítás és a találmányi szabadalmak bitorlásának bizonyos esetei; az 1907. évi III. tc. a villamos áram jogtalan elsajátítása; az 1908. évi XXXVI. tc. (I. Bn.) a kerítés vétsége és a tulajdon elleni kihágás; az 1914. évi XIV. tc. (sajtótörvény) egyes sajtóvétségek; az 1923.

²⁰ Uo. II. kötet, 662–663.

²¹ Vö. Uo. 464.

²² Uo. 564.

²³ GYÖRGYI Kálmán: *Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációjának története*. A HVG-Orac Kiadóban, 2012. szeptember 4-én, az új Btk.-t bemutató konferencián elhangzott előadás. <http://ujbtk.hu/dr-gyorgyi-kalman-az-uj-bunteto-torvenykonv-kodifikaciojanak-tortenete/>

évi V. tc. a tisztességtelen verseny tekintetében kismértékben bővítette a magánindítványos bűncselekmények körét. Kiemelendő, hogy az I. Bn. 43. §-a a kerítés vétségét illetően kimondta, hogy a magánindítvány nem vonható vissza. Ugyanígy rendelkezett az uzsoratórvény is.

A becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc. a magánindítványt illetően egy lényeges változást hozott azzal, hogy a jogosultak körét a sértett halála esetére is meghatározta. Két új magánindítványos bűncselekményt fogalmazott meg; a hatóság előtti rágalmozást és a meghalt embernek vagy emlékének meggyalázását. Utóbbi esetében pontosan meghatározta a magánindítvány előterjesztésére jogosultak körét (22. §): „[...] kizárólag az előd, a gyermek, az unoka, a testvér és a házastárs jogosult”.

Kötődött a Btk.-hoz a Katonai büntető törvénykönyv, a 1930. évi II. tc. (Ktbtk.) is, amennyiben 1. §-a kimondta, hogy a katonai büntetőeljárás alá tartozók tekintetében is a Btk.-t kell alkalmazni, amennyiben a Ktbtk. másként nem rendelkezik. Ebből következően a Btk.-ban megjelölt magánindítványos bűncselekmények miatti katonai büntetőeljárásnak is feltétele volt a magánindítvány előterjesztése.

A Ktbtk.-ba felvett katonai bűncselekmények közül az egyébként rágalmozást vagy becsületsértést is magukban foglaló függelemsértési bűncselekményeknél merülhetett fel a magánindítvány kérdése.

A megoldásról *Schultheisz Emil* a következő magyarázatot adta: „Az előljáró (följebbvaló) sérelmére elkövetett rágalmozásnak valamint becsületsértésnek katonai bűncselekménnyé nyilvánítása folytán a két deliktum kivált a közönséges rágalmozások és becsületsértések köréből [...] a közönséges büntetőjognak a [...] rendelkezéseihez a lex specialis és a lex generalis viszonyába került [...] ehhez képest a függelemsértésnek rágalmozás, illetőleg becsületsértés által történt elkövetése esetében a bűnvádi eljárás mindig hivatalból indul meg.”²⁴

A Ktbtk. életbe léptetéséről szóló 1930. évi III. tc. (Ktbtké.) azonban a köztörvényi bűncselekményeket illetően is tesz kivételeket.

A 89. § úgy fogalmaz, hogy „a katonai büntető bíraskodás körében hivatalból kell intézni a rágalmozás büntetét, ha tiszt követte el tiszt ellen és az állítás vagy híresztelt tény valósága esetén megvetendő tulajdonságra vagy érzületre vallana a becsületsértés büntetét, ha tiszt követte el tiszt ellen, és a sértés feltűnően durva”.

²⁴ SCHULTHEISZ Emil: *A katonai büntető törvénykönyv magyarázata. II. kötet, 1. füzet.* Budapest, 1931. 9–10.

A 91. § azt mondja ki, hogy a katona által elkövetett lopás és sikkasztás akkor is hivatalból üldözendő, ha egyébként csak magánindítványra lenne büntethető (ügynevezett szolgálati vagy cselédlopás). Ugyanakkor az ügynevezett családi lopásra fenntartotta a magánindítvány szükségességét. A Kbtbké. 91. § utolsó bekezdése szintén hivatalból üldözendőnek nyilvánítja az uzsora vétségét és a tulajdon elleni kihágást, de hozzátartozó sérelmére elkövetett ilyen bűncselekmény esetén megkívánja a magánindítványt.

Témánk szempontjából mindezeknél sokkal nagyobb jelentősége volt a büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. (Bp.) megalkotásának. E törvény használta először a magánindítvány kifejezést. A 3. § megtiltotta, hogy a csak magánindítványra üldözhető bűncselekmények miatt az indítvány megtétele előtt nyomozás induljon, s természetesen vád sem volt emelhető, illetve bírói eljárásra sem kerülhetett sor.

A Bp.-ben azonban nem ez a nóvum, hiszen a rendelkezés a Btk. 110. §-ában foglaltak eljárásjogi megfelelője, az ellenben lényeges, hogy a Bp. törekszik a magánindítvány tartalmának megfogalmazására. A 90. § szerint: „a magánindítványban a panaszolt bűncselekmény határozottan megjelölendő, és a tettesre valamint a részesekre vonatkozó adatok lehetőleg felemlítendőek. Erre a jegyzőkönyv felvételénél figyelmet kell fordítani [...] A bűncselekmény téves minősítése az indítvány hatályát nem érinti.”

Hiányzik azonban az a kíváncsi, hogy a magánindítvány előterjesztője határozottan juttassa kifejezésre az eljárás lefolytatására és az elkövető büntető felelősségre vonására vonatkozó igényét.

Sőt a törvényjavaslat miniszteri indokolása is úgy szólt, hogy „egyetlen tartalmi kelléke az indítványnak az, hogy benne a panasz tárgyát tevő cselekmény megjelölve, a feljelentett személyre vonatkozó adatok pedig lehetőleg felemlítve legyenek”, majd később megerősíti mondván, hogy „a javaslat a panaszolt bűncselekmény határozott megjelölését követeli”²⁵.

Mindenesetre a következőkben az a felfogás uralkodott, hogy a magánindítvány fogalmával és tartalmi követelményeivel való rendelkezések nem az anyagi, hanem az eljárásjogra tartoznak.

²⁵ Az 1892–97. évi Országgyűlés negyedik ülésszakában a Képviselőház elé terjesztett Bűnvádi Perrendtartás törvényjavaslatának indokolása. Budapest, 1895.

A magyar büntetőjog-történet következő igazán jelentős alkotása az 1950-ben született és Btá. néven ismert 1950. évi II. törvény, amely újrászabályozta a büntetőjog általános részét.²⁶

Figyelemre méltó, hogy bár a törvény „A büntethetőségről” szóló fejezetben tartalmazza a magánindítvánnyal kapcsolatos rendelkezéseket, s nyilvánvalóan büntethetőségi akadályként fogja fel a magánindítvány hiányát, nem tartalmaz a Csemegi-kódex 110. §-ához hasonlóan megfogalmazott büntetőeljárás-indítási tilalmat, hanem ezt feltehetően kézenfekvőnek tekintve csak az előterjesztéshez kapcsolódó egyéb kérdésekről rendelkezik.²⁷

E törvény sem adja meg a magánindítvány fogalmát, ennek meghatározását ezúttal is az eljárásjogban találjuk: az 1951. évi III. törvény 88. § (3) bekezdése úgy szól, hogy „A magánindítványra jogosultnak minden olyan nyilatkozatát, amely szerint az elkövető büntető felelősségre vonását kívánja, magánindítványnak kell tekinteni”.

Az előterjesztésre jogosultak körében lényeges változást nem hozott, talán csak az említendő meg, hogy a törvényes képviselő által elkövetett büntett esete a gyámhatóság kapott indítványozási jogosultságot, illetve hogy a 21. § (3) bekezdése rendelkezik a sértett halála esetén megnyíló indítványozási jogról.

Lényeges változás azonban, hogy a korábbi három hónapos előterjesztési határidővel szemben egy hónapot jelölt meg a Btá.

A törvény a korábbival azonos módon rendelkezett a magánindítvány oszthatatlanságáról.

Igen lényeges új rendelkezést is tartalmazott a Btá. A 222. § (2) bekezdése kimondta, hogy „a magánindítvány nem vonható vissza”, azaz a törvény nem egyes bűncselekmények esetében zárta ki magánindítvány visszavonását, hanem generálisan érvényes szabályt alkotott, így radikálisan szakított a több mint fél évszázados jogi megoldással: egyértelműen és teljességgel elvetette, kizárta a magánindítvány visszavonását!

Ahogy a BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya által 1959-ben kiadott *Büntetőjogi Tankönyv I. (Általános rész)* fogalmazott: „a Btá. a magánindítvány visszavonhatatlanságával ki akarja zárni a lehetőségét, hogy a sértett a bűncselekmény tettesét visszavonás kilátásba helyezésével a kár megtérítésére vagy alaptalan igények teljesítésére bírja”.

A Btá. nem sorolja fel a magánindítványra üldözhető bűncselekményeket, azokat továbbra is a különös részi rendelkezések jelenítik meg. A Különös Rész

²⁶ GYÖRGYI i. m.

²⁷ Btá. 21. § (1)–(3) bek.

újrafogalmazása azonban ekkor még nem történt meg, ezért az IM a *Hatályos Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása* cím alatt adta közre az 1952. augusztus 31-én hatályba lépő anyagi büntetőjogi rendelkezéseket. A BHÖ előszavában a szerkesztők azt közlik, hogy a Különös Részbe „az 1878. évi V. törvény Btk. Különös Részében, az azt kiegészítő és módosító törvényekben [...] foglalt büntetőjogi rendelkezések kerültek [...]”²⁸.

A magánindítványra üldözhető bűncselekmények körében sok változás nem történt, lévén hogy a Csemegi-kódex rendelkezéseinek zöme és a hozzá kapcsolódó, büntetőjogi rendelkezéseket is tartalmazó törvények hatályban maradtak.

Megemlítendő azonban, hogy a „házasságtörés” tényállását törölték, ellenben két új magánindítványos bűncselekményt fogalmaztak meg: a BHÖ 425. pontjába felvett mezőgazdasági termények lopásával elkövetett kihágást, illetve büntettet, valamint a BHÖ 458. pontjába felvett jogtalan önbíráskodást.

1961-ben született meg az új, immár egységes büntető törvénykönyv, az 1961. évi V. törvény, amit szocialista kódexnek is szoktak nevezni.

A törvény II. fejezete a büntethetőségről szól, ezen belül a 4. cím a büntethetőség akadályairól, úgy, hogy megkülönböztetést tesz a büntethetőséget kizáró, illetve megszüntethető okok között. A 19. § szerint a büntethetőséget kizárja egyebek közt a magánindítvány hiánya.

A Btk. 27. §-a ugyanis kimondja, hogy „a büntető törvényben meghatározott esetekben a büntett csak magánindítványra büntethető”. Itt sem találjuk a magánindítvány tartalmi megfogalmazását, még azt sem, hogy mire kell a magánindítványnak irányulnia. Ezt az 1962. évi 8. tvr. (I. Be.) pótolta: a 100. § (3) bekezdésének megfogalmazása átvette az előző büntetőeljárás rendelkezéseket.

A törvény megjelöli a magánindítvány előterjesztésére jogosultak körét, rendelkezik a sértett halála esetére, és harminc napban jelöli meg a magánindítvány előterjesztésére nyitva álló időt. Fenntartja a magánindítvány oszthatatlanságára és visszavonhatatlanságára vonatkozó felfogást. Itt kell megjegyezni, hogy a törvény nem biztosított ugyan büntetlenséget arra az esetre, ha az erőszakos nemi közösülés, illetve a szemérem elleni erőszak elkövetője a sértettel házasságot kötött, ellenben úgy rendelkezett, hogy ilyen esetben a büntetést korlátlanul enyhíteni lehet.

²⁸ *A Hatályos Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása*. Budapest, Igazságügyi Minisztérium–Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóirat Kiadó, 1952. 12.

A törvény Különös Részében az egyes bűncselekményeknél rendelkezik arról, ha a büntethetőséghez magánindítványra van szükség. Ilyen bűncselekménynek nyilvánította a könnyű testi sértést; a magánlaksértést; a magántitok megsértését; a levéltitok megsértését; a rágalmazást; a becsületsértést; a halottnak vagy emlékének meggyalázását; az erőszakos nemi közösülés alapesetét; a szemérem elleni erőszak alapesetét; a jogtalan használatot; az önbíráskodást; végül a személyek jogait károsító lopást, sikkasztást, csalást, hűtlen kezelést, orgazdaságot, rongálást, jogtalan elsajátítást és hanyag kezelést abban az esetben, ha a sértett az elkövető Btk. 114. §-a szerinti hozzátartozója.

A magánindítvánnyal kapcsolatos rendelkezéseket a novelláris módosításokat hozó 1971. évi XXVIII. számú tvr. és az 1974. évi IX. számú tvr. nem érintette.

Mintegy a magyar büntető törvényhozás centenáriuma ünnepi eseményeként, 1978-ra elkészült az új büntető törvénykönyv, az 1978. évi IV. törvény (jelentősebb módosításai nem érintették a magánindítványt).

E törvény III. fejezete a büntetőjogi felelősségre vonás akadályairól szól, az 1. címe a büntethetőséget kizáró okok felsorolása között említi a magánindítvány hiányát. A 31. § (1) bekezdése pedig azt mondja ki, hogy a törvényben meghatározott esetekben a bűncselekmény csak magánindítványra büntethető. Ez a törvény sem fogalmazza meg a magánindítvány tartalmát, és azt sem, hogy annak mire kell irányulnia. Erre is a hatályos Be.-ben (1973. évi I. törvény) találunk a korábbiakkal megegyező rendelkezést. A törvény meghatározza a magánindítvány előterjesztésére jogosultakat, ami lényegében nem különbözik az 1961. évi V. törvényben foglaltaktól, és a korábbi büntető jogszabályokkal egyezően tartalmaz rendelkezést arra, hogy ki jogosult a magánindítvány előterjesztésére, ha a bűncselekményt a sértett törvényes képviselője követte el.

Elérkeztünk a hatályos büntető törvénykönyvünkhöz, a 2012. évi C. törvényhez (Btk.), amely 2013. június 1-jén lépett hatályba.

A Btk. IV. fejezetében szabályozza a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okokat, az V. fejezetében a büntethetőséget megszüntető okokat, és mindezekről külön (VI. fejezetben) a büntetőjogi felelősségre vonás egyéb akadályait, köztük a magánindítvány hiányát.²⁹

²⁹ Btk. 30. § A büntetőjogi felelősségre vonást akadályozza

a) a magánindítvány,

b) a feljelentés

hiánya.

A felelősségre vonás akadályait a miniszteri indokolás is a büntethetőségi akadályok harmadik csoportjaként említi, rámutatva, hogy „ezek jogi természetüket tekintve heterogén jellegűek, részben anyagi részben eljárásjogi akadályok”.

E törvény sem határozza meg a magánindítvány mibenlétét, ellenben a Btk. 31. §-ához fűzött miniszteri indokolás foglalkozik ezzel: „A magánindítvány az előterjesztésre feljogosított személy olyan nyilatkozata, amelyben kifejezésre juttatja az elkövető felelősségre vonására és megbüntetésére vonatkozó akaratát.”

Kérdés, hogy mindez miért nem kerülhetett magába a törvénybe.

Másik kérdés: helyes-e, ha a sértettől „az elkövető felelősségre vonására és megbüntetésére vonatkozó akarata” kifejezésre juttatását kívánjuk meg? A miniszteri indokolás lényegében átvette ugyan a korábbi büntetőeljárás törvények megfogalmazását, de nem tartotta elégségesnek „a büntető felelősségre vonás” kívánását, a megbüntetésre vonatkozó akaratnyilvánítást is igényli, holott a büntetőjogi jogkövetkezmények körébe nemcsak a büntetések, hanem a bűnösség megállapítása mellett alkalmazott intézkedések is tartoznak.

Remélhetőleg a Btk. ilyen indokolása nem okoz zavart a magánindítványok kezelésében.

Mindenesetre a büntetőeljárás-jog konzekvens. A még hatályos Be. (1998. évi XIX. tv.) 173. §-a is úgy fogalmaz, hogy „a magánindítvány előterjesztőjének bármely olyan nyilatkozatát, amely szerint az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását kívánja, magánindítványnak kell tekinteni”. Az új Be. tervezete majdnem ugyanezt a megfogalmazást használja, azzal a pontosítással, hogy a sértett nyilatkozatán kívül feljelentését is említi.

A hatályos Btk. egyébként szintén tartalmazza a magánindítvány oszthatatlanságáról, illetve visszavonhatatlanságáról szóló rendelkezéseket.

A törvény Különös Része vagy az egyes bűncselekményeknél, vagy az egyes fejezetek különös rendelkezései között jelöli meg a kizárólag magánindítványra üldözhető bűncselekményeket. Ezek a testi épséget, a nemi élet szabadságát és a nemi erkölcsöt, az emberi méltóságot és egyes alapvető jogokat sértő, valamint vagyon elleni bűncselekmények köréből kerülnek ki.

Ma a következő bűncselekmények csak magánindítványra üldözhetők:

- a Btk. 164. § (2) bekezdése szerinti könnyű testi sértés vétsége;
- a Btk. 196. § (1) bekezdése szerinti szexuális kényszerítés büntette;
- a Btk. 197. § (1) bekezdés a) pontja szerinti erőszakkal elkövetett szexuális kényszerítés büntette;
- a Btk. 205. § (3) bekezdése szerinti szeméremsértés vétsége;

- a Btk. 218. §-ában meghatározott egészségügyi önrendelkezés megsértésének büntette;
- a Btk. 221. §-ában meghatározott magánlaksértés bűncselekménye;
- a Btk. 222. §-ában meghatározott zaklatás bűncselekménye;
- a Btk. 223. §-ában meghatározott magántitok megsértésének vétsége;
- a Btk. 224. §-ában meghatározott levéltitok megsértésének bűncselekménye;
- a Btk. 225. §-ában meghatározott kiszolgáltatott személy megalázásának bűncselekménye;
- a Btk. 226. §-ában meghatározott rágalmozás vétsége;
- a Btk. 227. §-ában meghatározott becsületsértés vétsége;
- a Btk. 228. §-ában meghatározott kegyeletsértés vétsége;
- és a 382. §-a szerint a lopás, rongálás, sikkasztás, csalás, információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás, hűtlen kezelés, jogtalan elsajátítás, orrgazdaság és jármű önkényes elvétele, ha a sértett hozzátartozó, kivéve, ha az elkövető egyben sértett gyámja vagy gondnoka.

A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményekkel kapcsolatos magánindítványt illetően jelentős változás történt.

A törvény a Btk. 196. § (2) bekezdés a) pontjával új minősített esetet hozott létre (tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális kényszerítés) a 2011/93/EU irányelvnek és a Lanzarote-i Egyezménynek megfelelően.

Ugyanezen nemzetközi előírásoknak eleget téve a törvény a korábbi Btk. rendelkezésétől eltérően nem általában a – korábbi erőszakos közöszlést is magában foglaló – szexuális kényszerítésre írja elő a magánindítványhoz kötöttséget, hanem csak a Btk. 196. § (1) bekezdésébe ütköző, tehát csak a tizennyolcadik életévét betöltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak esetére. Ugyanezt az elvet követi a Btk. 197. §-át illetően is.

Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekményeket illetően a miniszteri indokolás csupán arra szorítkozik, hogy a magánindítványinak nyilvánított bűncselekmények „tárgyi súlya viszonylag kisebb, az e bűncselekményekkel okozott sérelem alapvetően magánjellegű, és egyes cselekményeknél a sértett és az elkövető kapcsolatára tekintettel indokolt a sértett megítélésétől függővé tenni, hogy kívánja-e a büntető eljárás lefolytatását”.

Az érintett vagyon elleni bűncselekmények üldözésének magánindítványhoz kötöttségét a miniszteri indokolás röviden érinti: „a sértett és az elkövető közötti hozzátartozói viszony esetén a sértett kímélete és a családi kapcsolatok

indokolják, hogy a büntető eljárás megindulásához [...] szükséges az is, hogy a sértett juttassa kifejezésre az elkövető megbüntetésére vonatkozó akaratát”. (Ebben viszont vitatható – amint erre már utaltunk –, hogy a sértettnek valóban az elkövető megbüntetésére, nem pedig a büntetőeljárás megindítására és a büntetőjogi következmények alkalmazására kell-e akaratát kinyilvánítania.)

Minthogy a magánindítványi bűncselekmények „kijelölésének” további konkrét indokait nem ismerjük, csakis a Btk. miniszteri indoklását tekinthetjük irányadónak. E szerint: „a kizárólag magánindítványra való büntethetőség jogpolitikai indoka egyes esetekben a bűncselekmény nem kiemelkedő tárgyi súlya, amikor is az állam a sértettre bízta annak eldöntését, hogy akarja-e az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását”.

Ezen indokok alapján esetleg bővíteni lehetne a magánindítványi bűncselekmények körét. Megfontolandó lehet a Btk. 194. § (1) bekezdésébe ütköző személyi szabadság megsértésének büntette, a Btk. 195. §-ába ütköző kényszerítés büntette, a Btk. 384. § (1) bekezdés a) pontjába ütköző bitorlás büntette, a Btk. 388. § (1) bekezdésébe ütköző iparjogvédelmi jogok megsértésének büntette és a Btk. 419. § (1) bekezdésébe ütköző versenytárs utánzásának büntette miatti büntetőeljárás megindítását magánindítványhoz kötni.

Itt látszik indokoltnak visszatérni a katonai bűncselekmények és a magánindítvány viszonyára.

A Ktbtk.-t hatályon kívül helyező 1961. évi V. törvény óta töretlenül érvényesült az a felfogás, hogy katonai bűncselekmény esetében nincs helye a magánindítvány megkövetelésének.

A Btk. 447. §-ához (szolgálati tekintély megsértése) fűzött miniszteri indoklás szerint e bűncselekmény közvetlen jogi tárgya a szolgálati tekintély, áttételesen pedig a szolgálati rend és fegyelem. A bűncselekményt megalapozó magatartásokat a rágalalmazáshoz, illetve a becsületsértéshez hasonlóan mondja ugyan, de a becsületet nem nevezi e bűncselekmény jogi tárgyának. Ugyanakkor a 449. § (alárendelt megsértése) miniszteri indoklása e bűncselekmény általános jogi tárgyának a szolgálati rendet és fegyelmet, ezen belül a közvetlen jogi tárgynak az emberi méltóságot nevezi.

Nyilvánvaló, hogy a szolgálati rend és fegyelem védelmének elsőbbsége indokolja a hivatalból való eljárást, és az e katonai bűncselekményekben benne foglalt rágalmazás és becsületsértés miatt nem lehet helye a magánindítványhoz kötöttségnek.

Végezetül megjegyzendő, hogy jogalkotásunk következetlennek tűnő megoldást alkalmazott a 2012. évi II. törvényben (ügynevezett szabálysértési törvény).

Ennek értelmező rendelkezései között a 29. § arról rendelkezik, hogy a magánindítványra a Btk. Általános Részében meghatározottakat a szabálysértés tekintetében is alkalmazni kell. A miniszteri indokolás ezt hangsúlyozza is: „Az egyes jogintézményekhez kapcsolódó büntetőjogi kategóriáknak a törvény nem ad új értelmezést, e fogalmak tartalmának meghatározását – arra is tekintettel, hogy ez a fogalomrendszer egy évszázad alatt kristályosodott ki – a Btk.-ra bízza.”

A 79. § lényegében át is veszi a Btk. és a Be. vonatkozó rendelkezéseit, ám a (6) bekezdésében azt mondja ki, hogy „a magánindítvány a szabálysértési hatóság, illetve a bíróság érdemi határozatának meghozataláig visszavonható”.

E tekintetben tehát mégsem érvényesül a Btk. 31. § (6) bekezdésében írt tilalom, miszerint a magánindítvány nem vonható vissza.

Az eltérésnek igazi indokait nem látjuk – erre a törvény miniszteri indoklása sem tér ki –, s úgy véljük, hogy koherens megoldás lenne indokolt, hiszen a magánindítvány visszavonhatatlanságának ismert és elismert indokai a szabálysértések tekintetében is fennállnak.

Ez a – terjedelmi okok miatt korántsem teljes – történeti visszapillantás annak igazolására talán elégséges, hogy a közel 150 éves önálló magyar büntetőjogalkotás során soha nem volt igazán vitatott a magánindítvány létjogosultsága. A tartalmát illető megfogalmazások bizonyos eltérései ellenére azt a jogalkotók és a jogirodalom művelői elismerték, hogy bizonyos jogpolitikai vagy erkölcsi, kisebb mértékben praktikus szempontok indokolják, hogy egyes bűncselekmények esetében az officialitás sérelmére a sértett igénye, akarata legyen annak eldöntője, hogy induljon-e büntetőeljárás.

Magyarországon a Csemegi-kódex óta él a magánindítvány jogintézménye. A magánindítványi bűncselekmények köre (a kor viszonyainak, erkölcsi felfogásának, jogpolitikájának stb. megfelelően) természetesen – ha nem jelentős mértékben is, de – változott, a jogosulti körre az előterjesztési határidőre vonatkozó rendelkezések észszerűsödtek, a magánindítvány oszthatatlanságának elve töretlenül érvényesült, a magánindítvány visszavonásának anomáliáit pedig a törvényhozó felismerte, és eljutottunk a – helyeselhető – visszavonhatatlanságig.

ÖRÖKZÖLD KÉRDÉSEK A HAMIS VÁD KAPCSÁN

OTT István

A 2301/2011. büntető elvi határozat elvi éllel zárja ki a pótmagánvádlókénti fellépés lehetőségét hamis vád büntette miatt azzal az indokkal, hogy – bár a passzív alanyt ért sérelem általában eljárásjogi sértetti jogosultságot is megalapozhat – a hamis vád esetében, amelynek alapeseti törvényi tényállása eredményt nem tartalmaz, pusztán közvetett sérelem, illetőleg ilyen sérelem lehetősége merül fel a passzív alany vonatkozásában. A határozat indokolása szerint „a hamis vád büntettének elkövetése, illetve a bűncselekmény megvalósulása tehát nem közvetlenül okozza a konkrét személy tényleges és közvetlen jog- vagy jogos érdekbeli sérelmét, illetve nem közvetlenül vezet annak veszélyéhez, hanem közvetve áttételesen. Elsődleges hatása az igazságszolgáltatás, a hatóság megtévesztése, míg a passzív alany ellen közvetve irányul.”¹ A passzív alannal szembeni büntetőeljárás nem az elkövető magatartásának közvetlen következményeként indul meg, hanem a hatóság döntése alapján.

A legfelsőbb bírósági álláspont határozottsága ellenére nem nevezhetők egységesnek a jogirodalmi álláspontok abban a kérdésben, hogy a hamisan megvádolt személy tekinthető-e a hamis vád büntette sértettjének, illetőleg pótmagánvádlóként való fellépésre jogosult-e. Jelen dolgozatban a mérvadó álláspontokat ütköztetve igyekszem vázolni a hamis vád és a pótmagánvád viszonyrendszerében felvetődő egyes kérdéseket, amelyek alapvetően a hamis vád büntettének védett jogi tárgya, illetve a passzív alany sértetti pozíciója körül körvonalazódnak.

¹ 2301/2011. számú büntető elvi határozat.

1. A védett jogi tárgyról

A hamis vád jogi tárgya kapcsán elfoglalt jogirodalmi álláspontok nem tekinthetők egységeseknek. A mértékadó források² kivétel nélkül a bűncselekmény védett jogi tárgyaként határozzák meg az igazságszolgáltatás zavartalan működéséhez fűződő társadalmi érdeket, amelyet úgy a törvényhez fűzött indokolás³, mint az ítélkezési gyakorlat⁴ is ilyenként ismer el. Az esetleges további jogtár-
gyak vonatkozásában azonban jóval árnyaltabb a kép.

Angyal Pál szerint: „a közösséget, közelebről az állami igazságszolgáltatást érő sértések és veszélyeztetések annyira jellegzetesek, hogy azok mellett a magánszemélyt eshetőleg érő sérelmek elmosódnak”⁵. Angyal megközelítésében nem zárható ki ugyan abszolút értelemben a bűncselekménnyel összefüggésben további jogsérelem bekövetkezésének lehetősége, ugyanakkor „a becsület érintettsége nem forog fenn mindig”.

Belovics Ervin szerint a védett jogi tárgy megítélése kapcsán jelentkező problémák a Csemegi-kódexszel zárultak le a magyar jogfejlődésben, ami a hamis vádat kiemelte a személy elleni deliktumok köréből és külön fejezetben szabályozta.⁶ Mindamellet Belovics Ervin nem zárja ki további jogsérelem lehető-

² BELOVICS Ervin: Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: BELOVICS Ervin (szerk.): *Büntetőjog II. Különös Rész*. Budapest, HVG-Orac, 2015. 409. [2015a]; BELOVICS Ervin: A hamis vád elkövetési magatartásainak sajátosságai. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/4. 25–26.; ANGAL Pál: *Pénzhamisítás. Hamis tanúzás és hamis eskü. Hamis vád*. Budapest, Attila Nyomda Részvénytársaság, 1940. 237.; ERDŐSY Emil – FÖLDVÁRI József – TÓTH Mihály: *Magyar Büntetőjog. Különös Rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007; KÓHALMI László – CSÁK Zsolt: A hamis vád. In: POLT Péter – GASZ Péter – MISKOLCZI Barna (szerk.): *Új Btk. Kommentár, 5. kötet*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013. 109.; BÓCZ Endre: A pótmagánvádról – más nézőpontból. *Ügyvédek Lapja*, 2015/2. 3. <http://ugyvedeklapja.hu/lapszam/2015-2/a-potmaganvadrol-mas-nezopontbol>; BÓCZ Endre: Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: GYÖRGYI Kálmán – WIENER A. Imre (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1996. 500.; FÖLDVÁRI József: *A igazságszolgáltatás elleni bűntettek*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965. 67.; FÁZSI László: A pótmagánvádról kérdése a büntetőeljárást eredményező hamis vád esetében. *Ügyvédek Lapja*, 2014/4. 19–20.; BEJCZINÉ GULYÁS Cecília: Az EBH 2011. 2031. számú legfelsőbb bírósági döntés margójára – Sértett-e a hamis vád passzív alanya? *Magyar Jog*, 2012/5. 303.; KÓHALMI László: A hamis vád tényállása a szabályozási változások sodrában. *Jogelméleti Szemle*, 2013/2. 8. <http://jesz.ajk.elte.hu/kohalmi54.pdf>; SZEBENI László: Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: JAKUCS Tamás (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2004. 823.

³ A 2012. évi C. törvény indokolása a 268–270. §-hoz.

⁴ 2301/2011. számú büntető elvi határozat.

⁵ ANGAL i. m. 238. Megjegyzendő, hogy ezen álláspont helyességét Földvári József határozottan vitatta. FÖLDVÁRI i. m. 67.

⁶ BELOVICS (2011) i. m. 25.

ségét, hiszen az ártatlan személy elítélésében megnyilvánuló igazságtalanság által „sérelmet szenvednek a hamisan megvádolt személy legalapvetőbb jogai”⁷. Egyes szerzők szerint a deliktum az igazságszolgáltatás rendjén túl sérti vagy veszélyezteti a bűncselekménnyel támadott személy személyi szabadságát, becsületét, illetve egyéb fontos érdekeit is⁸, míg mások a jó hírnévhez⁹, megint mások a jó hírnév mellett a becsület és a személy társadalmi megbecsülésének védelméhez fűződő társadalmi érdeket¹⁰ emelik ki e körben.

Bejcziné Gulyás Cecília meglátása szerint a hamis vád a rágalmazás és a hatóság félrevezetésének tényállási elemeit ötvözi, ebből következőleg mindazon érdekek szükségképpen jogi tárgyát képezik, amelyek az említett bűncselekmények kapcsán jogi tárgyként értékelhetők.¹¹

Földvári József – Angyal Pál e vonatkozásban kifejtett álláspontját vitatva – határozottan kiállt a többes jogtárgy megállapíthatósága mellett. Megközelítése szerint: „ha nem ismernénk el azt, hogy a hamis vád sérti a megvádolt személy becsületét, esetleg életét, személyes szabadságát (büntetésétől függően), akkor halmazatot kellene megállapítanunk a hamis vád és az említett büntettek között. A halmazat mellőzésének elvi alapja éppen az, hogy a cselekmény szükségsszerűen együttjár többfajta érdeksérelemmel is.”¹²

A Legfelsőbb Bíróság 2301/2011. számú büntető elvi határozata szerint a bűncselekmény jogi tárgya kettős, az igazságszolgáltatás rendeltetésszerű (igazságtétevés iránti) tevékenységéhez, és a személyek ártatlanságának védelméhez fűződő érdek. E *Bejcziné Gulyás Cecília*éval¹³ egyező meghatározás vélelményem szerint annak ellenére téves, hogy – amint arra *Tóth Mihály* rámutat¹⁴ – egyes kiterjesztő értelmezések szerint az ártatlanság védelmének a társadalmi státusz, megbecsülés körében is érvényesülnie kell. Az Alkotmánybíróság releváns döntéseinek tükrében elmondható, hogy azok a hatások, amelyek a valótlannal megvádolt személyt az ellene – esetlegesen – megindított büntető-eljárás következményeként érhetik, az ártatlanság védelmének sérelmét nem

⁷ BELOVICS (2015a) i. m. 409.

⁸ SZEBENI i. m. 823.

⁹ BÓCZ (2015) i. m. 3.

¹⁰ KÓHALMI–CSÁK i. m. 109.

¹¹ BEJCZINÉ GULYÁS i. m. 303.

¹² FÖLDVÁRI i. m. 67.

¹³ „[A] hamis vád bűncselekménnyé nyilvánítása nem a személyek ártatlanságának védelméhez fűződő érdeket hivatott védeni, hanem az ember jóhírnévét, becsületét, a személy társadalmi megbecsülésének védelméhez fűződő érdeket.” BEJCZINÉ GULYÁS i. m. 303.

¹⁴ TÓTH Mihály: A büntetőeljárás alapelvei. In: BELOVICS Ervin – TÓTH Mihály: *Büntető eljárás-jog*. Budapest, HVG-Orac, 2015. 54.

alapozzák meg. Így például nem sérti a vélelmet az előzetes letartóztatás¹⁵, vagy a gyanúsított, terhelt, vádlott vagy elítélt jogi szakkifejezések alkalmazása.¹⁶ Az Alkotmánybíróság szerint „az ártatlanság véelme a felelősség kérdésében hozandó döntés folyamatán túl elsősorban azt a jogsérelmet hivatott megakadályozni, amelyet – törvénynek megfelelően lefolytatott eljárás során – megállapított felelősség hiányában alkalmazott és utóbb reparáció nélkül maradt joghátrányok okozhatnak”¹⁷.

A fenti megközelítések egybehangzóak abban a tekintetben, hogy az igazságszolgáltatás rendeltetésszerű működéséhez fűződő társadalmi érdeken kívül – amely egyébként valamennyi hivatkozott álláspont szerint elsődleges – egyéb, a megvádolt személy jogainak védelméhez fűződő társadalmi érdek is a hamis vád jogi tárgyai között értékelendő.

Véleményem szerint a hamis vád kapcsán kivétel nélkül minden esetben többes jogtárgysértésről beszélhetünk, tekintet nélkül arra, hogy a megvádolt személlyel szemben büntetőeljárás megindítására sor kerül-e vagy sem. Az olyan tényállítás ugyanis, amely szerint konkrét, meghatározott személy büntetőtörvénybe ütköző cselekményt valósított meg, aggálytalanul alkalmas a becsület csorbitására.¹⁸ Földvári József megközelítésében: „bármilyen bűncselekmény elkövetése kiváltja a társadalom helytelenítését. A társadalmilag rosszalt cselekmény elkövetőjéről korábban kialakult értékítéletet ezért feltétlenül csökkenti a büntett elkövetése. A hamis vádolás is természetesen ugyanígy csökkenti a megvádolt személyről alkotott értékelést, vagy legalábbis megteremti ennek veszélyét.”¹⁹ *Kőhalmi László* szerint, amennyiben nem ismernénk el azt, hogy a hamis vád sérti a megvádolt személy becsületét, jó hírét, úgy halmazatot kellene megállapítanunk a hamis vád és egyéb bűncselekmények, például a rágalmozás között.²⁰

A többes jogtárgysértésre irányuló megközelítések helytállósága leginkább azon esetek kapcsán világlik ki, amikor a releváns magatartásokat az igazságszolgáltatás rendeltetésszerű működése mint jogtárgy hiányában vizsgáljuk. Amennyiben a vádaskodó által konkrét személy vonatkozásában, bűncselekmény elkövetésére vonatkozóan előadottak valótlanok, ám az elkövető a

¹⁵ 26/1999. (IX. 8.) AB határozat.

¹⁶ 1284/B/1990/5. AB határozat.

¹⁷ 26/B/1998. AB határozat.

¹⁸ BELOVICS (2015a) i. m. 291.; HORVÁTH Tibor: A személy elleni bűncselekmények. In: GYÖRGYI-WIENER (szerk.) i. m. 378.

¹⁹ FÖLDVÁRI (1965) i. m. 67.

²⁰ KŐHALMI i. m. 8.

büntetőjogi felelősségre vonás akadályát is közli, hamis vád nem valósul meg ugyan, de a cselekmény rágalmazásként értékelhető. Hasonló helyzet áll fenn, ha a vádaskodó már nem élő személyt vádol valótlanul bűncselekmény elkövetésével, ez esetben kegyeletsértés megállapítására kerülhet sor.²¹

A rágalmazás esetében az elkövetés helye kapcsán annyi megkötés érvényesül, hogy a tény állítására, híresztelésére, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használatára passzív alanytól különböző, más személy előtt kell hogy sor kerüljön.²² Önmagában az a körülmény, hogy ez a bizonyos „más személy” olyan hatóság képviselőjében jár el, amely egyébként büntetőeljárás elrendelésére jogosult, a rágalmazás körében fennálló tényállásszerűséget semmilyen módon nem érinti. A bűncselekmény elkövetésére vonatkozó valótlan tényállítás a becsület csorbítására alkalmas, így a jó hírnévhez való jogot abban az esetben is, illetve attól függetlenül sérti, ha büntetőeljárás megindítására alkalmatlan. Az igazságszolgáltatás zavartalan működéséhez fűződő társadalmi érdek mint jogtárgy sérelmének a hiánya pedig a másik jogtárgy, a jó hírnév védelméhez fűződő társadalmi érdek sérelmét nem annulálja.

Ha a hamisan vádaskodó a büntetőjogi felelősségre vonás akadályát közli, vagy a hamisan megvádolt már nem él, azért „csak” rágalmazásról, illetve kegyeletsértésről beszélhetünk, mert az igazságszolgáltatás rendeltetésszerű működéséhez fűződő társadalmi érdek mint jogtárgy sérelme kizárt. Ebből ugyanakkor az is következik, hogy a jó hírnévhez való jog kapcsán nem pusztán a sérelem reális lehetőségével kell számolnunk. A becsület csorbítására alkalmas tény állításával a jó hírnév sérelme bekövetkezik, és ez a sérelem nem közvetve, a büntetőügyben eljárni hivatott hatóság intézkedései nyomán valósul meg, hanem közvetlenül a vádaskodó cselekménye kapcsán. A közvetlen jogtárgysértés kizárólag azért szorul háttérbe, mert a konzumpció elvéből adódóan nem a rágalmazás, hanem az e bűncselekményt elnyelő hamis vád körében nyer értékelést. „Más személyről annak hamis állítása, hogy bűncselekményt valósított meg, nyilvánvalóan sérti az érintett társadalmi megbecsülését és ezáltal csorbítja a becsületét. A súlyosabb büntetéssel fenyegetett hamis vád azonban elnyeli a rágalmazást és az elkövető kizárólag az előbbi bűncselekmény miatt vonható felelősségre, arra tekintettel, hogy a súlyosabb büntetési tételben

²¹ BELOVICS (2011) i. m. 31.

²² BELOVICS (2015a) i. m. 292.; Vö. BÉKÉS Ádám: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: POLT–GASZ–MISKOLCZI (szerk.) i. m. 133.; VASKUTI András: A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények In: JAKUCS (szerk.) i. m. 628.; LASSÓ Gábor: A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények. In: VARGA Zoltán (szerk.): *A büntetőjog nagy kézikönyve*. Budapest, CompLex Kiadó, 2007. 410.

már értékelést kap az enyhébb büntetéssel fenyegetett törvényi tényállás megvalósulása is.”²³

Mindezekre figyelemmel csak egyetérteni lehet Bejcziné Gulyás Cecília e vonatkozásban kifejtett álláspontjával, amely szerint: „a hamis vádnak ugyanolyan súlyú jogi tárgya más becsülete, mint az igazságszolgáltatás zavartalan működése”²⁴.

2. A sértetti jogállásról

A 2301/2011. számú elvi határozat érvelése szerint a hamis vád esetében csupán a büntetőügyben eljáró hatóság eljárási cselekményével veszi kezdetét a passzív alannal szemben a büntetőeljárás, tehát az elkövető cselekménye nem közvetlenül okozza jog vagy jogos érdek sérelmét, illetőleg ilyen sérelem veszélyét, hanem csak közvetve. Mivel pedig a hamis vád alapesetének törvényi tényállása eredményt nem határoz meg, a passzív alany vonatkozásában bekövetkező sérelem, illetve annak lehetősége pedig közvetett, a passzív alany sértettnek nem minősülhet. Azt a tételt, miszerint a passzív alany sértetti jogállását kizárólag közvetlen sérelem alapozhatja meg, abból vezeti le a döntés, hogy polgári jogi igény büntetőeljárásban történő érvényesítésére is csak közvetlen sérelem kapcsán kerülhet sor, márpedig a büntetőigény érvényesítésének köre nem lehet tágabb a polgári jogi igénynél irányadónál.

A sértetti jogállás tekintetében ugyancsak megoszlanak a jogirodalmi álláspontok.

Földvári József szerint a beszámítási képességgel rendelkező és az egyéb büntethetőségi feltételeknek is megfelelő személy magától értetődően a hamis vád sértettje lehet, sőt mivel a védett jogtárgyak köre az ártatlanul megvádolt személy becsületére is kiterjed, a beszámítási képességgel nem rendelkező személy is a deliktum sértettjévé válhat.²⁵ Hozzá hasonlóan Bejcziné Gulyás Cecília is abszolút mértékben elfogadhatónak tekinti a hamis vád passzív alanyának sértetti minőségét, tekintettel arra, hogy a hamis vád esetében a jó

²³ BELOVICS Ervin: Bűncselekményi egység, többség, bűnhalmazat bűncselekmények. In: BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános Rész*. Budapest, HVG-Orac, 2015. 354. [2015b]

²⁴ BEJ CZINÉ GULYÁS i. m. 304.

²⁵ FÖLDVÁRI (1965) i. m. 72–73. Azonos álláspontot képvisel Kőhalmi László és Csák Zsolt. KŐHALMI–CSÁK i. m. 110.

hírnévhez való jog sérelme aggálytalanul megvalósul, úgyhogy annak közvetlensége is vitán felüli.²⁶

E véleményekkel szöges ellentétben álló álláspontot képvisel *Fázsai László*. Megközelítésében a passzív alany sértetti minőségét a hamis vád minősített eseteiben nem lehetne elvitatni pusztán azért, mert a jogsérelmet az eljárás megindulásának előidézésével közvetve okozta a hamisan vádaskodó személy. A sértetti minőség kizártságát nem közvetlenség hiánya, hanem a jogalkotói cél alapozza meg, amely célnak „csak olyan jogértelmezés felelhet meg, amely kizárólag a cselekmény büntetendővé nyilvánításával alapvetően védeni kívánt jogában/jogos érdekében sértett vagy veszélyeztetett személyeket tekinti a bűncselekmény eljárásjogi értelemben vett sértettjének”²⁷. Ebből következően „a hamisan vádolt személy még a büntetőeljárás megindulása esetén sem tekinthető e bűncselekmény sértettjének”²⁸.

Fázsai László vázolt álláspontját határozottan vitatta *Bócz Endre*, aki szerint a büntetőeljárás törvény a sértett kategóriájának meghatározásakor nem differenciál aszerint, hogy a jogot, illetve jogos érdeket ért sérelem vagy veszély közvetett vagy közvetlen formában valósult-e meg. Ebből következőleg a sértetti minőség nem köthető a sérelem közvetlen mivoltához. Ugyanakkor „hamis vád esetén a jó hírnévhez való jog veszélyeztetése magában is megalapozná a sértetti jogállást, de a téves hatósági döntés reális veszélye egyben – potenciális következményei folytán – közvetlenül veszélyezteti a megvádolt egyéb jogait is”²⁹. E jogok sérelmét a hamis vád elkövetője a hatóságot „eszközalanyként használva, közvetett tettes módjára” kívánja előidézni. Megjegyzendő, hogy Bócz Endre álláspontja szerint a passzív alany jó hírneve vonatkozásában a veszélyeztetés a hamis vád hitelt érdemlővé nyilvánító döntés pusztán lehetőségével megvalósul, mivel az ilyen döntés implicite valószínűsíti a megvádolt büntetési minőségét.

Véleményem szerint az EBH 2011. 2301. számú döntés több vonatkozásban is kérdéseket vet fel. A határozat ugyanis kizárólag a hamis vád folytán megvalósuló elsődleges jogtárgysértésre koncentrál, és a jó hírnév sérelmének lehetőségét csak közvetett formában ismeri el. Az ennek alapján a sértett hiányára vonatkozóan levont végkövetkeztetés meglátásom szerint vitatható. A

²⁶ BEJ CZINÉ GULYÁS i. m. 305.

²⁷ FÁZSI (2014) i. m. 21. Vö. FÁZSI László: *A pótmagánvád a magyar büntető eljárásjogban és a gyakorlatban*. Doktori értekezés. Debrecen, 2011. 260. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/127201/Fazsi-ertekezés-nyilvanos_titkosított.pdf?sequence=1

²⁸ FÁZSI (2014) i. m. 21.

²⁹ BÓCZ (2015) i. m. 2.

jó hírnév sérelme ugyanis már önmagában a bűncselekményre vonatkozó, a becsület csorbítására alkalmas tényállítással megvalósul³⁰, és e tényen mit sem változtat az a körülmény, hogy a tényállítás kapcsán büntetőeljárás indokolatlan megindítására, s így az igazságszolgáltatás rendeltetésszerű működésének megzavarására sor kerül-e vagy sem.

Mindez könnyen belátható, ha olyan eseteket veszünk górcső alá, ahol a bűncselekményre vonatkozó tényállítás köztudomású vagy hivatalosan tudott adatokkal teljes mértékben ellentétes. Ilyenkor ugyanis a köztudomású vagy hivatalosan tudott adatokkal ellentétes állításokat „[...] figyelembe venni nem lehet, vagyis az ilyen vádaskodás objektíve valóban »alkalmatlan közlés«, ezért a hamis vád bűncselekményét nem hozza létre”³¹. A nyilvánvalóan alaptalan vádolás esetében tehát az igazságszolgáltatás rendeltetésszerű működésének sérelme vagy ennek veszélye fel sem merül, mindamellett tagadhatatlan, hogy a jó hírnév sérelme megvalósul(hat).

Egyet kell érteni Bócz Endrével abban, hogy a sértetti jogállás lehetőségét nem lehet kizártnak tekinteni pusztán azért, mert a jogot/jogos érdekét csupán közvetetten érte sérelem vagy fenyegette veszély. Ilyen megszorító értelmezésre a hatályos törvény szerinti sértett-fogalom nem ad lehetőséget.³² Ugyanakkor Bócz Endre álláspontját annyiban vitathatónak tartom, hogy a hamis vád kapcsán pusztán a jó hírnév veszélyeztetése valósulna meg. Véleményem szerint a hamis vád nem pusztán veszélyezteti, de minden esetben szükségképpen közvetlenül sérti a passzív alany jó hírnévhez való jogát. E sérelem közvetlen, mert nem függ a hamis vád alapján potenciálisan lefolytatandó büntetőeljárás megindítására jogosult hatóság döntésétől, illetőleg nem a hatóság – téves – intézkedései folytán következik be. Az olyan tényállítás, amely a passzív alany részéről büntetendő cselekmény elkövetésére vonatkozik, minden esetben szükségképpen alkalmas a becsület csorbítására. E jogsérelem szempontjából irrelevánsnak látszik, hogy az a „más” személy, aki előtt a becsület csorbítására alkalmas állítása történik, egyúttal olyan személy, aki a hatóság képviselőjében jár el.

A hamis vád passzív alanyának sértett minősége – meggyőződésem szerint – a joggyakorlattal is alátámasztható. A BH 2012. 216. számú döntés alapjául szolgáló ügyben a bíróság négyrendbeli, részben folytatólagosan elkövetett

³⁰ A hamis vád ugyanis „mindig megvalósít rágalmozást is”. BELOVICS (2015a) i. m. 418.

³¹ BELOVICS (2011) i. m. 33.

³² Megjegyzendő, hogy az új büntetőeljárási törvény tervezete már tartalmazza a közvetlenség kritériumát. A tervezet szerint sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette.

hamis vád büntette miatt mondta ki bűnösnek a vádlottat. Abból a tényből, hogy a hamis vád kapcsán folytatólágosság megállapítására került sor, alappal vonhatunk le következtetést arra vonatkozóan, hogy a deliktummal összefüggésben sértettéről is beszélnünk kell, hiszen a folytatólágosság megállapíthatóságának a sértett azonossága – így okszerűen a léte is – alapkövetelménye.³³ Ezen álláspont annak ellenére védhető, hogy a bírói gyakorlat szerint olyan bűncselekmények – így például a hamis magánokirat felhasználása, illetve az orgazdaság – kapcsán is lehetőség nyílik folytatólágosság megállapítására, amelyeknek nincsen sértettjük. Az esetkörrel érintett bűncselekmények közül a magánokirat-hamisítás esetében a megsértett jogviszonyok azonossága³⁴, míg az orgazdaság esetében a sértett társadalmi érdekek azonossága³⁵ teszi lehetővé a folytatólágosság megállapítását, annak ellenére, hogy passzív alanyról egyik bűncselekmény kapcsán sem beszélhetünk.

A hamis vád esetében viszont a passzív alany léte vitathatatlanul megállapítható, ezért e bűncselekmény folytatólágos elkövetésének megállapítására okszerűen csak akkor kerülhet sor, ha az egységes elhatározással, rövid időközönként többször elkövetett ugyanolyan bűncselekményeket azonos passzív alany/sértett sérelmére valósítják meg. Abból a tényből ugyanis, hogy passzív alannal nem rendelkező bűncselekmények esetén az azonos sértett sérelmére történő elkövetés hiánya nem zárja ki a folytatólágosság megállapítását, nem következik, hogy a passzív alannal bíró bűncselekmények esetén az azonos sértett sérelmére történő elkövetés törvényi feltétele a folytatólágosság megállapításához nélkülözhető lenne.

³³ BELOVICS (2015b) i. m. 344.

³⁴ 2/2013. (VII. 8.) BK vélemény: A hamis magánokirat felhasználása folytatólágosan elkövetett, ha a hamis, hamisított vagy valótlan tartalmú – ugyanazon vagy több – magánokiratot, ugyanazon jogviszonyból származó jog vagy kötelezettség létezésének, megváltoztatásának vagy megszűnésének bizonyítására többször használják fel, és a folytatólágosság egyéb törvényi feltételei is fennállnak.

³⁵ 4/2004. számú BJE határozat: Folyatólágosan elkövetett [Btk. 12. § (2) bek.] az orgazdaság akkor, ha az orgazda a több elkövetési magatartást egységes elhatározással, rövid időközönként viszi véghez. Minthogy az orgazdaság bűncselekményének passzív alanya (sértettje) nincs, a folytatólágosság törvényi fogalmának elemei között szereplő „azonos sértett sérelmére” történő elkövetés hiánya – ha az egyéb törvényi feltételek fennállnak – a törvényi egység megállapítását önmagában nem zárja ki. Az ide kapcsolódó indokolás értelmében az orgazdaság jogi tárgya általánosságban a tulajdoni viszonyok egésze, ezért e cselekmény tulajdonképpeni sértettjének ez a jogvédelme érdek tekinthető. Amennyiben tehát az orgazdaság kapcsán a folytatólágosságnak a Btk. 12. § (2) bekezdésében írt feltételei közül az ugyanolyan bűncselekmény, az egységes akaratelhatározás, valamint a rövid időközönkénti többszörös elkövetés egyaránt fennáll, a törvényi egység megállapításának nincs akadálya, mivel az azonos társadalmi érdek sérelme folytán a bűncselekmény azonos sértett sérelmére megvalósultnak tekintendő.

Abból, hogy az eljáró bíróság folytatólagosan elkövetett hamis vád büntette miatt állapította meg a terhelt büntetőjogi felelősségét, okszerűen következik, hogy a passzív alannal bíró hamis vád esetén folytatólagos elkövetésről csak abban az esetben beszélhetünk, ha a passzív alany egyúttal sértettnek is minősül. A folytatólagosság egységébe tartozó részcselekményeket szükségképpen a sértett azonossága kapcsolja össze. Ha ez utóbbi tételt nem fogadnánk el, az arra az eredményre vezetne, hogy azonos személy által, egyazon alkalommal, több személy sérelmére megvalósított hamis vádakkal összefüggésben nem kerülhetne sor bűnhalmazat megállapítására, hiszen e cselekményeknél az igazságszolgáltatás rendeltetésszerű működésének mint jogtárgynak a sérelme csak egyszer következik be.

3. A pótmagánvád lehetőségéről

A 2301/2011. számú büntető elvi határozat a pótmagánvád lehetőségét arra hivatkozással zárja ki, hogy a hamis vád mint közvádra üldözendő bűncselekmény passzív alanya – közvetlen jogsérelem vagy veszélyeztetés hiányában – sértettnek nem tekinthető.

Ezen álláspont helyességét határozottan vitatta Bócz Endre, aki szerint a Be. 51. § (1) bekezdésének helyes értelmezésében a sértetti jogállás szempontjából közömbös, hogy a jogot, illetve a jogos érdeket ért, vagy azokat veszélyeztető sérelem közvetlen vagy közvetett. Ebből következően a Legfelsőbb Bíróság döntése gyakorlatilag a Be. 53. §-ának szűkítő értelmezése, hiszen a testület törvényben nem szereplő feltételt, a sérelem közvetlenségének tényét támasztja a pótmagánvádlókénti fellépés feltételéül. „A törvény ilyen értelmű megváltoztatása természetesen nem lenne kizárt, de ez egyetlen bíróságnak, még a Kúriának sem tartozik – mint ahogy a Legfelsőbb Bíróságnak sem tartozott – a hatáskörébe.”³⁶

Fázszi László érvelése szerint a pótmagánvád lehetősége még abban az esetben is kizárt a hamis vád kapcsán, ha a passzív alanyt ért közvetlen jogsérelem lehetőségét – s így a megvádolt személy sértetti minőségének lehetőségét – nem vitatjuk el, hiszen az állampolgár nem veheti át az alapvetően állami szervek működését sértő bűncselekmény miatti büntetőigény érvényesítését. „Az ellenkező álláspont – vagyis a komplex jogi tárggyal rendelkező bűncselekmények körében a védeni kívánt jogtárgyak feltétlen egyenértékűségének elfogadása –

³⁶ Bócz (2015) i. m.

ugyanis az általános állampolgári vádjog egyfajta elismerését jelentené.”³⁷ Fázsi megközelítésében a pótmagánvád egyenesen a joggal való visszaélés lehetőségét teremt(het)i meg, ugyanis „aligha tekinthetjük rendeltetésszerű joggyakorlásnak, hogy a törvényes eljárás eredményeként elítélt a jogorvoslati lehetőségeinek kimerítése után a »vádlottak padjára« citálhassa a bírait egy másik bíró által, csak azért, mert sérelmesnek tartja a felelősségre vonását”³⁸. A hivatkozott szerzőkkel szemben határozottan a pótmagánvád lehetőségének biztosítása mellett tör lándzsát Kőhalmi László és *Csák Zsolt*, ahogy Bejcziné Gulyás Cecília is.³⁹

Véleményem szerint a 2301/2011. számú elvi határozatban kifejtettek helytállósága vitatható, mert a passzív alanyt ért sérelem közvetlensége, illetőleg a pótmagánvádlókénti fellépés lehetősége nem zárható ki a hamis vád esetében. Ennek oka pedig a deliktum védett jogi tárgyaiban keresendő. Az igazságszolgáltatás rendeltetésszerű működésének sérelmével mint a bűncselekménnyel megvalósuló egyik jogtárgysértéssel a hamisan megvádolt személy nem érintett, ebből kifolyólag – sértetti pozíció hiányában – pótmagánvádlókénti fellépése is kizárt lenne. Ez a körülmény azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy a jó hírnév mint további jogtárgy közvetlen⁴⁰ sérelme ne alapozhatná meg a sértetti jogállását, illetőleg a pótmagánvádlókénti fellépés lehetőségét.

A bírói gyakorlattól egyáltalán nem idegen a sértetti jogállás elismerése, illetőleg a pótmagánvádlókénti fellépés biztosítása a vizsgált esetkörhöz rendkívüli mértékben hasonló jogi környezetben. Példaként a hivatali bűncselekmények közül a hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás, a kényszervallatás, illetve a jogellenes fogva tartás hozható.

A hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás büntette a hamis vádhoz hasonlóan többes jogi tárgyú bűncselekmény, a hivatali apparátusba vetett bizalom mellett jogi tárgyát képezi más személy emberi méltósága, becsülete, esetenként testi épsége is.⁴¹ Annak ellenére ugyanakkor, hogy az egyébként immateriális deliktum – a hamis vád és a rágalmazás viszonyrendszerében tapasztaltakhoz

³⁷ FÁZSI (2014) i. m. 20–21.

³⁸ FÁZSI (2011) i. m. 260.

³⁹ KŐHALMI–CSÁK i. m. 110.; KŐHALMI i. m. 8.

⁴⁰ Vö. 23. és 30. számú lábjegyzet és törzsszöveg.

⁴¹ SINKU Pál: A hivatali bűncselekmények. In: BELOVICS (szerk.) i. m. 495. Vö. WIENER A. Imre: *A hivatali büntettek*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972. 197.; KŐHALMI László: A hivatali bűncselekmények. In: POLT–GASZ–MISKOLCZI (szerk.) i. m. 212.; SZEKENI László: A hivatali bűncselekmények. In: JAKUCS (szerk.) i. m. 799.

hasonlóan – konzumálja a becsületsértést⁴², a jogalkalmazói gyakorlat semmi akadályát nem látja a pótmagánvádlókénti jogérvényesítésnek hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás büntette miatt.⁴³ Hasonló helyzettel állunk szemben kényszervallatás esetén, ahol az ugyancsak immateriális bűncselekmény miatti pótmagánvád lehetősége nem zárható ki arra hivatkozással, hogy a „passzív alany” a bűncselekménnyel megvalósuló jogtárgysérelmeknek⁴⁴ nem maradéktalanul sértettje.⁴⁵

A hivatali apparátusba vetett bizalom, valamint a személyi szabadság védett jogi tárgyával bíró jogellenes fogva tartás speciálisnak mondható, hiszen ennek alapeseténél a személyi szabadság megsértésével fennálló alaki halmazat megállapíthatóságát nem a konzumpció, hanem a specialitás zárja ki. Annyiban azonban kiváló példaként hozható, hogy a passzív alanyt érintő jogtárgysérelmek közvetett tettesség formájában is megvalósítható, amikor is a passzív alany vonatkozásában megvalósuló jogtárgysértés – a 2301/2011. számú elvi határozatban felvetettekhez hasonló módon – közvetett módon következik be⁴⁶, ez azonban a pótmagánvádlókénti jogérvényesítésnek akadályát nem képezi.⁴⁷

⁴² SINKU i. m. 496.; WIENER i. m. 205.; KÖHALMI (2013) 214.

⁴³ Fővárosi Bíróság, 21B.390/2009. számú ügy; Fővárosi Bíróság, 23.B.37/2009. számú ügy; Pécsi Törvényszék, B.56/2013. számú ügy.

⁴⁴ A bűncselekmény védett jogi tárgyai a hivatali apparátusba vetett bizalom, a bizonyítékok törvényes beszerzéséhez fűződő érdek, más személy személyes szabadsága. Vö. SINKU i. m. 498.; WIENER i. m. 207.; KÖHALMI (2013) i. m. 217.; SZEBENI (2004) i. m. 800.

⁴⁵ Pécsi Törvényszék, B.393/2013. számú ügy; Miskolci Törvényszék, B.316/2013. számú ügy.

⁴⁶ Vö. Bócz (2015) i. m. 2.

⁴⁷ Debreceni Törvényszék, 8.B.700/2010. számú ügy; Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsa, Kb.I.55/2012. számú ügy.

A VALLÁSI MEGGYŐZŐDÉS BÜNTETŐJOGI VÉDELME

SCHANDA Balázs

A büntetőjog ultima ratio. A jelen írás azt vizsgálja, hogy a büntetőjog eszközeivel milyen módon élt és él a jogalkotó a vallási meggyőződés védelmére. Míg a hagyományos jogrendszerek alapvetően Isten védelmére törekedtek, a modern jogrendszerek a vallási érzéseket – ezzel a vallási békét, a köznyugalmat –, illetve a vallás szabad gyakorlásának jogát védik. A vallásszabadságról szóló törvény általános érvennyel is rögzíti: „Az egyház – különösen az egyházi szertartások és az egyházkormányzat zavartalan működése tekintetében –, valamint a templomok, a temetők és más szent helyek fokozott szabálysértési és büntetőjogi védelemben részesülnek.”¹ Önmagában e rendelkezés csupán ígéret: tartalmát konkrét törvényi tényállásokban találjuk meg.

1. Isten védelme

A tízparancsolat világosan fogalmaz: „Az Úrnak, a te Istenednek hiába ne vedd a nevét! Mert az Úr nem hagyja büntetlenül azt, aki káromolja nevét.”² A hagyományos jogrendszerek a legsúlyosabb büntetéseket helyezték kilátásba a káromkodókra, az Istent, a szenteket vagy a szent dolgokat durva, olykor trágár kifejezésekkel illetőkre. Más kérdés, hogy a kilátásba helyezett szankciókkal viszonylag ritkán éltek.³

A történelem során évszázadokon át végigkísérhetjük, hogy a káromkodás ellen a büntetőjog eszközeivel is fellépett a hatalom. A káromkodást – Isten,

¹ 2011. évi CCVI. törvény 23. §.

² MTörv 5,11.

³ MEZEY Barna: *A káromkodás bűncselekménye a feudális büntetőjogban*. In: DUNAY Pál – MEZEY Barna (szerk.): *Fiatal Oktatók Műhelytanulmányai* 8. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem ÁJK, 1985. 5–21.

szentek vagy szent dolgok átkozódó vagy trágár említését – nemcsak az egyén üdvösségét veszélyeztető cselekedetnek tartották, hanem a közösségre való hatását is mérlegelték: nincs áldás azon a közösségen, ahol a káromkodó beszéd elterjed. Bár a szigorú büntetéssel való fenyegetés többnyire laza gyakorlattal járt együtt, radikális fellépésre még *Mária Terézia* uralkodása alatt is látunk példát: „F. Péternek nyelve kivonatván, elmeccetett, azután az akasztófára szegeztetett, végre feje vétetett az Isten ő Felsége ellen való rendkívülvaló sokszori káromkodásáért.”⁴ Az alapos munkáról szóló beszámolót a karcagi református egyházközség anyakönyve őrizte meg.

Ha a modern korra, az alapvető jogok korára tekintünk, egyes jogrendszerek ma is tiltják a blaszfémiát, hasonló módon ahhoz, ahogy Magyarország első modern büntető törvénykönyve, a Csemegi-kódex is tette:

190. § A ki a 171. §-ban meghatározott módon Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz, a ki az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozza, vagy megzavarja: vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik.
A kísérlet büntetendő.

E szerint a közbotrány okozása tényállási elem volt, azaz nem önmagában volt bűncselekmény a káromkodás, azonban a védett tárgy a blaszfémia hagyományos tényállása szerint a Csemegi-kódexben természetfeletti: maga Isten. A fejezetcím is arra utal, hogy nem pusztán a vallásgyakorlás szabadságát kívánja védeni a jogalkotó, hanem magát a vallást is („A vallás és ennek szabad gyakorlata elleni büntettek és vétségek”). A Büntető Törvénykönyv hivatkozott rendelkezése a kommunista hatalomátvétel nyomán hatályon kívül került.

A blaszfémia tényállását ma is ismeri néhány európai ország – így Ausztria, Dánia, Görögország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Németország és Olaszország – büntetőjoga. A tényállásokat ritkán alkalmazzák, és sajátos módon napjainkban gyakran a muszlim közösségek sürgetik hatályban tartásukat. A törvényi tényállások jellemzően nem nevesítik Istent, hanem a „vallási meggyőződés tárgyaként” utalnak rá.⁵ A köznyugalom megzavarása itt is tényállási elem.

⁴ A Magyar Néprajzi Lexikon „káromkodás” szócikke a karcagi református egyház anyakönyvéből idézi, 1745. évi feljegyzésként. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-133.html>

⁵ Például a német btk. 166. §-a szerint „aki nyilvánosan, vagy iratok terjesztésével mások vallási vagy világnézeti meggyőződésének tárgyát meggyalázza és ezzel a köznyugalmat megzavarja...”

2. A vallási érzések védelme

A mai jogrendszerek általában nem védik Istent. Ugyanakkor védik az emberi méltóságot, ami a hívő ember számára a hitétől el nem választható. A káromkodás, a blaszfémia verbális erőszak a hívő ember ellen, és hatásait tekintve ehhez hasonló megítélés alá esik a vallási tisztelet tárgyának képi meggyalázása is. Így a büntetőjog ma nem az Istent, hanem az ember oldaláról közelít: nem Istent, nem a vallást, hanem a vallásgyakorlás szabadságát védi a szabad vallásgyakorlást erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályozó magatartás kriminalizálásával⁶, illetve az emberi méltóságot a gyűlöletbeszéd szankcionálásával. A szabálysértési jog a vallási tisztelet tárgyat, a vallási szertartások végzésére szolgáló tárgyakat is védi, illetve büntetni rendeli a vallásgyakorlásra rendelt helyen okozott nyilvános botrányt.⁷ A mai szabályozás jellemzően nem a blaszfémia, hanem a vallási érzések védelme felől közelít: a védett tárgy nem a transzcendens, hanem a személy méltóságának egy sajátosan érzékeny vetülete. Bár a véleménynyilvánítás szabadsága kitüntetett helyet foglal el az alapjogok között, a személy méltóságának védelme indokolhat korlátozásokat. A szólásszabadsággal szemben nem a vallásszabadság áll (szidalmak, sértések önmagukban nem korlátozzák az érintettek szabad vallásgyakorlását), hanem az emberi méltóság, a vallásszabadság összefüggésében. A személy méltóságát súlyosan sérti, ha vallási meggyőződése vagy hovatartozása miatt éri verbális vagy képi agresszió. Sérti az is, ha az agresszió célpontja nem a személye, hanem a vallása, valamilyen számára szent dolog.

A szólásszabadság vonatkozásában az elmúlt két évtized hazai vitáit alapvetően az Alkotmánybíróság közösség elleni izgatással kapcsolatos döntése határozza meg: az új Alaptörvény és a Polgári Törvénykönyv ugyanúgy a határozat által létrehozott helyzetre keres választ – annak meghaladására vagy megkerülésére törekszik –, ahogy az elmúlt évtizedekben több törvénymódosítás is tette. A határozat mögött ott van a vélekedés, amely szerint: „Ahol sokféle véleménnyel találkozhatnak az emberek, a közvélemény toleráns lesz; míg zárt társadalmakban sokkal inkább felkavarhatja a köznyugalmat egy-egy szokatlan hang is.”⁸ E – jögon kívüli – hipotézis igaz lehet, ugyanakkor a törvény rendeltetése nem az elvont köznyugalom, hanem a személy méltóságának védelme. Az 1990-es évek elején még közeli volt a tapasztalat, hogy a szocialista rendszer évtizedei alatt

⁶ 2012. évi C. törvény 215. §.

⁷ 2012. évi II. törvény 188. §.

⁸ 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

a közösség elleni izgatás tényállása éppen a személy méltóságával is ellentétes, diktatórikus célokat, a szabad véleménynyilvánítás elfojtását szolgálta.

3. A szabad vallásgyakorlás védelme

A Csemegi-kódex a vallás szabad gyakorlását is védelemben részesítette:

191. § Vétséget követ el, és hat hónapig terjedhető fogházzal és kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő, a ki az állam által elismert vallás szertartásai gyakorlatára rendelt helyiségben, nyilvánosan botrányt követ el, vagy a vallási tiszteletnek tárgyát, – vagy oly tárgyakat, melyek a szertartások végzésére rendelvek, a szertartásra rendelt helyiségben, – vagy bár azon kívül, de a vallásos szertartás alkalmával, tettel, vagy botrányos szavakkal meggyaláz.

192. § Vétséget követ el, és egy évig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: a ki az állam által elismert vallás lelkészét, – a midőn az, vallási szertartást teljesít – szóval, tettel vagy fenyegetéssel, nyilvánosan megtámadja.

Ha pedig a lelkészt vallási szertartás teljesítése alkalmával testileg bántalmazza, – büntetett követ el, – és a mennyiben cselekménye súlyosabb beszámítás alá nem esik: két évig terjedhető börtönnel büntetendő.

Az 1961. évi Btk.-ból a blaszfémia pönalizálása mellett e rendelkezések is hiányoztak, majd a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény illesztett be ismét a vallás szabad gyakorlását védő tényállást a Btk.-ba. E rendelkezés ma, változatlan formában az emberi méltóság és alapvető jogok elleni bűncselekmények között szerepel, mint *A lelkiismereti és vallásszabadság megsértése* című tényállás, amely alapvetően nem vallási közösségeket védi, hanem az egyéni vallásgyakorlás szabadságát.⁹

A tényállás szerint

⁹ BELOVICS Ervin: Az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekmények. In: BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál (szerk.): *Büntetőjog II. Különös rész*. Negyedik, hatályosított kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2015. 256–259.

215. § Aki mást

- a) lelkiismereti szabadságában erőszakkal vagy fenyegetéssel korlátoz,
- b) vallásának szabad gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz, büntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.¹⁰

A bűncselekmény alanya bárki lehet. A bűncselekmény csak szándékosan követhető el (csak büntetési alakzata van). Elkövethető erőszakkal, illetve fenyegetéssel, akár mindkét módszer együttes alkalmazásával is. Az erőszaknak személy ellen kell irányulnia, a dolog elleni erőszak e tényállás megvalósulása esetén fenyegetésnek minősül. Az erőszak – amely lehet akaratot bénító vagy akaratot hajlító jellegű is – irányulhat a sértett, vagy más személy ellen is. A fenyegetés olyan súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. A bűncselekmény megvalósításához nincs szükség minősített (élet avagy testi épség ellen irányuló) fenyegetés alkalmazására. A fenyegetésnek azonban arra alkalmasnak kell lennie, hogy a sértettet a szabad akaratával ellentétes cselekvésre készítse. A kilátásba helyezett súlyos hátrány vonatkozhat a sértett anyagi helyzetére, hivatására, becsületére, nemi vagy személyi szabadságára stb. Annak megítélésénél, hogy a hátrány alkalmas-e komoly félelem előidézésére, figyelemmel kell lenni a sértett személyiségére, életkorára, nemére, lelki alkatarára, társadalmi, családi helyzetére is. A lelkiismereti, illetve vallásszabadság megsértésének az előkészülete nem büntethető. A cselekmény az erőszak, illetve a fenyegetés alkalmazásával már kísérleti szakaszba jut, de befejezetté csak akkor válik, ha az eredmény, tehát a lelkiismereti szabadság korlátozása, illetve a vallás szabad gyakorlásának a korlátozása is bekövetkezik. Megállapította a bíróság e bűncselekmény megvalósulását, amikor az elkövető gépkocsijával az úrnapi körmenet alkalmából tartott vallási ünnepségen részt vevő személyek közé hajtva és pisztolyát a körülötte lévő személyek felé fordítva, lelövésével fenyegetve kényszerítette a körmenetben részt vevőket arra, hogy számára a gépkocsijával való továbbhaladást biztosítsák.¹¹

A vallási csoport tagja elleni, a csoporthoz való tartozása (vagy vélt tartozása) miatt elkövetett erőszak a „közösség tagja elleni erőszak” tényállása alapján büntetendő:

¹⁰ Régi Btk., 1990-től: 174/A §.

¹¹ BH 1999. 292.

216. § (1) Aki mást valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoporthoz tartozása, vagy vélt tartozása miatt bántalmaz, illetőleg erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, bűntettet követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A bűncselekmény minősített esetei a fegyveresen, felfegyverkezve, jelentős érdeksérelmet okozva, a sértett sanyargatásával, csoportosan, bünszövetségben történő elkövetés. A tényállás alkalmazásának nehézsége, hogy gyakran nehéz megállapítani, hogy valóban szerepet játszott-e a sértett (vélt) vallási hovatartozása a bűncselekmény elkövetésében.¹²

4. A lelkeszek és a vallási tisztelet tárgyainak büntetőjogi védelme

A Btk. 2001-ben végrehajtott szigorítása szerint a „lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló törvény szerint nyilvántartásba vett egyház lelkesze” közfeladatot ellátó személynek minősül.¹³ A lelkesz a Btk. módosítására irányuló javaslat miniszteri indokolása szerint „hivatásánál fogva közreműködik a vallási cselekményekben és szertartásokban, abban, hogy az állampolgárok élhessenek a vallás szabad gyakorlásának alkotmányos jogával. A törvény ezt a tevékenységet közfeladatnak tekinti, és erre tekintettel közfeladatot ellátó személynek minősíti a lelkiismereti, vallásszabadságról, illetve az egyházakról szóló törvény szerinti nyilvántartásba vett egyház lelkeszét.” A közfeladatot ellátó személy ellen elkövetett emberölés (160. §) és rablás (365. §) súlyosabban minősül, mint e cselekmények alapesete. A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak a hivatalos személy elleni erőszakra vonatkozó szabályok szerint büntethető.

A vallásos tisztelet tárgyára vagy a vallási szertartás végzésére szolgáló tárgyra elkövetett lopás akkor is büntettnek minősül – hasonlóan a kulturális javak körébe tartozó tárgyra elkövetett lopáshoz –, ha kisebb értékre követik el [370. § (3) bek. bc)]. A javaslat indokolása kiemelte, hogy a

¹² ERDŐ Péter: Le minoranze religiose nel diritto ungherese. *Quaderni di diritto e politica ecclesiastica*, no. 1, (1997) 275., 282.

¹³ Btk. 137. § 2. j). Beiktatta a 2001. évi CXXI. tv. 19. § (1). Jelenleg: Btk. 459. § 12. d) az egyházi személy és a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja.

„fokozott védelmet indokolja az is, hogy az ilyen tárgyak az állampolgárok Alkotmányban biztosított vallásszabadságának a gyakorlásához kapcsolódnak, továbbá a nagy nyilvánosság számára hozzáférhető helyeken e tárgyak a lopásokkal szemben – éppen szakrális jellegükre tekintettel – nehezen védhetők”.

A rongálás körében nagyobb kárt, illetve a jelentős kárt okozó rongálás szankciójával kell sújtani azt, aki „sírt, síremléket, vallási tisztelet tárgyát vagy vallási szertartás végzésére szolgáló tárgyat rongál meg”, illetve ilyen tárgyat megsemmisít. Ebben az esetben is kulturális javak körébe tartozó tárgyak, régészeti lelőhelyek vagy műemlékek védelméhez hasonló büntetőjogi védelemben részesülnek a vallási tisztelet tárgyai [371. § (3) bek. *bb*)]. Ezzel a Btk. elismeri, hogy a vagyontárgyak meghatározott köre a benne megtestesülő vagyoni értékben túlmenően egyéb értékeket is hordoz.

„A sírrongálás, a vallási tisztelet tárgyai, illetőleg a vallási szertartások végzésére szolgáló tárgyak tekintetében elkövetett rongálás az emberek kegyeleti érzését, vallásos meggyőződését, érzületét sérti, és ez olyan védelmet érdemlő jogi tárgy”,

ami a súlyosabb szankciót igényli a szigorításra irányuló törvényjavaslat miniszteri indokolása szerint.

5. Vallási csoportok védelme: népirtás – izgatás

A vallási közösségek védelmét a nemzetközi emberi jogi normák is megkövetelik. Így a népirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt egyezmény¹⁴ előírja, hogy szerződő felek hathatós büntető megtorlást állapítsanak meg a népirtást elkövető bűnös személyek ellen (V. cikk). A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya¹⁵ szerint pedig „Törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat” (20. cikk 2. pont).

¹⁴ Magyarországon kihirdette az 1955. évi 16. tvr.

¹⁵ Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. tvr.

A nemzetközi kötelezettségeknek megfelelően a Büntető Törvénykönyv az emberiesség elleni bűncselekmények között büntetni rendeli a népirtást:

142. § (1) Aki valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges megsemmisítése céljából
- a) a csoport tagjait megöli,
 - b) a csoport tagjainak, a csoporthoz tartozása miatt súlyos testi vagy lelki sérelmet okoz,
 - c) a csoportot olyan életfeltételek közé kényszeríti, amelyek azt vagy annak egyes tagjait pusztulással fenyegetik,
 - d) olyan intézkedést tesz, amelynek célja a csoporton belül a születések meggátolása,
 - e) a csoporthoz tartozó gyermekeket más csoportba elhurcolja, büntettet követ el, és tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.

Büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő a népirtásra irányuló előkészület is. A bűncselekmény általános jogi tárgya az emberiség békéje, a közvetlen jogi tárgy pedig a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport létehez fűződő egyetemes társadalmi érdek.

A köznyugalom elleni bűncselekmények között szerepel a közösség elleni uszítás tényállása, amely szerint

332. § Aki nagy nyilvánosság előtt
- a) a magyar nemzet,
 - b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen
- gyűlöletre uszít, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az uszítást az különbözteti meg a pusztán lealacsonyító kifejezések használatától, hogy aktív ellenséges fellépésre, támadásra mozgósít, azaz tulajdonképpen az erőszak érzelmi előkészítése, ami a demokratikus jogállamiság követelményének és az emberi méltóságnak ellentmond.¹⁶

¹⁶ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167.

6. A vallásszabadság védelme a szabálysértési jogban

A szabálysértési jog azokat a cselekményeket szankcionálja, amelyek a bűncselekményekhez képest enyhébb fokban sértik vagy veszélyeztetik a társadalom általánosan elfogadott együttélési normáit, akadályozzák vagy zavarják a közigazgatás működését, illetve meghatározott tevékenység vagy foglalkozás gyakorlására vonatkozó jogszabályokba ütköznek. A „lelkiismereti és vallásszabadság megsértésének” Btk.-beli tényállásának az erőszakot, illetve a fenyegetést mint elkövetési módot és az eredményt (a szabad vallásgyakorlás akadályozását) nem tartalmazó alakzatát találjuk a szabálysértési kódexben mint a „vallásgyakorlás jogának megsértése” szabálysértését. E szerint

188. § Aki templomban vagy vallásgyakorlásra rendelt más helyen nyilvánosan botrányt okoz, illetve a vallási tisztelet tárgyát vagy a szertartások végzésére szolgáló tárgyat a szertartásokra rendelt helyiségben vagy azon kívül meggyaláz, szabálysértést követ el.¹⁷

Fontos hangsúlyozni, hogy ebben az esetben nem meghatározott tárgyak védelméről van szó, hanem sokkal inkább az adott vallási közösség és tagjai védelméről: a tényállásban megfogalmazott magatartások a vallásos emberekben igen erős visszatetszést és felháborodást kelthetnek. A tényállás nemcsak a bevett egyházak, vallási közösségek vallásgyakorlásra rendelt helyeit és eszközeit védi, hanem valamennyi – akár nem szervezett formában működő – közösség szent helyeit és tárgyait.

7. A büntetőjogon túl

A verbális agresszió ellen kevésbé alkalmas eszköz a büntetés, illetve a büntetéssel való fenyegetés. A közlés korlátozása lassíthatja az ordas gondolatok terjedését, esetleg egy második nyilvánosság felé tereli őket, azonban létüket nem szünteti meg. Az alapkérdés az, hogy egy toleráns társadalmi közeg, amelyben magától értetődő a személy tisztelete, miként alakítható ki és miként tartható fenn. Alighanem sokkal inkább proaktív politikára van ehhez szükség,

¹⁷ 2012. évi II. tv. a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről. A korábbi rendelkezés a nyilvántartásba vett egyházakat védte: 1999. évi LXIX. tv. a szabálysértésekről, 150. §.

mint a visszaélések megbüntetésére. Számos területen felmerülhet a vallási meggyőződés, a vallási érzések és érzékenység védelmére való törekvés. Így például gondolhatunk a médiaszabályozásra¹⁸, amely szerint a sértő tartalmakra előzetesen fel kell hívni a nézők vagy hallgatók figyelmét:

14. § A vallási, hitbeli vagy más világnézeti meggyőződést sértő, az erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatások médiaszolgáltatásban történő bemutatása előtt a nézők vagy hallgatók figyelmét erre a körülményre fel kell hívni.

A köznevelési intézményekben is hangsúlyt kap a gyermek, a tanuló, a szülő és a pedagógus vallási, világnézeti meggyőződésének tiszteletben tartása¹⁹, és a vallási, világnézeti szempontból semleges neveléshez való jog garanciái²⁰, míg az értéksemlegességet a törvény koncepciója határozottan elutasította.²¹

Tisztelni csak a létező meggyőződést, identitást lehet. Az emberi méltóság tisztelete nem változó hangulatok, hanem az önazonosság tiszteletben tartását jelenti: senki sem kergethető önmeghasonlásba, nem hozható olyan helyzetbe, ami a személyiségét alkotó meggyőződéssel összeegyeztethetetlen. A tisztelet kultúráját nem az identitások fellazítása, hanem elmélyítése szolgálja: az agresszió a bizonytalan identitás következménye, legyen szó nemzeti, vallási vagy kulturális önazonosságról. A lelkiismereti szabadság lényege éppen a személyiség integritásához való jog: „Az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződésével.”²² Tudatosabb, saját értékeikkel tisztában lévő polgárok kevésbé támadnak másokra, mint a manipulációra hajlamosabb, tájékozatlan és így bizonytalan emberek. Más nézőpontból: a személyiség alakulása szempontjából kulcskérdés, hogy a személy rendelkezzen meggyőződéssel.

¹⁸ 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról.

¹⁹ 2011. évi CXC. törvény, 3. § (3) bek.

²⁰ 2011. évi CXC. törvény, 74. § (3) bek.

²¹ <http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-eroforras-miniszterium/oktatasesert-felelos-allamtitkarsag/hirek/a-nemzeti-koznevelesrol-szolo-torveny-koncepcioja>

²² 64/1991. (XII. 17.) AB határozat; 4/1993. (II. 12.) AB határozat.

A társadalom szekularizációja nyomán – amelyhez az egyházak önszekularizációja²³ is hozzájárul – a vallási megnyilvánulások egyre ritkábbá váltak a nyilvános térben, és így társadalom és a jog is egyre bizonytalanabbul és bizalmatlanabbul fogadja őket. A megértés hiánya nem mellékes a vallási megnyilvánulások jogi kezelése szempontjából sem. Azzal, hogy a társadalom szigorúan magánügyként kezeli, a nyilvános térből kiszorítja a vallásosság szinte minden megnyilvánulását, a vallásosságot, a vallásokat ismeretlenné, esetleg ijesztővé teszi a kívülállók számára (jól mutatja ezt az a vita, ami az elmúlt években Németországban zajlott a fiúgyermekek vallási okból történő körülmételésének jogi megítélése kapcsán). Az egészséges pluralizmus nem mellékes hozadéka lehetne, hogy a különböző vallások jelenléte a társadalomban természetessé válik: a hitelesen megélt vallás más vallások követői iránt is megértővé és türelmessé tesz.

A konfliktusok kerülése felelősebb a provokálásnál – az üzletszerű provokáció aligha tekinthető rendeltetésszerű joggyakorlásnak. Az „öncenzúra” bénító és káros, ha egy diktatúra félelme váltja ki, ahogy kirekesztővé és így a szabad véleménycserét bénítóvá válhatnak a politikai korrektség diktátumai is. Az önkorlátozás azonban nem a véleményszabadság ellen hat, ha mások tisztelete motiválja.

8. A büntetőjogi védelem értelme

A vallási meggyőződés, a szabad vallásgyakorlás, a vallási tisztelet tárgyainak büntetőjogi védelmében a büntetőjog eszköze csak kivételesen kerül elő. Nem is a napi alkalmazás igénye, hanem a jogrendszer zártsága indokolja a büntetőjogi szankciók lehetőségét. A társadalom békéjét, az emberi méltóság védelmét, a jogok tiszteletét az Európára jellemző kulturális hagyomány biztosítja. Ha e hagyomány – vagy vallási alapja – meggyengül, a szankciók önmagukban nem lesznek képesek sem a béke, sem a személy méltósága, sem az ember alapvető jogainak védelmét biztosítani.

²³ A német teológiában kialakult fogalmat XVI. Benedek pápa is használta. http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2009/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20090907_ad-limina-brasile.html

A PÉNZMOSÁS MIATTI BÜNÜGYEK GYAKORLATA – AZ ÜGYÉSZI JOGALKALMAZÁS TAPASZTALATAI

SINKU Pál

1. A Moneyval-országértékelést megelőző vizsgálat eredménye

Az Európa Tanács Pénzmosás és terrorizmus finanszírozása elleni szakértői munkacsoportja (*Moneyval*) 2015–2016-ban folytatta le Magyarország ötödik körös országvizsgálatát. Ennek előkészítése érdekében a Legfőbb Ügyészség 2015 novemberében munkatervén kívüli vizsgálat keretében mérte fel a pénzmosás miatt, 2010. január 1. után indult bűnügyek tapasztalatait.

A vizsgálat mindenekelőtt arra világított rá, hogy az ENYÜBS rendszerben elérhető statisztikai adatok pontatlanok: míg a központi nyilvántartás 51, nyomozati szakban befejezett ügyet mutatott ki, a tételes iratvizsgálat alapján 56 ügy volt beazonosítható.¹ Tételes iratvizsgálat alapján további 101 olyan bűnügyet lehetett kimutatni, amelyben az eljárás legalább részben pénzmosás miatt volt folyamatban, és amelyeket ezért az ENYÜBS rendszer – statisztikai adatszolgáltatás híján – nem tudott kimutatni. A vizsgálat eredménye alapján tehát a 2010. január 1. és 2015. június 30. közötti öt és fél éves időintervallumban 157 pénzmosás miatt is indult bűnügyet lehetett beazonosítani, amelyek harmadában már befejeződött a nyomozás, kétharmada pedig még a vizsgálat időpontjában is tartott.

A pénzmosás miatt indult bűnügyek rendkívül alacsony száma mellett a másik szembeötlő statisztikai adat a pénzmosás alapcselekményeként számításba vehető, vagyongeneráló bűncselekmények nagyságrendje. A vizsgálat

¹ KF.9725/2004. vizsgálati jelentés: „E körben ismételten bebizonyosodott, hogy a statisztikai adatbázisok nem megbízhatóak [...] A statisztikai adatbázisok ilyen fokú pontatlansága már önmagában is kizárja azt, hogy statisztikai szempontból megbízhatónak tekinthető megállapításokat lehessen tenni.”

érintett öt és fél évben a legjellemzőbb alapcselekmények – így például a csalás, költségvetési (adó-) csalás, korrupciós bűncselekmények, kábítószer-kereskedelem – miatt indult bűnügyekben csak évente is ezres, esetenként tízezres nagyságrendben került sor statisztikaiadat-szolgáltatásra.² Az alapcselekmények száma tehát durva becslések szerint is százezres nagyságrendre tehető éves szinten, aminek tükrében a pénzmosás miatti bűnügyek rendkívül alacsony száma még kevésbé érthető.

A vizsgálat a pénzmosás miatti bűnügyek alacsony számának alapvető okaként a bűnös úton szerzett vagyon utóéletének felderítésére irányuló – tehát a járulékos deliktum felderítése mellett egyúttal a vagyonvisszaszerzést is szolgáló – nyomozási cselekmények elmaradását jelölte meg. A vizsgálat eredménye emellett, a „pénzügyi ügynökként” emlegetett elkövetési módszer kapcsán ráirányította a figyelmet a gondatlan alakzat helytelen következtetésen és ezért téves jogi minősítésen alapuló tértévesztésre is, valamint – részben ebből eredően – iránymutatás kiadását javasolta a nyomozó hatóságok és az ügyészségek közötti hatásköri összeütközésének megoldására.

A munkaterven kívüli vizsgálat nyomán került sor a KF.9725/2004/379-II. számú, 2015. november 24-én kelt főosztályvezetői iránymutatás kiadására, amely – átfogó jelleggel legalábbis – első ízben írt elő követendő szempontokat a pénzmosás miatt indult bűnügyek ügyészi feldolgozását illetően.

2. Vagyonvisszaszerzési aspektusok

A KF.9725/2004/379-II. számú iránymutatás elvi éllel írja elő a vagyongeneráló bűncselekmények elkövetéséből származó vagyon utóéletének – azaz az alapcselekmény befejezését követő sorsának – felderítését. Egyrészt, mert ezáltal nyílik lehetőség a vagyonvisszaszerzés körébe eső intézkedések megtételére, másrészt, mert a bűncselekmény elkövetéséből származó vagyonnal végzett műveletek, az azzal való rendelkezés a pénzmosás megállapítására adhat alapot. A kérdés már csak az, hogy a vagyon biztosítására melyik büntetőeljárásí kényszerintézkedéssel kerüljön sor.

A 2013. évi CLXXXVI. törvény 2014. január 1. napjával módosította a zár alá vétel szabályait, és ennek keretében pontosította a Be. 159. §-ának (2) bekezdé-

² Az ENYÜBS adatai szerint a 2010–2015 közötti egész években az ismertté vált bűncselekmények közül a csalásrendre évi harmincezer felett maradt, az adóbűncselekmények száma négyezer és kilencezer között stagnált, míg a kábítószer-kereskedelem három különböző évben is meghaladta a tízezret.

sét azzal, hogy a kényszerintézkedés dologra, vagyoni értékű jogra, követelésre és szerződés alapján kezelt pénzeszközre nézve egyaránt elrendelhető. Bár a jogalkotó szándéka a normaszöveg pontosítása volt³, a módosítás még közelebb hozta egymáshoz a lefoglalás és a zár alá vétel alkalmazási körét, és ez által még jobban megnehezítette a két kényszerintézkedés elhatárolását.

Az ügyészi jogalkalmazói gyakorlat ugyanis az NF.7931/2007/37-I. számú iránymutatás nyomán már majdnem egy évtizede egységes abban, hogy a sértett tulajdonából a bűncselekmény elkövetése útján kikerült dologra és pénzintézet által szerződés alapján kezelt pénzeszközre (számlapénzre) nézve egyaránt lefoglalásnak van helye, amennyiben az a bűncselekmény elkövetési tárgya volt.⁴

Ennek elvi alapja egyrészt az, hogy a pénznek rendeltetéséből következően – tudniillik hogy általános egyenértékes – nem a megjelenési formája, hanem az értéke a meghatározó, és ezért a dologiasult készpénz vagy bankjegyek és az elektronikus módon nyilvántartott pénz között büntető anyagi és eljárásjogi szempontból sem indokolt különbséget tenni.⁵ Másrészt, a lefoglalás alkalmazása mellett szól az is, hogy ez a kényszerintézkedés – az *in integrum restitutio*ra alkalmatlan zár alá vétellel ellentétben – lehetőséget biztosít a bűncselekménnyel okozott tulajdonjogi sérelem gyors és egyszerű, a büntetőügyekben eljáró hatóságok általi megszüntetésére.⁶

Az elkövetés tárgyát képező dolog és számlapénz az elkövető oldaláról ugyanakkor nem más, mint a bűncselekmény elkövetéséből eredő, tehát vagyonelkobzás alá eső vagyon. A dolog kiadása iránti sértetti igény a 69/2008. BK véleményben⁷ írtakra is figyelemmel értelemszerűen kizárja a vagyonel-

³ A 2013. évi CLXXXVI. törvény 25. §-ához fűzött miniszteri indokolás: „A Be. 159. § (1), illetve (2) bekezdésének módosítása pontosítja a zár alá vétel tárgyainak felsorolását. A módosítás az egyértelműbb megfogalmazás érdekében bevezeti a »dolog«, »a vagyoni értékű jog«, a »követelés«, valamint a »szerződés alapján kezelt pénzeszköz« fogalmakat.”

⁴ NF.7931/2007/37-I. számú iránymutatás: „A Be. 151. § (2) bekezdésének a) pontja értelmében a bizonyítási eszközt – amely a Be. 115. §-ának (1) bekezdése szerint pénzintézetnél szerződés alapján kezelt pénzeszköz (számlakövetelés) is lehet – bárkitől le kell foglalni.”

⁵ TPK.90/2016/1. számú iránymutatás: „A 2/2003. (II. 7.) AB határozatban írtak szerint »a pénz rendeltetését tekintve olyan csereeszköz, amelynek nem a fizikai megjelenése, hanem az általa képviselt értéke a meghatározó. A bankjegy kibocsátása technikai feladat: a számlapénz átváltása készpénzzé«. Ugyanez jut kifejezésre a pénzforgalmi szolgáltatás nyújtásáról szóló 2009. évi LXXXV. törvény 2. §-ának 19. pontjában, mely szerint a törvény nem tesz különbséget a bankjegy, érme, számla- vagy elektronikus pénz között.”

⁶ Ezt az érvelést tartalmazza az NF.7931/2007/37-I. számú iránymutatás.

⁷ 69/2008. BK vélemény: „Nem felel meg a jogállami követelményeknek a vagyonelkobzás elrendelése olyan vagyonra (vagyontárgyra), amelyet az elkövető a bűncselekmény útján szerzett meg, és ezért – jogellenesen és átmenetileg – a vagyonához tartozik, de igazoltan a sértettet vagy más személyt illet.”

kobzás alkalmazását, és ezáltal az e jogcímre alapított lefoglalást is. A dolog kiadására igényt formáló sértett híján – így például a költségvetési csalás és a kábítószer-kereskedelem esetén – a lefoglalás jogalapja a Be. 151. §-a (2) bekezdésének b) pontja lehet, ami megegyezik a zár alá vétel egyik jogcímével. A két kényszerintézkedés tehát ez esetben látszólag fedi egymást, úgy jogalapját, mint az alkalmazás körét illetően.

A két konkuráló kényszerintézkedés elhatárolásának kérdését a bűnös úton szerzett vagyon elvonását célzó kényszerintézkedésekkel összefüggő ügyészi feladatokról szóló 2/2015. (VI. 30.) LÜ h. körlevél a lefoglalás javára döntötte el. Ha tehát a bűncselekmény elkövetéséből eredő, és vagyonekobzás alá eső számlapénzre nézve úgy a lefoglalás, mint a zár alá vétel alkalmazási feltételei is teljesülnek: a lefoglalás alkalmazása a helyénvaló megoldás.⁸

Bár más elvi alapon, de a lefoglalás primátusa érvényesül akkor is, ha a kényszerintézkedés a sértett vagyoni jogi sérelmének megszüntetésére irányul. Ez esetben a két kényszerintézkedés elhatárolása szempontjából az dönt, hogy az elkövetés tárgya fellelhető-e még: ha igen, akkor azt a Be. 151. § (2) bekezdésének a) pontja alapján bárkitől le kell foglalni.⁹ Ha nem, akkor az elkövetést megelőző állapot lefoglalással történő helyreállításának már nincs helye, viszont a terhelt a bűncselekmény elkövetéséből származó gazdagodás erejéig akár törvényesen szerzett vagyonával is helytállni köteles a sértett felé. Ebben az esetben a sértett kárának megtérülését a polgári jogi igény érvényesítése, és az e jogcímen alkalmazott zár alá vétel biztosíthatja.

3. Az elkövetői tudattartalom vizsgálata: elhatárolás az alapcselekménytől

Az elkövető tudattartalmának vizsgálata két okból is döntő jelentőséggel bír a cselekmény pontos jogi minősítése szempontjából.

Egyrészt az alapcselekményhez nyújtott bűnszegély és a tettesként megvalósított pénzmosás elhatárolásának több esetben az az alapja, hogy az elkövető tudattartalma pontosan milyen tényeket fog át. Másrészt a cselekmény szándékos

⁸ 2/2015. (VI. 30.) LÜ h. körlevél 2. pontja: „A bűncselekménnyel érintett vagyonelem zár alá vételére, illetve annak bíróság előtt történő indítványozására kizárólag akkor kerülhet sor, ha az ilyen céllal történő lefoglalásra nincs törvényes lehetőség.”

⁹ NF.7931/2007/37-I. számú iránymutatás: A „tulajdon jogellenes elvonásával megvalósított bűncselekmények esetén az elkövetés tárgya nem válhat az elkövető (terhelt) vagyonává”, ezért arra nézve polgári jogi igényt biztosító zár alá vétel sem rendelhető el.

vagy gondatlan elkövetése fontos szerephez jut a bíróság hatáskörét illetően, hiszen a pénzmosás elbírálása előbbi esetben a törvényszék, míg utóbbi esetén a járásbíróság hatáskörébe tartozik.¹⁰

Világszerte elterjedt elkövetési módszer a pénzmosás „pénzügyi ügynök”-ként, vagy „pénzfutár”-ként elhíresült formája.¹¹ A módszer lényege, hogy az egyik elkövető különböző számítástechnikai módszerekkel – kémprogram, trójai vírus – feltöri egy jellemzően intenzív üzleti forgalmat lebonyolító cég, esetleg üzletember e-mail-fiókját, majd az onnan megszerzett adatok felhasználásával valótlan üzenetet küld neki az egyik üzletfele nevében, amelyben az éppen esedékes vételárat egy általa megjelölt bankszámlára kéri kifizetni.

Az üzeneteket rendszerint a partner által használt formátumban, egy kifejezetten erre a célra létrehozott „álpostafiókról” küldik el, amelynek címe egy-két karakter eltéréssel teljesen egyezik a valós üzleti partner címével. A sértett a megszokott forma és az ismerősnek tűnő e-mail-cím miatt gyanútlanul elfogadja az új bankszámlaszámról adott tájékoztatást, és a megjelölt bankszámlára fizeti ki a pénzt.

A megadott célszámla felett rendszerint a csalás elkövetőjétől (vagy elkövetőitől) különböző, sőt rendre az alapcselekmény elkövetési helyétől különböző országban élő személy rendelkezik, akinek további pénzforgalmi műveleteket kell végeznie a pénzzel a csaló instrukciói szerint. Ilyen művelet például a pénz egyszerű továbbutalása egy harmadik ország bankja felé, jellemzőbb azonban a készpénzben való felvétele, majd valamilyen bankszektoron kívüli pénzforgalmi szolgáltatás (például Western Union, MoneyGram) igénybevételel történő továbbítása harmadik ország felé.

A „célszámla” tulajdonosának ezáltal több szerep is jut az elkövetésben. Először is a csaló rendelkezésére bocsátja újonnan megnyitott, vagy – ritkábban – már jó ideje használt bankszámlájának számát, amelyet a csalás elkövetője felhasznál az alapcselekmény során: ezt a számlaszámot közli a tévedésbe ejtett sértettel, aki erre a bankszámlára teljesít kifizetést. A célszámlaszám rendelkezésre bocsátása elengedhetetlen kelléke a csalás elkövetésének, és szükségszerűen megelőzi a kár bekövetkezését, egyúttal hozzájárul ahhoz, hogy az alapcselekmény elkövetőjének kiléte rejtve maradhat. A számlatulaj-

¹⁰ A Be. 16. § (1) bekezdésének u) pontja a Btk. 399. §-ára hivatkozva utalja a pénzmosás elbírálását a törvényszék hatáskörébe, a gondatlan alakzatot azonban a Btk. 400. §-a szabályozza, így az kívül esik a törvényszék hatáskörén.

¹¹ A „pénzügyi ügynök” terminológia elsősorban a német és osztrák jogsegélyekből ismert, míg a „pénzfutár” fogalma az Europol által is használt, angol „*money-mule*” (szó szerinti fordításban „pénzöszvér”) kifejezés átfordítása magyar nyelvre.

donos másik szerepe ezzel szemben követi az eredmény bekövetkezését: úgy kell eljuttatnia a pénzt egy harmadik elkövetőhöz, hogy a hatóságok lehetőség szerint ne tudják lefoglalni, zár alá venni az összeget.

A tranzitszámla tulajdonosának így egyrészt az a szerepe, hogy leplezze a többi elkövetőt a haszon realizálása során, másrészt az, hogy ellehetetlenítse, de legalábbis megnehezítse a bűncselekményből származó pénz nyomon követését.

A bankszámlaszám rendelkezésre bocsátása tehát – feltéve hogy arra közvetlenül a tévedésbe ejtett sértett teljesít kifizetést – a tévedésbe ejtésnek és a károkozásnak egyaránt előfeltétele, hiszen a kedvezményezett számlaszámának ismerete nélkül a sértett számlájának megterhelésére sem kerülhetne sor. A számlaszám rendelkezésre bocsátása ezért a tárgyi oldalon mindenekelőtt a csaláshoz nyújtott bűnsegélyként értékelhető¹², ennek azonban az alanyi oldali feltétele az, hogy a tévedésbe ejtő magatartás, továbbá a kár bekövetkezése és a bankszámlaszám rendelkezésre bocsátása közötti kapcsolatot a számlatulajdonos tudata átfogja.¹³

Az ügyintézési tapasztalatok azt mutatják, hogy erre a következtetésre az esetek nagy többségében nincs megfelelő ténybeli alap. A számlatulajdonos büntetőjogi felelőssége a csaláshoz nyújtott bűnsegély bizonyítottságának hiányában a Btk. 399. §-ának (1) vagy (2) bekezdésébe ütköző pénzmosásban, vagy a Btk. 399. §-ának (5) bekezdésébe ütköző pénzmosás elkövetésében való megállapodásban lehet megállapítható.

A pénzmosásért való büntetőjogi felelősség megállapításának – a csaláshoz nyújtott bűnsegéllyel szemben – nem előfeltétele annak tudata, hogy a számlaszám közlésével maga a számlatulajdonos is segítséget nyújtott az alapcselekmény elkövetéséhez. A járulékos *deliktumért* való felelősséghez elegendő, hogy az elkövető tudata átfogja (vagy át kellene fognia – *negligencia*) a saját bankszámlájára utalt pénz bűnös eredetének lehetőségét, de a dologgal végzett pénzforgalmi műveletek során e felismerés iránt közömbösen cselekszik, mert igényt tart a kilátásba helyezett jutalékra.

Sui generis előkészületként – a pénzmosás elkövetésben való megállapodásként – értékelhetők azok az esetek, amikor a célszámla megnyitására, vagy

¹² Ezt tükrözik az NF.6808/2015/1. számú átiratban írtak: „[A] számla nyitása önmagában keltheti más, pl. vagyon elleni bűncselekmény gyanúját is. [...] A számlanyitás tényén túlmutató magatartás – a pénz átváltása, készpénzben történő felvétele, tovább utalása – hiányában csupán a csalás bűnsegédi magatartását látnám megállapíthatónak az egyszerű gyanú szintjén.”

¹³ A két cselekmény elhatárolása kapcsán ezt a jogi álláspontot jeleníti meg a TPK.1082/2016/1. számú, a Büntetőbírószági Ügyek Főosztálya vezetőjének megkeresésére készített állásfoglalás-gyűjtemény 2. pontja.

a korábban már megnyitott bankszámla számának rendelkezésre bocsátására már sor került, ám a számlatulajdonos ezt követően bármely okból mégsem végez a pénzmosás elkövetési magatartásainak keretébe illeszthető tranzakciót a dologra nézve.¹⁴ Ennek leggyakoribb esetei közé tartozik, ha a külföldi bank még az átutalás előtt leleplezi a csalást, vagy a hazai bank az átutalt összeg beérkezését követően felfüggeszti a tranzakció végrehajtását, de ugyanígy az is, ha a dologgal való rendelkezést a büntetőeljárás megindítása és az annak keretében alkalmazott kényszerintézkedés kizárja.

A bankszámlaszám rendelkezésre bocsátása tehát a bizonyítás eredményétől függően valósíthat meg csaláshoz nyújtott bűnsegélyt, vagy pénzmosás elkövetésében való megállapodást.

4. Az elkövetői tudattartalom vizsgálata: szándékosság és gondatlanság

A *Moneyval*-országértékelést megelőző, munkatervben kívüli vizsgálat feltárta, hogy az ügyészi jogalkalmazói gyakorlat a pénzmosásért való felelősség megítélése során – elsősorban a „pénzügyi ügynökként” ismert elkövetési forma esetén – még mindig nem követi az orgazdaság kapcsán már kialakult, évtizedek óta következetesen alkalmazott szempontokat. E szempontok alapja az, hogy az elkövető tudattartalmára a megállapított tényekből kell következtetést levonni.

A KF.9725/2004/379-II. számú iránymutatásban kifejtettek szerint ilyen tény az, hogy az „ügynökként” alkalmazott személy számára teljesen ismeretlen személyektől és ismeretlen okból fogad, nem ritkán a megszokott életvezetésével összeegyeztethetetlen nagyságrendű, többmilliós, vagy akár tízmilliós összegeket. Az elkövető felismeri azt is, hogy az őt megbízó személy akár saját maga, közvetlenül is eljuttathatná a pénzt a harmadik személynek. Az összeg rajta keresztül való továbbítása ezért észszerűtlen a banki többletköltségek és a neki ígért magas jutalék miatt, és így csak azt a célt szolgálhatja, hogy a pénz útját ne lehessen nyomon követni. Az elkövető ráadásul e tevékenységért rendszerint a piaci körülmények között elérhető, reális jutalék többszörösét helyezi kilátásba a számlatulajdonosnak.

¹⁴ A KF.9725/2004/379-II. számú főosztályvezetői iránymutatásban írtak szerint „amennyiben az alapcselekmény pl. a sértett jelzése alapján tett banki intézkedések hatására kísérleti szakban marad, a bankszámla adatoknak az alapcselekmény elkövetője rendelkezésre bocsátására tekintettel megállapítható a Btk. 399. § (5) bekezdése szerinti pénzmosás elkövetésében megállapodás vétségének gyanúja”.

E tényekből tehát arra vonható le következtetés, hogy a számlatulajdonos bizonyosan tudja azt, hogy jogellenes tevékenységben működik közre, és tudatában megjelenik annak lehetősége is, hogy a rajta keresztül mozgatott pénz bűncselekmény elkövetéséből származik. A jutalék megszerzésének reményében azonban ez iránt közömbösen cselekszik, ezért tettét rendszerint *eventuális* szándékkal valósítja meg.

A gondatlanság megállapítására ennek megfelelően csak szűk körben nyílt lehetőségek. Ilyen esetekre lehet példa, ha az elkövető szorosabb bizalmi kapcsolatban áll az alapcselekmény elkövetőjével (családtag, barát), és ezért bizakodása a gyanús körülmények ellenére sem alaptalan, hanem könnyelmű. Szintén a gondatlan elkövetést példázzák azok az esetek, amikor a bankszámlatulajdonost valóban megtévesztő, jogszerű tevékenység látszatát keltő körülmények között toborozzák: így például megbízója internetes honlapot működtet, és munkaszerződést köt vele. Ha ilyen esetben az elkövető kellő körültekintés tanúsítása esetén mégis felismerhette volna a számlájára utalt pénz valódi eredetét, bűnössége a hanyag gondatlanságban állapítható meg.

Így például egy konkrét ügyben¹⁵ a terhelt röviddel a csalás elkövetésének megkezdése előtt, két héttel a tévedésbe ejtő hirdetések feladását megelőzően, a saját nevében nyitotta meg az inkriminált bankszámlát. A szerény anyagi körülmények között élő, 1938-as születésű (tehát hetvenévesnél idősebb) nyugdíjas egymillió forintot meghaladó készpénzfelvételt bonyolított le a saját bankszámláján társa iránymutatása szerint, harmincszázalékos jutalékszerzés reményében úgy, hogy a neki utalt összegek háttéréről semmilyen információval nem rendelkezett. A számlatulajdonos az utolsó alkalommal egymillió-húszezer forintot vett fel a számláról és adott át társának.

A terhelt az eljárás során még tanúként tett vallomásaiban ráadásul úgy fogalmazott, hogy „nem tudja, hogy a Vörösek [...] kivel csinálják a becsapásaikat”, majd hozzátette, hogy „tudomása szerint társa börtönben ül jelenleg, pontosan ezek miatt a csalások miatt”. Második tanúvallomásaiban arról is beszámolt, hogy a készpénzfelvetelek alkalmával társa elkísérte őt a bankhoz, majd a bankon kívül várta meg őt.

Ezekből a körülményekből egyértelműen az következik, hogy a terhelt számolt azzal a lehetőséggel, hogy a számlájára utalt és általa felvett pénz csalás elkövetéséből származik, azaz tudata átfogta a pénz bűnös eredetének lehetőségét. A készpénzfelveteleket e lehetőséget felismerve és az iránt közömbösen,

¹⁵ A TPK.978/2016/I-II. számú, a Tolna Megyei Rendőr-főkapitányság Gazdaságvédelmi Alosztályán 17000-2/2016. bü. számon indult bűnügyben adott elvi iránymutatás.

saját haszonszerzése céljából hajtotta végre, cselekménye tehát eshetőleges szándékkal megvalósított pénzmosásként értékelendő.

5. A saját alapcselekményhez járuló pénzmosás („saját mosás”)

A pénzmosásnak az alapcselekménytől – mindenekelőtt a csalástól – való elhatárolása kapcsán érdemes röviden kitérni arra is, hogy mi választja el egymástól a csalással megszerzett haszonrealizálásra irányuló büntetlen utócselekményt az úgynevezett „saját mosástól”.

A probléma lényege az, hogy ha a csalás sértettje bankszámlapénz formájában teljesíti a kifizetést egy bankszámlára, a jogtalan haszonnal való minden további rendelkezés – így például továbbutalása, készpénzben való felvétele, vagy akár az azzal való fizetés is – szükségszerűen valamilyen pénzügyi szolgáltatás igénybevételét jelenti – ez a tevékenység pedig megfelel a Btk. 399. § (3) bekezdés b) pontjában meghatározott elkövetési magatartásnak. A kérdés az, hogy e műveletek a kétszeres értékelés tilalmát is szem előtt tartva, mely esetekben maradnak büntetlenül, és mely esetekben adnak alapot a csalás és a „saját mosás” való halmazatának megállapítására.

A jogértelmezési kérdés eldöntésére egy egyedi bűnügy kapcsán került sor. Az irányadó tényállás lényege szerint a gyanúsítottak előzetesen megállapodtak a csalás közös elkövetésében, majd egyikük ennek tudatában és érdekében nyitott bankszámlát a bűncselekménnyel elért jogtalan haszon megszerzésére, vett fel arról pénzt, illetve adta át a bankkártyáját társainak, ugyanilyen tranzakciók lebonyolítása végett.

A kérdés eldöntésének kiindulópontjaként a saját alapcselekményhez járuló pénzmosás büntetendővé nyilvánítása mögött meghúzódó jogalkotói cél vizsgálata szolgált. A pénzmosásnak ezt az alakzatát bevezető 2001. évi CXXI. törvény 60. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint „a pénzmosás Btk. szerinti tényállásából kikerülnek a jelenlegi (2) bekezdésben foglalt elkövetési magatartások (megszerzi, használja, megőrzi, kezeli, értékesíti), mivel ezeket a cselekményeket a megelőző bűncselekmény elkövetője szükségszerűen megvalósítja. Ezek bármelyike miatt történő felelősségre vonás a kétszeres értékelés tilalmába ütközne.”

A jogalkotó tehát a „saját mosás” tényállásában megjelölt elkövetési magatartások körét egyrészt lényegesen szűkebben határozta meg a más által elkövetett alapcselekményhez társuló pénzmosásénál, mert az úgynevezett statikus

pénzmosást megvalósító cselekményeket kirekesztette a büntetendő magatartások köréből. Másrészt a pénzmosásnak a Btk. 399. §-ának (3) bekezdésébe ütköző alakzata minden esetben célzatos bűncselekmény, mert az elkövetőnek a bűncselekményből származó dolog eredetének leplezése, titkolása céljából kell kifejeznie az elkövetési magatartást.¹⁶

A „saját mosás” körében büntetendő cselekményeket tehát alapvetően az elkövető célja határolja el az alapcselekményből eredő haszon realizálására irányuló, büntetlen utócselekményektől. E tekintetben irányadók a BH 2014. 7. számon közzétett határozatban írtak, amelyek szerint „a törvény a pénzmosást, mint valamely – az elkövetés idején saját elkövetésű – szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményből származó dolog valóságos eredetét leplező cselekményt kifejezetten kiemelte a lehetséges »utócselekmények« köréből. Éppen azért, mert pénzügyi (banki) művelet tárgyává válva különösképpen alkalmas a valós eredet leplezésére, ami önmagában veszélyes a társadalomra, ezért nem engedi a bűnös úton szerzett dolog (jellemzően pénz) »tisztára mosását«.”

6. Elhatárolás az egyéb járulékos bűncselekményektől

A gyakorlat követi azt a jogirodalomban is ismert álláspontot¹⁷, amely szerint a tárgyi bűnpártolás – még ha haszonszerzési cél vezeti is az elkövetőt – absztraktabb módon írja körül az elkövetési magatartást az orgazdaságnál, így az igazságszolgáltatás elleni bűncselekményhez képest mind az orgazdaság, mind a pénzmosás speciális. E tekintetben tehát a három bűncselekmény elhatárolása nem okoz nehézséget.

A KF.9725/2004/379-II. számú iránymutatás elvi élel mondja ki, hogy a Btk. 399. §-ának (1) bekezdésébe ütköző dinamikus pénzmosás többlettényállási elemeket tartalmaz az orgazdasághoz képest, ezért specialitása révén

¹⁶ TPK.105/2016/I-II. számú iránymutatás: „[A] Btk. 399. §-ának (3) bekezdésébe ütköző pénzmosás büntette körében csak azok a magatartások nyerhetnek önálló büntetőjogi értékelést, amelyek nem szükségszerű velejárói az előcselekmény elkövetésének. [...] A dologgal összefüggésben igénybe vett pénzügyi szolgáltatások – a kétszeres értékelés tilalmára is figyelemmel – csak abban az esetben valósítják meg a Btk. 399. §-ának (3) bekezdésébe ütköző pénzmosás büntettét, ha azok az eredetleplezési cél miatt túlmutatnak a bűncselekménnyel szerzett előny pusztá realizálásán.”

¹⁷ „Az elhatárolásnál abból kell kiindulni, hogy a pénzmosás tényállása a bűnpártolásnál általánosságban meghatározott elkövetési magatartást, »az előny biztosításában történő közreműködést« konkretizálja – ezzel mintegy speciális cselekményt alkotva...” Tóth Mihály: Járulékos bűncselekmények (a tárgyi bűnpártolás, az orgazdaság és a pénzmosás) elhatárolásának dilemmái. *Magyar Jog*, 1997/9. 516.

elsőbbséget élvez a vagyon elleni bűncselekményhez képest.¹⁸ Ezzel szemben a Btk. 399. §-ának (2) bekezdésébe ütköző statikus pénzmosás nem tartalmaz célzatot, szemben az orgazdaság tényállásával, amely megköveteli a vagyoni haszonszerzés bizonyítását. Az iránymutatás tehát a specialitás elve alapján határolja el a két deliktumot, de eltérő eredménnyel: a dinamikus pénzmosás többletelemeket tartalmaz az orgazdasághoz képest, ezzel szemben a statikus pénzmosás a célzat híján generálisabb a vagyon elleni bűncselekménynél.¹⁹

Az orgazdaság és a pénzmosás elhatárolását illetően azonban további szempontokat is érdemes figyelembe venni a specialitás elve mellett.²⁰

Amíg ugyanis a pénzmosás tényállása teljesen nyitva hagyja a lehetséges alapcselekmények körét, addig az orgazdaság csak a tényállásban taxatív felsorolt bűncselekményekhez járulhat, így ebből a szempontból speciálisabb a gazdasági deliktumhoz képest (ad absurdum a pénzmosás orgazdaságból származó dologra is elkövethető, ez azonban fordítva nem igaz). A gazdasági deliktum ugyanakkor nem pusztán a dinamikus pénzmosás elkövetési magatartásainak részletezőbb körülírása miatt élvezhet elsőbbséget az orgazdasághoz képest, de az értékhatártól független, súlyosabb fenyegetettségre, valamint a Btk. 399. §-ának (3) bekezdése – azaz a „saját mosás” – révén teremtett előre hozott büntetőjogi védelemre tekintettel is.

Az elhatárolás általános rendezőelveként indokolt továbbá figyelembe venni a 3/2009. BJE határozatban, más vagyon elleni és gazdasági bűncselekmények elhatárolása kapcsán kifejtett megközelítést is. Ennek lényege szerint mindaddig a gazdasági bűncselekmény specialitása érvényesül, amíg a tett nem

¹⁸ KF.9725/2004/379-II. számú iránymutatás: „A pénzmosás tényállása a Btk. 399. § (1) bekezdésében az orgazdasághoz képest olyan plusz tényállási elemeket tartalmaz (elkövetési mód, célzat), amelyek fennállása esetén a pénzmosás megállapításának van helye.”

¹⁹ KF.9725/2004/379-II. számú iránymutatás: „A pénzmosás 399. § (2) bekezdése szerinti alakzata, mivel a tényállás nem tartalmaz célzatot, eshetőleges szándékkal is elkövethető, szemben az orgazdasággal, ahol a haszonszerzési célzatot bizonyítani kell.”

²⁰ Ezeket jelenítettük meg a büntetőkollégium-vezetők országos tanácskozásával kapcsolatban elkészített, TPK.3787/2016/1. és TPK.7591/2016/1. számú elvi összeállításokban.

értékelendő súlyosabban vagyoni elleni bűncselekményként.²¹ Ez az álláspont a jogirodalomban is ismert.²²

Ugyanezek az elhatárolási elvek azonban más eredményre vezethetnek a statikus pénzmosás esetében.

A „megszerzés” ugyanis a Btk. 399. §-ának (2) bekezdése a) pontjába ütköző statikus pénzmosásnak ugyanúgy elkövetési magatartása, mint az orgazdaságnak, és nincs különbség a két bűncselekmény között abban sem, hogy a „megszerzés” mindig a járulékos bűncselekmény elkövetője, vagy harmadik személy javát kell hogy szolgálja (ezt juttatja kifejezésre a pénzmosás tényállásában írt „magának vagy harmadik személynek” fordulat). Az orgazdaság ugyanakkor az alapcselekmények szűkebb köre és a célzat meghatározása révén többlettényállási elemeket tartalmaz az e tekintetben generális pénzmosáshoz képest.

Összességében elmondható, hogy a két bűncselekmény pontos elhatárolására csak az egyedi eset összes körülményének ismeretében van lehetőség, mert a tényállási elemek különbözősége az előbb kifejtett általános rendezőelvvel eltérő megoldáshoz is vezethet.

7. A nemzetközi együttműködésről általában

Ügyintézési tapasztalataink azt mutatják, hogy a pénzmosás miatti ügyek között egyre nagyobb teret nyer a korábban már érintett, „pénzügyi ügynökként” aposztrofált elkövetési módszer, melynek egyik alapvető jellegzetessége a több – rendszerint legalább három – ország területén átnyúló elkövetés. Jellemző az is, hogy a pénzmosás alapcselekményét valamilyen Európai Unión kívüli,

²¹ Ha a bíróság által megállapított tényállás alapján mindkét vizsgált bűncselekmény (tehát a jogosulatlan gazdasági előny megszerzése és a csalás) tényállási elemei egyaránt maradéktalanul megállapíthatók, akkor – a részben azonos jogtárgy sértés folytán – a valódi alaki halmazat megállapítása kizárt. A jogosulatlan gazdasági előny megszerzésének tényállása mindaddig előbbre hozott büntetendőséget teremt, amíg a csalás öt évig terjedő szabadságvesztésnél nem súlyosabb alakzata valósul meg. Az ilyen cselekmény tehát a Btk. 288. §-ának (1) bekezdése szerint minősül. Ha azonban a csalás ennél súlyosabban büntetendő, tehát legalább nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett alakzata állapítható meg, akkor – a konzumpció elvének alkalmazásával – a cselekmény – kizárólag – csalásként minősíthető.

²² „Ha az átfogóbb tényállás súlyosabban fenyegetett, mint a speciális, a konzumpció megelőzi a specialitást. [...] a sok vitatható megoldás közül nekem most az látszik a legrokonszenvesebbnak, hogy ha a 326. § (4) bekezdésébe ütköztethető tett a pénzmosás tényállásába is beleillik, talán indokoltabb az összességében részletesebb és következményeiben potenciálisan veszélyesebb gazdasági bűncselekmény megállapítása. A 326. § (5) bekezdése azonban – amely 2 évtől 8 évig terjedő szabadságvesztés kiszabását írja elő – feltétlenül megelőzi az azonos elkövetési magatartásban testet öltő, ám enyhébben büntetendő pénzmosást.” TÓTH i. m. 513–518.

egzotikus országban hajtja végre az elkövető, feltehetően annak reményében, hogy az érintett országok közötti együttműködés a kétoldalú nemzetközi egyezmények és más nemzetközi instrumentumok hiányában majd csődöt mond. Szerencsére a gyakorlat egészen más képet mutat.

Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezményt ugyanis – amelyet a 2006. évi CI. törvénnyel Magyarország is kihirdetett – kevés kivétellel a világ szinte valamennyi országa ratifikálta már. A kivételek közé tartozik Bhután, Pápua Új-Guinea, Dél-Szudán és Szomália, míg kizárólag aláírta, de nem ratifikálta az egyezményt Kongó, Irán és Japán. A Palermói Egyezmény alkalmazása egyre nagyobb szerepet kap a pénzmosás miatti bűnügyekkel kapcsolatos jogsegélyforgalomban: a közelmúltban előterjesztett eljárási jogsegélykérelmek közül például ezen egyezmény alapján nyílhatott lehetőség Peru²³, Indonézia²⁴, Ghána²⁵, vagy éppen Jordánia²⁶ jogsegélykérelmének teljesítésére. Ugyanez az ENSZ-egyezmény szolgált a magyar eljárási jogsegély előterjesztésének jogalapjaként Katar²⁷, Mexikó²⁸, vagy akár – azonos ügyben – India és az Egyesült Arab Emírségek²⁹ irányába.

A jogsegélyforgalom kapcsán érdemes szót ejteni néhány, a jogrendszerek különbözőségéből fakadó gyakorlati problémáról, mint például a kettős büntethetőség követelményéről, vagy a csalásból származó pénz angolszász jogrendszerű állam hatósága javára történő repatriálásáról, visszaszármaztatásáról. A nemzetközi együttműködésben egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a joghatósági összeütközésekből fakadó, párhuzamos büntetőeljárások elkerülését szolgáló eszközök, amelyek az Európai Unión belül a konzultációs eljárás alkalmazását, illetve a büntetőeljárások átadását-átvételét jelentik.

²³ TPK.3794/2016. számú ügy.

²⁴ TPK.4967/2016. számú ügy.

²⁵ TPK.5083/2016. számú ügy.

²⁶ TPK.4014/2016. számú ügy.

²⁷ TPK.1917/2016. számú ügy.

²⁸ TPK.652/2016. számú ügy.

²⁹ TPK.7085/2016. számú ügy.

7.1. A kettős büntethetőség követelménye

Több külföldi állam jogrendszere is ismeri és büntetendővé nyilvánítja a Varsói Egyezmény 9. cikkének 6. pontjában is körülírt³⁰, úgynevezett autonóm vagy önmagában álló pénzmosás fogalmát, amely a magyar anyagi jogban mind ez ideig ismeretlen megoldás. A pénzmosás ezen az alapon történő megállapítására a jogsegély-ügyintézés során szerzett tapasztalataink szerint abban az esetben kerül sor, ha valaki nagy mennyiségű készpénzt tart a birtokában, és az ezzel kapcsolatos, az 1889/2005/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletben előírt nyilatkozattételi kötelezettségét elmulasztja.

Az uniós háttérnormával kapcsolatban megjegyzendő, hogy a Közösség területét elhagyó készpénz ellenőrzéséről szóló 1889/2005/EK rendeletben meghatározott nyilatkozattételi kötelezettség elmulasztása vagy valótlan tartalommal való teljesítése 2007. június 15. napjától 2012. április 14. napjáig szabálysértés volt, amelyet az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet 31/A. §-a tartalmazott.

A 2012. évi XXXI. törvény 16. §-a „új alapokra” helyezte a szabályozást azzal, hogy az EK-rendelet végrehajtásáról szóló 2007. évi XLVIII. törvény keretein belül határozta meg az elkövetési magatartásokat és a felderített készpénz visszatartására vonatkozó szabályokat, valamint a bejelentési kötelezettség megszegésére vonatkozó szankciórendszert. A miniszeri indokolásban kifejtettek szerint a változás oka részben az eddigi joghátrányok hatástalanságában kereshető, minthogy „az eddig felderített összegeket figyelembe véve a maximum néhány százezer forintig terjedő bírság preventív erővel nem rendelkezik”.

A korábban szabálysértésnek minősülő magatartást tehát feltehetően azért emelte ki a jogalkotó a szabálysértési joganyagból, mert a 2012. évi II. törvény [Szabs. tv.] 11. §-a által lehetővé tett, legfeljebb háromszázezer forintig terjedő pénzbírságnál szigorúbb – egyúttal a kötelességszegéssel érintett készpénz összegéhez igazodó, arányosabb – szankcióval kívánta sújtani az igazgatási normát szegő személyt.

Mindez ugyanakkor ahhoz vezetett, hogy az ilyen tényállások alapján előterjesztett eljárási jogsegélykérelmeket a kettős büntethetőség hiányában

³⁰ „Minden Szerződő Fél biztosítja, hogy a jelen cikk szerinti pénzmosással kapcsolatos elítélés lehetséges, ha bebizonyosodott, hogy a jelen cikk 1. a) vagy b) pontjának tárgyát képező dolog alaphüccselekményből származott, *anélkül, hogy szükség lenne a hüccselekmény pontos meghatározására.*” Magyarország ugyanakkor fenntartotta a jogot arra, hogy az egyezmény e rendelkezését ne alkalmazza.

– figyelemmel arra is, hogy a cselekmény immár szabálysértést sem valósít meg³¹ – nem áll módunkban teljesíteni.

Így például egy holland igazságügyi hatóságok előtt indult bűnügyben a magyar állampolgárokat azzal gyanúsították meg, hogy egy gépjárműben 43 700 eurót tartottak maguknál, amit egy közlekedési ellenőrzés során megtaláltak náluk (és amire nézve feltehetően nem teljesítették bejelentési kötelezettségüket). A tényállás ugyanakkor nem adott számot arról, hogy a gyanúsítottaknál megtalált készpénz bűncselekmény elkövetéséből származik, ezért a külföldi hatóságot tájékoztattuk a végrehajtás jogi akadályáról, egyúttal felhívtuk a figyelmét arra, hogy a tényállás kiegészítése esetén lehetőség nyílhat a kérelem teljesítésére.³²

7.2. Repatriálás angolszász rendszerű országba

Az Amerikai Egyesült Államok igazságügyi hatósága által előterjesztett jogsegélykérelmek teljesíthetőségének vizsgálata során az igényelt jogértelmezést, hogy egy formailag polgári perrendtartás szabályai szerint folytatott, vagyonelkobzásra irányuló eljárásban előterjesztett jogsegélykérelem teljesíthető-e egyáltalán a magyar büntetőeljárás szabályai szerint, a bűnügyekben eljáró hatóságok által.

A tényállás lényege szerint 2015 augusztusában egy világszerte ismert, kaliforniai székhelyű, közösségi médiával foglalkozó nagyvállalat képviselője e-mail-üzeneteket kapott egy ismeretlen elkövetőtől, aki a nagyvállalat egyik beszállítója nevében közölte, hogy cégük bankszámlaszáma megváltozott, ezért a kifizetéseket az új számlára kérte teljesíteni. Ennek következtében a sértett társaság 3,6 millió eurót meghaladó összeget utalt át két magyarországi bankszámlára, amelyeken közel egymillió eurót sikerült zár alá vétellel biztosítani.

Az Amerikai Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma a konkrét esetben egy „*in rem*” jellegű (az érintett vagyonelemek „ellen” folytatott), büntetőjogi felelősség megállapításától függetlenül alkalmazható vagyonelkobzási

³¹ Az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló, 2000. május 29-én kelt egyezmény 3. cikke értelmében a szerződő felek kölcsönös jogsegélyt nyújtanak az olyan cselekmények miatt indított eljárások során is, amely cselekmények a megkereső vagy a megkeresett vagy mindkét tagállam nemzeti joga szerint szabálysértésként büntetendők, ha a közigazgatási hatóság határozata ellen egy büntetőügyekben is illetékes bírósághoz lehet fordulni.

³² TPK.6558/2016/1-I. számú ügy.

eljárást (*non conviction based confiscation*) indított a csalásból származó pénz visszaszármaztatása iránt.

Az illetékes főügyészség több okból is aggályosnak tartotta a jogsegélykérelem teljesítését. Egyrészt, mert azt nem büntetőügyben, hanem polgári peres eljárásban terjesztette elő a külföldi hatóság, másrészt, mert az vagyonekobbzás végrehajtására irányult, amely – a magyar jog szerint legalábbis – az állam javára vonná el a sértettet megillető vagyont.

A jogsegélykérelem tartalmi vizsgálata alapján a Legfőbb Ügyészség úgy foglalt állást, hogy a kérelem a Be. keretében, a lefoglalás alkalmazásával hajtható végre a legcélszerűbben.

A külföldi állam által alkalmazott eljárás célja ugyanis az, hogy az elkövető büntetőjogi felelősségre vonásától függetlenül is lehetőséget teremtsen a vagyonekobbzás alkalmazására, amelyre a konkrét esetben azon az alapon kerül sor, hogy a magyarországi bankszámlákon lévő pénz csalás elkövetéséből származik. Az intézkedés bűnösségtől független alkalmazását a magyar jogrendszer is biztosítja, a vagyonekobbzás jogalapja pedig azonos a Btk. 74. § (1) bekezdésének a) pontjában írtakkal.

A külföldi vagyonekobbzási eljárás tehát lényegi elemeit tekintve nem különbözik a Be. 569. §-ában szabályozott különleges eljárástól, ez által összeegyeztethető a magyar jogrenddel, és ezért a kérelem teljesítése nem tagadható meg pusztán azon az alapon, hogy azt a jogrendszerek közötti különbözőségből adódóan a polgári peres ügyvitel szabályai szerint folytatja le a megkereső igazságügyi hatóság.

Nem akadályozza a teljesítést az sem, hogy a kérelem formailag vagyonekobbzás végrehajtására irányul. Az amerikai jogrendben ugyanis – a hazaitól eltérően – a vagyonekobbzás alkalmazása nem zárja ki a sértettek kárának megtérítését, amelyre az elkobbzás elrendelését követően, az elkobbzott vagyontól, annak terhére kerül sor.³³

7.3. Közvetlen információcsere és a konzultációs eljárás, az eljárások átadása-átvétele

A tagállamok közötti közvetlen információcsere és a konzultációs eljárás az igazságügyi együttműködés eszköze, céljuk az azonos terhelt azonos bűncse-

³³ TPK.6797/2015/8-9-I. számú elvi iránymutatás.

lekménye miatt, két vagy több tagállamban, párhuzamosan folytatott büntető-eljárás elkerülése.

A konzultációs eljárás uniós jogalapja a joghatóság gyakorlásával kapcsolatos, büntetőeljárások során felmerülő összeütközések megelőzéséről és rendezéséről szóló 2009/948/IB tanácsi kerethatározat, amelyet 2009. november 30-án fogadtak el. A kerethatározat rendelkezéseit az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény implementálta 2013. január 1. napjával, a korábbi EUBE tv. (a 2003. évi CXXX. tv.) nem tartalmazott a közösségi normának megfelelő rendelkezéseket. A konzultációs eljárás szabályait az azt megelőző, tagállamok közötti közvetlen információcsere intézményével együtt az EUBE tv. 105–107. §-a szabályozza.

A közvetlen információcsere célja annak megállapítása, hogy a konkrét személy ellen, az adott bűncselekményt illetően nincs-e ítélt dologhoz vezető perfüggőség, vagyis azonos terhelt ellen, azonos ténybeli alapon nincs-e folyamatban büntetőeljárás más tagállamban. A hazai törvény az eljárás két formáját szabályozza aszerint, hogy külföldi hatóság általi (104. §), vagy hazai hatóság általi megkeresésről (105. §) van-e szó. Ha az információcsere alapján a másik tagállam megerősíti az azonos személlyel szemben, párhuzamosan folytatott eljárás tényét, megnyílik az út a konzultációs eljárás lefolytatása előtt.³⁴

A más tagállammal folytatott konzultáció a gyakorlatban egy jogsegély-kérelem előterjesztését jelenti, amely tájékoztatást ad a hazai bűnügyben megállapított tényállásról, a terhelt személyéről, a konzultációra alapot adó körülményekről és információkról, valamint állást foglal a pozitív joghatósági összeütközés rendezésének módját illetően. E jogi álláspont kialakításának szempontjaihoz a kerethatározatot implementáló törvényi rendelkezések adnak támpontot: ilyen lehet az eljárás előrehaladottsága, a bizonyítottság, a terhelt állampolgársága és fogva tartásának helye, de bármely más, a célszerűségén alapuló rendezőelv is.³⁵

Az információcsere és a konzultáció lebonyolítása – lévén hogy az szorosan összefügg a terhelttel szemben érvényesített állami büntetőigénnyel – a bűn-

³⁴ Lásd az EUBE tv. 106. §-ának (1) bekezdését: „[Ha] a 104. és 105. §-ban foglalt eljárás során megállapítást nyert, hogy a terhelttel szemben a Magyarországon folyó büntetőeljárással párhuzamosan ugyanazon cselekmény miatt másik tagállam is büntetőeljárást folytat, erről a legfőbb ügyész a büntetőeljárást folytató ügyészt vagy bíróságot haladéktalanul tájékoztatja. Ezzel egyidejűleg a legfőbb ügyész konzultációt kezdeményez vagy a tagállami hatóság kezdeményezése alapján konzultációt folytat – a büntetőeljárást folytató ügyész vagy bíróság bevonásával – a tagállami hatósággal a párhuzamos büntetőeljárások következményeinek elkerülése érdekében.”

³⁵ Lásd az EUBE tv. 106. §-ának (4) bekezdését.

tetőeljárás minden szakaszában a legfőbb ügyész hatáskörébe tartozik³⁶, aki e jogkörét delegálhatja.³⁷

A jogintézmény gyakorlati alkalmazására már több, pénzmosás miatt folyamatban lévő bűnügyben is sor került. Az Ingolstadti Államügyészséggel folytatott konzultáció eredményeként a Legfőbb Ügyészség egyetértett azzal, hogy a magyar állampolgárságú terhelt ellen – különösen a német büntetőeljárás előrehaladottabb állására, továbbá a sértett kártalanításának a német büntető perrendtartás szerinti rendjére figyelemmel – a német igazságügyi hatóság folytassa tovább a büntetőeljárást.³⁸ A Monacói Hercegséggel folytatott – és ez esetben nem az EU-kerethatározaton, hanem az 1959-es strasbourgji jogsegélyegyezményen alapuló – párbeszéd nyomán ezzel szemben a külföldi hatóság mondott le büntetőigényének érvényesítéséről, mert belátása szerint a büntetőeljárást Magyarországon célszerűbb folytatni.³⁹

A büntetőeljárások átvételének feltételét a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény (Nbj.) 43. §-a tartalmazza. Ennek értelmében a külföldi állam igazságügyi hatósága előtt folyó büntetőeljárás e hatóság megkeresésére akkor vehető át, ha a terhelt magyar állampolgár, vagy Magyarországra bevándorolt, itt letelepedett, illetve Magyarország által menekültként elismert nem magyar állampolgár. Amennyiben tehát a pénzügyi ügynök e feltételnek eleget tesz, a Legfőbb Ügyészség rendszerint a pénzmosás miatti eljárás átvételéről határoz. Ugyanez a rendezőelv érvényesül az eljárások külföldi országnak történő felajánlása esetén is.⁴⁰

³⁶ Lásd az EÜbe tv. 104. §-ának (5) bekezdését: „[Ha] magyar hatósághoz valamely tagállamból [...] megkeresés érkezik, a magyar hatóság a megkeresést haladéktalanul továbbítja a legfőbb ügyésznek.” A 105. § (1) bekezdése értelmében „ha adat merül fel arra vonatkozóan, hogy a terhelttel szemben ugyanazon cselekmény miatt másik tagállam is büntetőeljárást folytat, a vádirat benyújtása előtt az ügyész, azt követően a bíróság erről értesíti a legfőbb ügyészt. A legfőbb ügyész az adat megerősítése érdekében írásban megkeresi a tagállami hatóságot.”

³⁷ A 12/2012. (VI. 8.) LÜ utasítás 16. § (1) bekezdésének kc) pontja, 17. § (1) bekezdésének ba) pontja, 17/A § (1) bekezdés ba) pontja és a 19. § a) pontja értelmében a Legfőbb Ügyészség nyomozásfelügyeleti szakterületen működő szervezeti egységei lefolytatják a konzultációs eljárást, meghozzák az annak következtében szükséges döntést, és ezekről az illetékes ügyészt egyidejűleg értesítik.

³⁸ TPK.4344/2016. számú ügy.

³⁹ TPK.6883/2015. számú ügy.

⁴⁰ Nbj. 37. § (2) bekezdés: „A büntetőeljárás átadása – a sértett jogos érdekeit is mérlegelve – különösen akkor célszerű, ha a) a Magyarországon tartózkodó terhelt annak az államnak az állampolgára, amelynek részére az eljárás átadása történik, vagy abban az államban van az állandó lakóhelye, illetve a szokásos tartózkodási helye, b) a terhelt az eljárás során külföldön tartózkodik, kiadatásnak nincs helye, kiadatását megtagadták, vagy kiadatási kérelem előterjesztésére nem kerül sor.

Más a helyzet azokban az – egyre sűrűbben előforduló – esetekben, amikor a magyarországi büntetőeljárás során végrehajtott nyomozási cselekmények következtében az válik megállapíthatóvá, hogy a pénzmosást magyarországi bankszámla felhasználásával ugyan, de külföldön követte a külföldi állampolgár, általában netbank szolgáltatás igénybevétele révén. A nemzetközi vonatkozású büntetőügyek intézéséről szóló IM-tájékoztató XXXII. pontjában írtak szerint ugyanis a büntetőeljárás átadása a büntető *joghatóságról való lemondásnak* azon esete, amikor a joghatósággal rendelkező állam kezdeményezi, hogy az eljárás lefolytatását más állam vegye át.

Az eljárás átadásának tehát az az előfeltétele, hogy az eljárás átvételét kezdeményező állam joghatósága kiterjedjen a cselekmény elbírálására. Ha azonban a magyar joghatóság sem a területi, sem az elkövető állampolgárságán nyugvó személyi, vagy a sértett állampolgárságán, honosságán alapuló passzív személyi elv alapján nem állapítható meg, és az eljárás folytatása a Btk. 3. §-a (2) bekezdésének aa) pontja alapján sem indokolt, akkor a nyomozás joghatóság hiányában történő megszüntetése indokolt [Be. 190. § (1) bek. k) pont]. Ez esetben a magyarországi eljárás során keletkezett bizonyítékokat az elkövető állampolgársága, tartózkodási helye vagy az elkövetés helye szerint joghatósággal rendelkező államnak indokolt megküldeni, a kapcsolatelvétel jogalapja az Európai Unió tagállamai közötti kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló, 2000. május 29-én kelt egyezményének 7. cikke szerinti megkeresés nélküli információcsere lehet.

II. BÜNTETŐELJÁRÁS-JOG

MEGÚJULÓ BÜNTETŐELJÁRÁS, ÚJSZERŰ VÉDŐI FELADATOK

BÁNÁTI János

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium 2013 elején kezdte meg egy új büntetőeljárás törvény előkészítését, amelynek keretében a kodifikációs bizottság elnöki tisztére felkérték *Erdei Árpád* professzor urat, és tagjai közé jelölték – mások mellett – *Belovics Ervin* legfőbbügyész-helyettes urat, és személyemet.

A kodifikációs bizottság elkészítette az új büntetőeljárás törvény koncepcióját, amelyet a minisztérium 2013. október 15-én nyilvánosságra hozott.

A koncepciónak írásom témája szempontjából legfontosabb alapvetése az alábbiakban foglalható össze: a büntetőeljárás gyorsítása, hatékonyságának növelése továbbra is meghatározó eleme kell hogy legyen a jogalkotásnak, azonban a gyorsítás érdekében történő esetleges egyszerűsítés nem vezethet az eljárási elvek és garanciák csorbításához.

E mellett a koncepció a nyomozás és tárgyalás egymáshoz való viszonyának alapvető átrendezését is javasolja, leszögezve, hogy: „A védő eljárása a nyomozásban különösen fontossá válik, ezért a törvénynek a lehető legszélesebb jogosítványokat kell biztosítania a védő számára az eljárási cselekményeknél történő részvételre, az iratok megismerésére, indítványtételre, és a terhelten való kommunikációra, még annak kihallgatása során is.”

A benyújtott törvényjavaslat rendelkezéseit vizsgálva azonban már előjáróban leszögezhetem, hogy nem sikerült e két elvet maradéktalanul megvalósítani, mert álláspontom szerint néhány új szabály a védekezési jog korlátozását okozza, és nem észlelhető a nyomozás során a „legszélesebb jogosítványok” biztosítása a védőnek.

A 2014. évi kormányalakítást követően az igazságügy-miniszter a jogalkotási folyamat irányítására kinevezte *Miskolczy Barna* miniszteri biztost, valamint létrehozta a Kodifikációs Tanácsadó Testületet és egy külön Szakértői Testületet, amelyek bevonásával 2015 januárjában elkészült az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről szóló előterjesztés a kormány részére.

Ebben ismételten kiemelték, hogy az új büntetőeljárási kódex szabályozási elvei közül a legfontosabbak: a hatékonyság, gyorsaság, egyszerűség, korszerűség, koherencia és célszerűség. Az előterjesztés is leszögezte azonban, hogy mindezek érvényre juttatása nem járhat az eljárási garanciák sérelmével.

A szöveg további részeinek elemzése azonban – védői szempontból – már adhatott okot aggodalomra, hiszen olyan megállapítást is tartalmazott, mint például: „*Az elméleti elveknek a gyakorlati élettől távol álló, öncélú követését elkerülve* a kodifikáció az új büntetőeljárási törvény alapjait a szükséges garanciákkal védett, egyúttal a hatékonyság irányába mutató egyszerűség és alkalmazhatóság irányelveire figyelemmel fekteti le.”

Nem sok jóval biztatta a védőket az a határozott megfogalmazás, amely hatékony fellépést sürgetett a visszaélésszerű joggyakorlással szemben, ezek közül kiemelve az eljárások indokolatlan elhúzásának veszélyét. Természetesen egyet kell értenünk azzal a jogalkotói akarattal, amely egyensúlyt kíván létrehozni a terhelti alkotmányos jogok védelme és a büntető igazságszolgáltatás hatékony működése iránti társadalmi elvárások között, azonban nyilvánvalóan fennáll a veszélye annak, hogyha a jogalkotás elsősorban az eljárások indokolatlan elhúzásának visszaszorítása igényét hangsúlyozza, akkor ezt elsősorban a védekezési jog csorbításával kívánja elérni, noha tényadatokkal nem támaszthatók alá azon nézetek, amelyek a védői munkában látják a büntetőeljárássok szükségtelen elhúzódásának fő okát. Nem vitatva, hogy esetenként lehet ilyen jellegű kifogásolható magatartással találkozni, a tárgyban felmérések egyértelműen igazolták, hogy védői mulasztásra, szándékos jogellenes magatartásra elenyésző számban vezethető vissza eljárás elhúzódása.

Értelemszerűen tehát az olyan megállapításokkal érték egyet, amelyek szerint: „A védelem szabadsága rend szerint éppen nincs ellentétben a jó és helyes igazságszolgáltatással, sőt ellenkezőleg, azt elősegíti, midőn ellensúlyozza a vádnak egyoldalúságát.”¹

Ugyanezt az elvet vallja a magyar büntetőeljárási jog tudományának kiemelkedő képviselője, *Király Tibor* akadémikus: „Soha nem a védőtől kell féltetni a büntetőeljárást, a védő közreműködése sokkal inkább elősegíti, mint gátolja a jogszerű eljárást, az igazságos ítéletet.”²

¹ A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk indokolása.

² KIRÁLY Tibor: *A védelem és a védő a büntető ügyekben*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962.

Tanulmányomban a fentiek szem előtt tartásával elemzem a kézirat nyomdába adásakor még el nem fogadott törvényjavaslatnak (a továbbiakban: javaslat) a védői munkára vonatkozó egyes új rendelkezéseit.

I.

A terhelt védekezési jogának, a tisztességes eljárás fontosságának hangsúlyozására kell következtetni abból, hogy az alapvető rendelkezések között a legelső három szakaszban az *ártatlanság védelme*, az *alapvető jogok védelme* és a *védelem joga* került szabályozásra.

Mindez megfelel a fent idézett jogtörténeti, tudományos elveknek. A kérdés csak az, hogy a javaslat egyes rendelkezései mennyiben fedik ezeket az elveket.

II.

A védői munkára, a védő jogaira és kötelességeire alapvető kihatással van a terhelti jogosítvány köre, hiszen a védő a terhelti jogokat teljeskörűen gyakorolhatja. Ebből a szempontból is nagy jelentőséggel bír, hogy a javaslat 39. § (1) bekezdés j) pontja egyértelműsíti, hogy a terheltnek – az e törvényben meghatározott kivételekkel – jogában áll teljes terjedelmében megismerni az ügy iratait.

A gyakorlatban sok vitára adott okot, hogy a hatályos Be. az iratmegismerési joggal kapcsolatban a terheltet „érintő” fordulatot használja. Ez a megfogalmazás nagyon gyakran még tárgyalási szakban is alkalmas volt arra, hogy korlátozza a teljes irat megismerése tekintetében a vádlotti-védői jogokat.

Álláspontom szerint egyébként egy büntetőügyben minden, az üggyhöz tartozó irat érinti a vádlottat, függetlenül attól, hogy egy terhelttársi vagy tanúvallomás nem a vádlott cselekvőségét érinti közvetlenül. Nyilvánvaló ugyanis, hogy például döntő jelentősége lehet annak, ha az ügy iratai között – akár a terheltet közvetlenül nem érintő részében is – olyan adat lelhető fel, amely a vád szempontjából fontos tanú szavahihetőségét megkérdőjelezi.

Ezért a megismerési jog nem szeletelhető, annak az irat minden részére kell vonatkoznia.

III.

Természetesen a javaslat továbbra is abból indul ki, hogy a védő a büntetőeljárás önálló alanya, ezért a védő feladatait meghatározó jogokat és kötelezettségeket önállóan határozza meg, miközben utal arra, hogy a védő önálló jogosítványai mellett a terhelt jogait is teljeskörűen gyakorolhatja.

Újjonnan kerül azonban megfogalmazásra, hogy a védő úgy köteles gyakorolni a jogait és teljesíteni a kötelezettségeit, hogy azzal a büntetőeljárás időszerű lefolytatását ne akadályozza.

A javaslat szövegében írt akadályozási tiltással szemben az indokolás még tovább megy, és elvárható védői feladatnak tekinti, hogy segítse a büntetőeljárás időszerű lefolytatását. Meggyőződésem, hogy e kötelezettség kizárólag a védői alapfeladat keretei között értendő és értékelhető. A védőt ugyanis a törvény – az egyoldalúságot biztosítva – arra kötelezi, hogy a törvényes védekezési eszközt és módot a terhelt érdekében használjon fel kellő időben [javaslat, 42. § (4) bek. b) pont].

A helyes értelmezés tehát álláspontom szerint kizárólag az lehet, hogy a kellő időt minden esetben a terhelt érdekében szemszögéből kell vizsgálni. Ebből következően az esetek jelentős részében csak az eljárás menete döntheti el, hogy védői indítvány előterjesztésre kerüljön-e. Ennek az elvnek különös jelentősége lesz, ha az Országgyűlés változatlan formában fogadja el a betervezett törvényjavaslatot és hatályba lépnek a tárgyalási szakban a bizonyítási indítványok előterjesztésének új szabályai. (Erre a kérdéskörre írásom későbbi részében visszatérek.)

IV.

Miközben a javaslat természetesen továbbra is a meghatalmazott védő elsőbbségét hangsúlyozva szabályozza a kirendelt védő intézményét, annak szabályait teljeskörűen megújítja. Az elmúlt években többoldalú kifogás érte a kirendelések elosztásának rendszerét, ezen belül azt, hogy az eljáró hatóság nemcsak a kirendelés szükségességéről dönt határozattal, hanem a kirendelés ellátására jogosult ügyvédek közül maga választhatta ki az eljáró ügyvéd személyét. Az írás keretei nem teszik lehetővé, hogy e helyütt részletezzem azokat a ma már széles körben ismert és részben elismert aggályokat, amelyek ezt a megoldást körbevették.

A változást az ügyvédi kamarák bevonása jelenti, hiszen a jövőben a hatóság kizárólag a kirendelés tényéről dönt, ezt elektronikus formában jelzi az illetékes területi kamarának, és a javaslat a köztestület feladatává teszi, hogy egy lényegében automatikus, az eljárási cselekmények időszerű lefolyását, az arányos munkateher-elosztást is biztosító informatikai rendszert működtessen.

A kirendelt védő jogai és kötelességei fő vonalakban érintetlenül maradnak, azonban törvényi szinten kerülné szabályozásra kötelezettségként, hogy ha az eljárásba a kirendelt védő helyébe meghatalmazott védő lép, akkor egyrésről erről a tényről a meghatalmazott védő köteles haladéktalanul tájékoztatni a korábban eljáró kirendelt védőt, aki viszont ugyancsak haladéktalanul köteles minden olyan adatot közölni, és minden rendelkezésére álló olyan ügyiratot átadni, amely felhasználható a védelem ellátásához.

E rendelkezés kapcsán jegyzem meg, hogy az új büntetőeljárási törvény – a hatályoshoz hasonlóan – a védelmet, ezen belül a meghatalmazott védőt egységes jogintézményként kezeli, és általában nem tartalmaz rendelkezéseket arra az esetre, ha a meghatalmazott védő személye változik. Ennek a szemléletnek a következménye, hogy az előzőekben írtakkal szemben nincs arra vonatkozó rendelkezés, hogy az ügybe újonnan „belépő” meghatalmazott védőnek kötelessége tájékoztatni erről a tényről a korábban eljáró meghatalmazott védőt, aki – hasonlóan a kirendelt védőhöz – köteles lenne az iratait átadni az új védőnek. Ezt a kötelezettséget az ügyvédi hivatás etikai szabályai között kell majd rendezni és pontosítani, megteremtve az összhangot a büntetőeljárási törvény rendelkezéseivel.

V.

A javaslat az eljárás ügyiratainak megismerése jogát új keretek között állapítja meg, amelyből kitűnően megszűnik, hogy az iratmegismerés fogalmát a másolat kiadásával azonosítjuk. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy mint a megismerés legelterjedtebb és legfontosabb formáját, a másolathoz való jogot külön nevesíti, és kifejezetten biztosítja a másolathoz való jogot [javaslat, 100. § (7) bek.]. Leszögezhető tehát, hogy nem teszi lehetővé azt a megoldást, hogy a hatóság a védő másolat iránti igényét mellőzve – saját választása szerint – más módon biztosítsa az ügyirat megismeréséhez való jogot.

Az ügy iratairól szólva kell említeni az ügyvédi munka terén a következő években bekövetkező legfontosabb változások, újszerű feladatok között az elektronikus kapcsolattartási kötelezettség általánossá tételét.

A polgári perrendtartást követve a büntetőeljárás is áttér a hatóságok és az eljárásban – bármilyen minőségben – részt vevő ügyvédek vonatkozásában a kötelező elektronikus kapcsolattartásra.

Az előterjesztés kiemeli és pontosan szabályozza egyrészt a benyújtó digitalizálási és a papíralapú okirat megőrzésére irányuló kötelezettségét, másrészt megteremti annak törvényi kereteit, hogy a védő az ügyirat megismerésére vonatkozó jogát elektronikus hozzáférés útján, internetes felületen keresztül is gyakorolhassa. Ez természetesen a hatóságok mellett az ügyvédi kar számára is jelentős informatikai fejlesztési feladatokat generál.

Az „informatikai forradalom” a technikai fejlesztés mellett szemléleti változásokat is szükségszerűen maga után kell hogy vonjon. Gondoljunk csak arra például, hogy az előzetes letartóztatásban lévő gyanúsítottal való védői beszélőn ezt követően nem lesz tiltható az elektronikus eszköz bevétele és használata.

A büntetőeljárás során meghozott határozatokhoz fűződő kiemelten súlyos következményekkel járó joghátrány okán különös jelentőséggel bír annak rögzítése, hogy az elektronikus kapcsolattartás szabályainak megszegésével tett jognyilatkozat hatálytalan, úgy kell tekinteni, mintha nem is létezne. Ez különösen a jogorvoslati jog gyakorlásánál járhat természetesen súlyos következményekkel, ezért a védői feladatokat ellátó ügyvédeknek az eddigieknél is körültekintőbbnek kell eljárniuk.

VI.

A nagyobb körültekintésre a terhelttel való kapcsolattartás során is szükség lesz, mert a javaslat a védő merőben új feladatává teszi a terhelt kötelezettségére való figyelmeztetést, amelynek keretében a védőnek külön fel kell hívnia például a figyelmet a megjelenési kötelezettségre, a címváltozás bejelentésének kötelezettségére éppen úgy, mint a szakértői vizsgálaton való megjelenés kötelezettségére [javaslat, 194. § (2) bek.].

Miközben a védő a hatósággal a jövőben kizárólag elektronikus kapcsolatot tart, újszerű „postás” feladatot is kap, hiszen a hagyományos módon kell teljesítenie a kézbesítési megbízotti feladatot. E dolgozat témájához nem kapcsolódik szorosan a vádlott tárgyalási jelenlétének újraszabályozása, mindössze arra utalok, hogy a jogalkotó sokkal szélesebb körben képzei el ennek lehetőségét, de a védekezési jog garantálása okán a védő új feladatot is kap azzal, hogy a vádlott tárgyaláson való jelenléti jogáról való lemondás feltételül szabja a védővel való rendelkezésen túl azt is, hogy a védőt megbízza a kézbesítési megbízotti

feladatok ellátásával. Nyilvánvaló, hogy ennek elfogadása a védő kötelezettsége, teljesítése pedig adott esetben vethet fel problémákat, ilyennek gondolom például azt is, hogy a kirendelt védői díj újraszabályozásánál figyelemmel kell lenni arra, hogy a kézbesítési megbízotti kötelezettség adott esetben kirendelt védőt is terhelhet.

VII.

Nehezen vitatható, hogy a büntetőügyek jelentős részében ügydöntő jelentőségű lehet a szakértői vélemény. A szakértői álláspont sok esetben a büntetőjogi alapkérdést, a bűnösség kérdését is eldönti, de a szakértő nélkülözhetetlen sok bűncselekménynél az összecszerűség meghatározásához, amelynek a minősítésen keresztül a büntetés kiszabására lehet jelentős kihatása.

Ismert tény másrésről az is, hogy a nyomozó hatóságot költségvetési korlátok és egyéb körülmények ösztönzik a szakértő személyének „speciális szempontú” kiválasztására, ezért alapvető garanciális jellege van a fegyveregyenlőség elve alapján annak, hogy a védelem a váddal egyező lehetőséget kapjon szakértő kirendelésének kezdeményezésére, bevonására. Hellyel-közzel ez a helyzet állt fenn mindaddig, amíg 2011-ben nem került kiiktatásra a Be. 111. § (4) bekezdése. E törvényhely a bírósági szakaszban kötelezővé tette – a vádirat kézbesítésétől számított 15 napon belül előterjesztett – védelmi indítványra új szakértő kirendelését. A 2011. évi LXXXIX. törvény rendelkezése azonban azt a változást hozta, hogy miközben a bíróság felé megfogalmazott elvárás az ügy mielőbbi befejezése, mérlegelési jogkörébe utalták, hogy a vád által prezentált és a nyomozás során a fentiekben ismertetett körülmények között kirendelt szakértő mellé vajon kirendel-e újabb szakértőt.

A jelenleg hatályos büntetőeljárási törvény mindazonáltal azonban több lehetőséget adott arra, hogy az eljárásba a védő maga vonjon be szakértőt.

Természetesen az így elkészült szakértői vélemény bizonyítékként való felhasználását a törvény szabályozta, de a javaslat ismeretében meggyőződéssel állítom, hogy még e korlátozó szabályok is több lehetőséget biztosítottak a védelem számára a szakértői bizonyítás terén, mint lesz a jövőben, ha a javaslatból változatlan formában lesz törvény.

A javaslat amellet, hogy megerősíti azt az elvet, hogy a szakértő alkalmazására fő szabály szerint kirendelés alapján kell hogy sor kerüljön, az indokolásban kijelenti, hogy „A szakértői bizonyítás körében a magánszakértői vélemény felhasználásának következetesebb szabályozása a Javaslat egyik hangsúlyos újítása”.

Az indokolás hangsúlyos újítást említ, álláspontom szerint ehhez hozzá kell tenni, hogy a hangsúly itt egyben szűkítést okoz, azaz a jelenleginél szűkebb körben kerülhet sor arra, hogy az eljárásban teljes értékű bizonyítékként kerüljön bevonásra a védelmi oldalon kezdeményezett, szakértő által adott vélemény. Álláspontomat az alábbiakkal kívánom indokolni.

A büntetőeljárások nyomozati szakában – különös tekintettel a tervezett új szabályokra – a gyanúsított felelősségre vonásra az esetek döntő részében már azt követően kerül sor, hogy a hatóság az eljárás tárgyát képező szakkérdések megválaszolására kirendelt szakértőt.

Márpedig az előterjesztés szerint, ha a terhelt vagy a védő indítványa olyan tény szakértő általi megvizsgálására, véleményezésére irányul, amelyet a hatóság által kirendelt szakértő korábban már megvizsgált – a büntetőeljárások döntő részében ez értelemszerűen így van –, csak kivételes esetben lesz lehetőség megbízást adni magánszakértői vélemény elkészítésére. Szükséges ugyanis, hogy a megbízást megelőzően a hatóság által kirendelt szakvélemény esetleges hiányosságaira utalással a szakértőtől felvilágosítás kéressék, illetve a szakvélemény kiegészítése történjen. Csak abban az esetben kerülhet sor a magánszakértő bevonására, ha ez az eljárás nem vezet eredményre, márpedig a hatóság – lényegében szubjektív – megítélésén múlik, hogy az általa korábban kirendelt szakértő véleményének kiegészítését, vagy felvilágosítás adását elegendőnek értékeli és ezáltal szükségtelennek tartja új szakértő kirendelését.

Könnyen belátható tehát, hogy rendkívül kevés esetben vezet eredményre a védelmi oldalról magánszakértő bevonásának kísérlete mindazon esetekben, amikor az eljárás korábbi szakaszában a nyomozó hatóság már mindezt meglépte, lévén hogy az általa kirendelt szakértő véleményét szinte soha sem fogja homályosnak, hiányosnak tartani.

A fegyverek egyenlőségének biztosítása helyett tehát a megszorítások az egyenlőtlenséget konzerválják.

Magánszakértő bevonására tulajdonképpen csak akkor lesz igazán lehetőség, ha a hatóság az ügyben nem tartotta szükségesnek hivatalból szakértő kirendelését, és az erre vonatkozó terhelti, illetve védői indítványt is elutasítja, illetve nem az indítványban megjelölt szakértő kirendeléséről dönt.

A másik problémát ott látom, hogy a terheltet és a védőt arra kívánja kötelezni a javaslat, hogy tájékoztassák az eljáró hatóságot – ha erre a törvényi feltételek egyáltalán fennállnak – a szakértői vélemény elkészítésére adott megbízásról.

Az általános büntetőeljárás-jogi alapelvekkel egyezően az indokolás hivatkozik arra, hogy az önvádra kötelezés tilalmának tiszteletben tartása folytán az így felkért magánszakértő véleményének benyújtása nem lesz a terhelt, illetve

a védő részére kötelező. A kérdés azonban joggal felvethető, hogy ha a hatóság tudomására jut egy szakértői vélemény elkészítésére adott megbízás, majd annak benyújtására nem kerül sor, ebből milyen következtetést von le, illetve kötelezheti-e az ügyben eljáró hatóság a szakértőt bármiféle nyilatkozattételre, adatközlésre.

A jelenleg hatályos jogszabály szerint ha az ügyben nem kerül sor a védő által felkért szakértő bevonására, akkor az általa készített vélemény nem szakértői véleményként, hanem okiratként kerülhet csak értékelésre a bizonyítási eljárás keretében.

A javaslat szerint, ha az előterjesztett magánszakértői vélemény mint szakértői vélemény nem vehető figyelembe, mert a terhelt, illetve a védő nem a törvényben írtaknak megfelelően járt el a korábbi szakértői vélemény kiegészítése, ellentmondásának feloldása tárgyában, akkor a magánszakértői vélemény okiratként sem vehető figyelembe, az „a terhelt, illetve a védő észrevételének minősül”.

Belátható tehát, hogy a szakértői bizonyítás keretében a védői oldal – és ezáltal a terhelt védekezési joga – a jelenleginél is hátrányosabb helyzetbe kerül.

VIII.

Alappal feltételezem, hogy változatlan szöveggel való elfogadása esetén a törvénynek az egyik legvitatottabb új rendelkezései között fogjuk számon tartani és vélhetően a bírói gyakorlat számára is több megoldandó kérdést vet fel a javaslat 499–501. §-ában szabályozott előkészítő ülés, és ehhez kapcsolódóan az 519–521. § szerinti bizonyítási indítványok tervezett új szabályai.

Alapjaiban természetesen elfogadható, hogy az előkészítő ülés a jelenlegitől merőben eltérő rendeltetést kapjon, és a szó valódi értelmében szolgálja a tárgyalás előkészítését.

Helyeselhető, hogy kinyilvánításra kerül a tárgyalás koncentráltságára vonatkozó jogalkotói célzat, de legalábbis kritikával kell fogadni azt az egyértelműen vallott elképzelést, hogy a tárgyalási szakaszban jelentősen szűküljön a bizonyítási indítványok jogkövetkezmények nélküli előterjesztésének lehetősége.

E vonatkozásban mindenekelőtt azt tartom szükségesnek figyelembe venni, hogy a büntetőeljárás középpontjában a terhelt büntetőjogi felelősségének vizsgálata áll.

Azt pedig felesleges hangsúlyozni, hogy a büntetőjogi felelősség fennállása vagy hiánya megállapításának következményei mélyrehatóak és messzire vezet-

nek, ezért megfelelő módon szankcionálható ugyan az előterjesztő indokolatlan késedelme, de egyrészt itt a hangsúlynak az indokolatlan szón kell lennie, másrészt pedig a szankció soha nem vezethet az igazság feltárásának háttérbe szorulásához. Azaz a gyorsítás oltárán semmilyen körülmények között nem áldozható fel az igazság megismerése, ha erre megvannak a megfelelő eszközök. Ilyen eszköz (bizonyítási lehetőség) fennállása esetén tehát a bizonyítási indítványnak minden körülmények között helyt kell adni.

Lényegében ezt vallja az előterjesztés is, hiszen csak akkor teszi lehetővé a javasolt szabályoknak meg nem felelő bizonyítási indítvány indokolás nélküli elutasítását, ha arra a tényállás tisztázásához nincs szükség.

A tényállás tisztázáshoz szükséges, a javaslat felfogása szerint késedelmesen előterjesztett indítványnak a bíróságnak helyt kell adnia ugyan, de az előterjesztő szankcionálhatóságát, egyes esetekben kötelező szankcionálást írja elő.

A problémakör felvetésénél visszautalok a védő munkáját általánosságban szabályozó törvényhelyekre, amelyek a védőt egyoldalúságra kötelezik, ennek keretében arra, hogy a védekezési eszközt kizárólag a terhelt érdekében használja fel.

Ebből a felfogásból pedig a büntetőeljárások gyakorlatában nem következhet más, mint hogy egy potenciálisan meglévő bizonyítási indítvány tényleges előterjesztését a védő attól is függővé tegye, hogy a büntetőeljárásban a vád, illetve az eljárás többi szereplője által előterjesztett bizonyítási indítványok hatására milyen módon, irányban fejlődik az eljárás.

El kellene tehát ismerni a védőnek azt a jogát, hogy a terheltnek „megfelelő időben” terjessze elő bizonyítási indítványát, azaz helytelen felfogást tükröz annak törvényi előírása, hogy ezt általánosságban az előkészítő ülésen kell megtenni.

Ennek a kötelezettségnek egyébként az is gátját szabhatja, hogy nem biztosítható teljeskörűen a védő felkészülése erre az időpontra.

Az előkészítő ülést ugyanis az elképzelések szerint legkésőbb a vádirat kézbesítésétől számított egy-három hónapon belül meg kell tartani, másik oldalról a törvény mindössze azt garantálja, hogy legalább a vádemelés előtt egy hónappal kézhez kapja a védő az ügy teljes iratát.

Ebből tehát az következik, hogy – az egyedi kivételeket figyelmen kívül hagyva – a védőnek általában 60 nap áll majd rendelkezésére ahhoz, hogy adott esetben egy többvádoltas, több ezer oldalas nyomozati irattal a bírósághoz érkező ügyben ezen időszak alatt jusson el az ügyismeretnek arra a szintjére, hogy kétséget kizáróan megállapíthassa, hogy az előterjeszthető bizonyítási indítvány szolgálja-e a terhelt érdekét.

Meggyőződéssel állítom, hogy az ügyek jelentős részében ez képtelen elvárás.

Világosan tetten érhetőnek látom a fegyveregyenlőség hiányát, itt inkább fegyveregyenlőtlenségről beszélhetünk, hiszen a vád képviselőjében eljáró ügyész oly módon érkezik az előkészítő ülésre, hogy az azt megelőző nyomozást, vádelőkészítő szakaszt teljes terjedelmében ismerte, „uralta”, azaz tőle – aki az ügy objektív, teljes körű feltárására köteles – valóban elvárható, hogy a bizonyítási indítvány előterjesztésével ne késlekedjen.

A védő részére a nyomozás során biztosított rendkívül korlátozott terjedelmű adat-, iratmegismerési jog nem teszi lehetővé, hogy az ügyésszel egyenlő mértékű ügyismerettel rendelkezzen az előkészítő ülésen.

Téves tehát eleve az a kiindulópont, amely elvárhatónak tartja a védőtől is, hogy az előkészítő szakaszban minden lehetséges, ismert bizonyítási indítványt terjesszen elő.

Ráadásul a bizonyítási indítványok tervezett szabályai nincsenek tekintettel a terhelt és a védő közötti bizalmi viszonyra, a védői titok speciális szabályaira sem. A javaslat szerint ugyanis a bizonyítási indítvány előterjesztésekor számot kell adni a tudomásszerzés időpontjáról (hiszen ettől számított 15 napon belül lehetséges a jogkövetkezmény nélküli előterjesztés), valamint az esetleges önhiba hiányát valószínűsíteni kell.

Figyelemmel arra, hogy az ügyben elsődleges ismeretekkel mindig a terhelt rendelkezik, azaz a bizonyítási indítvány lehetőségének gondolata is mindig tőle származik, a védő csak mintegy másodlagos előterjesztő, a javaslat a védőt választás elé állítja: vagy feltárja a bíróságnak, hogy ügyfele, a terhelt mikor mit mondott neki, saját „önhibáját” megpróbálja áttolni a terheltre (a javaslat arról nem tesz említést, hogy ez egyébként elegendő-e a kimentéshez, vagy a terheltet és a védőt mintegy azonos személynek kell-e tekinteni, azaz a védő soha nem hivatkozhat a saját kimentésénél arra, hogy ő mikor jutott az információ birtokába), vagy vállalja, hogy nem sérti meg a védő titoktartási kötelezettségét, inkább a bíróság jóindulatában reménykedik a rendbíróság kiszabásánál.

Ez nyilvánvalóan képtelen helyzeteket teremthet, ezért nem tartom elfogadhatónak a szabályozás e módját, mert mint ahogy egy esetleges védői mulasztás szankciója nem terhelhető át a vádlottra azzal, hogy őt megfosztjuk az objektív igazság feltárásának lehetőségétől, ugyanúgy nem terhelhető át a terhelt késedelmes adatátadásban megnyilvánuló mulasztásának jogkövetkezménye a védőre.

A javaslat egyáltalán nem foglalkozik azzal a problémakörrel sem, hogy a terhelt védőjének személyében az eljárás alatt bekövetkezhet és a gyakorlatban be is következik változás, így minden védő vonatkozásában külön-külön kell vizsgálni az indítvány időszerűségi követelményeinek megtartását.

Végül, de nem utolsósorban nyomatékkal hívnám fel a figyelmet e körben arra, hogy a fentiekben vázolt terhelt-védői viszony a megbízással ügyeknél is szinte feloldhatatlan problémákat vethet fel, de ugyanez a viszony még összetettebb a kirendelt védő esetén. A kirendelt védő és a terhelt között a bizalmi viszony nyilván másként vethető fel, mint a meghatalmazott védő esetében.

Amíg a meghatalmazott védő esetében akár feltételezhető, hogy inkább viseli – az egyébként rendkívüli mértékben megemelkedett keretek között kiszabható összegű – rendbírságot, addig talán alappal vetem fel, hogy a még mindig jelképes összegért dolgozó kirendelt védőtől nem lesz elvárható, hogy adott esetben az óradíjának százszorosát is meghaladó pénzbírságot kelljen fizetnie, ha a védői titok megszegése árán nem tárja fel, hogy mikor, kitől, milyen körülmények között jutott az indítvány alapjául szolgáló tények, adatok ismeretéhez.

IX.

A védelemre váró új feladatok között végül megvizsgálom a fellebbezési eljárással kapcsolatos rendelkezéseket.

Az egyik leglényegesebb újításnak az tűnik, hogy fő szabályként a felülbírálat terjedelme a bejelentett fellebbezéshez igazodik.

Ebből következően a jövőben a fellebbezőnek egyértelműen azonosíthatóan – azaz pontosan – meg kell jelölnie a fellebbezés bejelentésekor azt az ítéleti rendelkezést, vagy akár az indokolásnak azt a részét, amelyet sérelmez.

Értelemszerűen több bűncselekmény egy eljárásban történő elbírálása esetén mindez a kötelezettség cselekményenként külön-külön értelmezendő. Ehhez tartozóan kell kiemelni, hogy miután a fellebbezés a későbbiekben nem terjeszthető ki, e törvényi megoldás rendkívülivé teszi a védő felelősségét.

Mindenekelőtt arra kívánok e körben utalni, hogy a fellebbezés bejelentésére, előterjesztésére – szemben a polgári eljárással – nem az írásbeli ítélet kézhezvétele után kerül sor, nem ekkor kell a fellebbezés irányára, tartalmára a döntést meghozni, hanem az írásbelinél nyilván sokkal szűkebb körű, vázlatosabb szóbeli indokolás elhangzása után.

A bíróságok eddigi gyakorlatának ismeretében tényként kell leszögezni, hogy a szóbeli hirdetés a rendelkező részt természetesen pontosan – a későbbi írásbeli formával azonosan – tartalmazza ugyan, mindez azonban az indokolásra már nem mondható el. Márpedig az indokolás teljes körű ismerete nélkül nehéz eldönteni, hogy a fellebbezés pontosan mire terjedjen ki.

Ebből azon védői önvédelmi megoldás fakadhat, amely szerint a szóbeli kihirdetést követően teljes körű, az ítélet minden rendelkezését és indokolását érintő fellebbezés előterjesztéséből nem lehet gond, ezért tehát a teljes körű fellebbezést kell előnyben részesíteni.

A fellebbezés pontosításának kötelezettségén túl a javaslat általános jelleggel teszi kötelezővé a fellebbezés írásbeli indokolását. Természetesen ez nem kifogásolható, mindössze arra kívánok utalni, hogy ennek végső határidejét a javaslat a másodfokú tanácsülés vagy tárgyalás napja előtti 15. napban szabja meg, ebből számomra egyértelműen az a következtetés vonható le, hogy a védőt a tanácsülés tervezett időpontjáról is értesíteni kell, méghozzá – a tárgyalási határrnapra is vonatkoztatva – a határnap előtt olyan időben, hogy az előterjesztési kötelezettség tartható legyen.

A tanulmányomban természetesen csak mintegy leltárszerűen, vázlatosan, egyes témáknál a teljes elemzést, kifejtést lehetővé nem tevő keretben volt lehetőségem felvetni azokat az új feladatokat, jogokat, kötelességeket, lehetőségeket, amelyeket a büntetőeljárás új rendje a védelem elé állít. Meggyőződésem, hogy a védői kar ezen új feladatára felkészül és minden szakmai tudását latba vetve igyekszik a jövőben is megfelelni – az Alaptörvényből is fakadó – hivatásbeli kötelezettségének.

RECONCILIATION AND VICTIMS' RIGHTS IN THE CONTINENTAL CRIMINAL PROCEDURE

A. Tünde BARABÁS

1. The victim's position in criminal procedure

Over the centuries the victim's position in criminal procedure has underwent similar changes in both the continental and the Anglo-Saxon justice system. With the decline of the victim's previously active role beginning from the 19th century, international conventions, the constitutions and other national standards of reference focused on the offender's person and have sought to defend him/her from the wantonness of the justice system. In parallel, the rights and interests of the victims were driven to the background and it was only from the end of the 1960s that they were given more emphasis again.

Advocating victims' rights came to the forefront in both continental and Anglo-Saxon common law in the 1960–70s with the advent of the victims' movements and with the rise of efforts aiming to improve victims' situation and the position in procedural law and to strengthen their constitutional rights. Some trends in criminology and the appearance of victimology as a separate field have especially contributed to the proliferation of views urging the settling of victims' position in legal procedures.

Nevertheless, both types of procedures – the competing/adversary Anglo-Saxon and the continental formal ones – can hardly tolerate the victims' participation in criminal procedure. Continental civil law, however, provides somewhat more space for endowing the victim with powers/authority, given its emphasis on formality. In contrast, in the adversary Anglo-Saxon system, which involves a dispute between the prosecutor and the offender or the defence,

the victim can clearly get a smaller role.¹ Yet it was the Anglo-Saxon countries that first introduced the so-called Victim Personal Statement or Victim Impact Statement, a new legal tool allowing more active, though seemingly formal, involvement of the victim. Providing more substantial participation in criminal justice proceedings, this tool allows victims to express how the crime has affected them, talk about their feelings, and in some cases about the punishment that they feel appropriate. The victim statement can have two goals: first, to provide information that the judge can take into consideration when deciding about the punishment; second, to help the victim deal with what has happened, thus pursuing a therapeutic goal.²

In addition, even if he/she does not appear as a private party in the penal procedure, the injured party may launch a lawsuit for compensation, where certain conclusions reached in the criminal suit can be used. In the Anglo-Saxon system there is no possibility for filing claims under private law. English criminal courts are required to consider obliging the offender to pay compensation for the victim and his/her family, however, this happens *ex officio* and not on the basis of the victim's private law claim. Although the Sentencing Guidelines in the United States also contain provisions on compensation for the victim but again, the victim does not submit a private law claim but compensation can be provided *ex officio*.³ Analysing the Anglo-Saxon legal context, *William T. Pizzi* highlighted some features, for instance that the prosecutor is not supposed to represent the victim, the interests of the prosecutor and the victim often do not overlap, the victim concentrates on his/her case, while the prosecutor takes into consideration other circumstances as well, such as the chances of success for the procedure or even political considerations (which is due to the fact that the prosecutor's position is based on selection). Therefore if the prosecutor feels that he/she has little resources, then he/she may resort to plea bargaining, while the victim may completely disagree with it. This may easily lead to the victim's frustration about remaining invisible in the procedure. From this perspective it seems that the victim is in an even more disadvantageous situation than in continental procedures.⁴

¹ BÁRD, Károly: *Ki illet a tisztességes eljárás?* [Whom is Due Process Due?] In: GELLÉR, Balázs (ed.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest, KJK-Kerszöv, 2004. 31–51.

² James CHALMERS – Peter DUFF – Fiona LEVERICK: Victim Impact Statement: Can Work, Do Work (For Those Who Bother to Make Them). *Criminal Law Review*, May (2007) 360–379.

³ BÁRD op. cit.

⁴ William T. PIZZI: Victims' Rights: Rethinking Our 'Adversary System'. *Utah Law Review* (1999) 349–368.

Based on the above it seems that the Anglo-Saxon system does not ensure additional rights for crime victims as compared to continental rights, on the contrary, given the competition between the parties the victim has limited opportunity to assert his/her interests. Nevertheless – maybe precisely to resolve these problems – the Anglo-Saxon system seems to be much more open and inclusive with respect to institutions related to victims and allows more opportunities for applying new tools. The spreading of mediation and the restorative approach illustrates that a measure rooted more in Native American or Maori, rather than in Anglo-Saxon traditions, can still work effectively in the Anglo-Saxon justice system. One of the best means to improve the victim's situation is the extensive use of restorative techniques.

The interests of the offender and the victim hardly ever coincide either.⁵ Another valuable feature of the methods in question is that, in addition to supporting victims' claims, they also facilitate the reintegration of offenders by promoting confrontation with the pain they caused, thus promoting retainment, as opposed to a prolonged and impersonal, unemotional penal procedure that alienates them from their actions.

In his book – *Due Process and Victims' Rights* – Kent Roach takes a critical stance to the changes that have taken place in the past two decades in connection with victims' entitlements. He claims that a due process and victims' rights often clash and, as a result, claims for victims' rights are pushed to the background. In Roach's opinion penal procedures in the future will depend on whether there will be a room for the development of victims' rights in the context of the dominance of punitive approaches, and if they will prompt the strengthening of crime prevention and restorative justice. The author believes that a new, victim-based model of criminal justice is developing as an alternative to Herbert Packer's bipolar model of the due process and the crime control.⁶

⁵ ERDEI, Árpád: A sértett a büntető eljárásjog szemüvegén át. [The victim in the mirror of the penal procedure] In: BARABÁS, A. Tünde (ed.): *Tiszteletkötet Irk Ferenc professzor 70. születésnapjára*. Budapest, OKRI, 2012. 107–115.

⁶ Kent ROACH: *Due Process and Victims' Rights: The New Law and Politics of Criminal Justice*. Toronto, University of Toronto Press, 1999. 391.

2. Penal procedure in the continent – The Hungarian penal procedure system

The law in effect on criminal proceedings (Act XIX of 1998 on criminal proceedings) divides the procedure into three stages: 1) investigation, 2) indictment (prosecution phase), 3) court phase. The first stage includes the uncovering of the crime and collecting proofs. The continental system of proceedings places great emphasis on proofs. Procedural actions (hearings, inspections, data collection, etc.) are carried out by the investigation authority under the supervision (and often the direction) of the prosecutor, and the prosecutor may him/herself conduct investigation as well. The lead in accusation is also taken by the prosecutor; based on the documentation of the investigation, he/she decides about the discontinuation of the investigation or about filing an indictment, or its alternative (e.g. mediation or postponing indictment). This is followed by the court phase with the trial at its core; the trial is open to the public, this is where decision is made about criminal liability based on establishing proofs. The trial of first instance is followed by (after appeals) the second or third instance proceeding. The majority of cases, in contrast with Anglo-Saxon proceedings, does not end in the first instance, but continue at least on the second instance after appeals. Following the final decision by the judge, the criminal proceeding is ended and if the offender is sentenced, then beings law enforcement.

The ultimate closure of a case may take years because of the difficulties of establishing proof, the multi-level procedure, and the great caseload. In many cases the procedure may get prolonged already at the early stage of the investigation. This is not necessarily due to the severity of the case but to the evidence procedure in the early phase. Thus it may happen that in a less severe case the proceedings involve several offenders and/or several offenses (e.g. serial crimes), which requires longer time. It is also possible that the investigation authorities request expert opinion to support decision-making concerning a question – this may last for years. There was an instance of a case getting stuck in the prosecutor's cabinet and simply lapsing; here the great amount of work may have played a part but was not solely due to it. While it is true that prosecutors' workload greatly differs in different counties in Hungary, and in some parts

nothing happens for years, except for contact or some correspondence to avoid an instance like the above.⁷

Thus it may easily happen that the offender appears before a court several years after committing a crime and may not exactly remember the precise reason behind the procedure, as he/she has committed other crimes since then. In light of this it is reasonable to question the restraining role of imprisonment as punishment other than preventing the person from perpetrating further crime in the outside world.⁸ Besides, the victim's already vulnerable rights may obviously be curbed and he/she may be victimized again, when he/she has to relive what had happened to him/her when testifying before the court as a witness years after being subject to the crime.

Prolonged proceedings are not specific to Hungary. More than 30 percent of the cases that have come before to the European Court of Human Rights in Strasbourg were related to conducting cases within reasonable time.⁹ The requirement to conduct cases within a reasonable time seeks to ensure that people's disputes are settled as soon as possible and to eliminate insecurity resulting from lengthy wait. The community, the offender and the victim all have the right to prompt settlement of the case that they are involved in. This recognition has led to the proliferation of tools in the continent, which draw on the Anglo-Saxon model in easing the procedural frames with the aim of simplifying and speeding up the procedure – the advancement of *mediation* in penal procedures is due to this.

⁷ In many cases the procedure may get prolonged already at the early stage of the investigation. This is not necessarily due to the severity of the case but to the evidence procedure in the early phase. Thus it may happen that in a less severe case the proceedings involve several offenders and/or several offenses (e.g. serial crimes), which requires longer time. It is also possible that the investigation authorities request expert opinion to support decision-making concerning a question – this may last for years. There was an instance of a case getting stuck in the prosecutor's cabinet and simply lapsing; here the great amount of work may have played a part but was not solely due to it. While it is true that prosecutors' workload greatly differs in different counties in Hungary, and in some parts nothing happens for years, except for contact or some correspondence to avoid an instance like the above.

⁸ Péter RUZSONYI: Prison and crime prevention – crime prevention through prisoners' for successful reintegration. In: Ksenija BUTORAC (ed.): *Proceedings of the 4th International Scientific and Professional Conference Police College Research Days in Zagreb* 2015. Croatia, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske–Ministry of the Interior of the Republic of Croatia Policijska akademija–Police Academy, 2015. 221–240.

⁹ Kiss, Anna: A hazai büntetőeljárás hatékonyságáról. [About the effectiveness of the criminal procedure]. *Kriminológiai Tanulmányok* 53. (szerk.: Vókó György) 2016. 81–97.

3. The tool of peace-making between victims and offenders in Hungary: mediation

In Hungary mediation in criminal cases has been allowed as of 1 January 2007. There are legislative limits to mediation: the regulations stipulate that it can only be used in crimes punishable with imprisonment of no more than five years, in the cases of active repentance. Mediation between the parties is conducted by a professional mediator who, beside the prosecutor, is another key for the success of the mediation process. Although the scope of mediation is relatively limited, the past years have shown significant success, which is demonstrated partly by the increasing number of cases and partly by the high level (close to 100 percent) of satisfaction among the parties involved, and also by the increasing level of acceptance and initiations on the part of the competent authorities, especially the prosecutor's offices.

Mediation has been a success story in Hungary. In the very first year, when the Ministry of Justice had expected five hundred potential cases, more than 2400 mediation procedures were carried out by the Offices of Justice.

The success story also continued in the following years. In 2012, there were more than 6000 instances of mediation cases in criminal cases, which means that the increase was constant and the number of cases rose by 161 percent since the beginning, and the trend has continued since then.

As it turned out in the first year, the rate of applying mediation varies significantly between the counties, i.e. there are large regional differences between the number of mediation cases. Although the rankings of counties changed every year, the situation remains the same: there are still substantial differences between the number of cases, which suggests that the willingness to apply mediation largely depends on the human factor.

The share of the different crimes within all mediation cases has not changed much over the years. Nearly half of the cases are crimes against property (theft, damaging property, fraud and embezzlement are the most common ones), traffic offences are a third of them (primarily road accidents caused by negligence), and one fifth of all cases are crimes against the person (chiefly assault and stalking).

The fact that the caseload is unevenly distributed suggests that, from the viewpoint of the victim, it is by no means irrelevant where the procedure takes place. For instance, in 2012, Budapest was the "best" place for victims, at least in the sense that the referral of the case to mediation was the likeliest in the capital city. In contrast, in certain counties, mediation would have been virtually impossible for a similar case.

An agreement was reached in 80 percent of the 4660 cases completed in 2012. And, in line with international trends, 90 percent of the agreements were carried out. The high proportion of successful procedures shows that the content of the deals is typically appropriate and that both the needs of the victim and the offender's ability to perform the agreement are taken into account.

Unfortunately, the solution is seldom used for juvenile offenders although for them mediation is, according to the results, highly effective. For instance, in 2010, an agreement was reached in 314 out of the 357 completed cases (88 percent). 94 percent of the agreements were performed and arraignment was postponed in four cases. This pattern has been constant ever since, with no significant change.

This number, however, does not look that bad if it is compared to the proportion of juvenile offenders, which is about the same each year. Clearly, in contrast with international practice (which suggests that mediation is particularly effective for juvenile offenders and when mediation was introduced in Hungary it was applied to them first), legal practitioners do not favour mediation for juvenile offenders.

The Hungarian legal regulations prescribe that the only people who can take part in the mediation process are the parties directly involved, two supporters each, and their legal representatives. Therefore reconciliation is not possible for a wider circle of victims (including family members, relatives, neighbours and community members). It remains a question if during mediation the offenders had been able to see any of the pain that they had inflicted, and if those more broadly affected by the act could have found relief.

The new Criminal Code entered into force in 2013, and it extended mediation's scope of application. Now it is possible to take into account subsequently, within the framework of the mediation procedure, any reparations provided by the offender and accepted by the victim before the mediation procedure. It should be noted that reparations are not limited to reparations of a financial nature. They may include any other activity, including an apology, if the activity is accepted by the victim.

In the Hungarian criminal law it is not the aim of the penal system and the execution to foster reconciliation between parties and nor is it suitable for it to do so. This means, that unless parties have already reconciled before the closing of the first instance in the court, they will not have the opportunity to do so later. Because of this, however, a victim, who would like to take part in such a process is unfairly excluded from the opportunity of restoration and negotiation, and those imprisoned will not have the chance to face the harm or offence their

crime has caused or to express their remorse in a way that is recognised by law. As *Ervin Belovics* wrote in his study, the key issue of the future is to provide reparation to the victim, even in a way that the manner of punishment does not exclude the possibility of reparation.¹⁰

4. The potentials of peacemaking circles – Conducting cases traditionally and using the circle method

The uniqueness of the peacemaking circle as a new restorative method lies in facilitating reconciliation between the parties, ensuring compensation for the victim, as well as promoting the reintegration of the offender. It is particularly distinctive in that it allows the involvement of “victims”, interpreted in a broader sense, in the process of justice, thus fostering reconciliation on community level, the reinforcement of community, as well as the (re)integration of the offender.

The circles allow those involved to share their opinions, express their desires, feelings, fears and acknowledge their mistakes. This method for searching for the truth is completely foreign to traditional justice. None of the elements of the ceremony itself – opening and closing the circle, the talking piece, the facilitator who does not control but may interfere, taking responsibility and joint decision-making – can be found in the justice system today.¹¹

In the course of the PMC project in Hungary¹², we focused on four cases that could have ended in the traditional way, i.e. in penal procedure. We examined the advantages/disadvantages of using the peacemaking circle method in these cases. The perpetrators were young adults, minors and children, which highlights how important using the method and involving the community may have with respect to offenders of this age group. The cases included deterioration, theft at a dormitory and battery and depriving a person of personal freedom during a school fight.

¹⁰ BELOVICS, Ervin: A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyeletének szerepéről. [About the role of the prosecutor's legal supervision on execution sentence] *Börtönügyi Szemle*, 2008/1. 15.

¹¹ Kay PRANIS: *The Little Book of Circle Processes: A New/Old Approach to Peacemaking*. Intercourse, Good Books, 2005.

¹² Supported by the project entitled ‘Peacemaking Circles in Europe’, No. JUST/2010/JPEN/AG/1609, financed by the Criminal Justice Programme 2010, European Commission, DG Justice, Freedom and Security.

The acts would have been punishable with imprisonment of a relatively short duration, up to one or two years. For this reason it was possible to use diversion, the tool of which would have been mediation under ordinary circumstances. The mediator-probation officers, however, sensed the community nature of the cases, i.e. the fact that the acts affected the wider community as well, beyond the direct victims. There is no doubt that the peacemaking circle was a more adequate method to use than traditional penal procedure – the circle method was an excellent choice in the given cases. The parties had the opportunity to speak about their feelings and the harms they suffered, the offenders were given the chance to directly express their regret towards the victims. In each case victims were members of the community: the Down Foundation, dormitory, school, the community of a village, an ethnic group. In one case offenders included juveniles who are not punishable according to the stipulations of section 22, point a) of the Criminal Code, which excludes them from the traditional penal procedures, so they are not in a position to take responsibility for their acts. The two processes enfold during a peacemaking circle (expression of emotions, regret/apology) provided an opportunity for those involved that would not have been available neither in mediation, nor in traditional penal tools.

The success of the cases has highlighted the manifold and versatile application of the peacemaking circle, as well as the wide scope of cases where its use may be important for resolving local problems as well, beyond interpersonal conflicts.

It has also come up as a question if the method could be suitable in the case of more severe crimes and if “traditional” actors of the justice system (e.g. prosecutor, judge, policeman) could also be involved.

It seems that the involvement of the representatives of the justice system would be justified if the peacemaking circle method were possible with severe crimes as well. In such cases the penal procedure could go hand in hand with a community-led process and a joint decision could be made about the appropriate punishment with the involvement of representatives of the justice system (prosecutor/judge). This is a very progressive approach, which remains a distant possibility in continental legislations that work on the basis of legality.

5. Conclusion

The results of the survey had also shown the great scope of cases where it might be important to use this method to solve problems, beyond the interpersonal

conflicts, of the local community. In respect to involving additional participants, the involvement of judicial representatives in the peacemaking circles is useful but it might seem problematic at the same time, exactly because of the nature and basic principle of the circles (ensuring the principle of equality). The judicial representative who orders such a procedure to take place, who “returns” to his initial role in the penal procedure in case of an unsuccessful process, cannot participate as an equal party. Furthermore, it might be problematic for the judicial representative to discover information in the peacemaking circle about further crimes, in connection with which he is obliged to take action *ex officio*. This type of participation is questionable also because involving the judicial representative as an “equal party” strips the representative of the given body of its very function and this might undermine trust in the appropriate functioning of the justice system. For instance, if during the peacemaking circle the perpetrator and the policeman acting in the case get closer to each other, at the next police action the perpetrator might be unwilling to relinquish this closeness, therefore a stronger measure might be required or the measures might be unsuccessful, causing further conflict.

We experienced already in the course of the pilots that the peacemaking method, involving the broader community, could be particularly suitable for supporting victims, reintegrating offenders, supporting families, strengthening/renewing the community, handling discrimination, violence and interpersonal conflicts, as well as supporting injured families and communities – tasks that traditional tools/methods are completely unsuitable for.¹³ This is why it would be important to expand the use of the restorative approach spread and its various methods as widely as possible.

The development – the approaching of continental and Anglo-Saxon legal systems – is likely to help with bridging the gap between the unconditional demand for the implementation of the state’s penal authority and the assertion of victims’ rights. The use of civil law conflict resolution methods in criminal proceedings could lead to a drop in traditional punishments, while it could do more to repair the harm caused by offences, and provide feedback to social and educational policy-makers on the pressures towards crime that need to be addressed.¹⁴

¹³ PRANIS *op. cit.*

¹⁴ David J. CORNWELL – John J. BLAD – Martin WRIGHT (eds.): *Civilising Criminal Justice: An International Restorative Agenda for Penal Reform*. New York, Oxford University Press, 2014.

The results reflect clearly the view that directly adopting the Anglo-Saxon method of the peacemaking circles is far from the Hungarian legal system that is based on the principle of legality. The solution in this respect may be to enlarge the circle of participants in mediation, in particular with the representatives of the community.

In conclusion it can be said that the outcomes are indeed promising and with appropriate legal regulations the method could be used even within the penal procedure. In the Hungarian context it can be conceived as a method of direct mediation between the victim and the offender that can be used well in certain cases, but it allows for a wider range of reparation of injuries with the settlement of the conflict and it also serves preventive aims.

AZ ÜGYÉSZSÉG ÉS A TÁVOLTARTÁS

HERKE Csongor

A büntetőeljárás eredményes lefolytatása sokszor elképzelhetetlen kényszerintézkedések nélkül. Ezek a kényszerintézkedések többféle állampolgári jogot sérthetnek, de mind közül kiemelkedik a személyi szabadsághoz való jog¹, mivel az egyik legalapvetőbb emberi jogról van szó, és a büntetőeljárásban tipikusan a személyi szabadság megsértésére kerülhet sor.

A nemzetközi egyezményekkel összhangban a magyar Alaptörvény és a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) is biztosítja a személyi szabadság alapvető védelmét. Noha az arányosság elve alapján elvileg csak akkor kerülhet sor letartóztatásra, ha az elkerülhetetlenül szükséges, megfelelő helyettesítő intézmények nélkül a bíróságok nehéz helyzetben vannak, ha bizonytalan, hogy a terhelt megjelenik-e az eljárási cselekményeknél, ugyanakkor a személyi szabadság tartós korlátozása sem tűnik indokoltnak². Ugyanez a helyzet akkor, ha a letartóztatás más célját kiváltó kényszerintézkedésre lenne szükség (például bűnismétlés veszélye).

Ezeknek a dilemmáknak a feloldása érdekében van lehetőség a letartóztatást helyettesítő intézmények alkalmazására, amelyek a letartóztatás célját szolgálják a személyi szabadság kisebb mértékű korlátozása mellett. Az utóbbi idők kodifikációs próbálkozásai – a lakhelyelhagyási tilalom részletes szabályozása, a házi őrizet és az óvadék bevezetése – mind arra irányultak, hogy a letartóztatások számát lehetőleg minél alacsonyabbra csökkentsék.

Elvileg a törvény szövege alapján a letartóztatást helyettesítő intézmény a távoltartás is, amely a terhelt szabad mozgáshoz és a tartózkodási hely szabad megválasztásához való jogát korlátozó, a bíróság által az eljárás jogerős

¹ HALMAI Gábor: Távoltartás és személyi szabadság. *Fundamentum*, 2009/2. 113–117.

² TÓTH Andrea Noémi: A távoltartás és az alapvető jogok. *Jura*, 2015/1. 142–150. [A továbbiakban: TÓTH (2015a).]

befejezése előtt elrendelhető kényszerintézkedés³. A jogintézmény szakmai megítélése nem egyértelmű: sokan kifejezetten kritikusan kísérték, amikor a jogalkotó büntetőeljárás-jogi kényszerintézkedésként szabályozta. A büntetőeljárás-jogban szabályozott távoltartás ugyanis az eljárás túl késői szakaszában (a megalapozott gyanú közlése után) rendelhető el. Ráadásul, ha valóban a letartóztatást helyettesítő intézményként tekintünk rá, akkor értelemszerűen a letartóztatás feltételeinek is fenn kell állniuk ahhoz, hogy el lehessen rendelni. A távoltartás nem illeszkedik a garanciákkal teletűzdelt büntetőeljárásba, annak büntetőeljárás-jogi szabályozását elsősorban a társadalmi nyomással lehet igazolni és nem szakmai okokkal⁴.

Belovics Ervin már 2011-ben rámutatott, hogy a hatályos Be. koncepciójában [amely a 2002/1994. (I. 17.) Korm. határozatban jelent meg] a hét kiemelt cél között ott volt a sértett igényérvényesítési lehetőségeinek és eljárási jogosítványainak szélesítésére vonatkozó akarat. Az is általános követelmény volt, hogy az új Be. megalkotásakor figyelemmel legyenek a külföldi példákra és a nemzetközi szinten kirajzolódó tendenciákra⁵. Ennek ellenére a távoltartás a Be. megalkotásakor még nem került a jogalkotó fókuszába, ezért az 1998-as szöveg még nem tartalmazta ezt a jogintézményt, azt csak a 2006. évi LI. törvény 59. §-a iktatta be.

Igazán hatékony csak az ideiglenes megelőző távoltartást elrendelő határozat lehet az esetek többségében, amit a rendőrség hozhat a közigazgatási eljárás keretében. Ha azonban összehasonlítjuk a két jogintézményt, láthatjuk, hogy a szabályozás nem koherens sem a feltételek, sem az elrendelő szerv, sem az egyéb részletszabályok (például határidők) tekintetében. *Tóth Andrea Noémi* szerint ez lehet az egyik oka annak, hogy „a magyar jogba a családon belüli erőszakkal szemben hatékony fegyverként előbb kényszerintézkedésként, majd pedig külön jogintézményként is beemelt távoltartás nem teljesíti maradéktalanul a vele szemben felállított elvárásokat és követelményeket”⁶.

³ TÓTH Andrea Noémi: A távoltartás jövője a büntetőeljárásban. In: ELEK Balázs – MISKOLCZI Barna (szerk.): *Úton a bírói meggyőződés felé. A készülő büntetőeljárás törvény kodifikációja*. Debrecen, Printart-Press, 2015. 140–158.

⁴ TÓTH Andrea Noémi: *A távoltartás jogintézménye*. PhD-értékezés. Debrecen, 2015. 63. [A továbbiakban: TÓTH (2015b).]

⁵ BELOVICS Ervin: A hatályos büntetőeljárás törvény kritikája. In: BELOVICS Ervin – TAMÁSI Erzsébet – VARGA Zoltán (szerk.): *Örökség és büntetőjog. Emlékkönyv Békés Imre tiszteletére*. [A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei, Tanulmányok 5.] Budapest, PPKE JÁK, 2011. 17–18.

⁶ TÓTH (2015b) i. m. 20.

1. Az ideiglenes megelőző és a megelőző távoltartás mint közigazgatási intézkedés

A hozzátartozók közötti erőszak⁷ miatt alkalmazható távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény⁸ szabályozza a közigazgatási eljárás keretében alkalmazható ideiglenes megelőző és megelőző távoltartás szabályait.

A törvény elsődleges céljának tekinti a hozzátartozók közötti erőszak megelőzését, ezért létrehozta az ezt szolgáló intézményrendszert, és bizonyos szervek számára jelzési kötelezettséget ír elő (ilyenek az ügyészség mellett az egészségügyi szolgáltatást és a személyes gondoskodást nyújtók, a közoktatási intézmények, a gyámhatóság, a rendőrség és a bíróság, a pártfogó felügyelői szolgálat, az áldozatsegítő szervezetek stb.). Ezek az intézmények és személyek már akkor kötelesek jelezni a családvédelmi koordinációért felelős szervnek, ha hozzátartozók közötti erőszaknak csak a veszélyét is észlelik⁹. Emellett együttműködési és kölcsönös tájékoztatási kötelezettségük is van. Más kérdés, hogy az nehezen képzelhető el, hogy az ügyészség észleli a hozzátartozók közötti erőszaknak a veszélyét anélkül, hogy büntetőeljárás folya.

A jelzést követően a családvédelmi koordinációért felelős szerv a bántalmazottat kérelmére személyesen meghallgatja. Ebben az esetben a bántalmazó meghallgatására is sor kerül. A családvédelmi koordinációért felelős szerv tájékoztatást ad a bántalmazottnak

- a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható intézkedésekről;
- a bántalmazottat illető jogosultságokról;
- a család és a gyermekek védelmét szolgáló szociális intézményrendszerről és szolgáltatásokról;
- arról, hogy a hozzátartozók közötti erőszak miatt helye van-e büntető- vagy szabálysértési eljárás megindításának; továbbá
- a hamis vád következményeiről.

⁷ DUDÁS Attiláné – KORINEK Beáta Zsófia: A távoltartás, gyermekbántalmazás családjogi vonatkozásai. In: CSÖNDES Mónika – NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Merre tart a magyar civilisztikai jogalkotás a XXI. század elején?* Pécs, Pécsi Tudományegyetem ÁJK, 2010. 13–21.

⁸ HITESY Edina: Glosszák a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról szóló 2009. évi LXXII. törvény margójára, avagy Mátyás király és a székely ember lánya. *Kriminológiai Közlemények*, 67. 2010. 43–49.

⁹ HAJDÚ Attila Balázs: A hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartás elméleti és gyakorlati kérdései. In: BÓKA János (szerk.): *Tudományos Diákköri Szemle, 2013. II. kötet*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem ÁJK, 2013. 242–269.

Az ideiglenes megelőző távoltartás, valamint a megelőző távoltartás átmenetileg korlátozza a bántalmazó

- tartózkodási szabadságát;
- a tartózkodási hely szabad megválasztásának jogát;
- szülői felügyeleti jogát; valamint
- gyermekével való kapcsolattartási jogát.¹⁰

Akivel szemben ideiglenes megelőző távoltartást, illetve megelőző távoltartást rendeltek el, a távoltartás hatálya alatt köteles

- magát távol tartani a bántalmazottól;
- magát távol tartani a bántalmazott életvitelszerű tartózkodására szolgáló ingatlantól;
- magát távol tartani az ideiglenes megelőző távoltartó határozatban, illetve a megelőző távoltartó határozatban megjelölt más személytől; és
- tartózkodni attól, hogy a bántalmazottal közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe lépjen.

Ha a bántalmazott az életvitelszerű tartózkodására szolgáló ingatlant a bántalmazóval közösen használja, a bántalmazó akkor köteles magát távol tartani a bántalmazott életvitelszerű tartózkodására szolgáló ingatlantól, ha a bántalmazott

- az ingatlan használatára jogcímmel rendelkezik (de nem szívésségi lakáshasználó); vagy
- a bántalmazóval közös gyermekét neveli.

Az ideiglenes megelőző távoltartás, illetve a megelőző távoltartás a hatályát veszti, ha a bántalmazó ellen indított büntetőeljárásban a bíróság távoltartást rendel el.

¹⁰ HORVÁTH Dóra: Alapjogok kollíziója a távoltartásról szóló alkotmánybírósági határozat tükrében. In: KOCSIS Miklós – ZELLER Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Pécs, Alkotmányjogi Műhely Alapítvány, 2009. 287–302.; ZELLER Judit: Az Alkotmánybíróság határozata a távoltartásról. A hozzátartozók közötti erőszakkal szembeni fellépés és a személyi szabadsághoz való jog közti feszültség. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/1. 11–19.

1.1. Az ideiglenes megelőző távoltartás elrendelése

A rendőrség az ideiglenes megelőző távoltartást helyszíni intézkedését követően hivatalból vagy a bántalmazott, a gyámhatóság, a közoktatási intézmény stb. bejelentése alapján legfeljebb 72 órára rendeli el, a hozzátartozók közötti erőszakra utaló adatok alapján. Ilyen adat lehet a törvény szerint

- a bántalmazó és a bántalmazott által előadott tény;
- a hozzátartozók közötti erőszak helyszíne;
- a hozzátartozók közötti erőszakra utaló jel;
- a bántalmazó és a bántalmazott magatartása és egymáshoz való viszonya.

A rendőrség az ideiglenes megelőző távoltartó határozatot haladéktalanul, a bántalmazó előállítása esetén legkésőbb az előállítás időtartamának lejártáig hozza meg, és legkésőbb 12 órán belül kiadja a védelmi tanúsítványt. Ezzel egyidejűleg az arra illetékes járásbírósnál kezdeményezi a megelőző távoltartás elrendelését. Az ideiglenes megelőző távoltartó határozatban előírt kötelezettségek megszegése szabálysértést valósít meg.

Az ideiglenes megelőző távoltartást elrendelő határozatot a bántalmazóval és a bántalmazottal közölni kell, és azt részükre át kell adni, illetőleg a lehető legrövidebb úton kézbesíteni kell. Ha a bántalmazó a határozatot a rendőrségen nem veszi át, a határozatot a meghozatalát követő harmadik napon közzélni kell tekinteni (igazolásnak helye van).

A határozat ellen fellebbezésnek nincs helye, de a rendőrség határozatának bírói felülvizsgálatát lehet kérni a határozat kézbesítésétől számított három napon belül. A kérelemnek nincs halasztó hatálya.

1.2. A megelőző távoltartás elrendelése

A megelőző távoltartás elrendeléséről a bántalmazott életvitelszerű tartózkodási helye szerinti járásbíróság nemperes eljárásban dönt¹¹. A megelőző távoltartás elrendelésére irányuló eljárást a rendőrség hivatalból kezdeményezi, ha ideiglenes megelőző távoltartást rendelt el. Emellett kérelmezheti az eljárást a bántalmazott és egyes hozzátartozói is.

¹¹ TÓTH Andrea Noémi: A távoltartás anomáliáinak polgári jogi vetületei. *Jogelméleti Szemle*, 2013/2. 10.

Az ügyész a megelőző távoltartás bírói elrendelésére irányuló eljárásban felléphet, ezért az eljáró bíróság haladéktalanul értesíti az ügyészt az eljárás megindításáról.

Az eljárás során a bíróság a felek személyes meghallgatását legalább egyszer köteles megkísérelni, de hivatalból indult eljárásban a döntéshozatalnak nem akadálya, ha a meghallgatáson személyesen egyik fél sem jelenik meg.¹² Viszont kérelemre indult eljárásban, ha a bántalmazott kérelmező személyesen nem jelenik meg vagy kérelme hiányos, a bíróság az eljárást megszünteti (a bántalmazónak kérelemre indult eljárásban sem kell megjelennie személyesen a meghallgatáson).

Az eljárást hivatalból indult eljárás esetén¹³ a rendőrség által elrendelt ideiglenes megelőző távoltartás kezdő időpontjától számított három napon belül, kérelemre indult eljárás esetén a kérelem beérkezésétől számított három munkanapon belül le kell folytatni¹⁴.

A megelőző távoltartást a bíróság legfeljebb hatvan napra rendelheti el, és ugyanazokat a hozzátartozók közötti erőszakra utaló adatokat vizsgálja, mint a rendőrség az ideiglenes megelőző távoltartás elrendelésekor¹⁵. A bíróság határozata előzetesen végrehajtható. A távoltartó határozat szabályainak megszegése elzárással is büntethető szabálysértést valósít meg.

A bíróság határozata ellen a közléstől számított három munkanapon belül van helye fellebbezésnek. A másodfokú bíróság a fellebbezést az iratok alapján három munkanapon belül bírálja el.

Végül meg kell említeni, hogy a más tagállamban elrendelt védelmi intézkedésnek a 606/2013/EU rendelet 4. cikke alapján Magyarországon kezdeményezett elismerésére és végrehajtására a megelőző távoltartás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

¹² Ilyenkor lehet különös jelentősége például a szakértői megállapításoknak. TÓTH Andrea Noémi: A szakértő szerepe a távoltartás elrendelésére irányuló eljárásban. In: ELEK Balázs (szerk.): *Az orvosszakértő a büntetőeljárásban*. Debrecen, Debreceni Egyetem ÁJK, 2012. 65–76.

¹³ TÓTH Andrea Noémi: A hatóságok szerepe a távoltartás elrendelésében Magyarországon és Ausztriában. In: STIPTA István (szerk.): *Miskolci Doktoranduszok jogtudományi tanulmányai 12*. Miskolc, Gazdász Elasztik Kft., 2014. 279–284.

¹⁴ GYENGÉNÉ Nagy Márta: A megelőző távoltartás bírói gyakorlata. *Családi Jog*, 2011/2. 27–33.

¹⁵ SZABÓ Károly: Néhány gondolat a megelőző távoltartásról. *Magyar Jog*, 2012/7. 436–438.

2. A büntetőeljárási törvényben szabályozott távoltartás

A büntetőeljárási törvényben szabályozott távoltartás a terhelt szabad mozgáshoz és a tartózkodási hely szabad megválasztásához való jogát korlátozó¹⁶, a bíróság által az eljárás jogerős befejezése előtt elrendelhető kényszerintézkedés.

A távoltartás feltételeit [Be. 138/A. § (2) és (3) bek.] az alábbi táblázat szemlélteti.

Általános (együttes) feltételek	Különös (vagylagos) feltételek	
	<i>Pozitív feltételek (távoltartási okok)</i>	<i>Negatív feltételek (távoltartást kizáró okok)</i>
1. szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény 2. kétirányú megalapozott gyanú	1. kollúzió veszélye 2. bűnismétlés veszélye	1. a terhelt előzetes letartóztatásának elrendelése szükséges 2. magánindítvány hiánya

A kollúzió veszélyét a Be. a távoltartásnál úgy értelmezi, hogy a terhelt a lakókörnyezetben hagyása esetén a sértett tanú befolyásolásával vagy megfélemlítésével¹⁷ megghiúsítaná, megnehezítené vagy veszélyeztetné a bizonyítást, míg a bűnismétlés veszélyén a megkísérelt vagy előkészített bűncselekmény véghezvitelét is érti.¹⁸

A távoltartás hatálya alatt álló terhelt köteles

- a meghatározott lakást elhagyni, és onnan a bíróság által meghatározott ideig távol maradni;
- a meghatározott személytől, illetőleg e személy lakó- és munkahelyétől, az e személy által látogatott nevelési és nevelési-oktatási intézménytől, gyógykezelés céljából rendszeresen látogatott egészségügyi intézménytől, vallásgyakorlása során rendszeresen látogatott épülettől a bíróság által meghatározott ideig magát távol tartani (de ez nem teheti lehetetlenné a terhelt ezekkel kapcsolatos jogainak gyakorlását);
- tartózkodni attól, hogy a meghatározott személlyel közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe lépjen.

¹⁶ DOMOKOS Andrea: A „távoltartás” bevezetése a magyar jogba. In: IMRE Miklós – LAMM Vanda – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Typosoft Bt., 2006. 86–93.

¹⁷ TÓTH Andrea Noémi: A zaklató távoltartása. *Belügyi Szemle*, 2014/12. 99–114.

¹⁸ CZINE Ágnes: Új kényszerintézkedésünk: a távoltartás. In: GÁL István László – HORNYÁK Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem ÁJK, 2006. 23–32.

A távoltartást az ügyész és a sértett (magánvádló, pótmagánvádló, cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes sértett törvényes képviselője), valamint a terhelttel közös háztartásban élő kiskorú személy törvényes képviselője indítványozhatja, de a bíróság hivatalból is elrendelheti. A távoltartást a bíróság tíztől hatvan napig terjedő időtartamra rendelheti el, és meghosszabbítására nincs lehetőség (Be. 138/B §).

Ha a bíróság a távoltartás módosításáról vagy megszüntetéséről határoz, a távoltartás elrendelését indítványozó nyilatkozatát, valamint az ügyész, a magánvádló (pótmagánvádló) indítványát beszerzi.

Ha a terhelt a távoltartás szabályait szándékosan megszegi, és ezt utólag nem menti ki, előzetes letartóztatása rendelhető el, vagy rendbírósággal sújtható, amelyet meg nem fizetése esetén elzárásra kell átváltoztatni.¹⁹

3. A távoltartással kapcsolatos gyakorlat

A 2017. február 2-án kiadott, a 2015-ös adatokat tartalmazó Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató²⁰ 54. és 55. táblája szerint 2015-ben összesen 513 kezdeményezés érkezett a távoltartás elrendelésére. E kezdeményezéseknek csak igen kis részét teszik ki az ügyész által hivatalból tett indítványok a távoltartás elrendelésére (71 eset), és még kevesebb a kezdeményezés alapján tett indítványok (12), illetve a kezdeményezés ellenére nem tett indítványok (40) előfordulása. A kezdeményezések nagy részére (több mint 70 százaléka) az a jellemző, hogy az ügyészség a beérkezett indítványokat továbbította a bírósághoz (362 eset). A korábbi évekhez hasonlóan a távoltartás módosítására vagy megszüntetésre csak elvétve találunk indítványt (2015-ben mindössze egyet-egyet).

A távoltartás bevezetése óta eltelt tíz év adatait az alábbi táblázatban foglaltuk össze²¹.

¹⁹ A távoltartásról lásd még GILÁNYI Eszter: A távoltartás mint új kényszerintézkedés. *Ügyészek Lapja*, 2006/2. 31–34.

²⁰ <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok8724.pdf>

²¹ Az összevetésben szerepelnek a 2009-es Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató adatai is. Lásd <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok4108.pdf>.

Év	Összes kezdeményezés	Hivatalból tett indítvány	Kezdeményezés alapján tett indítvány	Kezdeményezés alapján nem tett indítvány	Beérkezett indítvány továbbítása	Módosítási indítvány	Megszüntetési indítvány
2015	513	71	12	40	362	1	1
2014	492	77	11	34	347	1	2
2013	472	60	23	30	328	1	1
2012	436	63	14	31	306	1	2
2011	503	59	19	31	356	1	3
2010	508	83	23	25	348	0	0
2009	369	51	14	36	247	1	0
2008	245	50	12	22	143	1	0
2007	163	28	13	19	89	2	0
2006	49	6	5	3	31	0	0

A fenti adatokból leszűrhető, hogy a kezdeti folyamatos emelkedést követően 2010-től kisebb kilengésekkel lényegében stagnál a távoltartással kapcsolatos indítványok száma.

A megyénkénti megoszlás már sokkal nagyobb eltéréseket mutat. Míg Budapesten 2015-ben a távoltartás elrendelésével kapcsolatosan összesen 77 kezdeményezés történt, és még további öt megyében 40 feletti a kezdeményezések száma (Baranya 41, Bács-Kiskun 45, Győr-Moson-Sopron 50, Szabolcs-Szatmár-Bereg 64, Tolna 53), addig vannak megyék, ahol ezek éves száma öt alatti (Nógrád és Zala négy, Fejér és Hajdú-Bihar három-három, Komárom-Esztergom egy, Jász-Nagykun-Szolnok nulla). Vannak továbbá olyan megyék is, ahol 2015-ben az ügyészségek egyáltalán nem kezdeményeztek távoltartást, hanem legfeljebb csak a mások által hozzájuk eljuttatott kezdeményezést továbbították. Nem meglepő, hogy ezek között találjuk az előbb említett, összességében alacsony számmal bíró megyéket (Nógrád, Zala, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Jász-Nagykun-Szolnok), az azonban már nehezebben magyarázható meg, hogy a kezdeményezések számában igencsak elől álló Baranya megyében sem volt egyetlen hivatalból történő ügyési kezdeményezés sem (míg például az alig több összes kezdeményezéssel bíró Bács-Kiskun megyében 16 is).

A bírósági döntéseket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 2015-ben Magyarországon összesen 307, a távoltartás elrendelésével kapcsolatos döntés született. Ezek több mint 40 százalékában a bíróság az ügyési indítvány alapján elrendelte a távoltartást (130 eset), és az ügyek majdnem negyedében nem ügyési indítvány alapján rendelte el a bíróság a kényszerintézkedést (72 eset). Éppúgy, mint más kényszerintézkedésnél (különösen a letartóztatásnál), itt is az tapasztalható, hogy ügyési indítvány esetén ritkán (2,6 százalék) kerül arra

sor, hogy a bíróság ne rendelje el a távoltartást (8 eset), míg ez az arány nem ügyészi, hanem máshonnan jövő indítvány esetén 31,6 százalék (97 eset). Azaz tizenkétszer gyakrabban fordul elő, hogy a bíróság a más által a távoltartás elrendelésére benyújtott kezdeményezést elutasítja, mint teszi azt az ügyészi indítvány esetén. A távoltartás bírósági megszüntetésére 2015-ben mindössze hét esetben került sor, azaz általában az a jellemző, hogy ha elrendelik a távoltartást, akkor az fenn is marad annak (egyébként törvényileg nem túl hosszan engedélyezett) tartamáig.

Az elmúlt tíz év távoltartással kapcsolatos bírósági döntéseire vonatkozó adatokat az alábbi táblázatban foglaltuk össze.

Év	Bírósági döntések száma összesen	Ügyészi indítványra való elrendelés	Nem ügyészi indítványra való elrendelés	Ügyészi indítvány elutasítása	Nem ügyészi indítvány elutasítása	Távoltartás megszünté- tése
2015	307	130	72	8	97	7
2014	276	110	76	9	78	2
2013	300	118	101	13	68	5
2012	283	108	93	12	68	5
2011	292	119	86	14	73	4
2010	342	157	101	13	70	2
2009	243	101	63	7	68	0
2008	157	66	45	5	41	1
2007	114	49	28	8	27	1
2006	31	14	8	2	7	0

A kezdeményezésekre vonatkozó adatokhoz hasonlóan itt is megállapítható, hogy miután a távoltartással kapcsolatos bírósági döntések száma 2010-ben meghaladta a 300-at, azóta kisebb-nagyobb eltérésekkel nagyjából e körül mozog.

A megyénkénti megoszlást nézve kicsit furcsa, hogy a kezdeményezéseknél tapasztalható fővárosi fölény a bírósági döntéseknél már nem látható. A legtöbb bírósági döntés 2015-ben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében volt (53), ezt követi Bács-Kiskun megye (36), Baranya (27) és Tolna megye (24), és csak ezután jön Budapest és Veszprém megye (22-22 eset). Az ügyészi indítvány alapján történő elrendelések száma is Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legtöbb (26). Ami érdekes, hogy ezt Veszprém megye követi, éspedig 22 esettel (azaz ebben a megyében minden bírói döntést ügyészi indítvány alapján hoztak, és mindegyik esetben el is rendelték a távoltartást).

A megelőző távoltartással kapcsolatos bírói gyakorlatból ki kell emelni a BH 2015. 70. számú eseti döntést. A Kúria határozata²² kimondta, hogy a megelőző távoltartás elrendeléséhez nem elegendő a bántalmazás valószínűsítése, hanem az szükséges, hogy az eset összes körülményéből a hozzátartozók közötti erőszak elkövetésére megalapozottan lehessen következtetni. Adott esetben a válófélben lévő házastársak közötti konfliktushelyzetben, amelynek kialakulásában mindkét fél magatartása közrehatott, a kérelmezett által tanúsított egyszeri, kifogásolható magatartás nem adott alapot a személyi szabadságot súlyosan korlátozó, azzal arányban nem álló távoltartás elrendelésére.

Az ügyben a kérelmező a kérelem előterjesztésének közvetlen előzményeként két veszekedést, majd a második veszekedés nyomán kialakult tetteges bántalmazást jelölte meg. Elmondta, hogy ennek hatására költözött el a gyermekekkel a közös otthonból, ahová nem is mernek visszatérni.

Kérelmezett viszont vitatta az erőszak megvalósítását. Állítása szerint a kérelmező labilis idegzetű személyiség, aki kiprovokálja a veszekedéseket, és magát állítja be áldozatként. Csak a kérelemben megjelölt második veszekedést ismerte el és azt is, hogy valóban történt köztük szóváltás és dulakodás.

A bíróság végzésével a megelőző távoltartás elrendelése iránti kérelmet elutasította. A bizonyítékok összességét mérlegelve nem találta kétséget kizáróan megállapíthatónak a kérelmezett által a kérelmező és a felek kiskorú gyermekei sérelmére hozzátartozók közötti erőszakot megvalósító cselekmények elkövetését. A másodfokú bíróság végzésével az elsőfokú bíróság végzését megváltoztatta, és előírta a kérelmezettnek, hogy a határozat kézhezvételét követő 15 napig tartsa távol magát a kérelmezőtől, a közös kiskorú gyermekektől, valamint az életvitelszerű tartózkodásukra szolgáló lakástól.

A jogerős végzés ellen a kérelmezett nyújtott be felülvizsgálati kérelmet, amelyben annak hatályon kívül helyezését és az elsőfokú végzés helybenhagyását kérte. A másodfokú bíróság ugyanis végzésének indokolása szerint a kérelmezőtől nem várta el előadása bizonyítását, elegendőnek tekintette az események valószínűsítését. A másodfokú bíróság a valószínűség szintjén sem támasztotta alá a végzését, olyan megállapításokat tett, amelyek alapvetően ellentmondanak az ügyben keletkezett iratok tartalmának, de még a kérelmező előadásainak is.

A felülvizsgálati kérelem a Kúria szerint alapos volt, mivel a 2009. évi LXXII. törvény 1. §-a szerint hozzátartozók közötti erőszaknak a bántalmazó által a bántalmazott sérelmére megvalósított, a méltóságot, az életet, a szexuális

²² Kúria, Pfv.II.21.305/2014.

önrendelkezéshez való jogot, továbbá a testi és lelki egészséget súlyosan és közvetlenül veszélyeztető tevékenység minősül. Az elrendeléshez tehát nem elegendő a hozzátartozók közötti erőszak megtörténtének a valószínűsítése. A Kúria szerint kétségtelen volt, hogy a kérelmezett elítélendő módon viselkedett, amikor a vita elfajulása következtében a kérelmező mobiltelefonját összetörte, illetve a kérelmezőt a gyermekek előtt többször leköpte, azonban a válófélben lévő házastársak között megvalósult, konfliktushelyzetben történt egyszeri cselekedete nem szolgált alapul a személyi szabadságát súlyosan korlátozó, azzal az adott esetben arányban nem álló távoltartás elrendelésére, és ezt a gyermekek érdeke sem tette indokolttá.

4. Összegzés

Az ENSZ, az Európa Tanács és az Európai Unió jogforrásaiból, illetve eseti döntéseiből²³ is levezethető a távoltartás megelőző, a biztonságot és a védelmet szolgáló, és semmiképpen sem szankcionáló jellege²⁴. Ezek közül is külön ki kell emelni a 2011/99/EU irányelvet, valamint fontos támpontot nyújthat az Amerikai Egyesült Államokban alkalmazott távoltartással kapcsolatos *Duluth-modell*, amely megteremtette a családon belüli erőszakkal²⁵ szembeni fellépés jogi szabályozásának alapjait²⁶.

A hazai jogban ugyanakkor nincsenek valódi gyökerei a jogintézménynek, hiszen a sokak által ilyennek tekintett száműzés és a számkivetés nem kifejezetten azokra a bűncselekményekre vonatkozott, mint a mai távoltartás²⁷.

²³ GILÁNYI Eszter: Távoltartás – nemzetközi ajánlások és a magyar helyzet. In: FARKAS Ákos – NAGY Anita – RÓTH Erika – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika (szerk.): *Tanulmányok Dr. Dr. H.C. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére*. [Bűnügyi Tudományi Közlemények] Miskolc, Bíbor Kiadó, 2007. 299–320.

²⁴ Ez még akkor is igaz, ha például kivételesen a spanyol büntető törvénykönyv a szankciók között tartalmazza a távoltartást, és pedig bizonyos bűncselekmények esetén kötelező jelleggel, öt-, illetve tízévi időtartamra. Vö. TÓTH (2015b) 33–34. Számos más ország szabályozásában viszont találunk követendő példákat. Lásd TÓTH Andrea Noémi: Az osztrák és magyar távoltartás összehasonlító elemzése. In: ZOVÁNYI Nikolett (szerk.): *Jogalkotás és jogalkalmazás a XXI. század Európájában*. Budapest–Debrecen, Doktoranduszok Országos Szövetsége Jogtudományi Osztály, 2014. 277–283.; TÓTH Andrea Noémi: Távoltartás osztrák mintára? *Debreceni Jogi Műhely*, 2013/3. 107–119.

²⁵ HARMATI Judit: A családon belüli erőszak elleni védelem egy lehetséges eszköze: a távoltartás. *Studia juvenum*, 2005/1. 73–94.

²⁶ TÓTH (2015b) i. m. 37–38.

²⁷ És a jogintézmény jövője is elég bizonytalan. TÓTH Andrea Noémi: Múlt, jelen, jövő: merre tart a távoltartás? *Pro Futuro*, 2015/1. 84–100.

Az azonnali intézkedés szükségessége esetén alkalmazható magyar ideiglenes megelőző távoltartással kapcsolatban fontos gyakorlati probléma, amire Tóth Andrea Noémi is rámutat: hazánkban nehézkes találni éjjel-nappal hívható ingyenes segélyvonalat²⁸ (ilyen például a Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet oldalán található Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálat). Ezzel is az a gond, hogy csak szubszidiárius jelleggel működik (tehát csak akkor segítenek a bántalmazottnak, ha más jogi út nem áll a rendelkezésére). Emellett más szervezetek is működtetnek ugyan ingyen hívható segélyvonalat (például NaNe, Stop-Férfierőszak Információs Vonal, Patent Egyesület), de ezek nem hívhatók állandóan.²⁹

A fenti szabályozásból is leszűrhető komoly gyakorlati probléma, hogy hazánkban egymással párhuzamosan zajlik az ideiglenes megelőző távoltartó határozat bírósági felülvizsgálata és a megelőző távoltartás elrendelésére irányuló nemperes eljárás³⁰. A két rendszer közötti különbségként Tóth Andrea Noémi kiemeli, hogy Magyarországon az ideiglenes megelőző távoltartás szabályainak megszegése nem pénzbüntetést vagy előállítását von maga után, hanem elzárással is büntethető szabálysértést valósít meg a feltételezett bántalmazó, bár az ezzel kapcsolatos rendőrségi ellenőrzés körülményei tisztázatlanok³¹.

A három jogintézmény egymáshoz való viszonyát az alábbi táblázat szemlélteti.

	Ideiglenes megelőző távoltartás	Megelőző távoltartás	Távoltartás
<i>Mi szabályozza?</i>	2009. évi LXXII. tv. 6–12. §	2009. évi LXXII. tv. 13–17. §	1998. évi XIX. tv. (Be.) 138/A–138/B §
<i>Ki indítványozhatja (kérelmezheti)?</i>	bántalmazott bántalmazott hozzátartozói gyermekvédelem egészségügyi szolgáltató, személyes gondoskodást nyújtó, közoktatási intézmény	rendőrség (hivatalból) bántalmazott bántalmazott hozzátartozói	ügyész sértett, magánvádló, pótmagánvádló sértett vagy kiskorú törvényes képviselője
<i>Ki rendeli el?</i>	rendőrség	bíróság (járásbíróság)	bíróság (nyomozási bíró vagy az eljáró bíróság)

²⁸ Pedig a bántalmazott szempontjából sokszor ez jelenti az egyik legfontosabb lelki támogatást. Tóth Andrea Noémi: A távoltartás lélektana. *Magyar Jog*, 2015/7–8. 407–416.

²⁹ Részletesen lásd Tóth (2015b) i. m. 66. skk.

³⁰ ALFÖLDI Ágnes Dóra: Szemelvények az ügyészség ideiglenes megelőző és megelőző távoltartás alkalmazása során kialakult gyakorlatából. *Családi Jog*, 2011/2. 34–39.

³¹ Tóth (2015b) i. m. 74–76.

	Ideiglenes megelőző távoltartás	Megelőző távoltartás	Távoltartás
<i>Milyen eljárásban rendelkeznek róla?</i>	közigazgatási eljárásban (Ket.)	nemperes polgári peres eljárásban (Pp.)	büntetőeljárásban (Be.)
<i>Mennyi időre lehet elrendelni?</i>	72 óra	0–60 nap	10–60 nap
<i>Milyen jogorvoslat van a döntés ellen?</i>	fellebbezés nincs (csak bírósági felülvizsgálat)	fellebbezés	fellebbezés
<i>Mi a távoltartási rendelkezés megszegésének a következménye?</i>	szabálysértésnek minősül	elzárással is büntethető szabálysértésnek minősül	letartóztatása rendeltető el, vagy elzárásra átváltoztatható rendbírósággal sújtható

A táblázatból is jól látszik, hogy noha ugyanazt a célt szolgáló három jogintézményről van szó, teljesen eltérő rendelkezések vonatkoznak rájuk, ezáltal az azok közötti átmenet is megoldatlan³².

További komoly gyakorlati probléma, hogy a távoltartás mint kényszerintézkedés nem rendelhető el azonnali intézkedésként³³. Így a rendőrség számára az ideiglenes megelőző távoltartás marad, ami viszont a büntetőeljárás keretein kívül esik, és még hozzátartozók között sem rendelhető el a lakástulajdoni viszonyokra való tekintet nélkül³⁴. A (büntetőeljárásbeli) távoltartás pedig nem tekinthető a letartóztatás valódi alternatívájának, semmilyen releváns eljárási szabály nem támasztja alá, hogy a távoltartás valóban a letartóztatást helyettesítő kényszerintézkedés lenne³⁵.

Belovics Ervin és Tóth Mihály kiemeli, hogy a távoltartás kettős célt szolgál. Egyrészt a büntetőeljárás sikerét biztosító kényszerintézkedés, hiszen célja annak megakadályozása, hogy a terhelt a sértett befolyásolásával megnehezítse,

³² GALAMBOS Réka Ágnes: Quo vadis, távoltartás? A távoltartás intézményének magyar szabályozása. *Tudományos Diákköri Dolgozatok*, 2011/1. 165–198.

³³ TÓTH Éva: „Szabadíts meg a Gonosztól!” A távoltartás dilemmái. *Ügyészek Lapja*, 2011/4. 15–33.

³⁴ További jogalkalmazási problémákról lásd KAPOSSYÉ CZENE Magdolna: A távoltartás első két éve a bíróságok gyakorlatában. In: WIRTH Judit (szerk.): *Rendszerbe zárva. Hogyan kezeli az igazságügyi rendszer a nők és gyerekek elleni férfierőszak jelenségét ma Magyarországon?* Budapest, Demax Művek, 2009. 109–146.; LUGOSI József: A megelőző távoltartás intézményének jogalkalmazási nehézségei. *Magyar Jog*, 2013/11. 690–698.; MATUSIK Tamás: A büntetőeljárás távoltartás szabályozásának jogalkalmazásbeli problémái. *Belügyi Szemle*, 2013/9. 13–26.; PESTI Brigitta: A hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távoltartásról, alkalmazásának gyakorlati problémáiról. *Jogelméleti Szemle*, 2013/2. 7.

³⁵ TÓTH (2015b) i. m. 106.

vagy éppen megghiúsítsa az eljárást. A másik cél a bűnismétlés megakadályozása³⁶.

Mindkét cél a sértett érdekét és biztonságát is szolgálja. Az már más kérdés, hogy a tanulmányban felvetett elméleti és gyakorlati problémák mennyire nehezítik meg e célok érvényesülését, és mit tehet az ügyészség annak érdekében, hogy minél hatékonyabban kerüljön sor a távoltartás alkalmazására a büntetőeljárásban és azon kívül.

³⁶ BELOVICS Ervin – TÓTH Mihály: *Büntető eljárásjog*. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2015. 178.

III. BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG

GONDOLATOK A JAVÍTÓINTÉZETI NEVELÉS VÉGREHAJTÁSÁVAL KAPCSOLATOS VÁLTOZÁSOKRÓL ÉS DILEMMÁKRÓL

BORY Noémi

1. Előzmények

A javítóintézet Janus-arcú intézmény, ugyanis miközben a gyermek- és ifjúságvédelem egységes részeként működik, az intézkedés szabadságelvonással megvalósított végrehajtása során megjelenik a büntetés-végrehajtási jellege.

Alapvető feladata a fiataikorúak viselkedéskorrekciójával normákat és magatartási szabályokat közvetíteni, továbbá az intézkedés célja az, hogy a növendékeket egészséges életmódra neveljék az életrend elemeinek napi gyakoroltatásával, a viselkedésmódosítás eszközrendszerével, a sport, mozgás rendszerességének biztosításával.

A javítóintézettel kapcsolatos első rendelkezések *Csemegi Károly* nevéhez köthetők, az 1878. évi V. törvénycikkben, a Csemegi-kódexben szabályozták először a csak fiataikorúak esetében alkalmazható javítóintézeti nevelést. A Csemegi-kódex akként rendelkezett, hogy a fogházbüntetésre ítélt, ha a huszadik életévét még nem töltötte be, a fogházbüntetéséből hat hónapot, amely időt egyébként magánelzárásban kellett volna töltenie, javítóintézetben tölthetett, továbbá azok a tizenkét és tizenhat év közötti fiataikorúak, akik a bűncselekmény bűnösségének felismerésére szükséges belátási képességgel nem rendelkeztek, javítóintézetbe kerülhettek, amennyiben a huszadik életévüket nem töltötték be.

Magyarországon az első javítóintézetet 133 évvel ezelőtt, 1884-ben hozták létre Aszódon. Az akkori igazságügy-miniszter, *Pauler Tivadar* 1882-ben megvásárolta a vasút melletti volt cukorgyári területet. Az intézet építésére a minisztérium jó viseletű fegyenceket rendelt ki a váci intézettől. A munkálatoakat *Wagner János* budapesti építőmester vezetésével kezdték meg, és az első csoport 1884 augusztusában beköltözhetett a főépületbe. Ezt követően további

javítóintézetet építettek: 1886-ban Kolozsváron, 1890-ben Rákospalotán lányok részére, 1895-ben Székesfehérváron, 1905-ben Kassán.

Jelenleg öt javítóintézet működik hazánkban, fiúk számára Aszódon, Budapesten, Debrecenben és Nagykanizsán, a lányoknak pedig Rákospalotán. Az ötödik, a nagykanizsai intézet 2015 szeptemberében nyitotta meg kapuit. A Nagykanizsai Javítóintézet építésével egy időben kezdődött meg a javítóintézet szakmai standardjainak kidolgozása. A standardizálás a szakmai kísérletek eredményeit, a jó gyakorlat módszertani ajánlásait, az intézményrendszer további fejleszthetőségének lehetőségét feltárva a nevelési értékeink megszilárdítását szolgálja. Ezzel a módszertani fejlesztéssel a javítóintézetek szakmai közössége a gyakorlat lehetséges egységesítésének újraalapozását segíti elő.

A javítóintézetben 215 növendék töltötte jogerős javítóintézeti nevelését 2016-ban, míg előzetes letartóztatásban 159-en voltak. Az adatok tízszázalékos emelkedést mutatnak a 2015. évhez képest.

2015. január 1. napján hatályba lépett a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.), és ezzel egyidejűleg hatályát veszítette a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Bv. tvr.). Az új büntetés-végrehajtási törvénnyel egy harmincöt éves korszak zárult le.

A hatályos rendelkezések alapján a javítóintézeti nevelés az egyetlen olyan szabadságelvonnással járó intézkedés, amely csak fiatakorúak esetében alkalmazható. A Bv. tv. a javítóintézetek rendtartásáról szóló 30/1997. (X. 11.) NM rendeletben (a továbbiakban: Rendtartás) szabályozottak jelentős részét törvényi szintre emelte. A jogalkotó ezzel a jogszabályi döntésével kinyilvánította a javítóintézet jogintézménye iránti bizalmát, és egyúttal meghatározta szándékát a jelenlegi intézményrendszer megerősítése érdekében. A javítóintézetek közössége nagy utat tett meg a közelmúltban, így visszaszerezheték a létük, működésük és szakmai hitvallásuk iránti, korábban elvesztett bizalmat.

2. A javítóintézeti neveléssel kapcsolatos anyagi jogi rendelkezések a 2012. évi C. törvényben

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) rendelkezéseinek megfelelően a javítóintézeti nevelést a bíróság bármely bűncselekmény elkövetése esetén elrendelheti, ha a fiatakorú eredményes nevelése érdekében ez az intézkedés szükséges, kivéve azzal szemben, aki az ítélet

meghozatalakor a huszadik életévét betöltötte. Az intézkedés minimuma egy, maximuma négy év. A felső korhatár felemelése összefügg a büntethetőségi korhatár szektorális jellegű leszállításával. A javítóintézeti nevelés tartamát a bíróság, a szabadságvesztéshez hasonlóan, években és hónapokban állapítja meg. A javítóintézeti nevelés elrendelésére a bűncselekmény tizenkettedik és huszonegyedik életév közötti elkövetőjével szemben, büntetőügyben hozott jogerős bírói ítélet alapján kerülhet sor. Azt, aki a huszonegyedik életévét betöltötte, az intézetből véglegesen el kell bocsátani (a korábbi szabályozás az elbocsátás végleges időpontját a tizenkilencedik életévben határozta meg). Abban az esetben, ha alaposan feltehető és indokoltta vált, hogy a fiatakorúval szembeni nevelő jellegű intézkedés célja eredményesen megvalósult, a javítóintézet kezdeményezi a fiatal ideiglenes elbocsátását. Ez esetben már az intézetten kívül, pártfogó felügyelet elrendelésével egyidejűleg támogatott a fiatal sikeres reszocializációja. Az ideiglenes elbocsátásra leghamarabb akkor kerülhet sor, ha a növendék az intézkedés felét már letöltötte, és legalább egy évet eltöltött az intézetben. További lényeges szempont ebben az esetben annak mérlegelése, hogy az együttműködésének minőségére tekintettel, valamint a környezet támogató közreműködésének figyelembevételével alaposan feltehető, hogy az intézkedés célja további javítóintézeti nevelés nélkül elérhető. Az ideiglenes elbocsátás tartama azonos a javítóintézeti nevelés hátralévő részével, de legalább egy év. Az ideiglenes elbocsátás tartama alatt a fiatakorú pártfogó felügyelet alatt áll.

A bíróság az ideiglenes elbocsátást megszünteti, ha a fiatakorút az ideiglenes elbocsátás alatt – a 122. §-ban meghatározott esetet kivéve – szabadságvesztésre ítélik, vagy vele szemben javítóintézeti nevelést rendelnek el. Ha a bíróság a fiatakorúval szemben más büntetést szab ki, vagy más intézkedést alkalmaz, akkor az ideiglenes elbocsátást megszüntetheti. A Btk. 122. §-a rendelkezik arról, hogy ha a fiatakorút a javítóintézeti nevelésre ítélet után elkövetett bűncselekmény miatt a javítóintézeti nevelés vagy az ideiglenes elbocsátás alatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik, a szabadságvesztés-büntetést kell végrehajtani. Ez esetben a javítóintézeti nevelés hátralévő részét szabadságvesztésre kell átváltoztatni, és ennek következtében kétnapi javítóintézeti nevelés helyébe egynapi szabadságvesztés lép. Az intézetből való elbocsátás akkor válik véglegessé, ha az ideiglenes elbocsátás időtartama sikeresen telik le. Ebben az esetben – ha betartja a számára előírt magatartási szabályokat, és nem válik bűnismétlővé, értelemszerűen – nem kell letöltenie a javítóintézeti nevelés hátralévő részét.

Ideiglenes elbocsátásra azok javasolhatók, akik a gondozás–nevelés–fejlesztés folyamatában sikeresen és eredményesen együttműködtek, a környezetük

támogatta a nevelési folyamatot és építeni szeretne annak eredményeire. Azok a fiatalok, akik nem együttműködők és „csak” várják az intézkedés végét, illetve folyamatosan opponálják a nevelés folyamatát, nem kaphatnak pártfogó felügyelői kísérést – annak ellenére, hogy leginkább nekik lenne szükséges ez a támogatás –, mert ők nem kerülhetnek ideiglenes elbocsátásra.

3. A javítóintézeti neveléssel összefüggő büntetőeljárás-jogi rendelkezések

A fiatalkorú előzetes letartóztatása 1995 óta javítóintézetben is végrehajtható. Közelmúltunk egyik sikertörténetévé vált ez a lehetőség: a börtön helyett javítóintézetben elhelyezett előzetesen fogva tartott fiatalnak mérséklődött a stigmatizálása, jelentős mértékben csökkent a sérülése is.

Az elkövető személyiségére, valamint az elkövetett bűncselekmény jellegére figyelemmel a bíró dönt arról, hogy az előzetes letartóztatást büntetés-végrehajtási intézetben vagy javítóintézetben hajtsák végre. Álláspontom szerint előremutató az a szabályozás, ami által a tizennégy év alatti fiatalkorú előzetes letartóztatását javítóintézetben kell végrehajtani. A tizenkét és tizennégy év közötti fiatalkorúval szemben elrendelt előzetes letartóztatás legfeljebb egy évig tarthat, míg a tizennégy és tizennyolc év közötti fiatalkorú esetében maximum két évig. Kivételt abban az esetben lehet ettől eltérően alkalmazni, ha az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás, továbbá ha az ügyben harmadfokú bírósági eljárás vagy hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás van folyamatban. Ha a terhelt a büntetőeljárás során előzetes fogva tartásban vagy házi őrizetben van, annak teljes időtartamát be kell számítani a javítóintézeti nevelés idejébe. Beszámításakor egy napi javítóintézeti nevelésnek egy napi előzetes fogva tartás, illetve három nap házi őrizet felel meg.

4. A Bv. tv. rendelkezései a javítóintézeti neveléssel kapcsolatban

A törvény az általános rendelkezések között rögzíti, hogy a javítóintézeti nevelés végrehajtása során a fiatalkorúval szemben emberi méltósága tiszteletben tartásával, életkori szükségletei figyelembevételével kell bánni, és a törvényben

meghatározott korlátozások kivételével gondoskodni kell jogai megkülönböztetés nélküli biztosításáról és védelméről.

A javítóintézeti nevelés célját elsősorban annak pedagógiai feladataiban lehet meghatározni. Az intézetek kiemelt feladata a fiatalkorú kulturáltsági szintjének emelése, ami még mindig az oktatáson keresztül lehetséges elsősorban, továbbá a javítóintézet nélkülözhetetlen és fő kultúrkörnyezetében: a növendékek csoportkörnyezetében. A fejlesztési folyamatot elkerülhetetlenül és generációról generációra befolyásolja a szocializációs folyamat hiányosságainak pótlása, illetve korrigálása. A hiányosságok, különösen a szocializáció elégtelenségeinek pótlása a javítóintézetek nevelési folyamatában főként az életmód, életrend kialakításán keresztül valósulhat meg.

Az egyik leginkább kitartást és következetességet igénylő cél a munkavégzéshez szükséges készségek, képességek fejlesztése, különös tekintettel arra, hogy a növendékek jelentős része kevésbé gyakorlott ebben a tevékenységben, munkavégzéssel kapcsolatos ismereteik és élményeik esetlegesen és csekély mértékűek. A nevelés folyamata alapvetően magával a foglalkoztatással, a szakmai oktatással, szakképzéssel, a frusztrációtolerancia növelésével és az erkölcsi struktúrák erősítésével hivatott elősegíteni az önkontroll fejlesztését.

A javítóintézeti nevelés kiemelt feladata a viselkedés alakítása. A személyiségformáló hatás több esetben terápiával, tréningekkel és napi rendszerességgel megtartott fejlesztőprogramokkal érhető el. A fejlesztő folyamatnak ezek az elemei minden esetben a szűkebb és tágabb környezet bevonásával lehetségesek.

A növendékek érzelmi életének fejlesztése sajátosan valósul meg a javítóintézetben. A foglalkozások célja a – sokszor ellentmondásos viselkedésű – fiatalokban egy reális énkép kialakítása a szorongás oldásával egyidejűleg. Ennek eredményét meghatározza és befolyásolja egyebek között a zárt közegben a nevelőkkel és a társakkal kialakított érzelmi kapcsolatok minősége.

A legfőbb cél az intézményrendszer alapítása óta változatlan, ez pedig a fiatalok erkölcsi fejlődésének elősegítése. Az intézet a napi tevékenységek rendszeres értékelésével folyamatos hatást gyakorol a fiatal érzelmi életére, alkalmazkodóképességének, rezilienciájának fejlesztésére, így segítve normakövető és normatartó visszailleszkedését a társadalomba.

A javítóintézeti nevelés során a fiatalkorú gyakorlatilag kikerül az öt károsító – egyben kriminalizáló – környezetből, és olyan zárt közegbe kerül, ahol az egyéni és a közösségi normák alapján egyaránt gondoskodnak a testi és az érzelmi fejlődéséről. Megfelelő képzettségű szakemberek (pedagógusok, gyógy-pedagógusok, pszichológusok, kriminálpedagógusok) bővítik a fiatal iskolai és szakmai ismereteit, hozzájárulnak pszichés állapotának rendeződéséhez.

A nevelési folyamat során elért eredmények elősegíthetik, hogy fűkeződjön vagy megálljon további kriminalizálódása, és törvénytisztelő életmódot folytasson, valamint a javítóintézetben szerzett szakmai ismereteivel és szakképesítésével munkavállalóvá válhasson.

A korábban hatályos Rendtartás 23. § (1) bekezdésének szövegének beemelésével a Bv. tv. 344. §-a a következőket fogalmazza meg: „A javítóintézetben folyó nevelés célja a fiatalkorú társadalmi beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottsága, szakmai képzettsége fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítése.” Elősegíteni a beilleszkedést, az azzal kapcsolatos zavarokat enyhíteni úgy, hogy a fiatal pszichés állapota is rendeződjön, meglehetősen nehéz abban a módszertani integrációs egységben, ami Janus-arcúként jellemzi a javítóintézetet. A Janus-arcúság ebben az értelemben az a szemlélet, amely *egyszerre* képviseli a büntetés-végrehajtás, a gyermek- és ifjúságvédelem, valamint a bűnelkövető fiatal érdekeit.

Ez adja a magyar javítóintézeti kriminálpedagógia alapját, és ezek a szakmai alapok most a bv. kódexben is megerősítésre kerültek.

Jeles elődeink a jogalkotótól azt a feladatot kapták, hogy fejlesszék a gondozásukra, nevelésükre bízott fiatal erkölcsét. A jogalkotó célja ma sem változott: az erkölcsi fejlesztés létjogosultságának igénye töretlenül meghatározó, hiszen akiről esetünkben szó van, az gyermek. A Btk. 105. §-ának (1) bekezdése alapján fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem. A Bv. tv. 343. §-ának (6) bekezdése alapján fiatalkorún érteni kell a tizennyolcadik életévét betöltött, de a huszonegyedik életévét meg nem haladott javítóintézeti növendéket is. Ily módon a javítóintézeti nevelés végrehajtása tekintetében bővül a fiatalkorú fogalma, és fiatalkorúnak tekintendő a tizenkettedik és a huszonegyedik életév közötti javítóintézeti növendék is.

A javítóintézetek fenntartója 2013. január 1-je óta a szakminisztérium helyett a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság lett, a szakfelügyeletüket a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter látja el. A jelenlegi meghatározás alapján a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter a bírósági határozatok végrehajtását illetően gyakorol szakfelügyeletet. A korábban hatályos Rendtartás meghatározta, hogy a javítóintézet a gyermekvédelmi rendszer részeként működik. A Bv. tv. a javítóintézeti nevelést inkább a szabadságvesztéshez közelíti azzal, hogy a biztonsági követelmények és a házirend kialakítása során meghatározza az együttműködést a két intézet között. Jelentős szakmai egyeztetési folyamatot igényel a két intézményrendszer működésének harmonizálása úgy, hogy meg-

maradjanak az intézmények értékalapjai. Értékalap a javítóintézetnek az, hogy „védett” közegben együttműködésre hívja a fiatalt.

A javítóintézeteki nevelés az intézetbe befogadás napjával kezdődik, és időtartama a szökés, vagyis az intézetből történő engedély nélküli eltávozás időtartamával meghosszabbodik. A javítóintézeteki nevelés megkezdése előtt az ítélethozó bíróság halasztást engedélyezhet a javítóintézeteki nevelés megkezdésére, illetve a bíróság fel is függesztheti a végrehajtást. A végrehajtás időszaka alatt a növendék kérheti családi, személyes, egészségi okból a javítóintézeteki nevelés félbeszakítását, erről a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter rendelkezhet.

A Bv. tv. meghatározza a fiataikorúak elkülönítésének szempontjait. Ennek értelmében nem és életkor szerint el kell különíteni egymástól a javítóintézeteki fiatalokat. Külön intézetben, illetve épületben kell elhelyezni a fiúkat és a lányokat, továbbá életkoruk alapján részleges szeparálásuk is megvalósítható. Az intézetek sérülésspecifikus szakmai programjai ezen túlmenően további csoportosítással is segítik az egészségi és a nevelési szempontok megvalósulását.

Ha fiataikorú az intézetbe magával viszi a felügyelet nélkül maradó gyermekét, akkor az intézet igazgatójának engedélye alapján lehetőség van az együttes elhelyezésre. Ennek részletes szabályait a Rendtartás tartalmazza. A Bv. tv. újdonsága, hogy erre a célra az intézetben külön részleget kell kialakítani. Konjunktív feltétele van az együttes elhelyezésnek attól függetlenül, hogy fiú vagy leány a javítóintézeteki nevelt. A fiataikorú nyilatkozik arról, hogy vállalja a gyermeke gondozását, továbbá a gyermek törvényes képviselője is hozzájárul a gyermek javítóintézetben történő elhelyezéséhez. Ennek hiányában az együttes elhelyezés nem engedélyezhető. A javítóintézetek eddigi szakmai tevékenységét elemezve ezzel a speciális eljárási szabállyal kapcsolatban kimagasló és modellértékű eredményt ért el a rákospalotai javítóintézet közössége a fiatalon elhunyt *Ferenczi György* igazgatása alatt. Ferenczi, elsőként a magyar intézettörténetben, az együttes elhelyezés lehetővé tételével kialakította a leányanyarészleget, valamint kidolgozta a speciális prevenció módszertanát. A törvény taxatív meg határozza azt a három esetet, amikor az együttes elhelyezés kizárt: 1. a szülői felügyeleti jogát megszüntette a bíróság valamennyi gyermekével kapcsolatban; 2. a fiataikorú a gyermeke sérelmére követte el a bűncselekményt, és emiatt büntető eljárás indult; valamint 3. ha a fiataikorú egészségi okok miatt nem tudja ellátni a gyermek gondozását és nevelését, és ezt orvosi vélemény alátámasztja. Ebben a sajátos végrehajtási esetben speciális napirendet kell kialakítani a fiataikorú részére. Gondoskodni kell a gyermek felügyeletéről, amíg a növendék iskolai oktatáson, szakképzésen vagy más fejlesztő foglalkozáson vesz részt. Ez a tevékenység ismételten megmutatja a javítóintézet

arcának váltakozását, hiszen a növendék személyiségfejlesztésével egyidejűleg arra is mintát kell hogy lásson és kapjon, ami alkalmassá teszi kisgyermek gondozására és szükségleteinek megfelelő kielégítésére. A Bv. tv. szabályozza azt az esetet is, ha a szülésre a javítóintézeti nevelés végrehajtása alatt kerül sor. Ha kizáró ok nem áll fenn, akkor kötelező rendelkezés, hogy a gyermeket egyéves koráig az anyjával együtt kell elhelyezni. Új szabályként jelent meg a törvényben, hogy a gyermek felett szülői felügyeletet gyakorló másik szülő vagy gyám részére heti egyszer kapcsolattartást kell biztosítani, és tájékoztatni a gyermek fejlődéséről.

A javítóintézeti nevelés egyik meghatározó fő eleme az oktatás és a szakmai képzés biztosítása. A fiatalok kötelezettségei tekintetében jelentős változást hozhat, hogy amíg a korábban hatályos Bv. tvr. azt mondta ki, hogy a fiatakorú köteles – különösen az általános iskolai tanulmányait – a tanköteles koron túl is folytatni, addig az új szabályozás értelmében a fiatal a köznevelésről szóló törvényben meghatározott életkorig köteles folytatni tanulmányait. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 45. § (3) bekezdése kimondja, hogy a tankötelezettség a tanuló tizenhatodik életének betöltéséig tart. A sajátos nevelési igényű tanuló tankötelezettsége meghosszabbítható annak a tanítási évnél a végéig, amelyben a huszonharmadik életévét betölti. A tankötelezettség meghosszabbításáról a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján az *iskola* igazgatója dönt. A hatályos Btk. életbelépésével a javítóintézetben elhelyezhető fiatalok felső életkori határa tizenkilencről huszonegy évre módosult.

A javítóintézeti nevelés céljaként meghatározott feltételnek – a fiatakorú iskolázottsága, szakmai képzettsége, fejlesztése – a tankötelezett életkort betöltött növendékek esetében is eleget kell tennie az intézetnek. Ezek azok a fiatalok, akiknek életútja korán siklott ki, környezetük nem volt alkalmas arra, hogy a tanulással, a képzéssel és az oktatással kapcsolatos alapvető szükségleteiket felismertesse velük. Természetesen ebben a folyamatban a fiatal is jelentős mértékben közrejátszott, hiszen könnyen megtanulta, mit kell tennie annak érdekében, hogy nemkívánatos személy legyen az iskolában. A következmény csak később mutatkozik meg számára: akkor, amikor felismertetik vele, hogy funkcionális analfabéta, vagy akkor, amikor meg kellett küzdenie azzal, hogy a környezete számára kiderül, sem írni, sem olvasni nem tud, pedig már betöltötte a tizennyolcadik életévét. A szégyenérzet hatásai ebben az izolált állapotban és környezetben nehezebben dolgozhatók fel. A környezet, amelyből javítóintézeti nevelésbe kerülnek a fiatalok, sokszor nem tudja, mit kellene másként tennie azért, hogy a gyermek ne kerüljön intézetbe. Jelentős részük úgy gondolja, hogy a szocializáció szükségszerű velejárója az, ha a fiuk vagy lányuk hosszabb-

rövidebb időre bekerül, mivel ott megkapja vagy eléri azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a korábbi életszakaszában nem tudott jól hasznosítani, igénybe venni.

A törvény további újdonsága, hogy taxatívén felsorolja, mely jogai szünetelnek a fiatalkorúnak a javítóintézeti nevelés végrehajtása alatt. A Bv. tv. 353. §-ára figyelemmel a javítóintézeti nevelés végrehajtása idején szünetel a szabad mozgáshoz; a tartózkodási hely szabad megváltoztatásához; a békés gyülekezéshez és a sztrájkhoz való joga. A fiatalkorú e jogait nem gyakorolhatja. A fiatalkorú bizonyos jogai nem szünetelnek, ily módon a munkához vagy a foglalkozás szabad megválasztásához; a művelődéshez és tanszabadsághoz; az önrendelkezéshez; a szabad orvos és egészségügyi szolgáltató megválasztásához való jogát; a kegyeleti jogát; amennyiben nagykorúságot szerzett, a szülői felügyeleti jogát; az egyesülési, a tulajdonhoz, a vállalkozáshoz, a pihenéshez, szabadidőhöz; a rendszeres fizetett szabadsághoz, a lelkiismereti és vallási szabadsághoz való jogát; továbbá magántitokhoz való jogát és általános cselekvési szabadságát korlátozottan gyakorolhatja. E jogokról a korábban hatályos Bv. tv. a fogvatartottakra vonatkozó jogok körében rendelkezett, a javítóintézeti növendékekre vonatkozó szabályok között nem szerepelt.

Új jogként jelent meg a kódexben, hogy a fiatalkorú szűrt tartalmú internetszolgáltatás használatára hetente egy alkalommal harminc perc időtartamban jogosult. E jog biztosítása és gyakorlása kétségtelenül számtalan indokkal alátámasztható, ugyanakkor jelentős szakmai dilemma elé állítja a javítóintézetet. A kommunikáció és az információszerzés beláthatatlan és jó eséllyel is alig korlátozható terepe az internet. A fiatalok kommunikációja ebben a virtuális térben alapvetően képes befolyásolni a személyiségüket: kapcsolatok jönnek létre és szűnnek meg, miközben sérülhetnek a gyerekek. A biztonságos internethasználat kultúrájának megvalósítása alapvető feladat minden oktatási, nevelési intézményben, így a javítóintézetben is.

A Bv. tv. a családi konzultáció és családterápiás foglalkozás meghatározásával a kapcsolattartás formái közé két teljesen új lehetőséget illesztett be. A 365. § (1)–(4) bekezdésében foglaltak alapján a fiatalkorú vagy a törvényes képviselő kérelmére az igazgató engedélyével, háromhavonta családi konzultáción vehet részt, amely a javítóintézetben megvalósuló kötetlen kapcsolattartási forma. A családi konzultáción a szülő, valamint az vehet részt, aki a Polgári Törvénykönyv alapján a fiatalkorúval kapcsolattartásra jogosult, kivéve ha a bíróság vagy a gyámhatóság a kapcsolattartási jogot korlátozta vagy megvonta. A családi konzultáció és a családterápiás foglalkozás nem minősül látogatófogadásnak, továbbá az a fiatalkorúak között is engedélyezhető.

A svéd kriminálpedagógiai gyakorlat, illetve kriminálpszichológiai kísérletek mutattak rá – egyebek között – arra, hogy mi a haszna annak, ha a családot is bevonjuk a bűnelkövető fiatal reintegrációját előkészítő folyamatba. A jogalkotó ezzel a módosítással pedagógiai és egyben terápiás jellegű feladatot határozott meg a javítóintézet számára. Ezáltal mintha életre kelt volna a korabeli hagyomány is, hiszen amikor megkezdődött hazánkban a javítóintézeti nevelés, akkor a növendékek erkölcsi fejlődésének felelősét családfőnek szólították.

A kimenő, az eltávozás és a szabadság körében is jelentős változást hozott a Bv. tv. A korábban hatályos szabályozás ezeket elsősorban a jutalmazás formái között helyezte el, míg a hatályos rendelkezés e fogalmakat a kapcsolattartás formái közé emelte be, kiegészítve a jutalomkimenő, a jutalomeltávozás és a jutalomszabadság fogalmainak bevezetésével. A javítóintézeti nevelés egyik legfontosabb eszköze a jutalmazás, amelynek pedagógiai célja a pozitív viselkedésmódnak, továbbá a hibák leküzdésére, a hiányosságok pótlására irányuló erőfeszítésnek az elismerése, megerősítése, ily módon a fiatalok helyes személyiségfejlődésének elősegítése. A szabadság, az eltávozás és a kimenő engedélyezése a javítóintézet jutalmazási formái közé tartozik. Pedagógiai szempontból – amit a gyakorlat is alátámaszt – mindenképpen fontos, hogy a szabadság, az eltávozás és a kimenő jutalmazási forma maradjon, és ne „járandóság” legyen.

A javítóintézeti nevelés félbeszakításának lehetőségét az új szabályozás a javítóintézet igazgatójának hatáskörébe utalta, ez korábban a bv. bírósági hatáskörébe tartozott. A Bv. tv. olyan joggal ruházta fel az intézmény vezetőjét, ami eddig a miniszter diszkrecionális joga volt. A javítóintézeti nevelést fontos okból – a fiatalok személyi vagy családi körülményei, egészségi állapota miatt – egy évben tíz naptól három hónapig terjedő időtartamra az igazgató félbeszakíthatja. A félbeszakítás engedélyezéséről vagy a kérelem elutasításáról határozatot kell hozni. Ha a fiatalok egészségi állapota indokolja, akkor a félbeszakítás időtartamát a gyermekek és az ifjúság védelméért felelős miniszter három hónaptól egy évig meghosszabbíthatja. A félbeszakítás tartama a javítóintézeti nevelésbe nem számít be.¹

A Bv. tv. teljesen új rendelkezése a kényszerítőeszköz alkalmazása, erre három esetben kerülhet sor: 1. ha a fiatalok a javítóintézet rendjét, biztonságát sértő vagy veszélyeztető magatartást tanúsít; 2. bármely személy életét, testi épségét, személyes szabadságát sérti vagy veszélyezteti; illetve 3. ha szökés vagy bűncselekmény megakadályozása érdekében szükséges. A fiatalok

¹ Bv. tv. 371. § (1)–(3) bek.

esetében kényszerítőeszközként testi kényszer alkalmazható az intézkedéssel szembeni ellenállás megtörésére, ez magában foglalja a megfogást, a lefogást, az ellökést, az elvezetést, illetve az önvédelmi fogást. Testi kényszer az igazgató vagy távollétében az ügyeletes vezető rendelkezése alapján alkalmazható, amelyet az előzetesen letartóztatott fiataalkorúval szemben a javítóintézeti rendész alkalmazhat. A tizennegyedik életévét be nem töltött fiataalkorúval szemben kizárólag korlátozott testi kényszer alkalmazható. Korlátozott testi kényszernek minősül a lefogás, megfogás.² Ha a használata jogszerűtlen volt, akkor az intézet igazgatójának a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét ellátó ügyészt nyolc napon belül – ha a kényszerítőeszköz alkalmazása sérülést vagy halált okozott, haladéktalanul – értesítenie kell.

Egy új jogorvoslati lehetőséget vezetett be a Bv. tv. 379. §-a, e szerint a zárt jellegű javítóintézeti részlegben való elhelyezés ellen bírósági felülvizsgálati kérelmet nyújthat be a fiataalkorú. Jelenleg Magyarországon egy javítóintézetben sem működik zárt intézeti részleg.

A jogalkotó a fentiekben túl több kiemelt fontosságú változást vezetett be a kódexben, ami a javítóintézeti nevelés szempontjából új helyzetet teremt, és újfajta feladatot ad a szervezeteknek.

A 376. § egy új szabályozást tartalmaz, miszerint a fegyelmi eljárásba beemeli a közvetítői eljárás lehetőségét. Közvetítői eljárásra a fiataalkorú által másik fiataalkorú sérelmére elkövetett fegyelmi vétség esetén van lehetőség, az eljárást a javítóintézet erre kiképzett tagja folytathatja le. Több olyan szakmai kérdést vet fel ez a lehetőség, amire felelős és szakmai válaszokat kell adnia az intézményrendszernek.

A Bv. tv. jelentős változást is hozott, miszerint kivételesen, a fiataalkorú megváltozott magatartására figyelemmel, az intézeti tanácsnak az ideiglenes elbocsátás esedékessége előtt két hónappal megtett előterjesztése alapján a büntetés-végrehajtási bíró dönthet a fiataalkorú ideiglenes elbocsátásáról. Ez mindenképpen jelentős és jó változtatás volt, hiszen ha a fiatal magatartása, viselkedése arra alapot ad, kompenzálni lehet a korábban kiszabott fegyelmi büntetéseit azzal, hogy mégse legyen kizárva az ideiglenes elbocsátás lehetősége alól.

A javítóintézetbe kerülő fiatalok bűnelkövetését többnyire a személyiség-fejlődésre közvetlenül ható pszichoszociális ártalmak, a szűkebb és tágabb környezet egyéb hatásai, és az alkati predispozíció tényezőinek kölcsönhatása idézi elő.

² Bv. tv. 368. § (1)–(8) bek.

E tényezők kedvezőtlen összehatása vezet el jellemzően az antiszociális fejlődésirányhoz és esetükben a büntett elkövetéséhez. Az érzelmi szükségleteik kielégíthetlensége rosszul fejlett erkölcsi struktúrát teremt, mivel nincs kiért és miért elfogadniuk a társadalom normáit.

Az erkölcsi fogalmak, értékek személyiségbe történő kívánatos mértékű beépülését a javítóintézetbe utalt populáció esetében nemcsak előéletük veszélyeztető elemei kérdőjelezzik meg, hanem az értelmi nevelésük elhanyagolása is. A fejlesztést igénylő szocializációs hiányok, zavarok a család és az iskola, valamint a tágabb társadalmi környezet mulasztásaiból, káros hatásaiból, és alkati adottságokból következnek.

A kezelendő problémák, tünetek tartósan és jellemzően a viselkedés- és teljesítményzavarok, az iskolázottsági és a művelődésbeli elmaradottságok területein jelentkeznek. Mindezek alapján a javítóintézeti fejlesztés olyan komplex és speciális nevelési folyamattá vált, amelynek célja az antiszociális fejlődésirányú és bűnelkövető fiatal speciális szükségleteinek célszerű kielégítése. A Bv. tv. a javítóintézeti nevelés során garanciális elemként kezeli egyebek között a kapcsolattartás, a családi konzultáció, a nevelés-oktatás-képzés, a mentálhigiéné és a kábítószer-használók egészségügyi ellátásának területeit.

Összességében megállapítható, hogy a 2015. január 1-jén hatályba lépő Bv. tv. kiemelten foglalkozik a javítóintézeti nevelés végrehajtásával, és törvényi erővel segíti a javítóintézet küldetésének teljesítését, így e támogató intézmény erősítésével sajátosan hozzájárul a bűnelkövető fiatal szocializációs szintjének javításához, a társadalmi be-, illetve visszailleszkedés esélyeinek növeléséhez.

REND ÉS BIZTONSÁG A FOGVA TARTÁS SORÁN

LAJTÁR István

A rend és ezzel összefüggésben a biztonság súlya és jelentősége a XXI. század második évtizedének közepén az élet szinte minden területén felértékelődik. Ez a megállapítás hangsúlyozottan igaz a jog világára nézve. Napjaink rendkívüli eseményekkel terhes világában – legyen szó akár regionális vagy globális válságokról, migrációs nyomásról, akár a terrorizmus fenyegetéséről – érzékelhető elvárás fogalmazódik meg a társadalom részéről a veszélyeztetett értékeink védelmét biztosító normákkal szemben. Nem véletlenül tesz hitet Magyarország Alaptörvénye amellett, hogy a polgároknak és az államnak egyik meghatározó fontosságú célja a rend és a biztonság kiteljesedése.¹ Egyre fontosabb tehát, hogy világunkban a jog segítse a rendhez való jog érvényesülését, méghozzá úgy, hogy közben magában a jog világában is rend legyen. Természetesen mindig is lesznek olyanok, akik számára az olyan fogalmak, mint a rend és annak megőrzése, a következetes szigor, a biztonságérzet és a társadalom védelmét erősítő szankció, a tettarányos következmény – bármi történjék is, tértől és időtől függetlenül – szitokszónak számítanak. Az ilyen szemléletmódot követők – hangos, de fogytakozó táborába tartozók – hajlamosak azonnal büntetőpopulizmust, félelemkeltést, a bűnelkövetőkkel szembeni intézményesült állami bosszút kiáltani. A jogkövető, törvénytisztelő állampolgárok védelmét szolgálta a jogalkotó a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) megalkotása során azáltal is, hogy a bűnelkövetők számára hatékony és visszatartó erejű büntetéseket helyezett kilátásba. A Btk. a súlyos bűncselekmények esetében, illetve a fokozottan veszélyes elkövetőkkel szemben következetesen érvényesítette az állami büntetőhatalmat megtestesítő büntetőjogi szigort, egyúttal szélesítette a bíróság által alkalmazható joghátrányok körét. A törvényben olyan új prioritások jelentek meg, mint a szervezett bűnözés elleni hatékonyabb fellépés, valamint a bűnözés szerkezetében bekövetkezett

¹ Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti Hitvallás.

változásokra figyelemmel a büntetések szigorodásának igénye. Az új Btk.-val szemben ennek megfelelően az egyik legfontosabb követelmény a szigorúság, amely nem kizárólag tételhatár-emelést jelent, hanem a tetтарыыos büntetőjogi szemlélet erőteljesebb megjelenítését.²

A szankciórendszer középpontjában elhelyezkedő szabadságvesztés a legerőteljesebb visszatartó hatású jogkövetkezmény. A büntetési célok elérésére való alkalmasságát törvényi szabályozása, valamint kiszabásának és végrehajtásának megfelelő differenciálása biztosítja. E differenciálás egyebek között abban nyilvánul meg, hogy különböző tartamban, más végrehajtási fokozatokban, eltérő módon és végrehajtási rendben alkalmazható. Alaptörvényünk a szabadsághoz és a személyes biztonsághoz való jogként fogalmazza meg a fogva tartástól való mentesség jogát, rögzítve a korlátozás garanciális elemeit. Helyeselhető módon nem zárja ki a szabadságtól való végleges megfosztás lehetőségét sem, azonban erre csak szándékos és erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt, a szükségességi és arányossági kritériumok értelemszerű figyelembevételével kerülhet sor.³ Jelenleg ötvenegy elítélt tölti hazai büntetés-végrehajtási intézetekben olyan életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését, amelyből nem bocsáthatók feltételes szabadságra. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés létjogosultságáról – a halálbüntetés szankciórendszerből történő kiiktatása óta – hosszú és időnként jelentős intenzitással fellángoló szakmai, érzelmi vita folyik a jogtudomány és a széles társadalmi nyilvánosság körében. A jogintézmény mellett és ellene felhozott érvek egyaránt ismertek. Magam azokkal értek egyet, akik szerint vannak olyan bűnelkövetők, akik számára nem szabad megadni a bűnisméltlés lehetőségét. Határozott meggyőződésemm szerint ugyanis a társadalom védelme e téren mindent felülíró prioritással bír. A jogalkotó által megteremtett kötelező kegyelmi eljárás⁴ hatályos szabályai pedig a közösség számára elégséges garanciát jelentenek, egyúttal az érintettek számára tettük súlyával arányos reményt nyújtanak. A közelmúltban az Igazságügyi Minisztérium szakmailag aggályosnak tartotta és kérte, hogy terjesszék az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) Nagykamarája elé a bíróság azon legutóbbi döntését, amellyel a fenti magyar szabályozást kifogásolta. Az EJEB ugyanis továbbra is eltúlzottan hosszúnak találta a kötelező kegyelmi eljárás lefolytatásához megkívánt negyven évet annak ellenére, hogy

² POLT Péter (főszerk.): *A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja*. Budapest, OPTEN Informatikai Kft., 2016. 24.

³ Magyarország Alaptörvénye, Szabadság és Felelősség című rész, IV. cikk (2) bek.

⁴ 2013. évi CCXL. törvény, 46/A–46/H §.

a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az Európa Tanács több részes államában is alkalmazott szankció, és a bíróság más esetekben a harminc évet, vagy akár az annál hosszabb időszakot követő felülvizsgálat lehetőségét is elfogadta. Az ügy végső kimenetele még nem tudható. Az azonban igen, hogy a bírói gyakorlatban az ilyen büntetést általában az emberölés minősített esetei miatt szabják ki, tehát olyan brutális bűncselekmények esetén, amikor előre kitervelten vagy nyereségvágyból ölnek meg valakit, esetleg több embert ölnek meg, vagy gyermek az áldozat. Persze ezen indokok nyilván nehezen lehetnek meggyőzőek azok számára, akik akár azt is elfogadhatónak tartják, ha egy európai országban hetvenhét embert, köztük gyermekeket meggyilkoló terroristát és tömeggyilkost – aki később emberi jogainak megsértése miatt (első fokon sikeresen) perli az államot – huszonegy évi végrehajtandó büntetésre ítélnék.

A bűncselekmények a jogrend sérelmét jelentik, ezért a büntetőjogi felelősségre vonás az állam büntetőjogi kötelessége. Ezen kötelesség gyakorlása pedig hatékony és az adott esetben súlyos jogkorlátozással járó eszközöket is igényel, ami legmarkánsabban a végrehajtási szakaszban érvényesül. A büntetőjog-tudományt alkotó trichotomikus rendszer – az anyagi büntetőjog és a büntetőeljárás-jog mellett – magában foglalja a büntetés-végrehajtási jogot is. E három pillér normái egymással szoros összefüggésben, egyenrangúan és zárt szabályozási rendszerükből adódóan azonos hatás- és értékrendszer mellett szerveződnek. A büntetőjoganyag átfogó megújulása keretében ezért szükség-szerűen sor került a trichotomikus rendszer harmadik elemének reformjára is, amely a magyar büntetés-végrehajtást több tekintetben is új alapokra helyező Bv. Kódexben⁵ öltött testet. Figyelemmel arra, hogy a büntetés-végrehajtás olyan „veszélyes üzem”, amelynek jogállami működéséhez elengedhetetlen az intézetben belüli rend biztosítása, ezért a törvény egyik alapvető célkitűzése a fogva tartás rendjének és biztonságának garantálása.

A fogva tartás rendje a büntetés-végrehajtás fontos tartalmi eleme, a büntetési, intézkedési cél megvalósítását szolgálja, amely nélkül a végrehajtási feladatok nem lennének teljesíthetők. Magában foglalja a szabályozottságot és az érvényes szabályok betartását, betartatását. A bv. intézetben a fogva tartás törvényes végrehajtásához szükséges rendet kell biztosítani, ennek kialakítása és fenntartása a büntetés-végrehajtási szervezet feladata. Amennyiben biztosított a rend a fogva tartás során, úgy érvényt lehet szerezni a szabadságvesztés végrehajtási rendjére vonatkozó előírásoknak is. A fogva tartás rendjének érvé-

⁵ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény.

nyesülése és a végrehajtás rendje tehát egymással összefüggő, de nem azonos fogalmak. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának rendjére vonatkozó törvényi rendelkezéseket a Bv. Kódex 97–102. §-a tartalmazza. E rendelkezések rögzítik egyebek között, hogy a végrehajtási rendet az elítélt egyéni körülményeinek figyelembevételével – személyiségére, előéletére, életvitelére, családi körülményeire, a szabadságvesztés során tanúsított magatartására, az elkövetett bűncselekményre, a szabadságvesztés fokozatára és tartamára tekintettel – kell kialakítani. A végrehajtás rendjének szabályozása terén az egyik legfőbb elem az elítélt személyiségét, az elítélttel való foglalkozást előtérbe helyező elhatározás.⁶ Az egyes fokozatokon belül a végrehajtás rendje, az elítélt részére adható kedvezmények és az egyes fokozatokhoz kapcsolódó rezsimszabályok szerint eltérő lehet. Az elítélt az egyes végrehajtási fokozatokhoz kapcsolódóan általános, enyhébb és szigorúbb rezsimszabályok alá sorolható be. A jogalkotó arról is rendelkezik, hogy a végrehajtás biztonságának fenntartása érdekében az egyes fokozatokhoz tartozó rezsimszabályokon belül az elítélt biztonsági besorolása alapján az őrzésre, felügyeletre, ellenőrzésre, a zárkaajtó zárva tartására, a bv. intézetben belüli mozgásra, látogatónak biztonsági fülkében vagy rácson keresztül történő fogadására, a külső munkahelyen történő foglalkoztatásra, az intézet elhagyására, az elítélt előállítására, szállítására vonatkozó előírások szigorúbbak lehetnek.

A fogva tartás biztonsága olyan állapot fenntartását jelenti, amelynél az intézetben, illetve büntetés-végrehajtási feladat teljesítése miatt az intézet területén kívül tartózkodó személyek élete, testi épsége, szabadsága, a büntetés-végrehajtás anyagi javainak sértetlensége, valamint a büntetés-végrehajtási feladatok zavartalan ellátása a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően biztosított (Bv. Szabályzat⁷ 2. § 4. pont). A fogva tartás biztonságát súlyosan sértő vagy veszélyeztető olyan események, amelyek külön intézkedések bevezetését teszik szükségessé, rendkívüli eseménynek minősülnek. A Bv. Szabályzat 48. §-ának (1) bekezdése alapján ilyen különösen: *a)* a terrorcselekmény; *b)* a fogolyzendülés; *c)* a bv. szerv létesítményét, eszközeit, járműveit, valamint a személyi állomány tagját vagy az elítéltet ért támadás; *d)* a bv. szerv létesítményéből vagy járművéből való erőszakos kitörés; *e)* a fogolyszökés; *f)* az elítélt öngyilkossága; *g)* az elítélt halála; valamint *h)* a bv. szerv létesítményét vagy járművét veszélyeztető elemi csapás vagy jelentős tüzeset. A fentiek mel-

⁶ BELOVICS Ervin – VÓKÓ György: *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 192.

⁷ 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíráság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól.

lett a fogva tartás biztonságát is veszélyeztetik a fogvatartottak által használt tiltott eszközök, illetve a birtokukban jogszerűen tartható tárgyak meg nem engedhető, visszaélésszerű módon történő használata. E körben aktuális problémaként említhető, hogy a kapcsolattartási jog terén a távbeszélő használatával összefüggésben a bv. intézetekben 2015. január 1. napjával korszakos változás következett be. Ennek lényege, hogy az elítélt a telefonálás kezdeményezésére – a házirend előírásainak megfelelően – kizárólag a bv. intézet által biztosított telefont használhatja. Erre a célra korábban csak az intézetben felszerelt fali készülékek szolgáltak. A Bv. Szabályzat azonban az elítélt birtokában tartható tárgyak között felsorolja a bv. intézet által biztosított telefonálásra szolgáló eszközt is. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága ennek alapján a mobilszolgáltatóval szerződést kötött, majd a szolgáltató és a fogvatartottak között egyedi felhasználói szerződések megkötésére került sor. Ezt követően – a fali készülékek leszerelésével párhuzamosan – hamarosan mintegy tizenötezer mobiltelefon-készülékot osztottak ki a fogvatartottak között. Az ügyészség kezdettől fogva fenntartásokat fogalmazott meg az intézkedés biztonságával kapcsolatban. Sajnos az élet ezeket részben visszaigazolta, mivel olyan problémák merültek fel a gyakorlatban, amelyek intézkedést tettek szükségessé. Az utóbbi időben ugyanis több büntetőeljárás is indult olyan sorozatosan elkövetett csalások miatt, amelyeket a fogvatartottak részére kiadott mobiltelefonok segítségével hajtottak végre. Az érintett fogvatartottak a telefonokat átalakították, és azok segítségével hívták fel és ejtették tévedésbe a sértetteket. A fentiek kapcsán további problémaként merült fel, hogy a jelenlegi technikai feltételek mellett a telefonbeszélgetések ellenőrzése teljeskörűen nem megoldott, ami további súlyos kockázatokat hordoz; veszélyeztetheti a folyamatban lévő büntetőeljárások eredményét, sértheti a végrehajtás rendjét és biztonságát, ami törvényességi szempontból elfogadhatatlan.

Az elítélt köteles a büntetés-végrehajtás rendjét megtartani, illetve tűrni, a kapott utasításokat teljesíteni, jogainak gyakorlása sem veszélyeztetheti a rendet és a biztonságot. Ha az elítélt akadályozza vagy akadályozni kívánja a szabadságvesztés végrehajtásának feladatát, ezáltal veszélyezteti a büntetés céljának megvalósítását is. A jogi szabályozás ezért lehetővé teszi biztonsági, rendfenntartó intézkedések megtételét, végső soron kényszerítőeszköz használatát, illetve alkalmazását. A Bv. Szabályzat 5. §-ának (2) bekezdése rendelkezik arról, hogy a fogva tartás rendjét és biztonságát a fogvatartott önkéntes jogkövetésre való ösztönzésével, a jogszabályoknak megfelelő őrzéssel, felügyelettel és ellenőrzéssel, a szükséges intézkedések megtételével, indokolt esetben kényszerítőeszköz alkalmazásával kell megvalósítani. Az ösztönzést, azaz az elítélt

önkéntes jogkövetésben való érdekeltté tételét szolgálja például a jutalmazás, a végrehajtási szabályok enyhítésének, valamint a végrehajtási fokozatnak, a rezsimszabályoknak az elítélt számára kedvező megváltoztatásának lehetősége. Az ösztönzés mellett fontos szerepe van a rend megszegőivel szembeni hátrányok (fegyelmezés, szerzett előnyök elvesztése, végrehajtási fokozat, rezsimszabály szigorítása stb.) kilátásba helyezésének is. A fogva tartás biztonságának fenntartásában nagy jelentőséggel bír a fogvatartottak őrzése, felügyelete és ellenőrzése, továbbá a jogszabályban meghatározott biztonsági intézkedések alkalmazásának lehetősége. Utóbbiakat el kell határolni a kényszerítőeszközök alkalmazásától, amelyekkel a fogva tartás biztonságának fenntartása érdekében csak végső esetben lehet élni. Az elítélteket – a kockázatelemzés és -értékelés részeként – a biztonsági kockázat alapján magas, közepes vagy alacsony kockázati szintű biztonsági csoportba kell besorolni. A büntetés-végrehajtási szervezet tagjai a bv. intézet biztonságát sértő vagy veszélyeztető cselekmények felszámolása érdekében jogosultak és kötelesek a rend fenntartásához, illetve helyreállításához szükséges intézkedéseket megtenni. A fogva tartás rendjét és biztonságát sértő vagy veszélyeztető cselekmények megelőzésére, illetve megszüntetésére a szükséghez mérten a büntetés-végrehajtási alkalmazottak *biztonsági intézkedéseket* foganatosíthatnak.⁸ Az elítélttel szemben alkalmazható biztonsági intézkedések: *a)* biztonsági elkülönítés; *b)* biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés; *c)* mozgáskorlátozó eszközök alkalmazása; *d)* elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazása; *e)* elektronikus megfigyelési eszköz alkalmazása; *f)* motozás; *g)* biztonsági ellenőrzés, biztonsági vizsgálat és biztonsági szemle; *h)* az ajtók zárva tartásának elrendelése; valamint *i)* egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése. Az *a)–d)* pontokban meghatározott biztonsági intézkedések egyéni kockázatelemzés alapján alkalmazhatók, indokolt esetben több biztonsági intézkedés együtt is alkalmazható.

A fogva tartás rendjét és biztonságát sértő vagy veszélyeztető cselekmények megszüntetésére, illetve megelőzésére a fogvatartottakkal szembeni biztonsági intézkedésként *biztonsági elkülönítés* rendelhető el. A biztonsági elkülönítés az elítélt külön e célra szolgáló helyiségben történő elhelyezése. Nem kell az elhelyezést megváltoztatni, ha az elítélt egyszemélyes zárkában van, és ez a biztonsági elkülönítés célját nem veszélyezteti. Biztonsági elkülönítésre konkrétan akkor kerülhet sor, ha az elítélt a bv. intézet rendjét, biztonságát súlyosan sérti vagy veszélyezteti, csoportos ellenszegülésben vesz részt, az utasítás végrehajtását, a munkavégzést megtagadja, illetve ön- vagy közveszélyes

⁸ Bv. Kódex 145–154. §; Bv. Szabályzat 51–62. §.

magatartást tanúsít. A biztonsági elkülönítés elrendelésére és megszüntetésére a bv. intézet parancsnoka vagy a személyi állomány általa megbízott tagja jogosult. A biztonsági elkülönítés csak az elrendelésre okot adó körülmény megszűnéséig, de legfeljebb tíz napig tarthat, ezt egy alkalommal legfeljebb tíz nappal a bv. intézet parancsnoka meghosszabbíthatja. Az elkülönítés tartamába minden megkezdett nap beszámít. A biztonsági elkülönítés indokoltságát a bv. intézet parancsnoka vagy annak jogkörében eljáró személy szükség szerint, de legalább háromnaponta köteles felülvizsgálni. A biztonsági elkülönítés alatt a fogvatartott életrendje megváltozik. Így az elítélt állandó felügyelet alatt áll, és az intézet területén csak engedéllyel és felügyelettel mozoghat. Zárkáját zárva kell tartani, látogatójával biztonsági beszélőfülkében vagy biztonságtechnikai eszközön keresztül érintkezhet. Az intézet csoportos művelődési, sportolási és szabadidő eltöltésének lehetőségeit nem veheti igénybe, saját ruhát nem viselhet, és a magánál tartható tárgyainak köre és mennyisége egyaránt korlátozható. A fenti korlátozások együttesen vagy külön-külön alkalmazhatók, erről az elrendelőnek – a fogvatartott tájékoztatása mellett – írásban kell határoznia.

A biztonsági elkülönítés másik formája, amikor az ön- vagy közveszélyes magatartást tanúsító fogvatartottat az erre a célra kialakított helyiségben helyezik el. Ilyenkor haladéktalanul intézkedni kell az elítélt orvosi vizsgálata iránt. Az elkülönítés legfeljebb hat óra időtartamú lehet, és annak szükségességét kétóránként felül kell vizsgálni. Az ön- vagy közveszélyes magatartást tanúsító elítélt tájékoztatását szóban, a személyi állomány két tagja jelenlétében kell végrehajtani. Az ilyen magatartást tanúsító fogvatartott elhelyezésére szolgáló helyiséget olyan nagyságúra kell kialakítani, amely meggátolja a kitámasztással mászást, ezáltal a mennyezet és a világítóttest elérését. Burkolatának (oldalfal, padozat) képesnek kell lennie a dühöngő személy önkárosító sérülésének megakadályozására. A helyiségben berendezési és felszerelési tárgy nem lehet, azt a használatbavételét követően folyamatosan meg kell világítani. A helyiségbe a fogvatartottat olyan ruházatban kell behelyezni, amely kizárja az élet kioltásának önfojtással történő lehetőségét.

Bizonyos feltételek fennállása esetén meghatározott fogvatartotti kör *biztonsági zárkába vagy biztonsági körletre* helyezhető. Erre olyan elítélt tekintetében van lehetőség, akinél – különösen az előélete, bűncselekménye, büntetési ideje, magatartása, informális kapcsolati rendszere, az intézet rendjéhez és biztonságához való viszonya, valamint személyi körülményei alapján – alapos okkal arra lehet következtetni, hogy a bv. intézet rendjét és biztonságát súlyosan sértő cselekményt vagy bűncselekményt készíthet elő, vagy ilyen cselekményt már megkísérelt vagy elkövetett. Ilyen elhelyezésre van lehetőség továbbá olyan

elítelt esetében, akinél feltételezhető, hogy a saját vagy mások életét, testi épségét, illetve vagyontárgyakat sértő vagy veszélyeztető magatartást fog tanúsítani, vagy ilyen cselekményt már elkövetett, nyíltan vagy rejtetten agresszív viselkedésű. Végül biztonsági zárkába vagy részlegre helyezhető az az elítelt is – kérelmére vagy hivatalból –, akinek a személyes védelme érdekében más elítéltektől való elkülönítése szükséges, és más módszer nem vezet eredményre. Az elítelt biztonsági zárkába vagy részlegre helyezését a bv. intézet parancsnoka indokolt határozattal legfeljebb három hónapra rendelheti el, amelyet alkalmanként három hónappal, legfeljebb azonban egy év időtartamig meghosszabbíthat. Ezt meghaladóan a biztonsági zárkába helyezés – alkalmanként – legfeljebb hat hónappal való meghosszabbításáról, valamint az elíteltnek legfeljebb hat hónapra biztonsági részlegre helyezéséről, vagy annak – alkalmanként – legfeljebb hat hónappal való meghosszabbításáról az országos parancsnok indokolt határozattal dönt. Garanciális szabály, hogy a biztonsági zárkába vagy részlegre helyezésről való döntés, valamint annak felülvizsgálata során az elíteltet – fő szabály szerint – meg kell hallgatni. A döntés ellen az elítelt bírósági felülvizsgálati kérelmet nyújthat be, a bv. bíró ilyenkor a Bv. Kódex 73. §-a alapján – öt napon belül – jár el. A biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés esetén az elítelt állandó őrzés és felügyelet alatt áll, és az intézet területén csak engedéllyel és felügyelettel mozoghat. Zárkáját – amelyben indokolt esetben belső biztonsági rács alkalmazható – zárva kell tartani. Látogatóval biztonsági beszélőfülkében vagy biztonságtechnikai eszközön keresztül érintkezhet, ettől a parancsnok engedélyével el lehet térni. Az elítelt munkát a biztonsági zárkában, illetve a biztonsági részleg területén belül, valamint a parancsnok által kijelölt helyen végezhet, a magánál tartható tárgyainak köre és mennyisége korlátozható. A biztonsági zárkában vagy körleten elhelyezett elítelt önképzést folytathat, az intézet csoportos művelődési, sportolási és szabadidő-eltöltési lehetőségeit azonban csak a biztonsági részlegen belül, illetve a parancsnok engedélyével veheti igénybe. Lelkészi gondozásban egyénileg, közösségi lelki gondozásban a parancsnok engedélye szerint részesülhet. A fenti korlátozások, illetve rendelkezések, valamint a szükséges további biztonsági intézkedések együttesen vagy külön-külön alkalmazhatók, erről a bv. intézet parancsnoka írásban dönt.

A büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagja feladatának jogszerű teljesítése során – amennyiben a bilincs kényszerítőeszközként való alkalmazásának a törvényi feltételei nem állnak fenn – a fogva tartás biztonságát sértő vagy veszélyeztető cselekmény megelőzése érdekében *mozgáskorlátozó eszköz* alkalmazására jogosult. A mozgáskorlátozó eszköz utasításra vagy saját elhatározásból alkalmazható, amit minden esetben írásban kell rögzíteni.

Ha a személyi állomány tagja saját elhatározásból alkalmaz mozgáskorlátozó eszközt, annak indokoltságát a bv. intézet parancsnoka nyolc napon belül köteles kivizsgálni. Az alkalmazás során különös tekintettel kell lenni a törvényes bánásmód és az emberi méltóság tiszteletben tartására. Mozgáskorlátozó eszközként – testi sérüléssel nem járó módon – rögzítő övvel vagy anélkül bilincs, vezetőbilincs vagy a végtag rögzítésére alkalmas más eszköz az intézkedésre okot adó körülmény megszűnéséig, de legfeljebb folyamatosan tizenkét óra időtartamra alkalmazható, ha az elítélt egészségi állapota azt megengedi. A tizenkét óra időtartamú korlátozás nem vonatkozik az elítélt bv. intézeten kívüli kísérésére vagy őrzésére. Büntetőügyben történő előállításkor az eljáró ügyész vagy a bíróság elrendelheti az alkalmazott mozgáskorlátozó eszköz eltávolítását. Az előállító biztonsági felügyelő az erre vonatkozó rendelkezést köteles végrehajtani. Az intézkedés nem vonatkozhat a vezető- és a lábbilincs eltávolítására. A mozgás korlátozása történhet a kezek előre- vagy hátrabilincselésével, két vagy több személy egymáshoz rögzítésével, bilincs és bilincsrögzítő öv együttes alkalmazásával, vezetőszárral ellátott bilincstag (a továbbiakban: vezetőbilincs), valamint egyéb, a végtag rögzítésére alkalmas eszköz használatával is. Lábbilincs elsősorban azzal az elítélttel szemben alkalmazható, akinek kezére sérülés vagy a kézfej hiánya miatt mozgáskorlátozó eszköz nem helyezhető, vagy akinél alapos okkal feltételezhető, hogy kíséréskor a fogva tartás biztonságát sértő vagy veszélyeztető cselekményt szándékozik megvalósítani, különösen, ha szökésétől, az életet és testi épséget sértő vagy veszélyeztető támadásától, önkárosító magatartásától, valamint a bv. intézet működésének súlyos megzavarására irányuló cselekmény megvalósításától kell tartani. Amennyiben az elítélt meghatározott helyen tartása másként nem biztosítható – a járművön való szállítást kivéve – átmeneti intézkedésként végtagja tárgyhoz is rögzíthető. Szállításkor az elítéltet tilos tárgyhoz rögzíteni, valamint kezeit hátrabilincselni. Ez alól kivételt képez, ha a jármű valamilyen ok miatt hosszabb időre várakozásra kényszerül és a biztonságos őrzés más módon nem biztosítható. Az elítélt foglalkoztatása során a jogalkotó nem teszi lehetővé mozgáskorlátozó eszköz alkalmazását.

A Bv. Kódexben új technikai megoldásként jelenik meg az intézet ideiglenes elhagyása esetén alkalmazható *elektronikus távfelügyeleti eszköz*. Az elektronikus távfelügyeleti eszköz az elítélttel szemben alkalmazható olyan biztonsági intézkedés, amely alkalmas az elítélt bv. intézeten kívüli mozgásának és tartózkodási helyének technikai rendszer általi nyomon követésére. Ilyen eszköz a következő esetekben alkalmazható: *a) az elítélt bv. intézet területén kívül történő foglalkoztatása során; b) nem a büntetés-végrehajtási szervezet*

kezelésében lévő egészségügyi intézményben elhelyezett elítélt őrzése, felügyelete kapcsán; c) a súlyos beteg közeli hozzátartozóját meglátogató, valamint a közeli hozzátartozója temetésén részt vevő elítélt felügyeleténél; d) csoportos kimaradás felügyelete esetén. Az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazásáról – egyéni kockázatelemzés alapján – a bv. intézet parancsnoka a bv. intézet ideiglenes elhagyását engedélyező határozatában dönt. Az elítéltet az eszköz használatáról ki kell oktatni, amelyet írásban rögzíteni kell. Az elítélt bv. intézet területén kívül történő foglalkoztatása esetén az alkalmazásáról szóló döntés meghozatala a Befogadási és Fogvatartási Bizottság (BFB) jogkörébe tartozik. Az alkalmazásáról a bv. intézet értesíti az eltávozási úti cél szerint illetékes rendőrkapitányságot. Az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazásának elrendelése esetén az intézkedés alá vont elítélt köteles azt rendeltetésszerűen használni, és az eszközben bekövetkezett bármely meghibásodást késedelem nélkül a távfelügyeleti tevékenységirányító központnak bejelenteni. Az eszköz nem rendeltetésszerű használata miatt az elítélt fegyelmi és kártérítési felelősséggel tartozik.

A bv. intézet területén zárt rendszerű műszaki megoldással kiépített elektronikus álló- és mozgókép, valamint hang rögzítésére alkalmas *megfigyelőrendszer* működhet. A bv. szerv területére való belépésre szolgáló minden bejáratnál jól láthatóan elhelyezett, jól olvasható felirattal fel kell hívni a figyelmet arra, hogy elektronikus megfigyelőrendszer működik, valamint arra, hogy a kép- és hangfelvételt a bv. szerv rögzítheti. Az elítéltek intézeten belüli mozgásának megfigyelése, valamint a büntetés-végrehajtás rendjének biztosítása céljából a bv. intézetnek elítéltek részére fenntartott, közös használatú helyiségeiben, a bv. intézet udvarán, folyosóin, valamint a bv. intézet területét határoló külső falakon és kapujánál elektronikus megfigyelési eszköz helyezhető el. A jogalkotó – a büntetés-végrehajtás rendjének biztosítása, valamint bűncselekmények, szabálysértések és fegyelmi vétségek vagy más jogsértések megelőzése céljából – a biztonsági zárkában és részlegen, a biztonsági elkülönítőben, a hosszúidős speciális részlegen (HSR), a fegyelmi elkülönítőben és a magánelzárás fenytítés végrehajtására kialakított zárkában, valamint az elítéltek szállítására szolgáló járműben is lehetővé teszi ilyen eszköz alkalmazását. E mellett a korábban öngyilkosságot megkísérlő vagy a saját testi épsége elleni önkárosító cselekményt elkövető elítélt zárkájában az elítélt életének, testi épségének megóvása érdekében is lehetőség van elektronikus megfigyelési eszköz engedélyezésére, ha az elítélt viselkedésének folyamatos nyomon követése szükséges, valamint ha az elítélt életének és testi épségének megóvása érdekében az egyébként indokolt. Elektronikus megfigyelési eszköz – a személyiségi jogok védelmére is

figyelemmel – nem alkalmazható külön légtérű illemhely vagy fürdőhelyiség megfigyelésére. Garanciális célhoz kötöttségi szabály, hogy az elektronikus megfigyelési eszköz által rögzített felvétel és az abban szereplő személyes adat csak a Bv. Kódex 150. §-ának (5) bekezdésében meghatározott eljárásokban használható fel. Ezek a következők: *a)* az eszköz alkalmazásának a helyszínén elkövetett bűncselekmény vagy szabálysértés miatt indult eljárás; *b)* az eszköz alkalmazásának a helyszínén az elítélt vagy a büntetés-végrehajtási szervezet állományába tartozó személy által elkövetett jogsértés miatt indított fegyelmi eljárás; és *c)* az eszköz alkalmazásának a helyszínén a büntetés-végrehajtási szervezet állományába tartozó személy eljárása jogszerűségének a megállapítására irányuló eljárás. Az elektronikus megfigyelési eszköz által rögzített felvétel és az abban szereplő személyes adat a felvételen szereplő személy által, jogainak gyakorlása érdekében indított eljárásban is felhasználható. A felvételen szereplő azon személy, akinek a felvétellel a jogainak gyakorlása érdekében van szüksége, a rögzítéstől számított harminc napon belül jogának vagy jogos érdekének igazolásával kérheti, hogy az adatot annak kezelője ne törölje. A jogainak gyakorlása érdekében indított eljárás során a felvétel a bíróság vagy más szerv megkeresésére továbbítható.

A *motozás* célja a fogva tartás rendjét vagy biztonságát sértő vagy veszélyeztető cselekmények megelőzése vagy megakadályozása, rendkívüli esemény elkövetésére alkalmas tárgyak előtalálása, tiltott tárgyak felkutatása, büntetőeljárással vagy fegyelmi eljárással összefüggő tárgyi bizonyítási eszközök megszerzése. A motozásnál technikai eszköz és szolgálati kutya is igénybe vehető. Lényeges az intézkedés alá vonható személyi kör meghatározása, ez két fő csoportra osztható: egyrészt a fogvatartott, másrészt a büntetés-végrehajtás területére lépő, vagy ott tartózkodó, illetve onnan kilépő személy. Az elítélt motozását, illetve a ruházat átvizsgálását – ide nem értve a motozásnál közreműködő orvost, valamint a technikai eszközzel történő ruházatátvizsgálást – az elítélttel azonos nemű személy végezheti, amit az Emberi Jogok Európai Bírósága konkrét ügyben hozott ítéletében is kihangsúlyozott. További garanciális szabály, hogy a motozás nem történhet megalázó, szeméremszéltető módon, a test üregeinek átvizsgálását pedig csak orvos végezheti. A szájüreg szemrevételezéssel történő ellenőrzését a bv. intézet állományának az elítélttől eltérő nemű tagja is végrehajthatja. A jogalkotó előírja, hogy az elítélt személyes tárgyainak átvizsgálása során az elítéltnél nem tartható tárgyak elvételéről, illetve megsemmisítéséről jegyzőkönyvet kell felvenni. A fogvatartott motozása naponta többször is végrehajtható intézkedés. A motozás végrehajtható szemrevételezéssel, az e célra rendszeresített technikai eszközzel és speciálisan kiképzett szolgálati

kutyával. A technikai eszköz (fémkereső) alkalmazása nem teszi szükségessé, hogy az azt alkalmazó személy közvetlenül érintkezzen a motozott személy testével, mivel az eszköz 10-15 cm távolságból is rendeltetésszerűen alkalmazható. Ezért technikai eszközzel történő ruházátvizsgálás során nem szükséges az azonos neműség követelménye.

A *biztonsági ellenőrzés* alapvető célja szökések megakadályozása és a rongálások felderítése. A *biztonsági szemle* rendeltetése a biztonságra veszélyes körülmények felderítése, valamint a fogvatartottak birtokában lévő tárgyak, anyagok egyidejű és átfogó ellenőrzése. A *biztonsági vizsgálat* a rendkívüli események okozására alkalmas, a fogvatartottak által elrejtett, vagy birtokolt eszközök, anyagok, tárgyak felkutatását, illetve elvételét célozza. Az átfogó biztonsági vizsgálat célja a biztonsági rendszer elemeinek bizottság általi elemzése, a szabályozás, a működtetés és a biztonsági feladatok végrehajtási tapasztalatainak értékelése.⁹

A Bv. Kódex 153. §-a alapján a bv. intézet parancsnoka biztonsági okból, rendkívüli esemény bekövetkezésének a megelőzése, megszakítása vagy felszámolása érdekében – a kiváltó ok megszűnéséig, a végrehajtási fokozattól függetlenül – elrendelheti az elítéltek elhelyezési részlegén az *ajtók zárva tartását*. Az ajtók zárva tartásának elrendelésekor létszámmellenőrzést kell tartani. Az elrendelés ideje alatt minden érintett fogvatartott a számára meghatározott zárkában vagy lakóhelyiségben köteles tartózkodni. Az intézkedés végrehajtását dokumentálni kell, amelyben szerepeltetni szükséges a kiváltó ok rövid leírását, az elrendelés és a megszüntetés időpontját. Amennyiben az intézkedés alkalmazása rendkívüli esemény bekövetkeztének a megelőzése, megszakítása vagy felszámolása érdekében történt, az elrendelésről a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészt haladéktalanul értesíteni kell.

A bv. intézet rendjét, a fogva tartás biztonságát közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető események felszámolásának idejére – legfeljebb öt napig – a bv. intézet parancsnoka az elítéltek meghatározott csoportjára nézve elrendelheti a Bv. Kódex 122. §-ának *b), e), n)* és *o)* pontjában foglalt *jogok* (kapcsolattartás, szabad levegőn tartózkodás, önképzés, sajtótermék-rendelés, fogvatartotti fórumon véleménynyilvánítás) *gyakorlásának teljes vagy részleges felfüggesztését*. Az országos parancsnok az intézkedés időtartamát további öt nappal meghosszabbíthatja. A fenti intézkedés elrendeléséről vagy meghosszabbításáról az ügyészt haladéktalanul értesíteni kell. Az ügyész az intézkedés indokoltságát haladéktalanul megvizsgálja, annak tartalmát megváltoztathatja,

⁹ Bv. Kódex 152. §; Bv. Szabályzat 60. §.

a jogok gyakorlásának felfüggesztését megszüntetheti. Az intézkedést kiváltó ok előidézésében vétlen elítelt részére az elmaradt jogainak gyakorlását utólag lehetővé kell tenni. A jogok gyakorlásának a felfüggesztéséről az érintett elíteltet, továbbá mindazokat értesíteni kell, akikre az intézkedés kihat.

A terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvény 69. §-a iktatta a Bv. Kódexbe a 154/A. §-t. Ennek értelmében a terrorfokozatok, illetve a terrorfenyegetettség jellemzőihez igazodóan a büntetés-végrehajtási szerveknél különböző fokozatok rendelhetők el, ennek tartamára a törvényben meghatározott elítelti jogok korlátozhatók. Az intézkedés elrendeléséről az ügyészt haladéktalanul értesíteni kell.

A büntetés-végrehajtási szervezet tagja hivatásának jogszerű teljesítése során az intézkedéseinek a megengedett *kényszerítőeszközök* alkalmazásával is jogosult érvényt szerezni. A kényszerítőeszközök közé tartozik a testi kényszer, a bilincs, a könnygáz, az elektromos sokkoló és a gumibot, a – 2015. január 1. napjától alkalmazott – traumatikus és irritáló lőszer, a szolgálati kutya, valamint a lőfegyver. Fogvatartottal szemben kényszerítőeszköz akkor alkalmazható, ha a bv. szerv rendjét, biztonságát sértő vagy veszélyeztető magatartást tanúsít, bármely személy életét, testi épségét, személyes szabadságát sérti, vagy veszélyezteti, illetve bűncselekmény megakadályozása érdekében szükséges. Kényszerítőeszköz alkalmazható továbbá azzal a személlyel szemben is, aki a bv. szerv által fogva tartott személy életét, testi épségét, személyes szabadságát vagy a fogva tartás biztonságát sérti, illetve veszélyezteti. Az alkalmazásra olyan személlyel szemben is lehetőség van, aki a bv. szerv területén annak rendjét, biztonságát sértő vagy veszélyeztető magatartást tanúsít, a bv. szerv, illetve a személyi állomány tagja ellen támad, vagy a személyi állomány tagját a feladatának ellátásában akadályoz, illetve intézkedésre kényszerít, továbbá a bv. szerv vagyonát rongálja és azt felhívás ellenére sem hagyja abba. A kényszerítőeszköz alkalmazását a szolgálati előjárónak haladéktalanul jelenteni kell. A kényszerítőeszköz alkalmazásának a jogszerűségét a bv. szerv parancsnoka köteles megvizsgálni, majd álláspontjáról a kényszerítőeszköz alkalmazásától számított nyolc napon belül értesíti azt, akivel szemben a kényszerítőeszközt alkalmazták. Ha a kényszerítőeszközt a bv. szerv parancsnoka alkalmazta, vagy azt az utasítására alkalmazták, annak jogszerűségéről az országos parancsnok foglal állást. A jogszerűtlennek minősített kényszerítőeszköz-használatról az ügyészt nyolc napon belül, ha pedig a kényszerítőeszköz használata testi sérülést vagy halált okozott, haladéktalanul értesíteni kell.

A kényszerítőeszköz jogellenes alkalmazása súlyosan sérti a fogvatartottakra vonatkozó törvényes bánásmód követelményét. Amennyiben ugyanis a

jogállam végrehajtó szervei és annak tagjai nem tartják tiszteletben a törvényt, sőt nem példamutatók annak betartásában, tevékenységük nem válthatja ki a törvények iránti tiszteletet. A törvényes bánásmód pedig a jogállami végrehajtás alfája és ómegája. Ezért is válthatott ki osztatlan felháborodást és kapott széles médiavisszhangot a Központi Nyomozó Főügyészség előtt a közelmúltban indult egyik büntetőeljárás. A gyanúsítás szerint ugyanis a terheltek, a Budapesti Fegyház és Börtön személyi állományába tartozó – és előzetes letartóztatásba került – körletfelügyelők 2016 novemberében olyan súlyosan bántalmaztak egy fogvatartottat, hogy az a testét és a fejét ért sorozatos ütések és rúgások miatt elhalálozott.

Az intézkedéssel szembeni ellenszegülés megtörésének legenyhébb és leggyakoribb módja a *testi kényszer* alkalmazása, amely fizikai erő (például megfogás, lefogás, ellökés, elvezetés, önvédelmi fogás) alkalmazását jelenti. Testi kényszer az intézkedésnek passzívan ellenszegülő személlyel szemben is alkalmazható. A testi kényszer mellett leggyakoribb eszköz a *bilincs* használata. Alkalmazására a fogvatartott támadásának, szökésének, engedély nélküli eltávozásának és önkárosításának megakadályozására, továbbá az intézkedéssel szembeni ellenszegülés megtörése esetén kerülhet sor. Veszélyesebb esetben a büntetés-végrehajtási szervezetenél rendszeresített *könnygáz, elektromos sokkoló eszköz* vagy *gumibot* alkalmazható. Ezek használatára az életet, a testi épiséget, a személyi szabadságot, illetve vagyonbiztonságot közvetlenül sértő vagy veszélyeztető támadás elhárítása, illetve az intézkedéssel szembeni aktív ellenszegülés megtörése esetén kerülhet sor. A használat feltétele, hogy csak aktív magatartás elhárítására alkalmazhatók. 2015. január 1. napjával egészült ki az 1995. évi CVII. törvény a 20/A. §-sal, ami a traumatikus és irritáló lőszer alkalmazására vonatkozó szabályozást tartalmazza. Ennek értelmében a bv. szervezetenél rendszeresített speciális, nem élet kioltására tervezett *traumatikus lőszerrel, valamint irritáló töltetű lőszerrel leadott lövés* alkalmazható az életet, a testi épiséget közvetlenül sértő vagy veszélyeztető támadás elhárítására, valamint a fogvatartott szökésének megakadályozására, megszökése esetén elfogására. A kényszerítőeszközök körében sajátos helyet foglal el a *szolgálati kutya*, amelynek alkalmazását az ellenszegülés súlyától függően, többféle módon is lehetővé teszi a jogszabály.

A legsúlyosabb kényszerítőeszköznek a *lőfegyverhasználat* minősül, ezért a törvény azt további, szigorú feltételekhez köti. Lőfegyverhasználatnak csak a szándékos, személyre leadott lövés minősül, a figyelmeztető lövés, továbbá a tömegosztatás, rendfenntartás céljából alkalmazott riasztólövés, valamint a speciális, nem élet kioltására tervezett traumatikus lőszerrel, irritáló töltetű lő-

szerrel leadott lövés nem. A lőfegyverhasználatra a hivatalos állomány tagjának saját elhatározásából vagy az arra jogosított előjáró utasítására kerülhet sor. Kötelékben való fellépés esetén lőfegyver csak az előjáró utasítására használható. A lőfegyverhasználatot sorrendben meg kell előznie a felhívásnak, hogy a felhívott személy az intézkedésnek tegyen eleget; más kényszerítőeszköz alkalmazásának, figyelmeztetésnek, hogy lőfegyverhasználat következik; majd a figyelmeztető lövésnek. A megelőző intézkedések részben vagy teljesen mellőzhetők, ha az eset összes körülménye miatt ezek megtételére nincs idő és a késedelem az élet közvetlen veszélyeztetésével járna. A törvény tiltja a lőfegyverhasználatot akkor, ha az olyan személy életét vagy testi épségét veszélyeztetné, akivel szemben a lőfegyverhasználat feltételei nem állnak fenn, vagy amennyiben az intézkedés célja tárgyra vagy állatra leadott lövéssel is elérhető. Tilos a lőfegyvert használni egyebek között a fogvatartott szökésének megakadályozására, illetve szökése esetén elfogására. A lőfegyver használatának eseteit a törvény 22. §-ának (3) bekezdése tartalmazza. Hangsúlyozni szükséges, hogy 2007. június 1. napja előtt lehetőség volt lőfegyver használatára a fogvatartott szökésének megakadályozása és elfogása céljából is, ezt azonban a 2007. évi XXVII. törvény – az Alkotmánybíróság 257/B/2004. AB határozatára figyelemmel – megszüntette. A lőfegyverhasználatról a büntetés-végrehajtási szerv parancsnoka az illetékes ügyészt haladéktalanul köteles tájékoztatni.

A FOKOZATVÁLTÁS MÚLTJA ÉS JELENE

A jogintézmény rövid hazai története az 1978. évi IV. törvény hatálybalépéséig

SZÚCS András

A végrehajtási fokozatnak a végrehajtás menetében történő bíróság általi megváltoztatása Magyarországon öt évtizedes múltra tekint vissza, alkalmazásának lehetőségét a Büntető Törvénykönyvről szóló 1961. évi V. törvényt módosító 1966. évi 20. számú tvr. teremtette meg. A jelzett jogszabállyal azonos időpontban lépett hatályba az 1966. évi 21. számú tvr., amely céljaiban, elveiben és tartalmában megközelítette az európai normákat.¹ A szemléletében minőségi áttörést képviselő új szabályozás az elítéltek átnevelését, morális átalakítását tűzte ki célul, a törvényerejű rendelet végrehajtására kiadott, és az elítéltek jogait tartalmazó Büntetés-végrehajtási Szabályzat az elítéltet jogi szempontból a végrehajtás alávetett tárgyából annak alanyává emelte.² Az 1966. évi 20. számú tvr. a fokozottabb egyéniesítésnek utat engedve, az addigi két *végrehajtási mód* (börtön és büntetés-végrehajtási munkahely) helyett a szabadságvesztésnek négy *végrehajtási fokozatát* állapította meg: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított büntetés-végrehajtási munkahelyet és a büntetés-végrehajtási munkahelyet.³ A tvr. a bíróság feladatává tette, hogy ítéletében rendelkezzen a kiszabott szabadságvesztés végrehajtási fokozatáról. A jogszabály – döntően az elítélt átnevelhetőségét szem előtt tartva⁴ – azt is előírta, hogy az ítéletben milyen esetben milyen végrehajtási fokozatot kell meghatározni, megengedte azonban, hogy a bűnösségi körülményekre tekintettel a bíróság – kivételesen –

¹ LŐRINCZ József: A hazai büntetés-végrehajtás fejlődése a kiegyezéstől napjainkig. *Rendvédelem-történeti Füzetek* (Acta Historiae Preasidii Ordinis) 2005/14. 61.

² VÓKÓ György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 58.

³ 1966. évi 20. számú tvr. 1. § (1) bek.

⁴ Vö. GLÁSER István: *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975. 174.

egy fokozattal enyhébb vagy súlyosabb végrehajtási módot jelöljön ki. A tvr. emellett arra is lehetőséget nyújtott, hogy „a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében illetékes bíróság” az elítéltet a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartás és átlagon felül végzett munka esetén a büntetésének hátralévő részére eggyel enyhébb végrehajtási fokozatba helyezze.⁵ A döntés bírósághoz telepítését a jogalkotó a törvényesség biztosításához fűződő érdek kielégítésével indokolta.⁶ Kiemelést érdemel, hogy a jogszabály nem elégedett meg az elítélt passzív szabálykövetésével, hanem aktív tevékenységet, „átlagon felüli munkavégzést” követelt meg a jogintézmény alkalmazásának feltételként. (A tvr. miniszteri indokolása szerint az előírt feltételek meglétéből az elítélt könnyebb átnevelhetőségére lehet következtetni.)

A Büntető Törvénykönyv 1971. évi Novellája, a 28. számú tvr. a növekvő bűnözésre adott válasz jegyében visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést, és szigorításokat rendelt el a visszaeső bűnözőkkel szemben. Megváltozott a szabadságvesztés négy végrehajtási fokozatának elnevezése is (fegyházra, szigorított börtönre, börtönre és fogházra). A szigorítások ellenére a jogszabály a végrehajtási fokozatok megváltoztatásának vonatkozásában módosítást nem tartalmazott.

E tekintetben az utolsó változást az 1978. évi IV. törvény⁷ hatálybalépése hozta, amely jelentősen módosította a jogintézmény arculatát. A Bv. tvr. megalkotásával és az 1978. évi IV. törvény azonos időben történő hatálybalépésével megjelent Magyarországon a büntetés-végrehajtási bíró, akinek egyik legfontosabb feladatául a jogalkotó a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását jelölte ki.⁸ A Bv. tvr. az 1961. évi 21. tvr. szellemét követi, annak túlzott optimizmusa nélkül. A szabadságvesztés végrehajtásának céljaként már nem az elítélt átnevelését határozza meg, hanem annak elősegítését, hogy az elítélt szabadulása után beilleszkedjék a társadalomba, és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől. Ehhez a célmegjelöléshez képest a nevelés, csakúgy mint a joghátrány érvényesítése a speciális megelőzésnek csupán eszköze lehet.

⁵ 1966. évi 20. számú tvr. 2. § (3) bek.

⁶ Lásd az 1966. évi 20. számú tvr. indokolásának 6. pontját.

⁷ Az 1978. évi IV. törvényben a büntetés céljaként a generális és a speciális prevenció került meghatározásra.

⁸ A Bv. tvr. hatálybalépéséig az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölése tárgyában az 1973. évi I. törvény 358. §-a alapján a bv. intézet helye szerint illetékes megyei bíróság által kijelölt bíró különleges eljárásban döntött.

1. Az 1978. évi IV. törvény hatálybalépése és a 2012. január 1. között alkalmazandó magyar szabályozás dogmatikai elemzése és kritikája

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására a jogerős ítélet meghozatala után, a szabadságvesztés végrehajtása során kerülhet sor. A végrehajtási fokozat megváltoztatásáról szóló döntés meghozatala a bv. bírót, a „büntetés-végrehajtás bíróját” illeti meg, abban az ítélő bíróság nem vesz részt. A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása tehát egyértelműen a büntetés-végrehajtási jog intézménye, a rá vonatkozó alapvető előírások egy része a magyar jogrendszerben korábban⁹ mégis a Büntető Törvénykönyvben, és nem a Bv. Kódexben nyert elhelyezést.

A szabadságvesztés végrehajtási fokozatát (fegyházat, börtönt vagy fogházat) a büntetést kiszabó bíróságnak az ítéletben kell meghatároznia. Az 1978. évi IV. törvény azonban már kezdettől fogva lehetővé tette, hogy a bíróság (bv. bíró) megváltoztassa az ítéletben meghatározott fokozatot, és az elítéltet eggyel enyhébb, illetve szigorúbb fokozatba utalja, a jogalkotó ugyanis azt az álláspontot képviselte¹⁰, hogy az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása arra utalhat, hogy a büntetés céljának elérésére nem az ítéletben meghatározott fokozat alkalmas. A törvény arra is módot adott, hogy a bíróság az elítéltet szigorúbb vagy enyhébb fokozatba helyező határozatát az elítélt megváltozott magatartására tekintettel hatályon kívül helyezze (ezáltal a szabadságvesztést az eredetileg meghatározott fokozatban kell végrehajtani).

Nyilvánvaló, hogy az 1978. évi IV. törvény 46. §-a a korábban alkalmazott megoldásnál jóval szélesebb jogkört biztosított a végrehajtási fokozat megváltoztatása tekintetében a bíróság részére, ezzel erősítve a jogintézmény nevelési funkcióját. Itt kell megjegyezni, hogy a végrehajtási fokozat megváltoztatásának nevelő hatását az is fokozta, hogy általa nem csupán a végrehajtás rendje lett szigorúbb vagy enyhébb. A feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontja ugyanis határozott tartamú szabadságvesztés esetén fő szabály szerint a szabadságvesztés végrehajtási fokozatához igazodott, ezért a fokozat módosítása általában megváltoztatta a büntetésnek azon tartamát is, amelynek elteltével a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége megnyílt.¹¹ Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy

⁹ 2012. január 1-jét megelőzően.

¹⁰ Lásd az 1978. évi IV. törvény 46. §-ának indokolását.

¹¹ Ez alól kivételt képeztek azok az esetek, amelyekben az elítélt az ítéletet hozó bíróság rendelkezése nyomán a büntetése fele részének letöltése után feltételes szabadságra volt bocsátható, függetlenül attól, hogy a szabadságvesztést melyik fokozatban töltötte, és

amennyiben a bv. bíró döntésének következtében az elítélt enyhébb végrehajtási fokozatba került, korábban szabadulhatott feltételelesen, mint az eredetileg meghatározott fokozatban, ha pedig büntetésének hátralévő részét szigorúbb fokozatban kellett letöltenie, akkor később részesülhetett ebben a kedvezményben.

A 2012. január 1. előtt hatályos törvényszöveg vizsgálata során különös figyelmet kell szentelnünk a végrehajtási fokozat megváltoztatására okot adó feltételek értelmezésének. Az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésére alapul szolgáló kifogástalan magatartás nem jelentett mást, mint hogy a fogvatartott magatartásával szemben a büntetés végrehajtása alatt egyetlen objektív kifogás sem merült fel, vagyis ezen időszak alatt egyetlen bűncselekményt vagy fegyelmi vétséget nem valósított meg. E meghatározás alapján nem volt kifogástalannak nyilvánítható például annak az elítéltnak a magatartása, akit fegyelmi vétség elkövetése miatt fenyítés kiszabása helyett a bv. intézet nevelője kioktatásban részesített¹².

E helyen célszerű rámutatni arra is, hogy a problémamentes viselkedés nem azonos a dicséretes vagy a kimagaslóan jó magatartással, az ugyanis elérhető passzív szabálykövetéssel is. Véleményem szerint ebben mutatkozott meg a korábbi szabályozás egyik alapvető hiányossága: az elítéltet a meggyőződés nélküli, börtönkonform magatartás tanúsításában tette érdekeltté, s nem motiválta őt a személyiségét átfőmálni képes, nagyobb erőfeszítések kifejtésére.

A szigorúbb végrehajtási fokozatba helyezés feltétele a „büntetés-végrehajtás rendjének ismételt és súlyos megzavarása” volt, ami azt jelentette, hogy eseti fegyelmezetlenség (még ha súlyosnak is minősült) vagy többszöri csekély súlyú rendzavarás nem adhatott alapot a szigorúbb fokozat alkalmazására. A büntetés-végrehajtás rendje a büntetés-végrehajtási szervezet feladatkörébe tartozó, személyi szabadság elvonásával járó büntetőjogi és egyéb (büntetőeljárás-jogi, szabálysértési és idegenrendészeti) jogkövetkezmények végrehajtásának rendszerét, módjait megállapító szabályok összessége által meghatározott állapotot (a végrehajtás személyi és anyagi-tárgyi feltételeit), valamint folyamatot (a büntetés-végrehajtási intézetbe befogadástól az intézet végleges elhagyásáig terjedő időszak valamennyi tudatosan irányított programját vagy megengedett eseményét, történéseit) jelenti.¹³

természetesen azok is, ahol az elítélt feltételes szabadságra bocsátása a törvény rendelkezése folytán kizárt volt.

¹² 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 8. § (2) bek. a) pont.

¹³ Vö. CSERNYÁNSZKY Lajos – HORVÁTH Tibor – HEYLMANN Katalin – KABÓDI Csaba – LŐRINCZ József – NAGY Ferenc – PALLO József: *Büntetés-végrehajtási jog*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2007. 81.

A büntetés-végrehajtás rendjének megzavarását megvalósító fogvatartotti cselekmények köre nem volt pontosan meghatározható, mindazonáltal e téren a jogalkalmazó számára jelentős segítséget nyújtott a fogvatartottak által elkövethető fegyelmi vétség jogszabályi definíciója. E szerint a fogvatartott akkor követett el fegyelmi vétséget, ha a büntetés-végrehajtás rendjét *vétkesen megszegte* (illetőleg más fogvatartottat erre szándékosan rábírt, vagy más fogvatartottnak ehhez szándékosan segítséget nyújtott).¹⁴ Álláspontom szerint az 1978. évi IV. törvény 46. §-ának (1) bekezdésében szereplő, „a büntetés-végrehajtás rendjének megzavarása” és „a büntetés-végrehajtás rendjének megszegése” ugyanazt a fogvatartotti cselekményt feltételezte, tekintettel arra, hogy a rend megszegése szükségszerűen együtt jár a rend bizonyos fokú megzavarásával. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy bár a Btk. nem határozta meg feltételként a szigorúbb fokozatba helyezéshez a büntetés-végrehajtás rendjének *vétkes megzavarását*, nyilvánvaló, hogy annak *vétlen megzavarása* nem okozhatta a szigorúbb rezsim (kvázi szankció) alkalmazását, mint ahogy a végrehajtás rendjének *vétlen megszegése* sem járhatott együtt fegyelmi felelősségre vonással, illetve fegyelmi fenytéssel.

A rendzavarás „súlyosságának” követelményként történő előírásával a jogalkotó minden bizonnyal azt kívánta kifejezni, hogy a szigorúbb fokozat kijelölése kisebb súlyú rendzavaró cselekmények esetén nem indokolt, mindazonáltal a gyakorlatban előforduló esetekben a súlyosság megítélése a jogalkotói szándék figyelembevételével mellett végső soron a bv. bíró kompetenciájába tartozott.

Nem tekinthetünk el annak hangsúlyozásától, hogy az enyhébb, valamint a szigorúbb fokozat alkalmazása kifogástalan magatartás tanúsítása, illetőleg a büntetés-végrehajtás rendjének súlyos és ismételt megzavarása esetén is csupán lehetőség volt, vagyis a bv. bírót döntése meghozatalakor az előírt kritériumok megállapítása esetén is mérlegelési jog illette meg. Joggal vetődik fel a kérdés: vajon milyen szempont(ok) alapján kellett ezt a mérlegelést a bv. bírónak elvégeznie. Ahogy az az 1978. évi IV. törvény indoklásában is olvasható, az elítélt megváltozott magatartásából lehetett arra következtetni, hogy a büntetés célja az eredetileg meghatározott végrehajtási fokozattól eltérő fokozatban volt elérhető. A bv. bírónak tehát a döntés meghozatalakor értelemszerűen azt is vizsgálnia kellett, hogy a büntetés célja az ítéletben megjelölt fokozatban, vagy annál eggyel enyhébb, illetőleg szigorúbb fokozatban érhető-e el. Mivel a büntetés végrehajtása alatt a speciális megelőzés kerül előtérbe, magától értetődik,

¹⁴ 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 2. § (1) bek.

hogy a fokozat megváltoztatására is a büntetés e céljának megvalósulására tekintettel kerülhetett sor.

Fontos megjegyezni, hogy a bv. bíró a büntetés végrehajtása során csak egy esetben enyhíthette, illetve szigoríthatta a végrehajtási fokozatot, az tehát nem fordulhatott elő, hogy az elítélt a büntetését fegyházfokozatban kezdte meg, és fegyházfokozatból szabadult.¹⁵

Az 1978. évi IV. törvény 46. §-ának (2) bekezdése a bv. bíró számára akkor tette lehetővé az „eredeti állapot helyreállítását”, ha az elítélt magatartása az enyhébb vagy a szigorúbb végrehajtási fokozatban megváltozott. Azt a törvény nem határozta meg, hogy a „magatartás megváltozásának” milyen mérvűnek kell lennie, illetőleg miben kell megnyilvánulnia ahhoz, hogy a végrehajtási fokozat ismételt megváltoztatása legyen indokolt. Annyi azonban bizonyos, hogy a korábbi döntés megváltoztatásához az elítélt magatartásának olyan mértékben és olyan időtartamon keresztül kellett eltérnie a döntés előtt tapasztalttól, amelyből alappal lehetett arra következtetni, hogy a büntetés célja csak az eredetileg meghatározott végrehajtási fokozatban érhető el.

Az 1978. évi IV. törvény 46. §-ának (3)¹⁶ bekezdése kimondta, hogy a jogintézmény életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során nem alkalmazható. Miután az életfogytig tartó szabadságvesztést mindig fegyházban kellett végrehajtani, ilyenkor a szigorúbb fokozatba helyezés ab ovo kizárt volt, vagyis az említett rendelkezés valójában az enyhébb (börtön) végrehajtási fokozatba helyezést zárta ki. E törvényi előírás miniszteri indokolása alapján általa *egyértelművé vált*, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezés nem alkalmazható. Ez a magyarázat nehezen értelmezhető, hiszen a módosítást megelőzően semmi nem tilalmazta, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása során a bv. bíró – az elítélt kifogástalan magatartása esetén – a fegyházfokozatot börtönre enyhítse. A tilalom törvénybe iktatását azonban természetesen nem az elfogadható jogalkotói indokolás hiánya miatt tekinthettük aggályosnak, hanem azért, mert az azokban az esetekben gátolta meg a progresszivitás érvényre juttatását, amelyekben erre a legnagyobb szükség mutatkozott volna. Az életfogytig tartó szabadságvesztés

¹⁵ Kizárólag grammatikai értelmezés útján a vonatkozó törvényi rendelkezés ezzel ellentétes értelmezéséhez is el lehetett volna jutni. E szerint egyszerre csak eggyel lehetett volna enyhíteni, illetve szigorítani a végrehajtási fokozatot, de később a büntetés végrehajtása alatt ismételt szigorítás vagy enyhítés lett volna lehetséges (egy fokozattal), ez azonban a perbíróság által kiszabott szankció olyan mértékű módosítását jelentette volna, amelyet a bírói gyakorlat és a tudományos szakirodalom is egyöntetűen elutasított.

¹⁶ Az említett rendelkezéssel az 1978. évi IV. törvény 46. §-át a 2007. évi XXVII. törvény egészítette ki.

során az elítélt rendkívül hosszú időn át a szabad élet körülményeitől legtávolabb álló, lehető leghigorúbb rezsimben kénytelen tölteni a büntetését. Ez alatt az emberi léptékkal mérve rendkívül hosszú idő alatt az elítélt teljesen elszokik a börtön falain kívüli világtól, független személyiségből a büntetés-végrehajtási intézet sajátos elvárásaihoz adaptálódó, önállóságát veszítő egyénné válik. Az életfogytig tartó szabadságvesztés okozta börtönártalmak csökkentése, illetve a társadalomba való beilleszkedés elősegítése érdekében (ha a feltételes szabadságra bocsátás nem kizárt) az elítéltek e speciális csoportjánál az általában tapasztaltnál is fontosabb – érdemesség esetén – az enyhébb fokozat kijelölése. Sajnálatos módon az elemzés tárgyát képező szabályozás ezzel szemben a büntetés retributív jellegét helyezte túlzottan előtérbe.

A végrehajtási fokozat megváltoztatásával kapcsolatos bv. bírói tevékenység sarkalatos eljárási szabályait a Bv. tvr. tartalmazta. Ennek 7. §-a eredetileg csupán a büntetés-végrehajtási intézetet jogosította fel arra, hogy a bv. bírónál kezdeményezze a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását, ezért a korábbi jogalkalmazási gyakorlat szerint az elítélt és védője azt nem kérelmezhetette.

A kezdeményezési jogosultság vonatkozásában gyökeres fordulatot jelentett a 248/B/1998. AB határozat. Az Alkotmánybíróság a Bv. tvr. 7. §-a alkotmányellenességének utólagos megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt elutasító határozatának indokolásában az addigi bírói gyakorlattal gyökeresen ellentétben álló jogi álláspontra helyezkedett. A taláros testület rámutatott, hogy az elítélt által személyesen és külön engedély nélkül, illetőleg a védője útján párhuzamosan is gyakorolható jogok közül a Bv. tvr. 36. §-a (1) bekezdésének g) pontjában megjelenő „általános körű kérelmezési és panaszjog, valamint az e szakaszban is érvényesülő jogorvoslati jog együttesen hivatottak biztosítani, hogy az elítélt a büntetés-végrehajtás folyamatában ne váljék kiszolgáltatottá és a legszélesebb körben érvényesüljön a végrehajtás egésze feletti bírósági, illetve ügyészségi kontroll”. Az Alkotmánybíróság idézett határozatában kifejtette, hogy a jogszabályban biztosított széles körű kérelmezési jog biztosítja az elítélt és a védő számára azt is, hogy eljárást kezdeményezzenek mindazokban az esetekben, amikor akár az ügyészségnek, akár a bíróságnak, akár a bv. intézetnek kötelessége valamely az elítélt érdekkörébe tartozó intézkedést hivatalból megtenni. A hivatalból történő eljárás jogszabályi rögzítése – az okfejtés szerint – önmagában nem zárja ki, hogy az érintettek kérelmezzék, indítványozzák ennek az eljárásnak a lefolytatását, kifejezett kizáró rendelkezés hiányában pedig a Bv. tvr. 36. §-a (1) bekezdésének g) pontjában szabályozott, a szabadságvesztés végrehajtása alatt biztosított általános kérelmezési jog alapján az elítélt és védője kezdeményezhette a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását.

A határozat indokolása szerint a kérelem előterjesztésével kapcsolatban sem a Bv. tvr., sem más jogszabály nem állított fel időbeli korlátokat sem, továbbá nem volt olyan tartalmú szabályozás sem, amely a bv. bírót arra jogosította volna fel, hogy az elítélt – akár többszörös – kérelmével ne foglalkozzék.

Az alkotmányosság legfőbb őrei tehát a korábbi bírói gyakorlattól eltérő jogértelmezés mellett foglaltak állást, mindez azonban nem vezetett automatikusan a kialakult joggyakorlat megváltoztatásához. Az Alkotmánybíróság határozatainak indokolása általában hatással van ugyan a jogi közgondolkodásra, a határozatok kötelező ereje azonban csupán azok rendelkező részében manifesztálódik.

Az országos bv. bírói gyakorlat az ismertetett új álláspont hatására megosztottá vált. Találkozhattunk olyan esettel, amelyben a bv. bíró a nemleges intézeti javaslattal továbbított elítélti kérelmet érdemben elbírálta, de olyan ügy is előfordult, amelyben az eljárás megszüntetése mellett az elítéltnak és védőjének kérelmét a bíróság – tényleges intézeti előterjesztés hiányára hivatkozva – elutasította (ez volt a leggyakoribb). Emellett említést érdemelnek még azok az esetek, amelyekben a bv. bíró a nemleges intézeti javaslattal megküldött elítélti kérelemre alakszerű határozat hozatala nélkül arról tájékoztatta a kérelmezőt, hogy a kérelem vonatkozásában csak pozitív bv. intézeti előterjesztés esetén van hatásköre eljárni. A jogbiztonság alkotmányos alapelvének érvényesülése, és ezzel együtt a jogalkalmazási gyakorlat egységesítése iránti igény rövidesen jogegységi határozat meghozatalát tette volna indokolttá, ha a jogalkotó nem tett volna határozott lépéseket a világos jogi szabályozás kialakítása érdekében.

A 2006. április 1-jétől megváltozott normaszöveg szerint a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását¹⁷ az elítélt vagy védője is kezdeményezhette. A kérelmet a bv. intézet – értékelő véleményével és javaslatával együtt – tizenöt napon belül volt köteles a bv. bíróhoz továbbítani. A jogalkotó a változtatás indokaiként a joggyakorlat egységesítésének szükségességét, valamint az elítéltek érintett jogának legteljesebb jogszabályi biztosítását jelölte meg.¹⁸ A jogszabály módosítása mellett azonban egyéb praktikus érv is felmerült, hiszen az elítélti jogérvényesítés maradéktalan biztosítása mellett a visszaélésszerű joggyakorlás lehetőségének kizárása is szükségessé vált. Ennek érdekében a Bv. tvr. 7. §-ának (2) bekezdése így rendelkezett: „Ha az egy éven belül ismételt előterjesztett

¹⁷ Pontosabb lett volna a jogszabály szövege, ha az elítélt és védője számára csak az enyhébb fokozatba helyezés kérelmezését engedte volna meg, a vonatkozó szabályozás mellett ugyanis elvileg lehetőség nyílt arra is, hogy e személyek kérelme az elítélt szigorúbb fokozatba helyezésére irányuljon.

¹⁸ Lásd a Bv. tvr.-t módosító 2006. évi LI. törvény 274. §-ának indokolását.

kérelem új körülményre nem hivatkozik, az értékelő vélemény és a javaslat elkészítését a büntetés-végrehajtási intézet mellőzheti.”

El kell ismerni, hogy a vázolt szabályozás valóban segítséget nyújtott abban, hogy az elítélt és védőjének rövid időközönként előterjesztett kérelmei ne okozzák a büntetés-végrehajtási intézet tevékenységének indokolatlan és aránytalan megnehezítését. A Bv. tvr. előírásai azonban nem nyújtottak hasonló „védelmet” a bv. bírák és a bv. bírói eljárásban közreműködő ügyészek számára. A szabályozás – vitathatóan – lehetőséget nyújtott arra is, hogy az elítélt és védője akár már a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésekor kérhesse az enyhébb fokozatba helyezést, holott nyilvánvaló, hogy az elítéltnak ekkor még nem értékelhető a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása.

2. A jogintézmény szabályozása 2012. január 1-jétől a Bv. tvr. hatálybalépéséig

Az előzőekben bemutatott szabályozással kapcsolatban annak idején több kritikai észrevétel, illetve módosító javaslat is megfogalmazódott a szakirodalomban.¹⁹

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatását szabályozó, 2012. január 1. óta hatályos joganyag elemzése során megállapíthatjuk, hogy a vonatkozó rendelkezések megalkotásánál – amely egyébként egyértelműen a szigorítás jegyében történt – a jogalkotó figyelemmel volt a gyakorlatban jelentkező problémákra (s talán a gyakorlati szakemberek által megfogalmazott javaslatokra is).

A jogintézményre vonatkozó jogi előírások szinte kizárólagosan a Bv. tvr.-be kerültek át, az 1978. évi IV. törvény 46. §-ának (1) bekezdése csupán arra utalt, hogy a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásáról a bíróság „a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvényben meghatározottak szerint rendelkezhet”. A választott jogtechnikai megoldás kissé furcsának tűnik, ehelyett következetesebb lett volna a Btk. 46. §-a teljes tartalmának a büntetés-végrehajtási kódexbe való „áttelepítése”. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvényre utalás feltehetően a jogalkotó azon szándékát volt hivatott kifejezni, hogy e tárgyban majdan törvényt kíván alkotni (bár a vonatkozó életviszonyokat akkor még legmagasabb szinten egy törvényerejű rendelet szabályozta).

¹⁹ Lásd például Szűcs András: A végrehajtási fokozat megváltoztatásának elméleti és gyakorlati kérdései. *Börtönügyi Szemle*, 2009/4. 18.; Szűcs András: A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatásáról. *Jogtudományi Közlöny*, 2011/3. 198.

A büntetési cél vizsgálatának előírása megjelent e szabályozásban, kifogásolható módon azonban csupán az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezésnél említette azt a Bv. tvr. szövege²⁰. A normaszöveg olvasásakor a szigorúbb végrehajtási fokozatba helyezéssel kapcsolatban könnyen arra a téves következtetésre juthatnánk, hogy a bv. bírónak e döntés meghozatalakor a büntetési cél elérésére nem kellett figyelemmel lennie, de valójában csak kodifikációs pontatlanság nehezítette a helyes jogértelmezést, hiszen a Btk. indokolásának vonatkozó része továbbra is irányadónak volt tekintendő.

Ezzel szemben tényleges változásként értékelhető a korábbi szabályozáshoz képest, hogy a szigorúbb fokozat kijelöléséhez már egyetlen büntetés-végrehajtás rendjét vétkesen megzavaró magatartás is elegendőnek bizonyult, ha az súlyosnak minősült, illetőleg a büntetés-végrehajtás rendjének többszöri, súlyosnak nem tekinthető megzavarása is megalapozta a szigorúbb végrehajtási fokozat kijelölését. A szigorúbb végrehajtási fokozat kijelölésére vonatkozó kritériumok immár hasonlóságot mutattak az enyhébb végrehajtási szabályok (EVSZ) alkalmazásának megszüntetéséhez alapul szolgáló feltételekkel, hiszen a Bv. tvr. szabályozása *ismételt vagy súlyos* szabályszegést kívánt meg az EVSZ nyújtotta kedvezmények megszüntetéséhez is.

Továbbra is változatlan formában maradt fenn a bv. bíró számára az a lehetőség, hogy megváltozott magatartására figyelemmel visszahelyezhette az elítéltet eredeti végrehajtási fokozatába. A büntetési cél vizsgálatának említése tehát e bírói döntés szabályozásánál is elmaradt, megtartotta ugyanakkor a jogalkotó a meglehetősen szubjektív elbírálást megengedő „megváltozott magatartás” terminológiát.

A jogalkotó a korábbi jogi szabályozás pozitív elemeiből is „átörökített” néhányat. Fennmaradt a feltételes szabadságra bocsátás esedékességének a végrehajtási fokozathoz kötöttsége, így a fokozat megváltoztatásának nevelési funkciója – helyeselhetően – továbbra is rendkívül erőteljesen érvényesült. Ezen túlmenően az e tekintetben változatlan normaszövegre figyelemmel a büntetés végrehajtása alatt az elítélt továbbra is csak eggyel enyhébb, illetve szigorúbb végrehajtási fokozatba kerülhetett.

Az enyhébb végrehajtási fokozat alkalmazásának feltételeit illetően az előző szabályozáshoz képest markáns változás következett be. Az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésénél kötelezően figyelembe veendő (de nem kizárólagosan figyelembe vehető) körülmények száma jelentősen megnövekedett, és ez több szempontból is pozitív változásként értékelhető. A releváns körülmények számá-

²⁰ Bv. tvr., 28/A. § (1) bek.

nak „szaporodása” ugyanis egyrészt azzal a természetes következménnyel járt, hogy a jogalkalmazó bíró szubjektív értékítéleten alapuló mérlegelési jogának gyakorlásakor megfelelő támpontokat kapott, tehát munkája egyszerűbbé, egyúttal döntésének szakszerűsége könnyebben ellenőrizhetővé vált. Másrészt azáltal, hogy az enyhébb fokozatba kerüléshez nem volt elegendő a „kifogástalan magatartás” tanúsítása, hanem a bv. bírónak a döntését egyebek között az elítélt „szabadságvesztés végrehajtása alatt tanúsított magatartására” figyelemmel kellett meghoznia, az elítélt passzív szabálykövetése nem volt feltétlenül elegendő a kedvezmény elnyeréséhez. Az értékelés szempontjai között találunk olyanokat, amelyeket az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása tárgyában hozott döntéskor is számításba kellett venni (például az elítélt személyisége, előélete stb.), az enyhébb végrehajtási fokozatnál azonban növműként jelent meg az *egészségi állapot*²¹, valamint a *társadalomba való beilleszkedési készség*²².

A tárgyalt szabályozás az EVSZ esetében alkalmazott megoldáshoz hasonlóan kizáró okokat is tartalmazott. E kizáró okok tekintetében a jogalkotó mértéktartóbbnak bizonyult, mint az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását kizáró körülmények kodifikációja során. Az idő előtti, alaptalan kérelmek visszaszorítása érdekében az EVSZ alkalmazására vonatkozó időtartamlimitekkel harmonizáló tilalmak kerültek bevezetésre. Az egyéb kizáró okok²³ létének indoka nyilvánvalóan az volt, hogy az erőszakos többszörös visszaesőket, az életfogytig tartó szabadságvesztést töltőket (2013. július 1-jétől már csak a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélteteket), valamint a bünszervezetben elkövetett bűncselekmény miatt elítélt személyeket a jogalkotó eleve érdemtelennek találta arra, hogy ebben a kedvezményben részesülhessenek.

Azáltal, hogy a 2013. július 1-jétől hatályos Btk. a fokozatváltásra már utaló rendelkezést sem tartalmaz, következetesen érvényre jutott az a helyeselhető felfogás, amely szerint a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának a megváltoztatása nem a büntető anyagi jog, hanem a büntetés-végrehajtási jog intézménye. Ennek ellenére a Btk. hatálybalépése közvetett módon mégis jelentős hatást gyakorolt a fokozatváltásnak a büntetés-végrehajtásban betöltött szerepére, mivel a Btk. szerint a feltételes szabadság legkorábbi időpontja már

²¹ A terhelt megváltozott (rosszabbodott) egészségi állapotának a speciális prevenció cél megvalósítása szempontjából nyilvánvalóan lehet jelentősége.

²² Ez a terminus technicus némi hasonlóságot mutat a feltételes szabadságra bocsátásnál vizsgálandó törvénytisztelő életmód folytatására irányuló készséggel. E készség meglétére utal például az, ha az elítélt a sértett kárát megtéríti, de az is, ha az elítélt szabadulása utáni munkalehetőség megszerzése érdekében igazolhatóan konkrét lépéseket hajt végre.

²³ A Bv. tvr. 28/A. § (3) bek. c)–e) pontjai.

nem a végrehajtási fokozatokhoz igazodik. Ez azt idézi elő, hogy azoknál a szabadságvesztés-büntetéseknel, amelyeket a Btk. alkalmazásával szab ki a bíróság, a fokozatváltás nem vezet a feltételes szabadság legkorábbi időpontjának módosulásához, s így sajnálatos módon a jogintézmény nevelő hatása is kevésbé érvényesül.

Mindenképpen érdemes megemlíteni még a vonatkozó eljárási szabályokat érintő két, 2013. július 1-jétől hatályos módosítást. Az eljárás gyorsítását és az adminisztratív terhek csökkentését célozta az a változtatás, hogy az enyhébb fokozat kijelölése iránti előterjesztésről, illetve kérelemről a bv. bíró az iratok alapján hozhatta meg a döntését. Ugyanezen okokból a törvény lehetővé tette továbbá azt is, hogy ha az enyhébb fokozat kijelölését a törvény kizárta, vagy hat hónapon belül olyan újabb kérelmet nyújtottak be, amelyben az elítelt vagy a védő új körülményre nem hivatkozott, a bv. bíró a határozatát nem volt köteles érdemben indokolni.

3. A hatályos szabályozás

Kétségtelen, hogy a jogintézmény hatályos szabályozása alapvetően megegyezik a Bv. tvr. korábbi vonatkozó rendelkezéseivel, ha azonban a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényben (Bv. tv.) helyet foglaló jelenlegi szabályozást alaposan megvizsgáljuk, és összevetjük az azt megelőzővel, joggal állíthatjuk, hogy az ez idő szerint alkalmazandó rendelkezések néhány olyan pozitív elemet is tartalmaznak, amelyet a Bv. tvr. 2015. január 1. előtt irányadó előírásai indokolatlanul nélkülöztek. E körbe sorolható az a rendelkezés, amely alapján az elítelt vagy a védője az enyhébb fokozat kijelölését leghamarabb az elítelt befogadását követő hat hónap elteltével kezdeményezheti. Hasonló célból és szintén helyeselhetően egy másik időbeli korlát került a szabályozásba azzal, hogy a szigorúbb végrehajtási fokozat kijelölése iránt a bv. intézet csak akkor tehet előterjesztést, ha az elítelt a szabadságvesztésből legalább hat hónapot kitöltött. Ezeknek a rendelkezéseknek nyilvánvalóan az idő előtti, indokolatlan kérelmek, illetve előterjesztések kizárása a célja.

A hatályos szabályozás csak az enyhébb végrehajtási fokozat iránti előterjesztés esetében teszi lehetővé a bv. bíró számára az iratok alapján való döntéshozatalt, míg a Bv. tvr. hasonló tartalmú rendelkezése az elítelt vagy a védő által előterjesztett kérelem vonatkozásában is lehetőséget nyújtott erre a megoldásra. A változtatás oka vélhetően az, hogy a kérelmező számára mindenképpen biz-

tosítani akarta a jogalkotó, hogy a kérelmét a bíróság előtt szóban is előadhassa és amellet ily módon további érveket sorakoztasson fel.

A Bv. tv.-nek az enyhébb fokozat kijelölésére vonatkozó előírásai között ki kell térni egy új, alkalmazást kizáró okra, amely azokra az esetekre vonatkozóan határoz meg minimálisan letöltendő büntetésrészt, amelyekben az elítélt nem bocsátható feltételes szabadságra.²⁴ Addig ugyanis, amíg ez nem vált a szabályozás részévé, bizonytalanságot okozott a gyakorlatban annak a kérdésnek az eldöntése, hogy annak az elítéltnak a részére, aki nem bocsátható feltételes szabadságra, kijelölhető-e enyhébb végrehajtási fokozat.²⁵

4. Javaslatok de lege ferenda

Az utóbbi években végrehajtott módosításokra figyelemmel a szabadságvesztés fokozata megváltoztatásának hatályos szabályozása – álláspontom szerint – alapvetően megfelel a vele szemben támasztható szakmai elvárásoknak, néhány további korrekciót mégis megfontolásra érdemesnek gondolok. Véleményem szerint a jelenleginél nagyobb ösztönző hatással bírna az elítéltek pozitív személyiségfejlődésére, ha az enyhébb fokozatba helyezésre csak átlagon felüli jó magatartás tanúsítása esetén kerülhetne sor. A büntetési cél vizsgálatának kifejezett előírása – a pontosság kedvéért – nemcsak az enyhébb fokozatba helyezésnél, de a szigorúbb fokozat kijelölésénél, illetve a bv. bíró korábbi határozatának hatályon kívül helyezésének esetére is üdvös volna. Végül a jogértelmezés megkönnyítése érdekében célszerűnek tartanám, ha a bv. bíró korábbi határozatának hatályon kívül helyezésére akkor kerülhetne sor, ha az elítélt a büntetés-végrehajtás rendjét ismételten vagy súlyosan megzavarja.

²⁴ Bv. tv. 115. § (2) bek. b) pont.

²⁵ Kifejezett kizáró rendelkezést ugyanis a szabályozás nem tartalmazott, ugyanakkor az egyik kizáró rendelkezés csak azokról az esetekről tett említést, amelyekben az elítélt feltételes szabadságra volt bocsátható.

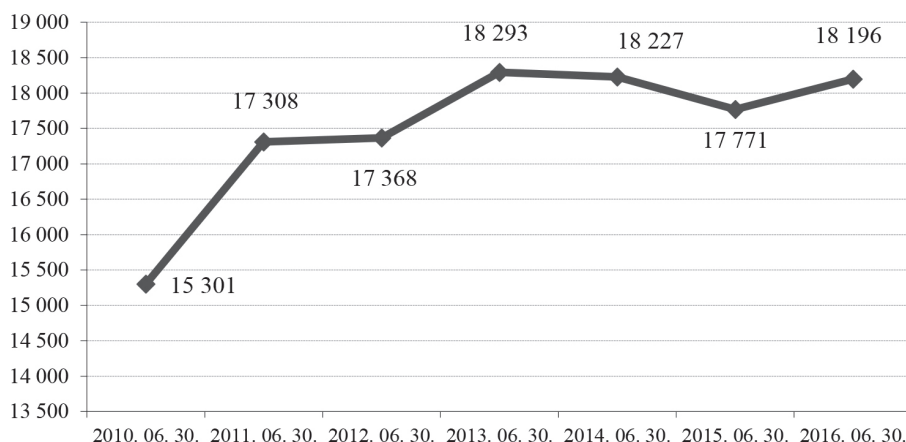
TÚLZSÚFOLT BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI INTÉZETEK – KÁRTALANÍTÁS

VARGA-KORITÁR György

1. A túlsúfolttság és következményei

A büntetés-végrehajtási intézetek Európában, különösen a kelet-közép-európai országokban túlsúfoltak. Ez igaz Magyarországra is.

1. számú ábra: Fogvatartotti létszám alakulása¹

Mint látható, a fogvatartotti létszám 2013-ra meghaladta a tizennyolcezeret, amely az elmúlt években ezen a szinten stabilizálódott. A férőhelybővítési program eredményeként 2015-ben összesen 899 férőhellyel nőtt a büntetés-vég-

¹ Forrás: *Börtönstatistikai Szemle*, 2016/2. 4.

rehajtási intézetek befogadóképessége, ennek köszönhetően az átlagtelítettség csökkent.²

1. számú táblázat: Fogvatartottak létszáma 2011–2016³

	2011. 06. 30.		2012. 06. 30.		2013. 06. 30.		2014. 06. 30.		2015. 06. 30.		2016. 06. 30.	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
előzetesen letartóztatott	4 502	26,0	4 457	25,7	4 846	26,5	4 511	24,7	3 942	22,2	3 803	20,9
elítélt	12 444	71,9	12 568	72,4	12 973	70,9	13 234	72,6	13 321	75,0	13 633	74,9
kényszer-gyógykezelt	186	1,1	182	1,0	167	0,9	158	0,9	162	0,9	164	0,9
elzárásra beutalt	176	1,0	161	0,9	307	1,7	324	1,8	346	1,9	522	2,9
őrizetes	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	74	0,4
összesen:	17 308	100,0	17 368	100,0	18 293	100,0	18 227	100,0	17 771	100,0	18 196	100,0

A fogvatartottak létszámának változását, illetve a különböző végrehajtási fokozatban lévők létszámait megfigyelve kiderül, hogy a fogvatartottak 75 százaléka jogerősen elítélt, ami arányában emelkedést mutat. Tovább emelkedett az elzárásra beutaltak aránya, míg lényegesen csökkent az előzetesen letartóztatottak száma.

2. számú táblázat: Elítéltek végrehajtási fokozat szerinti megoszlása 2011–2016⁴

	2011. 06. 30.		2012. 06. 30.		2013. 06. 30.		2014. 06. 30.		2015. 06. 30.		2016. 06. 30.	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
fegyház	3 023	24,3	3 420	27,2	3 617	27,9	3 785	28,6	4 008	30,1	4 377	32,1
börtön	7 351	59,1	7 399	58,9	7 591	58,5	7 782	58,8	7 684	57,7	7 828	57,4
fogház	1 021	8,2	890	7,1	896	6,9	958	7,2	938	7,0	814	6,0
próbaidő és közérdekű-munka-átváltatás	665	5,3	531	4,2	563	4,3	374	2,8	403	3,0	383	2,8
fk. börtön	200	1,6	191	1,5	161	1,2	177	1,3	159	1,2	129	0,9
fk. fogház	184	1,5	137	1,1	145	1,1	158	1,2	129	1,0	102	0,7
összesen:	12 444	100,0	12 568	100,0	12 973	100,0	13 234	100,0	13 321	100,0	13 633	100,0

² SZALAI Tímea (főszerk.): *Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2015*. Budapest, BVOP, 2016. 41.

³ Forrás: *Börtönstatisztikai Szemle*, 2016/2. 6.

⁴ Forrás: *Börtönstatisztikai Szemle*, 2016/2. 7.

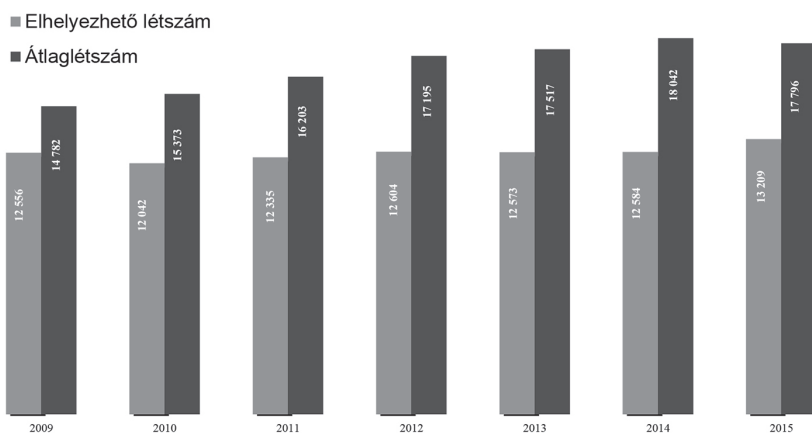
A fenti táblázat alapján jól látható, hogy a börtönfokozatú büntetések dominálnak. Az is megállapítható, hogy a fegyházfokozatú elítéltek aránya 24,3-ról 32,1 százalékra emelkedett.

3. számú táblázat: Elítéltek szabadságvesztés tartama szerinti megoszlása 2011–2016⁵

	2011. 06. 30.		2012. 06. 30.		2013. 06. 30.		2014. 06. 30.		2015. 06. 30.		2016. 06. 30.	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
1 hónapig	45	4	41	0	56	5	69	8	71	3	46	6
1–6 hónapig	791	59	682	52	760	76	566	41	498	39	481	36
6 hónaptól–1 évig	1 860	143	1 663	119	1 531	113	1 438	93	1 378	96	1 293	80
1–2 évig	2 352	152	2 471	175	2 424	207	2 604	172	2 616	194	2 734	183
2–3 évig	1 495	136	1 582	142	1 631	145	1 737	159	1 648	153	1 842	140
3–5 évig	1 930	163	1 926	163	2 005	169	2 041	194	2 061	198	2 213	217
5–10 évig	1 891	94	2 168	111	2 393	129	2 535	139	2 721	173	2898	193
10 év felett	666	41	657	45	711	46	768	56	808	69	877	67
életfogytiglani	229	9	234	9	255	11	272	7	294	13	314	13
összesen:	11 259	801	11 424	816	11 766	901	12 030	869	12 095	938	12 698	935

A kiszabott büntetések jelentős részét az egytől két évig terjedő szabadságvesztés-büntetések tették ki. Az elmúlt időszakban viszont az öttől tíz évig terjedő büntetések túlsúlyba kerültek. Ez azt idézte elő a korábbi időszakhoz képest, hogy az elítéltek hosszabb időt töltenek a büntetés-végrehajtási intézetekben.

2. számú ábra: Az átlaglétszám és a befogadóképesség alakulása (fő)⁶

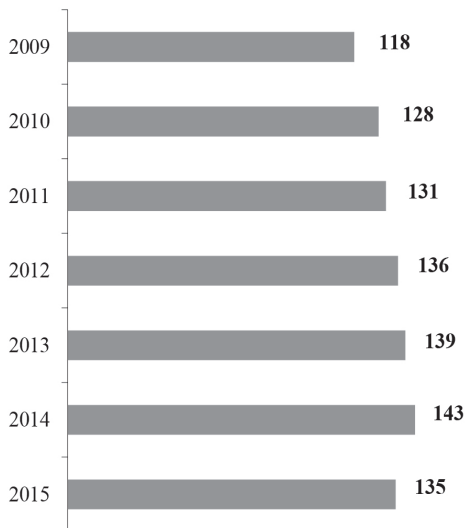
⁵ Forrás: Uo. 10.

⁶ Forrás: Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2015. i. m. 11.

Az elmúlt években az intézetek befogadóképességéhez viszonyítva a fogvatartotti átlaglétszám mindig magasabb volt. Ezek az adatok önmagukban jelzik az intézetek túltelítettségét, és azt is, hogy a férőhelybővítési program csak időszakosan tudott enyhíteni ezen.

A büntetés-végrehajtási intézetek átlagtelítettsége 2011-re meghaladta a 131 százalékot. Az ezt követő években az átlagtelítettség tovább romlott.

3. számú ábra: Az átlagtelítettség alakulása (%)⁷

A fenti statisztikai adatokat azért is kell komolyan venni és értékelni, mert a túlsúfolt büntetés-végrehajtási intézetekben óhatatlanul növekszik a feszültség afogvatartottak és a büntetés-végrehajtási személyzet, valamint a fogvatartottak egymás közötti kapcsolatában is. Kedvezőtlenül hat a higiénés körülményekre, és ellehetetleníti a magánszféra tiszteletben tartását. Mindezek következményeként a szabadságvesztés-büntetés egyik kiemelkedő célja, a reintegráció veszélybe kerül. További negatív hatás, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet hibá-

jaként tűnik fel a közvélemény előtt a túltelítettség megoldatlansága, pedig a befogadási kötelezettségből fakadóan ez aligha lehet helytálló. További jelentős problémát vet fel, hogy Magyarország nem tud megfelelni a nemzetközi szervezetek által megkívánt normák betartásának. Az országot rendszeres kritika és elmarasztalás éri külföldi hatóságok részéről, illetve az államot az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) számtalan ügyben kártérítésre kötelezte.

Az EJEB 2015. március 10-én hozta meg vezető ítéletét a *Varga és mások v. Magyarország-ügyben*⁸ a börtönsúfoltságot kifogásoló panaszok tekintetében, ez egyben az első vezető ítélet (*pilot judgment*) Magyarország vonatkozásában.

Az EJEB a kérelmezők által leírt börtönkörülményeket összességükben értékelte és megállapította, hogy azok a kérelmezők megalázó bánásmódját okozták, így kellően súlyosnak tekinthető az Emberi Jogok Európai Egyezménye

⁷ Forrás: Uo. 3.

⁸ *Varga and Others v. Hungary* (Application nos. 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13).

(EJEE) 3. cikk (kínzás tilalma: „senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni”) megsértéséhez. A bíróság ezen túlmenően az egyezmény 13. cikkét érintően részletezte, hogy az érintettek számára nem áll rendelkezésre hatékony hazai jogorvoslat panaszaik orvoslására.⁹ Ugyanis az egyezmény 13. cikke kimondja: „Bárkinek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.”

A fogvatartás embertelen vagy megalázó körülményeivel kapcsolatos panaszok tekintetében az EJEB több ítéletében megállapította, hogy kétfajta jogorvoslat lehetséges: a fogvatartás tárgyi körülményeinek javítása, illetve a fogvatartás körülményei következtében elszenvedett kár vagy veszteség kompenzálása.¹⁰

Az EJEB vezető ítéletében meghatározott követelményeknek való megfelelés érdekében Magyarország többirányú megoldási tervet készített, amelynek célja, hogy – a börtönzsúfolttság felszámolását szolgáló, férőhelybővítési programot kiegészítve – a jogalkotás eszközeivel is segítse a probléma felszámolását és a hatékony jogorvoslati rendszer kiépítését.¹¹

A jogalkotás három fő területre összpontosított, ennek megfelelően kiterjesztette a reintegrációs őrizet alkalmazási körét, bevezette a zsúfolt elhelyezési körülmények miatti speciális jogcímen alapuló és a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokához benyújtható panasz intézményét, és végül megalkotta a kártalanítási eljárás jogintézményét.

2. A kártalanítási eljárás és az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz

2017. január 1-jén léptek hatályba a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényt (a továbbiakban: Bv. tv.) módosító 2016. CX. törvény azon rendelkezései, amelyek lehetővé teszik, hogy az elítélt vagy az egyéb jogcímen

⁹ TALLÓDI Zoltán: A börtönzsúfolttság kérdése az Emberi Jogok Európai Bírósága döntéseinek tükrében. *Börtönügyi Szemle*, 2016/1. 46.

¹⁰ Uo. 47.

¹¹ A 2016. évi CX. törvény indokolása.

fogvatartott az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt állami kártalanításban részesüljön.

Alapvető jogokat sértő elhelyezési körülménynek számít, ha a jogszabályban meghatározott életteret (mozgásteret) nem biztosítják az elítélteknek vagy az egyéb jogcímen fogvatartottaknak. Továbbá ehhez kapcsolódóan alapvető jogokat sértő elhelyezési körülménynek számít az illemhely elkülönítésének hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás által előidézett sérelem is.¹²

Az új Európai Börtönszabályok 18.1. pontja szerint a fogvatartási helyiségeknek, különösen azoknak, amelyek a fogvatartottak éjszakai helyül szolgálnak, meg kell felelniük az emberi méltóság és amennyire lehetséges, a magánszféra támasztotta követelményeknek, figyelemmel az éghajlati feltételekre; eleget kell tenniük az egészség, a higiénia területén – különösen az alapterületre, a légköbméterre, a megvilágításra, a fűtésre és a szellőzésre – előírt minimális feltételeknek.¹³

Ezen általános megfogalmazás az elmúlt években konkrét meghatározást nyert a jogi normákban. A Kínzás, embertelen, megalázó eljárás vagy büntetés elleni Európai Bizottság (CPT) a személyes élettelrel összefüggésben minimális követelményként rögzítette azt, hogy többszemélyes elhelyezés esetén az életter nagyságának a négy négyzetmétert, míg egyszemélyes elhelyezés esetén a hat négyzetmétert tekinti elfogadhatónak.

Magyarországon 2016. december 31-ig a zárkában vagy lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kellett meghatározni, hogy minden elítélre hat köbméter légtér, és férfi elítélt esetében három, női elítélt és fiatalkorú esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson. A mozgástér meghatározása szempontjából a zárka vagy lakóhelyiség alapterületéből az azt csökkentő berendezési és felszerelési tárgyak által elfoglalt területet figyelmen kívül kell hagyni.

Ezt követően 2017. január 1-jétől a jogszabály módosításának következtében a zárkában vagy lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítélre hat köbméter légtér, és egyéni elhelyezés esetén legalább hat, közösen elhelyezett elítéltek esetén személyenként legalább négy négyzetméter életter jusson. Az életter kiszámításakor a zárka vagy a lakóhelyiség

¹² Bv. tv. 10/A § (1) bek.

¹³ A Miniszteri Bizottság Rec(2006) 2 ajánlása a tagállamok számára, az európai büntetés-végrehajtási szabályokról.

alapterületéből az illemhely és mosdó által elfoglalt területet – függetlenül attól, hogy ezek leválasztása megtörtént-e – figyelmen kívül kell hagyni.¹⁴

A hatályba lépő módosítás bevezette a mozgástérrel szemben az élettér fogalmát, megszüntette a fogvatartottak közötti különbségtételt nemek és életkor alapján, valamint megemelte a fogvatartáshoz szükséges egy főre jutó alapterület mértékét.

Megítélésem szerint – megfelelő és pontos nyilvántartás esetén – a kártalanítási eljárás során nem szabad, hogy nehézségbe ütközzön annak megállapítása, hogy a kártalanítási igényben megjelölt fogvatartási időszakban a fogvatartott számára mekkora élettér volt biztosítva. Azonban már most is rendelkezünk ettől eltérő tapasztalattal, ugyanis az egyik folyamatban lévő kártalanítási ügyünkben az elítélt által megjelölt, valamint a büntetés-végrehajtási szervezet és a büntetés-végrehajtási ügyész által meghatározott napok száma egyaránt eltérést mutat. Erre is figyelemmel fontosnak tartom a törvényes eljárás érdekében a Bv. tv. 50. § (1) bekezdés d) pontjának betartását, amely arra vonatkozik, hogy a büntetés-végrehajtási bíró az elítélt vagy védője kérelmére, továbbá a bírósági felülvizsgálati kérelem alapján induló eljárásban beszerzi az ügyész véleményét is.

Várhatóan a büntetés-végrehajtási bírók az egy napi kártalanítási összeg meghatározásakor figyelemmel lesznek arra, hogy a jogszabályi előíráshoz képest ténylegesen mekkora élettér jutott a fogvatartottnak. Így járt el a Fővárosi Törvényszék R. S. fogvatartott 6.Bv.257/2017/5. számú kártalanítási ügyében, amikor is megállapította, hogy négy napon át a fogvatartott olyan zárkában volt elhelyezve, ahol 0,84 négyzetméter mozgástér jutott neki, és ez önmagában kiemelkedő súlyú sérelemnek minősíthető, így erre az időszakra a kártalanítás napi összegét a maximális 1600 forintban állapította meg, míg abban a 24 napban, amikor a fogvatartott élettére 3,87 négyzetmétert ért el, ezt kisebb súlyú sérelemnek minősítette, erre az időszakra a kártalanítás összegét napi 1200 forintban határozta meg.

Nagyobb nehézséget okoz majd annak a megítélése, hogy egy adott időszakban megfelelő volt-e a zárkában, illetve a lakóhelyiségben a szellőztetés, világítás, fűtés vagy a rovarirtás. A már említett büntetés-végrehajtási ügyben a fogvatartott jogi képviselője a túlzsúfoltság mellett a kártalanítási igényét arra is alapította, hogy a fogvatartás ideje alatt a csótányok és poloskák nagymértékben elszaporodtak, a neonvilágítás rontotta a fogvatartott szemét, nyáron a meleg elleni védekezés nem

¹⁴ A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lévő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 121. § (1) és (2) bekezdés.

megoldott, télen a fémkeretes ablakok miatt hideg van, az emeletes ágyon nincs leesést gátló korlát, az étkezőasztal túlságosan kis méretű stb.

G. F. fogvatartott kártalanítási ügyében¹⁵ a nem megfelelő élettér mellett a kérelemben megfogalmazásra került, hogy az étkezés egyoldalú volt, kapcsolattartását akadályozták, fertőző beteggekkel közös elhelyezésére került sor, rovarirtás hiányában rovarcsípések terjedtek el a testfelületén stb.

A túlszűfoaltsághoz kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmények kapcsán a zárkák és más helyiségek fizikai vagy higiéniai állapotával összefüggő sérelmek alapossága akkor fogadható el – a Fővárosi Törvényszék idézett határozatában megfogalmazott álláspontjával egyetértve –, ha konkrét adatok is igazolják az embertelen vagy megalázó elhelyezési körülmény fennállását, illetve a zárkában elhelyezett fogvatartottak (nem feltétlenül a kártalanítás kezdeményezője) a sérelmezett helyzetet – annak felmerülésekor – jelezték a büntetés-végrehajtási intézetnek.

Kártalanítás minden egyes, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között eltöltött nap után jár. A kártalanítás megfizetésére az állam köteles.¹⁶

A kártalanítás egy napra jutó összege legalább 1200, de legfeljebb 1600 forint.¹⁷

Van olyan vélemény, hogy ez az összeg alacsony, ezért a kártalanítás minimális napi tételének el kell érnie a strasbourgi átlagos érték kétharmadát, a felső tételének a strasbourgi átlagos értéket. Ez 2000-3000 forintos napi tételt jelentene.¹⁸

Az összeghatárok – a módosított törvényhez fűzött indokolás szerint – az Eurostat adatait alapul véve, a magyarországi átlagkeresetre tekintettel kerültek meghatározásra úgy, hogy az EJEB által elvárt „észszerű összeg” követelményének is eleget tegyenek, így a megítélhető kártalanítás nem lehet indokolatlanul alacsony. Álláspontom szerint a jogalkotó által meghatározott összeghatárok megfelelően követik a társadalmi igazságosság elvét.

A kártalanítási igény benyújtására jogosult az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott és védője, valamint a szabadult fogvatartott jogi képviselője. A kártalanítási igényt írásban, a fogvatartás helye szerinti büntetés-végrehajtási

¹⁵ Pécsi Törvényszék, 7.B.40/2017.

¹⁶ Bv. tv. 10/A § (1) bek.

¹⁷ Bv. tv. 10/A § (3) bek.

¹⁸ A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról szóló T/12179. számú törvényjavaslatról.

intézetnél, ha pedig az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott már szabadult, annál a büntetés-végrehajtási intézetnél kell benyújtani, ahonnan a szabadítás történt. A kérelemben nyilatkozni kell arról, hogy az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott javára az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt az EJEB kártérítésre kötelezte-e az államot, illetve a polgári bíróság ítélte-e meg kártérítést vagy sérelemdíjat, és ha igen, melyik bíróság, milyen ügyszámon.¹⁹

A kártalanítási igény benyújtására az az elítélt és egyéb jogcímen fogvatartott is jogosult, akinek az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelme a 2017. január 1-jét megelőző egy éven belül szűnt meg, illetve aki az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt az EJEB-hez nyújtott be kérelmet, ha a kérelmet az EJEB a módosítás hatálybalépésének napjáig nyilvántartásba vette, kivéve ha a fogvatartott az EJEB-hez címzett kérelmét 2015. június 10. napját követően nyújtotta be, és a kérelem beérkezésekor a jogsértés megszűnésétől számítottan több mint hat hónap telt el.²⁰

A kártalanítási igény benyújtásának feltétele az is, hogy az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott – a kényszergyógykezelt, illetve az ideiglenesen kényszergyógykezelt kivételével – az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt panaszt terjesszen elő a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez.²¹ Természetesen ez a feltétel nem vonatkozik a 2017. január 1-jét megelőzően szabadult fogvatartottakra.

A törvény új jogintézményként vezeti be, preventív jogorvoslati eszközként, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panaszt, amelyet írásban a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokához nyújthat be az elítélt vagy a védője.

A büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka a panaszt 15 napon belül elbírálja. Ha a jogszabályban meghatározott élettér hiányára tekintettel megállapítható az alapvető jogokat sértő elhelyezés, a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka a panasz alapján megteszi a szükséges intézkedéseket. Adott esetben a parancsnok az elítéltet olyan másik zárkába helyezheti át, ahol a megfelelő élettér biztosított, vagy ha ez nem lehetséges, a sérelem ellensúlyozására intézkedéseket hozhat, így például több szabad levegőn tartózkodást vagy további kapcsolattartást engedélyezhet, megnövelheti a látogatás vagy a telefonálás időtartamát, illetve intézkedhet az elhelyezési körülmények egyéb irányú javítása iránt, mint például az illemhely leválasztása. A büntetés-végrehajtási

¹⁹ Bv. tv. 10/A § (5) bek.

²⁰ Bv. tv. 436. § (10) bek.

²¹ Bv. tv. 10/A § (6) bek.

intézetek eltérő adottságaira figyelemmel a törvény a normaszöveg szintjén nem határozza meg az intézkedések lehetséges körét. A parancsnok az intézkedésről határozatot hoz, amely ellen vagy akár az intézkedés elmulasztása miatt biztosított a bírósághoz fordulás joga bírósági felülvizsgálati kérelem benyújtásával. Ha a jogszabályban előírt élettér az adott büntetés-végrehajtási intézetben nem biztosítható, a parancsnok végső megoldásként soron kívül megkeresi a BVOP elhelyezésért felelős szakterületét, és kezdeményezi az elítéltnak a jogszabályban előírt élettér biztosítására alkalmas más büntetés-végrehajtási intézetbe átszállítását. Ha az átszállítás sérti az elítélt kapcsolattartási jogát, az elítélt és a védője a határozattal szemben a büntetés-végrehajtási bíróhoz felülvizsgálati kérelmet nyújthat be, amelyet a büntetés-végrehajtási bíró az irat hozzá érkezésétől számított öt napon belül bírál el.²²

A kártalanításból történő kielégítésnek kizárólag azzal a bűncselekménnyel összefüggésben megítélt polgári jogi igény, illetve a polgári bíróság által jogerősen megítélt kártérítés vagy sérelemdíj erejéig van helye, amely miatt kiszabott szabadságvesztés végrehajtása tekintetében a kártalanítást megállapítják, illetve a gyermektartásdíj behajtása iránti végrehajtási eljárásban érvényesített követelés erejéig van helye. Abban az esetben, ha a kártalanítási összeg nem fedezi a kielégítendő követeléseket, elsősorban a gyermektartásdíj iránti követelést kell kielégíteni.²³

A jogalkotó ebben a két esetkörben tartotta elfogadhatónak a fogvatartott oldalán fennálló esetleges külső tartozások rendezését a megítélt kártalanítási összegből. Ugyanis az Európa Tanács szakértői a magánszemély bírósági döntésen alapuló követeléseinek esetén látnak lehetőséget a megítélt összegből való levonásra, azonban az államnak fennálló tartozások esetén ezt nem tartották lehetségesnek, mivel álláspontjuk szerint ellentmondást generálna, hogy a kártalanítási összeg megítélésre kerül ugyan, azonban az adott állam ezen összeg tekintetében nemcsak adós, hanem egyben hitelező is lenne. Továbbá még a magánszemélyek követelése esetében sem célszerű intézményesítetten lehetővé tenni a kielégítést a kártalanítási összegből. Ugyanakkor a társadalmi igazságosság elve megalapozza, hogy a bűncselekménnyel a sértettnek okozott sérelem kompenzálásra kerüljön a kártalanítás összegéből, ugyanígy megalapozhatja a kielégítést a gyermek eltartását szolgáló tartásdíjigény, sőt a gyer-

²² A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról szóló 2016. évi CX. törvény 26., 31. és 40. §-ához fűzött indokolás.

²³ Bv. tv. 10/A § (7)–(8) bek.

mek mindenekfelett álló érdeke okán elsőbbséget is érdemel a gyermektartásdíj iránti követelés a kielégítés során.²⁴

A megítélt kártalanítás kifizetése iránt az igazságügyért felelős miniszter intézkedik.²⁵

A kártalanítás iránti kérelmet a büntetés-végrehajtási intézet 15, ha a kérelem több büntetés-végrehajtási intézetet érint, 30 napon belül továbbítja a büntetés-végrehajtási bíróhoz. A véleményhez csatolni kell a fogvatartotti nyilvántartásnak az elítélt által kifogásolt időszak elhelyezési körülményeire vonatkozó adatait tartalmazó kivonatát.²⁶

A büntetés-végrehajtási bíró a kártalanítási eljárás keretében iratok alapján is meghozhatja a döntést. Várhatóan ez lesz az általános eljárási forma, de természetesen meghallgatást és tárgyalást is tarthat.

A büntetés-végrehajtási bíró a kérelmet érdemi vizsgálat nélkül az iratok alapján elutasítja, ha a kérelem elkésett, a kérelem nem az arra jogosulttól származik, ha az elítélt az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panaszt nem terjesztette elő, vagy a kérelemben megjelölt időszakra vonatkozóan az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt az EJEB az államot kártérítésre kötelezte, vagy a polgári bíróság kártérítést vagy sérelemdíjat ítélt meg.

Ha a büntetés-végrehajtási bíró érdemi döntésében megítéli a kártalanítást, akkor meg kell határoznia a napok számát, amelyek vonatkozásában bekövetkezett a jogsértés, továbbá a kártalanítás összegét (napok és az egy napi összeg szorzata), továbbá rendelkezik a kártalanítási összeg kifizetéséről.

Határozata ellen a kézbesítéstől számított nyolc napon belül fellebbezésnek van helye. Amennyiben kihirdetés útján közölték a döntést, akkor nyomban be kell jelenteni a fellebbezést.

3. Összegzés

A kártalanítási eljárások és a benyújtott panaszok jövőbeni nagyságrendje pontosan nem prognosztizálható, de a szakemberek egyetértenek abban, hogy a közeljövőben több ezer eljárásra lehet számítani. 2017. március 9-ig a BVOP-tól kapott tájékoztatás szerint az alapvető jogot sértő elhelyezési körülmények miatt 649-en terjesztettek elő panaszt, míg kártalanítási kérelemmel 1059-en éltek.

²⁴ A 2006. évi CX. törvény 22. §-ához fűzött indokolás.

²⁵ Bv. tv. 10/B § (1) bek.

²⁶ Bv. tv. 70/A § (2) bek.

Természetesen ezen ügyek jelentős munkaterhet rónak a büntetés-végrehajtási szervezetre, a büntetés-végrehajtási bírókra és az eljáró büntetés-végrehajtási ügyészekre egyaránt.

A túlsúlyfolttság csökkentésének, felszámolásának jogtechnikai megoldásai ismertek (dekriminalizáció, alternatív büntetések alkalmazása, kegyelem, személyi szabadságot érintő kényszerintézkedések végső esetben történő alkalmazása stb.), de megítélésem szerint a közeljövőben ezek alkalmazása csak kisebb körben várható. A probléma kezelése érdekében új főrőlhelyek kialakítására és új büntetés-végrehajtási intézetek építésére van szükség.

Egyetértek *Vókó György* professzorral abban, hogy a szabadságvesztés-büntetésről a bűnözés összetételét és az ítélkezési gyakorlatot tanulmányozva megállapítható, hogy továbbra sem kivételes büntetési nemként szerepel majd, hanem fontos helyet foglal el büntetési rendszerünkben, sikere pedig függ a szabadságvesztés végrehajtására rendelt intézetek szerkezetétől, igazgatásától, működésétől is.²⁷

²⁷ Vókó György: *Európai büntetés-végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 151.

IV. IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÉS BŰNÖZÉSKONTROLL

HATÉKONY VÉDELEM – TÚL AZ ALAPOKON

BÉKÉS Ádám

1. Problémafelvetés

A büntetőeljárás garanciarendszer egyik pilléréként szokás beszélni a hatékony védelem biztosításáról, amelyet alapvetően állami feladatként szokás rögzíteni. Annak ellenére, hogy mindenki tudni véli a jelentését – különösen, ha egy védőt megkérdezzük –, valójában nehéz pontos meghatározást adni. Ideális képet festeni egy védőről és annak védői munkájáról mindig könnyű: legyen a hatékony védelem körében a védő felkészült; kirendelés esetén az idézésre késlekedés nélkül reagáljon, idejében érkezzen; férjen hozzá minden olyan információhoz, amely az ügyféllel és a cselekménnyel kapcsolatos és az érdemi védekezéshez szükséges; a hatóságok ne zárják el a kétséget ébresztő vagy mentő bizonyítékoktól; az ügyfelet jól és körültekintően tájékoztassa; eljárási jogainak gyakorlásában a hatóság ne akadályozza; legyen nyitott ügyfelének kéréseire; tegyen meg mindent az ügyfele védelmét szolgáló bizonyítékok felkutatása érdekében; maradéktalanul tartsa be a hivatásrendi normákat és az etikai előírásokat. Mindezeken túlmenően, illetve mindezek alapjaként legyen tájékozott és felkészült a hatályos szabályozásból, a bírói gyakorlatból, ismerje a nemzetközi normákat, az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) ítélkezési gyakorlatát. Emberileg a védelem szemszögéből nézve legyen empátikus – a védői titokra figyelemmel ugyan, de – tájékoztassa a hozzátartozókat, tartsa kézben a védekezési stratégia kialakítását és annak végrehajtását az ügyfél saját, de önrontó elképzeléseivel szemben is. Látható a korántsem teljes körű felsorolásból, hogy a hatékony védelem fogalmának, kritériumrendszerének a meghatározása nagyon összetett. Jelen tanulmányban nem definíciót akarok megfogalmazni a fenti heterogén szempontrendszerre – annak nem is lenne a tudományos játékon kívül sok értelme –, csak mint gyakorló ügyvéd (is) egyfajta problématerképet kívánok felrajzolni egy később talán kialakuló képzési és minőségbiztosítási rendszer érdekében.

Meggyőződésem szerint a hatékony védelem többretegű fogalom, amelynek csak egy-két rétegét adja az államnak a védelemhez való viszonya, vagy a belső jogi normák, illetve a nemzetközi előírások/ajánlások mátrixa. Egy másik rétege magán az ügyvédi hivatásrenden, az ügyvédi kamarákon, végül, de nem utolsósorban az ügyvéd egyéni felkészültségén és kompetenciáin múlik. Mindezzel azt akarom illusztrálni, hogy a hatékony védelem megteremtése nem pusztán az állami garanciák megadásában nyilvánul meg, hanem az egyes hivatásrendek egymás közötti mindennapi viszonyában, az ügyvédi hivatásrend és az ügyvéd egyéni önfejlesztésében.

A hatékony védelemmel kapcsolatban megjelent művek¹ sok esetben csak egy-egy réteggel foglalkoznak, leginkább borús képet festve az adott állam által nyújtott eljárási garanciarendszerről, amely hasonlít az Európai Unió Parlamentjének strasbourgi épülete ‘tornyához’: nagy alapterületű, sokemeletes, de szándékosan nem mutatja a befejezettség látszatát, mert az európai parlamentáris demokrácia mindig fejleszthető és szükséges is fejleszteni, hatvan év elteltével is. A terhelti jogok és a védői jogok fejlesztésének kérdése nem is lehetne talán aktuálisabb számunkra, amikor hazánkban új büntetőeljárási kódex² (a továbbiakban: törvényjavaslat) van születőben, ugyanakkor az európai és a nyugati világ közhangulatát pedig a terrorizmus visszaszorítása iránti igény jellemzi.³ Utóbbi azért jelent kihívást bármely jogalkotó számára – ez

¹ Lásd például BÁNÁTI János – KÁDÁR András Kristóf – BENCZE Máttyás: Szabadságkorlátozások. *Fundamentum*, 2005/2. 49–64.; KÁDÁR András Kristóf – TÓTH Balázs – VAVRÓ István: *Védтеленül*. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság, 2007.; IVÁN Júlia – KÁDÁR András Kristóf – MOLDOVA Zsófia – NOVOSZÁDEK Nóra – TÓTH Balázs (szerk.): *A gyanú árnyékában*. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság, 2009.; KÁDÁR András Kristóf: *Ki rendelt itt védőt?* Budapest, Magyar Helsinki Bizottság, 2012.; BÁRÁNDY Péter: A hatékony védelem követelménye és a büntető eljárásjog reformja. *Ügyvédek Lapja*, 1996/4. 31–36.; BÉRCES Viktor: A tárgyalási rendszerek közötti eltérések jelentősége a védőügyvédi tevékenység gyakorlása szempontjából. Védői munkamódszerek a bíróság előtti bizonyítási eljárásban. *Ügyészek Lapja*, 2012/2. 29–45.; BÉRCES Viktor: A meghatalmazott védő tevékenységével kapcsolatos dogmatikai és ügyviteli kérdések. *De iurisprudentia et iure publico*, 2014/2. 1–13.; MÉSZÁROS László: Gondolatok a katonai védő és a katona terhelt (sajátos védekezés szükségessége, egyenruhás védő vagy védői lista) kérdésköréről, valamint a fiatalok terheltéről a katonai büntetőeljárásban. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2015/2. 99–106.; HACK Péter: A védelem és a védő szerepének aktuális kérdései. *Magyar Jog*, 2011/2. 87–92.; KÖHALMI László: A védő a magyar büntetőeljárásban. In: GÁL István László (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécs, PTE ÁJK, 2011. 379–386.

² T/13972. számú törvényjavaslat a büntetőeljárásról.

³ Ezzel kapcsolatban lásd többek között KAJTÁR Gábor: Szükséghelyzet vagy önvédelem? Vitatott jogalapok a terrorizmus elleni „háborúban”. *Jog, Állam, Politika*, 2016/2. 57–74.; SZÁLKAI Kinga: Transznacionális terrorizmus a nemzetközi kapcsolatok elméletében: külpolitikai válaszok és válaszlehetőségek az al-Káida és az „Iszlám Állam” tevékenységére. *Nemzet és biztonság*, 2016/1. 19–39.; STAUBER Péter: A terrorizmus elleni nemzetközi fellépés

valójában az országgyűlési képviselők és illetén politikusok halmaza –, mert nehezen magyarázza meg a közvéleménynek, miért nem lehet egy terrorcselekmény megelőzése érdekében akár kényszervallatást is alkalmazni, ha azzal más életek megmentésére nyílik lehetőség. Mert bár a kényszervallatást senki sem támogatja, a kínzás tilalma alól az Emberi Jogok Európai Egyezménye⁴ (EJEE), és az Alapjogi Charta⁵ sem enged kivételt, de valóban fel lehet-e áldozni a közérdeket a terhelt személyes védelmével szemben? A terhelt személyes védelmi szintjének csökkentése pedig csak őt érinti hátrányosan, vagy az egész társadalmat, azaz a garanciarendszer a terhelt vagy a közérdek féltve őrzött kincse? Természetesen a kérdések felvetése provokatív, de éppen azt akarja mutatni, hogy nagyon szembemenő és a részben magyarázható érdekek ütköznek össze részletkérdésekben is.

Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy a jelenkornak megfelelő hatékony védelem milyen elvárásokat támaszt az állammal, az ügyvédi kamarával és az ügyvéddel mint a terhelttel találkozó professzionális segítővel szemben az egyes princípiumok tekintetében.

2. A normatív minimum

A feladat meghatározni azon normatív minimumok szintjét, amelyek elengedhetetlenek a büntetőeljárás rendszerében a hatékony védelem, illetve a terhelti jogok érvényesülése érdekében. 2010-ben zárult le az a három évig tartó kutatás, amely a hatékony védelem kérdéskörével foglalkozott az európai unió néhány tagállamában, egyebek között Magyarországon is.⁶ A kutatás egyik célja az volt, hogy meghatározza a hatékony védelem és a tisztességes eljárás kereteit az EJEB joggyakorlatára, az Európai Unió – akkor még – irányelvtervezeteire tekintettel, figyelembe véve az egyes tagországok szabályozását és azok gyakorlatát.⁷ A kutatás eredményeként hét garanciakört detektáltak, amelyek

legújabb fejleményei. *Belügyi Szemle*, 2015/7–8. 166–175.; KORINEK László: A terrorizmus. *Belügyi Szemle*, 2015/7–8. 7–38.; VÉGH József: A változó terrorizmus és a változó terrorista. *Belügyi Szemle*, 2005/11. 67–76.

⁴ Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Emberi Jogok Európai Egyezménye, I. fejezet, 3. cikk. Róma, 1950. november 4.

⁵ Az Európai Unió Alapjogi Chartája, I. cím, 4. cikk: A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma. HL C 326/391, 2012.10.26.

⁶ Ed CAPE – Zaza NAMORADZE – Roger SMITH – Taru SPRONKEN: *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp–Oxford–Portland, Intersentia, 2010. 321–372.

⁷ Uo. 17–19.

minimumkövetelményként kell hogy szerepeljenek a nemzeti rendszerekben⁸: 1) tisztességes eljárás általános szabályai; 2) tájékoztatáshoz való jog; 3) jogi segítséghez, védőhöz való jog; 4) (hatékony) jelenlét biztosítása; 5) tolmács biztosítása; 6) döntés indokolása; 7) jogorvoslati jog.

Látható, hogy a garanciális halmazok között sokszor csak mesterséges különbségtétel van, hiszen egyik a másik nélkül nem létezhet, például az anyanyelv használata a tisztességes eljárás alapvető része. Ugyanakkor az elhatárolások logikája érthetővé válik, ha az egyes garanciaköröket (fő kategóriákat), alkotóelemeket sorra vesszük az alábbiakban.

A tisztességes eljáráson a kutatók négy elemet határoztak meg, így az 1) ártatlanság vélelmét; 2) a hallgatáshoz való jogot; 3) a szabadlábon történő védekezéshez való jogot; és 4) a fegyveregyenlőséget a védelem és vádhatóság között a bírósági eljárásban.

Az információhoz való jog három területre terjed ki: 1) a gyanúsítás mint törvényi és történeti tényállásnak a megismeréséhez való jog; 2) a jogi segítség, védő igénybevétele és az igénybevétel lehetőségéről való tájékoztatás joga; 3) az iratok és a bizonyítékok megismerésének joga.

A védelemhez való jog halmazában található 1) a terhelti önrendelkezés joga, amely a terhelt saját maga által ellátott védelemben nyilvánul meg; 2) a jogi tanácshoz és képviselőhöz való jog; 3) a rászoruló terheltek számára a kirendelt védői intézmény; 4) az ügyvéd és ügyfél közötti korlátozásmentes kommunikáció; 5) a védő mint képviselő függetlensége, a védői hivatásrend önszabályozása.

Természetesen nem mindegy, hogy a felsorolt halmazokban lévő elemeket milyen mélységükben, kidolgozottságukban tekintjük minimumstandardnak, hiszen ebben rejlenek a tagállamok között is a legnagyobb különbségek, illetve ezért törekedett az Európai Unió is a minimumkövetelmények meghatározására: a 2010/64/EU irányelvvel a büntetőeljárás során igényvehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról; a 2012/13/EU irányelvvel a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról; a 2013/48/EU irányelvvel a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybeviteléhez való jogról. Ezen irányelvek hatálybalépése és a nemzeti jogba való implementálása azért is nagyon fontos, mert az EJEB jogfejlesztő döntései 'kérelem-vezéltek'⁹, hiszen a bíróság csak azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amely elé kerül egy jogintézmény hiánya vagy hibás működése

⁸ Uo. 53–61.

⁹ Uo. 54.

folytán, ezzel szemben a jogalkotási irány egységesebb és a tagállamokban azonos szinten alkalmazandó normákat ír elő. Jelen tanulmány keretei között nem lehet cél minden egyes elem bemutatása, azonban súlyozottan emelek ki egy-egy témakört: mert alkalmazási gyakorlatát nem tartom elégségesnek, vagy a tudományos álláspontok felidézése választ adhat időről időre felvetődő alapvető kérdésekre, kétségekre.

2.1. Hallgatáshoz való jog

„Ha most mindent elmond, akkor tisztázni tudja magát és estére már otthon is lehet!” „Én nem befolyásolom, hogy mit mond, tesz vagy nem tesz vallomást, de a többiek már beszéltek, jobban járna, ha elmondaná mi történt!” „Nem biztos, hogy az ügyvéd úrra kellene hallgatnia, ön felnőtt ember és el tudja dönteni, mi lesz önnek a jobb!” „Ha nem mond semmit, azt a bíró úgy fogja értékelni, hogy nyilván bűnös, mert ha ártatlan, akkor nem ülne itt csendben!”

Ismerős mondatok, szinte érezzük a nyomozó irodájának negédes, egyszerűsmind nyomasztó légkörét, és egyik sem arról szól, hogy a nyomozó a terheltet arról győzködné, hogy tegyen belátása szerint, hiszen joga van a hallgatáshoz. Éppen ellenkezőleg: felvetődik a kérdés, hogy az idézett kijelentések alkalmask-e a kényszervallatás kimerítésére.¹⁰ A vallomás megtagadása vagy megtétele talán az egyik legnehezebb kérdés (lenne) a védő és az ügyfele számára, azonban ezt helytelenül sok esetben nem súlyának megfelelően mérlegelik a védők, a mindennapi rutin a könnyű és kockázatmentesnek vélt megtagadásban rejlik. A megtagadás egyáltalán nem kockázatmentes,¹¹ Bárd Károly egyenesen úgy fogalmazza meg, hogy a hallgatásnak ára van,¹² mert eljárási rendszerünk

¹⁰ Ezzel kapcsolatban lásd Németh Zsolt kriminológus, ny. rendőr ezredes, az NKE egyetemi docense interjút, illetve tanulmányát: LEGÁT Tibor: „Előnyei roppant csábítóak” – Németh Zsolt kriminológus a kényszervallatásról. *Magyar Narancs*, 2013. április 18. <http://magyarnarancs.hu/belpol/kenyszervallatas-izsak-elonyei-roppant-csabitoak-84388>; FEKETE Gy. Attila: Mindennapos munkamódszer a kényszervallatás? *Népszabadság Online*, 2013. április 18. http://nol.hu/belfold/20130418-mindennapos_munkamodszer_-1380673; NÉMETH Zsolt: A kényszervallatás kriminológiája – avagy a kényszervallatás ártalmairól. *Belügyi Szemle*, 2000/7–8. 108–120.

¹¹ A vallomást – és így a beismerést – megtagadó terhelt azt kockáztatja, hogy a későbbi (vádírat benyújtásáig) beismerése ellenére az ügyészség a közvetítői eljáráshoz nem járul hozzá a Be. 221/A § (2) bekezdésében megfogalmazott javító cél vélt vagy valós hiányára tekintettel, mondván a későbbi beismerés csak egyfajta üzleti megfontolás a cselekményt valójában meg nem bánó terhelt részéről.

¹² BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007. 285.

igyekszik szóra bírni a terheltet, a beismerő vallomást pedig egyik legfontosabb és egyben viszonyítási pontként szolgáló bizonyítéknak tekintik.¹³ A hallgatás nem jelentheti automatikusan a váddal való egyetértést vagy az ártatlanság hiányát. De az a szabad bizonyítás körében már a bíró mérlegelésének a tárgya lesz, hogy a vallomást tevő terhelt mely kérdésben tagadta meg a vallomást egy kihallgatás során (vertikális részhallgatás), vagy másik esetként mikor döntött úgy, hogy vallomást tesz, vagy a továbbiakban már hallgat (horizontális hallgatás).¹⁴ Bárd kiemeli, hogy a vertikális hallgatás esetében a hallgatás mérlegelése elfogadható, míg a horizontális esetében az a veszély áll fenn, hogy az egyszer vallomást tevő terhelt később valójában már nem tagadhatná meg a vallomást következmény nélkül, mivel egyenesen következne, hogy a megtagadott kérdéskörben bűnössége miatt nem nyilatkozik, illetve korábbi hallgatása is erre vezethető vissza.¹⁵ Az azonban bizonyos, hogy nem lehet a terheltet olyan választás elé állítani, hogy ha az eljárás során egyszer a vallomás mellett döntött, utána ezen az álláspontján ne változtathasson – bár ez a felvetés a *kodifikáció* során felvetődött. Ez ugyanis a vallomástétel megfizethetetlenül magas árát jelentené, hiszen a terheltet olyan választás elé állítaná, hogy a későbbi hallgatás lehetőségének a megtartása érdekében arra sem válaszol, amely számára fontos lenne, például több cselekménnyel való gyanúsítás esetében az egyikben tisztázná magát.

Van persze olyan eset – amelyet *Király Tibor* vetett fel¹⁶ –, hogy a terhelt kénytelen feladni a hallgatás jogát olyan esetben, ha a vádhatóság a bizonyítékokat olyan szoros összefüggésbe állította és érvelése olyan tiszta, hogy azt már csak a terhelt bonthatja meg érdemi védekezésével; ezzel lényegében bizonyításra kényszerítve a terheltet. Ilyen esetben viszont a hallgatás nem a bűnösség megállapításának önálló bizonyítéka, hanem csak hézagkitöltő eszköz a bíróság kezében.

¹³ A büntetőeljárásnak nem feladata és célja, hogy a bizonyítást a terhelt beismerő vallomására alapítsa, és a törvény nem is teszi lehetővé, még kevésbé szükségessé a beismerő vallomás bármi áron való megszerzését. A törvény általában nem tulajdonít a terhelt beismerésének kiemelt értékű bizonyító erőt. Kétségtelen azonban, hogy a gyakorlatban nemritkán súlyt helyez a nyomozó hatóság vagy az ügyész arra, hogy az egyéb bizonyítékok mellett a terhelt beismerése is igazolja (megalapozza) a gyanút, a vádat. A beismerésnek ugyanis nagy a bizonyító ereje, amikor egyezik a más forrásból származó bizonyítékokkal, amikor például a helyszíni kihallgatáson (a bűncselekmény rekonstrukcióján) olyan mozzanatokat tár fel, amelyekről csak az tudhat, aki a bűncselekményt elkövette.

¹⁴ BÁRD i. m. 285.

¹⁵ Uo.

¹⁶ KIRÁLY Tibor: Mit ér az ártatlanság vélelme? *Magyar Jog*, 1987/12. 1023.

Meggyőződésem szerint, a tájékoztatáshoz való jog sérülését jelenti a védő azon meggyőzése, amikor eleve lehangoló erővel közli az ügyféllel, hogy nem szabad jelen pillanatban vallomást tenni, hiszen „úgysem tudjuk, milyen bizonyíték áll a hatóság rendelkezésére”. Nem igényel magyarázatot, hogy a büntetőeljárásban laikusnak számító terhelt viszonyítási pont hiányában követni fogja a védő utasítását. Nemegyszer hallhatunk olyan védői dicsekvést, amely arról szól, hogy „az én ügyfelem, amíg én ott vagyok, nem tesz vallomást, soha(!)”. Ennek az álláspontnak – az általános jellegből adódó nyilvánvaló problémáján túlmenően – az egyik legnagyobb hibája, hogy teljesen nélkülözi az ügyfélre szabott, személyes védői mérlegelést.

2.2. Tájékoztatáshoz való jog

A tájékoztatáshoz való jogról szóló rész kiindulási pontja a már hivatkozott és részben érintett 2012/13/EU irányelv. Az irányelv 3. cikke felsorolja, hogy a tagállamoknak a gyanúsított számára legalább öt jog vonatkozásában részletes tájékoztatást kell biztosítaniuk: az ügyvéd igénybeviteléről, térítésmentes jogi tanácsadásra való bármely jogosultságról és az igénybevitel feltételeiről, a gyanúsítás érdemi tartalmáról, a tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról és a hallgatáshoz való jogról.

A gyanúsítás megismerésével kapcsolatban számos hibát lehet tapasztalni, ahogy azt a Helsinki Bizottság vizsgálata is mutatta.¹⁷ Sok esetben a gyanúsítás formálisan csak az elkövetett bűncselekmény törvényi tényállási elemeit idézi, nem adva pontos tájékoztatást a történeti tényállásról, ami elengedhetetlen lenne az érdemi védekezés előterjesztéséhez. A sematikus, szűkszavú és felületes gyanúsítások formailag kielégítik ugyan az eljárási törvény rendelkezéseit, azonban az irányelv tartalmi feltételeinek nem felelnek meg. A tájékoztatáshoz való jog e ponton való sérülése nem egyszerűen egy formai követelmény be nem tartását jelenti, hanem valójában az érdemi védekezés előterjesztésének az akadályát.¹⁸ Nem mindegy ugyanis, hogy a leírt történeti tényállás tettesi vagy részesi, esetleg bűnkapcsolati formára vonatkozik; nem mindegy, hogy a minősítés hogyan alakul olyan bűncselekmények esetében, amelyek halmazati

¹⁷ IVÁN–KÁDÁR–MOLDOVA–NOVOSZÁDEK–TÓTH i. m.

¹⁸ *Edwards v. the United Kingdom*, no. 13071/87, 1992. december 16-i ítélet, 35–38. §.

elhatárolása még a szakembernek is nehézséget okoz, de az sem közömbös, hogy a védekezés egy célzatos vagy célzat nélküli bűncselekményre vonatkozik.¹⁹

Ugyanakkor vannak pozitív példák is az irányelv eredményeként. Az irányelv 7. cikke úgy rendelkezik, hogy „a tagállamok biztosítják, hogy az adott üggyel kapcsolatos, az illetékes hatóságok birtokában lévő dokumentumokat, amelyek nélkülözhetetlenek az őrizetbe vétel ellen a nemzeti jog szerinti eredményes panasztételhez, vagy a fogva tartás jogszerűsége felülvizsgálatának nemzeti jog szerinti eredményes kezdeményezéséhez, az őrizetbe vett személy ügyvédje rendelkezésére bocsássák”. Vissza lehet emlékezni az első nagy meglepetésekre, amikor a védő az előzetes letartóztatás iránti indítvány mellé nemzeti színű szalaggal átfűzött teljes nyomozati iratanyag-másolatot kapott, egyfajta előre hozott iratismertetést adva. Ez óriási előrelépést jelentett az ügyészségi indítványokkal szembeni kétségek vagy ellenérvek kifejtésében, de a hatósági gyakorlat aztán ‘észhez tért’, és már nem teljes iratmásolatot adnak át. Az MHB vizsgálata arra is rámutat, hogy a vádelőkészítéssel, a nyomozás törvényessége feletti felügyelettel és a vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasításban foglaltakat sem tartja be a hatóság,²⁰ amikor a védő és terhelt számára válogatja össze a másolatként átadott iratokat.

A hatályos törvény 211. § (1a) bekezdése azonban az irányelvet nem ültette át – és nem is fogja átültetni – teljeskörűen, ugyanis e szerint a gyanúsítottnak és a védőnek megküldött előzetes letartóztatás iránti indítványhoz azokat a nyomozati iratokat kell csak csatolni, amelyekre az indítványt az ügyészség alapozza, mindezt az indítvánnyal egyidejűleg. A törvényjavaslat 470. § (1) bekezdése szerint az indítvány megküldését követően a gyanúsított és a védő számára biztosítani kell azoknak az ügyiratoknak a megismerését, amelyekre az indítványban hivatkoznak. Ugyan a két megfogalmazás szinte azonos, mégis óriási különbség van a most hatályos és a tervezett állapot között. A különbség ugyanis, hogy az iratok másolatát nem az indítvánnyal egy időben kell rendelkezésre bocsátani, hanem a törvényjavaslat szerint legkésőbb egy órával az ülést megelőzően, ami jelentős visszalépés. A másik átültetési hiba, hogy az irányelv alapján nem csupán a gyanúsítást megalapozó és így az ügyészség által valóban hivatkozott bizonyítékokat kellene átadni, hanem azokat is, amelyek a kényszerintézkedés alkalmazásával szembeni kétséget támasztják alá. E tekintetben tehát az irányelvi rendelkezés átültetése csak részlegesen sikerült,

¹⁹ BÉKÉS Ádám: *Nemzetek feletti büntetőjog az Európai Unióban*. Budapest, HVG-Orac, 2015. 389–390.

²⁰ A vádemeléssel kapcsolatos ügyészi feladatokról szóló 11/2003. (ÜK. 7.) legfőbb ügyészi utasítás 21. § (4) bekezdésének második fordulata.

a terhelt javára szóló, de az ügyészség rendelkezésére álló bizonyítékok átadását mellőzi. Márpedig a hatékony védelem ellátásához nem csupán a terhelő, hanem mentő vagy kétséget ébresztő bizonyítékok is szükségesek lennének. Úgy vélem, hogy az ilyen természetű bizonyítékok rendelkezésre állása esetén a jogállami keretek megőrzése érdekében is elemi szükségünk van a védelem és a nyomozási bíró általi megismerésére, hiszen így juthat a bíróság is a jogalkotói célnak megfelelő döntésre, annak ellenére, hogy ezt a Kúria 93. számú büntető kollégiumi véleménye sem írja elő. Az azonban igaz, hogy a 11/2003. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 21. § (8) bekezdése²¹ szerint az ügyésznek mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a fogva tartás az elengedhetetlenül szükséges időre korlátozódjon, *implicit*e jelentve azt, hogy kétség esetén ne terjesszen elő kényszerintézkedés iránti indítványt, vagy kétség esetén nyomban a megváltoztatása vagy megszüntetése iránt intézkedjék.

Ugyanakkor a tájékoztatáshoz való jog gyakorlatában gyökeres változást hozhat a törvényjavaslat konszenzuális eljárások bevezetéséhez kapcsolódó iratmegismerési rendelkezése. A 100. § szerint az eljárás ügyiratait – új fogalom használata a törvényjavaslatban – a terhelt és védője a gyanúsított kihallgatást követően már indítványra megismerheti. Ez a változás nyilvánvalóan annak érdekében történik, hogy a konszenzuális eljárások irányába mozdítsa a terheltet és védőjét. A törvényi koncepció arra épül, hogy minél korábban tisztázottak legyenek az ügyészség és a védelem között a 'nem vitatott tények', illetve minél korábban eljuthasson az ügyészség, a terhelt és a védelem ahhoz a ponthoz, hogy a beismerés reményében megállapodjanak a kilátásba helyezett szankció alkalmazásában, ezáltal felderítve és hatékonyan befejezve az ügyet. Hozzá kell tenni, hogy a konszenzuális eljárások során magáról a történeti tényállásról megállapodni nem lehet,²² ebben az értelemben tehát a megismeréshez való jog nem a történeti tényállás alakítását kívánja szolgálni. Egy ilyen szabály persze

²¹ Az előzetes letartóztatott ügyében az ügyész minden törvényes intézkedést megtesz annak biztosítására, hogy a fogva tartás az elengedhetetlenül szükséges időre korlátozódjék, illetve hogy a vádemelés feltételeinek megállapításához szükséges eljárási cselekményeket késedelem nélkül, folyamatosan végezzék. Az ügyész a rendelkezési jogával biztosítja, hogy az előzetes letartóztatás rendőrségi fogdán történő végrehajtására kivételesen, az eljárási cselekmény elvégzéséhez elkerülhetetlenül szükséges ideig, és csak akkor kerüljön sor, ha az előzetes letartóztatással kapcsolatos eljárási cselekmény az intézetben, vagy a terhelt intézetből – fogdai elhelyezést nem igénylő – kiadásával nem végezhető el. Az ügyész gondoskodik arról is, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben az előzetes letartóztatott személyét érintő eljárási cselekményeket az intézet működési rendjét figyelembe véve teljesítsék.

²² „Az új eljárási törvényben a beismerés és a terhelt együttműködési szándéka kétféle megegyezéshez vezethet [...]. Közös eleme az egyezség két válfajának, hogy a tényállás és a jogi minősítés nem lehet megállapodás tárgya, azt az ügyész közli a felekkel, kizárólag a joghátrányról és a járulékos kérdésekről lehet egyeztetni.” MISKOLCZI Barna: Az új

azt is jelenti, hogy a mai értelemben vett iratismertetés intézménye jelentőségét veszítheti ideális esetben, azonban a Magyar Ügyvédi Kamara helyesen ragaszkodott ahhoz, hogy legyen egy meghatározott időpont, amikor legkésőbb minden irathoz szabadabbá válik a hozzáférés, így az iratismertetés remélhetőleg kisebb jelentőségű intézményként, de megmarad.

2.3. Védő jelenléte

A hatékony védelem szempontjából az egyik legfontosabb kérdés annak eldöntése, hogy a védőnek jelen kell-e lennie már a gyanúsított első kihallgatásán, vagy sem. Az ügyvédi segítség igénybevételéről szóló 2013/48/EU irányelv 3. cikke szerint a tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a gyanúsítottak ügyvédi segítséget vehessenek igénybe abban az időpontban és olyan módon, hogy az érintett személy a gyakorlatban hatékonyan érvényesíthesse a védelemhez való jogát. E szerint a gyanúsított számára biztosítani kell az ügyvédi segítség igénybevételének a lehetőségét már a rendőrség általi kihallgatás megkezdését megelőzően. Úgy tűnhet tehát, hogy az irányelv előírja az első gyanúsított ki hallgatás során is a védőnek a jelenlétét. Ez azonban, bármennyire szeretnénk is, nincs így. Az irányelv indokolásában az Európai Parlament és a Tanács világossá tette, hogy a tagállamok ideiglenesen és kivételesen eltérhetnek az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogtól. Ilyen eset áll fenn akkor, ha nyomozó hatóság azonnali intézkedése szükséges ahhoz, hogy megakadályozzák a büntetőeljárás érdemi veszélyeztetését: így különösen az alapvető bizonyítékok megsemmisítését vagy megváltoztatását, vagy a tanúk befolyásolását. Ilyen esetben azonban körütekintően tájékoztatni kell a terheltet a hallgatáshoz való jogáról, valamint az önvádra kötelezés tilalmáról. Az irányelv indokolása vissza utal az EJEB *Salduz v. Törökország*-ügyben hozott döntésére²³, amely szerint a védelemhez való jog elviekben helyrehozhatatlanul sérül, ha az ügyvédi segítség igénybevételét mellőzve folytatták le a gyanúsított ki hallgatást és az ennek során tett beismerő vallomást felhasználják az ítélet alátámasztására. A strasbourgi bíróság azonban az *Ibrahim és mások v. Egyesült Királyság*-ügyben²⁴ némileg megváltoztatta a *Salduz-doktrínaként* ismert álláspontját,

büntetőeljárás kódex fontosabb újításai röviden. *Ügyvédvilág*, 2016/6. 24–28. <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/az-uj-buntetoeljarasi-kodex-fontosabb-ujitasai-roviden>

²³ *Salduz v. Turkey*, no. 36391/02, 2008. november 27-i ítélet.

²⁴ *Ibrahim and others v. the United Kingdom*, nos. 50541/08, 50571/08, 50573/08 és 40351/09., 2016. szeptember 13-i ítélet.

és kifejtette, hogy különösen súlyos és a közérdeket számottevő mértékben veszélyeztető esetben a nyomozó hatóságnak lehetősége van az ügyvéd jelenlétének hiányában meghallgatni a gyanúsítottat, és ez nem jár a teljes eljárásra való olyan kihatással, amely a tisztességes eljárás követelményével ütközne. A bíróság tehát egyensúlyt próbált teremteni a terrorizmus elleni hatósági munka és a terheltet megillető jogok között.

Hazai jogunk sem most, sem a jövőben nem írja elő, hogy a védőnek ténylegesen szükséges jelen lennie az első kihallgatáson, csupán azt rögzíti, hogy a védelemhez való hozzáférést biztosítani kell a terhelt számára, és kellő időben kell értesíteni a védőt az eljárási cselekményről. Ezt erősítette meg az Alkotmánybíróság 8/2013. (III. 1.) határozata, amely szerint a terhelt érdekében kirendelt védőt a kihallgatás helyéről és időpontjáról igazolható módon, olyan időben kell értesíteni, hogy a kirendelt védőnek lehetősége legyen az eljárási törvényben foglalt jogait gyakorolni és a terhelti kihallgatáson részt venni. Ilyen értesítés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítékként nem értékelhető.

A törvényjavaslat finomít a hatályos eljárási törvény védő értesítésére vonatkozó rendelkezésén. E szerint a védőt oly módon kell értesíteni a gyanúsított kihallgatásáról, hogy legalább két órája legyen az eljárási cselekményen való megjelenésre.²⁵ Kérdés, hogy ez az éjszakai kihallgatás esetében mennyiben biztosítható. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az Alkotmánybíróság fenti határozata alapján az ilyen vallomás nem felhasználható a jövőben.

Nem kívánok külön pontban kitérni a védővel való konzultációra. Azt azonban szükséges megemlíteni, hogy a törvényjavaslat kifejezetten biztosítja a védővel való konzultációt a kihallgatást megelőzően, amely a törvényjavaslat más megfogalmazásából adódóan legfeljebb egy órát vehet igénybe.²⁶ Úgy vélem, hogy ez érdemi előrelépés a védői és terhelti jogok biztosítása érdekében.

Az irányelv a fent említetteken túl sok tekintetben ad iránymutatást a tagállamok részére a hatékony védelem biztosítása érdekében. Az irányelv garantálja a terhelt és védő közötti korlátozásmentes és titkos kapcsolattartást, a terhelt kihallgatásán való jelenlétet, a felkészüléshez szükséges idő biztosítását, a védőnek a terhelt hozzátartozójával való kapcsolatfelvételt.

²⁵ Ha az eljárási cselekmény sürgőssége indokolja, a terheltet érintő eljárási cselekmény esetén a védő idézése, illetve értesítése oly módon is kibocsátható, hogy a védő azt az eljárási cselekmény időpontja előtt két órával kapja meg.

²⁶ Minimálisan ennyi idő áll ugyanis rendelkezésre az előzetes letartóztatásról döntő ülés előtt az átadott iratok tanulmányozására.

2.4. Kirendelt védő intézménye

A kirendelt védői intézmény jelenlegi formájának a reformja iránti igény nem kérdéses. Minden reményem szerint a kirendelések rendszere az új eljárási törvény hatálybalépésével gyökeresen megváltozik. A Helsinki Bizottság 2009-ben széles körű kutatási eredményeket tett közzé,²⁷ amelyek kimutatták, hogy a kirendelt védői rendszer alapvető zavara a hatóság általi kijelölésben van. Nevezetesen a nyomozó hatóság kirendelése egyidejűleg ki is jelöli a védő személyét. Ez óhatatlanul a kirendelések számának egy védőnél való kumulálása esetén a védő függetlenségének a sérelmével járhat. A Magyar Ügyvédi Kamara sokat tett azért, hogy a *kodifikáció* során a kirendelés folyamatában változás álljon be, így várható, hogy a hatóság a jövőben csupán a kirendelésről dönt, de az ügyvéd személyes kijelölése érdekében a Magyar Ügyvédi Kamarát keresi meg elektronikus úton. A kamara által fenntartott informatikai rendszer pedig egy órán belül lehetővé teszi a védő személyének a kijelölését. Ezzel egy csapásra megváltoznak a jelenleg is tapasztalható összefonódások egyes védők és egyes nyomozók vagy nyomozó hatóságok között. A védői függetlenség ilyen módon történő helyreállítása bizonyosan érdemi lépést jelent a kirendelt védői munka minőségének a javításában.

A kirendelt védői rendszer azonban további fejlesztésre szorul, ez a védői minőségi munka ellentételezésében nyilvánul meg. A jelenleg hatályos rendelet szerint a védő ötezer forint plusz áfa összeget számolhat el eljárási cselekményenként, illetve az iratbetekintés minden száz oldala után. Nyilvánvalóan ez az összeg messze nem éri el a piaci óradíjakat, körülbelül annak a hatoda. Ha euróra átszámítva tekintünk az összegre, akkor pedig látható, hogy milyen mértékben el vagyunk maradva a nyugat-európai rendszerekben használatos óradíjaktól.²⁸ A legnagyobb probléma azonban az, hogy az általam fontosnak

²⁷ KÁDÁR–TÓTH–VAVRÓ i. m. 12–28.

²⁸ Az osztrák jogalkotó például tételes, így előre jól kalkulálható óradíjakat határoz meg mind a polgári, mind a büntetőügyek vonatkozásában, ennek alapján nem ritkaság, hogy az ügyvédet több ezer eurót kitevő – akár az egész pertárgyértéket meghaladó – munkadíj illeti meg. Ehhez nagyon hasonlít a Németországban hatályos szabályozás, amely szerint az ügyvédi díjak megállapítása az ügyvédek díjazásáról szóló törvény (Rechtsanwaltsvergütungsgesetz, RVG) rendelkezéseinek megfelelően, vagy az ügyvéd és a megbízó megállapodása szerint történik (ha az ügyvéd bíróságon képviseli ügyfelét, a megállapodott díj a törvényben meghatározottnál csak magasabb lehet, alacsonyabb nem). Az RVG 1–2. számú mellékletét képező díjtáblázatok írják elő az egyes tevékenységekre vonatkozóan rögzített díjakat vagy díjsávokat, a díj összege polgári ügyekben rendszerint a pertárgy értékétől függ, míg a díjsávok a fizetendő díj legalacsonyabb és legmagasabb összegét jelölik ki. Az előírt díjsávon belüli megfelelő díjat minden esetben méltányosan kell meghatározni, figyelemmel az összes körülményre, különösen az ügyvéd által végzett munka mennyiségére és nehézségére, az ügy

tartott személyes konzultáció, felkészítés, az ügy megismerésének időigényes munkája lényegében ellentételezés nélkül marad a jelenlegi rendszerben. A készkiadások igazolása bonyolult rendszeren keresztül történik, a személyes konzultáció kizárólag a fogva tartott terhelt esetében számolható el, a kirendelt védői díj ötvenszázalékos csökkentése mellett. Nehezen képzelhető el, hogy ez ösztönző abban az esetben, ha az ügyvéd irodája Budán van, és a Venyige utcai büntetés-végrehajtási intézetbe kell beszélőre mennie, körülbelül két órát utazva oda és vissza (ami elszámolásra nem kerül), míg a terhelttel pedig óránként kétezer-ötszáz forint plusz áfa összegért folytat beszélgetést. Szükséges lenne tehát a díjszámítás reformja és a díjak felülvizsgálata a minőségi munka elvárása esetén.

2.5. A védő bizonyítékfelderítéshez való joga

A hatályos eljárási törvény 50. § (2) bekezdése szerint a védő a védelem érdekében az ügyben tájékozódhat, a jogszabályokban biztosított lehetőségek és feltételek keretei között adatokat szerezhet be és gyűjthet. A gyakorló ügyvédek tudják, hogy valójában ez a rendelkezés mindaddig kiüresedett norma, amíg a magánnyomozói tevékenység újraszabályozása nem történik meg, érdemi jogosítványokkal a magánnyomozók számára.

A védő a tanúk felkutatásától sok esetben azért tart, mert a tanú kikérdezése bármennyire óvatosan történik is, a későbbiekben felvetheti az ellenérdekű tanú részéről a jogellenes befolyásolás érzetét. Ez olyan kockázat a védő számára, amelyet bizonyosan nem vállal a terhelt védelme érdekében. A magánnyomozó pedig a hatályos szabályozás szerint érdemben olyan információt nem tud megszerezni, amely hatósági nyilvántartásokban elérhető lenne, lényegében

jelentőségére, valamint az ügyfél jövedelmi és vagyoni viszonyaira, továbbá ha az ügyvéd különösen nagy felelősségi kockázatot vállal, díjának megállapításakor ez is figyelembe vehető. Büntetőügyekben a díj összegét a jogerős ítélet – így általában a kiszabott büntetés mértéke – szerint határozzák meg, összege 120 és 900 euró között változhat, ezen felül díjazásra vonatkozó megállapodás hiányában az ügyvéd (a vádlott védőjeként és a magánvádló képviselőjeként is) meghatározott tevékenységek után, összeghatárok keretei között részesül díjazásban. A német Szövetségi Ügyvédi Kamara (Bundesanwaltskammer) közleménye szerint ezzel szemben a piaci óradíj mértéke 150 eurótól – vagyis legalább körülbelül 45 ezer forinttól – egészen 600 euróig mozoghat, illetve sikerdíjban történő megállapodás esetén is lehetséges az óradíjas elszámolás. Ezzel kapcsolatban lásd még: Európai igazságügyi portál, https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-de-hu.do?member=1; Bécsi Katalin: Az ügyvédi függetlenségről – A tisztességes eljáráshoz való jog. *Jog, Állam, Politika*, 2013/3. 57–80.; POKOL Béla: A joghoz jutás esélyei. *Jogelméleti Szemle*, 2002/2., <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol10.html>.

a munkája a saját tapasztalásán alapuló környezettanulmány elkészítésére korlátozódik. Ismert azonban, hogy a kormány a magánnyomozói tevékenység fejlesztésére törekszik a jövőben,²⁹ és lehetővé kívánja tenni a hatóságokkal való együttműködésben, a hatóság mérlegelése alapján a magánnyomozó számára igényelt adatok kiadását. Ez valóban érdemi előrelépést jelenthet a védő számára bizonyítékfelderítés során. Megjegyzendő, hogy a védői segítségről szóló irányelv a védő ilyen tartalmú jogosultságát nem biztosítja.

2.6. Anyanyelv használata

A Kúria 1/2013. számú büntető elvi döntésében részletesen hivatkozott a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló, az Európai Parlament és a Tanács által 2010. október 20. napján elfogadott 2010/64/EU irányelvben foglaltakra is. Az irányelv 3. cikke értelmében a tagállamok biztosítják, hogy a büntetőeljárás nyelvét nem értő gyanúsítottak vagy vádlottak észszerű időn belül megkapják mindazon iratok írásbeli fordítását, amelyek lényegesek ahhoz, hogy képesek legyenek gyakorolni védelemhez való jogukat, továbbá a tisztességes eljárás garantálásához. A lényeges iratok közé tartoznak a szabadságelvonásról szóló határozatok, a vád, illetőleg a vádirat, és bármely ítélet.

Az illetékes hatóságok határoznak arról az adott ügyben, hogy bármely egyéb irat lényegesnek minősül-e. A gyanúsítottak vagy a vádlottak, illetve jogi képviselőjük e célból indokolással ellátott kérelmet nyújthatnak be. Nem áll fenn követelmény a lényeges iratok azon részeinek lefordítására vonatkozóan, amelyek nem relevánsak annak szempontjából, hogy a gyanúsítottak vagy a vádlottak megismerjék az ellenük indított ügyet. A tagállamok a nemzeti jog szerinti eljárásokkal összhangban biztosítják, hogy a gyanúsítottaknak vagy a vádlottaknak joguk legyen megtámadni azt a határozatot, amely megállapítja, hogy nincs szükség az iratok vagy azok részeinek lefordítására, és amennyiben biztosítottak fordítást, lehetőségük legyen panaszt tenni, ha a fordítás minősége nem elégséges a tisztességes eljárás biztosításához.

Az irányelv 2. cikk (5) bekezdése tartalmazza, hogy amennyiben tolmácsot kell kirendelni a terhelt részére – mert nem érti az eljárás nyelvét –, akkor a tolmács nem csak az igazságügyi szervekkel (rendőrség, ügyészség, bíróság) való hivatalos érintkezés során látja el ezt a feladatát. A tolmácsoláson kívül a

²⁹ BM/3629/2017. számú előterjesztés a magánnyomozásról.

védelemhez és a védekezéshez való jog büntetőeljárás során való gyakorlása az egyezmény 6. cikkelyében megfogalmazott tisztességes eljárás része. Ezért az irányelv alapján a nemzeti államoknak biztosítaniuk kell, hogy tolmács álljon rendelkezésre a gyanúsítottak, vádlottak és a védőik közötti minden olyan kommunikáció során, amely az eljárás során lefolytatott bármely kihallgatással vagy meghallgatással áll kapcsolatban, vagy a fellebbezés vagy más eljárási kérelmek benyújtásához kapcsolódik. Az ilyen, a védekezéshez szükséges védő és terhelt között folytatott megbeszélés érdekében igénybe vett tolmácsköltség nem a terheltet, hanem a nemzeti államot terheli.

Ahogy fentiekből kitűnik, számos rendelkezéssel kell az államnak és a szakmai szervezetnek biztosítania a hatékony védelmet. Ezen túlmenően azonban a hatékony védelem összes rendelkezése üres marad, ha maga a védő nincsen kellő módon felkészülve munkájának ellátására. Márpedig a legnagyobb probléma az, hogy nem kontrollált és teljesen esetleges az ügyvédek továbbképzése. Mondhatjuk persze azt, hogy a szabadpiac körülményei között a védői szolgáltatásokban is verseny alakul ki, és ez arra ösztönözi a kollégákat, hogy minél szélesebb tudásra tegyenek szert és azt a napi munka során alkalmazzák. Ez azonban egy olyan elképzelt piaci verseny, amelyre nem érvényesek a szabadpiac jellegzetességei. A legalapvetőbb elem hiányzik, maga a reklám, illetve a keresletet alkotó személyek tájékoztatása arról, hogy az adott védő milyen minőségű munkát, mennyire felkészülten végez.

De mégis mi lenne az elvárás az ügyvéddel szemben? Meggyőződésem szerint az ügyvédnek kötelessége a folyamatos továbbképzés, különösen olyan területen, ahol az anyagi és az eljárási kódexek megváltoznak, számos uniós irányelv vonatkozik a mindennapi munkavégzésükre, és szükséges lenne a kiterjedt strasbourgi joggyakorlat ismerete. Nyilvánvalóan nem várhatjuk azt, hogy az ügyvédek hétvégenként önállóan szaklapokat és szakkönyveket tanulmányozzanak saját elhatározásukból. A továbbképzés feladatát nem lehet áthárítani az egyénre, ezt a helyi kamaráknak kell biztosítaniuk.

ÍGÉRET ÉS SZERTARTÁS¹

DARÁK Péter

A jog és a rend, ez a két szó egymás után bennem valahogy *József Attilát* visszahangozza, *Latinovits* előadásában, aki nagyon szarkasztikusan ejti ki ezt a két szót egymás után, és én azonnal behelyettesítettem ezt a két szót két reményteli szóval: ígéret és szertartás.

A jogrend ugyanis olyan szó, ami mintha külső képe lenne valaminek, ami mögött nem látjuk a valódi tartalmat, és mintha egy létező valóságos állandó dologra utalna – de a jogrend nem ilyen. A jogrend az ígérete annak, hogy egyszer majd lesz egy jó rend és szertartásai annak, ahogy mi eljuthatunk valamihez, amit a jogrend skáláján helyesebbnek és jobbnak tartunk. Mit ígér a jogrend? A rómaiakhoz írt levélhez folyamodtam, ami azt mondja, hogy „*a törvény szent, a parancsolat szent, igaz és jó*”².

Ad tehát az ígéretnek egy tartalmat, amit egyrészt társadalmi szinten, másrészt a bíró személyét illetően próbálok értelmezni. Végül a szertartásokat illetően pedig újfajta szertartásokról szeretnék néhány szót szólni, amelyek a Kúria mint intézmény működését jellemzik. Ez a két újfajta szertartás: a joggyakorlat-elemzés és a felülvizsgálatok szűrőrendszere, ami jövő január 1-jétől lesz a hatályos jog része.

I.

Hogy viszonyul tehát a törvényhez és a parancsolathoz a társadalom? *Krekó Péter* a beszédes *Gyanús világ, gyanús jogrendszer* címmel tett közzé egy tanulmányt *A jog szociálpszichológiája* című, az ELTE kiadásában megjelent

¹ A tanulmány a *XXV. Jogi beszélgetések* – „Jogrend avagy a rend joga?” című konferencián 2017. március 24-én, Kaposváron elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Róm 7,12.

legutóbbi kötetben,³ amelyben az is sokatmondó, ahogy a kutató az előfeltevéseit megfogalmazza. Abból indul ki, hogy az állam és az állampolgár viszonyát Magyarországon az idegenkedés, olykor az ellenségesség jellemzi. Ez a jelenség a magyar történelemben gyökerezik: a török, Habsburg- és szovjet uralom idején az állami intézmények egyet jelentettek az elnyomással, ebből következően a hatalom kijátszása, a jogszabály megkerülése hagyománnyá és hazafias erénnyé vált. A szerző ennek alapján négy dimenzióját vázolja fel a gondolkodásnak.

- Az egyik az úgynevezett összeesküvéses világnézet, amely azon vélekedéseket foglalja magában, amely szerint a társadalmi és politikai viszonyokat nem a nyíltan látható, hanem a háttérben meghúzódó szereplők irányítják.
- A második a populista jogfelfogás, amely szerint a jogszabályokat és az intézményeket befolyásos gazdasági és politikai csoportok működtetik, azok az ő érdekeiket szolgálják.
- A harmadik a kurucos mentalitás, amely szerint az állami intézmények nem az állampolgárok érdekeit szolgálják, ezért a fő cél azok kijátszása.
- Végül a leviatán megközelítés, ami szerint az állam erőszakosan rátelepszik az emberi élet minden szegmensére.

Nos, a feltételezések erősek, azonban a tanulmány végkonklúziója mégis optimizmusra ad okot, a várakozásokhoz képest hízelgő. A kutató szerint ugyanis nem jelenthető ki, hogy a magyar közgondolkodásban domináns lenne bármelyik a felsorolt négy megközelítésből. A többségre a józan mértéktartás a jellemző. Persze ha a társadalom részéről egy ilyen gyanakvó hozzáállással szembesülnek a bírák, akkor erre megszületik az adekvát válasz.

Ez az adekvát válasz *Richard Posner* 2008-ban megjelent *How Judges Think* (Ahogyan a bírák gondolkodnak) című elemzése,⁴ amely a legalista elméletet tekinti a bírósági szervezet hivatalos elméletének a bírói magatartásról. Mint mond a legalista elmélet? Jól párosítható ezzel a gyanakvó állampolgári megközelítéssel. Az elmélet ugyanis abból indul ki, hogy a bírói döntéseket a jog mint már meglévő szabályok tömege határozza meg. E szabályok az alkotmányos és más írott jogi rendelkezésekben, az adott bíróság vagy valamelyik felsőbb bíróság korábbi döntéseiben megtalálhatók, vagy ezekből logikai műveletekkel

³ KREKÓ Péter: Gyanús világ, gyanús jogrendszer. In: HUNYADY György – BERKICS Mihály (szerk.): *A jog szociálpszichológiája – A hiányzó láncszem*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 417–434.

⁴ RICHARD POSNER: *How Judges Think*. Cambridge–London, Harvard University Press, 2008. 41.

levezethetők. A legalista elmélet szerint tehát az ideális bírói döntés következtetés útján születik, ahol a jogi norma jelenti a legmagasabb szintű előfeltevést, a tényállási elemek pedig az alacsonyabb szintű premisszákat, maga a következtetés – amely e kettőből levonható – pedig maga a döntés, és a személyes, egyénenként változó tényezőknek semmilyen szerepük nincs.

Persze Posner is pontosan látja, hogy ez az elmélet nem írja le a jogalkalmazást, nem írja le a joggyakorlatot. Ezért nyolc másik elméletet mutat be arra vonatkozóan, hogy miként lehet magyarázni a bírák magatartását.⁵ Ezek közül – hogy gyengítsem a legalista elmélet erejét – néhányat nagyon röviden ismertetek.

- A gazdasági elmélet szerint a bírói viselkedést az önzérdek- és a haszonmaximalizálás elve határozza meg. Ez a haszon lehet a bírók esetében a jövedelem, szabadidő, hírnév, hatalom, munkával járó kihívás és izgalom.⁶
- Ezzel szemben a szociológiai elmélet azt mondja, hogy a bírói döntését annak a tanácsnak az összetétele határozza meg, ahol a döntés születik, vagyis a csoportdinamika szabálya érvényesül. Ennek pedig az a lényege, hogy az eltérő vélemény megfogalmazásától mindenki idegenkedik, mert ez feszültséget okoz a tanácsban, és a rendszeres együttműködés nem bírja el a feszültségeket. Tehát egyfajta feszültségelkerülő stratégia érvényesül a bírák között. Ez pedig a különvélemények leépüléséhez vezet.⁷
- Megemlíthető még a stratégiai elmélet, amely szerint a bírói döntését az magyarázza, hogy hogyan reagálnak arra kollégái, a közvélemény vagy a jogalkotók,⁸ illetve a politikai attitűdelmélet, amely a bírók pártállásához vagy politikai felfogásához köti annak a döntési stratégiáját.⁹

Persze a bíró, aki időnként ezzel az ellenséges és gyanakvó környezettel szembesül, nem csupán fontos köztisztviselést viselő személy, de egyszerű munkaerőpiaci szereplő is, ezért fontos megvizsgálni azt, hogy vajon a munkaerőpiacon milyen követelmények támaszthatók akkor, amikor jó bírót keresünk.¹⁰

⁵ Uo. 7–8.

⁶ Uo. 35–40.

⁷ Uo. 31–35.

⁸ Uo. 29–31.

⁹ Uo. 19–29.

¹⁰ Uo. 57–59.

A jó bírót megtaláló rendszernek mindig stabilnak kell lennie, biztosítania kell azt, hogy megfelelő figyelmet kapjon a bíró tisztsége és munkája. Ezt a tisztséget pedig a számára biztosított mérlegelési lehetőség teremti meg, az, hogy őket a jogállam megtestesítőjének tekintik. Fontos az, hogy a bíró munkájában érvényesüljön egyfajta belső megelégedés, amit a jó csapatmunka ösztönöz.¹¹ Emellett olyan sajátos személyiség is kell a bírónak, amely egymás mellett lehetővé teszi a rutinjellegű munkát, de az alkotó tevékenységet is, hiszen mindannyian tudjuk, hogy egy bíró munkájában legalább ötven százalék mechanikus feladat, és csak egy kisebb rész az, ami igazán kreatív hozzáállást igényel.¹²

E rész végén konklúzióként egy amerikai főbírót, *Cardozót*¹³ idézem, aki a következőket mondta (és ezzel tulajdonképpen cáfolja a kiindulópontként megfogalmazott legalista elméletet): *„Törekedhetünk arra, hogy olyan objektíven szemléljük a dolgokat, amennyire akarjuk, mindazonáltal nem nézhetjük őket más szemmel, csak a sajátunkkal.”*¹⁴

Fontos tehát, hogy azokban a kérdésekben, amelyekben hajlamosak vagyunk feltételezni, hogy egyfajta jogi automatizmus érvényesül a jogrendszerben, továbbá ha hajlamosak vagyunk azt megfogalmazni, hogy a jogrend objektív jelenség, amelynek törvényi, intézményi alapjai vannak, soha ne felejtjük el, hogy ebben legalább ilyen jelentős szerepe van a jogalkalmazói és állampolgári szubjektumnak. Az állampolgári szubjektumnak az intézményekben való bizalom vonatkozásában, a jogalkalmazóknak pedig abban, hogy mennyire kreatívan használják és alkotják újra a jogrendszert.

II.

A második részben azt szeretném bemutatni, hogy az általunk hagyományosan ismert „szertartások” – a bírói eljárások, vagy a közigazgatási hatósági eljárások – mellett milyen új elemek alkalmasak arra, hogy dinamizálják ezeket a jó jogrendhez vagy igazsághoz elvezető szertartásokat.

Ennek a Kúria működésében két példáját szeretném említeni. Az egyik a joggyakorlat-elemzés, a másik pedig a szűrőrendszer a felülvizsgálati eljárásban.

¹¹ Uo. 62.

¹² Vö. Uo. 76–77.

¹³ Benjamin N. Cardozo (1870–1938) 1932–1938 között az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának bírója.

¹⁴ Benjamin N. CARDOZO: *The Nature of the Judicial Process*. New Haven, Yale University Press, 1921. 13. Idézi POSNER i. m. 68.

A joggyakorlat-elemzésnek azért van különösen nagy jelentősége egy statikus, a peres felek által hozott jogvitákat elbíráló intézmény számára, mert lehetőséget ad arra, hogy a jogi problémákat a maguk fejlődésében, dinamikájában elemezzék. S tegyék ezt oly módon, hogy bevonnak más hivatásrendeket is (alkotmánybíróági főtanácsadókat, ügyvédeket, ügyészeket, rendőrtiszteket). E forma viszonylag laza tudományos jellege miatt mindezt oly módon tehetik meg, hogy senki nem vonja vagy vonhatja kétségbe a bíróságok elfogulatlanságát és pártatlanságát. Engedjék meg, hogy néhány jellemző gondolatot idézzek az ebben az évben elrendelt joggyakorlat-elemzések előfeltevései, hipotézisei közül.

Az egyik joggyakorlat-elemzés a választási és népszavazási eljárásokkal foglalkozik. A hipotézisek tartalmazzák azt, hogy a vizsgálat az ítélkezési gyakorlat ellentmondásait kívánja feltárni, megvizsgálva, hogy melyek azok a döntések, amelyek az alkotmányosság próbáját is kiállják.

Ezzel összefüggésben felvetődik például a közszereplők kritizálhatósága, vagy akár a demonstratív módon nyilvánosságra hozott szavazatok és a választás titkossága elvének összefüggései. Ugyancsak érdekes szempont a következő: minden gyakorló jogász számára evidencia az, hogy ha alapvető hiba történik egy eljárásban, akkor a jogorvoslat során hatályon kívül lehet helyezni azt a döntést, és meg lehet ismételni azt az eljárást. A választási jogorvoslatok során azonban igen sajátos rend érvényesül, ugyanis a Kúria mint választási jogorvoslati szerv a törvény szabálya alapján nem helyezheti hatályon kívül a választási szervek döntéseit, hanem mindenképpen érdemben kell döntést hoznia. Természetesen nagyon komoly dilemmákat okoz az, hogy hogyan korrigálható a választási szervek valamilyen eljárási szabálysértése. Vajon mennyire lesz hatása annak a választási jogorvoslat érdemére? Ugyancsak tervezi az elemző csoport azt, hogy megvizsgálja az indokolások minőségét. Látszik tehát, hogy az indokolások minősége – ami egy abszolút szubjektív kategória, hiszen semmilyen módon nem kategorizálható, mitől jó egy indokolás vagy mitől rossz – olyan szubjektív elem, ami részét képezi a bírói elemző tevékenységnek. Az is szokatlannak és újszerűnek tűnik, hogy az elemző csoport a külsős tagokon kívül be kívánja vonni a választási orvoslati ügyekben eljáró jogi képviselőket olyan módon, hogy észrevételeket tehessenek az elemző csoport jelentésére.¹⁵

Egy másik elemzés a büntetés-végrehajtási bírói gyakorlattal foglalkozik, és mint ilyen, érdekes újdonságot mutat abban, hogy olyan ügycsoport, olyan

¹⁵ A választási és népszavazási eljárásokkal kapcsolatos jogorvoslat. *Forum Sententiarum Curiae*, 2017/1.

bírói feladat elemzését tűzi ki feladatul, amely soha nem kerül a Kúriára jogorvoslati kérelem folytán. Azonban ez nem példa nélküli, hiszen a tavalyi évben a szabálysértési bíraskodással foglalkozó joggyakorlat-elemzés sikerrel zárult annak ellenére, hogy szabálysértési ügyek a Kúrián nincsenek. A csoport vizsgálni fogja, hogy vajon az ítélőtáblák és a Kúria gyakorlata egybeesik-e, és kifogásolható-e például – egy nem olyan régi alkotmánybíróági határozatra utalok – az, hogy a törvényszéki büntetés-végrehajtási bírói végzés elleni fellebbezést a törvényszék másodfokú tanácsa bírálja el. Érdekes az is, hogy igényt tart az elemző csoport arra, hogy a jelentésben a Legfőbb Ügyészség, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és a Magyar Ügyvédi Kamara hivatalos álláspontja is megjelenjen.¹⁶

Egy további érdekes joggyakorlat-elemzés a rokontartás új szabályait érinti. Ez az elemzés számomra azért is érdekes különösen, mert a közelmúltban egy előadásra készülve olyan ítéleteket kerestem, amelyek különböző jogágakban különböző felelősségi formulákat érvényesítenek. Ezeket az ítéleteket olvasva az a benyomásom alakult ki, hogy a felelősségi rendszerek alkalmazása során a bíróságok nagyon formalizált bizonyítási eljárásokat folytatnak le, és csak kézenfekvő bizonyítékokat használnak fel és értékelnek a tényállás megállapításánál. Egyetlen kivétel volt: ez pedig egy kiskorú gyermek tartásdíjának megállapítása iránti ügy, amelyben olyan eszmefuttatást olvastam, amely bármely másik jogágban azonnali hatályon kívül helyezéshez vezetne. Nevezetesen: a bíró megállapítja, hogy sem a gyermeket gondozó szülő, sem a gyermektartás fizetésére kötelezhető szülő fizetését igazoló okiratok valószínűleg nem valóságok. Ezt a bíró mindenféle további körülményes bizonyítás nélkül állapítja meg. Éppen ezért ezeket nem is veszi figyelembe sem a gyermek életkörülményei, sem a tartásdíj összege vonatkozásában. Hanem számba veszi, hogy milyen vagyontárgyakkal rendelkeznek, hogy egy ilyen családi ház fenntartása havonta mennyibe kerülhet, hogy egy ilyen autó üzemeltetése havonta milyen költségekkel jár, és hogy az adott nyári szabadidős utazásoknak a finanszírozására körülbelül milyen összeg lenne szükséges, és ennek alapján állapítja meg mindkét szülőnél a valószínűsíthető jövedelmet, és minden további nélkül ehhez a valószínűsíthető jövedelemhez igazítja a tartásdíj mértékét.

Nos, azt gondoltam, hogy különleges ítélettel állok szemben, de a joggyakorlat-elemző csoport hipotézisében a következőket olvasom:

¹⁶ A büntetés-végrehajtási bírói joggyakorlat, különös tekintettel a reintegrációs őrizetre. *Forum Sententiarum Curiae*, 2017/1.

„A rendszerváltás óta a munkaképes lakosságnak már csak kisebb hányada dolgozik állam által fenntartott munkahelyen, ahol a kimutatott és valós kereset nem válik el egymástól. A többség vállalkozó vagy vállalkozó alkalmazottja, legtöbbször a minimálbérnek megfelelő kimutatott jövedelemmel, ami az esetek jelentős százalékában nem a tényleges bevételt tükrözi. Ezért át kell tekinteni, hogy milyen bizonyítási eszközöket lehetséges, illetve célszerű alkalmazni a – felhívom a figyelmet a fogalomra – »valós tartási képesség« feltárása érdekében.”

Majd közli, hogy ezért hivatalbóli bizonyításnak is helye van, amelynek része például naprakész információ arról, hogy az adott térségben hogyan alakul a munkaerőpiaci helyzet, milyen az elhelyezkedés lehetősége.¹⁷

Egy további joggyakorlat-elemzés a munkáltatói kártérítési felelősséget célozza. Megállapítja, hogy érdekes módon a munkaügyi pereknek majdnem harmadát teszik ki a munkáltatói kártérítési felelősséggel kapcsolatos ügyek, ami a munkaszerződések, a munkaviszonyok és a munkáltatói kártérítési ügyek számát tekintve nagyon nagy aránytalanságot mutat. Valami oka tehát van annak, amiért a peres felek gyakrabban viszik a munkáltatói kártérítési felelősséget bíróság elé, mint más munkajogi jogvitákat. Ennek az előfeltevések szerint két oka lehet. Az egyik, hogy az új Ptk. ebben a felelősségi modellben is bevezette az előreláthatósági korlátot, aminek nincs hagyománya a magyar munkajogi ítélezésben, és kérdéses lehet, hogy vajon ezt hogy alkalmazza majd a munkaügyi bíró. A másik pedig, hogy miután korábban szinte nem volt kimentésre lehetőségük a munkáltatóknak a működési kör fogalmának a meghatározása miatt, ezt az új szabályrendszer az ellenőrzési kör fogalommal váltotta fel. Ez a két fogalom tehát olyan, a klasszikus magánjogi gyakorlatból nem levezethető joggyakorlathoz vezethet, ami valószínűleg indokolja a nagyobb számú bírósághoz fordulást.¹⁸

Foglalkozni fog a Kúria ebben az évben a közérdekű adatok nyilvánosságával is, és szeretném megemlíteni, hogy ebben a joggyakorlat-elemzésben alkotmánybírósági tanácsadó is részt vesz majd.¹⁹

¹⁷ A rokонтartás szabályaival kapcsolatos bírói gyakorlat. *Forum Sententiarum Curiae*, 2017/1.

¹⁸ A munkáltató kártérítési felelősségével kapcsolatos bírói gyakorlat. *Forum Sententiarum Curiae*, 2017/1.

¹⁹ A közérdekű adatok kiadásával kapcsolatos perek. *Forum Sententiarum Curiae*, 2017/1.

Végül utoljára hagytam azt a témát, ami a Kaposvári Önkormányzatot is valamelyest érintheti vagy érdekelheti: a jegyző birtokvédelmi eljárásának bírósági kontrollja új szabályrendszer keretei közé került, és ennek megfelelően az igazságügy-miniszter témafelvetése és a Kúria polgári kollégiumvezetőjének javaslata alapján joggyakorlat-elemzést rendeltem el ebben a témában. Nagyon izgalmas az elemző csoport számára az, hogy számszerűen miként alakulnak a jegyzői birtokvédelmi eljárások az új szabályok hatálybalépése után, milyen tipikus tényállásokon alapulnak, milyen esetleges régiós és országos különbségek alakultak ki a jogalkalmazásban. Felmerül az is, hogy mennyiben igazolják vissza a bírósági döntések a jegyző eljárásának és döntésének helyességét, hogyan viszonyulnak egymáshoz a birtokvédelmi igények és további ahhoz kapcsolódó jogviták, például kártérítési, sérelemdíj iránti igények társulnak-e egyáltalán a birtokvédelmi igényekhez. Bátorságról tanúskodik az, hogy belevág a Kúria ilyen joggyakorlat-elemzésbe, hiszen ennek a jogterületnek a leghivatottabb tudói most a jegyzők – azért is, mert a szabályozás viszonylag új, és azért is, mert e döntések ellen nem minden esetben indul jogorvoslati eljárás, nem minden esetben kerülnek a bíróság elé.²⁰

Talán az a kép alakulhat ki a tervezett joggyakorlat-elemzések felvillantásából, hogy a bírák jogászprofesszori babérokra törnek, hiszen tudományos elemzést végeznek az ítélkezés bizonyos területein, azonban szeretném hangsúlyozni, hogy a bírák nem képzelik magukról azt, hogy jogászprofesszorok. Ezt igazolja az, hogy ezekbe az elemző csoportokba mindig felkérünk jogászprofesszorokat. A szemléletünket sem kívánjuk felcserélni a professzori szemlélettel. Annál is inkább, mert a bírónak mindig egy adott jogvitát kell a lehető legészszerűbb ítélettel elbírálnia, és nem az a teljesítményének a mércéje, hogy mennyire eredeti, új gondolatot fogalmaz meg az ítélet indokolásában.²¹

III.

Utolsóként szeretnék néhány szót szólni arról, hogy 2018. január elsejétől alapvetően változik meg a Kúria elérhetősége a jogkereső közönség és az ügyvédi kar számára. Alapvetően változik meg, mert közigazgatási perekben teljes mér-

²⁰ A jegyző birtokvédelmi eljárásának bírói kontrollja. *Forum Sententiarum Curiae*, 2017/1.

²¹ Vö. POSNER i. m. 206.

tékben,²² polgári perekben részben²³ egyfajta szűrőrendszer kerül beépítésre. Ez a szűrőrendszer azt jelenti, hogy bizonyos jogegységi és joghelyességi szempontok meghatározzák azt, hogy a felülvizsgálati kérelmet befogadja-e a Kúria vagy sem. Ilyen szempontból némileg hasonlít a jövődő eljárás az alkotmánybíróság befogadási eljárására, amely azt hiszem, hogy a több év alatt kialakult, cizellált módszertanával példaként is szolgálhat a Kúria számára.

Nagyon fontos azonban, hogy a törvény viszonylag általános szempontjait hogyan tudjuk konkretizálni a bírói gyakorlat során, mert a szűrőrendszer alkalmazása súlyos veszélyekkel is járhat. Az egyik veszély az, ha túlságosan elzárkózó a Kúria és túl kevés ügyet fogad be – ebben az esetben ugyanis leszűkül a jogvédelem lehetősége bizonyos jogterületeken, és a Kúria nem tud hatást gyakorolni konkrét ügyeken keresztül a bírói joggyakorlat alakulására. Ha viszont változatlanul túl sok ügy kerül a Kúriára – ahogy az jelenleg is történik, amikor évente kilencezer ügyet bírál el –, akkor felmerül az a probléma, hogy egyes, a jogrend szempontjából fontos ügyekre nem jut elég figyelem, nem jut elég energia, és nem tudunk elég alapos háttérkutatást végezni. Mindazonáltal abban egyetértés mutatkozik a Kúrián, hogy ezeket a konkrét szempontokat csak objektív módon alakíthatjuk ki, és a jogorvoslati jog megadása nem tartozhat objektív szempontokat nélkülöző, diszkrecionális jogkörbe.

Egyébként ezt a szelektálását a felülvizsgálati kérelmeknek az európai gyakorlat elismeri és elfogadja. Jól mutatja ezt, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása²⁴ is kimondja, hogy további jogorvoslat – például felülvizsgálat – akkor engedélyezendő, azokra az ügyekre lehet korlátozni, amelyek esetében a jog fejlődéséhez vagy a törvény alkalmazásának egységéhez az ügy elbírálása hozzájárul. Németországban, Ausztriában és a skandináv államokban is találunk hasonló példákat.

Fontos figyelmeztetés mindenesetre a Kúria számára az, hogy 2001-ben már történt kísérlet ennek a rendszernek a bevezetésére, és akkor az Alkotmánybíróság több szempont együttes értelmezésével alkotmányellenesnek találta a megoldást.²⁵ Meggyőződésem, hogy az új konstrukció, ami

²² *Az új közigazgatási perrendtartás befogadhatósági szabályai*. Kollégiumi munkaanyag, 2017. február 28.

²³ *Felülvizsgálható határozatok az új polgári perrendtartás rendszerében*. Kollégiumi munkaanyag 2017. február 13.

²⁴ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(95) 5. számú ajánlása a polgári és kereskedelmi jog területén jogorvoslati eljárások és rendszerek bevezetéséről és gyakorlásának javításáért, 6.

²⁵ Lásd 42/2004. (XI. 9.) AB határozat.

most lép hatályba, ezeket a gyermekbetegségeket kiküszöbölte: például nem egyesbíró bírálja majd el a befogadhatóságot, hanem ugyanaz a bírói tanács dönt ebben a kérdésben, amely az ügy érdemében döntene. Másrészt pedig a válogatás nem munkatcher-csökkentés céljából történik, hanem azért, hogy a Kúria képes legyen a jogbiztonság magasabb szintű biztosítására.

Amikor arról beszéltem, hogy a jogrend részben ígérete egy helyesebb, jobb, elfogadhatóbb jogrendnek, és a bírói szervezet keresi azokat a lehetőségeket, amelyekkel a már ismert „szertartásokat” kibővítve szélesebb utat nyithat az igazság és a jobb jogrend irányába, akkor arra is burkoltan figyelmeztettem magunkat, hogy nem elegendő, ha az igazságszolgáltatás az igazság külső álcában tetszeleg, és alkotmányos súlyát használja fel érvül és indokul az igazság keresése helyett.

A bemutatott új módszerek és törekvések alkalmasak arra, hogy láttassák a bírakkal, mit követel tőlük a szent, igaz és jó parancsolat.

A TÁRSADALOM KONTROLLMECHANIZMUSAI

FINSZTER Géza

Bevezetés

Előre elnézést kérek Belovics Ervintől, hogy ezúttal a büntető anyagi és -eljárásjog tudományától távolabb eső elméleti terepre kalandozom, a társadalmi kontrollok világába. Erre a mentségem az lehet, hogy az ünnepelt szigorú közjogi kontrollt gyakorló szervezet, az ügyészség egyik vezetője. Egyébként is, mernék én normatanba fogni, amikor a büntetődogmatika egyik legkiválóbb művelőjét szeretném köszönteni születésnapján!

1. A pozitív és a negatív kontrollok¹

A tudomány már régen felhívta a figyelmet arra, hogy a közbiztonság állapota, különösen pedig a bűnözés alakulása jelentős mértékben a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek működésétől függ.² Igaz, hogy a kontrollelmélet „ráirányította figyelmet a bűnelkövetés kialakulásának és újratermelődésének mikrotársadalmi kontextusára”³, de legalább ilyen mértékben az állam által működtetett hatósági kontrollapparátusok tevékenységére is. Különösen igaz ez a rendészeti igazgatás tanulmányozására, ahol a kutató kénytelen különbséget tenni pozitív és negatív kontrollok között.⁴

¹ A kontrollokról itt következő elemzés először a 2003-ban megjelent monográfiámban volt olvasható. FINSZTER Géza: *A rendészet elmélete*. Budapest, KJK-Kerszöv Kiadó, 2003.

² Hans-Jörg ALBRECHT: *Problemes theoriques, données empiriques et orientations de la recherches en République Fédérale Allemagne*. Crime et Justice en Europe, Logiques Sociales, Paris, L'Harmattan, 1993.

³ BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters-Kluwer, 2016. 191.

⁴ KÁNTÁS Péter: A rendészet fogalmához. *Új Rendészeti Tanulmányok*, 1997/1.

A kontroll az elmúlt években nagy karriert befutó fogalom, amelynek tartalma már régen nem azonosítható a magyar megfelelőjével, az ellenőrzéssel. Népszerűsége részben a vezetéselmélet eredményeinek köszönhető, annak a törekvésnek, amely minden szervezeti tevékenységet szeretne sikeressé tenni.⁵

A közigazgatási jog tudománya ragaszkodik az ellenőrzés és a felügyelet kifejezésekhez, jelezve, hogy ezek nem tartanak igényt arra a szélesebb értelmezésre, amelyre a kontroll utal, noha hasonló funkciókat látnak el. Egyfelől a szervezetek irányításában a vezetői folyamat részeként jutnak szerephez, mint a végrehajtás ellenőrzése, és mint hierarchián belüli felügyelet.

„Az ellenőrzés önálló közigazgatási jogi (és szervezéstani) intézményként is értelmezhető, itt azonban az irányítás eszközeként tárgyaljuk. Ebben az értelemben az ellenőrzés mintegy előfeltétele az irányítás többi eszköze alkalmazhatóságának. Célja ugyanis az információszerzés az irányított működésről, viszonyairól a megfelelő irányítói intézkedések megalapozásához.”⁶

Másfelől pedig a szakirányú működés során a hierarchikusan alá nem rendelt szervezetek meghatározott működési területeinek a felügyeletét értik rajta (kereskedelmi és pénzügyi felügyelet, a közbeszerzés felügyelete, adó- és vámellenőrzés, versenyhivatal, frekvenciafelügyelet, az állami költségvetés számvevőszégi felügyelete stb.). További felosztásként kínálkozik a társadalmi, az állami és az önkormányzati felügyeleti formák megkülönböztetése. A felügyelet szakterületei szerint, egyebek mellett, szólhatunk gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi, munkaügyi és fogyasztóvédelmi felügyeletekről.

Nagyjából az előbbi értelmezések megszületésével egy időben a szociológia is létrehozta a maga társadalmikontroll-elméletét, amely „azokra a technikákra és stratégiákra összpontosít, amelyek az emberi magatartást szabályozzák, megteremtik a konformitást, vagy motiválják a társadalmi szabályok betartását”⁷.

A pozitív és a negatív kontroll között azért érdemes különbséget tenni, mert pozitív esetben nem egyszerűen a szabályok betartása történik, hanem a magatartás feletti uralmat szerezzük meg, amellyel azután alkotó folyamatokban vehetünk részt. A magatartás feletti uralom a tudatos élet kialakításának, az értelmes célok állításának és azok megvalósításának az előfeltétele. Amennyiben pedig ezek az egyéni lehetőségek egy harmonikusan fejlődő, heterogén

⁵ DOBÁK Miklós: *Szervezeti formák és vezetés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1998. 160.

⁶ FAZEKAS Marianna – FICZERE Lajos (szerk.): *Magyar közigazgatási jog. Általános rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 230.

⁷ FREDERICK ADLER – GERHARD O. W. MUELLER – WILLIAM S. LAUFER: *Kriminológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 228.

társadalmi közegben összegeződnek, akkor a kisebb és nagyobb közösségek a kooperációban a kollektív teljesítmények felett is uralmat szereznek, ezáltal képesek lesznek közösségi célokat állítani és megvalósítani. A pozitív kontrollok rendszere alkotja a sikeres társadalmak alapját.

A szociológiai értelmezésben világosan elkülönül az egyéni és a közösségi kontroll.

Ami az emberi magatartást illeti, ott egyfelől a korlátokat, másfelől pedig a személyiség önszabályozó szerepét kell szemügyre vennünk. A belső kontroll lehet fizikai, pszichikai, intellektuális és morális a szerint, hogy hol tart a személyiség kialakulása és milyen belső erőforrásokra támaszkodhat az, aki a saját magatartását irányítja. A külső kontrollok, amelyek a neveléstől a tanuláson át egészen a szervezeti kényszerek, a szokás, az erkölcs és a jog működéséig vezetnek, szintén nem önmagukban hordozzák helyes vagy helytelen voltukat. Vannak kényszerek, amelyek nem devianciákra válaszolnak, hanem csupán a zavartalan kooperációhoz szükségesek, máskor a szakmai technikák jelentenek parancsot meghatározott foglalkozások gyakorlatában. (Ezeket nem is éljük át kényszerként.) Másfelől viszont idesorolhatók a szabályszegésre válaszoló szankciók, ahol a kényszer már egy időben jelent fizikai valóságában megjelenő joghátrányt, de átélhető lelki teherként is képes hatni. A kontroll az első esetben (amikor a tudásunkat ellenőrzi) az eredményességet méri, a második esetben (amikor büntet) a szabálykövetést kéri számon. Azt is látnunk kell, hogy ebben a megkülönböztetésben már benne van a pozitív és negatív kontrollok egymástól történő elválasztása. „[...] az emberek legtöbb cselekedetét a társadalmi struktúrák állította korlátok és az ugyancsak társadalmi struktúrák kínálta lehetőségek befolyásolják”⁸.

Az önkontroll és a magatartás külső szabályozása viszonyában további felismerés, hogy az egyik nem válthatja ki a másikat, ugyanakkor a kettő soha nem oldódik fel egymásban, ami a tudattal rendelkező emberi minőség jellemzője. Az autonómia és az alávetettség, a rend és a szabad választás olyan reflex fogalmak, amelyek értelmet csak egymásra vonatkoztatva, az egymással kialakított viszonyban, relációban kapnak. Úgy látszik, hogy mindkettő az emberi lényeghez tartozik. A szabadság a legjobb tulajdonságai kibontakoztatásához szükséges, a rend pedig egyfelől a megszerzett készségeket és képességeket szervezi alkotó folyamattá (technológiák, szabványok, munkafolyamatok algoritmusai stb.), másfelől viszont a deviáns törekvéseket korlátozza a szükséges és lehetséges mértékig. Az a kérdés, hogy az ember alapvetően jó vagy alapvetően rossz, nem

⁸ Robert A. DAHL: *A pluralista demokrácia dilemmái*. Budapest, Osiris Kiadó, 1996. 27.

dönthető el. Ma sem tudjuk igazán, hogy *Hobbes*nek volt-e igaza, aki szerint a társadalmi szerződés a vadság szörnyű állapotából vezette ki az emberiséget, vagy *Locke*-nak, aki az embereket eredendően jóknak és együttműködőknek tételezte, úgy gondolván, hogy éppen ez a tulajdonságuk tette őket alkalmassá a társadalom magasabb szervezetségi szintjeinek létrehozására. A humán etológia nem érzi magát kompetensnek arra, hogy ezt a vitát lezárja, de felhívja a figyelmet az emberi önzetlenség, a szolidaritás és a fajtársak iránt mutatott önös motívumoktól mentes érdeklődésre, amely csak az embert jellemzi.⁹

A jog számára mindebből két következtetés adódhat. Az egyik szerint kétséges a szabadságjogoknak az emberi természetre való visszavezetése, mert ezzel a logikával meg lehetne indokolni a zsarnokság létjogosultságát is. A másik következtetés pedig az, hogy a demokráciát nem tekinthetjük az emberi lényeg természetes állapotának, ami automatikusan kész megteremteni magát. Ellenkezőleg, a demokrácia állandóan veszélyben van, azt szüntelenül építeni és óvni kell. A veszélyek növekedésével nő az önkény visszaállításának esélye, mert a zsarnokság hivatkozhat a rációra és a többség igényére. (A polgári alkotmányok nagyon is reális veszélyre figyelmeztetnek, amikor megtiltják a hatalom erőszakos megszerzését és megőrzését.) Ezért értünk egyet *Sajó András* jogosultság-felfogásával, szerinte a szabadság és a kényszer értékelése konzekvenciáival, következményeivel történhet meg. Szükségesek tehát olyan intézmények és fórumok, ahol ez az értékelés újra meg újra elvégezhető. Demokráciákban a konzekvenciák tekintetében az államnak igazolnia kell döntéseinek következményeit, sőt ebben a tekintetben többletindokolási kötelezettség terheli.¹⁰ Az alkotmányosság minősége nem az ünnepélyes deklarációkon, hanem a hétköznapi gyakorlatán ítéltető meg. Utóbbi összefüggést fejezi ki a közigazgatástan figyelmeztetése, miszerint: „a szabadság összehasonlíthatatlanul jobban függ a közigazgatástól, mint az Alkotmánytól”.

Robert A. Dahl az autonómia és a kontroll összefüggéseinek vizsgálatát a legszélesebb társadalmi dimenziókba helyezi. A politikai rendszer leírható mint az autonómiák és a kontrollok viszonya. Ahol túlsúlyos az autonómia, ott könnyedén anarchia alakulhat ki, ahol pedig a kontrollok hatalmasodnak el és megsemmisítik az autonómiát, ott a diktatúra hatalomgyakorlási technikái nyernek teret.

A demokratikus berendezkedések jellemzője, hogy a kétféle mechanizmus harmonikusan kapcsolódik egymáshoz, hasonlóan ahhoz, ahogyan a szabadság

⁹ CSÁNYI Vilmos: *Az emberi természet*. Budapest, Vince Kiadó, 1999. 143.

¹⁰ SAJÓ András: *Jogosultságok*. Budapest, MTA ÁJTI–Seneca Kiadó, 1996. 39.

és a kényszer is csak egymásra vonatkoztatva értelmezhető, az egyik nem létezhet a másik nélkül.¹¹

2. A pozitív kontroll a szabadság birodalma

A szabadságot mint a magatartás megválasztásának lehetőségét azokkal a forrásokkal írhatjuk le, ahonnan a szabad cselekvés lehetőségeit meríti. Ilyen forrás egyfelől a külső tiltó, korlátozó szabályok hiánya (objektív szabadság), másfelől pedig a tiltó, korlátozó szabályok belsővé tétele, erkölcsi elfogadottsága, ami a szabadság élményével ajándékozza meg a cselekvő embert (szubjektív szabadság). Ahol egyáltalán nincsenek tiltó normák, ott nincs szabadságélmény sem. Ahol a szabadság abszolút, ott valójában annak elvesztése következik be. (Nem beszélhetünk tehát szabadságról az anarchia viszonyai között.) A szabadság a társadalom jellemzője, az emberi kooperáció terméke, annak a készségnek a megnyilvánulása, hogy az egyesek a szolidaritás alapján képesek közösségekbe szerveződni, ennek érdekében normákat alkotni és követni, ha pedig szükséges, azoknak érvényt szerezni.

A szabadság jellemzője a szabad cselekvés mennyisége, ami a választható magatartások számával azonos. Ettől függően beszélhetünk nagy és kis szabadságfokról. Az emberi tevékenységet befolyásoló különböző normacsoportokat (szokás, erkölcs, hatalmi parancs, jog) célszerű megvizsgálni abból a szempontból, hogy ezek mekkora szabadságot engednek az egyes ember számára. Ennek alapján elkészíthető a következő szabadságmátrix:

	Szubjektív szabadság – kismértékű	Szubjektív szabadság – nagyértékű
Objektív szabadság – nagymértékű	Szokás	Jog
Objektív szabadság – kismértékű	Hatalmi parancs	Erkölcs

Az erkölcsi szabályok nagymértékű szubjektív szabadságot engednek a cselekvő számára, de az objektív szabadságot szűkre szabják. (Emlékezzünk arra, hogy az erkölcs az emberi kapcsolatok mindegyikét átszővi, de ezek a normák kivétel nélkül belsővé tehetők.) A szokások az objektív szabadságot alig korlátozzák, de ahol érvényt szereznek maguknak, ott a szubjektív szabadság

¹¹ BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok, II. kötet*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986.

számára nem engednek teret. (A szokást illik követni anélkül, hogy bármiféle szabadságélményt nyújtana, az rendszerint cselekvési automatizmusként fog működni.) A hatalmi parancs jellemzője mind az objektív, mind pedig a szubjektív szabadság gyenge jelenléte, szélső helyzetekben annak teljes hiánya. (Az önkény az életnek minden területére igyekszik behatolni. Ugyanakkor parancsait alig lehet belsővé tenni, nincs tehát szabadságélmény.) A jogra jellemző, hogy amikor szélesre nyitja az objektív szabadság kapuit (csak azt szabályozza, ami a jog eszközeivel befolyásolható), akkor a szubjektív szabadságélmény is erőteljes (a helyes jog szabályai könnyen belső normává transzformálhatók), amikor viszont túlszabályozással csökkenti az objektív szabadságot, akkor ezzel együtt zsugorodik a szubjektív szabadság mértéke is. (A nem helyes jogi szabályozás nem tehető belső meggyőződéssé.) Ebből az következik, hogy amennyiben a jog sikeresen alakítja ki a maga erkölcsi aranyfedezetét, akkor az erkölchöz kezd hasonlóná válni, ha viszont morális fundamentumai gyengülnek, akkor a jog egyre inkább az önkényhez közelít.

Az objektív szabadság, a szabad magatartás-választás csak akkor értelmes, ha vannak értékeink, amelyeket e szabadság révén birtokba vehetünk. Másfelől viszont az ember számára fontos értékek termeléséhez múlhatatlanul szükséges a szabadság, ami itt úgy jelenik meg, mint a vállalkozás, az alkotás szabadsága. Az objektív szabadság hozza létre a társadalom értéktermelő ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, szolgáltató kapacitásait, amit a bevezetőben az emberi közösség pozitív kontrollmechanizmusának nevezünk. Mindezek a mechanizmusok a maguk szigorú technikáival a mesterségek szabályainak tömegét termelik, amelyek igazolhatóságuk és megtanulhatóságuk révén egyben a szubjektív szabadság elnyerésének lehetőségét nyitják meg. A szubjektív szabadság erkölcsi felemelkedést, a kultúra birtoklását, a természet és a társadalom ismeretét követeli. Mindezek megszerzése csak a pozitív kontrollmechanizmusok egy másik nagy csoportjának kiépítése által lehetséges. Idesoroljuk az individuális vagy kollektív úton előállított szellemi értékeket, a művelésüket szolgáló szervezeteket, a tudományok kialakulását és fejlődését, a kutatás intézményeit, a vallásos nézeteket és az egyházakat, az oktatást és az iskolarendszert, a művészeti teljesítményeket, a műélvezetet és ezek színtereit, a szociális támogatás struktúráit, az egészségügyet, a természet- és környezetvédelmet, végül pedig a test, az egészség és a lélek építésének civil egyesüléseit.

Most már bátran meghatározhatjuk a társadalom pozitív kontrollmechanizmusának a fogalmát: *mindaz az egyéni, illetve közösségi tevékenység, amely anyagi és szellemi értékeket állít elő, és amelynek működtetéséhez objektív és*

szubjektív szabadságra, teljesítményének javításához e szabadságok növelésére van szükség.

A szabadság és a kényszer nem csupán egymással lépnek kapcsolatba, alkotnak relációt, amennyiben kölcsönösen útját állhatják egymásnak, hanem önmagukban is csak relációként értelmezhetők. A szabadság viszonylagosságát a más szabadsággal való konfliktus jelzi. (Szabadságunk határa ott van, ahol mások szabadsága kezdődik.)

3. A kényszer a negatív kontroll birodalma

A kényszerről legáltalánosabb értelemben azt mondhatjuk, hogy a kényszer a hatalom egyik eszköze, amely lehetővé teszi mások magatartásának befolyásolását pszichikai vagy fizikai erőszak fenyegetésével, illetve alkalmazásával.

A kényszer minőségét ugyanazok a tényezők határozzák meg, mint a szabadságét. A magatartások külső normákkal való befolyásolását (előírását vagy tilalmazását) objektív kényszernek hívjuk, míg a magatartást alakító belső parancsok együttese a szubjektív kényszer. Utóbbi csupán azt jelenti, hogy erkölcsiségünk sem írható le egyszerű képlettel. Belső parancsainkat gyakran úgy követjük, hogy eközben az alkalmazkodást kényszernek éljük meg. Azt is mondhatjuk, hogy a külső presszió nélkül is átéljük a kényszerítés élményét.

Továbbá a kényszernek is lehetnek mennyiségi jellemzői, amit találhatunk erősnek vagy gyengének. Erős a kényszer akkor, ha abban súlyos fizikai vagy morális hátrányt helyeznek kilátásba engedetlenség esetén és az annak nyomán tanúsított magatartásunk távol esik attól, amit a kényszer hiányában tettünk volna. A kényszer alatt tanúsított magatartás az egyén számára meghatározó jelentőségű. (Fontos dolgokban teszünk másként, mint ahogyan kényszer nélkül cselekednénk.) A kényszer nem csupán azért erős, mert súlyos fenyegetést jelent, hanem azért is, mert olyan magatartást képes előhívni, ami idegen a személyiségünkől. A gyenge kényszer azt jelenti, hogy a kilátásba helyezett fenyegetés nem jelent számottevő hátrányt (vagy ha igen, akkor annak beváltására kicsi az esély), továbbá az imigyen szelíd hatásokkal kierőszakolt magatartás nem mutat jelentős eltérést attól, amit spontán módon is megtennénk. Most már semmi akadálya annak, hogy az előbbieken említett négy normarendszer (erkölcs, szokás, hatalmi parancs, jog) tekintetében leírjuk a kényszer mátrixát:

	Szubjektív kényszer – gyenge	Szubjektív kényszer – erős
Objektív kényszer – erős	Hatalmi parancs	Jog
Objektív kényszer – gyenge	Szokás	Erkölc

Az erkölcsi szabály érvényesülését gyenge objektív és erős szubjektív kényszer biztosítja. A szokások fennmaradnak akkor is, ha azok kikényszerítésében mind az objektív, mind pedig a szubjektív kényszernek jelentéktelen szerep jut. A hatalmi döntések akkor hatásosak, ha azokhoz erős objektív kényszer tapad, míg a szubjektív kényszer szinte elhanyagolható. A jog jelenti a legerősebb objektív kényszer, annak követése pedig a legmarkánsabb szubjektív kényszer következménye. A jog tehát messze a leghatásosabb érvényesítő mechanizmussal bír, de ennek tényleges funkcionálása attól függ, hogy az állam normái rendelkeznek-e erkölcsi fedezettel vagy nélkülözik azt. A képlet megegyezik a szabadságfogalom feltárásánál már megismert összefüggéssel. Az erkölcsileg jól megalapozott jog a kényszer tekintetében is az erkölcsi szabályok jellemzőit viseli (magas szintű jogkövetés kevés kényszerrel). Morális fundamentumok nélkül a jog hasonlatos lesz az erőszak hatalmához, ahol az eredmény csak a kényszer szüntelen gyakorlásától várható és szinte egyáltalán nem remélhető a jogi előírások meggyőződésből fakadó követése. *Bibó István* úgy jellemzi a jogi kényszer, mint a represszió legobjektívabb formáját. Tény, hogy az erkölcsileg leginkább megalapozott jog parancsait is megsértik, de még a legnyilvánvalóbban erkölcsellenes jogsértéssel szembeni szankciónak is egyedüli legitim forrása a tiltó jogi norma. Az annak nyomában járó jogi válasz, a szankció (büntetés) sem tekinthető erkölcsi elmarasztalásnak. Más kérdés, hogy – amint erre *Szabó András* rámutat – a büntetőrepresszióknak van becsületfosztó ereje: „A büntetőjogi büntetés a sértettel szolidáris megtorlás, aminek alapja és kísérő jelensége nem pusztán a felháborodás és a bosszú, hanem az erkölcsi elítélés, a negatív értékítélet.”¹²

A kényszer relációját a kényszerítő és a kényszerrel elszenvedő kapcsolata fejezi ki. A kényszer sikeréhez hatalomra van szükség az egyik oldalon, és annak hiányára a másik póluson. A hatalom birtokosa spontán módon cselekszik, viszont akit a kényszer érint, annak magatartása kauzálisan meghatározott.

A spontán cselekedetek jellemzői között említjük a külső és belső kényszerektől való mentességet, az előre nem kiszámíthatóságot és azt, hogy nincs

¹² SZABÓ András: *A büntetőjog reformja*. Budapest, G & G Kiadó, 1992.

jogi előzménye, a jogi értékelés mindig utólag történik. Viszont: „A cselekvés spontaneitása teljességgel nem jelent mentességet a külvilági hatások alól [...], csupán a cselekvő spontaneitással szemben álló és az akarati állásfoglalást e szembenállásban meghatározó jelenségeket zárja ki, de a cselekvő spontaneitással egygyé lett külvilági eredetű lélektani elemeket nem.”¹³

A kényszer alatt álló személy magatartásának oka a reá ható kényszer ténye. A kényszerítő céltudatosan él hatalmával, míg az alárendelt éppen hogy kénytelen feladni eredeti célját. A társadalmilag igazolt kényszer értékeket véd, a kényszer elszenvedője pedig ezeket az értékeket támadja. Az értékvédelemmel legitimált társadalmi kényszer lehet egyéni magatartás vagy közösségi cselekvés. Az igazolás eredhet a parancs kiadójának felelősségvállalásából, erkölcsi szabályból, szokásból vagy jogszabályból.

A társadalom negatív kontrollmechanizmusába tartozik minden egyén vagy közösség által gyakorolt kényszer, amely anyagi és szellemi értékeket védelmez az ezeket veszélyeztető emberi magatartásokkal szemben. A kényszerhez jogi, erkölcsi vagy hierarchikus hatalom szükséges, de a veszélyelhárítás önmagában a hatalom növelésével nem lesz hatékonyabb. A veszély nagyságától és természetétől függően annak elhárításához a kényszer alkalmazásának anyagi, technikai és intellektuális profizmusára lehet szükség.

Vannak olyan védelmi rendszerek, amelyek nem tartoznak a negatív kontroll fogalma alá, mert például a termelési folyamatokat teszik biztonságossá, illetve a természeti vagy a társadalmi környezetet óvják. Az emberiség történetének eddigi tapasztalatai azt a figyelmeztetést küldik, hogy még a legnagyobb alkotó tevékenység is hordoz veszélyeket, sőt az értéktermelés növekedése a járulékos veszélyeket is fokozza. Ezek ellen a veszélyek ellen elsősorban nem kényszerrel, hanem tudással lehet védekezni. A védelemnek ez a területe csak akkor működik, ha az ember képes megőrizni a kontrollt saját tevékenységének produktumai és következményei felett. Mindehhez tudásra, természettudományos ismereteken alapuló technikai megoldásokra, technológiai rendszerekre és eljárásokra van szükség. Utóbbiak hatékonysága attól függ, milyen mértékben tudja uralni az ember az értéktermelő folyamatokat. A védelemhez tehát itt is szükséges a hatalomnak egy fajtája, ami nem a mások feletti rendelkezést, hanem a tárgyi világ ismeretét és tiszteletét jelenti. Ha azonban valaki elmulasztja alkalmazni az óvó rendszabályokat, vagy neki felróható módon rosszul alkalmazza őket, illetve sérti vagy megkerüli a védelmi rendszereket és nem követi előírásait, akkor már beleütközhet a negatív kontroll falába.

¹³ BIBÓ i. m. 44.

Valaki azt is mondhatná, hogy jó lenne negatív kontrollok nélkül élni. Ez nem lehetséges. Minden társadalmi fejlődés differenciálódás, és minden differenciálódás magában hordozza a dezintegráció veszélyét. A primitív (homogén) társadalmak egyetlen körrel ábrázolhatók, amelyben nincs a közösségtől elkülönült egyén, nincs közhatalom, nincs külön közélet és magánélet, nem különbözik egymástól a család és a társadalom. A magatartásokat vezérelő normák sem bonthatók szokásokra, erkölcsi, vallási és jogi előírásokra, miként nincs különbség egyedi parancs és általános kötelezés között sem.

Ez egy differenciálatlan, nem fejlődő, lokális formáció, amely csak annyi értéket képes előállítani, amennyi az élet reprodukciójához kell. De már ehhez a primitív szinthez is szükséges kontrollált magatartás, amelynek az a jellemzője, hogy nem tökéletes, de korrigálható. (Célkitűző, de gyakran céltévesztő, eredményes, de gyakran eredménytelen, kooperatív, de gyakran konfliktusos, szolidáris, de gyakran agresszív, felelősséget vállaló, de gyakran felelősséget kerülő.) Azt látjuk, hogy az ősi formációkban a kontrollok még nem váltak el egymástól, de azoknak egy minimális fokára már a legegyszerűbb társas együttlétéhez is szükség van.

A fejlett (heterogén) társadalmak egymást metsző körökkel rajzolhatók meg, ahol elkülönül az egyén a közösségtől, a magánélet a közélettől, az erkölcs a szokástól, a jog az erkölctől, az egyéni és a közösségi autonómia az állami szuverenitástól. Ez egy differenciált, fejlődő, globális formáció, amely állandóan növekvő értéket képes előállítani.

A fejlett szinthez a kontrollok egész rendszere szükséges, főleg azért, mert a megzabolázni kívánt tevékenység maga is sokszínűvé vált. Az emberi teljesítmények növekedésével a magatartásoknak mind a pozitív, mind pedig a negatív következményei sokszorososan felerősödnek. Ezért a korrekcióhoz is bonyolult kontrollrendszerekre van szükség. A fejlődés magasabb szintjeit elérő társadalmak csak heterogén formációk lehetnek, amelyekben az egyes alrendszerek integrálódnak akkor, ha a kontrollok jól működnek, és dezintegrálódnak akkor, ha a kontrollok hibásan működnek.

Az alkotmányos demokrácia olyan fejlődő heterogén, jól integrált társadalom, amelyben a pozitív és a negatív kontrollok harmonikusan működnek. Diktatúrák az olyan fejlődő heterogén, rosszul integrált társadalmak, amelyekben a pozitív és negatív kontrollok diszharmonikusan működnek.

A társadalom valamennyi folyamatának kontrollként történő felfogása nem csupán a hatalomgyakorlás végső kérdéseire (diktatúra–demokrácia) ad értelmes választ, de a mindennapi tevékenységeknek is eligazítója lehet. Az anyagi és szellemi értékek előállítása nagyszerű emberi teljesítmény, de még

a legbecsesebb eredmény is fakaszthat veszélyforrásokat, amelyek felett elveszíthetjük a kontrollt. Részben azért, mert olyan bonyolult technológiai folyamatok indulhatnak útjukra, amelyek egy ponton kikerülhetnek az alkotó ember irányítása alól, részben azonban azért, mert az értéktermelés rendkívüli anyag- és energiaszükséglettel jár, mindezek természettől történő elsajátítása pedig csak jelentős rombolással lehetséges. Esetleg olyan mértékűvel, amely megkérdőjelezi az értékek bővített újratermelésének hasznosságát is. Ez a pozitív kontrollmechanizmusok nagy és feloldhatatlan ellentmondása.

Az értékvédelem a társadalom által igényelt és helyeselt kényszer jogosítványaival lehet hatékony, de mindig ott a fenyegetés, hogy a védekezésre rendelkezésre álló kényszerrel nagyobb kárt okozhatunk, mint amelynek az elhárítására törekedtünk. Ez a negatív kontrollmechanizmusok nagy és feloldhatatlan ellentmondása.

Végleges megoldás nincs, de a tevékenységek szabályozása azzal a következménnyel járhat, hogy az említett ellentmondások ne akadályozzák, ellenkezőleg, segítsék az értékek előállítását és azok megvédelmezését. Ezekről a szabályokról azt mondhatjuk, hogy egyfelől az ember és a tárgyi világ kapcsolatát rendezik (idesorolható valamennyi szakmai norma), másfelől pedig az emberi kapcsolatokban teremtenek rendet. Az utóbbi körben négy kategóriát különböztetünk meg, beszéltünk hatalmi parancsról, szokásról, erkölcsről és végül a jogról. A kontrollok működtetésében játszott szerepük alapján megvizsgálhatjuk azt is, hogy a különböző normafajták milyen mértékben igényelnek kényszert, miként képesek támogatni az alkotó folyamatokat és végül, hogyan befolyásolják az élet minőségét.

Láttuk, hogy a hatalmi parancs kismértékben ad utat az objektív szabadságnak, de a szubjektív szabadságot is szűkre szabja, miközben erős objektív kényszert jelent anélkül, hogy azt belső készítés egészítené ki, vagyis a szubjektív kényszer gyenge jelenlétében is kiválóan tud működni. A parancs tehát kívülről irányítja az embert, abban a szubjektum nem vesz részt. Az ilyen szisztéma lemond az egyénben meglévő alkotó készségekről, miközben a parancs kiadóját a tévedhetetlenség magasságaiba emeli. A vezér a szankcióval való állandó fenyegetéssel és a kényszer szüntelen alkalmazásával éri el céljait. Azt a rendszert, amit a hatalmi parancs ural, a kényszer erőteljes jelenléte, az alkotó képességek súlyos korlátozása és a romló életminőség jellemzi.

A szokások által vezérelt tevékenységre jellemző, hogy az objektív szabadság nagy, de a szubjektív szabadság jelentéktelen szerepet kap. Ugyanakkor az objektív és a szubjektív kényszer egyaránt elhanyagolható. A szokások belülről irányítják az embert, de nem alkotó képességeket mozgósít, hanem automatiz-

musokat működtet. Ez lehet hasznos akkor, amikor az alkotó munka számára szabadít fel energiákat, ellenben, ha a szokások túlzottan nagy szerepet kapnak és az élet teljességét átszövik, akkor éppen hogy elvonja ezeket az energiákat. (Zárt közösségekben előfordulhat, hogy az élet minden megnyilvánulása szokássá, rítussá alakul. Az ilyen közösség a saját maga fenntartásán kívül semmilyen más hasznos tevékenységre nem lesz alkalmas.) A szokásról tehát elmondhatjuk, hogy a magatartás formálásában kevés a kényszerelem, de az alkotó képességekre gyakorolt hatása változó, a nagyon pozitívtól a nagyon negatívig terjedhet. Ennek megfelelően a szokás az életminőséget is változó módon befolyásolhatja, mert megfelelő arányban javítja azt, de ha eluralkodik az egyéneken és közösségeiken, akkor romboló hatású lehet.

Az erkölcs szerepéről azt tudtuk meg, hogy a moralitás az objektív szabadság számára csekély mozgásteret ad, de csak ott, ahol az emberi kapcsolatok erkölcsi tartalmat kapnak. Ehhez képest viszont az erkölcsi szabályok szélesre tárják a kaput a szubjektív szabadság élménye előtt, miközben erőteljes szubjektív kényszerként funkcionálnak. Az erkölcs uralma szinte teljesen nélkülözni tudja a társadalmi kényszer külső formáit, felszabadítja az alkotó képességeket és az élet minőségét a legmagasabb értékekre képes emelni.

A jogi norma az előbbiektől eltérően önmagában nem alkalmas arra, hogy abból a magatartás tartalmára vonjunk le következtetéseket. Azt látjuk ugyanis, hogy a jog az összes általunk vizsgált hatásmechanizmusban a maximumra törekszik. Teret nyit az objektív szabadság számára, de nagy szubjektív szabadságot is engedélyez, ugyanakkor viszont birtokolja a legerőteljesebb objektív kényszert, miközben igényt tart arra is, hogy normáit a lehető legmegalapozottabb szubjektív kényszerrel fogadja el az a társadalom, amelynek életét a jog rendezni kívánja. A jogi normából önmagában nem vezethető le sem az érvényesüléséhez szükséges kényszer nagysága, sem az alkotó képességekre gyakorolt hatása, sem pedig az, hogy miként hat az élet minőségére. A jog olyan forma, amelynek teljesítményeit csak működésében lehetséges értékelni. Ezt tesszük a következő részben.

4. A jog mint kontroll

Miért vezettük be a kontroll kategóriát? Azért, mert arra a kérdésre akarunk válaszolni a következőkben, hogy mi a rendszet, és hogyan működtethető a leghatékonyabban. Ez a kérdés hasonlatos ahhoz, amikor a jogbölcselet kérdezi, hogy mi a jog. „Miben különbözik a jog az emberi kultúra többi részétől, amely

ugyancsak egy szellemi és egy reális alkotórészből áll.” *Moór Gyula* kérdés-feltevéseben a „szellemi és reális alkotórész” megfelel annak, amit mi pozitív kontrollmechanizmusnak nevezünk. A válasz, amit kapunk, így szól: „A jog az a hatalom, amellyel az emberi társadalmak életét a leghatékonyabban lehet irányítani, mert a társadalmi szabályozások közül egyedül a jog az, amelynek rendelkezésére áll céljai megvalósításánál a minden ellenszegülés letörésére alkalmas erő. Ez az erő azonban csak akkor lesz áldás az emberiség számára, ha magasabb rendű erkölcsi értékek szolgálatába áll.”¹⁴

Ebben az okfejtésben a negatív kontroll két lényegi mozzanatát, egyfelől a joghoz kötöttséget, másfelől pedig a jogi norma erkölcsi megalapozását ismerhetjük fel.

A jogi kényszer természete szerint magán- vagy közjogi. A magánjogot jellemezhetjük úgy is, mint az objektív szabadság birodalmát, ahol a hatósági kényszernek nincs helye, ellenben ez a szabadság nem jár a szabadság élményével. (Az üzleti életet nem a lelkesítő eszmék és ideálok, hanem a jövedelemszerzés mozgatja. Létrejöttének feltétele az ember sokszínű alkotó tehetsége, ami minden árutermelés nélkülözhetetlen alapja.)

Durkheim álláspontja szerint: „Minden jog közjog, mivel minden jog társadalmi.” Nála a magánjog kooperatív jogként kerül meghatározásra, míg a közjogot represszív jognak nevezi.¹⁵

A kényszer a magánjog érvényesítésének is eszköze, csak hogy ez a kényszer sohasem igazgatási, hanem mindig jogvitát eldöntő igazságszolgáltatási jellegű (lásd a polgári jogi igény érvényesítése nyomán alkalmazott reparáló szankció). A közjog ezzel szemben jelentősen korlátozza az objektív szabadságot, támasza a hatósági kényszer, de ahol a szabadságnak utat nyit, ott a szabadság élményével is gazdagodunk. (A modern közjog nem jöhetett volna létre az ember legnagyobb lelki tulajdonságainak kibontakozása nélkül, amit művészek, filozófusok és jogbölcselek képesek voltak katartikus élménnyé, világmagyarázattá és jogi eszmévé tenni.) „Senki nem látott ugyan emberi jogot, kőtáblára sem vésték, de szívekben dobogott, természetben rejtőzött, megsúgta a szél, diktálta a ráció.”¹⁶

Korábban a jog és a kényszer közötti szoros kapcsolat ellenpéldájaként emlegették a nemzetközi jogot, amely ezt a kényszerelmet szinte teljesen nélkülözte. A nemzetközi közjog sajátja, hogy benne együtt jelenik meg a

¹⁴ MOÓR Gyula: *A jogbölcselet problémái*. Budapest, Hatágú Síp Alapítvány, 1992. 72., 77.

¹⁵ Émile DURKHEIM: *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 136.

¹⁶ SAJÓ i. m. 26.

kooperáció, az államok közötti diplomáciai kapcsolatok, és a konfliktus, amely szélső esetekben csak a kényszer totális formájával, a háborúval oldható meg. A nemzetközi jognak a második világháború utáni fejlődése, különösen pedig a nemzetközi büntetőjogi intézmények létrejötte és legújabban pedig a nemzetközi büntetőbíráskodás fórumai egyre kevésbé indokolják azt a felvetést, miszerint a nemzetközi jog szankció nélküli jog. Az államok gyakorlata azt mutatja, hogy elismerik az állam büntetőjogi felelősségét, így azt is, hogy ebben az esetben a jogsértés szankciója lehet akár katonai erő alkalmazása is. Lásd például Irak bombázása 1998 decemberében az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság légierije által.¹⁷

A közjog–magánjog megközelítés önmagában azért fontos, mert általa kimutatható, hogy a jogi kontroll messzemenően nem kizárólag negatív, hanem része annak a területnek is, amit az előzőekben a szabadság birodalmának nevezünk. Sőt, ha a joganyag mennyiségét számba vesszük, azt láthatjuk, hogy messze több a konszenzusos megoldási mintákat közvetítő jogintézmény a tilalmakat megállapító és szankcióval fenyegető represszív jogterületekkel szemben. Ezt igazolandó emlékeztetünk arra, hogy a közjog jelentős része nem tiltó, hanem az egyének számára jogot biztosító és a jogérvényesítés rendjét meghatározó tartalommal bír.

Az egyéni szabadság leghatásosabb jogi védelmének példáit az alkotmányjogból meríthetjük. Egyes alaptörvényi normák felfoghatók úgy is, mint jogi tilalomfák, arra nézve, hogy az állam meddig mehet el a jognak mint kényszerítő eszköznek az alkalmazásában. Demokratikus társadalmakban csak az alkotmányos jog töltheti be társadalmi funkcióit, így tehát mondhatjuk, hogy a kontroll kontrollja az alkotmánybíráskodásban testesül meg, minthogy az éppen a jogalkotás alkotmányossága felett hivatott őrködni. Ami a szűkebb értelemben felfogott büntető igazságszolgáltatás, a bírói hatalom közjogi szabályozását illeti, ennek a hatalomnak a szervezeti és működési alapelvei az alkotmányban kapnak helyet, a részletes rendezés pedig alkotmányjogi szabályozási tárgy.

A közigazgatási joganyagban szintén nagy számban találhatunk az egyének és a közösség szükségleteit elismerő és azok kielégítését biztosító szervezeti és technikai normákat, de a közigazgatási diszkréció maga is a választás, a legcélszerűbb egyéniesített megoldás lehetősége, ami ugyanakkor nem engedhet szabad utat a hatóság önkényének. Mindazonáltal kétségtelen, hogy az igazgatási jogtételek jelentős része magatartási korlátokat állít, részben az

¹⁷ BÁRD Károly – GELLÉR Balázs – LIGETI Katalin – MARGITÁN Éva – WIENER A. Imre: *Büntetőjog. Általános rész.* Budapest, KJK-Kerszöv Kiadó, 2002. 308.

igazgatást végző hatóságok döntései tekintetében, részben pedig az igazgatottak választható cselekedetei útjába, amikor kötelező magatartást ír elő és tilalmakat határoz meg. Az utóbbi jogi technikák már a negatív kontroll birodalmába sorolhatók. *Madarász Tibor* imperatív szabályozásnak nevezi a hagyományos államigazgatási szabályozást, azt, amikor az állam szervei impérium birtokában jogosítják vagy kötelezik a címzetteket valamely magatartás tanúsítására, cselekvésre vagy cselekvéstől tartózkodásra, s amikor a szabályozás érvényesítő eszközeiként szankciót is kilátásba helyeznek.¹⁸

Az előzőekben a közigazgatás anyagi jogának kontrollszerepét elemeztük, de nem érintettük az igazgatás szervezeti törvényeit, valamint a közigazgatási hatósági eljárás szabályozását, noha kétségtelen, hogy mindkét műfaj szerepet kap a jog kontrollfunkcióinak teljesítésében. A szervezeti törvények annyiban, hogy a közigazgatási jog érvényesítésére és a szankciók kiszabására felhatalmazott hatóságok létesítésének normatív alapját adják, az eljárási szabályok pedig abban az értelemben, hogy a hatósági ügyintézés formáját szabják meg.

Ha a közjog közigazgatási szervet ruház fel a kényszer alkalmazásával, akkor a kényszer egyedi közigazgatási aktus. A hatósági kényszer érinthet természetes vagy jogi személyt, azonban annak tárgya csak a közigazgatási anyagi jog által jogellenesnek minősített emberi magatartás lehet. A közigazgatási jog kontrollszerepének jelentős részét a közigazgatás hatósági szervezeten keresztül, hatósági eljárásban képes érvényesíteni.

A jog negatív kontroll szerepe legtisztábban a büntetőnormákban ismerhető fel. A büntetőjog a társadalom legbecselesebb értékei elleni legdurvább támadások tilalmazásával valóban „zárkó” funkciót teljesít. Akkor kerül sor az alkalmazására, amikor az értékek oltalmazásának minden más lehetősége hatástalannak bizonyult. Sőt a bűncselekmény elkövetésének gyanúja miatt indított eljárás azt igazolja, hogy a konkrét esetben maga a büntetőjogi tilalom is hatástalannak bizonyult. Ilyenkor már nincs más lehetőség, csak a jog épségét helyreállító büntetőszankció alkalmazása, amely utóbbival kapcsolatban remélhetjük, hogy nyomatékosabbá fogja tenni a megsértett tilalmat, és másokat talán mégis képes a bűntől való tartózkodásra bírni. A büntetőhatalom anyagi joga, amelynek alapján a büntetőigény léte vagy hiánya eldönthető, a büntető törvénykönyv.

Az ezredforduló büntető anyagi joga jelentős átalakuláson megy keresztül. A modern társadalmak a gazdasági növekedés, a tudományos haladás fokozódó rizikófaktoraival néznek szembe. Veszélyforrásként jelennek meg a fizika, a kémia és az orvostudományok legújabb teljesítményei. A gazdasági életben

¹⁸ MADARÁSZ Tibor: *Közigazgatás és jog*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987. 73.

a munkanélküliség, a nemzetközi pénzügyi rendszerek bizonytalanságai, a növekvő migráció, a kommunikáció és az informatikai forradalom követeli a büntetőjogi védelem eddig nem ismert formáit.¹⁹

Az úgynevezett természetes bűncselekmények körén túl mind nagyobb számban jelennek meg olyan törvényi tényállások, amelyek nem a hagyományos és erkölcsileg megfellebbezhetetlen értékek védelmét, hanem egyfelől az új veszélyforrások büntetőjogi kezelését határozzák el, másfelől kedvezőtlen gazdasági-társadalmi változásokra reagálnak, illetve a gondatlan bűncselekmények újrakodifikálásának változó elméleti megalapozását célozzák.

Bízni lehet abban, hogy ezeknek az új képződményeknek nagyobb része ellentmondásmentesen illeszkedik a büntetőjogi rendszerbe és fokozatosan a természetes bűncselekmények rangjára emelkednek, miként azt a gondatlan bűnelkövetéseknél tapasztalhatjuk. Más részük a gazdasági-társadalmi berendezkedés megváltozásával kikerül a büntetőjogi fenyegetés köréből (például a deviza-bűncselekmények).

A gazdasági és a pénzügyi bűncselekmények erkölcsi megítélése nagyban függ a társadalomnak a hatalomhoz való viszonyától, és az anyagi javak elosztásának igazságosságától. Ahol ezek az értékek szilárd talajt lelnek, ott a társadalom morális színvonala a természetes bűncselekmények erejével utasít el olyan deliktumot, mint például az adócsalás, míg kevésbé integrált berendezkedésekben sokan ugyanezt a vétséget alig szégyellt „össznépi játéknak” tekintik. Ehhez hasonlóan alakul a vesztegetések megítélése is.

Az is lehetséges, hogy a büntetőjog-alkotás tévedéseit a gyakorlat korrigálja. Ebben nemes küldetést teljesít a független bíróság, amelyiknek igenis van – pontosabban kellene, hogy legyen – a tételes jogot igazoló tekintélye mellett azt kontrolláló, kritikai szerepe is. A változó jogpolitika kezdeményezheti egyes területek dekriminalizálását, máshol pedig a büntetőjogi tilalom kiterjesztését. A társadalom közfelfogása is késztetést adhat a büntetőigény más eszközökkel történő felváltásához.

Irk Ferenc mutatott rá arra, hogy a gondatlan deliktumok büntetéssel fenyegetésében két lehetséges kriminálpolitikai célkitűzés konkurál, nevezetesen a kárkövetkezmény elkerülése, illetve a gondosabb magatartás kikényszerítése. A két cél együttes elérése lenne kívánatos, amit talán az úgynevezett „gondossági modell” alkalmazása biztosíthatna. A gondos modell szerint cselekvő is hibázik, de ugyanakkor „bizonyos kárkövetkezmények globális elkerülésére

¹⁹ Hans-Jörg ALBRECHT: A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára. *Belügyi Szemle*, 2006/2. 3–26.

törekszik”. A veszélyeztetés lehetősége és az annak elkerülésére való igyekezet egy sajátos kockázatvállalásnak fogható fel, ezért azután „a felróhatóság fennállása vagy ennek hiánya, továbbá annak súlyossági foka nem a következmény, hanem a kockázatvállalás súlyosságának fokán mérhető”.²⁰

A gazdasági élet szereplőinek megregulázását, a nemzetközi büntetőjogi intézmények belső joggá tétele és végül a legveszélyesebb bűnözési formák jogi definícióba öntését célzó büntetőjogi elképzelések ugyancsak komoly kihívást jelentenek a hagyományos dogmatika számára.

A természetes bűncselekmény fogalmánál az irodalom gyakran hivatkozik *Garofaló*ra, aki a múlt század elején egy nemzetközi büntetőjogi rendszer megalapozásán fáradozva kereste a bűnnek azokat a formáit, amelyeket minden társadalom minden időben elutasított. A jogtörténeti kutatások azt igazolják, hogy még az emberölés vagy a lopás esetében sem találjuk meg ezt az egységet. Mégis értelmes fogalomnak tartjuk a természetes bűncselekmény kategóriáját, mert ha a történelem homályában felfedezhetünk is eltéréseket, az értékeknek egy jól körülhatárolható csoportjának büntetőjogi védelmében az egymástól nagyon sokban különböző társadalmak is meggyőző egységet mutatnak.²¹

A büntető anyagi jog, hasonlóan a közigazgatási jog természetéhez, önmagában nem képes a kontrollszerep betöltésére, ezért e helyütt is szükség van törvényekre, amelyek létrehozzák az igazságszolgáltatás szervezetét, és eljárási jogra, amely a büntetőfelelősség érvényre juttatásának a formáját írja elő.

A büntetőigény materiális alapját a büntető anyagi jog tilalmi adják, az igény érvényesítésének formája pedig a büntetőeljárás-jog által szabályozott. Ezt a kívánatos rendet megtörheti a közigazgatási anyagi és eljárási jog.

Először azáltal, hogy az egyes közigazgatási szakjogok igyekeznek a maguk joganyagába büntetőjogi védelmet biztosító törvényi tényállásokat elhelyezni, vagyis átvenni a büntetőkódex szerepét. Másodsor különösen az úgynevezett kerettényállások esetében fordulhat elő, hogy a keretet kitöltő szabályok a közigazgatási jogba kerülnek, esetleg nem is törvényi szintre, hanem a jogszabályi hierarchia alacsonyabb rangú forrásaiba.²²

Harmadszor a közigazgatási eljárásokban keletkezett dokumentumok egy része felhasználható a büntetőperben is, ekként, közvetve ugyan, de az ítékezés alapjául szolgáló és ebbe a körbe tartozó bizonyítékoknak nem a büntető-,

²⁰ IRK Ferenc: A gondatlan bűncselekmények újrakodifikálásának elméletéhez. *Jogtudományi Közlöny*, 2002/3. 124.

²¹ ADLER–MUELLER–LAUFER i. m. 35.

²² WIENER A. Imre: A büntetőjog forrásairól. *Magyar Jog*, 1999/4. 193–199.

hanem a közigazgatási eljárás lényegesen kevesebb garanciát tartalmazó szabályai szerint kerülhetnek a bíróság elé.²³

Összefoglalva, a jog negatív kontrollszerében kötelező magatartásokat ír elő, és ezek megsértőit közigazgatási vagy büntetőszankcióval fenyegeti. A jogérvényesítés fő eszköze jogsértés esetén a közigazgatási hatósági, illetőleg a büntetőeljárás. A büntetőjogi büntetés kiszabására kizárólag a büntető igazságszolgáltatást gyakoroló, büntetőhatalommal felruházott bíróság a jogosult.

A rendészeti igazgatás a közigazgatás része, de a büntető igazságszolgáltatás előkészítő szakasza is. A rendészetnek ez a kettős természete rendkívüli mértékben megnöveli a bűnüldözés hatékonyságát, ugyanakkor azonban alig ellenőrizhető akadályokat is állít a büntető igazságszolgáltatás eredményes teljesítésének útjába.

A rendészet ugyanis, amikor a megtámadott közbiztonságot helyreállítja, és amikor a fenyegetett közbiztonságot oltalmazza, nem a büntető igazságszolgáltatás előkészítésén fáradozik, hanem konkrét veszélyhelyzeteket old meg. Amikor pedig nyomozó hatóságként a bűncselekmények elkövetőinek kézre kerítésén és a bizonyítékok összegyűjtésén munkálkodik, nehezen veszi tudomásul, hogy kizárólagos feladata a büntető igazságszolgáltatás előkészítése, minthogy él az a mélyen gyökerező testületi küldetéstudat, amely szerint a bűnügy igazi megoldása a sikeres rendőrségi fellépés és nem pedig a bíróság ítélete. Ezt a felfogást nem csupán a rendőrség szervezeti kultúrája közvetíti, hanem a felderítés egész rendje, amely az igazságszolgáltatás számára csak korlátozottan engedi meg ennek a szakasznak a kontrollját, de gyakran azt is, hogy az imígyen felszínre került terhelő dokumentumokból a tárgyaláson a védelem által is ellenőrizhető bizonyítékok váljanak. A készülő új büntetőeljárás kódex ezen a helyzeten kíván akként változtatni, hogy a bűnüldözési célú felderítést teljes egészében a büntetőeljárás részévé teszi.²⁴

²³ FRECH Ágnes: A büntetőeljárásról kívül szerzett bizonyítékok felhasználása. In: HALMAI Gábor (szerk.): *Személyi szabadság és tisztességes eljárás*. Budapest, Indok Bt., 1999. 24–34. [Alapjogi bíráskodás II.]

²⁴ Lásd a T/13972. sz. törvényjavaslatot a büntetőeljárásról.

LÉTEZIK-E BŰN BÜNTETÉS NÉLKÜL?

KISS Anna

1. Bűn és büntetés

Régi kérdése a teológiának: van-e bűn büntetés nélkül? A bűnt feltétlenül büntetésnek kell követnie, vagy lehetséges más mód is az elszenvedett sérelem orvoslására?

Hosszú tanulmányokban kutatjuk a bűncselekmények okait és természetét, a büntetés szükségességét, illetve az elterelés megengedhetőségét, annak különböző módzatait. Századunk korszelleme gyakran elveti a klasszikus elveket, és a hétköznapiakban rosszul működő hagyományos igazságszolgáltatás ellen fordul.

Több mint ötven évvel ezelőtt az újdonság erejével hatott *Herbert Packer* igazságszolgáltatási modelljeinek (*crime control és due process*) felállítása, s ezek elemző összehasonlítása.¹ Packer elméletére még ma is többen hivatkoznak, pedig mára csakúgy, mint a hatvanas években született slágerek, kissé talán elavultnak tűnik, és ez leginkább *Kent Roach* újfajta modellelméletének köszönhető. Roach, Packer téziseit átgondolva, két másik rendszer felállítására tett kísérletet, amely sokkal jobban tükrözi a mai állapotokat. Ez a két rendszer a büntetési és a büntetés nélküli modell nevet kapta. Mindkettő lényege, Packerétől eltérően, hogy a sértetti jogokra tekintettel dolgozza ki ezt a két rendszert, amelynek során figyelembe veszi az áldozatvédelem területén végbemenő reformokat.²

¹ Lásd részletesen Herbert L. PACKER: Two Models of the Criminal Process. *University of Pennsylvania Law Review*, vol. 113, no. 1. (1964) 1–68. Ismerteti még a két rendszert Kent ROACH: Four models of the criminal process. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 89, no. 2. (1999) 676–686.

² ROACH i. m. 672–676.

2. A Roach-féle rendszerek

2.1. A büntetési modell

A büntetési modell lényege, hogy megtartja a hagyományos igazságszolgáltatási formát, de a büntetőeljárástól megköveteli a sértett jogainak erősítését. Roach itt a tradicionális büntetési elméletekből kiinduló rendszerben gondolkodik, de nála a szankció kiszabását megelőző processzus – mind a sértett, mind a terhelt szempontjából – mindig a tisztességes eljárás elvein nyugszik.

2.2. A büntetés nélküli modell

A büntetés nélküli modell elszakad a hagyományos igazságszolgáltatástól. Roach nem ért egyet ugyanis annak fájdalmat okozó büntetési elméletével. Ugyanakkor nemcsak a terhelt szempontjából szemléli a büntetőeljárást, nemcsak a bűncselekményt elkövető érdekeit, emberi jogait veszi figyelembe az újfajta igazságszolgáltatási rendszer kialakításánál, hanem a sértettét is. Egyrészt igyekszik minimalizálni a sértettnek a bűncselekmény által okozott fájdalmát, másrészt pedig csökkenteni szeretné a tette adott válasz fájdalommasságát is. Zászlajára a megelőzés és a helyreállítás jelszavát tűzi.

A Roach által elképzelt mindkét modell így tekintettel van a sértetti, sőt tágabb értelemben az áldozati jogokra is. Mindkettő ígéri, hogy kontroll alatt tartja a bűncselekmények számát, és tisztelettel tekint mind az elkövetőre, mind az áldozatra. A két rendszer közötti lényeges különbség viszont, hogy míg a büntetési modell minden energiáját a meglévő igazságszolgáltatási rendszerre, a nyomozó hatóság, az ügyészség, a bíróság és a büntetés-végrehajtás szervezétének, illetve eljárásának megreformálására fordítja, pazarolja, addig a büntetés nélküli modell – ettől eltérően – a társadalom egyéb szerveit hívja segítségül.

A büntetés nélküli rendszer nem hisz a büntetés preventív funkciójában, hanem sokkal inkább abban, hogy az egyéneket – legyenek elkövetők vagy áldozatok – felelősségteljes állampolgároknak tekintse. A hagyományos büntetőeljárást főleg azért veti el, mert ellenségesen viszonyul a felekhez. Az általa elképzelt mód viszont – a megelőzés és a helyreállítás segítségével – lehetővé teszi, hogy a megsértett közösségi béke helyreálljon, az elkövetők és áldozataik kibéküljenek.

Roach szerint a válságba jutott tradicionális igazságszolgáltatás jövője attól függ, hogy a sértetti jogokra mennyire lesz tekintettel, hogyan erősíti a bűncselekmény áldozatának helyzetét.

Két út áll az állam előtt: vagy marad a már jól kitaposott úton, és tovább alkalmazza a vádemelés meglévő formáit, elismerve ezzel azt, hogy bűncselekmények megvalósulása esetén a törvény erejénél fogva az elkövetőt vád alá helyezi; s bár a terhelte megbüntetésével nem a sértettnek kell bajlódnia, az eljárás folyamán viszont mégis számít az aktív segítségére. Megítéli a sértett kárigényét, ezzel is lehetővé téve a bűncselekmény okozta károk helyreállítását; megvédi a terhelttől részben úgy, hogy meghatározott időre börtönbe zárja az elítéltet és/vagy egyéb módon védelmet nyújt neki. (Például a tanúvédelem eszközeit veszi igénybe.)

Ez az út is járható, de vannak veszélyei: például kiknek a jogai élveznek elsőséget, a sértettekéi, vagy a terheltekéi? Összeütközésük esetén hogyan kell a jogalkalmazónak eljárnia?

Roach inkább egy másik utat javasol; ez kevésbé kitaposott, de célját tekintve mégis ígéretesnek tűnik. Olyan értékek jellemzik, amelyek minimalizálják a bűncselekménnyel okozott fájdalmat, és nagyobb szerepet ad benne a feleknek. Veszélyei között említi, hogy a büntetőhatalom meglévő struktúráját és a jogalkalmazók jelenlegi hatalmát, illetve ennek monopóliumát ássa alá.³

3. A sértett méltó helye a büntetőeljárásban

Vajon a sértettnek vissza kell-e nyernie méltó helyét és szerepét a büntetőeljárásban?

A resztoratív igazságszolgáltatás hívei szerint mindenképpen. Az e témakörben született számos könyv és tanulmány lényegében ítélszék a hagyományos igazságszolgáltatás fölött. A szerzők gyanakvó ujjakkal kopogtatják végig az igazságszolgáltatás építményének üreges tégláit. Bizalmatlanul szemlélik az egész eljárás folyamatát. Legtöbb gondolatuk mögött a hétköznapiok sivár világának leleplezése áll. Nem délibábot kergetnek, hanem annak hátat fordítva, felméri a jelenlegi helyzetet; figyelmeztetnek, óvnak, és mindemellett újat is akarnak alkotni. Szigorú tényeket közölnek, de a kritikai megjegyzéseikben én nem a célokat, inkább csak az eszközöket érzem.

³ Uo. 700–716.

A resztoratív igazságszolgáltatás híveinek vizsgálódási területe többért: a tettes–áldozat-egyezség kérdései mellett az alternatív szankciók világát is kutatják. Legfontosabb szempontjaik között szerepelnek például, hogy milyen körben van lehetőség a szabadságvesztés helyettesítésére, továbbá hogyan lehetne beültetni a büntetőjog világába a mediációt.⁴

A tanulmány további részében az érvek és ellenérvek kerettüzebe állítom a hagyományos és a resztoratív igazságszolgáltatást.

4. A hagyományos igazságszolgáltatást érő támadások

A tradicionális igazságszolgáltatást érő támadások egy része a bűncselekmény megismerésének módszerével kapcsolatos, más része pedig az eljárás rendszerét, felépítését érinti.

A modern igazság-elméletek megkérdőjelezik a korrespondencia tanát. Utóbbi tudományterület azt tanítja, hogy az embertől függetlenül létező valóság megismerhető. Mivel a büntetőeljárásban is megismerési folyamat zajlik, ezért a kritikai irányzatok itt is éreztetik hatásukat. A filozófia – mint tudomány – természetesen nem veti ki hálóját az igazságszolgáltatásra, mégis annyiban hat rá, hogy felhívja a „figyelmet a perbeli megismerés korlátaira. Ennek eredményeként az igazság megállapítása követelményének terhére a büntető igazságszolgáltatásban az azzal rivalizáló értékek”⁵ felértékelődnek. Az objektív igazság, az anyagi valóság helyébe a processzuális igazságosság lép.

Az eljárás rendszerét érintő bírálatok másik része a jogalkalmazás szervezeteit érinti. A kriminológiai és kriminálpszichológiai támadások többsége a múlt század végén felerősödött. Többen azt hitték, hogy az ezredforduló közelsége forradalmat indít a tradicionális területeken is: a hosszú ideje gyökeret vert intézmények ebben a forradalmi hangulatban erejüket veszítve fellazulnak, s így könnyebben kigyomlálhatók. Az új évezredtől megváltást reméltek, s egyre bátrabban, sőt vakmerőbben követelték, hogy a régi rendszer adja át helyét az új paradigmának. Nem a meglévő jobbítását kívánták, hanem „megkérdőjelezték a kontinentális eljárás tartóoszlopait”⁶.

⁴ Tünde A. BARABÁS: Restorative justice in Hungary: a rapidly growing field of practice. *Restorative Justice*, vol. 3, no. 3. (2015) 387–395.

⁵ BÁRD Károly: Kit illet a tisztességes eljárás? In: GELLÉR Balázs (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. [Bibliotheca Iuridica] Budapest, KJK-Kerszöv Kiadó, 2004. 31–32.

⁶ BÁRD Károly: *A büntetőhatalom megosztásának buktatói*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987. 16. (Bárd művének első fejezete a tárgyalás kontinentális rendszerének

5. A hagyományos igazságszolgáltatás ellen ható érvek

A hagyományos, illetve a klasszikus büntetőeljárás nem tud a modern bűnözésre megfelelő választ adni, ezért át kell adnia helyét egy olyan rendszernek, amely képes megfelelni a változó világ igényeinek, mert a meglévő irracionális és antidemokratikus. A formális jogegyenlőségből indul ki, és nem vállal szerepet a szociális problémák megoldásában, pedig az emberi és az állampolgári jogok védelme érdekében hangoztatott eljárási garanciák valójában kiszolgáltatottak a szociális értelemben felfogott erők változásainak. Ezért a korábban a közmegegyezésnek megfelelően működő értékek mára elveszítették erejüket. Vagy egyszerűen el kell törölni őket – hirdetik –, vagy ki kell mondani, hogy a hétköznapi gyakorlatában formálissá vált a létük.⁷

A korábban keletkezett alapelvek így elveszítették a nekik szánt szerepet, és olyannyira gátolják ma már az eljárást, hogy gyakran az igazságszolgáltatás működésképtelenségét idézik elő. Ugyanez történik a XX. század egyik legfontosabb vívmányával, a jogállamiság elvével is, amely szintén elavult, helyette ma már a szociális jóléti állam paradigmája érvényes. Ezért szakítanunk kell a formális jogegyenlőség elvével, és tekintettel kell lennünk a társadalmi egyenlőtlenségekre.

A laikusok részvétele, annak ellenére, hogy szervezeti alapelvként még továbbra is szerepel a jogszabályokban, formálissá vált. Talán ennek is tulajdonítható, hogy a jogi normák közérthetősége eltűnt. Az állandó jogszabály-módosítások is növelik a zavart.

A működésképtelenséghez járul(hat) hozzá, illetve azt erősít(het)i az anyagi erőforrások szűkössége és az igazságszolgáltatás szervezetének nem megfelelő kialakítása.⁸ Szabó Dénes éppen ezért azt gondolja, hogy a modern államgépezet legkorszerűtlenebb – saját szavaival élve: leghagyományosabb – ága maga az igazságszolgáltatás.

Véleményem szerint a helyzetet súlyosbítja, hogy a meglévő anyagi forrást nem jól használják fel. Indokolatlanul bonyolult az eljárás, az egyszerűsített jogintézmények ugyanakkor nem a megfelelő helyen szerepelnek. A teljes körű beismerés esetében is túlbizonyítás folyik, ez pedig – mint tudjuk – sokba kerül.

bírálatáról szól. Az itt közölt kritikai megjegyzések adták az ötletet, hogy a lábjegyzetekben megjelölt szakirodalom egy részét én is áttanulmányozzam, és ebből a szempontból szedjem össze a hagyományos igazságszolgáltatás elleni érveket.)

⁷ Tihomir VASZILJEVICS: Transzformacija principa krivičnog prava. *Annali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, 1969/3–4. 303–308.

⁸ SZABÓ Denis: *Kriminológia és kriminálpolitika*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1981. 268.

Az egyszerűsített eljárási formák a valóságban nem is mindig adnak lehetőséget arra, hogy az ügyet rövid időn belül befejezzék. Az akta sokszor csak az egyik helyről kerül át egy másik hatósághoz. (Persze az érdekek világosak, hiszen a korábbi jogalkalmazónál ez befejezett akta lesz.) Az egyszerűsített formák ugyanakkor számos más jellegű veszélyt is magukban hordoznak. Itt ugyanis nem érvényesülnek az eljárási garanciák, vagy legalábbis nem olyan mértékben.

A hagyományos igazságszolgáltatásban a bírónak nincs tényleges számadási kötelezettsége⁹, az ítélet indokolásában gyakran semmitmondó érvekkel támasztja alá mondanóját, olyanokkal, mint például, hogy a vádlott vagy a tanú kijelentése nem volt életszerű.

A hagyományos jogalkalmazást érő bírálatok között kiemelt helyen szerepel az Emberi Jogok Európai Egyezségokmánya 6. cikkének megsértése, amely szerint mindenkinek joga van arra, hogy az ellene emelt vádról észszerű határidőn belül döntsenek. Az eljárások elhúzódása egyébként nemcsak a terhelt érdekeit sérti, hanem az eljárás más résztvevőire nézve is hátrányos. A jogalkalmazók a legnehezebb helyzetben a gazdasági bűncselekmények miatt folytatott eljárásokban vannak. Ezek bonyolultsága meghaladja a hozzá nem értő jogalkalmazók képességeit, és az eljárásban úgynevezett szakértői bíráskodás történik.

Kritika éri a hagyományos igazságszolgáltatást abból a szempontból is, hogy nehezen engedi be a társadalomtudományi ismereteket, ugyanakkor nagy szerepet tulajdonít a bírói intuíciónak. A bizonyítási eljárás folyamata pedig sokszor áttekinthetetlen, ellenőrizhetetlen, és nem mindig racionális, vagyis tárgyszerű jogszolgáltatás. Ezzel szemben a büntetőeljárások többsége beenged idegen elemeket, jogon kívüli eszközöket, amelyek szintén megkérdőjelezzik a jogalkalmazás racionalitását. A döntés valódi motívumai sokszor rejtve maradnak, így ellenőrizhetetlenek. A hagyományos igazságszolgáltatás bírálóinak egy része szomorúan jegyzi meg, hogy mára a jogalkalmazók elveszítették azt a tiszteletet, amit korábban még élveztek. A tárgyalás maga pusztán formáság, hiszen a legtöbbször a nyomozás folyamán keletkezett iratok ismertetése viszi el az időt. Mint ahogy *Bárd Károly* is írja, drámai csatározásról itt szó sincs. A tárgyalás ünnepélyességét az iparendegély kiváltását célzó hatósági eljáráshoz hasonlítja.¹⁰

⁹ A bíróság indokolási kötelezettségére lásd BÁRD, Károly: Rationality in Truth Finding: Procedural and Evidential Needs. In: *HEUNI Publications*, No. 3. Helsinki, 1984. 132–146.

¹⁰ BÁRD (1987) i. m. 12.

6. A hagyományos és a resztoratív igazságszolgáltatás szempontjainak egybevetése

A hagyományos igazságszolgáltatásban a bűncselekmény az állam rendjét sérti, és a felelősség alapja az egyén helyett a közösség ellen elkövetett sérelem, míg a resztoratív igazságszolgáltatás figyelembe veszi, hogy a közösség rendszerint az egyéni szenvedések közvetítésével támadható, ezért a bűn itt úgy jelentkezik, mint a terheltnak a sértett elleni támadása.

A hagyományos igazságszolgáltatás jogalkalmazóját a megtörtént esemény érdekli, a múltnak az a szelete, ahol nem volt jelen, hiszen éppen ennek megismerésén fáradozik. Az előtte lévő jogesetből csak a büntetőjogilag releváns tények érdeklik. A tette koncentrálnak. A megismerő tevékenységből ugyanakkor a sértett kimarad. A jogszabály – formális programjának megadásával – a tények feltáráshoz segítséget nyújt azáltal, hogy a Btk. meghatározza azoknak az emberi magatartásoknak az általános jellemzőit, amelyek ellen a büntetőjogi védelem indokolt. A Különös Részen megfogalmazott tényállásokat alapul véve a jogalkalmazó a valóságban megtörtént eseményeket igyekszik valamelyik minősítésnek megfeleltetni. Lényegében ismeretelméleti tevékenységet végez. A büntetőeljárás megismerési folyamata mégsem azonosítható a filozófiai megismeréssel, mert az igazságszolgáltatásban zajló folyamatot jellemző sajátosságok megakadályozzák az ismeretelméleti kategóriák mechanikus alkalmazását.¹¹ Ezek az eltérések a múltban megtörtént cselekedet, vagy mulasztás jellegével, az eljárási eszközök mennyiségének korlátozott voltával, az eljárási határidőkkel, az elévüléssel stb. függenek össze. A büntetőeljárás akadálypályaként is felfogható, ahol az emberi jogok és a történelemben hosszú küzdelem útján kivívott garanciák nehezítik a jogalkalmazó munkáját.

A resztoratív igazságszolgáltatás ugyanakkor a bűncselekménnyel okozott kárra irányul, és az elkövető, valamint az áldozat közötti konfliktust kívánja feloldani úgy, hogy a problémamegoldásra koncentrálnak, és nem a jogszabályban tilalmazott – múltban megtörtént – magatartásra. Itt inkább a jövőbeli tennivalók kerülnek előtérbe. A kérdés nem a 'mi történt?', hanem sokkal inkább a 'minek kell történnie?'. Persze, itt is fontos lesz a múlt, de csak abból a szempontból, hogy vizsgálni fogják, vajon milyen okok hozták létre a konfliktust.

A hagyományos igazságszolgáltatás stigmatizáló hatása kétségtelen. A múltban megtörtént pillanatnyi magatartás állandósul, és azt az elkövető a jövőben

¹¹ Lásd részletesen KIRÁLY Tibor: *Büntetőjogi határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972.

is bélyegként viseli magán. A bűnnek a tudati lenyomata eltávolíthatatlan lesz. A jogalkalmazót kizárólag a bűncselekmény foglalkoztatja, a tényállás rekonstruálása folyamán kirekeszt minden más mozzanatot. Nem érdekli sem a sértett, sem a vádlott személyes motívuma. Mivel kizárólag a jogellenes magatartásra összpontosít, így az később, a döntés után, kialakítja a deviáns azonosságtudatot.¹² A resztoratív igazságszolgáltatásban viszont, a helyreállító folyamatnak köszönhetően, a bűn nem stigmatizál. A cél a megbánás elősegítése. A hangsúly a párbeszéden és az egyeztetésen van. Az elkövetőre úgy tekintenek, mint aki képes a kárt helyreállítani. A formális ceremónia helyett az eljárás a racionális párbeszéd színtere lehet. A bűncselekmény mellett megjelenik a vádlott és a sértett élettörténetének vizsgálata. Ezáltal a felek az arisztotelészi értelemben felfogott¹³ – félelem, szánakozás, megtisztulás – katartikus folyamaton keresztül eljutnak a megnyugvás fázisába. A jogsértő személyének pszichikai struktúrája nem fog megváltozni, ezért később a társadalomban a szerepeit nem a korábban elkövetett bűn fogja meghatározni.

A hagyományos igazságszolgáltatásban a büntetőhatalom gyakorlása az állam kezében van. A közösség érdeke is csak az állam által reprezentálható. A döntési folyamatból kirekesztik mind a sértettet, mind a terheltet. Nem a sértettel együtt születik meg a döntés, hanem helyette, őt abból kihagyva. A sértett jogszabályban biztosított jogai soványak, a gyakorlatban viszont ezek is alig érvényesülnek. A terhelttel szemben pedig a hatalom beavatkozáscentríkussága érvényesül. A resztoratív igazságszolgáltatásban viszont a sértett érdekei úgy kerülnek előtérbe, hogy a konfliktus feloldásában a közvetlenül érdekelték részt vesznek. A hangsúly a párbeszéden és az egyeztetésen van. Az eljárás folyamán a sértett aktív közreműködésére számítanak, és ehhez neki minden segítséget megadnak.

A hagyományos igazságszolgáltatásban a szankció célja az úgynevezett fájdalmas büntetés kiszabása. Ennek háttérében mindig az elrettentés, a megtorlás, a semlegesítés, illetve a szelektív semlegesítés, valamint a megelőzés áll. A resztoratív igazságszolgáltatás ezzel szemben arra koncentrál, hogy az elkövető és az áldozat egymással kibéküljön, közöttük egyezség jöjjön létre. Fontos szerepet kap a sértett jóvátétele. A jóvátételi szemlélet hívei ugyanis arra jöttek rá, hogy a büntetés önmagában nem képes a korábbi viselkedést megváltoztatni, és nemcsak az elkövetőre, hanem a közösség harmóniájára is

¹² Lásd részletesebben Marlis DÜRKOP: *Der Angeklagte. Eine sozialpsychologische Studie zum Verhalten vor Gericht*. München, Fink, 1977.

¹³ Lásd ARISZTOTELESZ: *Poétika*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

rossz hatással van. A megbékélés létrejötte és a nyugalom megteremtése mindenkinek érdeke. Ebben nagy szerepe lehet a kár helyreállításának.

7. Érvek az érvek ellen

Mivel nem létezik büntett nélküli társadalom, ezért büntetőjogra és az ehhez kapcsolódó hatalomra mindig szükség lesz. A büntetőjog léte tulajdonképpen annak is az elismerése, hogy az állam nem képes megóvni polgárait. A hagyományos büntetőeljárás végleges eróziója ezért egyhamar még nem következhet be. Ugyanakkor a sokak által elképzelt és öröndetes mediáció sem vagy csak nagyon nehezen illeszthető be a tradicionális igazságszolgáltatás meglévő keretei közé. A mediáció sok igazságszolgáltatásban működik, de gyakran idegen jelenséggént hat. Ennek egyik oka, hogy a mediáció világtól távol áll a hatalom gyakorlása, másik oka pedig az elsőből vezethető le: a mediáció folyamatában részt vevők között nem képzelhető el az alá-főle rendeltségi viszony.

8. Érvek a büntetés védelmében

A büntetőeljárás tárgya – a másféle eljárásoktól eltérően – az állam büntetőigényének érvényesítése. Feladata a múltban megtörtént bűncselekmény rekonstruálása, az elkövető büntetőjogi felelősségének megállapítása és a megfelelő büntetés kiszabása. Büntetésre tehát szükség van, mert az a társadalom, amely már nem hisz a büntetések jelentőségében, a szabadság értékében sem hisz – mondta *Alain Peyrefitte*, volt francia igazságügy-miniszter.¹⁴

A büntetés velünk született és tőlünk elidegeníthetetlen jog. Aki ezt kétségbe vonja, tagadja az összes emberi jogot és erkölcsi köteleességet is – vallja *Herbert Morris*.¹⁵

Lode Walgrave szerint a társadalom sem működőképes szabályok felállítása és ezek kikényszerítése nélkül¹⁶, és semmi sem demoralizál jobban, mint a büntetlenség – de utóbbit már a volt lengyel igazságügy-miniszter mondta

¹⁴ Janusz KOCHANOWSKI: Powrót kary sprawiedliwej. *Rzeczpospolita*, no. 25. (2005) 6.

¹⁵ Herbert MORRIS: Person and Punishment. *The Monist*, vol. 52, no. 4. (1968) 475–501. Idézi KOCHANOWSKI uo.

¹⁶ Lode WALGRAVE: Has Restorative Justice Appropriately Responded to Retribution Theory and Impulses? In: Howard ZEHR – Barb TOEWS (eds.): *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey–Cullompton, Criminal Justice Press–Willan Publishing, 2004. 47–60.

egyik nyilatkozatában, hangsúlyozva azt is, hogy Lengyelországban akkoriban a reszocializáció nem vált be.¹⁷

Persze előfordulhat, hogy a büntetés a kívánt célra nem mindig alkalmas. A büntetés hatásosságának a hiánya önmagában nem kérdőjelezi meg a büntetés létjogosultságát általában, ezért nem is kell lemondanunk róla. A büntetés úgymond hatásosság – továbbá hatékonyság és célkövetés – nélkül is betöltheti a neki szánt szerepet. „Nem a büntetés hatásossága, célbeteljesítő alkalmassága és egyöntetűsége a büntetésalkalmazás alapja, hanem az az elv, hogy bűn büntetlenül nem maradhat, illetve, hogy a bűn büntetést érdemel.”¹⁸

A büntetőjog társadalmi rendeltetése mindenképpen az, hogy amikor más jogág szankciórendszere nem elegendő, akkor az egész jogrendszer szankciós zárköveként hátrányt okozzon, feltéve hogy valaki a Btk. által szabályozott tilalmak mezejére lép. Más jogágaktól eltérően, a büntetőjognak „nincs önálló működési terepe, mint egyéb jogágaknak. Ezért más a büntetőjogi szankció, mint az egyéb jogágak reparáló, helyreállító vagy egyéb köteleességstatuáló szankciói. A büntetőjogi szankció ezért büntetés, ezért hátrányokozás. Szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása.”¹⁹

Szabó András szimbolikus funkciójú jogépségi büntetésnek nevezi, ami annyit jelent, hogy „a büntetőjogi parancsokat nem lehet büntetlenül megsérteni sem akkor, ha okunk van rá, sem akkor, ha a büntetés nem ér el semmilyen célt, vagy alkalmatlan meghatározott cél elérésére. A büntetés célja önmagában van: a jogépség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban; a célra nem tekintő, szimbolikus, jogépségi megtorló büntetés egyet jelent az arányos büntetés elvével. Az arányos büntetés elve kizárja a célbüntetést, mert a célbüntetés nem a tett súlyához való arányítást, hanem a célhoz mért viszonyítást kívánja meg és teszi lehetővé.”²⁰

Szabó András fenti gondolatai nem véletlenül kaptak helyet a rendszerváltás körül a hazai alkotmánybíróság idézett határozatában. *Andrew von Hirsch* írásai²¹ ugyanis már a hetvenes években elindították az igazságos és arányos

¹⁷ Orwrót od resocjalizocji. *Rzeczpospolita*, no. 16. (2005) 21.

¹⁸ Lásd részletesen Szabó András párhuzamos véleményét a 23/1990. (X. 31.) AB határozatban.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

²¹ *Struggle for justice. A report on crime and punishment in America, prepared for the American Friends Service Committee.* New York, Hill and Wang, 1971; Andrew VON HIRSCH: *Doing Justice: The Choice of Punishments. Report of the Committee for the Study of Incarceration.* New York, Hill and Wang, 1976.

büntetés elméletének hirdetését. Ezek az eszmék tükröződnek a fenti kritikai észrevételekben.

A resztoratív igazságszolgáltatásban a büntetőjogi büntetés logikáját felcserélik a gyógyítás és a nevelés logikájával. Az alkotmányos jogállamban erre nincs mód, mert nem fér bele az igazságszolgáltatás kereteibe. Az elkövető személyisége nem lehet itt a büntetés alapja. „A jogépségi büntetés, a megtorló arányos büntetés sokkal humánusabb a látszólag humánus nevelő célbüntetés-nél, mert nem érinti személyiségemet, személyi autonómiámat és lelkiismereti szabadságomat.”²²

A büntetőeljárásban ugyanakkor meg kell engedni, hogy a büntetőjogi főkérdés eldöntése mellett olykor-olykor lehetőséghez jussanak más szempontok és más jogterületek. Az adhéziós eljárásban például a bíróság a bűncselekmény folytán keletkezett polgári jogi igényről dönt. Ez pedig azt is jelenti, hogy a hagyományos büntetőeljárásban is meg lehet erősíteni a sértetti jogokat, mint ahogy Roach büntetési modelljében láttuk.

Egy másik irányzat, az úgynevezett pozitív általános prevenció koncepciója is azt vallja, hogy a bűncselekmény áldozatát, a büntetőeljárás sértettjét komolyan kell vennünk. Ha komolyan vesszük, akkor tudnunk kell, hogy a sértett elsősorban igazságtételt akar. Ezért a mai igazságszolgáltatásnak három – egymást követő – feladata van. Egyrészt a retributív igazságosság, másrészt a disztributív igazságosság, harmadrészt pedig a prevenció.

Az első helyen említett retributív igazságosság jelenti az igazságos és a bűncselekménnyel arányos büntetés kiszabásának feladatát. Célja, hogy a megsértett törvényességbe vetett hit helyreálljon.

A második helyen említett disztributív igazságosság az okozott kár kiegyenlítésénél kap szerepet. Célja, hogy a törvénysértő ne tehessen haszonra szert azokkal szemben, akik betartják a jogszabályokat.

A harmadik helyen említett prevenció úgy valósul meg, hogy az elkövetőt megbüntetik, főleg bezárják. Ez a biztosítéka annak, hogy megakadályozzák őt újabb bűncselekmény elkövetésében. (A potenciális elkövetők esetében ezt az elrettentéssel érhetik el.)²³

²² Uo.

²³ KOCHANOWSKI i. m. 24.

9. Érvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben, annak pontatlan meghatározásai miatt

Mit is jelent valójában a resztoratív igazságszolgáltatás:

- Eljárási vagy értékkonceptiót? (S ezen belül is főleg mit?)
- A büntetőpert elkerülő diverziós eszközt, vagy csupán a szankció megválasztásánál alternatív lehetőséget a jogalkalmazó kezében?
- Talán lehetőséget arra, hogy az elítélt a börtönben igénybe vehesse ezt a formát azért, hogy helyrehozza cselekményének káros következményeit?
- Továbbá, mi a resztoratív igazságszolgáltatás célja: a büntetés (szabadságvesztés) elkerülése, vagy a döntéshozatal áthárítása az abban érdekeltkre? (Esetleg mindkettő, de akkor melyik élvez elsőbbséget? Netán – mint ahogy a neve is mutatja – az áldozat érdekeit figyelembe vevő helyreállítás?)

Sajnos ezek a kérdések nem teljesen tisztázottak. Ráadásul az elmúlt húsz évben a resztoratív igazságszolgáltatást zászlajukra tűző elméletek tovább bővültek, illetve fejlődtek, így a kezdeti zűrzavar továbbra sem csitult el.

Susan Sharpe szerint ez a hitelesség rovására is mehet, és a jövőre nézve sem reménykedhetünk. A mozgalom karizmatikus képviselői ugyanis óva intenek mindenkit attól, hogy definícióikkal behatárolják az állandóan bővülő jelenséget, s ezzel mintegy kizárják az újításokat és a helyi szükségletek iránti érzékenységet.²⁴

Kérdés továbbá, hogy

- melyek azok a feltételek, amelyek megvalósulása esetén resztoratív igazságszolgáltatásról beszélhetünk; továbbá
- resztoratív igazságszolgáltatás-e, ha a megadott feltételek közül csak néhány valósul meg; illetve
- léteznek-e minimális és szükséges feltételek.

Val Napoleon szerint addig, amíg az elmélet hívei között nincs egyetértés, a resztoratív igazságszolgáltatásnak nehezebb lesz elfogadtatnia magát.²⁵

²⁴ Susan SHARPE: How Large Should the Restorative Justice “tent” be? In: ZEHR–TOEWS (eds.) i. m. 17–33.

²⁵ Val NAPOLEON: By whom, and by what Process, is Restorative Justice Defined, and what bias might this Introduce? In: ZEHR–TOEWS (eds.) i. m. 33–43.

10. Megfelel-e a resztoratív igazságszolgáltatás az áldozat igényeinek és elvárásainak

A bűncselekmények egy részének nincs áldozata, mert a sértettként fellépő nem természetes személy, vagy azért, mert egyszerűen áldozat nélküli bűncselekményről van szó.

Az áldozattal járó egyéb bűncselekmények esetében pedig gyakran kritikaként hangzik el, hogy a resztoratív eljárásban az áldozat érdekeit nem mindig tartják szem előtt. Egyes megoldási formái vagy terheltközpontúak, vagy azért nem felelnek meg az áldozat személyes elvárásainak, mert az egyén helyett inkább a közösségre figyelnek. Sokszor a hagyományos büntetőeljárások inkább képesek a sértettként fellépő áldozat érdekeit figyelembe venni, hiszen a nemzetközi dokumentumokban megjelenő követelmények betartására törekedve többféle lehetőséget kínálnak neki. (Már csak ezért sem lehet az utóbbit rossznak, az előbbit jónak címkézni.)

A helyreállító igazságszolgáltatás azt ígéri, hogy az érdekeltek személyes találkozásukkal képesek feloldani a konfliktust, de vajon akar-e egyáltalán az áldozat találkozni és kibékülni az elkövetővel? Szeretné-e, ha a tettes elkerülné a büntetést úgy, hogy a kárát megtéríti?

Empirikus vizsgálatok nem mindig igazolják a feltételezett szándékot, ezért a resztoratív szempontok csak az áldozatok egy részénél alkalmazhatók. Náluk sem mindig gyógyír a helyreállító igazságszolgáltatás a meglévő problémákra.

11. Az állam szerepvállalása

A resztoratív technikákat sokszor civil szervezetek alkalmazzák. Az igazságszolgáltatás feladatainak ilyenfajta átcsoportosítása nem ad teret az állam szerepvállalásának. Pedig jogállamban a polgár elvárja, hogy az állam aktívan vegyen részt a megsértett közösségi rend helyreállításában. Megjegyzem, hogy a büntetés éppen az állam szerepvállalásának a kifejeződése. (Még egy érv a büntetés mellett.)

12. A resztoratív igazságszolgáltatás és az emberi jogok viszonya

A resztoratív igazságszolgáltatás több csapdát állít az emberi jogok érvényesülése elé: például megvalósul-e az önkéntesség elve akkor, amikor a terhelt azért választja ezt a megoldást, mert így elkerülheti a szabadságvesztést. (A terheltek nem mindig tudják, hogy amikor a törvény börtönbüntetéssel fenyeget, azt valószínűleg ki sem szabja a bíróság, vagy ha mégis, akkor is sok esetben a végrehajtását felfüggeszti. Így aztán ez a forma ténylegesen ki sem váltja a szabadságvesztést, mint ahogy azt ígéri.)

Az ártatlanság védelme, a védelemhez való jog, az arányosság elve és a kétszeres eljárás tilalma is sérülhet az elterelt formáknál. Az utóbb említett például úgy, hogy amennyiben nem jön létre az egyezség, s így vádemelésre kerül sor, akkor a felelősséget megállapító ítéletben ezt a tényt a bíróság súlyosító körülményként értékeli, mivel a kár nem térült meg.

Az arányosság elve pedig úgy sérül, hogy *Ann Skelton* és *Cheryl Frank* szerint²⁶ a jóvátétel, amelyben a felek megegyeztek, nem biztos, hogy arányban van az elkövetett bűncselekmény súlyával. Az érdekeltek beleegyezésétől függő egyezségek egy idő után oda vezethetnek, hogy hasonló cselekmények egymástól teljesen eltérő jogkövetkezményekkel jár(hat)nak.

Bár a legtöbb helyen a resztoratív eljárásban (például a mediáció esetén) is ügyvéd képviseli a feleket, a jogász jelenléte inkább hátráltatja az elkövető és az áldozat közötti párbeszédet és közvetítést, mintsem segíti. Több esetben lemondanak a felek e jogukról, mert az ügyvédek sokszor nem a helyreállító szemléletet vallják, és a tradíciós formákhoz kötődnek.

13. Összegzés

Az új büntetőeljárási törvény elfogadásának közeledtével úgy tűnik, hogy hazánkban a Roach-féle büntetési modell útja tűnik a járhatóbbnak. A büntetőjog a büntetés megtartásában továbbra is szolidaritást vállal az áldozatok/sértettek mellett, s nem adja át a helyét teljesen a resztoratív igazságszolgáltatásnak. Ugyanakkor a büntetés mindenhatósága elvének hirdetése nálunk sem jön be. Ennek elvetése mellett komolyabban kell vennünk a tisztességes eljárás elvére

²⁶ ANN SKELTON – CHERYL FRANK: How does Restorative Justice Address Human rights and Due Process Issues? In: ZEHR–TOEWS (eds.) i. m. 203–215.

épülő büntetőeljárást és az emberi (terhelt és sértetti) jogok megvalósulását, még akkor is, ha ezek akadálypályává változtatják az eljárást.

A büntetőjognak az eddigi normastabilizációs és prevenciós feladata mellett a jóvátételt is biztosítania kell az állami igazságszolgáltatás rendszerén belül. A tetтарыыos büntetésnél mindig figyelemmel kell lenni egyrésről a terhelt személyi körülményeire, másrészt a sértett érdekeire. Ezáltal tud megvalósulni a Roach által elképzelt, a formális igazságszolgáltatáshoz kötődő büntetési modell, ahol a sértett elhatározásától függően az érdekérvényesítés teljesebb lehet.

AZ ÁLLAM BÜNTETŐHATALMA

KÓNYA István

*Tisztelt Legfőbb Ügyész Helyettes Úr!
Kedves Ervin!*

Victor Hugo gondolatai adtak ötletet ehhez az íráshoz. A téma kimeríthetetlen, mégis viszonylag kevesen mélyedtek el benne, legalábbis jómagam nem sok olyan munkát találtam, ami kifejezetten erről szólna. Meggyőződésem, ha valaki, akkor Te sokat tudsz erről, hiszen sikeres pályádat az állam büntetőigénye érvényesítésének szentelted. Hatvanadik születésnapodon barátsággal, tisztelettel köszöntelek azzal a nem titkolt érzéssel, hogy e témában is lehet hasonló véleményünk, mert mindig jóleső meglepődéssel töltött el az, hogy számos nagy jelentőségű szakmai kérdésben cserélhettünk eszmét, és nézeteink igen közel álltak egymáshoz.

1. Az állam büntetőhatalma

*„Hármas harcban áll az ember: a vallással,
a társadalommal és a természettel.
E hármas harc az ember három szükségletéből fakad:
hinnie kell, ezért épít templomot, alkotnia kell, ezért
épít államot, élnie kell, ezért épít hajót és szerkeszt ekét.
Mindhárom arról beszél, hogy oly titokzatos és nehéz dolog
az élet.” (Victor Hugo: A tenger munkásai)*

A mottóul választott idézet szerint tehát az ember társadalmi szükséglete, hogy államot építsen, mert alkotni csak békében, rendezett viszonyok között lehet, amelyhez a társadalom állami szintű szervezettségére van szükség, ahol az élet mindennapjai meghatározott és megismerhető játékszabályok (jogszabályok) között telnek. Mindig akadnak azonban olyanok, akik nem tisztelik az

együttélés szabályait, megszegik a normákat és veszélyeztetik a társadalmat előre vivő alkotás zavartalanságát. Velük szemben gyakorolja az állam az egyik legfontosabb funkcióját, azt, amikor a többség érdekében az engedetlen egyéneket büntetéssel sújtja, megtorolva vétküket, hogy visszatartsa őket, de másokat is az újabb jogsértéstől.

„Biztos és meglehetősen világos, hogy Isten gyakorolni akarja a büntető hatalmat és jogot, méghozzá a rossznak büntetésére és az igazak védelmére.”¹

Luther Márton és Kálvin János a világi felsőbbségben mindketten egyfajta büntetőhatalmat láttak. Hatalmat, amely „méltán viseli a kardot, nem ok nélkül”. A hatalom azért adatott, hogy az azt birtoklók „a gonosz megfékezésére használják azt”.

„El tudunk-e képzelni ma olyan társadalmat, amelyben nincs büntett, nincs büntetés, nincs büntetőjog? Ilyennek tartották az aranykort, amikor az emberek önként, kényszerítő törvények nélkül, a jót és igazat cselekedték, félelem és büntetés nélkül éltek. Ha ilyen állapotot el lehetne érni, ha a társadalom, az állam találna módszereket, amelyekkel elejét vehetné minden bűncselekménynek, akkor a büntetőjogot, mint szégyelleni valót a történelem lomtárába hajítaná. De ilyen állapot nincs, ilyen módszert nem találtak fel, és fennmarad a büntetőjog, és mind az a hatalom, mindazok a dologi berendezések, amelyek hozzákapcsolódnak.

A büntetőjog léte tulajdonképpen annak is elismerése, hogy a közhatalom nem képes hiánytalanul megóvni mindazt, ami a polgárai számára becses: életüket, méltóságukat, vagyonukat. Ha tehát nem tudja a bajnak elejét venni, akkor ígéri, legalább utána nyúl a bajkeverőknek. Amikor ezt az állam magára vállalja, egyben tiltva a magánbosszút, monopolizálva a büntető hatalmat, azt is magára vállalja, hogy meghatározza, mik a bűncselekmények, mikor él büntető hatalmával. A büntető hatalom azonban kétarcú, mert egyfelől óvja a társadalom biztonságát, polgárainak nyugalmát, másfelől azonban éppen, mert hatalom, ilyen eszközöket vesz igénybe, amelyek sértik, vagy legalábbis korlátozzák a polgárok jogait. Ez a kettősség,

¹ LUTHER Márton: A világi felsőségről. In: MASZNYIK Endre (szerk.): *D. Luther Márton Egyházszerző Iratai*, III. kötet. Pozsony, Wigand F. K., 1906.

ez az ellentmondás kényszeríti ki a kérdést: meddig terjed a büntető hatalom, vannak-e ismert és elismert korlátai?”²

„Az állam a történelemben fellelhető legmagasabb jogi szubjektum [...], egy nép államként, egy nemzetség családként van formában [...], a jog a létezés akart formája [...], a joggal való rendelkezés a hatalom kifejeződése (értsd: akié a jog, azé a hatalom) [...], a jog, amelyet egy közösség hoz létre, a közösség minden tagjára kötelező.”³

Ezek a gondolatok *Oswald Spengler*től származnak, aki az államhatalom és a jog kapcsolatának lényegét e gondolatokban fogta meg.

A büntetőhatalom, mint az egyik legfontosabb állami funkció, az egységes államhatalomnak a része, és a büntető igazságszolgáltatásban teljesedik ki, de tartalmában annál több, szélesebb. Az állam büntetőhatalma ugyanis mint absztrakció a polgárok olyan igényeire, hatalommal szembeni követeléseire, jogos elvárásaira adott válaszokat tartalmazza, amelyek rendszer- és ideológiafüggetlenül a biztonságra való igényt fogalmazzák meg. Az állam büntetőhatalma az állam kizárólagos közhatalmi jogosítványa arra, hogy magatartásokat a közösségre ártalmasnak, veszélyesnek ítéljen, s ezért bűncselekménynek nyilvánítson, megállapítsa az emiatti felelősségre vonás rendjét, a közösség érdekében büntetőigénnyel lépjen fel, és garantálja annak bíróság előtti érvényesítését, és a megállapított bűnfelelősség miatti szankció végrehajtását.

„A büntetőeljárás olyan hatalom, amely embereket törölhet ki az élők sorából, megfoszthatja őket szabadságuktól, vagyonuktól, becsületüktől. A büntetőeljárás útján békeidőben is háborút lehet folytatni. A büntetőeljárás az emberi szenvedélyek ütközőtere. A büntetőeljárásban a bírák rosszindulata, tévedése vagy tudatlansága tragikus következményekkel járhat. Ez a magyarázata annak, hogy büntetőeljárás lefolytatását jogi normák közé szorítják, nem bízzák a mikénti lefolytatását kinek-kinek a kénye kedvére. Igyekeznek olyan szabályokat felállítani, amelyek

² KIRÁLY Tibor: A büntetőhatalom korlátai. In: MEZEY Barna (szerk.): *Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból*. [Bibliotheca Iuridica] Budapest, ELTE ÁJK, 2005. 203–222.

³ OSWALD SPENGLER: *A nyugat alkonya*. Budapest, Noran Libro, 2011.

háttérbe szorítják az egyéni elfoglaltságot, a szenvedélyt, a rosszindulatot, a bosszút, és kizárják a tévedést.”⁴

2. A büntetőhatalom a jogalkotásban

Az állam büntetőhatalma jogpolitikával, büntetőpolitikával, majd az azt megvalósító büntetőjog-alkotással kezdődik. Ennek eszköze a törvényhozás, amely büntetendővé nyilvánít magatartásokat, és azokhoz szankciókat társít. A büntetőhatalom legfontosabb döntése az egyes magatartások büntetendővé nyilvánítása, ugyanis a büntető anyagi jog az a terület, amely a legradikálisabb módon avatkozik be az emberi életviszonyokba, és az egyén egzisztenciáját a legsúlyosabban képes megváltoztatni. A jogalkotás folyamatát meghatározóan három jól elkülöníthető erő képes mozgatni:

- a jogalkotó maga dönthet abban a kérdésben, hogy az új társadalmi viszonyok megjelenésekor mely magatartásokat kell büntetendővé nyilvánítani;
- melyek azok az anyagi jogszabályok, amelyek megújításra várnak; de
- maga a társadalom is kikövetelheti az állam büntetőjogi beavatkozását valamilyen jelenség miatt, amelynek oltalmát kívánja (családon belüli erőszak, másként kapcsolati erőszak, állatkínzás).

A büntetőjog-alkotás formája a törvényhozás, amely egyidejűleg a legfontosabb önkorlátozó feltétel, tudniillik bűncselekményt csak törvény állapíthat meg. A *nullum crimen sine lege*, illetve a *nulla poena sine lege* elve nem más, mint a legalitás alkotmányos alapelve, és minden civilizált társadalom büntetőjogi gondolkodásának, kodifikációjának természetes alapfeltétele. Magyarországon ezt az Alaptörvény XXVIII. cikkének (4) bekezdése a legmagasabb szintű jogforrásban deklarálja, és ezzel összhangban tartalmazza ezt a hatályos Btk. a törvényesség elveként megfogalmazott 1. §-ban.

A bűncselekmény fogalmának Btk.-beli meghatározása tartalmazza azt a garanciális megszorító feltételt is, amely szerint bűncselekmény csak az lehet, amely veszélyes a társadalomra. A jogalkotás keze tehát meg van kötve törvényileg azáltal, hogy nem akármilyen magatartást nyilváníthat bűncselekménnyé, hanem csak azt, amely veszélyes a társadalomra. Önkényesen tehát

⁴ KIRÁLY Tibor: *A védelem és a védő a büntető ügyekben*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962.

nem járhat el. A legalitás mint alapelv azonban ennél többet is jelent, hiszen olyan elvek halmazaként is felfogható, „amelyekre hivatkozással minden egyes büntetőjogi norma meggyőzően a helyére rakható, s ezáltal megmagyarázható. Az eszméknek, vagyis az elveknek ezt a halmazát – amely alapot szolgáltat a büntetőjog működéséhez – foglalja magába az anyagi legalitás elve”⁵.

Az állam büntetőhatalma mindhárom hatalmi ágon belül szerepet kap. Érvényesül a jogalkotásban, a jogalkalmazásban és a végrehajtásban. Feladatot teljesít tehát a törvényhozás, a végrehajtó hatalom és nem utolsósorban a bírói hatalom, amelyben kiteljesedik, érvényesül. *Király Tibor* professzor úr egyenesen úgy fogalmaz: „Az állam büntető hatalmát gyakorló szerv egyedül a bíróság lehet.”⁶

3. Milyen a jogállami büntetőhatalom?

„Maga a törvény az észnek a rendelete a közös jóra, amelyet az hirdet ki, akié a közösség gondja.”⁷

A jogállam éppúgy terület, népesség, főhatalom, mint bármely más állam, de olyan hármas tartalommal bír, amely államszervezetileg a fejlődés eddigi legmagasabb szintjére emeli. Ehhez képest a jogállam

- alkotmányos állam;
- törvényes állam;
- jogvédelmi állam.

E tartalmi elemek jelentik azt, hogy az állam valamennyi szerve működésében igazodik az Alaptörvényben megállapított szervezeti rendhez, feladatát törvények által megállapítottan végzi, és az állam a fékek és ellensúlyok rendszerében ügyel arra, hogy egyik államhatalmi ág se nőjön a másik fejére, hanem mindegyik a maga feladatát végezze el. Ezeknek a követelményeknek a büntetőhatalom gyakorlásában is érvényesülniük kell. A jogállam ezért szabályozott állam, azaz korlátozott állam. A jogállamiság lényege pedig a törvények uralma. Az állam kötve van alkotmányához, az abban foglalt berendezkedés szerint épül fel és működik. Kötve van a jogszabályokhoz, azoknak ő maga is alá van vetve.

⁵ GELLÉR Balázs: *Legalitás a vádpadon*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013.

⁶ KIRÁLY (2005) i. m.

⁷ AQUINÓI SZENT Tamás, *ST*, I-II.90-108. http://kattanok.weebly.com/a-toumlrveacuteny-fogalma-szent-tamaacutesnaacutel.html#_edn2

Magyarország jogállami berendezkedését deklarálja az Alaptörvény, amikor kinyilvánítja a népszuverenitás elvét (a közhatalom forrása a nép). Kimondja, hogy a magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik, és mindenekelőtt rögzíti, hogy Magyarország független, demokratikus jogállam.

A jogrendszer alkotmányosságából következően az állami büntetőhatalom gyakorlásának is alapvető követelménye, hogy megfeleljen az alkotmányos elveknek, így a büntetőhatalom gyakorlásának alapja jogállamban kizárólag alkotmányos büntetőjog lehet.

A legalitás elvéből következően a büntetőjog-alkotással szemben támasztott alkotmányos követelmény a büntetőnormával szemben az, hogy feleljen meg a normavilágosság követelményeinek, legyen pontos, jól értelmezhető. Követelmény a jogalkotással szemben a visszaható hatályú szabályozás tilalma, ezt egészíti ki az analógia tilalma, a bűnösségen alapuló felelősség kívánalma, a szerzett jogok tiszteletben tartása, és az alapvető egyéni érdekek védelme, a hozzáférhetőség, a szavak nyelvtani jelentéséhez való ragaszkodás, a bírói kriminalizáció tilalma és a szokásjog után történő kriminalizáció tilalma.

Jogállamban nincs korlátlan és korlátozhatatlan hatalom. Hatalom korlátoz hatalmat.

Az Alkotmánybíróság kontrollja a jogalkotásnak, de az alkotmányjogi panasz folytán a jogalkalmazást is képes ellenőrzés alá vonni, jóllehet e szerepkörében önmérsékletet kell tanúsítania, ha nem akarja sérteni azt az Alaptörvényt, amelynek oltalmazására hivatott.

Az Alaptörvény és büntetőjog-alkalmazás összefüggésének leglényegesebb tartalma, hogy az Alaptörvény nem azt határozza meg, mi nyilvánítható bűncselekménynek, hanem rögzíti azokat az emberi és szabadságjogokat, amelyek sérthetetlenek, és csak a törvényben írt feltételek esetén korlátozhatók, másrészt büntetőjogi oltalomban részesülnek. Az Alkotmánybíróság egy határozatában kifejezte, hogy valamely magatartás bűncselekménnyé nyilvánítása és társadalomra veszélyességének mérlegelése a jogalkotó feladata. Az Alkotmánybíróság nem jogosult arra, hogy új bűncselekményi tényállások megállapítására kötelezze a jogalkotást, sem arra, hogy különös részi tényállások megsemmisítésével addig nem büntetendő magatartásokat is büntethetővé tegyen. Köteles viszont az alkotmányellenesnek minősülő jogszabályt megsemmisíteni [20/1999. (VI. 25.) AB határozat].

A büntetőjog-alkotás kontrolljaként is működő Alkotmánybíróság mondta ki azt, hogy a büntetőjog a jogi felelősség rendszerében ultima ratio, mert társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen. A büntetőjogi szankció, a büntetés szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi

normák épségének fenntartása akkor, amikor más jogállami szankciók nem segítenek. Az alkotmányos büntetőjogból fakadó tartalmi követelmény, hogy a törvényhozó a büntetendő magatartások körének meghatározásakor nem járhat el önkényesen. Valamely magatartás büntetendővé nyilvánításának szükségességét szigorú mércével kell megítélni. A különböző életviszonyok, erkölcsi és jogi normák védelmében az emberi jogokat és szabadságokat szükségképpen korlátozó büntetőjogi eszközrendszert csak a feltétlenül szükséges esetben és arányos mértékben indokolt igénybe venni akkor, ha az alkotmányos vagy alkotmányra visszavezethető állami, társadalmi, gazdasági célok, értékek megóvása más módon nem lehetséges. Az anyagi büntetőjog-alkotás része a szankciórendszer meghatározása is. A szankciórendszer milyenségét a büntetés törvény által bevallott céljához kell igazítani. E szerint a büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el. A szankciórendszerre az Alaptörvény konkrét eligazítást nem ad, de egy tilalmat felállít. E szerint: „senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani” (III. cikk). Ezzel függ össze a IV. cikk, amely kimondja, „tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki”.

4. Büntetőhatalom a büntetőeljáráshoz

Az anyagi jog alkalmazására a büntető eljárás keretében kerül sor, ahol a bűnfelelősség eldöntése, majd szükség esetén a szankció alkalmazása megtörténik. Király Tibor szavai szerint a jog világában egyedül a bíróság jogosult annak megállapítására, történt-e bűncselekmény, ki annak az elkövetője, és egyedül a bíróság jogosult büntetés kiszabására. Ezt a követelményt foglalja össze a bírósági út kizárólagosságáról szóló elvi tétel, amely azt is jelenti, hogy az állam büntetőhatalmát gyakorló szerv egyedül a bíróság lehet. A hatalom általánosan elvont fogalma óhatatlanul félelemkeltő lehet, amely érzelm évezredek tapasztalatából táplálkozik. A bírói hatalom ezzel szemben azt ígéri, hogy a büntetőhatalom érvényesülésének színtere nem a hatalmaskodás és elnyomás birodalma, hanem ellenkezőleg, a független, pártatlan igazságszolgáltatás feladatának teljesítése, ahol az állam büntetőigényét a bekötött szemű istennő megméri, és súlya szerint elbírálja. Az egyén pedig bízhat abban, hogy igazsága kiperelhető, mert ha alaptalanul kerül a gépezetbe, végül tisztázva lesz, felmentik, és egy államilag szervezett apparátus gondoskodik az elégtétel adásáról.

Ehhez képest a jogalkotásnak az eljárási szabályok megalkotásánál ha lehet, még nagyobb a felelőssége, mint az anyagi normák törvénykönyvbe integrálása során. A jogalkotás tehát ezúttal is a hatalom önkorlátozását igényli, s ennek alapvetését az Alaptörvény XXVIII. cikke rögzíti, amikor deklarálja

- a független és pártatlan bírósághoz való jogot;
- az időszerű felelősségre vonást;
- az ártatlanság védelmét;
- a védelemhez való jogot; és
- a jogorvoslathoz való jogot.

Az alapjogok érvényesülését a büntetőeljárás alapvető rendelkezései közvetlenül biztosítják, így

- az eljárási feladatok megoszlására vonatkozó szabály önálló funkcióként nevesíti a védelmet;
- a törvényes vád követelménye, illetve a bíróság vádhoz kötöttsége megszabja a védekezés kereteit;
- a kontradiktórius eljárás a közvetlen perbeli jelenlétet, a fegyverek egyenlőségének biztosítását, s ezzel a materiális védelem hatékonyságát erősíti;
- a bizonyítási teher vádló feladatául történő előírása, a kockázatelosztási szabályok, az ártatlanság védelme, az önvádra kötelezés tilalma annak processzuális feltételeit biztosítja, hogy a terhelt ne legyen kiszolgáltatott helyzetben.

4.1. A bírói hatalom

Az állam büntetőhatalma tehát az igazságszolgáltatás által teljesül, amelynek csúcsa, de szükségképpen önkorlátozó biztosítéka is a harmadik államhatalmi ágat alkotó független bírói hatalom.

Az Alaptörvény 26. cikke rögzíti, hogy a bírák függetlenek, csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélezési tevékenységükben nem utasíthatók. A bírákat a tisztségükből csak sarkalatos törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani. A bírák nem lehetnek tagjai pártnak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet.

A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 3. §-a lényegében az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdés első mondatával azonosan fogalmaz, amikor rögzíti a bírák és ülnökök függetlenségét, valamint azt, hogy

jogszabályok alapján meggyőződésüknek megfelelően döntenek, az ítélezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és nem utasíthatók.

A bíróság függetlenségének alkotmányos garanciáit az Alaptörvény és az annak nyomán létrehozott szervezeti törvények hivatottak biztosítani. A pártatlanság biztosítása azonban az egyes eljárási törvények, de különösen az eljáró bíró feladata.

A büntetőeljárási törvényben a hatóságok tagjaira, de különösen a bírákra vonatkozó kizárási okok szabályozásának a célja az eljárás pártatlanságának biztosítása, és garanciák rendszerbe állítása arra, hogy az ügyek elbírálása elfogulatlanul történjék.

5. A büntetőhatalom korlátai

A büntetőhatalom eddig említett korlátai tehát: Alaptörvény általi meghatározottsága, legalitásának követelménye, eljárásjogi garanciái, az Alkotmánybíróság normakontrollja, érintőlegesen az alkotmányjogi panasz által kiküszöbölhető téves döntések korrigálása (de csak elvi kérdésben), valamint külső korlátként az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) esetjogának történő alávetettségünk. Ehhez tartozik a már említett hatalommegosztás elvének hatályosulása, a hatalom hatalom általi ellenőrzöttsége.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 1950-ben született az emberi jogok szupranacionális védelme érdekében. Az egyezmény a legalapvetőbb jogelveket deklarálja, s keretül szolgál a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság ítélezéséhez. Az EJEB az Emberi Jogok Bizottságából jött létre 1998 novemberében. Magyarország magához az Emberi Jogok Egyezségokmányához 1974. január 17-én csatlakozott, majd az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel léptette hatályba. Az egyezményt 1992. november 5-i hatállyal ratifikáltuk, s kötelezettséget vállaltunk az abban foglalt követelményrendszer betartására. Az EJEB esetjoga Magyarország számára is irányadó. Döntéseinek figyelembevétele a büntető anyagi jogi és -eljárásjogi kodifikációnak is része, gondolkodási és törvényszerkesztési munkaanyag.

Az EJEB a *Magyar László v. Magyarország*-ügyben 2014. május 20-án kelt és 2014. október 13-án véglegessé vált ítéletében azt állapította meg, hogy a feltételes szabadságra bocsátásból kizárás mellett életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéssel Magyarország megsértette az EJEE 3. cikkének azon rendelkezését, miszerint „senkit nem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó

bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni”. A köztársasági elnöki kegyelmezéssel nem elégséges a strasbourgi elvárásoknak megfelelni.

Az EJEB eseti döntésben kimondott kritikájára Magyarország jogalkotása a 2014. évi LXXII. – Bv. törvényt (2013. évi CCXL. törvény) módosító – törvénnyel válaszolt. A szóban lévő módosító törvény a Bv. törvény 93–162. §-ait érintve 2015. január 1. napjával bevezette a kötelező kegyelmi eljárás jogintézményét. Erre figyelemmel az Alkotmánybíróság a 2015. január 20-án kelt 3013/2015. (I. 27.) AB határozatával az 1978. évi IV. törvény 47/A § (1) bekezdés II. fordulata, (3) bekezdése, és a 2012. évi C. törvény 42. § II. fordulata, a 44. § (1) bekezdése nemzetközi szerződésbe ütközésének megállapításra irányuló indítvány tárgyában az eljárást megszüntette, mert megállapította, hogy az Országgyűlés által a Bv. törvényt módosító törvény rendelkezésére figyelemmel az indítvány okafogottá vált.

Ezt követően a Kúria meghozta a 3/2015. számú büntető jogegységi határozatát, amelyben kimondta, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéelés feltételes szabadságra bocsátásból kizárással együtt történő ítéleti alkalmazása a hatályos büntető anyagi jog és az alkotmányos jogrend része, amelynek – törvényi előfeltételének megvalósulása alapján történő – bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja.

Az EJEB határozata nem az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélest minősítette egyezményesértőnek, hanem a büntetés végrehajtásának rendjében észlelt olyan szabályozásbeli hiányosságot, amely hivatott az életfogytig tartó szabadságvesztés végérvényességével kapcsolatban egy olyan lehetőséget megnyitni, amely a szabadulás útját jogi eszközökkel nem zárja el, de nem is teszi azt alanyi joggá. A jogalkotás gyors reagálása, az Alkotmánybíróság azzal összhangot teremtő belső kontrollja a Kúria jogegységi határozatához vezetett, és szemléletesen példázza a belső és külső kontroll ítélkezés által elfogadott szerepét, valamint azt, hogy az ítélkezés egyöntetűségéért felelős legfőbb bírói szerv úgy fogalmaz meg és ad iránymutatást az alsóbb bíróságok számára, hogy döntésében az EJEB mint külső, illetve az Alkotmánybíróság mint belső kontroll által elvégzett iránymutatásokra épít.

Ez a példa a jogalkotás, jogalkalmazás, Magyarország EJEB ítélkezésének alávetettségét, és az állam büntetőhatalmának kiteljesedését megvalósító bírói jogalkalmazás egymásra tekintettel történő harmonikus cselekvését igazolja.

Mindazonáltal nem lehet észrevétlenül elmenni amellett, hogy az államhatalmi ágak egyenrangúságát feltételezve a bírói hatalom az, amelynek a kontrolljára a legjobban tetten érhető szándék mutatkozik meg. A törvényhozó és a végrehajtó hatalom egymás általi feltételezettsége és összhangja lassanként a

monolitikus egység látszatát reprezentálja, amivel szemben magára hagyottnak mutatkozik az a harmadik államhatalmi ág, amely előtt a másik kettővel szemben a polgár elvétve orvoslást kereshet. Az igazságszolgáltatás a jogorvoslatok több lépcsős, szigorúan szabályozott rendje által eleve ellenőrzött és átlátható. Az olykor magát negyedik államhatalmi ággént feltüntetni hajlamos média ugyancsak nagy előszeretettel szedi ízekre a bíróságok döntéseit, és próbál szenzációt keresni ott, ahol a manipulált hírek helyett a valóságnak lenne a legnagyobb hírértéke. Amikor emellett már neves jogtudós is a büntetőhatalom „számonkérhetőségéről” ír és oktat, figyelmen kívül hagyja, hogy aki számon kérhető, az függetlennek aligha nevezhető.

6. A büntetőhatalom engedményei, önfeladás, hol a határ?

A büntetőhatalom az állami szuverenitás része, amelynek, mint láttuk, vannak korlátai. Az állam büntetőigénye akkor is kizárólagos, ha olykor a bűncselekménnyel közvetlenül érintett sértett akarátától teszik függővé a büntető felelősségre vonás törvényes rendjének bekövetkeztét. Ennek legkézenfekvőbb formái a magánvád és a pótmagánvád, amelyek közül a pótmagánvád származékos jellege magától értetődő, hiszen az eredménytelen közvád vagy az annak eredményességét eleve kétségessé tevő, és ezzel azért élni nem akaró közvádlói döntéstől teszi függővé. A magánvád is másodlagos, mert az állam a maga büntetőhatalmából enged át egy jogérvényesítési lehetőséget a sértett számára. Az állami büntetőigény kizárólagossága azonban uralkodó és változatlanul azt jelenti, hogy a rosszért rossz jár, s hogy mi a rossz, azt az állam büntetőhatalma állapítja meg, s a megállapított bűnért a szankciót a közvád alapján a büntetőeljárás rendjében a büntetőítélkezést elvégző bíróság szabja majd ki.

Ennek a követelménynek az érvényesülése a közbiztonság, a köznyugalom záloga, feltétele. Ehhez képest olykor pragmatikus megfontolásokból a büntetőhatalom tovább lazít, és megalkuszik, ezekre példa a vádemelés elhalasztása, a vádemelés részbeni mellőzése, a nyomozás megszüntetése az együttműködő gyanúsítottal, a fedett nyomozóval, a közvetítői eljárás, tevékeny megbánás, próbára bocsátás.

A büntetőigényről lemondás egyik esetköre ezek közül, amikor az állam a büntetőhatalmát a sértett érdekében fogja vissza, amelynek előzménye az Európai Unió Tanácsának a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról szóló 2001. március 15-i 2001/220/IB kerethatározata, amelynek 10. cikke értelmében minden tagállamnak törekednie kell arra, hogy ösztönözze a sértett és a elkövető

közötti közvetítést, valamint köteles biztosítani azt, hogy a közvetítés eredményeként létrejött megállapodásokat a büntetőügyekben vegyék figyelembe. A kerethatározat szerint a közvetítői eljárás rendeltetése az, hogy a sértettet kedvezőbb helyzetbe hozza a büntetőeljárásban. A kerethatározatot magyar jogrendbe integráló 2006. évi LI. törvény hatályon kívül helyezte a cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnését mint büntethetőséget megszüntető okot, és helyébe 2007. január 1. napjától a tevékeny megbánás intézményét iktatta be.

Ennek a jogintézménynek kriminálpolitikai szándéka az, hogy a tevékeny megbánással a sértett érdekeit szolgálja. A sikeres közvetítői eljárás eredményét a jogalkotó a büntethetőség megszüntetésével vagy a büntetés korlátlan enyhítésének lehetőségével honorálja. A törvényi előfeltételek megvalósulása esetén az állam lemond a büntetőigényéről, és a sértett érdekeinek enged elsőbbséget.

Az állam tehát olykor enged büntetőhatalmából, és ezáltal ellentmond a törvényben meghirdetett büntetési célnak. Az elterelésnek lehet eredménye az elkövető és a sértett közötti konfliktus megoldása, de ez nem biztos, hogy a társadalom számára is megnyugtató. A büntetés célja ugyanis nem merül ki az egyéni megelőzésben, mert azt a célt is szolgálnia kell, hogy másokat az újabb bűncselekmény elkövetésétől visszatartson. A büntetés akkor szolgálja megfelelően az általános megelőzést, ha a társadalom tagjaiban a pozitív értékrend megszilárdulásához járul hozzá, vagy a megismerhető büntetés kiváltotta félelem éri el a szükséges visszatartó erőt.

A büntetőhatalom az állami szuverenitás egyik legfontosabb eleme. A retributív és resztoratív igazságszolgáltatás vitája nem vezethet az utóbbi gondolkodás elhatalmasodásához, mert megtorlás hiányában a normarendszer meggyengül, és elveszíti legitimitását. Lehet jogtudósoknak, szociológusoknak különböző elméleteket kidolgozniuk, de ennek a társadalom nem láthatja a kárát. A helyreállító igazságszolgáltatás olyan teoretikus kaland, amely a büntetéselmélet és büntető igazságszolgáltatás lényegével kerül összeütközésbe. „A helyreállító igazságszolgáltatás intézményeinek implementációja konfliktusokhoz vezethet.”⁸ A helyreállító igazságszolgáltatás ugyanis nem felel meg a büntetés kiszámíthatóságának, az arányosságának és a büntetés előreláthatóságának. E szempontok pedig jogállami keretek között a büntető igazságszolgáltatás

⁸ GYÖRY Csaba: Néhány gondolat a retributív és helyreállító igazságszolgáltatás összeegyeztethetőségéről. In: BORBÍRÓ Andrea – INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 185–196.

elengedhetetlenül szükséges részei. A magam részéről egyetértek a hivatkozott szerző azon álláspontjával, amely szerint: „a jogállami büntetőjog azért nem egyeztethető össze a helyreállító igazságszolgáltatás radikális modelljével, mert a jogépségi büntetést nem lehet az érintettek meghatározására bízni. A büntetőeljáráásban részt vevő áldozat nem a normáiban megsértett közösség reprezentánsaként van jelen: ezt az absztrakt entitást a vád képviselője (az állam) testesíti meg. Erre alapul az állam büntető hatalma.”⁹

Kevés vigasz ezzel szemben, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás a konkrét jogaiban sértett egyén sérelmét vagy veszélyeztetettségét képes eredményesen orvosolni, ameddig ezt a jogállami büntetőjog sem képes az állam büntetőhatalmának gyakorlásával elérni. A resztoratív igazságszolgáltatás jelenléte kétségszűrőhatár, de – úgy gondolom – soha nem veheti át a vezetést az állam büntetőhatalmának rovására. Már csak azért sem, mert az elgondolás ötletadója felhozható törzsi-nemzetségi szervezetekben élő társadalmak faluközösségeinek konfliktuskezelő módszerei aligha tekinthetők a jogfejlődés perspektívájának.

7. Milyen elvárások fogalmazhatók meg az állam büntetőhatalma kapcsán?

- Az állam büntetőhatalma által a törvényhozás során megalkotott normarendszer legyen világos, közérthető, megismerhető. Büntetéssel csak a társadalomra valódi veszélyt jelentő magatartásokat fenyegetse.
- A kriminalizálásnál tartózkodjék napi politikai szükségletek kielégítésétől, mert a büntetőjog ultima ratio, amely hosszú távra kell hogy szóljon, és nem lehet pragmatikus.
- A politikai hatalom lehet megbocsátó és taktikus, de az állam büntetőigénye legyen következetes, az erőszakos, az életet, testi épséget, személyeket sértő vagy éppen terrorista cselekmények elkövetőivel szemben a törvény szigorát előíró. A nagyvonalúságot, méltányos joggyakorlást – a törvény szigorát ellensúlyozva – a bíróság gyakorolhatja.
- Az állam büntetőigénye legyen következetes, és ne kriminalizáljon olyan tevékenységet, amelyről ő maga állapítja meg önkorlátozással, hogy olyan terület, amelybe nem kíván beavatkozni. Lásd: az

⁹ Uo.

Alaptörvény X. cikke kimondja, hogy „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát. Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.” Ezt az alkotmányos kötelezettségvállalást az állam büntetőigényének érvényesítése során is szem előtt kell tartani, mert aligha várható el a közvádlótól, hogy például az orvostudományi kutatás tárgykörébe tartozó kérdésben csálhatatlan álláspontot foglaljon el, és elhamarkodottan emelt vádjával esetleg gazdasági érdekeket is sértő módon akadályát képezze a gyógyítás haladásának.

- Az állam büntetőigényének szem előtt illik tartania, hogy büntetőhatalmát és a jogot „a rossznak büntetésére és az igazak védelmére” kell gyakorolnia, és mindenkor biztosítania kell a békés alkotáshoz szükséges köznyugalmat. Vannak cselekmények, amelyekkel szembeni büntetőigény örök, ezek üldözését, büntetését és annak végrehajtását előírni, megszervezni kell, abban alku nem köthető. Ennek a követelménynek liberális feladása olyan torzuláshoz vezethet, hogy a létezésében magát fenyegetettnek érző polgárság a jogállam helyett a diktatórikus állam iránti igénnyel lép fel.
- Az előbbi elvárással függ össze, hogy az állam büntetőigényének segítőjeként vagy forrásaként szolgáló büntetőjog-tudomány ne kacérkodjon „paradigmaváltással”, hanem szellemi erejével a törvényben meghatározott, természetjoggal egyező cél eléréséhez segítse a jogalkotást, -értelmezést, -alkalmazást.

Az igazságszolgáltatás értékmegőrző, értékközvetítő szerepét óvni kell, ezért a morál és a büntetőjog harmóniája mindenkor követelmény kell hogy maradjon.

Bármilyen hatalom kikezdhető, sőt megdönthető, ha nevetségessé teszik. Még nagyobb a veszélye ennek, ha a hatalom önmaga válik nevetség tárgyává. Ezért a hatalomgyakorlás – így az állam büntetőhatalmának érvényesítése is – komoly, valóságos, tekintélyes és elfogadtatható kell hogy legyen. Csak olyan magatartások büntetendővé nyilvánítása őrizheti meg a büntetőjog tekintélyét, amelynek devianciája a közfelfogás által is elfogadható.

Ezzel összefüggően a büntetőigényt lényegre törően kell érvényesíteni. Például ha az eljárásnak az a tárgya, hogy valakit egy bevásárlóközpontban

nyomorékká vernek túlbuzgó biztonsági őrök, akkor ne az képezze a vád tárgyát, hogy a pénztárban ülő alkalmazott köpenyéről hiányzik a nevét feltüntető azonosító kártya.

A bírói hatalom képes arra, hogy a formális büntetőigényeket megszelídítse, és a bűncselekmény fogalmi elemeinek látszólagos jelenléte ellenére felmentő ítéletet hozzon, ha megítélése szerint a magatartás nem veszélyes a társadalomra, ez utóbbi ugyanis a bűncselekmény olyan általános fogalmi ismérve, amelynek hiányában bűncselekmény nem valósul meg.

Az állam büntetőhatalmát beteljesítő büntető igazságszolgáltatás kizárólagos letéteményese a bíróság, amelynek törvényes működése garancia arra, hogy a hatalommal visszaélni nem lehet, mert a bíróság az az önálló hatalmi ág, amelynek egyetlen ügyben sincs érdeke, hanem csak feladata van.

A bevezetőben idézett szöveg folytatása szerint az a hármas harc, amelyben az ember áll, az élet titokzatos és nehéz természetét bizonyítja. *Victor Hugo* szerint „az ember minduntalan akadályokba ütközik, amelyek a babonák, az előítéletek, az elemek alakjában lépnek elő. Hármas átok, ananké ül rajtunk, a hittételek, a törvények, a dolgok átka [...]. Hármas végzet nehezedik az emberre.”

E gondolatokhoz hadd tegyem hozzá, a bíráknak és ügyészeknek megadatott az a nagyszerű lehetőség, hogy az ember súlyos harcaiban bebizonyítsák, hogy ha az élet nehéz és bonyolult is, a törvények már nem átokként nehezednek ránk, és nem végzetszerűek, mert megalkotásukra és alkalmazásukra a közjó érdekében van szükség. A közjó az az állapot, amelyben az élet élhető, mert a személyek és javak biztonságban vannak. Lehet-e mindez másként, mint az igazság alapján rendet elváró és megtartó társadalomban, ahol a jó érdemeket szerez és boldogul, a rossz pedig a rosszért elkerülhetetlenül megbűnhődik. Az ügyész és bíró az igazság munkásaiként hittel, emberséggel ezen fáradoznak.

AZ INNOCENCE PROJECT

KORINEK László

1. Az igazságszolgáltatás kudarcai

El lehet képzelni, mit érez az az ember, akit visznek kivégezni olyan bűn miatt, amit nem követett el? Sajnos sokan átérték ezt. Jézus perétől kezdve mind a mai napig kísért az ártatlan elítélések réme. A személyes sorsokon túl az igazságszolgáltatásba vetett hit forog kockán. A hitet a szó szoros értelmében is lehet venni, hiszen a valóság pontos feltárása helyett a történelem során gyakran bízták a jelekben megnyilvánuló istenítéletekre – bajvívás, tüzesvas-próba stb. – az igazságszolgáltatást. Voltak olyan ügyek is, amelyekben a felvilágosult gondolkodó emberek felismerték: még maga a cselekmény sem valós. Ilyen volt például a boszorkányok üldözése, holott legalábbis a strigák már *Könyves Kálmán* szerint sem léteztek. A kérdés nyilvánvalóan nem a halálbüntetés megléte vagy hiánya.

A téves elítélések számát illetően számos kutatást folytattak. Hangsúlyozni kell, hogy természetesen egy ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés, de akár egy megrovás is elfogadhatatlan az egyén és a társadalom számára, ha nem az elkövetőt sújtja. Mégis fontos volna a rossz ítéletek számának és jellegének az ismerete, hiszen abból már következtetni lehet arra, hogy egyes kisiklásokról van-e szó, vagy intézményes megoldásokat kell keresni a probléma megoldására. Már most le kell szögezni, hogy a kérdéssel foglalkozó szakemberek körében egyértelműen az utóbbiról van szó. Az eddig feltárt tények ismeretében egyet kell érteni *Brandon L. Garrett*-tel, aki szerint az utólagos felmentéssel zárult esetek csupán a jéghegy csúcsát jelentik.¹ Az Egyesült Államoknak a minisztériumhoz tartozó Igazságügyi Intézete (National Institute of Justice) 1996-ban közölte: a DNS-vizsgálatok rendszeresítése (1989) óta az erőszakos

¹ Brandon L. GARRETT: *Convicting the Innocent: Where Criminal Prosecutions Go Wrong*. Cambridge–London, Harvard University Press, 2011. 11–13.

szexuális cselekményekkel gyanúsított személyek negyedét kizárta az új teszt. Korábban az ilyen terheltek döntő többsége eljutott a jogerős bírósági elítélésig.² A legszerényebb becslés *Antonin Scalia* amerikai legfelsőbb bírósági bíró nevéhez fűződik, aki egy ügyész nyilatkozatára hivatkozva 0,027 százalékban jelölte meg a büntettek (*felony*) miatti ítéletek hibahatárát.³ Ez a szám a jogerős határozatok és az utólagos felmentések összevetéséből vezethető le. Az viszont okkal feltételezhető, hogy nem minden tévedésre derül fény. *Michael Risinger* 3,3 és 5 százalék között jelölte meg a kéjgyilkosság (*rape-murder*) miatt elítéltek körében a ténylegesen ártatlanok arányát.⁴ A számok az ismertté vált körülményekkel együtt rendszerszintű problémákra utalnak.

Kétségtelen tény, hogy a törvényes rend, vagy a társadalom létfeltételei fenntartásának a látszata is pozitív hatással lehet az emberek gondolkodására, magatartására. Az emberáldozatok bemutatása kiengeszteli a haragvó vagy akár csak odaadást elváró túlvilági erőket, de nem is kell ilyen messzire menni. A büntetés egyik célja a mostani jogrendszerünkben is annak megelőzése, hogy a társadalom tagjai kriminális cselekményeket kövessenek el. Ha nem merül fel kétség az elítélt bűnösségét illetően, ha meggyőző az ítélet indokolása, akkor ez a hatás beállhat. Persze csak addig, amíg esetleg bármely módon ki nem derül: ki volt valójában az elkövető.

Az Alkotmánybíróság kimondta: „Az anyagi igazság érvényesülésére éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvénysértő.” Őszinte beszéd. Persze mindig hozzátette a testület: a valóság kiderítése, valamint az annak megfelelő döntés természetesen követelmény az igazságszolgáltatással szemben, de a közhatalom azt ténylegesen garantálni nem tudja [9/1992. (I. 30.) AB határozat]. Elmondható tehát, hogy a téves döntések lehetősége kódolva van a bíraskodásban. Közismert példákra lehetne hivatkozni az elmúlt évtizedek magyarországi jogtörténetéből is.

2002. május 9-én nyolc halálos áldozattal járó bankrablás történt Mórton. Az ügyben két személyt kerestek, majd egy újabb párost gyanúsítottak meg az elkövetéssel. Egyiküket, *Kaiser Edét* jogerősen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélkül. Néhány évvel később, 2007-ben kerültek elő a gyilkos fegyverek, egyben a birtoklásuk

² Jon B. GOULD – Richard A. LEO: One Hundred Years Later: Wrongful Convictions after a Century of Research. *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 100, no. 3. (2010) 830.

³ Antonin Scalia párhuzamos véleménye, *Kansas v. Marsh*, 548. U.S. 163, 197. (2006)

⁴ GOULD–LEO i. m. 835.

miatt megalapozottan gyanúsítható személy is. Világossá vált, hogy olyan embert ítéltek el, aki nem volt ott a bűncselekmény helyszínén annak időpontjában. Kaiser Edét később felmentették, az ügy azonban – szemben számos külföldi esettel – igazán nem rázta meg a hazai bűnüldözés és igazságszolgáltatás felelőseit. A megkérdezettek többnyire elmondták: fatális véletlenek sorozata, sőt a terheltek együttműködésének a hiánya vezetett ehhez a kudarchoz, semmiféle „rendszerhiba” nem állapítható meg. A nyomozó hatóság alapos munkát végzett, amellet az ország legkiválóbb ügyészei és bírái vettek részt az eljárás lefolytatásában.⁵

Ezzel az ügy felett napirendre is térhetnénk, ha nem volna néhány bökkenő. Mindenekelőtt azt kell megemlíteni, hogy a móri ügy nem az egyetlen justizmord volt. 1957-ben egy munkásnőt gyilkoltak meg Martfűn, a nyomozó hatóság által az eljárásba vont személyt először halálra, végül életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Ártatlanságára úgy derült fény, hogy hét évvel később a valódi elkövető újabb emberöléseket hajtott végre, hasonló módon.⁶

Közös a két ügyben, hogy a valódi (a móri esetben ez csak megalapozottan feltételezhető, mert a gyanúsított öngyilkosságot követett el) tettes további rémtetteket követett el, miután mást ártatlanul elítéltek.

Vannak persze újabb esetek is. 2007. április 6-án (vagy éjfél után, 7-én) meggyilkoltak egy debreceni önkormányzati képviselőt. Az áldozat fiát gyanúsították majd vádolták meg, el is ítélték. Annak ellenére, hogy már az ellene folyó eljárás során is megingott az ügyészi feltételezés: valaki ugyanarra az emberölésre vonatkozóan beismerő vallomást tett. Ennek ellenére folytatták az eljárást a terhelttel szemben, el is ítélték, de később a határozatot hatályon kívül helyezték, majd felmentő döntés született.

Sajnos a példákat még hosszan lehetne sorolni, persze nem csupán a magyar igazságszolgáltatás történetéből. Már az eddigiek alapján is levonható az a következtetés, hogy a téves (vagy akár szándékoltan hamis, koncepciós) elítélésekkel szemben biztosítani kell az utólagos felülvizsgálat lehetőségét.

Szó volt arról, hogy bizonyos hatást gyakorolhat, sőt akár eredményt is elérhet a szimbolikus igazságszolgáltatás. Ha egy szörnyű tettet elkövetnek, valaki – de nem a tényleges tettes – pedig megbűnhődik érte, akkor látszólag

⁵ Lásd például SZLAZSÁNSZKI Ferenc: Mór: fatális véletlenek sorozata? Exkluzív interjú Bolcsik Zoltánnal, a Nemzeti Nyomozó Iroda igazgatójával. *Hetek.hu*, 2007. március 17. http://www.hetek.hu/interju/200703/mor_fatalis_veletlenek_sorozata

⁶ BÁTYI Zoltán: 11 évig ártatlanul a Csillagban – egy kéjgyilkos helyett ült. *Delmagyar.hu*, 2008. június 19. http://www.delmagyar.hu/vilagvevo/11_evig_artatlanul_a_csillagban_-_egy_kejgyilkos_helyett_ult/2061206/

érvényesül a jog, a valóságot nem ismerő társadalom is egyfajta megnyugtatót kap. A valóság megismerésének a vágya azonban ugyanúgy végigvonult a történelmen, mint a törvényes rend bármilyen történő megővésének hatalmi törekvése. Ezen túlmenően különösen a XX. század második felétől újabb szempontok is felbukkantak, illetőleg erősödtek annak alátámasztására, hogy a valóságos elkövetőket kell felelősségre vonni, az anyagi igazságot kell az addigiaknál is fokozottabban megcélózni az eljárások során. Fokozottan hangsúlyossá vált ugyanis a biztonság értéke, így a társadalom intézményei nem egyszerűen csak a jogsértések, hanem az embereket ténylegesen fenyegető veszélyek kezelését helyezték előtérbe.⁷ Márpedig – ahogyan arról szó volt – a téves (hibás) elítélések egyik következménye, hogy az igazi tettes szabadlábon maradhat, további súlyos támadásokat mérve a közösségre.

Nem állítható, hogy a hatályos magyar törvények közömbösek a jogerős döntések hibáival szemben. Mégis az a helyzet, hogy éppen a téves (hibás) elítélések lehetőségének a rendes és rendkívüli jogorvoslati rendben való kizárásának, illetőleg az ilyen döntések korrekciójának a lehetősége rendkívül korlátozott. Említést érdemel mindenekelőtt az a tény, hogy az első fokon (akár egy bíró) által megállapított tényállás fő szabály szerint érinthetetlen.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 351. §-ának (1) bekezdése szerint „A másodfokú bíróság a határozatát az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítja, kivéve, ha az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan, illetőleg a fellebbezésben új tényt állítottak vagy új bizonyítékokra hivatkoztak [...], és ennek alapján a másodfokú bíróság bizonyítási eljárást folytat le”.

Ez azt jelenti, hogy a fellebbezési tanács meghatározott kivételektől eltekintve nem vizsgálhatja felül az elsőfokú bíróság mérlegelését, az a továbbiakban irányadó. Márpedig természetesen a bűnösség azokon a tényeken alapul, amelyek az első ítéletben szerepelnek. Ezen egyébként a jelen tanulmány megírásakor az Országgyűlés előtt lévő, az új büntetőeljárásról szóló törvényjavaslat (T/13972.) sem változtatna. Ugyanez vonatkozik a legfontosabb rendkívüli jogorvoslatokra: a perújításra, valamint a felülvizsgálatra is. Mindkettőt tételesen meghatározott okok alapján lehet előterjeszteni, ezek között a bírói tévedés nem szerepel, még akkor sem, ha az nyilvánvaló. Egy ügyben például a másodfokon eljáró bíróság arra hivatkozott, hogy a vádlott a bűntárs vallomása szerint tudott az általa átvett doboz tartalmáról, vagyis arról, hogy abban fegyver van. Tény

⁷ Ulrich BECK: *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest, Századvég Kiadó, 2003.

ezzel szemben, hogy a hivatkozott személy (akit másodfokon már tanúként hallgattak meg) ilyet nem mondott.⁸ Az ügyben a jelenlegi törvényi szabályozás és a beterjesztett javaslat alapján nem lehet semmiféle hazai felülvizsgálatot kezdeményezni.

Kétségtelen tény, hogy az ártatlanul elítéltek utólagos felmentése zömmel – hazánkban és külföldön is – az eljárást befejező határozatot követően előke-rülő új bizonyítéokra alapozva történik, amire a perújítás intézménye alkalmas. Megjegyzendő azonban, hogy az ilyen eljárás elrendelése azon másodfokú bíróság hatáskörébe tartozik [Be. 411. § (1) bek.] – az ügyészi álláspont ismereté-ben –, amelyik maga is részt vett (vagy legalábbis részt vehetett) a megtámadott határozat meghozatalában. Mindazonáltal látni kell, hogy az Innocence Project és a többi hasonló kezdeményezés eredményessége nem elsősorban az eljárási szabályok következménye, hiszen a meglévő normatív kereteket használják a rehabilitációra. Valójában az igazságszolgáltatást mozgásba hozó intézmények szerepe emelhető ki.

Lehetnek olyan esetek, amikor a jogerő feltörése, így az ártatlanság elíté-lés utáni megállapítása nem lehetséges a rendelkezésre álló keretek között. Ugyanakkor számos példa van az igaztalan és igazságtalan elítélések utólagos korrekcióját és a lehetőségekhez képest a reparációt biztosító intézményekre. Ezek tanulmányozása elengedhetetlen az – esetlegesen – ártatlanul elítéltek ügyeit felülvizsgáló intézmény szükségességének megítéléséhez, illetőleg annak alapján a bevezetendő forma kialakításának megalapozásához.

2. Az Innocence Project

Az ártatlanul elítéltek ügyeivel foglalkozó legismertebb intézmény az Egyesült Államokban létező és működő Innocence Project (ártatlansági program). Amerikában már régen felismerték, hogy valós veszély a téves ítélet, sőt az ártatlan emberek kivégzése is.⁹

A korábbi elítélések hatékony felülvizsgálatát alapvetően a DNS- vizsgálatok kriminalisztikai alkalmazása tette lehetővé. *Alec J. Jeffreys* leicesteri genetikus 1984-től kezdődően dolgozott a módszer fejlesztésén. Először egy állampolgár-

⁸ Lásd FINSZTER Géza – KORINEK László: A Fővárosi Bíróság ítélete Szikinger István ügyvéd löfgyverrel való visszaélése ügyében. *Jogesetek Magyarázata [JeMa]*, 2014/2. 31–40.

⁹ Lásd bővebben HACK Péter: *A büntető igazságszolgáltatás szervezete – függetlenség, számonkérhetőség és a büntetőeljárás rendje*. PhD-értekezés. Budapest, ELTE, 2007. 13–18.

sági ügyben, később azonban már büntetőügyekben is végzett olyan személyazonosításokat, amelyek az érdemi döntést megalapozták.¹⁰

Rendkívüli jogorvoslatok, így utólagos felmentések természetesen az Egyesült Államokban is vannak, az utóbbi évtizedekben azonban számuk rohamosan növekedett. Az Innocence Project megalapítását az említett új technika tette indokolttá és sürgetővé. 1989-ben egy chicagói bíróság DNS-vizsgálat alkalmazása nyomán hozott felmentő határozatot *Gary Dotson* ügyében, akit korábban egy 1979-ben elkövetett nemi erőszak miatt ítélték el.¹¹

Az Innocence Projectet *Peter Neufeld* és *Barry Scheck* hozta létre 1992-ben. Eredetileg a New York-i Yeshiva Egyetem Cardozo Jogi Fakultásán működött, 2003-tól független nonprofit vállalkozásként van bejegyezve. Maig¹² a szervezet segítségével 349 személyről állapították meg lényegében kétséget kizáróan, hogy nem lehettek a terhükre rótt bűncselekmények elkövetői, őket fel is mentették. Kétségtelen tény, hogy ez a szám az Egyesült Államokban lefolytatott büntetőeljárások elenyésző töredékét jeleníti meg, azonban nyilvánvalóan az a helyes megközelítés, ha egyet is soknak tartunk. Másrészt kiemelendő, hogy súlyos ügyekről van szó, utólagos rehabilitálás történt több mint húsz halálraítélt ügyében is.

A vállalkozás hamar követőkre talált. Az Innocence Project kezdeményezte a hasonló tevékenységet folytató csoportok együttműködését, ami létre is jött. Így ma már indokolt az Innocence Networkről, vagyis az ártatlanság kimondásáért küzdő hálózatról beszélni, hiszen az összes utólag felmentett elítélt többségét a partnerintézmények (egyetemi és más közösségek) munkájának eredményeképpen sikerült szabadlábra helyeztetni. Számuk az Egyesült Államokban 2017. február 25-én 1994 volt.¹³ A hálózatnak egyébként ma már Ausztráliában, Kanadában, Írországbán, Izraelben, Olaszországban, Hollandiában, Új-Zélandon, Tajvanon és az Egyesült Királyságban is vannak tagszervezetei.

Latin-Amerikában is jelen van az Innocence Project, Redinocente (vagy Red Inocente) névvel. Az Egyesült Államok, mindenekelőtt Kalifornia projektjei jelentős segítséget nyújtottak az induláshoz, a kapcsolat ma is él. 2012-ben

¹⁰ Jay D. ARONSON: DNA Fingerprinting on Trial: The Dramatic Early History of a New Forensic Technique. *Endeavour*, vol. 29, no 3. (2005) 126–130.

¹¹ Samuel R. GROSS – Kristen JACOBY – Daniel J. MATHESON – Nicholas MONTGOMERY: Exonerations in the United States 1989 through 2003. *The Journal of Criminal Law & Criminology*, vol. 95, no. 2. (2005) 523.

¹² Kézirat lezárása: 2017. február 25.

¹³ The National Registry of Exonerations. <http://www.law.umich.edu/special/exoneration/Pages/about.aspx>

Chilében tartották az első konferenciát, ahol a program hálózattá alakult. Azóta rendszeresen vannak tanácskozások, a különböző országokban működő szervezetek kicserélik tapasztalataikat, összehangolják munkájukat.¹⁴

Hasonló kezdeményezések voltak és vannak Európában is. A lengyel Ártatlansági Klinika működéséről a későbbiekben lesz szó. 2016-ban egy prágai konferencián született döntés az Európai Ártatlansági Hálózat létrehozásáról, ami a latin-amerikai modellhez hasonlóan működne.¹⁵

2.1. Egy eset a sok közül

Valamennyi utólagos felmentés, de különösen az odáig vezető út olyan dráma, ami a jogi kérdéseken túl felveti mindazoknak az emberi-erkölcsi felelősségét, akik engedték, vagy éppen előmozdították a súlyos igazságtalanság bekövetkezését. E tanulmány keretében természetesen nem írható le valamennyi eset, de példaképpen érdemes felidézni *John Thompson* ügyét, akit 1985-ben gyilkosság miatt ítélték halálra. Négy évig tartó eljárás után további 14 évig várt a kivégzésére a „halálsoron”, vagyis a legsúlyosabb büntetéssel sújtott rabok elhelyezési körletén egy louisianai börtönben. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy az Egyesült Államokban – szemben például a volt magyar gyakorlattal – sokáig, olykor évtizedeket kell várni a végrehajtásra. Ennek egyik oka az is, hogy számos ügyben kerültek elő – a DNS-korszak előtt is – olyan bizonyítékok, amelyek miatt az ítéletet megváltoztatták. Másrésről azonban aligha orvosolható az a lelki gyötrelenség, amit a kivégzésükre váró elítéltek ilyen hosszú időn keresztül átélnek. Thompson esetében egyébként a végrehajtást hat alkalommal konkrét időpontra is kitűzték, az azonban szerencsére valamilyen ok miatt mindig elmaradt.

John Thompson afroamerikai, hátrányos helyzetű családban született, hamar bekapcsolódott a kábítószer-kereskedelembé (maga is fogyasztó volt), amellel lopott ékszerek beolvasztásával és a nemesfém értékesítésével is foglalkozott.

1984. december 6-án egy *Raymond Liuzza* nevű üzletembert kiraboltak. Valójában a fenyegetések hatására átadta értékeit az elkövetőknek. Ennek ellenére egyikük távozóban ötször rálőtt. A kiérkező rendőröknek tette fel a

¹⁴ Justin BROOKS: Redinocente: The Challenge of Bringing Innocence Work to Latin America. *Cincinnati Law Review*, vol. 80, no. 4. (2013) 1115–1130.

¹⁵ Mark GODSEY: The Global Innocence Movement. In: Daniel S. MEDWED (ed.): *Wrongful Convictions and the DNA Revolution: Twenty-Five Years of Freeing the Innocent*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 362.

kérdést az akkor még élő sértett: „Miért kellett lelőniük?” A cselekménynek voltak szemtanúi. John Thompson és egy *Kevin Freeman* nevű – szintén afroamerikai – fiatalember került a rendőrség látókörébe a cselekménnyel kapcsolatban. Freeman alkut kötött: a Thompsonot terhelő, saját szerepét bűnsegédként megjelölő vallomásaért öt évet „vállalt be”. Thompson a szabadulása után elmondta: neki is ugyanezt az alkut ajánlották, természetesen fordított előjellel. Ő azonban nem volt hajlandó hamis vallomást tenni Freeman ellen. Miután a feltételezett két elkövető képét a sajtóban nyilvánosságra hozták, jelentkezett egy tanú, aki felismerte Thompsonban egy korábbi fegyveres rablás tettesét. Noha abban az ügyben vérvnyomokat is rögzítettek, azokat az ügyészség nem használta fel a bizonyításban. Így döntően a tanú vallomása és felismerése alapján Thompsonot 49 és fél év szabadságvesztésre ítélték. Így várta a gyilkossági vád miatti tárgyalást. (Itt meg kell jegyezni, hogy a halálos ítélet végrehajtását megelőző hosszú idővel ellentétben – amint a példa is mutatja – a büntetőügyek igen gyorsan bíróság elé kerülnek Amerikában.) Az emberölés miatti ügyben a bíróság előtt vallomást éppen azért nem tett, hogy elkerülje az elítélésével kapcsolatos kérdéseket. Így viszont nem tudta megmagyarázni, hogyan került hozzá a sértett gyűrűje, és a fegyver, amellyel a tettet végrehajtották. Az ítéletben hátborzongató módon jelölték meg, hogyan kell meghalnia a villamosszékben (1991 óta egyébként Louisianában megszüntették a használatát).

Egy *Nick Trenticosta* nevű ügyvéd a kollégáival együtt vállalta a Loyola Egyetem jogi segítségnyújtó szolgálata keretében a küzdelmet John Thompson felmentéséért. Tizenhárom kérelmet nyújtott be az ügy felülvizsgálataért, különböző – egyébként önmagukban valós és nyomós – okokra hivatkozva. Az utolsó – véglegesnek tűnő – elutasítást követően az elítélt csak annyit mondott a védőknek: „Halálom másnapján végez a fiam az iskolában. Kérem, vigyázzanak rá!” Távozóban mindkét ügyvéd keserves zokogásban tört ki. Nem sokkal ezt követően azonban egy magándetektív telefonált egyiküknek. Elmondta, hogy megszerezte az első rablásos ügyben rögzített vérvnyomot. Hamar kiderült, hogy Thompson nem lehetett elkövető abban a cselekményben. 2003-ban új tárgyalást tartottak, ahol a terheltet fel is mentették. Innen már lerövidült az út a gyilkossági ügy perújításáig, a mentő bizonyíték visszatartása pedig szinte megpecsételte a vád helyzetét. Ez alkalommal Thompson maga is vallomást tett, amellel egy terhelő tanú is ellentmondásba keveredett: az általa adott személyleírás egyáltalán nem illett a vádlottra.

Ugyanazon év májusában felmentették az emberölés vádja alól John Thompson, majd szabadon bocsátották. A volt halálraítélt jelenleg – talán nem meglepő – a helyi Innocence Project munkatársa.¹⁶

2.2. Az okok és a közreható tényezők

A leírt esetben a téves (hibás) elítélések számos oka, tényezője azonosítható. Az Innocence Project és Network közreműködői – jórészt ügyvédek és tudósok – nem állnak meg az egyes ügyek tisztázásánál. Kezdetől fogva jellemzi a szervezet működését az okok feltárására irányuló törekvés, valamint azzal összefüggésben a megelőzés lehetőségeinek a kutatása. A kezdeményezés vezetői 2000-ben publikálták a tényleges ártatlanságról, a projekt addigi eredményeiről szóló könyvet.¹⁷ Arra a következtetésre jutottak, hogy a kudarc okai a rendőri munka hiányosságaiban, az ügyészi visszaélésekben, a börtönügynökök alkalmazásában, a tanúk tévedéseiben, valamint a nem megfelelő védelemben keresendők.

2.2.1. A nyomozással összefüggő okok

A nyomozati szakban elkövetett hibák, esetenként torzítások többnyire az egyéb okokkal együttesen jelentkeznek. A mentő tanúk meghallgatásának a mellőzése, az informátoroktól szerzett adatok ellenőrzésének az elmulasztása, valamint igen gyakran a felismerésre bemutatások – általánosabban a tanúk részéről történt azonosítások – befolyásolásra alkalmas, vagy éppen arra irányuló körülmények között történő lebonyolítása nagyban hozzájárulhat az elvett ítéletekhez.¹⁸ Egyes kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a tanúk – sőt: a terheltek – vallomásaira gyakorolt ráhatások mögött a rendőrök saját előítéletei, illetőleg az arra is visszavezethető véleményük húzódik meg.¹⁹

¹⁶ John Thompson ügye leírásának a forrása Celeste LOFTON-BAGERT: *Legal Exoneration: A Case Study through the Life History of John Thompson*. M.A. Thesis. New Orleans, University of New Orleans, 2010.

¹⁷ Jim DWYER – Peter J. NEUFIELD – Barry SCHECK: *Actual Innocence: Five Days to Execution and other Dispatches from the Wrongly Convicted*. New York, Doubleday, 2000.

¹⁸ KODBA Ferenc: Álarcos, fegyveres trafikrabló forrányomon üldözése Baranya megyében. *Belügyi Szemle*, 2014/6. 5–18.

¹⁹ Anthony W. BATTS – Maddy DELONE – Darrel W. STEPHENS: Policing and Wrongful Convictions. *New Perspectives in Policing*, August (2014) 1–31.

Magyarul: gyakran előfordul, hogy a tények teljes körének ismerete nélkül, előzetes tapasztalataik nyomán kialakul bennük az a meggyőződés, hogy a cselekményt bizonyosan egy vagy több meghatározott személy követte el. Mivel ez a vélekedés, vagyis a bűnösség vélelme a bűnüldözőknél belső bizonyossággá válik, előfordul, hogy az immár nem felderítésként, hanem bizonyításként felfogott eljárásban „rádolgoznak” az ügy megalapozására. A meghallgatottól nem az objektív igazságot várják, hanem eleve úgy teszik fel a kérdéseket, hogy a válaszok a koncepcióba illeszthetők legyenek. Példa erre az ismertetett ügyben a két gyanúsítottnak felkínált alku. A szakirodalomban alagútnézetnek (magyarul: csőlátás) hívják ezt a felfogást.²⁰ Sajnos néha odáig is elmegey a dolog, hogy a rendőrök hamis vallomást tesznek a bíróság előtt. Erre is született egy elnevezés: „testilying”, ami a tanúskodás (*testifying*) és a hazugság (*lying*) összevonásából jött létre, magyarra ‘kamuvallomásnak’ lehetne fordítani. A valótlán nyilatkozatok tipikusan akkor hangzanak el, ha a nyomozati munka során a fentiek szerint egyoldalú, nem ritkán akár kreált bizonyítékok keletkeztek, így a tanú egyidejűleg védi saját magát (vagy a szervezetet), és fokozza a nyomást a terhelt elítélése érdekében.²¹

Nyilvánvaló, hiszen bírósági ítéletek is alátámasztják, hogy a rendőri visszaélések, így a hamis nyilatkozatok Magyarországon is problémát jelentenek. Olyannyira, hogy a 2006. őszi tömegoszlatásokkal összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 2011. évi XVI. törvény általános indokolása kimondta: az akkori tömeges tiltakozások helyszínén vagy azokhoz közeli helyeken lévő embereket brutálisan bántalmazták, függetlenül attól, hogy a megmozdulásokban aktívan részt vettek-e. Sokakat őrizetbe vettek, majd a bíróság előzetes letartóztatásba helyezte őket. A csupán „rossz helyen, rossz időben” tartózkodó személyekkel szemben a rendőrség eljárását utólag igazolandó valótlán tartalmú rendőri tanúvallomások születtek. Általában a nyomozással függenek össze azok az okok is, amelyek kiemelkedő szerepet játszanak a téves elítélésekben. Ilyen a hibás felismerés, valamint a hamis tartalmú beismerő vallomás. Jelentőségükre tekintettel ezeket az okokat részletesebben is tárgyaljuk.

²⁰ Keith A. FINDLEY – Michael S. SCOTT: The Multiple Dimensions of Tunnel Vision in Criminal Cases. *Wisconsin Law Review*, vol. 2, no. 1. (2006) 291–396.

²¹ Christopher SLOBOGIN: Reform the Police: Testilying: Police Perjury and What to Do About it. *University of Colorado Law Review*, vol. 67. (1996) 1037–1060.

2.2.2. Ügyészi visszaélések

A vád előkészítésének és képviselésének a szakaszában a rendőri-nyomozati problémákhoz hasonló kisiklások fordulhatnak – és az adatok igazolják, fordulnak is – elő. Ezek épülhetnek a felderítés torzításaira, de azoktól függetlenül is felmerülhetnek. A cél általában a „váderedményesség” biztosítása, vagyis a megvádolt személy elítéltetése. Tipikus eszköz a mentő bizonyítékok visszatartása, eltitkolása, mint ahogyan ez az ismertetett jogesetben is történt. A problémák jelentős mértékben összefüggnek azzal, hogy az ügyésznek igen széles mérlegelési lehetősége, diszkrecionálisnak is nevezhető döntési jogosítványai vannak, mindenekelőtt a vádemelés terén. Ezeket természetesen behatárolják az alkotmányos keretek, de etikai normáknak is érvényesülniük kell az ügyészi működésben. Jellemző, hogy azokat kódexekben foglalják össze, így a vádhatóság tagjainak a magatartása ellenőrizhető, számonkérhető.

A magyar Be. 28. §-ának (1) bekezdése egyértelműen kimondja, hogy „*az ügyész kötelessége, hogy mind a terheltet terhelő és mentő, mind a büntetőjogi felelősséget súlyosító és enyhítő körülményeket az eljárás minden szakaszában figyelembe vegye*”.

Az Egyesült Államokban etikai szabályok követelik meg a mentő (vagy enyhítő) hatást eredményezhető bizonyítékok bíróság elé tárását. Ezek azonban nem közvetlenül alkalmazható jogszabályok, legfeljebb az ügyész felelősségének a vizsgálata során lehet rájuk hivatkozni. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság azonban világossá tette: ez az ügyészi kötelesség az Alkotmányból, különösen annak a tisztességes (megfelelő) eljárásra vonatkozó cikkeiből (például a 14. alkotmánykiegészítésből) levezethető. A testület a *Brady v. Maryland*-ügyben²² például hivatkozott olyan korábbi határozatokra²³, amelyek egyértelművé tették, hogy az alkotmányos garanciák nem értelmezhetők és alkalmazhatók leszűkítően. A *Brady*-ügyben eltitkolt (a vádlott javára értelmezhető) vallomás kapcsán a bíróság megjegyezte: a bíróságnak nem közvetlen feladata az ügyész megrendszabályozása, de az igen, hogy biztosítsa a tisztességes eljárást, ami önmagában kiemelkedő érték. Éppen ezért nem az ügyész szándéka a lényeges, hanem az a tény, hogy a terhelt adott esetben meg van fosztva egy (vagy több) olyan eszköztől, amely a védekezése során a számára fontos lehetne. Egyébként a bíróságok vélelmezik az ügyész törvényes eljárását, bizonyítani annak az ellenkezőjét szükséges, amennyiben a védelem úgy gondolja, hogy történt visz-

²² *Brady v. Maryland*, 373 U.S. 83 (1963)

²³ Például *Mooney v. Holohan*, 294 U.S. 103, 109 (1935).

szaélés.²⁴ A hatalmi ágak megosztására is tekintettel az igazságszolgáltatás – a legfelsőbb bíróságot is beleértve – a visszaélést elkövető ügyészekkel szembeni fellépést az őket foglalkoztató hivataloktól, illetőleg a szakmai szervezetektől várja, számos eset viszont azt igazolja: hiába.²⁵

Döbbenetes példák vannak az ismertté vált ügyészi visszaélésekre az Egyesült Államokban. Előfordult, hogy egy tudottan fehér elkövető helyett egy afroamerikaival szemben jártak el. Olyan is volt, hogy emberölés miatt folytatták az eljárást, holott ismert volt az ügyészek előtt: az ember öngyilkos lett. Egy másik ügyben vad kutyák marcangoltak szét egy lányt, amire volt bizonyíték, mégis megvádolták a szülőket. A vád képviselői győzni akarnak, bíznak a saját felelősségük elkerülésében. A téma kutatója, *Peter Joy* szerint az okok, de legalábbis a súlyosan kifogásolható közvádlói magatartást lehetővé tevő körülmények nem az egyes ügyészek eltévelyedésében, jellemében keresendők. Intézményes tényezőnek tekinti a kutató az etikai szabályok túl általánosan való megfogalmazását, az igen széles körre kiterjedő diszkrecionális jogosítványokat, amelyek gyakorlása nem átlátható, továbbá a visszaélésekkel szembeni jogorvoslatok rendszerének a hiányosságait.²⁶

Magyarországon is sokan bírálják a „váderedményesség” szempontjának a túlértékelését, ami sajnos nem az említett magatartások ellen hat. Az ügyészség és a téves ítéletek összefüggésében meg lehet említeni a Hajdú-Bihar Megyei Főügyészség helyettes vezetőjének nyilatkozatát, amit a már említett, a debreceni önkormányzati képviselő megölése miatt folyt eljárásban tett. Akkor felbukkant egy személy, aki beismerte az elkövetést, miközben még mindig az áldozat fia volt a terhelt. A főügyész helyettes a következőket mondta: „[...] csak abban az esetben lehetne felfüggeszteni az S. [a képviselő fia – K. L.] elleni eljárást, ha D. Lajos fenntartaná beismerő vallomását. De mivel a tanúként meghallgatott férfi azt visszavonta, újabb bizonyíték híján a tárgyalás az eredeti vádirat alapján folytatódik tovább augusztus 31-én.”²⁷ Ez nem helytálló, a törvényből sem következik. Ha valaki beismerő vallomást tesz (a rendelkezésre álló adatok szerint kétszer is), akkor nem az a kérdés, hogy visszavonja-e, hanem az, hogy milyen

²⁴ Lásd például: *United States v. Christopher Lee Armstrong et al.*, 517 U.S. 456, 687 (1996)

²⁵ Joel B. RUDIN: The Supreme Court Assumes Errant Prosecutors Will be Disciplined by Their Offices or the Bar: Three Case Studied that Prove that Assumption Wrong. *Fordham Law Review*, vol. 80, no. 2. (2011) 537–572.

²⁶ Peter A. JOY: The Relationship between Prosecutorial Misconduct and Wrongful Convictions: Shaping Remedies for a Broken System. *Wisconsin Law Review*, no. 2. (2006) 399–429.

²⁷ <http://www.haon.hu/balla-irma-gyilkossag-nincs-uj-gyanusított-a-visszavont-beismerő-vallomas-nem-bizonyitek/news-20090804-12363950>

bizonyítékok támasztják alá, valamint az is, hogy az általa mondottak megkérdőjelezik-e S. cselekvőségét és bűnösségét. Nyilvánvalóan igen, hiszen ha valaki azt mondja: én voltam, akkor S.-sel szemben a kétséget kizáró bizonyítottság már nem áll fenn a legfontosabb terhelő tényeket illetően. Megjegyzendő, hogy a későbbiekben S.-t felmentették, a beismerő vallomást tévő személlyel szemben indították meg az eljárást, rá vonatkozóan DNS-nyomokat is találtak.

2.2.3. Hibás felismerések

Az Innocence Project kutatói megállapították, hogy a téves elítélések több mint hetven százaléka a szemtanúk által produkált felismerés(ek) problémáira vezethető vissza.²⁸ Ez nem szorul bővebb magyarázatra. Természetesen nem csupán a formális – nálunk felismerésre bemutatásnak nevezett – eljárási cselekményekről van szó, hanem arról is, ha valaki például egy ismerőst véli felfedezni az elkövetőben, és erről beszámol a vallomásában.

Számos kutatást, sőt kísérletet végeztek a résztvevők számára bemutatott jelenetek alapján történő felismerések megbízhatóságának a mérésére. Az eredmények eltérőek voltak, ami nyilvánvalóan összefügg a konkrét körülményekkel. Mindazonáltal megállapítható, hogy az esetek több mint harminc százalékában téves azonosítás történt. A pontosság érdekében az okok körében a pszichológus kutatók különbséget tesznek az észlelés, a bevézés, a tárolás, valamint a reprodukálás mozzanatai között.²⁹ Nagyon fontos, több kutató által is rögzített tény, hogy a felismerő tanúk vagy terheltek magabiztossága és memóriájának a pontossága közötti összefüggés nem szignifikáns. Magyarul, félrevezető, ha a jogalkalmazó azt veszi alapul, hogy mennyire határozottan állítja a felismerő személy az azonosságot.³⁰

Brandon L. Garrett az Innocence Projectek adatai alapján megállapította, hogy az általa vizsgált (250 fős) mintában az utólagos felmentéssel zárult esetek 36 százalékában nem csupán egy, hanem több (akár három-öt) határozott felismerés is történt. A hibaforrás elég jól megállapítható: az ilyen azonosításokra épülő ítéletek 88 százalékában megbízható információ merült fel a rendőrségi

²⁸ <https://www.innocenceproject.org/causes/eyewitness-misidentification/>

²⁹ Brian L. CUTLER – Steven D. PENROD: *Mistaken Identification: The Eyewitness, Psychology and the Law*. Cambridge–New York–Melbourne, Cambridge University Press, 1995. 13–14.

³⁰ ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Debrecen, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, 2008. 69.

befolyásolásra.³¹ Érdekes – és egyben a teljesítménykényszer torzító hatására utal –, hogy a felvetődő kételyekre a vád számos esetben a cselekmény súlyosságát hozza fel a megalapozottság alátámasztása érdekében. Egy ügyben például az ügyész azzal válaszolt a bíró által kifejtett aggályokra, hogy ő (vagyis a bíró) még nyilván nem volt olyan, az életét fenyegető helyzetben, mint a sértett.³² Az érvelés logikai képtelensége egyértelmű, de sajnos az esküdtek tudatára mégis hatással lehet. Ha egyáltalában a bírói-esküdti gondosságot fokozni lehet (nem szabad, hiszen az egyszerűbb ügyekben is emberek sorsáról, becsületéről van szó), akkor éppen a legsúlyosabb cselekmények esetében kellene a legalaposabban mérlegelni egyebek mellett a felismerések megbízhatóságát. Nem csupán azért, hogy ártatlan személyek elítélését elkerüljék, hanem – az érem másik oldala – azért is, hogy a valódi tettet az igazság kiderítése után tovább lehessen keresni, megakadályozva további személyek áldozattá válását.

A tudományos vizsgálatok eredményei alapján elmondható, hogy a felismerő személyek adottságai (nem, bőrszín, intelligencia stb.) lényegesen nem befolyásolják az eredményt, de az életkor már szignifikáns tényező, a fiatalok és az idősök pedig már kimutathatóan gyakrabban hibáznak, mint a „normál” felnőttkorhoz tartozók. Segíti a pontosságot, ha az illetőnek korábban már volt hasonló feladata, továbbá a verbális készség is pozitív tényező. Utóbbi fontos már csak azért is, mert a személyleírást általában először szóban kell megadni. Ha az megbízható, akkor a fényképes vagy az élőszemélyes bemutatáshoz is nagyobb eséllyel lehet alanyokat találni.

Magától értetődő követelmény, hogy a tanúnak vagy terhelttársnak az elkövető személyére vonatkozó nyilatkozatát úgy kell megszerezni, hogy a kiválasztás vagy azonosítás során lehetőleg ne érvényesüljön olyan befolyás, ami az eredeti tudattartalmat módosíthatja. Ennek az ellenkezőjére példa az *Olof Palme* svéd miniszterelnök 1986-os meggyilkolását követő eljárás. A kormányfő a feleségével moziból indult gyalog hazafelé, amikor egy férfi hozzálépett, és halálos lövést adott le rá. Az özvegy felismerte a támadót, a kiválasztás során azonban megjegyezte: látszik, hogy ki az alkoholist. Miután pedig az elkövetés során nyilvánvalóan nem juthatott ilyen következtetésre a gyilkost illetően, felmerült az eljáró hatóságok tagjai részéről gyakorolt befolyásolás lehetősége. Érdekes, hogy a vallomás és a felismerés megbízhatóságának megítélése céljából két szakértőt

³¹ GARRETT i. m. 45–83.

³² Uo. 80.

is meghallgattak. Az ügyben végül felmentő döntés született, holott a terheltet érintően számos bizonyíték állt rendelkezésre. Az ügy azóta is megoldatlan.³³

Amint arról szó volt, az emberek nem mindig képesek pontosan visszaadni azt, amit korábban észleltek. A felismeréseket tehát mindig fenntartással kell kezelni. Abban viszont megegyeznek a kutatók, hogy a törvényesen és a garanciális szabályokat tiszteletben tartó eljárásban lefolytatott azonosítási eljárások nagyban hozzájárulhatnak az igazság megállapításához. Olyan körülményeket kell tehát teremteni – részben jogalkotással, részben pedig a megfelelően kontrollált felismertetésekkel –, amelyek alkalmasak arra, hogy a tévedések lehetőségét minimalizálják.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága mindenekelőtt a védelemhez való jog érvényesülését, vagyis a védői jelenlét lehetőségének a biztosítását követeli meg, továbbá a tisztességes eljárás értelemszerűen alkalmazott szabályainak az érvényesülését. Általában az úgynevezett Manson-tesztet³⁴ követi az igazságszolgáltatás. Ennek alapján a bíróságnak mindenekelőtt azt kell vizsgálnia, hogy a felismertetés során volt-e szükségtelenül befolyásoló tényező. Nem feltétlen kizáró ok például, ha adott esetben a gyanúsítottat kórházban kell felismerni úgy, hogy ott hasonló személyeket értelemszerűen nem tudnak az illető mellé helyezni. A második kérdés, hogy megbízhatónak tekinthető-e a felismerés. Ennek kapcsán a tanú (esetleg terhelt) személyes képességeit, valamint az észlelés körülményeit kell tekintetbe venni.

Az Innocence Project kutatói – és más tudósok is – számos javaslatot dolgoztak ki a felismerések megbízhatóságának fokozása érdekében. Ezek részben az egyes helyeken már létező jó gyakorlaton, részben pedig a tévedések okainak a megismerésén alapulnak.

Magyarországon a felismerésre bemutatást a Be. 122. §-a szabályozza. A törvény megfogalmazza azokat a legfontosabb garanciális követelményeket, amelyek a befolyástól való mentesség lehető kiküszöbölését szolgálják. Fontos, a gyakorlatban azonban sajnos nem mindig követett rendelkezést tartalmaz a 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 45. §-ának (3) bekezdése is, amelynek értelmében az érintett nyomozó hatóságok részéről „*nem szabad felismerésre bemutatni azt a személyt, illetve tárgyat, akit, illetve amelyet a nyomozás során fényképének nyilvános, előzetes bemutatásával kutattak fel, vagy akit, illetve amit a felismerő személy a nyomozási cselekmények végrehajtása során láthatott*”.

³³ Jan BONDESON: *Blood on the Snow: The Killing of Olof Palme*. Ithaca–London, Cornell University Press, 2005. 132–143.

³⁴ *Manson v. Braithwaite*, 432 U.S. 98, 122 (1977)

A mondottak után nem meglepő, hogy a magyarországi félresiklott esetekben, így a már említett móri ügyben is, jelentős szerepük volt a nem megfelelően végrehajtott, illetve helytelenül értékelt felismerésre bemutatásoknak. Ma már tudjuk, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt Kaiser Ede nem volt jelen a bűncselekmény színhelyén annak időpontjában. A gyanúsítás és a vád szerint azonban ő volt az, aki a kirabolt bankfiók bejáratánál elküldte a bemenni szándékozókat. A személyleírásoknak tehát rá kellett volna illeniük, a felismerőknek őt kellett volna azonosítaniuk mint elkövetőt. Csakhogy legalább ötféle különböző nyilatkozat született az ajtóban álló személyre: volt, aki sapkát látott rajta, volt, aki hosszú hajat, esetleg parókát. A vádiratban ezért az szerepelt, hogy a tettes hol felvette, hol letette a sapkát és a parókát. A tanúk szerint az illető igen magas, 185-190 cm-es lehetett, Kaiser csak 178. Ebben az esetben is volt ismételt bemutatás, a cselekményről készült videofelvételen pedig nem hallható, mit kérdeznek a nyomozók a tanúktól.³⁵

2.2.4. Valótlan tartalmú beismerő vallomások

Döbbenetes, hogy az igazságszolgáltatás kudarcaiban egyáltalában nem elhanyagolható szerepet játszanak azok a beismerő vallomások, amelyekben ártatlan emberek mondják el, hogyan is követték el a terhükre rótt bűncselekményt. Az Innocence Project adatai szerint az utólag felmentett terheltek több mint negyede tett ilyen nyilatkozatot, vagy legalábbis olyan kijelentést, amit ellene lehetett bizonyítékként felhasználni.³⁶ Nyilvánvaló, hogy az okokat mindenekelőtt a kihallgatási gyakorlatban, továbbá az ügyési vádalku-előkészítésben kell keresni.

A nyomozati szakban a már említett „alagútnézet”, vagyis csólátás azt idézi elő, hogy a rendőrök már az eljárás kezdeti szakaszától biztosak a dolgukban: tudják – legalábbis tudni vélik –, hogy az általuk kiválasztott gyanúsított követte el a bűncselekményt. Noha a beismerő vallomás nem feltétele a felelősségre vonásnak, annak megtétele a terhelt részéről cél a hatóság számára. A kihallgatásokat a bűnüldöző szervek tagjai egyfajta szellemi küzdelemként élik meg, amelyben kielégülést jelent, ha a másik fél megadja magát. Ez azonban nem jelenti a gyanúsított egyenrangú félként való elismerését, még kevésbé a fegyverek egyenlőségének bármilyen értelemben vett biztosítását.

³⁵ CZINEGE Kinga: Felismerésre bemutatás és annak hibái mint justizmord forrás. *Studia Iurisperitorum*, 7. 2014. 383–386.

³⁶ <https://www.innocenceproject.org/causes/false-confessions-admissions/>

Összességében azt lehet mondani, hogy a valótlan tartalmú beismerő vallomások esetében tipikusan megtörik az ártatlan gyanúsítottak akaratát. Előfordul a fizikai bántalmazás, a „megvonásos” (étel-, vécéhasználat-, alvás-, kapcsolattartás- stb.) módszer, valamint a lelki gyötrelem okozása. Van olyan is, hogy egyszerűen meggyőzik a terheltet: semmi értelme a tagadásnak, a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján el fogják ítélni. Miután pedig az illető a végső kétségbeesés stádiumába került, felcsillantják a reményt: tudnak tenni annak érdekében, hogy ne a legsúlyosabb büntetést kapja.³⁷

Ugyanakkor van példa arra is, hogy valaki az említett ráhatás hiányában is – vagyis önként – hamis tartalmú beismerő vallomást tesz. Ennek oka lehet például, hogy így egy súlyosabb büncselekményről akarja elterelni a figyelmet.³⁸ Lehetséges, hogy valaki egy általa szeretett személy helyett, vagy más okból – például pénzért – „viszi el a balhét”, még „bérab” is ült magyar börtönben.³⁹

Mindebből az következik, hogy a cselekmény elkövetését vállaló személyek nyilatkozatait is kritikával kell fogadni, meg kell kísérelni annak feltárását, hogy miért tette a saját magát inkrimináló kijelentéseket. Az egyéb bizonyítékok beszerzése sem mulasztható el, hiszen előfordulhat, hogy a terhelt az eljáró szerveket kicselezve a végén rukkol elő a mentő bizonyítékkal, miközben esetleg a valódi tettesről sikerült elterelni a figyelmet. Vannak persze érvek a beismerés ítéleti alapként való elfogadása mellett is (gyorsítás, vádalku stb.), a szabályozás és a jogalkalmazás során sem szabad azonban megfedkezni az ilyen megoldások veszélyeiről.

2.2.5. Együttműködő tanúk, rabtársak vallomásai

Az Innocence Project közreműködésével utólag felmentett elítéltek körülbelül 15 százaléka érdekelt tanúk nyilatkozatai alapján kapta meg a büntetését. Voltak fizetett informátorok, de az esetek többségében a fogvatartott-társak terhelő vallomásai vezették felre az igazságszolgáltatást. Az ő motivációjuk nem az igazság kiderítése, hanem a saját helyzetük javítása. Nem túlzás, hanem az

³⁷ Richard A. LEO: False Confessions: Causes, Consequences and Implications. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, vol. 37, no. 3. (2009) 332–343.

³⁸ ELEK i. m. 90–91.

³⁹ Bérab ülte le a büntetést. *Nava.hu*, 2006. augusztus 23. <http://nava.hu/id/189568/>

Innocence Project és a hibás ítéletek adataival alátámasztható tény: az ilyen tanúnak minden oka megvan arra, hogy hazudjon.⁴⁰

Az együttműködő tanúk vagy terheltek elmondásának bizonyítási eszközként való használata igen régi gyakorlat. A XVIII. századi Angliában törvények biztosították a vérdíjat a mások bűneiről beszámoló informátorok számára. Ez lehetővé tette az igazságszolgáltatás eredményessége látszatának fenntartását, miközben az anyagi igazság feltárásának szempontja háttérbe szorult. Ismertté vált például *Charles Cane* esete, aki 1755-ben két embert juttatott akasztófára, majd a következő évben egy ellene szóló vallomás miatt őt magát is felkötötték.⁴¹

2003-ban Virginia államban kivégezték *Earl Bramblett*-et, akit egy négytagú család kiirtásával gyanúsítottak, vádoltak, majd azért ítélték el. Bramblett végig tagadta a cselekmény elkövetését. A bírósági döntés alapvetően egy rabtárs vallomásán alapult, akinek a terhelt állítólag bevallotta, hogy ő volt a gyilkos. Más egyértelműen terhelő bizonyíték nem állt rendelkezésre, csupán olyan adatok, amelyek közvetve utalhattak Bramblett cselekvőségére és bűnösségére. A börtöntárs később úgy nyilatkozott, hogy az eljárásban nem mondott igazat, ekkor azonban már késő volt.⁴²

Az amerikai Legfelső Bíróság az Egyesült Államok v. Henry-ügyben⁴³ kimondta, hogy a bűnüldözésnek dolgozó zárkatárs által kiprovokált beismerő nyilatkozat nem vehető figyelembe törvényes bizonyítási eszközként, mert az így szerzett adatok sértik a terhelt védelemhez (védőhöz) való jogát. A későbbiekben a legmagasabb igazságszolgáltatási szerv arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha az elkövető önként „mesél” a magatartásáról – tehát nem egyfajta tiltott kihallgatásról van szó –, akkor a mondottak értékelésének nincs akadály.⁴⁴

Az érdekelt tanúk és terheltek vallomásainak jelzett problémáit a magyar igazságszolgáltatás is érzékelte. A Legfelsőbb Bíróság egy iránymutató egyedi határozatában kimondta:

⁴⁰ Elliot C. BLAINE: Life's Uncertainties: How to Deal with Cooperative Witnesses and Jailhouse Snitches. *Capital Defense Journal*, vol. 16, no. 1. (2003) 4.

⁴¹ Rob WARDEN (ed.): *A Snitch System: How Snitch Testimony Sent Randy Steidel and other Innocent Americans to Death Row*. A Center of Wrongful Convictions Survey, Winter 2004–2005. Chicago, Northwestern University School of Law, 2004. 2.

⁴² WARDEN i. m. 1.

⁴³ *United States v. Henry*, 447. U.S. 264 (1980)

⁴⁴ Bruce D. LUNDSTROM: Right to Counsel: Limited Postindictment Use of Jailhouse Informants Is Permissible – Sixth Amendment: Kuhlmann v. Wilson, 106 S. Ct. 2616 (1986). *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 77, no. 3. (1986) 743–774.

„A vallomások hitelességének az elbírálásakor vizsgálni kell a vallomást tevők szavahihetőségét is, amire egyebek mellett különösen abból lehet következtetni, hogy a kihallgatott vallomásai mennyiben állnak összhangban a kétségtelenül bizonyított objektív jellegű tényekkel, tartalmazzak-e elfogadhatóan meg nem indokolható eltéréseket, a valóság elmondásán kívül fűződhetett-e a kihallgatottnak valamilyen érdeke ahhoz, hogy milyen vallomást tegyen” (BH 2000. 482).

A Fővárosi Ítéltábla Bf.83/2010/30. számú határozata ezzel összhangban a következőket tartalmazza: „A zárkatárs vallomását fokozott körültekintéssel kell értékelni [...] akkor lehet teljes értékű bizonyítékként elfogadni, ha azt más adat is alátámasztja, vagy pedig olyan tényeket tartalmaz, amelyről a zárkatárs kizárólag a vádlottól szerezhetett tudomást.”

2.2.6. Elégtelen védői munka

Az utólag felmentett elítéltek körülbelül ötöde nyilatkozott úgy, hogy ügyében a védő tevékenysége elfogadhatatlan volt. A kifogások mind a kirendelt, mind pedig a meghatalmazott ügyvédekkel érintették. Kirendelés esetén is van lehetőség cserét kérni, ehhez azonban a bíróságok kirívó hiányosságok meglétét követelik meg, így a kérelmek döntő többségét (kb. nyolcvan százalék) elutasítják. Egyebek mellett abban az esetben is ilyen döntés született, amelyben az eljáró ügyvéd nem tartotta szükségesnek a védence érdekében elvégzendő DNS-vizsgálatot. Arra hivatkozott, hogy nincs elegendő pénzük a hozzátartozóknak a szakértő díjazására. Ezzel szemben a szükséges összeget átadták az ügyvédnek. Ő azt eltette, de a DNS-vizsgálatot nem rendelte meg.⁴⁵

2.2.7. Az objektív bizonyítékok értelmezésének és felhasználásának hiányosságai

Mivel a félresiklott ügyek döntő többségében a későbbi DNS-vizsgálat eredménye hozott fordulatot, nem meglepő, hogy az utólagos felmentések mintegy

⁴⁵ Emily M. WEST: *Court Findings of Ineffective Assistance of Counsel Claims in Post-Conviction Appeals Among the First 255 DNA Exoneration Cases*. New York, Innocence Project, 2010. 5.

46 százalékában az objektív bizonyítékok nem megfelelő felhasználása, illetve értékelése vezetett a kudarchoz. Ebben szerepet játszott az új technológia, amely felülírta a korábbi, kétségbevonhatatlannak tekintett, tényeken alapuló megállapítások jelentős részét. Megjegyzendő, hogy többnyire nem általában érvénytelenítette őket, hiszen például a vércsoportvizsgálatok önmagukban – legalább kizáró jelleggel – meggyőző bizonyítékokkal szolgálhattak. Valójában a minták rögzítése, kezelése, és esetenként azok értékelése bizonyult számos esetben hibásnak.

Jellemző, hogy éppen az ártatlansági ügyekben alapvető jelentőségű DNS-vizsgálatok eredményeinek az elfogadhatósága sem volt kezdettől fogva egyértelmű. A *People v. Castro*-ügyben⁴⁶ a bíróság igen hosszúra nyúlt előkészítő ülésen elutasította az ügyészség által felkínált DNS-bizonyítást. Az ügy érdekessége, hogy ezt a döntést a vádlott védelmében éppen *Peter Neufield* és *Barry Scheck* szorgalmazta és támogatta, akik később elérték a zömmel DNS-összehasonlításokon alapuló újratárgyalásokat és felmentéseket az általuk létrehozott Innocence Project keretében. Valójában nincs ellentmondás, hiszen a Castro-ügyben nem általánosságban, hanem a bizonyítási eszközt produkáló szakértői intézményhez kötődő módszertani hiányosságok miatt született a negatív döntés. Megjegyzendő, hogy az ügy kimenetele szempontjából ennek közvetlen jelentősége nem volt, mivel Castro beismerő vallomást tett.

2013-ban az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma és az FBI megállapodást kötött az Innocence Projecttel, valamint a Bűnügyi Védők Országos Egyesületével az FBI laboratóriumaiban elvégzett vizsgálatok utólagos ellenőrzéséről. Megállapították, hogy hibás eredmények születtek a haj-, illetve szőrszálak elemzése során, továbbá a szakértők az ilyen ügyekben valótlan tartalmú vallomásokat tettek.⁴⁷

3. Következtetések

Az elmondottakból egyértelműen megállapítható, hogy az igazságszolgáltatás tévedéseinek, hibáinak a feltárását a világon mindenütt szükségesnek tartják. A büntetőeljárársban intézményesített rendkívüli jogorvoslatok önmagukban erre biztosítékot nem jelentenek. Egyre több országban alakulnak külön intézmé-

⁴⁶ *The People of the State of New York, Plaintiff, v. Joseph Castro, Defendant*, Supreme Court, Bronx County, 143 Misc.2d 276 (1989)

⁴⁷ Sandra G. THOMPSON – Robert WICOFF: Outbreaks of Injustice: Responding to Systemic Irregularities in the Criminal Justice System. In: MEDWED (ed.) i. m. 314–315.

nyek abból a célból, hogy az igazságszolgáltatás gépezetét mozgásba hozzák az ártatlanul elítéltek utólagos felmentése, valamint a tanulságok levonása érdekében. E tendencia alól térségünk sem kivétel.

Ami a konkrét megoldásokat illeti, csatlakozni lehet ahhoz az értékeléshez, amely szerint az Innocence Project típusú társadalmi-szakmai, valamint a törvény által létrehozott közhatalmi (például CCRC) szervezetek egyaránt hozzájárulnak az ügy szolgáltatáshoz. Mindegyiknek más az erőssége, mások a tevékenységükből adódó problémák. Létezésük és működésük nem zárja ki egymást, ahogyan erre több példa van az Egyesült Államokon belül is. Az a helyes, társadalmilag felelős megközelítés, hogy a különböző típusú kezdeményezéseknek össze kell fogniuk a közös, hatalmas feladat ellátása érdekében.

A magyarországi vonatkozások felvillantásával a szerző egyértelművé kívánta tenni, hogy szükségesnek tartja hazánkban is az utólagos felmentések ki-
eszközlését szolgáló intézmény (vagy intézmények) létrehozását. A problémák itt is súlyosak, a megoldások keresésében azonban egyelőre nem járunk élen. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (29–30. §) például előírja a joggyakorlat elemzését. Ennek nem célja ugyan a téves elítélések feltárása, de eredménye lehet. A törvény még arról sem rendelkezik, hogy ilyen esetben mi a teendő. Ideje volna – egyebek mellett az itt bemutatott példák alapján – nálunk is napirendre tűzni az igazságszolgáltatás kudarcainak intézményes vizsgálatát és lehetőség szerinti korrekcióját.

A TANÁCSÜLÉS ÉS A TANÁCSKOZÁSI TITOK

MOLNÁR Gábor Miklós

1. Bevezető gondolatok

A közelmúltban a bíróság büntetőeljárást folytatott büntetőbírókkal szemben¹ többrendbeli (hivatalos személy által elkövetett) közokirat-hamisítás büntette (Btk. 343. §) és más (korruptió) bűncselekmények miatt. A vádlottakat a közokirat-hamisítás büntette miatt emelt vád alól felmentették. Ez az ügy számtalan kérdést vetett fel, amelyekkel a jogalkalmazói gyakorlat ez idáig nem szembesült és nem értékelt. A vizsgálat tárgyául olyan kérdések szolgáltak, amelyeket – bár közvetlenül érintik a bíróságok mindennapi munkáját – a jogszabályok részletesen nem rendeznek. Elsősorban a bírák és a bírósági alkalmazottak számára lehet rendkívül hasznos, ha konkrét bírósági döntés alapján is megismerhetik, hogyan, miként kell eljárniuk ahhoz, hogy mindennapi munkájuk megfeleljen a jogszabályoknak.

Tekintettel a vizsgált kérdések újszerűségére is, e rövidebb lélegzetű írásműben csupán a felvetett kérdések bemutatására és az arra adott bírói válaszok ismertetésére lehetett vállalkozni. Ezt követően a felvetett egyes kérdések részletes kidolgozása már egy nagyobb, vagy több további kutatás tárgya lehet.

1.1. Az ügyészi vád

Előjáróban indokolt rögzíteni, hogy mi az a cselekmény, mi az a történeti tényállás, amely a vádat emelő ügyészség álláspontja szerint bűncselekmény megállapítására lehet alkalmas.

¹ A Debreceni Törvényszék mint elsőfokú bíróság 6.B.696/2012/111. számú ítélete; a Debreceni Ítéletábrla mint másodfokú bíróság Bf.III.807/2014/62. számú ítélete; a Kúria Bfv.III.309/2016/7. számú végzése.

Az ügyész háromrendbeli, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: korábbi Btk.) 275. § (1) bekezdésének b) pontjában meghatározott közokirat-hamisítás büntette miatt emelt vádat.

1.2. A releváns tények

A vád lényege szerint az elsőfokú bíróság ügydöntő határozata ellen bejelentett fellebbezés alapján eljáró megyei bíróság mint másodfokú bíróság büntető fellebbviteli tanácsának elnöke a tanácsára szignált ügyet magához vette. Átnézte és úgy döntött, hogy eljárási szabálysértések miatt tanácsulésen hatályon kívül kell helyezni. Álláspontját ismertette az ügy előadó bírójával, aki azt elfogadta anélkül, hogy a tanács elnöke által hivatkozott eljárási szabálysértések megtörténtét ellenőrizte volna. Ezt követően a tanács elnöke elkészítette a határozat tervezetét. Bemutatta az előadó bírónak, és közölte vele, hogy a korábban megbeszéltek szerint elkészítette a végzést. Átadta a végzést és felhívta a bírót arra, olvassa el, és jelezze az esetleges észrevételeit. Az előadó bíró közölte, hogy nem fogja egy másodfokú tanácselnök döntését felülvizsgálni, majd elolvasás nélkül aláírta a végzést.

Ugyanez a tanácselnök járt el abban a két másodfokú (Bnyf.) ügyben is, amelyekben (egy nyomozás során letartóztatott két gyanúsított) vádemelés előtt fenntartott előzetes letartóztatás ellen bejelentett fellebbezések elbírálására került sor. A két ügyben a tanács elnöke maga elkészítette a végzések tervezetét, amelyek szerint a megyei bíróság a gyanúsítottak előzetes letartóztatását megszüntette, és velük szemben házi őrizetet rendelt el. Ezután bement a kijelölt előadó bíró szobájába, és közölte vele, hogy a két elsőfokú végzéssel kapcsolatban ő már elfoglalt egy álláspontot, amely szerint nem szükséges a két gyanúsított előzetes letartóztatásának a fenntartása, elegendő, ha házi őrizetbe kerülnek. Döntésének indokai között valótlan tájékoztatást adott az előadó bírónak. Aszerint az ügyészségről olyan tájékoztatást kapott, hogy az ügy nyomozása befejeződött, s még a közeljövőben sor kerül a vádemelésre. Közölte, hogy a nyomozás előrehaladott állapotára tekintettel a gyanúsítottak már nem tudnak összebeszélni. Előadta azt is, hogy az ügyben további hasonló döntések meghozatalára is készülni kell, mivel véleménye szerint érkeznek még ilyen irányú előterjesztések, amelyekkel kapcsolatban úgy gondolja, hogy a többi gyanúsított esetén sem lesz szükséges már a legszigorúbb kényszerintézkedés.

Ezek után a tanács elnöke átadta az ügyek aktaborítóit, amelyek kizárólag a végzések tervezetét tartalmazták, majd közölte az előadó bíróval, hogy olvassa el a végzéseket, és ha egyetért azok tartalmával, akkor írja alá.

Az előadó bíró – nem tudván arról, hogy a tanács elnöke által szóban előadott indokok valótlanok – a végzéseket a tájékoztatás alapján szakmailag helyesnek ítélte meg, és mint előadó bíró aláírta a két végzést. Sem a nyomozás iratait, sem a bírósági iratokat nem látta. Miután az előadó bíró aláírta a határozatokat, az elnök azt közölte, hogy a két végzésben megjelenő döntéseket a tanács harmadik tagjával is meg fogja tanácskozni. Erre a konzultációra nem került sor. A két végzés ezután anélkül került kiadmányozásra és kiadásra, hogy a tanács harmadik bíró tagjával a tanács elnöke konzultált volna az ügyekben.

A két végzés bevezető része szerint azokat a megyei bíróság X városban Y napon megtartott tanácsüléseken hozta meg. A bíróság azonban nem tartott tanácsülést. A végzéseken annak ellenére, hogy az eredeti példányt nem írta alá és a meghozatalukban nem vett részt, feltüntetésre került a harmadik bíró neve is „név sk. a tanács tagja” megjelöléssel.

Részben e vád kapcsán, részben pedig azért, mert a vád tárgyát képező döntésekhez kapcsolódóan az ügyész az elsőrendű vádlott ellen hivatali vesztegetés elfogadásának büntette miatt is vádat emelt, több jogértelmezést igénylő és nagy gyakorlati jelentőségű kérdést is vizsgáltak az eljáró bíróságok.

2. A tanácsülés fogalma

Az eljárásban alapvető kérdésként merült fel, hogy a tanácsülések megtartása szabálytalan volt-e, a megvádolt bírák e körben a Be. szabályait megszegték-e, és e szabályszegéseknek mennyiben lehet büntető anyagi jogi következményük.

Az ügyész szerint a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvénynek (a továbbiakban: Be.) a tanácsülés jogintézményére vonatkozó szabályozása a jogszabály értelmezésének valamennyi ismert tudományos módszere szerint világos és egyértelmű. Aszerint „a tanácsülés a tanácsot alkotó bírák együttes és egyidejű jelenlétében, megfelelő tárgy- és iratismeret birtokában zajló szakmai vita és döntés eljárásjogi kerete”.

2.1. A tételes jogi rendelkezések

A felvetett kérdés megválaszolásakor a Be. tételes jogi rendelkezéseiből lehet és kell kiindulni. A Be. a tanácsülés megtartása kapcsán a következő szabályokat tartalmazza:

- a másodfokú eljárásra vonatkozó szabályozás körében a 360. §-ban kizárólag a tanácsülésen hozható határozatokat, a tanács elnökének jogkörét, és a nyilvános ülésre vagy a tárgyalásra történő áttérés lehetőségét szabályozza;
- a tanácsülésre vonatkozó szabályokat még meghatározó 234. § (5) bekezdése annyit tartalmaz, hogy a tanácsülésen a bíróság tagjai és a jegyzőkönyvvezető vesznek részt;
- a 255. § (1) bekezdése pedig úgy rendelkezik, hogy a tanácsülésről (csak) akkor kell jegyzőkönyvet készíteni, ha a határozat nem egyhangú és a tanácskozási jegyzőkönyv készítését a tanács elnöke rendeli el. Utóbbi rendelkezésre figyelemmel a 234. § (5) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy a jegyzőkönyvvezető jelenlétét a törvény nem minden esetben írja elő, hanem csupán nem egyhangú határozat meghozatalakor.

2.2. A tanácsülés megtartásának módja, körülményei

E szabályok alapján az tényként megállapítható, hogy a tanácsülés – vagyis a bírósági döntés tanácsban történő meghozatalának – módját a hatályos büntetőeljárás törvény nem szabályozza. Ebből azonban az első fokon eljáró bíróság tévesen vonta le azt a következtetést, hogy a tanácsülés alulszabályozott a Be.-ben.

A tanácsülés megtartásának módja – jogtörténeti visszatekintésben – korábban sem volt soha szabályozva. A polgári perrendtartás ezt a fogalmat nem is használja.

A másodfokú bíróságként eljáró ítélőtábla helytálló érvekkel mutatott rá arra, hogy a testületi döntés kialakításának módja – a testület tagjainak gondolkodási folyamata, a döntés kiérlelése – alkalmatlan tárgya bármilyen normatív szabályozásnak. Egy nehéz ténybeli és jogi megítélésű ügyben folyamatos konzultációk során alakul ki a végleges határozat, amelynek sem az időtartama, sem pedig eszközei (szóban, írásban, telefonon, e-mailben) nincsenek jogszabályba iktatva, de ez nem is lehetséges. Erre figyelemmel helytállóan voltak le következtetést az utóbb eljáró bíróságok arra, hogy a Be. 234. §-ának fent

hivatkozott (5) bekezdése a tanács tagjainak egyidejű jelenlétét sem követeli meg kategorikusan.

A tanácsülés megtartásának módjával kapcsolatban nincs mit szabályozni, ehhez képest alulszabályozásról sem lehet szó.

Kizárólag a bírói tanácskozás eredménye lehet kriminalizálható kategória, ha a tanácskozók valamelyikét megvesztegették a döntés eredményével kapcsolatban, és a döntés irányát e személynek sikerült keresztülvinnie, meggyőznie a tanács tagjait vagy többséget sikerült szereznie, és ennek folytán születik meg a törvénytelen döntés, amelynek ugyanakkor nem feltétlenül kell anyagi és eljárásjogi értelemben törvénytörésnek lennie.

2.3. Az ítélezésből fakadó feladatok megosztása a tanács tagjai között

A tanácsülés megtartásának módjához szorosan kapcsolódik az ítélezésből fakadó feladatok megosztásának kérdése a tanácsban történő döntéshozatal során. Kiemelendő, hogy az előadó bíró fogalmát a hatályos büntetőeljárás törvény nem ismeri, nem határozza meg. Szerepére a Be. kizárólag a másodfokú tárgyalásra vonatkozó szabályok között, a 366. § (1) bekezdésében utal, amikor azt rögzíti, hogy a másodfokú tárgyaláson a tanács elnöke által kijelölt bíró az ügyet előadja.²

Ezzel összefüggésben érdemes felidézni a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk (Bp.) 418. §-át. Aszerint a főtárgyalás megnyitása után az elnök felhívására az előadó a fellebbezés szabta keretben előadja az

² Napjainkban az ítélező bírakra vonatkozó eljárási szabályok között csupán két helyen jelenik meg nevesítve az „előadó bíró”, és van szabályozva a feladata. Az egyik a Kúria elnökének 21/2012. számú utasítása a Kúria Ügyviteli Szabályzatáról. A jogegységi eljárással kapcsolatos rendelkezései keretében a szabályzat 25. § (5) bekezdése akként rendelkezik, hogy a tanács elnöke legkésőbb a tanácsülés határnapjának kitűzésével egyidejűleg kijelöli az előadó bírót vagy bírókat. Két előadó bíró kijelölése különösen akkor indokolt, ha a jogegységi tanács, a Kúria teljes kollégiuma vagy hétagú tanács összeállításának van helye. A szabályzat 25. § (8) bekezdése az előadó bíró számára külön kötelezettséget is előír. Kimondja, hogy az ügy előadó bírója köteles az elvi kérdés eldöntésére vonatkozó nemzetközi és alkotmányossági kitekintést is magában foglaló, indokolással ellátott írásbeli véleményét az ülés előtt legalább nyolc nappal a jogegységi tanács elnökének átadni, aki azt a tanácsa tagjai és a meghívottak részére az (5) bekezdésben írt módon haladéktalanul kézbesíti. A szabályzat 50. § (1) bekezdése alapján a határozat anonimizálását is az előadó bíró köteles elvégezni. A szabályzat 1. számú mellékletének 12. pontja pedig azt tartalmazza, hogy az aláírások a tanács elnöke, előadó bíró, bíró sorrendben követik egymást. Ha a tanács elnöke a tárgyaláson az ügyet maga ismerteti, erre az aláírásokban az előadó bíró megjelöléssel kell utalni.

ügy állását, különösen kiemeli az ítélet megtámadott részét és azokat, amelyekkel a perorvoslat támogatva van.

A büntetőeljárásról szóló 1951. évi III. törvény 201. §-ának (1) bekezdése szerint a tárgyaláson az ügy előadójául kijelölt szakbíró előadja az ügy állását.

Tény tehát, hogy az előadó bírói státust a Be. nem ismeri, a tanácsülés viszonyában nem is nevesíti. A Be. 366. § (1) bekezdésének az a rendelkezése, hogy a tanács elnöke által kijelölt bíró előadja az ügyet, a másodfokú tárgyalásra és nem a tanácsülésre vonatkozó szabály. A Be.-nek pedig nincs olyan előírása, amellyel e rendelkezés alkalmazását a tanácsülésre is kiterjesztené.

A „tanácsülés” kifejezés valójában egy jogi műszó, amely nem feltétlenül a szó szoros értelmét, tehát három bíró egy térben, egyidejű, ülve való jelenlétét jelenti, miként azt az ügyész a Be. rendelkezéseiből jogértelmezéssel deriválta. A műszó releváns tartalma kizárólag az, hogy az ügyben három bírónak kell az álláspontját kifejezésre juttatnia a döntéssel kapcsolatban, a döntés meghozatala során (és ez nem tárgyaláson vagy nyilvános ülésen történik). Ha ez a követelmény megvalósul, akkor a tanácsülés megtartottságára vonatkozó tényadat a határozat bevezető részében nem valótlan. Az a feltétel pedig, hogy a döntés meghozatalában részt vevő három bíróból legalább kettőnek egyet kell értenie a hozott rendelkezést illetően, már nem a tanácskozás eredményeként meghozott döntésről kiállított okirat érvényességének, hanem a határozat büntetőjogi, illetve büntetőeljárás-jogi érvényességének a kérdése.

2.4. Az iratismeret jelentősége

Az ügyész szerint bűncselekmény valósult meg azáltal is, hogy az előadó bíró a kérdéses bűnügyi iratok ismerete nélkül, pár szavas tanácselnöki tájékoztatás alapján határozott az érintett terheltek személyi szabadságáról. A tanács elnökének szóbeli tájékoztatása, indokolása alapján a kijelölt előadó bíró a döntést szakmailag helyesnek gondolta, ezért a két végzést mint előadó bíró aláírta.

A bíróságok szerint ebből semmilyen módon nem következik, hogy az előadó bíró a hivatali hatáskörével visszaélt volna, aminek az a lényeges tartalma, hogy a hatáskörét visszaélésszerűen gyakorolja, a beosztásából, hatalmi helyzetéből adódó lehetőségeit használja fel közokirat-hamisításra. Kérdés viszont, hogy milyen követelményt támaszt a bíróval szemben az ügy ismerete.

Tény, hogy ezzel összefüggésben jogszabály kötelezettséget nem ír elő. A közokirat előadó bírói aláírása csak azt jelzi, hogy a bíró a határozat meghoza-

talában részt vett, de azt nem, hogy abban milyen tevékenységet fejtett ki. Ez ugyanis a közokiratban foglalt rendelkezés szempontjából közömbös.

Ehhez képest azt kell vizsgálni, hogy a szakma szabályai szerint mi várható el a bírótól.

A Be. 366. § (1) bekezdésére és a kifejtettekre figyelemmel az a szakmai követelmény fogalmazható meg, hogy az előadó bíró fogalma mögött rendszerint a teljes ügyismeret áll. Ő az, aki tájékoztatja a tanács tagjait, s közöttük a tanács harmadik tagját az eldöntendő jogi kérdés(ek)ről és az iratok tartalmáról.

Olyan elvárást nem lehet megfogalmazni, hogy az eljáró tanács mindhárom tagjának minden egyes ügy teljes körű ismeretével kellene rendelkeznie. Ez az ügyek terjedelme és a mai bírósági ügyteher mellett gyakran eleve fizikai képtelenség is, másrészt kiüresítené és feleslegessé tenné az előadó bíró szerepét. Ugyanakkor természetesen a szavazó bíró sincs elzárva az iratok akár részleges, akár teljes körű megismerésétől.

Az okirati minőség (közokirat) és az okiratok valóságának szempontjából közömbös, hogy a három bíró mindegyike tanulmányozta-e az iratokat a döntése kialakítása előtt vagy sem. Ennek elmaradása csak hátrányokozási vagy előnyszerzési célzat esetében lehet bűncselekmény (hivatali visszaélés), ennek hiányában legfeljebb fegyelmi vétség.

Nincs eljárási jogi szabály és jogszabályi kötelezettség arra nézve, hogy a tanácsban eljáró bírók közül kinek mi a kizárólagos eljárásjogi feladata.

Az a körülmény, hogy az előadó bíró terhelt a határozattervezet általa történt aláírása előtt nem tanulmányozta az ügyet és elfogadta az ügyre vonatkozóan a tanács elnöke által elmondott tényeket, a közokirat-hamisítás szempontjából közömbös. Ezzel ellenkező álláspont oda vezetne, hogy amennyiben valamilyen, a határozat meghozatalában részt vevő bíró nem olvasná el hiánytalanul a határozathozatal alapját képező összes ügyiratot, a határozat meghozatalával elkövetnék az intellektuális közokirat-hamisítást.

2.5. Van-e büntetőjogi relevanciája annak, ha a tanácskozásról a jegyzőkönyv készítése elmarad?

A Be. rendelkezése szerint nem egyhangú szavazás (tehát a három bíró nem egyhangú véleménye) esetében jegyzőkönyvet kell készíteni. Ennek elmaradása azonban nyilvánvalóan nem lehet a közokirat-hamisítás alapja, annál is inkább, mert a jegyzőkönyvvezető a végzésnek nem az aláírója.

3. Megállapítható-e a hivatalos személy által elkövetett közokirat-hamisítás annak valótlan feltüntetésével a határozatban, hogy meghozatalára tanácsulésen került sor?

A Btk. 343. § (1) bekezdésének c) pontja szerinti (hivatalos személy által elkövetett) közokirat-hamisítás büntettét az a hivatalos személy követi el, aki hivatali hatáskörével visszaélve lényeges tényt hamisan foglal közokiratba.

A lényeges tény hamisan történő közokiratba foglalása esetén az elkövető készíti el a közokiratot. Ezzel a magatartással alakilag valós közokirat jön létre, mert a készítő és a készítőként feltüntetett személy azonos. A közokirat tartalma azonban nem felel meg a valós tényeknek, ezáltal sérti a közhitelességet. Lényegesnek csak azok a tények tekinthetők, amelyek a közokirat bizonyító joghatás kiváltására alkalmas jellegét adják.³

3.1. Hivatali hatáskörrel visszaélés

A cselekmény elkövetési módja a hivatali hatáskörrel visszaélés. Ennek előfeltétele, hogy a hivatalos személy a feladatkörét, jogosítványait meghatározó jogszabályok, belső szabályok szerint jogosult közokirat kiállítására. Amennyiben a hivatalos személy e feladatkörén belül fejt ki tevékenységet, a hivatali hatáskörében (ügykörében) jár el. A 343. §-ban meghatározott bűncselekmény csak e feladatkörben eljárva követhető el, éspedig csak oly módon, hogy a hivatalos személy visszaélésszerűen gyakorolva hatáskörét, a beosztásából, hatalmi helyzetéből adódó lehetőségeit használja fel közokirat-hamisításra. Ilyen hivatali hatáskörrel visszaélés lehet például, ha a hivatalos személy, aki jogosult jegyzőkönyv felvételére vagy jelentés készítésére, e dokumentumokban valótlanul rögzíti az elhangzott (megtett) nyilatkozatot, majd azt aláírja. Ha a hivatalos személy nem hivatali hatáskörében jár el, vagy éppen az adott közokirat kiállítása nem tartozik a hivatalos személy elkövető hatáskörébe, a büntetőjogi felelőssége a közokirat-hamisításra vonatkozó általános rendelkezések szerint alakul és ezért a bárki által követhető közokirat-hamisítás valósul meg.⁴

³ KÓNYA István (szerk.): *Magyar Büntetőjog I–III. Kommentár a gyakorlat számára*. 4. pótlás. Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 2016. március 31. 1061.

⁴ Uo.

A vád tárgyául szolgáló esetekben a bírák nem a speciális helyzetükből adódó lehetőségeiket használták ki kollégáiktól eltérően, hanem éppen ellenkezőleg. Ugyanúgy jártak el, mint ebben az időben bárki, az adott megyei bíróságon. Erre figyelemmel hivatali hatáskörrel visszaélés sem állapítható meg.

A hivatali hatáskörrel visszaélésre tekintettel a Btk. 305. § a) pontja szerinti hivatali visszaélés (és nem a hivatalos személy által elkövetett közokirat-hamisítás) legfeljebb akkor volna megállapítható, ha a tanács elnökének direkt szándéka (a törvényi tényállásban meghatározott célzattal együtt) arra irányul, hogy a tanács harmadik tagját kirekessze a döntéshozatalból. Ha utóbb bármely oknál fogva mégis elmarad a kényszerintézkedés tárgyában hozott határozat aláírása a tanács döntés meghozatalában részt vevő harmadik tagjával a határozat kiadása előtt, az legfeljebb a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (Bjt.) 105. § a) pontja szerinti fegyelmi vétség megállapítására lehet alkalmas.

Az nem volt kétséges az eljárásban, hogy valamennyi végzés közokiratnak minősül, továbbá hogy a hivatalos személy vádlottaknak hivatásos bíróként és a büntető fellebbviteli tanács tagjaként egyaránt a hivatali hatáskörébe tartozott a határozatok elkészítése.

3.2. Közokirat-e a bíróság határozatának tervezete?

A Pp. 195. §-ában foglalt közokirat-fogalom a bíróság határozatával összefüggésben lényegében azt tartalmazza, hogy a bíróság határozata – amelyet ügykörén belül, a megszabott alakban állított ki – mint közokirat teljesen bizonyítja a benne foglalt intézkedést vagy határozatot.

A közokirat-hamisítás megvalósulása szempontjából az ítélezési gyakorlat különbséget tesz az úgynevezett bizonyító és a rendelkező okiratok között. Az elsőbe tartoznak azok, amelyek kiterjednek a bennük foglalt tények, nyilatkozatok és adatok formai valóságának a bizonyításán túl azok tartalmi valóságának bizonyítására is, és az okirat szerepe éppen az, hogy ezt teljes közhitelességgel tanúsítsa (anyakönyv, személyi igazolvány, iskolai bizonyítvány stb.).

Ezzel szemben a rendelkező közokiratok kizárólag annak bizonyítására alkalmasak, hogy a hatóság a megjelölt helyen és időben a rendelkező részben írt határozatot hozta, ezzel kapcsolatban milyen rendelkezést tett, de a közokirat bizonyító ereje nem terjed ki a határozat belső tartalmára, az abban foglalt ténymegállapítások, tényállásbeli és jogi érvek helyességére (például bírósági ítélet,

államigazgatási eljárás során hozott határozat stb.), ahogy a BH 1988. 337. szám alatt közzétett döntés tartalmazza.

Az 1/2004. számú Büntető jogegységi határozatában (BJE) a Legfelsőbb Bíróság a bíróságok számára kötelező értelmezéssel határozta meg a rendelkező közokirat fogalmát. Kifejtette, hogy a rendelkező közokirat bizonyító ereje nem terjed ki ugyan a közokiratban rögzített adatok, nyilatkozatok, megállapítások, intézkedések tartalmi valóságának az igazolására, azt azonban ezek a közokiratok is közhitelűen és teljes bizonyító erővel igazolják, hogy a kiállítójuk az okiratban megjelölt helyen, időben a bennük foglalt, s meghatározott személyi vagy tárgyi körre vonatkozó adatot (például rendelkezést) közokiratba foglalta. A kialakult egységes felfogás szerint a hatósági vagy bírósági határozat rendelkező közokirat, mert anyagi bizonyító ereje nem terjed ki a benne szereplő tények tartalmi valóságára, azonban a hatósági/bírósági rendelkezés tartalmát, annak helyét, idejét közhitelűen bizonyítja.

A Btk. 243. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott hivatalos személy által elkövetett materiális közokirat-hamisítás lényeges ténynek hamis közokiratba foglalásával bizonyító és rendelkező közokiratra egyaránt elkövethető. Ugyanakkor mind a hamis közokirat készítése, mind pedig a közokirat tartalmának meghamisítása csak abban esetben valósít meg bűncselekményt, ha az elkövetői magatartás a közokirat olyan részét érinti, amelynél fogva a közokiratnak bizonyító ereje van, tehát joghatás kiváltására is alkalmas (BJE III/1–2. pont).

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Btk. 343. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott bűncselekmény rendelkező közokiratra is elkövethető. A közokirat-hamisítás azonban csak akkor valósul meg, ha az elkövetési magatartás a közokirat olyan tartalmát érinti, amely joghatás kiváltására alkalmas, ez tekintendő lényeges ténynek.

Megjegyzendő, hogy határozattervezetre – amely fogalmat egyébként az ügyészi vádirat is így tartalmazta – közokirat-hamisítást nem lehet elkövetni, az fogalmilag kizárt, mert egy tervezet semmilyen joghatás kiváltására nem alkalmas.

3.3. Lényeges tény-e a határozat bevezető részében, hogy meghozatalára tanácsülésen került sor?

Amint arra már történt hivatkozás, a vizsgált bűncselekmény csak akkor valósul meg, ha az elkövető lényeges tényt hamisan foglal közokiratba. Az ítélkezési gyakorlat szerint is ennek van jogi relevanciája.

Az első vizsgálandó szempont ennek megfelelően, hogy az eljárás tárgyát képező határozatok bevezető részében az a megfogalmazás, hogy „tanácsülésen meghozta”, a közokiratok bizonyító joghatás kiváltására alkalmas jellegét adja-e.

A Be. 257. § (3) bekezdése szerint a bíróság határozata – ha a törvény más-kepp nem rendelkezik – bevezető részből, rendelkező részből, indokolásból és keltezésből áll. Ezt követően a 258. § részletezi a határozat e felsorolt négy fő részének tartalmát.

Az (1) bekezdés d) pontja úgy rendelkezik, hogy az ítélet és az ügydöntő végzés bevezető részében kell feltüntetni a bírósági eljárás formáját, a (4) bekezdés szerint pedig az előzetes letartóztatásról rendelkező határozat esetében is a bevezető részben kell feltüntetni a bírósági eljárás formáját, így tehát a tanácsülésen történő elintézés tényének a feltüntetése e határozatok esetében is a törvény kifejezett rendelkezésén alapuló kötelezettség.

A másodfokú bíróság mellett eljáró ügyész szerint a határozat bevezető részében írtakhoz érdemi és releváns joghatások fűződnek. A bíróság alaki és tartalmi legitimációja, hatásköre és illetékessége, eljárásának konkrét körülményei, a bíróság összetétele mind olyan tény, amelyhez abszolút hatályon kívül helyezés, jogorvoslat, kizárás, fegyelmi felelősségre vonás jogkövetkezménye fűződhet. Az „eljárás formája” lényeges tény, figyelemmel a Be. 258. § (4) bekezdésére (BH 2014. 329.).⁵

A bíróság határozatában a bevezető rész és a rendelkező rész tartalmának jogi relevanciája eltér egymástól.

Mind az ügydöntő határozatnak, mind a nem ügydöntő végzésnek – mint amilyen a személyes szabadság elvonásáról szóló határozat – a rendelkező részében megkövetelt elemei kétségtelenül alkalmasak joghatás kiváltására. Így a határozatnak az a rendelkezése, amellyel hatályon kívül helyezte az elsőfokú bíróság ítéletét, vagy a gyanúsított előzetes letartóztatását megszüntette, és vele

⁵ A BH 2014. 329. számú döntés a lényeges adat fogalmát a rendőr által készített hamis tartalmú jegyzőkönyvvel kapcsolatban értelmezi. Nem a bíróság tanácsülésen meghozott határozatára, nem a bíróság ügydöntő határozatának bevezető részére vonatkozik, és egyéb szempontból sem hozható releváns összefüggésbe a vizsgált kérdéssel.

szemben házi őrizetet rendelt el, alkalmas joghatás kiváltására. E határozatok meghozatalára azonban a Be. [360. § (1) bekezdés f) pontja, illetve a 215. § (3) bekezdése] törvényes jogi lehetőséget biztosított.

Amennyiben a bíróság határozatában az eljárás formája (tárgyalás, nyilvános ülés, tanácsülés) tévesen kerül megjelölésre a határozat bevezető részében, vagy bele sem kerül, az gyakran még eljárásjogi következménnyel – hatályon kívül helyezéssel – sem jár. Az ilyen hibában szenvedő bírósági határozat a joghatást kiváltja, amint jogerőre emelkedik.

Ennél lényegesen súlyosabb eljárási hiba, és a fellebbezett határozat hatályon kívül helyezéséhez vezethet, ha az aláírásokból kitűnik, hogy a Be. 275. §-a (1) bekezdésében, illetve a Be. 309. §-ában foglaltakat megszegve a tanács elnöke olyan kérdésben hozott döntést, amelyben csak a bíróság tanácsa dönthetett volna. Az is előfordul, hogy kizárt vagy ki nem jelölt bíró vett részt a döntéshozatalban. Ezekben az esetekben sem valósul meg a közokirat-hamisítás. A büntetőeljárási törvényben írt jogkövetkezmények szükségszerű alkalmazása egyben nem teszi büntető anyagi jogi normába ütközővé a határozatot aláíró bíró ténykedését.

3.4. Az intellektuális közokirat-hamisítás

A felülvizsgálati eljárásban az ügyészség arra az álláspontra helyezkedett, hogy az előadó bíró másodrendű terhelt a Btk. 342. § (1) bekezdés c) pontja szerinti (ügynevezett intellektuális) közokirat-hamisítás büntettét követte el, mert közreműködött abban, hogy jog vagy kötelezettség létezésére vonatkozó valótlan adatot foglaljanak a végzésekbe. Az előadó bírói státus ugyanis – amit a másodrendű terhelt az ügyben valójában nem töltött be – eljárási joga és kötelessége volt, s e jog gyakorlásának valóságát a közokirati tartalom bizonyítani hivatott. Ezáltal pedig a másodrendű terhelt előadó bírókénti aláírása folytán közreműködött abban, hogy erre nézve valótlan adat kerüljön közokiratba.

A Kúria ezzel kapcsolatban rámutatott arra, hogy az ügynevezett intellektuális közokirat-hamisítást az okirat kiállítója nem követheti el. Ha az eljárási szabályok szerint a bíróság háromtagú tanácsban köteles eljárni, akkor a határozat mint közokirat tanácsban hozható meg. Ilyenkor e határozat kiállítója az a három bíró, akire a határozat alapjául szolgáló ügyet szignálták. A reá szignált ügyben mindhárom bíró a közokirat együttes kiállítója. Mindhárom bíró csak hivatalos személyként követheti el a közokirat-hamisítást, tehát csak a Btk. 343. §

(1) bekezdése szerinti közokirat-hamisítást követhetik el, függetlenül attól, hogy tanulmányozták-e előzőleg az iratokat

Intellektuális közokirat-hamisítás azért sem valósulhat meg, mert azt kizárólag bizonyító közokiratra, illetőleg a rendelkező közokiratnak a bizonyító tartalmára követhető el. A bíróság végzése mint közokirat azt bizonyítja csupán, hogy a bíróság mikor, kivel szemben milyen tartalmú rendelkezést tett. Azt viszont a közokirat nem bizonyítja, hogy a határozat milyen eljárási formában született meg, illetve hogy a bíróság eljáró tagjai közül ki az előadó bíró, ki a tanácselnök, ki a szavazó bíró. Ezeknek az adatoknak a bíróság határozatában történő valótlán feltüntetésével az intellektuális közokirat-hamisítás nem valósulhat meg.

A bírák egyenrangúak. A közöttük való munkamegosztás nem a közokirat kelléke. Nincs eljárási jogi szabály és jogszabályi kötelezettség arra nézve, hogy a tanácsban eljáró bírók közül kinek mi a kizárólagos eljárásjogi feladata.

3.5. A hivatalos személy által elkövetett materiális közokirat-hamisítás

A vádat emelő és képviselő ügyész álláspontja szerint az előadó bíró lényeges tényt hamisan foglalt közokiratba, és ezáltal a hivatalos személy által elkövethető materiális közokirat-hamisítás valósult meg azzal, amikor aláírta azt a határozatot, amelynek bevezető része a határozathozatal eljárási formájaként a tanácsulást rögzítette, s tette ezt anélkül, hogy ismerte volna az ügy iratait.

A vád tárgyává tett és a bíróság által megállapított tényállás szerint a végzések meghozatalában nem három, hanem csak két bíró vett részt. A végzést a határozat kiadmányozását követően megismerő harmadik bíró a döntéshozatalban ténylegesen nem vett részt.

A konkrét ügy csak tanácsülésen volt elbírálható. A tanácsülésen elbírálás lényeges tartalma pedig – amint az az I. pont alatt már részletesen kifejtésre került – kizárólag az, hogy az ügyben három bírónak kell az álláspontját kifejezésre juttatnia a döntéssel kapcsolatban (és ez nem tárgyaláson vagy nyilvános ülésen történik). Ha ez a követelmény megvalósul, akkor a tanácsülés megtartottságára vonatkozó tényadat a határozatban nem valótlan.

A konkrét esetben az előadó bíró egy a tanács elnöke által készített közokirat-tervezetet írt alá annak a tudatában, hogy annak kiadmányozása előtt a harmadik bíró (a szavazó bíró) is aláírja azt. A határozat kiadmányozására azonban a tanács elnökének intézkedése alapján úgy került sor, hogy a határozat

eredeti példányán a harmadik bíró aláírása nem szerepelt. Ezáltal a határozat rendelkező részében annak a megjelölése, hogy meghozatalára tanácsulésen került sor, hamis tartalmat tüntetett fel. Ha az előadó bíró nem tudott arról, hogy az általa a tanács elnökével egyetértésben aláírt határozattervezetet annak kiadmányozása előtt az ügy elintézésére kiszignált harmadik bíró nem látta, szándékosság hiányában a Btk. 343. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott bűncselekmény nem állapítható meg. A gondatlanság a vád tárgyává tett (és a bíróság által azzal egyezően megállapított) tényállás alapján adott esetben kimutatható lenne ugyan, de a Btk. 343. §-a szerinti bűncselekmény(ek) gondatlan alakzatát a törvény nem rendeli büntetni.

A közokirat valótlan tartalmáért a kiadmányozást elrendelő tanácselnök felelőssége vethető fel, természetesen csak akkor, ha szándékossága kiterjedt arra, hogy a harmadik bíró aláírása nélkül kerülnek a határozatok kiadmányozásra.

4. A tanácskozási titok mint a tanú vallomástételének akadálya

A tényállás tisztázása kapcsán kérdésként merült fel, hogy a törvényszék hivatásos bírái, illetve tisztviselői mit tudnak arról, hogyan és milyen körülmények között születtek meg a vádban rögzített, és az elsőfokú határozatok megváltoztatásával járó másodfokú döntések, miután részt vettek vagy részt vehettek a határozathozatalt megelőző tanácskozáson. Ehhez a bírákat és a bírósági alkalmazottakat tanúként kellett kihallgatni. A tanácskozás és a szavazás azonban titkos. Ezért mindenekelőtt azt kellett tisztázni, hogy a tanácsulésen történetekkel kapcsolatban a bíró kihallgatható-e büntetőeljárásban tanúként.

4.1. A tanácskozási titok

A Be. 256. § (1) bekezdése szerint a bíróság tanácsa a határozatát tanácskozás után szavazással hozza meg. Ha a szavazás nem egyhangú, a határozatot a többségi szavazat dönti el. A 256. § (6) bekezdése értelmében a tanácskozás és a szavazás titkos, amelyen kizárólag az eljáró tanács elnöke és tagja, valamint a jegyzőkönyvvezető lehet jelen.

Az eljáró bíróság indokoltnak tartotta a bíró tanúkat figyelmeztetni a Be. 82. § (1) bekezdés c) pontja szerinti, a foglalkozásukból eredő relatív mentességi jogukra (is). Azt is észlelte, hogy bár a nyomozás során kihallgatták őket tanúként

az említett vizsgálandó körülményekre, a vallomásaikat rögzítő jegyzőkönyvek tanúsága szerint akkor mégsem hangzott el az utóbbi törvényhelyre történő figyelmeztetés.

A Be. 82. § (1) bekezdésének c) pontja úgy rendelkezik, hogy a tanúvallomást megtagadhatja – a 81. § (2) bekezdésében foglalt titoktartási kötelezettség esetét ide nem értve – az, aki a foglalkozásánál vagy közmegbízatásánál fogva titoktartásra köteles, ha a tanúvallomással a titoktartási kötelezettségét megsértené, kivéve ha ez alól a külön jogszabály szerint jogosult felmentette, vagy külön jogszabály szerint a bíróság, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság megkeresésére a titoktartási kötelezettség alá eső adat továbbítása a felmentésre jogosult számára kötelező.

Az ügyész álláspontja az volt, hogy a tanácskozás titkos ugyan, ám nem minősül minősített adatnak, a bíró jogállására vonatkozó törvény pedig foglalkozásból eredő titoktartásra vonatkozó kötelezettséget nem nevesít. A Be. szerinti titkos tanácskozás eredményeként hozott határozat a kihirdetéskor nyilvánossá válik és elveszíti korábbi titkos jellegét. Ha viszont a testületi döntés nem egyhangú szavazás eredménye, akkor a kisebbségi véleményen lévő bíró különvéleménye és az ez esetben felveendő tanácskozási jegyzőkönyv zártan, tehát valóban titkosan kezelendő, amelyet a kollektív döntés jellegének megóvása érdekében kell a döntés nyilvánosságra hozatalát követően is titoknak tekinteni. Ilyen jellegű tanácskozási titokról tehát kizárólag akkor lehet beszélni, ha az iratok között különvélemény kerül rögzítésre.

Az eljáró bíróságok állásfoglalása a következőkben foglalható össze:

- A tanácskozás és szavazás titkossága nem tartozik a minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. (Mav.) törvény hatálya alá és még a tanácskozási jegyzőkönyv, vagy a kisebbségi véleményen lévő bíró írásba foglalt különvéleménye sem minősül nemzeti minősített adatnak. Ugyanakkor a Be. 256. § (6) bekezdésének kifejezett rendelkezése mindenképpen megalapoz egyfajta titoktartási kötelezettséget, amely így a tanú vallomástételének vizsgálandó akadályai körében csakis a Be. 82. § (1) bekezdésének c) pontjában nevesített foglalkozásból eredő titok körében értelmezhető.
- Az is kétségtelen, hogy a tanácskozással és a szavazással összefüggésben nem lelhető fel olyan külön háttérjogszabály, amely e titoktartás alóli felmentéssel kapcsolatban további részleteket rögzítene, mint például a postai vagy levéltitok, orvosi, egészségügyi titoktartás, adótitok, ügyvédi titok tekintetében, de ez nem érinti a tanácskozás és szavazás titkos jellegének kogens szabályát.

- Ha különvélemény és tanácskozási jegyzőkönyv hiányában az feltételezhető, hogy a határozat egyhangú szavazással került meghozatalra, akkor – az ügyész álláspontjától eltérően – a leírt és közölt határozat sem oldja fel a tanácskozás és a szavazás módjának titkos jellegét.
- A tanácskozás jellegéből következik, hogy esetenként a tanács egyes tagjainak véleménye változhat. Azt a további tagok állásfoglalása, érvelése formálhatja, befolyásolhatja. Márpedig adott ügyben (a vád tárgyát képező korrupciós cselekményt megalapozó tények megállapítása körében) éppen az volt elsődlegesen vizsgálandó és volt jelentős, hogy a másodfokú határozat meghozatalában résztvevők közül véleménykülönbség esetén kinek az álláspontja volt domináns, és mely körülmények vezettek a kívülállók számára egyhangúnak tűnő döntés meghozatalához.
- Minderre figyelemmel az elsőfokú bíróság szerint az érintett tanúk meghallgatása akkor tekinthető törvényesnek, ha a Be. szerint előírt figyelmeztetések köre esetükben kiterjed a Be. 82. § (1) bekezdés c) pontjában körülírt relatív mentességi jogra vonatkozó figyelmeztetésre is.

Ezzel együtt utóbb felhasználhatónak bizonyultak a nyomozás során felvett vallomások is, hiszen azokat a tárgyaláson valamennyi tanú teljes mértékben fenntartotta. Több esetben maguk a tanúk indítványozták, hogy korábbi vallomásukat tegye rögtön tárgyalás anyagává a bíróság, mivel azt fenn kívánják tartani.

A védő szerint a bírói tanácskozási titok nem pusztán etikai, hanem egyben jogi norma is. A bíróság a büntetőeljárásban az anyagi és eljárási tételes jogot alkalmazza. Ha valamely jogi helyzetre van tételes jogi rendelkezés, akkor nem lehet szó analógiáról. Jelen esetben eltérő jogértelmezésnek a törvény strikt rendelkezésével szemben nincs helye. A titoktartás az igazságszolgáltatásnak, konkrétan az ítélezés érdemének az alaki szabálya. A döntést tanácskozás, szavazás előzi meg. Ennek módjába a bíróság igazgatási vezetőjének nincs joga beleavatkozni, erre intézkedési hatáskörrel nem rendelkezik. A titokgazda és egyben a titokbirtokos ebben a sajátos esetben egy és ugyanaz, nevezetesen a tanácskozáson és a szavazáson jelen lévő bíró. Ez az igazságszolgáltatás függetlenségének tartalmi lényege, az ítélezési titokkal rendelkezés joga.

4.2. Adható-e felmentés a tanácskozási titok alól?

A Be. 256. § (6) bekezdése szerint tehát a tanácskozás és a szavazás titkos. A kisebbségben lévő bíró eltérő jogi álláspontját a Be. 255. § (2) bekezdése szerinti esetekben és csak bíróság – így a fellebbezés vagy rendkívüli jogorvoslat során eljáró bíróság, fegyelmi eljárás során a fegyelmi bíróság, illetve ha büntetőeljárás indult, akkor a büntetőügyben eljáró bíróság – tekintheti meg. Az erre feljogosítottat pedig ugyancsak titoktartás kötelezi. A jogszabály tehát nem ad semmilyen lehetőséget arra, hogy ez nyilvános tárgyalás anyaga legyen.

A 11/2007. (III. 7.) AB határozat a kihirdetés napjától megsemmisítette azt a korábbi törvényi rendelkezést, amely az ügyészt is feljogosította a tanácskozási jegyzőkönyv megtekintésére és ezáltal tartalmának a megismerésére. A döntés értelmében: „A Be. szabályai szerint az ügyész a rendkívüli perorvoslatok során a terhelt terhére is eljárhat. Ha más büntetőeljárás indult, abban az állam büntető igényét érvényesíti. Ennek során a különvéleményből vagy a kisebbségben maradt bíró tanácskozási jegyzőkönyvbe foglalt érveléséből, valamint a tanácskozási jegyzőkönyv további részleteiből olyan jogi és ténybeli körülményekről, adatokról lehet tudomása, amelyek más forrásból nem szerezhetők be. Ennél fogva ezek a védelem számára nem elérhetők, következésképpen mind létezésüket, mind tartalmukat illetően ellenőrizhetetlenek. Így kialakul az a helyzet, hogy akár döntő jelentőségű kérdésekben is, lényegében bármely büntető ügyben eljáró bíróság és az ügyész azonos mértékben, azonos forrásból tájékozódhat, míg a védelem más eszközökkel sem orvosolható mértékben kerül lépéshátrányba. Azon ügyeket, amelyekben a más ügyben keletkezett zárt iratok tartalma felhasználásra kerül, az ügyész szabadon választja ki. A védelem ezen tény miatt észrevételt sem tehet.”⁶

Az Alkotmánybíróság értelmezéséből is az következik, hogy a tanácskozási titok a közmegbízatásból eredő, egyben foglalkozási, a Be. 82. § (1) bekezdésének c) pontjában megjelölt titok olyan speciális esete, amely alól senki sem adhat felmentést, az fogalmilag kizárt. Egy bíró a jogi álláspontját a törvények ismeretét, alkalmazását jelentő legjobb tudása és az ügy ismeretén alapuló meggyőződése szerint alakítja ki, ezt jelenti az alkotmányos függetlensége. Az ebbe való beavatkozást jelentené – ami már az Alaptörvénybe ütközne –, ha az érintett bíróság elnöke (ezt a lehetőséget a védő vetette fel) mint igazgatási vezető felmentést adhatna az autonóm jogi álláspont kialakítására jogállami felhatalmazással kizárólag rendelkező bírónak ahhoz, hogy számot adjon a saját

⁶ A 11/2007. (III. 7.) AB határozat indokolásának III/3.1. alpontja.

jogi álláspontjáról, annak kialakításáról, az odáig elvezető útról vagy arról, hogy a testületi döntés meghozatalában milyen érvek, ellenérvek játszottak szerepet, hangzottak el. Sok esetben ez lehetetlen is volna, erre a bíró képtelen is lenne, mivel a végleges álláspont olyan egységes, meggyőződéssel vallott véleményt tükrözhet, amellyel szembeni korábbi ellenérvekre esetleg már nem is emlékezik a tanács tagja. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a bíróság elnöke nem szerepel azok között, akiket a Be. 255. § (2) bekezdése betekintési joggal ruház fel.

A Be. 82. § (1) bekezdés c) pontjának értelmezése kapcsán érdemes utalni hazai első egységes büntető perrendtartásunkra (1896. évi XXXIII. törvény, Bp.). Aszerint az ügyvéd, a közjegyző, az orvos, a sebész, a gyógyszerész, a szülész és segédjük volt mentes a tanúvallomás tétele alól arra nézve, amit a hivatásukkal járó bizalomnál fogva szereztek meg [Bp. 205. § (2) bekezdés]. Ennek a szabályozásnak az volt a racionális alapja, hogy a ki nem adható információ azért volt védett, mert mástól származik, másnak a magántitka, amivel a felsoroltak mint tanúként kihallgatandó személyek nem rendelkezhetnek.

A tanácskozási titok azt is jelenti, hogy a tanácsban meghozott döntés az eljárás résztvevői általi megismerhetőségig senki által és senkivel nem közölhető.

A tanácskozási titok kiterjed a tanácskozás módjára, amely szerteágazó lehet – a már vázoltak szerint – és érintheti a testületi döntés jellegét is. Kiterjed továbbá a döntés kialakulásának mikéntjére. A jogértelmezés, a bíró érvelése magántitok. A bíró sajátja, nem mástól, másról szerzett információ, ezért nem eshet a Be. 82. § (1) bekezdés c) pontjának hatálya alá.

A tanácsban eljáró bírótársak egyike által kifejtett jogi érvelés a másik bíró számára tőle szerzett információnak minősül. A bírótársak jogi érveléseinek felfedése csak a tanácskozáson jelen volt másik bíró engedélyével volna lehetséges, ám erre nincs törvényes lehetőség.

Végző soron tehát jogértelmezéssel arra a következtetésre lehet jutni, hogy a Be. 256. § (6) bekezdése szerinti tanácskozási titok nem illeszthető abba a körbe, amely titkot a Be. 82. § (1) bekezdés c) pontja szerinti, a tanú vallomástételének relatív és feltételtől függő akadályaként nevesíti.

Az viszont nem is kétséges, hogy jogszabályi alap nélkül a tanácskozási titok nem tekinthető minősített adatnak, nincs törvényben nevesített – ezáltal felmentés megadására jogosított – titokgazda sem, ezért a Be. 81. §-ának (2) bekezdése nem alkalmazható ebben az esetben.

5. Zárógondolatok

Az előbbieken kifejtettek nem csupán gondolat kísérletek voltak. Ügyészi vádemelés alapján lefolytatott bírósági eljárások eredményeként – részben a Kúria által – meghozott bírói döntésekben öltöttek testet. A felvetett elvi kérdések a bíróságok belső működésének olyan sajátos részleteit taglalták, amelyeket kifejezett jogi norma nem szabályoz. A lefolytatott eljárások eredményeként a bíróságok mindennapi munkájában felmerülő kérdésekben gyakorlati megoldások születtek. Bírósági dolgozókon – bírákon és a bírósági alkalmazottakon – kívüli személyek (jogalkalmazók és a jogkereső közönség) kizárólag ilyen rendkívüli helyzetben, bűncselekmény miatt történő vádemelés alapján lefolytatott bírósági eljárás eredményeképpen meghozott nyilvános bírósági döntés nyomán pillanthattak be a bíróságok kulisszatitkaiba.

A felvetett kérdések jelen feldolgozása csupán egy pillanatfelvétel lehetett, amely további vitákat generálhat. Remélhetően hozzájárulhat ahhoz, hogy a bírák is tisztában legyenek azzal, milyen követelményeknek kell, vagy nem kell megfelelniük ahhoz, hogy ne fenyegetse őket elvégzett munkájuk alapján a büntetőeljárás réme.

EGY JOGDOGMATIKAI VITA MARGÓJÁRA

POLT Péter

Meglehetősen ritkán fordul elő, hogy egy büntetőjog-dogmatikai vita felkeltse a társadalom széles köreinek érdeklődését, illetve elérje a média ingerküszöbét. Ennek a kivételes jelenségnek lehettünk tanúi 2017 elején, amikor egy büntetőtörvényi tényállás értelmezése kapott széles körű nyilvánosságot, és került a viták kereszttüzébe. Mielőtt a konkrét esetet ismertetném, érdemes talán röviden kitérni arra, hogy mit is értünk büntetőjog-dogmatikán. Ez a kifejezés kettős értelemben használatos: egyrészt a büntetőjogi klasszikus iskolát szokták dogmatikus irányzatnak is nevezni. Ennek indoka, hogy az iskola által kidolgozott tételeket örök érvényűnek tartották. Olyannak tehát, hogy szabályai egyszer és mindenkorra dogmákká merevedtek. Számunkra azonban nem a jogtörténeti, hanem a másik értelmezés a fontosabb, ami szerint a dogmatika a büntetőjog-tudomány művelésének egyfajta módszere. Sokan magát a büntetőjog-tudományt is azonosítják a dogmatikával. Ez a megállapítás vitatható, az azonban biztosan nem, hogy a dogmatika a tételes büntetőjog elemzésével, analizálásával foglalkozik. Ahogy ezt többen is kifejtik,

„A dogmatika az írott joghoz, ebben az értelemben a dogmához kapcsolódik. Célja a jogi fogalmak jelentéstartalmának a feltárása, és e fogalmak logikailag ellentmondásmentes rendszerének a kiépítése. A jogi fogalmak jelentéstartamának feltárása biztosítja az igazságszolgáltatás egységét az adott állam területén, a jogilag ellentmondásmentes fogalmi rend kiépítése pedig kezelhetővé teszi a hatályos jog anyagát. A dogmatika gondolati típusmegoldások kialakítására törekszik, és ezeket tárja az igazságszolgáltatás elé. Típusmegoldásaival kivonja az ítélkezést a bírói rögtönzések köréből, megosztja a

bíróval a lelkiismereti felelősség terhét, a joganyagot nem csak kezelhetővé, hanem tanulhatóvá is teszi.”¹

Az idézett megállapításból egyértelműen kitűnik, hogy a dogmatika a büntetőjog tudományos megközelítésének az eszköze. Egyes tételeinek vitatása ezért alapvetően a tudományos szintéren történik, még hogyha e vita eredménye a jogalkotásban, illetve a jogalkalmazásban jelentkezik is. Éppen ezért bonyolalmat okoz, ha a felmerülő kérdések megvitatása nem a tudomány alapjain történik, hanem más, például politikai, vagy egyszerűen haszonelvű célok alapján generálódik. Meglátásom szerint ez a probléma vetődött fel az alább ismertetendő ügy kezelésében is.

A szóban forgó ügy rövid történeti tényállása a következő. 2015 tavaszán a Készenléti Rendőrség Nyomozó Irodája indított eljárást tiltott adatszerzés büntette és kettős felhasználású termékkel való visszaélés büntetének alapos gyanúja miatt. Az eljárás során a nyomozó hatóság két személyt hallgatott ki gyanúsítottként a Btk. 422. § (1) bekezdés b) pontjába ütköző tiltott adatszerzés büntette miatt. A gyanúsítás szerint az egyik személy magántitok, üzleti titok vagy gazdasági titok jogosulatlan megismerése céljából megbízást adott anélkül, hogy erről az MTVA igazgatója tudott, vagy beleegyezett volna, egy kft.-nek, hogy az MTVA székházában lévő egyik irodába és a mellette található helyiségbe kép- és hangrögzítésre alkalmas eszközöket telepítsenek. A telepítést a másik gyanúsított használatában lévő irodában egy szekrényben elhelyezett felvevőegységgel lehetett vezérelni. Ezeket az eszközöket karbantartották, illetve adatmentést is végeztek róluk.

A gyanúsítás alapja a Btk. 422. §-ába ütköző tiltott adatszerzés bűncselekménye volt. A törvény szerint ezt a büntettet az követi el, aki személyes adat, magántitok, gazdasági titok vagy üzleti titok jogosulatlan megismerése céljából a más lakásában, egyéb helyiségében vagy azokhoz tartozó bekerített helyen történeteket technikai eszköz alkalmazásával megfigyeli, vagy rögzíti.

A Fővárosi Főügyészség 2017 elején a gyanúsítottakkal szemben a tiltott adatszerzés büntette miatt folytatott nyomozást a Be. 216. §-a (1) bekezdésének c) pontja alapján, mivel a cselekmény nem minősül bűncselekménynek, megszüntette. A bűncselekmény megszüntetésének indokolásául a főügyészségi határozat arra hívta fel a figyelmet, hogy a tiltott adatszerzés elkövetési helye megegyezik a magánlaksértés elkövetési tárgyával, vagyis ez a bűncselekmény

¹ BELOVICS Ervin – Békés Imre – BUSCH Béla – DOMOKOS Andrea – GELLÉR Balázs – MARGITÁN Éva – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál: *Büntetőjog. Általános rész.* 4. kiadás. Budapest, HVG-Orac, 2014. 34.

más lakásban, egyéb helyiségében, vagy azokhoz tartozó bekerített helyen követhető el. A töretlennek minősíthető jogalkalmazói gyakorlat ugyanakkor kimondja, hogy az egyéb helyiség és a bekerített hely csak akkor lehet az elkövetés helye, ha az adott területen lakás is található, vagyis mindkét törvényi tényállás a házi jog mint alkotmányos alapjog sérelmével valósítható meg. Ebből logikusan következik, hogy az MTVA irodái, illetve tárgyalói nem lehetnek tiltott adatszerzés elkövetésének helyszínei, azaz hiányzik a bűncselekmény törvényi tényállásának egyik eleme. Ebben az esetben viszont a tiltott adatszerzés bűncselekménye nem valósulhat meg.

A sajtó hírt adott erről a döntésről.

A büntetőügy további élete váratlan fordulatot vett, amikor 2017. február 20-án egy országgyűlési képviselő azonnali kérdést intézett a legfőbb ügyészhez azzal a címmel, hogy „Lehallgatási botrányból újabb ügyészszégi botrány?”. A képviselő kérdése bevezetőjeként ismertette az ügy tényállási elemeit, és azt is közölte, hogy bár két személyt is gyanúsítottként hallgattak ki az ügyben, az ügyészszég megszüntette a nyomozást tiltott adatszerzés bűncselekménye miatt. Utalt arra, hogy a megszüntetés egy joghézaggal lett indokolva, és erre hivatkozással azt fejtette ki, hogy az ügyészszég szerint bárkit, így a legfőbb ügyészt, a miniszterelnököt, vagy a titkosszolgálatok vezetőjét is jogszerűen lehet hallgatni bármelyikük irodájában, mivel a megszüntető határozat csak a magánlakás területén érvényesíti a tiltott adatszerzés büntetőjogi tényállását. Kifejtette, hogy némi analógiával és jogértelmezéssel ez a Btk.-tényállás másként is értelmezhető. Hozzászólásában utalt arra is, hogy 2011-ben az ügyészszég már vádat emelt egy olyan ügyben, ahol egy magáncég mosdóját szerelték fel hasonló eszközzel, és a vádemelés azt bizonyítja, hogy abban az időszakban még az ügyészszég is társadalmilag veszélyes és üldözendő bűncselekménynek tartotta az ilyen magatartást.

A legfőbb ügyész helyettese válaszában utalva a határozatra is, kifejtette, hogy a tiltott adatszerzés bűncselekményét az valósítja meg, aki másnak a lakásában, egyéb helyiségében vagy az azokhoz tartozó bekerített helyen történeteket technikai eszköz alkalmazásával megfigyeli vagy rögzíti. A büntető törvénykönyv a lakás, illetve az egyéb helyiség fogalmát több törvényi tényállásban is szerepelteti, így megjelennek ezek a fogalmak az úgynevezett szituációs jogos védelem esetében, vagy a magánlaksértés törvényi tényállásában. A magánlaksértésről megemlítette, hogy ez a bűncselekmény az úgynevezett házi jogot érvényesíti, azaz lakásként csak a polgárok lakhatási célját szolgáló épületek minősülnek védettnek. Az egyéb helyiség tekintetében az ítélkezési gyakorlat

pedig egyértelmű, nevezetesen az egyéb helyiség fogalmi körébe kizárólag azok az épületrészek tartoznak, amelyek szoros összeköttetésben állnak a lakással.

A legfőbb ügyész helyettes válaszában hangsúlyozta a dogmatikai jelentőségét annak, hogy ha a büntető törvénykönyv több törvényi tényállás esetében is használja ugyanazt a fogalmat, akkor a törvény koherenciáját csak úgy lehet biztosítani, ha ugyanannak a fogalomnak ugyanolyan jelentéstartalmat tulajdonítunk. Amennyiben ez nem így történik, a jogalkalmazás kaotikussá, a normavilágosságnak való megfelelés pedig értelmezhetetlenné válik. Ennek megfelelően a főügyészési döntés törvényes és helyes volt, figyelemmel arra, hogy a kép- és hangrögzítő eszköz elhelyezésére nem lakásban, hanem az ahhoz tartozó cég irodájában, tárgyalójában került sor.

Az országgyűlési képviselő a választ nem fogadta el, és az ügyészség álláspontját politikai célzatúnak minősítette, hozzátéve, hogy ha jogszabályértelmezési támpontot kell keresni, akkor azt a titkosszolgálati eszközök egyéb szabályozásában meg is lehet találni.

A parlamentben lezajlott polémiáról több sajtótermék, illetve az elektronikus média is hírt adott, ezzel országos nyilvánosságot biztosítva egy büntetőjog-dogmatikai kérdésben támadt vitának. Valójában ugyanis, ha eltekintünk a politikai indíttatású megjegyzésektől és véleményektől, egy igazi dogmatikai vitával állunk szemben. Mind az ügyészségi határozat, mind pedig az ezt kritizáló vélemények is egy jogértelmezési kérdésre vezethetők vissza, amely az adott büntetőjogi tényállás alkalmazhatóságának határait jelöli ki.

E dogmatikai vita megértéséhez vissza kell nyúlnunk a hivatkozott magánlaksértés törvényi tényállásához. A Btk. 221. §-a szerint aki más lakásába, egyéb helyiségébe, vagy ezekhez tartozó bekerített helyre erőszakkal, fenyegetéssel vagy hivatalos eljárás színlelésével bemegy, illetve ott bent marad, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki másnak a lakásába, egyéb helyiségébe, vagy ezekhez tartozó bekerített helyre az ott lakó vagy azzal rendelkező akarata ellenére vagy megfélembreveléssel, éjjel fegyveresen, felfegyverkezve, vagy csoportosan bemegy, vagy bent marad. Témánk szempontjából a törvényi tényállás egy tárgyi oldalhoz tartozó elemének, az elkövetés helyének van jelentősége. Az elkövetés helye ugyanis a más lakása, egyéb helyisége, vagy ezekhez tartozó bekerített hely.

A magánlaksértés már a Csemegi-kódexben önálló megfogalmazást nyert, bár a korábbi jogi szabályozás elsősorban magánjogi vétségnek tekintette. *Finkey Ferenc* magánlaksértésen a házbéke jognak, vagyis valamely magánlakással rendelkező személy azon jogának megsértését érti, hogy a lakást egyedül ő

birtokolhatja, s az abba való bemeneteltől vagy bennmaradástól bárkit tetszése szerint kizárhat. A cselekmény jogi tárgya tehát a lakás birtokosát megillető házbéke jog, amely az általános polgári jogoknak egyik önálló és sajátos része.²

A Csemegi-kódex a mai törvényszöveghez igen hasonló módon szabályozta ezt a bűncselekményt. A Btk. 330. §-a szerint az követte el, „aki másnak lakásába, üzlethelyiségébe – azokkal összeköttetésben lévő vagy azokhoz tartozó helyiségbe vagy kerített helyre, az ott lakó vagy a lakással rendelkező beleegyezése nélkül jogtalanul, erőszakkal, fenyegetéssel vagy hamis kulcsok használata által behatol – amennyiben súlyosabb büntetés alá eső cselekmény nem forogna fönn –, a magánlak megsértésének büntetettét követi el, és két évig terjedő börtönnel büntetendő”.

Számunkra az idézett törvényi tényállásból az elkövetés helye érdemel figyelmet, vagyis másnak lakása, üzlethelyisége, azokkal összeköttetésben lévő, vagy azokhoz tartozó helyiség vagy bekerített hely. *Edvi Illés Károly* szerint lakáson oly helyiség értendő, amely külsőleg minden irányban elrekeszthető, s egy vagy több személy rendes tartózkodási helyéül szolgál. Fogalmához tehát nemcsak a tulajdonképpeni lakásra rendelt, hanem ezekkel összefüggő, a lakás céljára szolgáló helyiségek is beletartoznak, ilyennek tekinti Edvi Illés a kamrát, a lépcsőt, a padlást is. A lakás azonban Edvi Illés szerint sem azonos az éji tartózkodással, mert egyfelől vannak lakások, amelyek csak nappali használatra alkalmasak, másfelől lehet olyan alvóhely is, amely mégsem tekinthető lakásnak, például az istálló. Edvi Illés azonban azt is megjegyzi, hogy az üresen álló lakás, még akkor is, ha ki van bérelve, nem esik a lakás fogalma alá.³

Érdekes megfigyelni, hogy a lakás büntetőjogi értelemben vett fogalma az elmúlt száz év alatt szinte semmit nem változott. Az 1981-ben kiadott *Bodgál–Bodrogi*-féle tankönyv szerint lakás minden olyan zárt hely, amely emberek tartózkodási helyéül és rendszeres éjjeli szállásául szolgál, és a lakásnak ténylegesen lakott volta nem szükségképpen ismerv, de az üresen álló lakásba való beköltözés a háziak sérelme híján nem minősül magánlaksértésnek.⁴ Ugyanezt a tartalmi meghatározást írja le *Erdősy és Földvári* is. Szerintük lakás minden otthonul használt és arra rendelt zárt helyiség, akár ingatlan, akár ingó, nincs

² FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Politzer Zsigmond és fia Könyvkereskedése, 1902. 558.

³ EDVI ILLÉS Károly: *A Magyar Büntető Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.T., 1909. 712.

⁴ BOGDÁL Zoltán – BODROGI Károly – ERDŐSY Emil – FONYÓ Antal – GÁL Andor – GÁSPÁR Gyula – KOVÁCS Lajos – PINTÉR Jenő – WÉBER Gyula: *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Budapest, BM Könyvkiadó, 1981. 135.

jelentősége annak, hogy a helyiséget állandóan, vagy csak időközönként használják lakásul.⁵ Szóhasználatában is szinte hasonló Korona Kiadónál megjelent, szegedi tankönyvként használt kötet, amelyben a szerzők lakásnak minősítenek minden olyan körbezárt, oldalfalakkal és tetővel körbehatárolt helyet, amely rendeltetésszerűen a magánszemélyek tartózkodási, pihenési helyéül és éjszakai szállásául szolgál. Ilyen a magánház, a tulajdoni vagy főbérleti lakás, albérlő számára az albérleti szoba, szállodai vagy motelszoba, szanatóriumi vagy üdülőszoba, munkásszállások, kollégiumok lakószobája, az éjjeliőr, éjszakai portás szálláshelye. Nem szükséges az sem, hogy a lakás ingatlan legyen. Lakás például a kempingben a lakósátor, lakókocsi, a telepített munkahelyeken éjszakai szállásul szolgáló lakókocsi, bódé és így tovább. Nem tartozik hozzá viszont a lakás fogalmához, hogy ténylegesen lakott legyen, de az igen, hogy lakhatásra rendelt legyen. Ugyanezt olvashatjuk a pécsi tankönyvben is: lakás minden otthonul használt és arra rendelt zárt helyiség, akár ingatlan, akár ingó. Nincs jelentősége annak, hogy a helyiséget állandóan vagy csak időközönként használják lakásként, mint például a nyaralókat, vikendházakat. Az épülfélben lévő helyiség csak az átadással válik lakássá.⁶

Már a 2012. évi C. törvényt dolgozza fel *Balogh Ágnes* büntetőjogi tankönyve. Ennek ellenére még a szóhasználat is visszaköszön a korábbi művekből. E szerint lakás minden olyan zárt hely, amely emberek tartózkodási helyéül és rendszeres éjjeli szállásául szolgál, akár ingó, akár ingatlan. Az éjjeli szállásra való alkalmasságot mint rendeltetésszerű lehetőséget kell értelmezni, ezért például a csőszkunyhó, amely csupán esetlegesen szolgálhat éjjeli szálláshelyül, nem vonható a lakás fogalma alá. A lakásnak nem ismérve ugyanakkor, hogy ténylegesen lakott legyen, de feltétel a lakhatásra rendeltség. Ezért a lakás fogalma alá esik az olyan helyiség is, amelyet csak az év meghatározott szakában használnak erre a célra.⁷

Ugyanezeket a kifejezéseket olvashatjuk a Nemzeti Közszerződési Egyetem által használt büntetőjogi tankönyvben is. Ennek megfelelően lakás minden olyan zárt, külvilágtól elhatárolt helyiség, amely rendeltetésénél fogva emberek tartózkodási helyéül, éjjeli szállásául szolgál. Közömbös ennek ingó vagy

⁵ FÖLDVÁRI József – ERDŐSY Emil – TÓTH Mihály: *A magyar büntetőjog – Különös része*. Pécs–Budapest, Janus Pannonius Tudományegyetem ÁJK, 2005. 125.

⁶ ERDŐSY Emil – FÖLDVÁRI József – TÓTH Mihály: *Magyar büntetőjog*. Különös Rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 274.

⁷ BALOGH Ágnes: *Büntetőjog II. Különös Rész*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014. 207.

ingatlan mivolta, valamint az is, hogy állandó vagy ideiglenes tartózkodásra készült-e.⁸

Végül – ha nem is a teljes képet bemutatva – idézném a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogi- és Államtudományi Karán használatos tankönyv idevágó sorait. E szerint az ítélkezési gyakorlat lakásnak minősít minden olyan zárt helyet, amely rendeltetésszerűen emberek tartózkodási helyeül és rendszeres éjjeli szálláshelyeül szolgál. A definíció fogalmi elemei konjunktívak, vagyis bármelyik feltétel hiánya esetén büntetőjogi értelemben lakásról nem lehet szó. A rendeltetésszerűségnek determináló jelentősége van. A lakásnak csak a lakhatásra rendeltség a fogalmi eleme, így nem szükséges, hogy azt valóban lakják is, illetve hogy azt lakhatási célokra használják.⁹

Természetesen a lakás ilyen egyöntetű definiálása nem biztos, hogy kiterjed a probléma gyökeréül szolgáló egyéb helyiségek meghatározására is. Ezért külön kell megvizsgálni az ezekre vonatkozó szakirodalmat.

Angyal szerint a lakással vagy üzletszerűséggel összeköttetésben lévő, vagy ezekhez tartozó helyiség fogalma alá esnek mindazok a helyiségek, amelyek vagy térbeli összefüggésben állnak a lakással, illetve üzlethelyiséggel, vagy kifejezetten a lakással, illetve üzlethelyiséggel szoros kapcsolatban lévő célt szolgálnak. Idetartoznak tehát a folyosó, lépcsőház, padlás, pince, konyha, és bár különálló, az istálló, kocsiszín, pajta, mosókonyha, udvar stb. Hasonló módon nyilatkozik Edvi Illés is, szerinte az azokkal összeköttetésben lévő, vagy azokhoz tartozó helyiség olyan helyiségre vonatkozik, amely a lakással vagy üzlethelyiséggel térbeli összefüggésben áll. Ilyenek a ház vagy lakás területén lévő önálló épületek vagy egyéb helyiségek.¹⁰

Az olvasó kímélete érdekében a lakással ellentétben nem sorolom fel az összes eddig idézett mű egyéb helyiség-fogalmát. Ezek ugyanis a lakás fogalmának értelmezéséhez hasonlóan szinte ugyanazokkal a szavakkal írják körül ezt a kifejezést is. Egyet-kettőt azért a rend kedvéért példaként megemlítek. Így az ítélkezési gyakorlat szerint minden olyan a lakás fogalma alá nem eső, oldalról fallal körülhatárolt és tetővel ellátott, akár ideiglenes jellegű mesterséges építmény egyéb helyiségnek minősül, amely emberek tartózkodási helyeül, azok összefüggésére vagy gazdasági tevékenység végzésére szolgál. Az egyéb helyiség szoros összeköttetésben állhat a lakással, mint például a pince, padlás,

⁸ BLASKÓ Béla: *Büntetőjog. Különös Rész I.* Budapest–Debrecen, Rejtjel Kiadó, 2015. 235.

⁹ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor – SINKU Pál: *Büntetőjog II. A 2012. évi C. törvény alapján.* Budapest, HVG-Orac, 2016. 241.

¹⁰ EDVI ILLÉS i. m. 713.

vagy lépcsőház. Egyéb helyiségnek minősülnek azonban azok a zárt épületek vagy épületrészek is, amelyek nincsenek összefüggésben a lakás céljára szolgáló helyiséggel, ilyen lehet például a prэшáz vagy az önálló gazdasági épület. Az egyéb helyiség viszont csak akkor elkövetési tárgya magánlaksértésnek, ha az adott területen lakás is van (BH 1994. 523.).¹¹ Egy másik tankönyv az egyéb helyiség fogalmát úgy határozza meg, hogy idetartozik részben a lakással szorosan összefüggő, de nem lakás céljára szolgáló helyiség, illetve a gazdasági tevékenység végzésére és emberi tartózkodás helyéül szolgáló zárt épület, épületrész, valamint az emberek összejövetele céljából használatos helyiség, például a pince, garázs, folyosó, vagy a munkavégzés céljára szolgáló műhely, üzlethelyiség, iroda, illetve klubhelyiség.¹²

Utóbbi meghatározás azonban, amely egyéb tankönyvekben is megtalálható, veti fel azt a kérdést, hogy az iroda vagy munkavégzés céljára szolgáló egyéb helyiség megítélése hogyan alakulhat. Ennek eldöntéséhez ismét vissza kell nyúlnunk a korábbi szerzőkhöz. Edvi Illés határozottan kijelenti, hogy a lakás vagy üzlet és egyéb helyiség és a kerített hely csak akkor lehet tárgya a magánlak sértésének, ha az magánhasználatra szolgál. E szempontból ki vannak innen zárva a nyilvános helyiségek. Ilyen például a kocsmá, az iskola, de a közhivatali helyiségek is.¹³

A szóban forgó problémára Angyal Pál is utal, mivel jelzi, vitás, vajon csak a magánhasználatra szolgáló lakás lehet-e tárgya a magánlaksértésnek, vagy a közhasználatra szolgáló helyiségek is. Nézete szerint a kérdés úgy válaszolható meg helyesen, hogy a kérdéses helyiség alája esik-e a lakás, üzlethelyiség, illetve ezekkel összeköttetésben lévő vagy ezekhez tartozó helyiség fogalmának. Ha igen, úgy tekintettel arra, hogy a törvény nem tesz különbséget, így releváns a köztér, ha közszolgálat teljesítésére rendelték el azokat, vagy csupán magánhasználatra szolgálnak. Így szerinte a kocsmá, kávéház, szálloda, hajó, vasúti, közúti kocsik, vasúti váróterem, mivel az üzlethelyiség ismérveit magukon hordják, a magánlaksértés tevékenységi tárgyai lehetnek. Viszont Angyal is határozottan kizárja a közzjogi testületek üléstermeit, illetve a közhivatali helyiségeket a magánlaksértés által védett helyiségek közül. Angyal mindenestre megjegyzi, hogy ez fogyatékosága a Btk.-nak, mivel védeni kellene a közszolgálatra rendelt helyiségeket is.¹⁴

¹¹ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU i. m. 242.

¹² BLASKÓ i. m. 235.

¹³ EDVI ILLÉS i. m. 713.

¹⁴ ANGAL Pál: *Személyes szabadság megsértése. A titok büntetőjogi védelme. Magánlaksértés.* Budapest, Athenaeum, 1929. 112.

A későbbi szerzők – reagálva a joggyakorlatra is – egyértelműen követik Edvi Illés és Angyal gondolatmenetét.

Szükséges azt is megvizsgálnunk, hogy vajon a Csemegi-kódexet követő büntető törvénykönyvek alkalmazási gyakorlatában minek minősülhetett a magánlaksértés viszonylatában a lakás vagy egyéb helyiség fogalma. Ahogy az előbb rámutattam, az egyéb helyiség kettős értelmezést nyert, így idetartozott az emberi tartózkodási helyül szolgáló olyan zárt épületrész, amely gazdasági tevékenység végzésére szolgál, ilyen lehetett az üzlethelyiség vagy műhely, illetve amelyet emberek összejövetelére használtak, attól függetlenül, hogy kapcsolatban áll-e a tulajdonképpeni lakással. Másrészt viszont egyéb helyiségnek kellett tekinteni a lakással szorosan összefüggő, ahhoz tartozó helyiségeket is, mint amilyen a padlás, pince, a lépcsőház, a lakáshoz tartozó folyosó, erkély vagy veranda.¹⁵ Ez a megfogalmazás mintha nem zárná ki azt, hogy hivatali helyiség, irodahelyiség is elkövetési helye lehet a magánlaksértésnek. Egy másik tankönyv szerint például lehet, hogy az adott helyiségek a lakáshoz tartoznak, azzal összefüggenek, ez azonban nem feltétele a bűncselekmény megvalósulásának. Ezzel szembeállítja a bekerített helyet, ahol kimondja, hogy magánlaksértés csak olyan bekerített helyen követhető el, amely vagy lakáshoz, vagy egyéb helyiséghez tartozik. Itt tehát az előzővel ellentétben két feltételt határoz meg a bűncselekmény megvalósulásánál, azt, hogy a helynek bekerítettnek kell lennie, és másodsor, hogy a lakáshoz vagy egyéb helyiséghez tartozó.¹⁶

A felmerült bizonytalanságot azonban egyértelműen megszünteti, ha azt vizsgáljuk, hogy kifejezetten mit mond a jogtudomány, illetve a jogalkalmazás a hivatali helyiségek, irodahelyiségek vonatkozásában. Itt megtaláljuk az egyenes kapcsolódást Edvi Illés, illetve Angyal álláspontjához. Egy '73-as tankönyv szerint nem tárgyalja magánlaksértésnek a középületek, az intézmények, hivatalok helyiségeit és az állam tulajdonában lévő, nem lakás céljára szolgáló helyiséget (BJD 5131.). Ezért nem állapította meg például a magánlaksértést a Legfelsőbb Bíróság, amikor gimnáziumi tanterembe hatolt be valaki.¹⁷ Nem törlik meg a logikát a későbbi tankönyvek sem. Erdősi Emil és Földvári József egyenesen azt mondja ki, hogy ma már senki számára sem kétséges, hogy a bűncselekmény elnevezésének – magánlaksértés – megfelelően csak a magán-személy helyiségeit védi a törvényhozó a törvényi tényállással. A bűncselek-

¹⁵ BODGÁL–BODROGI ET AL. i. m. 136.

¹⁶ ERDŐSI–FÖLDVÁRI–TÓTH (2007) i. m. 139.

¹⁷ BAGI Dénes – BLASKÓ Lajos – BODROGI Károly – BODGÁL Zoltán – HALÁSZ Sándor – SZALMA László: *Magyar büntetőjog II. Különös rész.* Budapest, BM Könyvkiadó, 1973.

mény tehát nem valósul meg állami, hivatali, vállalati, társasági használatban lévő helyiségek vonatkozásában.¹⁸

Ugyanezt a gondolatot találjuk egy 1999-es miskolci, illetve szegedi tankönyvben is. E szerint nem lehet elkövetési tárgy a középület, intézmény, hivatal nem lakás céljára szolgáló helyisége, a gazdálkodó szervezet irodája, raktára, üzlethelyisége stb.¹⁹

A legegyszerűbben a HVG-Orac által kiadott különös részi tankönyv fogalmaz, immár a 2012. évi C. törvény vonatkozásában. E tankönyv egyértelműen leszögezi, hogy az ítélkezési gyakorlat szerint minden olyan, a lakás fogalma alá nem eső, oldalról fallal körülhatárolt és tetővel ellátott, akár ideiglenes jellegű mesterséges építmény egyéb helyiségnek minősül, amely ember tartózkodási helyeül, azok összejövetelére, vagy gazdasági tevékenység végzésére szolgál. Az egyéb helyiség szoros összeköttetésben állhat a lakással, mint például a pince, padlás vagy a lépcsőház. Egyéb helyiségnek minősülnek azonban azok a zárt épületek vagy épületrészek is, amelyek nincsenek összefüggésben a lakás céljára szolgáló helyiséggel, ilyen lehet például a préház vagy az önálló gazdasági épület. Az egyéb helyiség csak akkor elkövetési tárgya a magánlaksértésnek, ha az adott területen lakás is van (BH 1994. 523.). Ezért nem állapította meg a bíróság a magánlaksértést, amikor a sértett telkén egy garázs, egy kamra és egy nyitott veranda volt, mert a garázs gépkocsi tárolására szolgált, a kamrában szerszámok voltak elhelyezve, így önmagukban ezek a helyiségek a házi jog büntetőjogi oltalma körébe nem vonhatók (BH 1978. 473.).²⁰

A magánlaksértés tekintetében, úgy vélem, teljes mértékben tisztázottnak tarthatjuk az elkövetési helyet. E szerint a más lakása, egyéb helyisége, vagy ezekhez tartozó bekerített hely fogalma egyértelműen meghatározott, a tudomány és a jogalkalmazás álláspontja szerint a magánszemélyek fennhatósága alá eső terület. Ily módon a hivatali helyiségek, irodahelyiségek, egyéb közcélra szolgáló helyiségek nem tartozhatnak e fogalom alá, ezért ott ez a bűncselekmény nem követhető el.

Kérdéses azonban, hogy az esetünkben felmerülő bűncselekmény, azaz a tiltott adatszerzés vonatkozásában vajon ugyanezt az állítást elfogadhatjuk-e. Van-e bármilyen alapja egy eltérő megközelítésnek, ahogy ezt a Parlamentben feltett azonnali kérdés is kifejtette. Ennek eldöntéséhez szükséges megidéznünk

¹⁸ FÖLDVÁRI-ERDŐSY-TÓTH (2005) i. m. 125.

¹⁹ HORVÁTH Tibor – KERESZTY Béla – MARÁZ Vilmosné – NAGY Ferenc – VIDA Mihály: *A magyar büntetőjog különös része*. Budapest, Korona Kiadó, 1999. 160.

²⁰ BELOVICS-MOLNÁR-SINKU i. m. 242.

a tiltott adatszerzés törvényi tényállását, illetve az ezzel kapcsolatos legfontosabb dogmatikai kérdéseket. E cselekmény a Btk. XLIII. fejezetébe tartozik, amely a tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények címet viseli. Ennek megfelelően kétségtelenül más a jogi tárgya, mint a XXI. fejezetbe tartozó magánlaksértésnek. A magánlaksértés jogi tárgya a házi jog védelme, míg a tiltott adatszerzése a személyes adat, a magántitok, a gazdasági titok vagy az üzleti titok védelméhez fűződő társadalmi érdek. A XLIII. fejezet az Európa Tanács információs rendszerek elleni támadásokról szóló 2005/222/IB kerethatározatán alapul, azt felismerve, hogy olyan új bűncselekménycsoportról van szó, amelyet a technikai fejlődés által adott lehetőség hozott létre. Az államnak alapvető érdeke fűződik az információs rendszerek jogszerű működtetéséhez, illetve az információs rendszerben található adatok megőrzéséhez.

Ezek után nézzük meg a tiltott adatszerzés törvényi tényállását. A Btk. 422. § (1) és (2) bekezdése a következőképpen szól:

(1) Aki személyes adat, magántitok, gazdasági titok vagy üzleti titok jogosulatlan megismerése céljából

a) más lakását, egyéb helyiségét vagy az azokhoz tartozó bekerített helyet titokban átkutatja,

b) más lakásában, egyéb helyiségében, vagy az azokhoz tartozó bekerített helyen történeteket technikai eszköz alkalmazásával megfigyeli vagy rögzíti,

c) más közlést tartalmazó zárt küldeményét felbontja vagy megszerzi, és annak tartalmát technikai eszközzel rögzíti,

d) elektronikus hírközlő hálózat – ide értve az információs rendszert is – útján másnak továbbított vagy azon tárolt adatot kifürkész és az észlelteket technikai eszközzel rögzíti,

bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az első bekezdés szerint büntetendő, aki fedett nyomozó vagy bűnüldöző hatósággal, illetve titkosszolgálattal, titkosan együttműködő személy kilétének vagy tevékenységének megállapítása céljából az (1) bekezdésben meghatározottakon kívül információt gyűjt.

Számunkra nyilvánvalóan az a) és b) pontban foglalt elkövetési magatartás, illetve az ahhoz tartozó elkövetési hely meghatározása bír jelentőséggel. Itt találhatjuk meg ugyanis azt a szövegrészt, amely azonos a magánlaksértésben meghatározott elkövetési hellyel. Ez a más lakása, egyéb helyisége, vagy azokhoz tartozó bekerített hely. Használhatjuk-e vajon itt azt az általános sémát,

amit a tankönyvek és kommentárok követnek, vagyis egyszerűen az elkövetés helye tekintetében visszautalnak a magánlaksértésnél kifejtettekre,²¹ vagy valamilyen egészen más elemzésnek lenne itt a helye? Az adott ügy kapcsán felmerült ennek a lehetősége is.

Több sajtótermékben megjelent *Péterfalvi Attilának*, az Adatvédelmi Hatóság elnökének az ügygel kapcsolatos nyilatkozata. E nyilatkozat szakmai tartalma úgy foglalható össze, hogy a büntetőeljárás, illetve a nemzetbiztonsági szolgáltatokról szóló törvény is a lakás fogalmát szélesebben határozza meg, mivel idetartozik a nyilvános vagy a közönség részére nyitva álló helyen kívül minden egyéb helyiség vagy terület. Péterfalvi hivatkozik arra is, hogy 2015-ben a Zala Megyei Főügyészség vádat emelt egy munkahelyi mosdóban titokban felszerelt kamera miatt tiltott adatszerzés büntette miatt, vagyis ez az állásfoglalás ellentétes a Fővárosi Főügyészség adott ügyben hozott határozatával.²²

Mivel jelen írás szakmai természetű, ezért nem kívánok foglalkozni az egyes sajtótermékekben megjelent politikai alapú magyarázatokkal. A Péterfalvi által felvetett szakmai kérdést azonban természetesen meg kell válaszolni. Ez a kérdés azonban nem új keletű. Az ügyészségen belül már 2005-ben felmerült egy olyan ügygel kapcsolatban, amikor az egyik illetékhivatal vezetőhelyettesének irodájában a hivatal vezetője egy rejtett kamerát helyeztetett el azért, hogy a helyettese magánügyeit figyelemmel kísérhesse. Az így keletkezett adatokat aztán a saját hivatali számítógépén tárolta. Az nagyon gyorsan kiderült, hogy titkos információgyűjtés nem valósulhatott meg az ügyben, mint ahogy az akkor hatályos Btk. 174/A §-a szerinti személyes adattal visszaélés vétsége, valamint a 222. § szerinti szolgálati titoksértés sem. Vita bontakozott ki viszont arról, hogy a Btk. 178/A §-ában foglalt magántitok jogosulatlan megsértése megállapítható-e az elkövető terhére. Ennek alapja az volt, hogy egyes szakmai vélemények szerint ez a bűncselekmény a magánlaksértéssel ellentétben nem a házi jogot, hanem a magántitok sérthetlenségéhez fűződő személyiségi alapjogait védi, ezért a bírói gyakorlat által kialakított magánlakás fogalmára nem lehet hivatkozni, attól elvi alapon különbözik. Az itt megfogalmazott magatartás csorbíthatja ugyan a házi jogot is, de a büntetőjogi védelem összességében ennél sokkal szélesebb körű. Ezt az álláspontot alá lehet támasztani logikai, történeti és rendszertani értelmezéssel is.

²¹ Lásd például uo. 851.

²² Lásd például DERCSÉNYI Dávid: MTVA-s lehallgatás: Péterfalvi leleplezi a főügyészség trükkjét. *HVG.hu*, 2017. február 13. http://hvg.hu/itthon/20170213_MTVAs_titkos_megfigyeles_trukkozni_probalt_de_lebukott_a_fougyeszseg

A vázolt érvelés lényege megegyezik a Péterfalvi Attila által hivatkozottal. A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 97. § (1) bekezdésének c) pontja szerint a törvény alkalmazásában magánlakás a lakás, üdülő, nyaraló, vagy a lakás céljára használt egyéb helyiség, létesítmény tárgya az ahhoz tartozó, nem lakás céljára szolgáló helyiség, létesítmény, bekerített terület, ámde ez alól a 69. § (7) bekezdése egy olyan kivételt tesz, ami kimondja, hogy az (1) bekezdés a)–b) pontjának alkalmazása során magánlakásnak minősül [a 97. § (1) bekezdés c) pontján túl] a nyilvános vagy a közönség részére nyitva álló helyen kívül minden más helyiség vagy terület is. Hasonlóan kiterjesztő értelmezést találhatunk a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2002. évi I. törvény 121. §-ában. Az így módosított büntetőeljárásról szóló 200. §-ának (1) bekezdése szerint az ügyész és a nyomozó hatóság bíró engedélye alapján az érintett tudta nélkül a magánlakásban történeteket technikai eszközzel megfigyelheti és rögzítheti. Értelmező rendelkezésként az (5) bekezdés úgy fogalmaz, hogy az (1) bekezdés a) pontja alkalmazásában magánlakásnak minősül a lakás, a lakás céljára használt egyéb helyiség, tárgy, a lakáshoz tartozó nem lakás céljára szolgáló helyiség, az ezekhez tartozó bekerített hely, tovább a nyilvános, vagy a közönség részére nyitva álló helyen kívül minden más helyiség vagy terület.

Nem kétséges tehát, hogy mind a rendőrségi törvény, mind pedig a büntetőeljárásról szóló törvény egy szélesebb értelmezését adja a lakásnak, mint a Btk. magánlakásértés tényállásával kapcsolatos lakás-fogalom definíciója és az ahhoz fűződő jogalkalmazás. Ezek után viszont felmerül az a kérdés, hogy vajon melyik lakás-fogalom használható a tiltott adatszerzésnél, lehet-e a rendőrségi törvény, illetve a Be. szélesebb értelmezését minden további nélkül a Btk. vonatkozásában is alkalmazni, illetve eltérhet-e a Btk. két azonos szövegű paragrafusának értelmezése. A három egymással összefüggő kérdés kizárólag elvi alapokon, a jogegység szem előtt tartásával válaszolható meg.

Mielőtt azonban az elvi választ megadnánk, szükséges kitérni az ügyészség gyakorlatára. Ezt azért kell megtennünk, hogy feloldjuk a látszólagos ellentmondásokat. A Péterfalvi Attila által említett Zala megyei ügyre a későbbiekben térnék ki. A most vázolt, az ügyészségen belül is jogértelmezési vitát kiváltó ügy azonban már 2006-ban végső rendezést nyert. Az ügyészségen ugyanis végül az a szakmai álláspont győzedelmeskedett, hogy a nyomozás során feltárt magatartást nem lehetett a Btk. 178/A §-ban meghatározott magántitok megsértése tényállása alá vonni, bár az ügy jellege a büntetőjogi felelősségre vonást szükségessé tette volna. Ezért a legfőbb ügyész helyettese 2006. március 3-án a Btk. módosításának kezdeményezését tartotta indokoltnak annak érdekében, hogy büntethetők legyenek a hivatali helyiségekben jogellenesen használt

berendezést elhelyező személyek, a határozott normaalkotás alkotmányos követelményének megfelelően minden kétséget kizáróan. Figyelemmel arra, hogy az adott időszakban folyamatban volt a Büntető Törvénykönyv módosítása, ezért az erről szóló törvényjavaslat tárgyában készült kormányelőterjesztés tervezetére 2006. október 27-én az ügyészség a további törvénymódosításra tett javaslatok között írásban felvetette a Btk. 178/A § módosítását az előbbi kiterjesztő értelmezésnek megfelelően.²³

Az ügyészség az írásban beadott javaslatára az Igazságügyi Minisztériumtól nem kapott választ, a Btk. módosítására sem akkor, sem pedig később nem került sor.

Az ügyészség tehát már 2005-ben érzékelte a most felmerülő problémát és annak megoldására javaslatot is tett a jogalkotásnak. Másként, a jogszabály értelmezésével ugyanis nem látta megoldhatónak a problémát. Az ügyészségnek ez a 2006-os véleménynyilvánítása ugyanakkor csattanós válasz azoknak is, akik 2017-ben a következetes ügyészi magatartást politikai indíttatásúnak minősítették.

Adósak vagyunk azonban annak megválaszolásával, hogy vajon miért nem látja lehetségesnek az ügyészség más módon, így jogértelmezéssel feloldani a fogalom értelmezése körül kialakult ellentmondást. Erre a válasz tulajdonképpen nagyon egyszerű. A büntető anyagi jog egy egységes, koherens rendszert alkot. Célja a bűncselekmények teljes körű üldözése, a büntetőjogi felelősségre vonás maradéktalan megvalósítása. A büntető anyagi jog alkalmazásának keretében az anyagi igazságot kell minden esetben érvényre juttatni. Ugyanakkor, ahogy erre az Alkotmánybíróság is rámutatott, az anyagi igazságosság jogállami követelménye a jogbiztonságot szolgáló intézményeken és garanciákon belül maradvá valósulhat meg.²⁴ A büntetőjog tehát csak a jogállami kereteken belül fejtheti ki hatását. A jogállami büntetőjogban a jogbiztonság elve magában foglalja az előreláthatóságot és kiszámíthatóságot, továbbá az egyértelműséget is. Ennek egyébként logikus előfeltétele a törvény elkövetéskori megismerhetősége. Ez hozzátartozik a büntetőjog legalitásának alkotmányos elvéhez.²⁵

Alkotmányos alapelvként jelenik meg a büntetőjogban a *nullum crimen sine lege* elve is. Ez az elv egyértelműen tilalmazza, kizárja az analógia alkalmazását, a törvényhasonlóság alapján történő ítélkezést.²⁶ A büntetőjogot át kell hogy

²³ NF.7088/2006/10-II.

²⁴ 9/1992. (I. 30.) AB határozat.

²⁵ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

²⁶ BLASKÓ Béla: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Rejtjel Kiadó, 2013. 70.

hassák a jogállamiság elvei, amit az Alkotmánybíróság döntéseivel meghatározott.²⁷ Ezek az alapelvek a következőkben foglalhatók össze:

- 1) a visszaható hatály tilalma;
- 2) megszorító értelmezés;
- 3) az analógia tilalma;
- 4) a bűnösségen alapuló felelősség szükségessége;
- 5) a pontos meghatározás és a bizonytalanság tilalma;
- 6) a tisztességes figyelmeztetés;
- 7) az ártatlanság védelme;
- 8) a szerzett jogok tiszteletben tartása és az alapvető egyéni érdekek védelme;
- 9) hozzáférhetőség;
- 10) a Parlament működésének tiszteletben tartása;
- 11) a szavak nyelvtani jelentéséhez való ragaszkodás;
- 12) a bírói kriminalizáció tilalma;
- 13) a szokásjog útján történő kriminalizáció tilalma²⁸.

A felsorolt alapelvek közül jó néhány alkalmazható a jelen dogmatikai vitára is. Ilyen a megszorító értelmezés, az analógia tilalma, a pontos meghatározás és a bizonytalanság tilalma, a szerzett jogok tiszteletben tartása, a szavak nyelvtani jelentéséhez való ragaszkodás, valamint a bírói kriminalizáció tilalma. Ezek mind egy irányba mutatnak: *ha egy büntető törvénykönyv különböző tényállásai nyelvtani azonosságot mutatnak bizonyos részleteikben, akkor ezt a nyelvtani azonosságot nem lehet különbözőképpen értelmezni, és ezáltal a felelősséget egyik vagy másik esetben kiterjeszteni*. Ezért tartom helyesnek azt az állásfoglalást, amely szerint a felvetett probléma a jogalkotó intézkedése útján oldható meg.²⁹

Összefoglalóul tehát megállapítható, hogy az ügyészség elvi álláspontjának megfelelő, következetes magatartást tanúsított az elmúlt évek során a dogmatikai probléma kezelését illetően. Ebbe a sorba illeszkedik bele, hogy a Legfőbb Ügyészség 2017 februárjában ismételt az Igazságügyi Minisztériumhoz fordult, és újólal kérte, hogy a magánlaksértés törvényi tényállásától eltérően

²⁷ 9/1992. (I. 30.) AB határozat.

²⁸ BELOVICS–BÉKÉS–BUSCH ET AL. i. m. 60.

²⁹ Természetesen nem érinti ez a vélemény azt a lehetőséget, amellyel a Kúria a büntető jogegységi határozatokban van feljogosítva. Az Alkotmánybíróság ugyanis adott esetben lehetőséget lát arra, hogy a Kúria az ilyen határozatában az alapul fekvő jogszabály tartalmát bővítheti, szűkítheti, éppen az értelmezéssel joghézagot tölthet ki [42/2005. (XI. 14.) ABH].

szabályozzák azokat a törvényi tényállásokat, amelyek nem a házi jogot kívánják védeni. Jelesül a javaslat szerint meg kellene változtatni a titkos adatszerzés bűncselekményének törvényi szövegét oly módon, hogy lehetővé váljon büntetni a munkahelyi irodákban, egyéb, nem lakással összefüggő, vagy azokhoz tartozó helyiségekben történtek technikai eszköz alkalmazásával való megfigyelését vagy rögzítését. Ennek hiányában ugyanis ezt a bűncselekményt, hasonlóan a magántitok jogosulatlan megismerése büntettségéhez, – ahogy azt a BH 2014. 134. jogesetben is kifejtik – változatlanul csak magánlakásban lehet jelenleg elkövetni. Ugyancsak következetesnek lehet minősíteni a már említett Zala megyei ügygel kapcsolatos ügyészi magatartást. Ebben az ügyben nemcsak hogy vádat emelt az ügyészség nem magánlakásban elkövetett tiltott adatszerzés büntetése miatt, hanem a Zalaegerszegi Járásbíróság a bűnösséget a váddal egyezően jogerősen ki is mondta. Az ügyészség ezért az anyagi jogszabály megsértése miatt, mivel törvényi tényállási elem hiányában történt a bűncselekmény megállapítása, felülvizsgálati indítvánnyal élt a Kúriához.

A többi már a Kúrián és a jogalkotón múlik.

EGY ELŐZETES DÖNTÉSHOZATALI ELJÁRÁS ÜGYÖN TÚLMUTATÓ TANULSÁGAI

TÓTH Mihály

Bár az alapismeretek körébe tartozik, mégsem árt az elején tisztázni: az *előzetes döntéshozatal* a nemzeti bíróságok által kezdeményezett, a közösségi jog hatálya alá tartozó nemzeti szabályozás értelmezésére irányuló eljárás, amelynek célja, hogy az Európai Bíróság foglaljon állást a tagállami normák közösségi jog szemléletével, elveivel, és ennek megfelelő előírásaival való összeegyeztethetőségéről. Azt lehet mondani, hogy ez az aktus az Európai Közösség „jogegységi eljárása”.

Megvallom, kicsit merész vállalkozásnak tekintettem 2006-ban, alig másfél évvel a csatlakozásunk után *Az előzetes döntéshozatali eljárás a büntető ügyszakban* című könyv megjelenését¹, eltöprengve azon, vajon mi hasznosat lehet írni hatszáz oldalon egy olyan intézményről, aminek még semmiféle hazai gyakorlata nincs. Kifejezetten büntetőjogi tárgyú ügy az utóbbi évtizedben is csak néhány akadt², de a kérdéskör fontossága egy-egy ítélet kapcsán már jól látszik.

Kiemelkedő jelentőségűnek minősíthető például az a másfél évvel ezelőtt hozott határozat³, amely a titkos információgyűjtés problémakörét is vizsgálva a hatályos és nyilván a majdani büntetőeljárás egyes intézményeit is érintette, megerősítve a jogalkotót abban, hogy időszerű a leplezett eszközök rendszerének újabb alapos átgondolása.

A következőkben e döntés keletkezésének körülményeit, néhány megállapítását és lehetséges hatását vizsgálom.

1. Az előzmények

¹ CZINE Ágnes – SZABÓ Sándor – VILLÁNYI József: *Az előzetes döntéshozatali eljárás a büntető ügyszakban*. Budapest, HVG-Orac, 2006. A könyv persze éppen az intézmény újdonsága okán vázolta az eljárás menetét, lehetőségeit, és közölt még iratmintákat is.

² <http://birosag.hu/nemzetkozi-ugyek/eub-magyar-von-dontesei/elozetes-donteshozatali-elj>

³ EuB C-419/14. A tanulmányban szögletes zárójelben szereplő számok az ítéletben is így szereplő tagolást jelzik.

2012 májusa óta a NAV Bűnügyi Igazgatósága egy WebMindLicenses néven bejegyzett hazai kft. (a továbbiakban: WML Kft.) működése kapcsán (amely – tegyük most félre a TEÁOR hivatalos besorolási katalógusát – felnőttek számítógépes, interaktív szórakoztatását egyéni igények kielégíthetővé tételével forradalmasította) ismeretlen tettes ellen eljárást folytatott és folytat jelenleg is költségvetési csalás bűncselekményének gyanúja miatt.

Ezzel párhuzamosan a NAV Kiemelt Adózók Igazgatósága Ellenőrzési Főosztálya adóigazgatási eljárás keretében 2012 októbere és 2013 júliusa között ellenőrzést végzett a kft.-nél a korábbi bevallások utólagos vizsgálata céljából.

Az ellenőrzés megállapításai szerint a WML Kft.-nél olyan dokumentáció állt rendelkezésre, amely azt hivatott igazolni, hogy a társaság átadta a korábban általa birtokolt és használt számítástechnikai szolgáltatórendszer működtetéséhez szükséges licencet díjfizetés ellenében egy portugál cégnek, a Lalib Lda.-nak. Ezzel szemben – így a jelentés – az átruházás valójában nem történt meg, annak állítása csupán a hazai magasabb áfa elkerülését célozta.⁴ A rendszert továbbra is a WML Kft. üzemelteti, a döntéseket továbbra is a magyar kft. vezetője hozza. Mivel a szolgáltatást továbbra is hazai cég nyújtja, s a rendszer bevételei nála keletkeznek, adófizetési kötelezettség is őt terheli. Ám adófizetési kötelezettségének nem tett eleget, így milliárdos adóhiányt halmozott fel.

A vizsgálat megállapításait igazolandó, arra lett volna szükség, hogy az ellenőrzés során az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény (a továbbiakban: Art.) előírásainak megfelelően lefolytatott eljárás során egyértelműen bebizonyítsák: a tényleges átruházás nem történt meg. Ilyen bizonyítást azonban nem vagy legalábbis igen hiányosan folytattak le. Ehelyett a NAV Bűnügyi Igazgatósága az adóellenőrök rendelkezésére bocsátotta a bűnügyben keletkezett titkos adat- és információgyűjtés során keletkezett adatokat, nevezetesen:

- egyes a cégcsoport tevékenységéhez kötődő és az érintettek tudta nélkül rögzített telefonbeszélgetések tartalmának kivonatát; és
- a cégcsoport munkájával kapcsolatos személyek elektronikus levelezésének tartalmát.

A jelentés tematizálva, mintegy 15 oldalon keresztül részletesen rögzíti, idézi a levelezés és a beszélgetések fontosabbnak vélt részeit, az ellenőrök esetenként kommentálják, értékelik a leírtakat, illetve az elhangzottakat. A telefonbeszélgetésekből és a levelekből az ellenőrzés szerint kiviláglik, hogy a magyar

⁴ Magyarországon 20, Portugáliában 16 százalék.

kft. vezetője valójában továbbra is mint üzemeltető, s nem mint licencbeadó gyakorolta a jogait.

A WML Kft. észrevételeket tett a jelentésre, kifogásolva az ügylet fiktív voltának felrovása mellett a titkos eszközök adóigazgatási eljárásban történt felhasználását is.⁵

A részletesen indokolt észrevételek azonban az adóigazgatási szervet nem hatották meg, a bünyügyi és igazgatási terület „együttműködésére”, a „szignalizációs kötelezettségre”, az Art. által is elismert „betekintési” és „adatigénylési jogra” és a „nyomozási érdekek sérelmének hiányára” hivatkoztak. Érvelésük minket érdeklő lényege a következőkben összegezhető.

A Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: NAV tv.) 76. §-ának (2) bekezdése a NAV adóztatási szervének is lehetővé teszi, hogy adatszolgáltatást kérjen a bűnüldözési célú adatkezelési rendszerben szereplő adatokról. Ilyen adatok forrása lehet a NAV tv. 71. § (1) bekezdésének e) pontja alapján a titkos információszerzés is. A törvény tehát a titkos információgyűjtés során szerzett adat igénylése „lekérésére”, hozzáférhetővé tételére az adóigazgatási szerv részére is felhatalmazást ad. Minthogy pedig ezekből az adatokból (más bizonyítékokkal együtt) megállapítható, hogy az ügylet valójában nem az üzemeltetési jogok átadását, csak a kedvezőbb portugál áfalehetőségek megteremtését célozta, a WML Kft. adófizetési kötelezettsége továbbra is megállapítható.

Ennek alapján az adóhatóság a WML Kft.-t mintegy 22 milliárd forint adóhiány, pótlék és bírság megfizetésére kötelezte.

2. Megengedhetőség és felhasználhatóság

Az ügyben azonban soha nem az volt a meghatározó kérdés, hogy az adóhatóság részéről *igényelhető-e* a leplezett adatokra vonatkozó adatszolgáltatás, hanem az, hogy az ilyen módon beszerzett, megismert adat az adóigazgatási eljárásban bizonyítási eszközként *felhasználható-e*. Erre a kérdésre pedig már az ügymenet e szakaszában nemleges választ kellett volna adni, így elkerülhető lett volna a későbbi hosszadalmas, költséges, és a NAV tekintélyének sem használó eljárás.

Az adatgyűjtés szabályait – különféle nyilvántartásokhoz, információkhoz való hozzáférés lehetőségét – ugyanis valóban a NAV tv. szabályozza. Arra

⁵ A kft. jogászai egyébként mindvégig állították azt is, hogy ezekből az adatokból – feltéve, de meg nem engedve felhasználhatóságukat – a „visszaélészerű gyakorlat” ténye nem igazolható.

vonatkozóan azonban, hogy az ily módon szerzett adatok *eredeti formájukban* adóigazgatási eljárásban bizonyítási eszköznek minősíthetők-e, a NAV tv. – kompetencia hiányában – nyilván nem tartalmaz, nem is tartalmazhat rendelkezést.

Az erre vonatkozó előírásokat az Art. szabályozza, e törvény pedig a felhasználhatóságra vonatkozóan nem ad felhatalmazást.

Az adóhatóság a vázolt ügymenet szerint informálódhat „telefonkönyvből, szaknévsorból”, „bíróság értesítéséből”, támaszkodhat „panaszokban, kérelmekben, feljelentésekben” foglaltakra, s az ilyen adatok egy része, természetükből, jellegükből adódóan, olykor akár eredeti formában beiktathatók az adóigazgatási iratokba, okirati bizonyítékot képezhetnek. Az informálódás eredményeképpen azonban gyakrabban további bizonyítási eljárást kell folytatni, tanúként ki kell hallgatni a kérelmezőt, be kell szerezni a panaszhoz, kérelemhez kapcsolódó iratokat stb.

Ez a kettősség (közvetlen, illetve közvetett felhasználhatóság) azonban nem mutatható ki a titkos információgyűjtés kapcsán tárolt adatok esetében. Láttuk, hogy az adó-megállapítási, adóellenőrzési ügyekben az ilyen – a NAV tv. szerint kizárólag bűnüldözési céllal gyűjthető – információk megismerésére is mód van.⁶ Ám ezek közvetlen felhasználására a jelenlegi jogszabályi keretek között kizárólag büntetőeljárásban kerülhet sor, s ott is csak szigorú feltételrendszer teljesülése esetén. Az ilyen információk révén szerzett bizonyítékok adóhatósági eljárásban bizonyítási eszközként történő szerepeltetésére, „átemelésére” nincs törvényes lehetőség.

A büntetőeljárási törvény igen körültekintően szabályozza a titkos információk beszerzésének feltételeit és – ettől függetlenül, szigorú, részletes szabályrendszer mellett – ezek bizonyítékként való felhasználásának kritériumait. Más tehát az *elrendelés (és beszerzés)*, és más a *felhasználás* feltételrendszere.

Az ilyen adatok „*kérése*” és ennek folytán megismerése csak azt teszi lehetővé – s ez sem kevés –, hogy az adóhatóság tájékozódjék, „*adatokhoz*” (s nem bizonyítási eszközökből szerzett „*bizonyítékokhoz*”) jusson, ennek alapján pedig eldöntse, hogy milyen törvény által előírt bizonyítékok beszerzését tartja indokoltnak, hogyan határozza meg az önálló bizonyítási eljárás körét, s hogyan folytatja azt le az Art. szabályai szerint. (Adott esetben még az sem zárható ki, hogy a titkos információgyűjtés során ismertté vált személyeket tanúként kihallgassák.)

⁶ Megjegyzem, hogy a Vám- és Pénzügyőrségről szóló korábbi, 2004. évi XIX. törvény 36. § (1) bekezdése a bűnüldözési körébe a titkos információgyűjtés során keletkezett adatokat csak akkor utalta, ha büntetőeljárás nem indult, s csak a gyűjtés lezárását követő két évig.

Ellenkező álláspont (tehát az „adatok” automatikus átvétele) oda vezetne, hogy a büntetőeljárásban a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés során beszerzett titkos bizonyítékok adóigazgatási eljárásban akkor is felhasználhatók lennének, ha azok felhasználását a büntetőeljárás törvény – mert nem felelnek meg a csakis ott lefektetett szigorú, többlépcsős garanciarendszernek – tiltaná.

Még az is előfordulhatna (természetesen ez csak elvi felvetés), hogy a bünyügyi szerv – noha előre tudja, hogy a büntetőeljárás sikere erősen kétséges – titkos információgyűjtést kezdeményez, hogy az ott szerzett bizonyítékok legalább adóigazgatási eljárásban felhasználhatók legyenek.

Mindez nem lehet törvényes cél.

3. Az ügy a bíróságokon

A másodfokú adóhatóság az elsőfokú határozatot lényegében helybenhagyta. A WML Kft. a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságon a jogerős határozat bírósági felülvizsgálatát kezdeményezte.⁷ A bíróság 2014 szeptemberében az eljárást felfüggesztette, és előzetes döntéshozatali kérelemmel fordult az Európai Bírósághoz. A kérelem nagyrészt annak tisztázására irányult, hogy az EU szabályozásának tükrében az adóhatóságnak milyen kritériumok szerint lehet megállapítania egy szerződés névlegestől eltérő minősülését, s ennek kapcsán visszaélés elkövetését. A bíróság ezzel összefüggésben választ várt arra is, hogy mennyiben terheli különböző államok érintett adóhatóságait az adókötelezettség vizsgálata körében együttműködési, kölcsönös tájékoztatási kötelezettség.⁸ A minket itt érdeklő másik kérdéskör azt firtatta, hogy

- 1) az adóhatóság jogosult-e a NAV párhuzamos nyomozása során beszerzett bírói engedélyhez kötött titkos információk adóellenőrzés során történő felhasználására;
- 2) az adóhatósági határozatot felülvizsgáló bíróság a büntetőeljárásban történő beszerzés feltételeit, törvényességét értékelheti-e, s ennek függvényében állást foglalhat-e a titkosan beszerzett bizonyítékok felhasználhatóságáról, vagy azok kizárásáról.

Az Európai Bíróság 2015. december 17-én hozott ítéletet, s a döntés – nyilván az érintett társaság tevékenysége, tulajdonosának jelentős vagyona és az

⁷ 11.K.31.129/2014.

⁸ Az e kérdésekre adott válasz és a magyar bíróság ezzel kapcsolatos döntése nem tárgya e tanulmánynak. Annyi azonban megemlíthető, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás nyomán hozott határozat ezekben a kérdésekben is a felperes WML Kft. álláspontját igazolta.

adóhatóság által támasztott milliárdos igények folytán is – igencsak felkavarta az adóügyek egyébként többnyire nyugodt állóvizét.⁹ A határozatnak az első kérdésre adott válaszát indokolt két részre bontani, elkerülendő azt a látszatot is, mintha a kérdésre *feltétel nélküli* igenlő válasz született volna.

A bíróság állásfoglalása tehát a következő volt:

„[Az] uniós jogot úgy kell értelmezni, hogy

- a) [...] azzal nem ellentétes, ha az adóhatóság egy párhuzamosan folyó és még le nem zárt büntetőeljárás keretében a hēa¹⁰ területén fennálló visszaélésszerű gyakorlat bizonyítása érdekében az adóalannyal szemben folytatott titkos adatgyűjtés során, például távközlési rendszerek útján való kommunikáció lehallgatásával és elektronikus levelek lefoglalásával beszerzett bizonyítékokat használhat fel;
- b) feltéve, hogy e bizonyítékoknak az említett büntetőeljárás keretében való beszerzése és annak a közigazgatási eljárás keretében való felhasználása nem sérti az uniós jog által biztosított jogokat” [90].

Ad a) Az a körülmény tehát, hogy adóigazgatási eljárásban elvileg felhasználhatók lehetnek bírói engedélyhez kötött titkos információk, adatok, nem ütközik

⁹ Az ítéletet – némileg szokatlan módon – még az előzetes döntéshozatalt kérő Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság döntése előtt, az interneten közzétett tanulmányban bírálta Szabó Ildikó, a NAV volt szakreferense, s a döntés egyes megállapításait igyekezett legalább részben a hatóság álláspontjának megfelelően értelmezni. Ha ez végképp nem sikerült, akkor „az érvelés kritikája” címszó alatt fejtette ki az ítélettől eltérő álláspontját. Szerinte titkosan beszerzett információk az adóigazgatási eljárásban minden további nélkül felhasználhatók, mert „ezt sem nemzeti jogszabály, sem a Charta nem tiltja”, és egyébként is „szabad bizonyítási rendszer működik”. Sajnálom, hogy a szerző nem értette meg, hogy az alapjogok súlyos korlátozása esetén nem érhetjük be pusztán a felhasználási tilalom *hiányával*, hanem szükséges a *pozitív felhatalmazás is, sőt az uniós jog követelményeit csak ez utóbbi elégítheti ki*. A tilalom hiányából ugyanis garanciák nem következhetnek. Az sem erősíti az értékelés objektivitását, hogy a szerző kijelenti: „a bíróság előtt semmiféle olyan adat nem merült fel, olyan bizonyíték nem került becsatolásra, melyből akár csak feltételezhetné a bíróság, hogy a titkos információgyűjtésre törvénytelenül (bírói engedély nélkül) került sor”. Ez merőben ellentétes az ítélet egyes, az engedély hiányát is felrováó súlyos megállapításával [77]. Lásd Szabó Ildikó: Az Európai Bíróság ítélete a WebMindLicences Kft. ügyében. *Eljárásjogi Szemle*, 2016/1. <http://eljarasjog.hu/2016-evfolyam/az-europai-birosag-itelete-a-webmindlicenses-kft-ugyeben>.

¹⁰ Az adójogászok a hozzáadottérték-adó rövidítéseként a „hēa” mozaikszót gyakrabban használják (még akkor is, ha ezáltal egy adónemről egy ragadozó madárra asszociálhatunk, ami nem segíti az önkéntes jogkövetés népszerűsítését), ám ez tartalmilag nyilván azonos a „hagyományos” általános forgalmi adóval (áfa).

az uniós jogba. (Másként fogalmazva: nincs olyan uniós norma, amely eleve tiltaná büntetőeljárásban beszerzett titkos bizonyítékok közigazgatási eljárásban történő felhasználását.)

Pusztán ennek az ellenkezőjét azonban senki nem állította. Nem is zárható ki, hogy a jogalkotó *a jövőben*, a költségvetés károsítását súlyosan sértő ügyek gyanúja esetén a versenyfelügyeleti eljáráshoz hasonló szabályozással titkos eszközök korlátozott alkalmazását adójogi ügyekben is lehetővé teszi majd. Az tehát akár törvényhozói elhatározás kérdése lehet, hogy a titkos információgyűjtés vagy adatszerzés eredményét a jövőben adóigazgatási eljárásban is *bizonyos szigorú, rögzített, megismerhető feltételekkel* fel lehessen használni. Erre az új Art. megalkotása – például ha nem mellőzik a büntetőeljáráshoz hasonló garanciarendszer törvénybe emelését – alkalmat is kínál.

Jelenleg azonban nem ez a helyzet. S a mostani – a titkos információk, adatok felhasználását *lehetővé nem tevő* – szabályozás nem a jogalkotói felelősség vagy felületesség, hanem tudatos döntés következménye. Eddig ugyanis a kérdésben a jogalkotó is az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 8. cikk 2. pontjában foglaltak *szoros értelmezéséből* indult ki. E szerint a magán- és családi élet, lakás és levelezés jogának gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság, vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás, vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök vagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges. Erre tekintettel fogalmazta meg Alkotmánybíróságunk is azt, hogy „olyan jellegű titkos eszközök alkalmazása, amelyek bírói engedélyhez kötöttek, adóelkerülő magatartások visszaszorítására szükségtelenek” [2/2007. (I. 24.) AB határozat].

Ad b) Ha mégis ma „emelnek át”, használnak fel ilyen bizonyítékokat, akkor az uniós jog sérelme már azon az alapon felvethető, hogy mindezt *egyértelmű törvényi felhatalmazás nélkül* teszik.

Az ítélet hangsúlyozza, hogy „a Charta 7. cikkére tekintettel [...] az olyan bizonyítékok adóhatóság általi *felhasználása*, amelyeket egy le nem zárt büntetőeljárás keretében, távközlési rendszerek útján való kommunikáció lehallgatása és elektronikus levelezések lefoglalása útján szereztek be, önmagában az e cikkben biztosított jog gyakorlása korlátozásának minősül” [80]. A Charta 52. cikkének (1) bekezdése pedig kimondja, hogy „a Chartában elismert jogok és szabadságok gyakorlása *csak a törvény által*, valamint az említett jogok és szabadságok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával *korlátozható*” [69].

Az ítélet tehát a titkos adatok felhasználása tekintetében – a tartalmi kérdésektől akár el is tekintve – törvényi felhatalmazást kíván meg ahhoz, hogy mindez megfeleljen az uniós jognak. Ezt az ítélet még nyomatékosítja is: „az a követelmény, miszerint e jog gyakorlása csak törvény által korlátozható, arra utal, hogy az előző pontban hivatkozott bizonyítékok *adóhatóság általi felhasználását lehetővé tevő jogalapnak kellően egyértelműnek és pontosnak kell lennie*, és hogy azzal, hogy a Charta 7. cikke által biztosított jog gyakorlása korlátozásának terjedelmét maga határozza meg, bizonyos fokú védelmet nyújt ezen hatóság esetleges önkényével szemben” [81].

A bíróság az egyértelmű törvényi szabályozás követelményének kapcsán szükségesnek tartotta, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei közül többet is megemlítsen. Itt elegendő egyre utalni: a *Malone v. Egyesült Királyság* elleni ügy lényege az volt, hogy egy bűnügyben felhasználták egy olyan titkosan rögzített telefonbeszélgetés adatait is, amelynek beszerzése egy belügyminiszteri utasításon alapult. A kérelmező az Egyezmény 8. cikkének megsértését állította. A kormány egyebek mellett arra hivatkozott, hogy „Nagy Britanniában a bűncselekmények számának növekedése és különösen a szervezett bűnözés térhódítása, a bűnözők bővülő tapasztalatai, könnyű és gyors mozgási lehetősége a telefonok lehallgatása révén történő adatgyűjtést a nyomozás és a súlyos bűncselekmények megelőzése elengedhetetlen eszközévé teszi”. A bíróság – ezt nem vitatva – ismét utalt azokra a kritériumokra, amelyek hasonló ügyekben a vizsgálat alapját képezik: a beavatkozást belső törvényekben kell meghatározni, annak önmagában véve is meg kell felelnie a jogállamiság elvének, s a szabályozásnak „kellően megismerhetőnek” és az abban rögzített tevékenységnek „ésszerűen előreláthatónak” kell lennie. *A bíróság megállapította, hogy az angol jog egyértelmű és kifejezett felhatalmazást adó törvény hiányában nem tekinthető olyannak, amely „összhangban lenne a törvénnyel”.* Éppen ezért sérült a hatékony belső jogorvoslathoz való jog is. Az ügy – és az ET Miniszteri Bizottságának tájékoztatást kérő határozata – nyomán új, a kérdést egyértelműen és kifejezetten szabályozó törvényt fogadtak el az Egyesült Királyságban a távközlések lehallgatásáról, amely „összhangba hozza az Egyesült Királyságnak a közlésekből adatgyűjtésekre vonatkozó jogát az Emberi Jogok Európai Egyezményének az Európai Bíróság ítélete szerinti értelmezésével” [ECHR 8691/79, (1984)].

Hangsúlyozni kell tehát, hogy a bíróság érveléséből is kitűnően nem pusztán formális kérdésről van szó. A „törvényi szabályozás” garanciális kereteket teremt a bizonyítás törvényességéhez, a korlátozás előreláthatóságához, megismerhetőségéhez és a megfelelő jogorvoslathoz. A büntetőeljárás törvény nem

véletlenül szabályozza igen alaposan és körültekintően – pontos feltételrendszert alkotva – a titkos információgyűjtés és a titkos adatszerzés eredményének „nyílttá tételét”, az eljárásban bizonyítékként történő felhasználhatóságát.

Ilyen törvényi felhatalmazás viszont az adóigazgatási eljárás keretében korábban sem volt, és ma sincs. Az Art. 97. § (5) bekezdése szerint „*más hatóságnak*”, tehát nem magának az adóigazgatási szervnek az eljárásából csak ott „nyilvántartott” vagy „nyilvánosan elérhető” elektronikus adat, információ emelhető át. Természetesen még kevésbé ad az Art. lehetőséget olyan titkos információk és adatok felhasználására, amelyeknek mind a beszerzése, mind a felhasználása (más eljárásban) szigorú, megkerülhetetlen feltételrendszerhez kötött. Elegendő arra utalni, hogy a büntetőeljárás törvény kifejezett rendelkezéssel lehetővé teszi ugyan más hatóság által beszerzett bármely okirat felhasználását is [Be. 76. § (2) bekezdés], ám a *titkosan* beszerzett információkról, adatokról készült okiratok *felhasználhatóságát* ez alól az általános szabály alól kivéve külön szigorú garanciarendszerhez köti és (miként az Európai Unió normái megkívánják) kellően egyértelmű és pontos garanciarendszer keretében, önálló alcímekben, tizenegy bekezdésben, oldalakon keresztül szabályozza: 206–206/A §).

4. A felülvizsgálat bírói szabadsága és szempontjai

Látható tehát, hogy az első kérdésre adott igenlő válasz határozott és egyértelmű további feltételek függvénye. Ezek pedig a hatályos – de az ügyet érintő 2009–2012-es időszakban is – a hazai adóigazgatási jogban egyaránt hiányoztak.

1) A közigazgatási határozatot felülbíráló hazai bíróság döntése számára mindez akár önmagában elegendő indok lehetett volna.

Ám ha a büntetőeljárás, illetve az adózás rendjére vonatkozó szabályozás nyilvánvaló és okszerű eltéréssel, s az utóbbiban a törvényi felhatalmazás és szabályozás hiányával a hazai közigazgatási bíróság mégsem érte volna be, vagy ettől függetlenül további érveket keresett volna a kérdés megoldásához, akkor erre is lehetősége lett volna, hiszen az Európai Bíróság felhatalmazta a büntetőeljárásban beszerzett bizonyítékok törvényességének vizsgálatára is.

Az ítélet ugyanis ezt írja: „A bírósági felülvizsgálat hatékonysága megköveteli, hogy [...] az ellenőrzést lefolytató bíróság vizsgálhassa, hogy azokat a bizonyítékokat, amelyeken e határozat alapul, nem az uniós jog és különösen

a Charta által biztosított jogok megszerzésével szerezték-e be, vagy használták fel” [87].

E követelmény akkor teljesül, ha „az utólagos adóellenőrzést lefolytató adóhatóság által hozott határozattal szemben benyújtott keresetet elbíráló bíróság jogosult annak ellenőrzésére, hogy valamely párhuzamosan folyó, le nem zárt büntetőeljárásból származó bizonyítékokat, amelyeken e határozat alapul, e büntetőeljárásban az uniós jog által biztosított jogokkal összhangban szerezték-e be, vagy valamely büntetőbíróság által kontradiktórius eljárás keretében már lefolytatott vizsgálat alapján legalább meggyőződhet arról, hogy az említett bizonyítékokat e joggal összhangban szerezték be” [88]. Mindez konkrétabban azt jelenti, hogy az „utólagos héa-megállapításra irányuló határozat jogszerűségét vizsgáló nemzeti bíróság feladata, hogy megvizsgálja egyrészt, hogy a távközlési rendszerek útján való kommunikáció lehallgatása és az elektronikus lefoglalása olyan nyomozati eszköz volt-e, amelyet törvény írt elő, és amely szükséges volt a büntetőeljárás keretében, *másrészt pedig az ilyen eszközökkel beszerzett bizonyítékoknak az említett hatóság általi felhasználását szintén törvény írta-e elő, és az szükséges volt-e*” [91].

Arra a kérdésre tehát, hogy a közigazgatási perben lehetősége van-e a bíróságnak a megtámadott határozat részbeni alapját képező bűnüldözési célú titkos információgyűjtés törvényességének vizsgálatára, a válasz igenlő. Ennek a vizsgálatnak mintegy előkérdése, megkerülhetetlen és – témánk szempontjából – legfontosabb eleme viszont *olyan törvény létezésének megállapítása, amely a leplezett eszközök adóhatóság általi felhasználását szabályozza.*

Magyarországon ez idő szerint ilyen törvény nincs.

2) A többlépcsős bírói kontroll lehetséges szempontrendszerének elemzése során további, az ügytől független, általánosabb tanulságokkal is szembesülhetünk. Ezek némelyikét érdemes legalább röviden megemlíteni.

Az adóigazgatási eljárásban bizonyítékként becsatolt telefonhívások és levelezés az ügyben a 2012. május 3-án tett feljelentést megelőző időszakra esik, azokra tehát a *titkos információgyűjtés* szabályai vonatkoznak.

A titkos információgyűjtés engedélyezését és végrehajtását a kérdéses időszakban (2009 és 2012 között) a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.), a Nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.), illetve a Vám- és Pénzügyőrségről szóló 2004. évi XIX. törvény (Vámtv.) szabályozta. [Ez utóbbi helyébe lépett a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény (NAV tv.) 2011 januárjában.] E törvények pontosan

meghatározták, hogy milyen bűncselekmények gyanúja esetén, milyen különleges eszközök, milyen időtartamban alkalmazhatók.

a) Mindhárom jogszabályban közös, hogy *a titkos információgyűjtést csak nyomozási bíró és esetenként legfeljebb 90 napra engedélyezheti, ezt a határidőt az engedélyező indokolt esetben további 90 nappal meghosszabbíthatja* [Rtv. 71. § (3) bek.; Nbtv. 58. § (4) bek.; Vámtv. 32. § (5) bek.; NAV tv. 64. § (5) bek.].

Ebben az ügyben a rendelkezésre álló adatokból annyi tudható, hogy a Bűnügyi Főigazgatóság bizonyos körben rendelkezett bírói engedéllyel, ám az, hogy ez az engedély pontosan milyen eszközökre, és milyen időszakra adott felhatalmazást, csak az eredeti engedélyező végzéseik beszerzése útján tisztázható.¹¹

A szelektíven rendelkezésre álló anyagok alapján is megállapítható, hogy a titkos információgyűjtés egyes hívószámok, illetve levelezés kapcsán igen hosszú ideig, esetenként *több mint két évig* folyt. Láttuk azonban, hogy titkos információgyűjtés folytatására a hatóságnak legfeljebb 180 nap (kb. fél év) áll rendelkezésre. Ennek jelentőségét a bírói gyakorlat is többször hangsúlyozta. Elegendő ezzel kapcsolatban az egyik másodfokú döntés meggyszózó érvelését idézni:

„A másodfokú bíróság álláspontja szerint a törvényben meghatározott határidő objektív, az nem tágítható, annak meghosszabbítására ugyanabban az ügyben nincs törvényes lehetőség. Erre akkor sincs lehetőség, ha a 180 nap elteltével a nyomozó hatóság ugyanazon érintett személy vonatkozásában más különleges eszköz alkalmazását, vagy más hívószámú telefon lehallgatásának engedélyezését indítványozza. De nem alapozza meg a határidő meghosszabbítását az a körülmény sem, ha más személlyel szemben, vagy más bűncselekmény miatt látja indokoltnak a nyomozó hatóság a titkos információgyűjtés folytatását. A Be. 206/A. § (2) és (3) bekezdése értelmében ugyanis a titkos információgyűjtés eredménye felhasználható az engedélyben meg nem jelölt bűncselekmény bizonyítására is, illetve minden elkövetővel szemben, ha ezek vonatkozásában is fennállnak a törvényi feltételek. Minden egyéb esetben új eljárást kell kezdeményezni. A törvényben meghatározott határidő

¹¹ Mindezt nem pótolja a PKKB felhasználhatóság kérdésében 2012. július 13-án 9.Bny.42999/2012/12. számon hozott, majd három hónappal később 9.Bny.44386/2012/12. számon kiegészített végzése. Törvénytőten beszerzett bizonyítékok felhasználását ugyanis e határozatok nem legalizálják.

a hatóságnak arra biztosít lehetőséget, hogy ezen időszak alatt – bármely különleges eszköz alkalmazásával – a nyomozás elrendeléséhez elegendő bizonyítékot gyűjtsön. Amennyiben ez a biztosított határidőben nem sikerül, a titkos információgyűjtést be kell fejezni. A bűnüldözés kockázata ugyanis az államot terheli, és a jogállamban a bűnüldözés is csak szigorú, az anyagi és az eljárásjogi szabályok által meghatározott rendben folyhat – mutatott rá az Alkotmánybíróság több határozatában. Ezzel ellentétes és az alapjogokat szükségtelen mértékben korlátozó lenne, ha a törvényben meghatározott 180 nap időtartam letelte után még ugyanazon személy ellen, ugyanazon cselekmény miatt továbbra is titkos információgyűjtés folyna. Ezzel ellentétes értelmezés ahhoz vezetne, hogy ugyanazon személy ellen éveken keresztül lehetne titkos információgyűjtést folytatni, csupán az eszköz változtatására, vagy a lehallgatni szándékozott telefonok hívószámainak változtatására hivatkozással. A titkos információgyűjtésre vonatkozó szabályok ilyen kiterjesztő értelmezése a szabályozás kijátszását jelentené. Ez pedig ellentétes a törvénynek az alapjogokat tiszteletben tartó, garanciális jellegével. Ezért a 90+90 napos határidő objektív, az semmilyen módon nem hosszabbítható meg.”¹²

Ez azt jelenti, hogy ha ezen a határidőn (bármelyik hívószám, vagy levélcím tekintetében) túlterjeszkedtek, az információ bizonyítékként nem használható fel.

b) A Be. rendelkezései szerint a titkos *információszerzés* során gyűjtött adatok felhasználhatóságára a nyomozás során beszerzett titkos *adatok* felhasználhatóságánál szigorúbb feltételek vonatkoznak. *A bűnüldözési célból folytatott bírói engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eredménye a büntetőeljárásban bizonyítékként akkor használható fel, ha*

- a titkos adatszerzés engedélyezésének e törvényben meghatározott feltételei a bizonyítani kívánt bűncselekmény tekintetében fennállnak,
- a titkos információgyűjtés engedélyezését kérő szerv a büntetőeljárásban felhasználni kívánt információ megszerzését követően a nyomozást – a büntetőeljárás megindításának valamennyi, e törvényben meghatározott

¹² Pécsi Ítéltábla mint másodfokú bíróság, Bf.I.159/2009/48. szám.

feltétele megállapításakor – nyomban elrendelte, vagy a feljelentési kötelezettségének nyomban eleget tett [Be. 206/A. § (1) bek.].

A két feltétel konjunktív, bármelyik hiánya a felhasználhatatlanságot okozza. Az első kapcsán a viszonylag széles körű törvényi felhatalmazás folytán az ügyben nem emelhető kifogás, ám az a rendelkezésre álló adatokból is világos, hogy az ügyben feljelentés megtételére csak 2012 tavaszán, *hónapokkal, esetenként évekkel a titkos információgyűjtés során 2011-ben, esetenként 2010-ben történt adatbeszerzések után került sor.*

Ezúttal is szükségesnek vélem idézni az egyik e kérdéssel foglalkozó ítélet több más ügyben is követett érvrendszerét:

„A bíróság megítélése szerint a titkos információgyűjtés keretei között megszerzett információk tekintetében nem állnak fenn a felhasználhatóságnak sem a beszerzésükkor hatályos, sem a jelenlegi eljárási törvény szerinti feltételei. Az ügyben a nyomozás elrendelésére 2009. július 27-én került sor. [...] Jelen ügyben a nyomozó hatóság, illetve az ügyészség által relevánsnak tartott telefonbeszélgetések nagy része 2008-ban, kisebb részük 2009. év első két hónapjában történt. [...] Az információgyűjtést végző szerv által 2009. július 22. napján készített kivonatos jelentésben foglalt tartalmak már a jelentés elkészítését és a nyomozás elrendelését hónapokkal megelőzően az információgyűjtést végző szerv rendelkezésére álltak. Ilyen mértékű időmúlás még az adatok nagy (bár az ilyen ügyekben szokásoshoz képest nem kirívó) számára tekintettel sem fogadható el a haladéktalanság kritériumának vizsgálatakor. Ezért a bíróság úgy ítélte meg, hogy a titkos információgyűjtés felhasználhatóságának a Be. 206/A. § (1) bek. b) pontjában foglalt feltételei hiányoznak, és az információgyűjtés eredményeként keletkezett jelentéseket a bizonyítékok közül kirekesztette.”¹³

Mivel az ügyben nyilvánvalóan sérült a „nyombaniság” – a kérdéses időszakban az ezzel azonos feltételként előírt „haladéktalanság” – követelménye, a bizonyítékok felhasználása a büntetőeljárásban sem lehet törvényes.

¹³ Fővárosi Törvényszék, I. B. 1547/2013/75. szám.

c) Végül, szükségesnek tartom az Európai Bíróság ítéletéből a következőket idézni: „ami a nyomozati cselekmények szükségességének vizsgálatát illeti, meg kell jegyezni, hogy az adóhatóság a tárgyaláson jelezte, hogy az elektronikus levelek lefoglalására bírói engedély nélkül került sor” [77].

Ha ez valóban így történt – s a fentiek alapján nincs ok annak kétségbe vonására, hogy nem pusztán a lefoglalás, hanem a levelezés tartalmának megismerése is bírói engedély nélkül történt –, akkor a Be. 206/A § (1) bekezdésének a) pontja sérelme folytán – miután megsértették a Be. 200. § (1) bekezdés b) pontjára vonatkozó bírói engedélyezés követelményét – az elektronikus levelezés tartalma ezért sem használható fel bizonyítékként.

5. Összegzés

Az Európai Bíróság – az előzetes döntéshozatal körében biztosított hatásköre korlátainak megfelelően – azt a kérdést vizsgálta, hogy milyen feltételekkel egyeztethető össze az uniós joggal az, ha egy adóigazgatási eljárásban a bizonyítás körében büntetőeljárásban beszerzett titkos információkat használnak fel.

Megállapította, hogy az ilyen eljárás maga nem sérti az uniós jogot, ha azt az adott ország belső jogában az uniós joggal összhangban kialakított „egyértelmű és pontos” törvényi szabályozás keretében írják elő.

Annak eldöntését, hogy e feltételek megállapíthatók-e, a tagállam közigazgatási határozatot felülvizsgáló bíróságára bízta, egyben felhatalmazást és szempontokat adva a feltételek vizsgálatához.

A közigazgatási határozat meghozatala szempontjából releváns törvény, az Art. nem tartalmaz nem csupán „egyértelmű és pontos” felhatalmazást, hanem semmilyen szabályozást sem bűnüldözési célú titkos információk beszerzésére és felhasználására, így a törvényből szükségképpen hiányoznak azok a garanciális előírások is, amelyek az ilyen információk felhasználásának uniós feltételrendszerét figyelembe vehetnék.

Ez önmagában elegendő a kérdéses bizonyítási anyag kirekesztéséhez.

Ettől függetlenül, de ehhez kapcsolódóan, súlyos aggályok fogalmazhatók meg a büntetőeljárásban végzett titkos információgyűjtés törvényességét, és az uniós jognak történő megfeleltethetőségét illetően is. A titkos információgyűjtést – a szelektíven rendelkezésre álló (de a bírósági eljárásban szükség esetén teljessé tehető) iratok alapján megállapíthatóan is – legalább részben bírói engedély nélkül, illetve az engedély kereteit túllépve végezték, és megsértették az információk felhasználhatóságának büntetőeljárási feltételét is.

Mind a titkos bizonyítékok beszerzése, mind felhasználása megsértette tehát azokat az alapvető jogokra vonatkozó garanciális követelményeket, amelyek az uniós jog előírásaiból fakadnak.

S ahogyan azt az Európai Bíróság az ítéletében hangsúlyozza, „ha az uniós jog által biztosított valamely jogot megsértik, a büntetőeljárás keretében beszerzett és az adóigazgatási eljárásban felhasznált bizonyítékokat ki kell zárni, az e bizonyítékokon alapuló megtámadott határozatot pedig, amennyiben az ebből következően megalapozatlanná válik, hatályon kívül kell helyezni” [89].

Ez 2016 júniusában annak rendje-módja szerint meg is történt.

Korai lenne az e sorok írásakor még egyeztetés alatt álló új büntetőeljárási törvény tervezetének rendelkezéseit az előzőekben írtakkal összevetni. Annyi mindenesetre leszögezhető, hogy a bűnüldözési célú titkos információgyűjtés büntetőeljárásba kerülése, ezáltal az efölött gyakorolt ügyészi felügyelet megteremtése, továbbá a más – tehát nem bűnüldözési célú – titkos információgyűjtés eredményének felhasználhatóságára vonatkozó szabályok kiegészítése és egyértelműbbé tétele javulást ígér a jelenlegi sokszor ellentmondásos helyzethez képest.

Jó lenne, ha a jövőben nem adhatna sűrűn szemrehányásra okot sem egyik oldalról a garanciák akár jó szándékú bűnüldözési érdekek túlhajszolása miatti háttérbe szorulása, sem pedig másik részről fontos bizonyítékoknak a biztosítékrendszer merev és bürokratikus alkalmazása miatti elvesztése. Ez azonban már nem elsősorban a törvény betűin múlik.

AZ ÜGYÉSZSÉG SZERTEÁGAZÓ MODELLJEI

VARGA Zs. András

A bíróságok nagyjából egységes képet mutató szervezeti megoldásaival szemben az egyes országok ügyészségei jóval színesebb képet mutatnak. Talán egyetlen közös eleme ezeknek az ügyészség büntetőeljárásban betöltött szerepe.

1. Ügyészség vagy vádhatóság?

A nyugat-európai gondolkodás az ügyészséget illetően nagyrészt arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan (és mikor) kell vádat emelni. Még az Európa Tanács is úgy vélte az ügyészi intézményekre vonatkozó 2000. évi ajánlásában, hogy az ügyészségek a büntető igazságszolgáltatás meghatározó szereplői,¹ még ha a kiegészítő jegyzőkönyv (*Explanatory Memorandum*) említést tesz is arról, hogy „az ügyészek bizonyos országokban más fontos feladatot is elláthatnak például kereskedelmi jogi, magánjogi területen”.² Az ajánlás ügyészi vitájában ez az álláspont világosan kifejezésre jutott.³ Kétségtelen tehát, hogy a közbírói hatóságok büntetőeljárási feladatai – és nem közjogi státusuk, illetve büntetőjogon kívüli tevékenységük – állnak az érdeklődés középpontjában,⁴

¹ Lásd *Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to the Member States on the role of public prosecution in the criminal justice system* (Strasbourg: CoE, 2000), preambulum és 5. d. cikk.

² Lásd *Recommendation Rec(2000)19, Explanatory Memorandum, Commentaries on Individual Recommendations, Functions of Public Prosecutors*, 1. cikk.

³ Lásd a francia Semmitőszék elnökének összefoglalóját, Pierre LYON-CAEN: *Conclusions*. In: *What Public Prosecution in Europe in the 21st Century*. Strasbourg, CoE Publishing, 2000. 161–165.

⁴ Lásd Peter J. P. TAK (ed.): *Tasks and Powers of the Prosecution Services in the EU Member States*. Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2004. 7–14.; Yvonne MORENO – Paul HUGHES: *Effective Prosecution: Working in Partnership with the CPS*. New York, Oxford University Press, 2008.; és Julia FIONDA: *Public Prosecutors and Discretion: A Comparative Study*. New York, Oxford University Press, 1995.

az elmúlt években mégis tanúi lehettünk az ügyészségek egyre szélesebb körű nemzetközi aktivitásának, illetve be kellett látnunk, hogy a közjogi feladataik – legalábbis sok országban – nem jelentéktelenek. Mindkét jelenséget észlelte az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának egyik tanácsadó testülete, nevezetesen az Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsa (Consultative Council of European Prosecutors, CCPE)⁵, amikor részletes véleményt⁶ alakított ki az ügyészségek büntetőjogon kívüli feladatairól.⁷ A véleményben a Konzultatív Tanács megállapította, hogy

„Nagyon változatos megoldások észlelhetők Európában az ügyészségi hatáskörök tekintetében, ide értve a büntetőjogon kívüli feladatokat is, amelyek az eltérő jogi és történeti hagyományokon alapulnak.”⁸

Továbbá:

„Az Európa Tanács tagállamainak többségében az ügyészségek rendelkeznek legalább néhány nem-büntetőjogi feladattal. [21] A hatáskörök változóak és kiterjedhetnek többek között magánjogi, családjogi, munkajogi, közigazgatási jogi, választójogi területekre, miként a környezetvédelem, a szociális biztonság és a sérülékeny társadalmi csoportok, úgymint kiskorúak, értelmi fogyatékosok és szegénységben élők jogainak védelmére is.”⁹

⁵ A Konzultatív Tanácsot a Miniszteri Bizottság hozta létre 935. tanácskozásán 2005. július 13-án. Lásd *Specific terms of reference of the Consultative Council of European Prosecutors*, CM/Del/Dec(2005)935/10.2/appendix13E /18 July 2005, CoE, Strasbourg.

⁶ A „vélemény” a Konzultatív Tanács hivatalos állásfoglalása, I. *Specific terms...*, és *Terms of Reference of the CCPE for 2007-2008*, adopted on the 981st meeting of CoM, CCPE (2006) 04 rev final, CoE, Strasbourg, 2006.

⁷ Lásd *Opinion N° (2008) 3 of the Consultative Council of European Prosecutors on “Role of Public Prosecutors outside the Criminal Law Field”*, adopted by the CCPE at its 3rd plenary meeting, CCPE(2008)3, CoE, Strasbourg, 2008.

⁸ Lásd *Opinion N° (2008) 3*, I.4. pont.

⁹ Lásd *Opinion N° (2008) 3*, II.16. pont. A '[21]' szám az idézetben szereplő lábjegyzet, amely felsorolja az érintett tagállamokat.

2. Az ügyészség történetének vázlata

Az ügyészi intézmény európai gyökerei a hűbéri állam királyi magánvagyonának védelméig nyúlnak vissza, ami fokozatosan kiegészült a közérdek érvényre juttatásának feladataival. A sértett mellett a vád feladatainak ellátása csak egyike a törvények érvényesülését biztosító hatásköröknek. A XIX. századtól a kontinens délnyugati részén a napóleoni modell terjedt el. Ebben a vádhatósági szerepkör volt a meghatározó, ezt egészítették ki más, a közérdek biztosítását szolgáló feladatok. Az igazságügy-miniszternek alárendelt, centrális felépítésű ügyészi szervezet a bíróságok szervezetéhez igazodott – a bíróság és az ügyészség együtt alkotta a magisztrátust –, de az ügyészek a bíraktól elkülönült szervezetként működtek.¹⁰ A skandináv államokban – Dánia kivételével – az ügyészség a napóleoni modellbelieknél nagyobb függetlenséget élvezett, a kormánynak és nem valamely miniszternek tartozott felelősséggel, feladatai a büntető igazságszolgáltatásban való részvételre összpontosultak.¹¹ Az Egyesült Királyságban a kontinentális ügyészséghez hasonló intézmény nem volt, a Királyi Ügyészi Szolgálat csak a XX. század második felében jött létre a nyomozás felügyeletére korlátozódó hatáskörrel.¹² A napóleoni és a skandináv modell keveredéséből alakult ki a széles hatáskörű orosz cári ügyészség, erre épült a hatalom egységének alapelve alapján a szovjet ügyészség, amely a társadalom egészének felügyeletével volt hivatott a törvények érvényesülését biztosítani. Az általános felügyeletre épülő modell vált általánossá a második világháborút követően Közép- és Kelet-Európa ún. népi demokratikus államaiban.¹³ Az ezredforduló európai ügyészségeinek egy része továbbra is a napóleoni modellt követi, mások az igazságszolgáltatás függetlenségének elvéből kiindulva független vagy kvázi független állami intézmények (így Finnországban, Magyarországon, Portugáliában, Szlovákiában).¹⁴

A magyar ügyészség történeti gyökerei egyfelől a XV. századi a királyi jogügy-igazgatói tisztség (amelyhez a Szent Korona ügyvédjének feladatai is társultak), másfelől a vármegye jogi tanácsnokának feladatait ellátó tiszti főügyész

¹⁰ Lásd NYÍRI Sándor: *Az ügyészségről*. Budapest, BM Kiadó, 2004. 9–10.

¹¹ Lásd *Directory of Prosecution Services*. The Hague, International Association of Prosecutors, 1999. 110., 172., 219.

¹² Lásd *Directory*... 88–89. o.

¹³ Lásd NÁNÁSI László: Magyarország ügyészségnek vázlatos története a kezdetektől 1953-ig. *Ügyészek Lapja*, 2001/1. 223–234., NÁNÁSI László: *A magyar királyi ügyészség története*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011.; NYÍRI i. m. 23.

¹⁴ Lásd *Promoting prosecutorial accountability, independence and effectiveness. Comparative Research*. Sofia, Open Society Institute, 2008.

hivatal. Az 1871. évi XXXIII. törvénycikk hozta létre a királyi ügyészséget, amely egységes szervezatként a napóleoni modellre épült.¹⁵ A bűnvádi feladatokat ellátó egységes királyi ügyészi szervezetet a törvény állami hatóságként az igazságügy-miniszternek rendelte alá. Szervezeti alapját egyrészt a királyi főügyészek által vezetett kerületek, másrészt a királyi főügyészekkel szervezeti kapcsolatba nem kerülő, szintén az igazságügy-miniszternek alárendelt, a Királyi Kúria mellett működő koronaügyész alkották.¹⁶ (Lényegében hasonló szervezeti felépítésű és hatáskörű ügyészség működik Ausztriában ma is.)

A második világháború utáni időszak hasonló változásokat hozott a régióban, mint Magyarországon, ezért a hazai ügyészség története jól reprezentálja Közép-Európa más országait is. Az első jelentős változást a háborús és népellenes bűncselekmények elleni eljárásra hivatott népügyészségek felállítása jelentette. Jó példa erre a magyar ügyészség. Az ügyészség hatáskörével foglalkozó szerzők rendszerint megemlítik, hogy a büntetőjogon kívüli hatáskörök a bolsevik mintakövetés eredményeként váltak meghatározóvá Magyarországon.¹⁷ A szovjet mintára készült népköztársasági alkotmány (1949. évi XX. törvény) lényegesen megváltoztatta az ügyészség helyzetét, a legfőbb ügyész Országgyűlés általi választását és Országgyűléssel szembeni felelősségét rendelte el, ezáltal megszűnt a szervezeti kapcsolat az ügyészség és az igazságügy-miniszter, vagyis a kormány között.

A vádhatósági funkció mellett megjelent az (általános) törvényességi felügyelet az állami és társadalmi szervezetek sőt, állampolgárok felett. Ettől kezdődően megszűnt az ügyészség elsődleges vádhatósági szerepe, az csak egyik volt a többi hatásköre között. A működés központi mozgatórugójává a különféle területekre vonatkozó felügyelet vált. Erre utalt a Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953. évi 13. törvényerejű rendelet, amely az akkor hatályos alkotmányszöveg megismétlésével indít:¹⁸ „1. § *A Magyar Népköztársaság Alkotmányának 42. §-a értelmében a törvényesség megtartása felett a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze őrködik.*” A rendelet tehát

¹⁵ Lásd SZENDREI Géza: *A magyar ügyészség évszázadai*. Budapest, Rejtjel, 2005. 53.

¹⁶ Lásd SZENDREI (2005) i. m. 87–91.; MEZEY Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 2003. 356–358.; NÁNÁSI (2001) i. m. 23–34.; NYÍRI i. m. 16–17.

¹⁷ Lásd HAJAS Barnabás: Az Ügyészség. In: KILÉNYI Géza – HAJAS Barnabás: *Fejezetek az alkotmányjog köréből*. Budapest, Szent István Társulat, 2008. 226.; NYÍRI i. m. 22–23.; TILK Péter: Az államigazgatás feletti ügyészi felügyelet a Magyar Köztársaságban. *Magyar Közigazgatás*, 2001/6. 363–372., 363–364.; JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009., második kiadás, 1857.

¹⁸ Népköztársasági alkotmányszöveg: „42. § (1) *A törvényesség megtartása felett a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze őrködik.*”

az ügyészség tevékenységének absztrakt céljaként a törvényesség feletti őrködést jelöli meg. Ennek megfelelően határozza meg a 6. § (1) bekezdésében az ügyészség által végzett „*törvények megtartása feletti felügyelet*” konkrét céljait (egységes törvényesség megszilárdítása, az állami, társadalmi rend, társadalmi tulajdon védelme, az ezt sértő vagy veszélyeztető cselekmények üldözése, állampolgárok jogainak védelme), majd a felügyeleti hatásköröket. Ezek a nyomozás törvényessége feletti felügyelet, a (jogállami körülmények között elképzelhetetlen) bíróságok tevékenységének törvényessége feletti felügyelet, a letartóztatóintézetekben való fogvatartás törvényessége feletti felügyelet, végül az általános felügyelet voltak. Az utóbbi kiterjed a minisztériumoktól a polgárokig lényegében mindenre.

Lényegében ezek között a keretek között működött az ügyészség a rendszerváltoztató alkotmánymódosítás kihirdetéséig, 1989. október 23. napjáig.¹⁹ A visszatérést a Nyugat-Európában általános szerephez majd csak az Alaptörvény hozta meg.

3. Az ügyészséget érintő újabb keletű viták

Magyarországon a rendszerváltozást megelőző időben kezdődött és – az Alkotmány szövegének változatlansága ellenére – nyugvóponton azóta sem jutott viták két kérdést érintettek,²⁰ amelyekről kiderült, hogy egyre inkább az európai jogharmonizációt foglalkoztató alapkérdések.²¹ Az első, időről időre kiújuló vita az ügyészség alkotmányos helyzetével, más alkotmányos alapintézményekhez való viszonyával kapcsolatos. Itthon az 1989. évi alkotmányrevízió megőrizte a legfőbb ügyész Országgyűléssel szembeni felelősségét, ezáltal függetlenségét a végrehajtó hatalomtól, azaz a Kormánytól. Már 1989-ben felvetődött, azóta pedig többször az Országgyűlés napirendjére is került az ügyészség igazságügy-miniszteri felügyelet alá helyezése, egyszersmind szűkebb vagy

¹⁹ Lásd MEZEY i. m. 400.; ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Intézet, 2001. 169–196.

²⁰ Lásd HOLLÓ András: Az ügyészség. In: BALOGH Zsolt – HOLLÓ András – KUKORELLI István – SÁRI János: *Az Alkotmány magyarázata*. Budapest, Complex, 2003. 514–515.; HAJAS i. m. 225–228.

²¹ Lásd a Velencei Bizottság későbbiekben elemzett dokumentumait.

tágabb körű utasíthatósága.²² A másik vita az ügyészség nem büntetőjogi – azaz magán- és közigazgatási jogi – feladatainak szükségessége körül zajlott.

Az Alaptörvénnyel bekövetkezett változások, amelyek figyelemmel voltak a Velencei Bizottság megállapításaira, visszavezették Magyarország ügyészségét a Nyugat-Európában szokásos keretek közé. A Velencei Bizottság ugyanis az ügyészségre vonatkozóan is jelentést készített.²³ A jelentés megjegyzi, hogy „[...] széleskörű az igény a függetlenebb ügyészségi intézmények iránt...”, még ha rendszerintinek is tekinthető, hogy „az alávetettség a végrehajtó hatalomnak inkább elvi kérdés, mintsem valóságos helyzet, tekintve hogy a végrehajtó hatalom a gyakorlatban óvakodik a közvetlen ügyekbe avatkozástól”.²⁴ A Bizottság azt javasolja, hogy az ügyészség vezetőjének kiválasztásában jusson szerephez a szakmai, politikamentes tapasztalat, továbbá „a minősített többség megkövetelése a választásnál olyan eszköz, amely alkalmasnak látszik a közmegegyezés biztosítására az ilyen személyi döntéseknél”, a legfőbb ügyészt célszerű „végleges vagy legalábbis viszonylag hosszú időtartamra megválasztani az újrávalásztás lehetőségének kizárása mellett”, sőt az is kívánatos, hogy a megbízási időtartam ne essen egybe a parlamenti mandátummal, ki kell zárni a felelősségérvényesítés lehetőségét egyedi ügyekkel kapcsolatban; kétségtelen, hogy a független ügyészség különleges ellenőrzési eszközök alkalmazását igényli, és a nyilvános beszámoló ennek egyik alkalmas eszköze lehet.²⁵ Az ügyészség függetlenségének egyik nem általános eleme az ügyészek párttagságának és a politikai tevékenységének tilalma. Ez ugyanis, amely a régióban eredetileg válsásként jelent meg a bolsevik pártirányításra, és a korszakos különbséget volt

²² Lásd TÓTH Mihály: Érvek az ügyészség Kormány alá rendelése mellett. *Ügyészek Lapja*, 1999/6. 5–14.; LÓRINCZY György: Miért indokolt a magyar ügyészség Parlament alá rendeltsége? *Ügyészek Lapja*, 1999/6. 15–27.; SZENDREI Géza: Víták az ügyészségről. *Ügyészek Lapja*, 1999/6. 29–45.

²³ Lásd *Report on European Standards as regards the Independence of the Judicial System: Part II – The Prosecution Service*, Adopted by the Venice Commission at its 85th plenary session (Venice: CoE, 17-18 December 2010)

²⁴ „[...] there is a widespread tendency to allow for a more independent prosecutor’s office...”; „[...] subordination to the executive authority is more a question of principle than reality in the sense that the executive is in fact particularly careful not to intervene in individual cases...” Lásd *Report on European Standards...* para 26.

²⁵ „[...] use of a qualified majority for the election of a Prosecutor General could be seen as a mechanism to achieve consensus on such appointments...”; „should be appointed permanently or for a relatively long period without the possibility of renewal at the end of that period”; „The period of office should not coincide with Parliament’s term in office”; „accountability to Parliament in individual cases of prosecution or non-prosecution should be ruled out”; „specific instruments of accountability seem necessary especially in cases where the prosecutor’s office is independent”; „public reports [...] could be one such instrument”. Lásd *Report on European Standards...* para 26, 34–36, 42, 44.

hivatott kifejezni, több mint húsz év elmúltával anakronisztikus, és az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata szerint is vitatható.²⁶

A hosszadalmas viták ellenére²⁷ könnyen belátható, hogy az ügyészség alkotmányos jogállása nem tekinthető alapvető jelentőségű kérdésnek. Európában az ügyészség elsődleges feladata minden kétségen kívül a büntetőeljáráshoz kapcsolódik.²⁸ Ahol pedig a büntetőeljárás (az officialitás mellett, amit csak kivételesen tör át a magánvád, illetve a pótmagánvád intézménye²⁹) a *legalitás* elvén nyugszik, a jogállás jelentősége tovább csökken. Ha bűncselekményeket válogatás nélkül üldözni kell, az ügyész sem politikai, sem eredményességi, sem más szempont alapján nem „válogathat” az üldözendő bűncselekmények között. A legalitás elvének következménye, hogy sem a független, sem a politikai végrehajtó hatalom irányítása esetén eleve nem adható negatív utasítás az ügyésznek. Egy ilyen utasítást ugyanis az ügyész csak büntetőjogi jogkövetkezmény fenyegetésével teljesíthetne, de ugyanez vonatkozik az utasítás kibocsátójára is. A pozitív utasítás, vagyis a nyomozás vagy vádemelés kikényszerítése az eljárást enélkül befejezni kívánó ügyésztől (nem független ügyészség esetén) elvi akadályba nem ütközne, ilyet mégsem érdemes adni. A nyomozás/gyanúsítás/vádemelés ugyanis csak az eljárás kezdeti, illetve közbelső cselekménye. A befejezés – jogállamban – már nem az ügyészen, hanem a bíróságon múlik. Következésképpen a függetlenség vagy a végrehajtó hatalom általi irányítás kérdésében folytatott vita végső soron haszontalan: a pozitív utasítás bizonyítékok nélkül nem hozhatja az elvárt eredményt, a negatív utasítás egyenesen bűncselekmény elkövetéséhez vezethet.³⁰

A meghatározó változást a régió mindegyik országában, Magyarországon az Alaptörvénnyel a felügyelet-központúság elvetése hozta.³¹

²⁶ Case R. v. Hungary no. 25390/94, case Z. v. Latvia no. 58278/00.

²⁷ A viták kiváló összefoglalását és elemzését mutatja HACK Péter: Az ügyészség. In: JAKAB András – GAJDUSCHEK György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK JTI, 2016.

²⁸ „Crucial role in in administration of criminal justice”, 1. *Recommendation Rec(2000)19*, Preambulum és 5. cikkely. Lásd még TAK i. m.

²⁹ Lásd a 42/2005. AB határozatot a pótmagánvád alkotmányosságáról.

³⁰ Lásd Mihály Tóth: *Einführung in das ungarische Strafrecht*. Passau, Schenk Verlag, 2009.

³¹ A büntetés-végrehajtással kapcsolatos feladatok tekintetében megmaradt a törvényességi felügyelet. Lásd LAJTÁR István: *A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere Magyarországon*. Budapest, HVG-Orac, 2010. 20., 81–88., 170.; és SZÜCS András: A büntetés-végrehajtási bíró szerepe a büntetés-végrehajtást övező jogállami biztosítékok között. *Belügyi Szemle*, 2008/1. 26–41.

4. Büntetőjogon kívüli ügyészi tevékenység Európában

Amint már említettük, az Európa Tanács ügyészséget érintő 2000. évi ajánlása nem tér ki az ügyészeknek a büntető igazságszolgáltatáson kívül betöltött szerepére. Több európai ország esetében azonban a büntetőjogon kívüli feladatok az ügyészség egyik meghatározó fontosságú tevékenységét jelentik. Az ajánlást követően az Európai Legfőbb Ügyészek Konferenciája (CPGE), majd az Európai Ügyészek Konzultatív Testülete (CCPE) hosszú konferenciasorozat eredményeként megfogalmazta egy újabb ajánlás szükségességét (és annak tartalmára is javaslatot tett).³² Ennek rövid összefoglalása az alábbi.

A büntetőjogon kívüli ügyészi feladatok két nagy csoportba sorolhatók. Az első csoportba a magánjogi feladatok tartoznak, ideértve a kereskedelmi jog és a munkajog terén jelentkező hatásköröket is. A másik csoportba a közigazgatási joggal összefüggésben ellátott különféle feladatok sorolhatók. Az utóbbiak lehetnek általános közjogi hatáskörök, így a jogrend alkotmányosságával biztosításában ellátott feladatok is, de ebbe a körbe tartoznak mindenekelőtt a közigazgatási hatóságok eljárásával összefüggő egyes feladatok, továbbá a jogorvoslati eszközök alkalmazása, valamint a közigazgatások működésének rendszerszerű felügyelete egyes országokban.

Az intézkedési jogalapok közül a leginkább egyértelmű az állam érdekeire hivatkozás. Ez akkor jelenik meg, ha a tagország ügyészsége kifejezett felhatalmazással bír az állam – elsősorban vagyoni természetű – igényeinek érvényesítésére (Örményország, Bulgária, Horvátország, Franciaország, Lettország, Litvánia, Monaco, Hollandia, Lengyelország, Portugália, Montenegró, Szlovákia). A másik jellemző, általános hivatkozási alap az ügyészek büntetőjogon kívüli hatáskörei esetében a közérdek védelmezése. Ez utóbbi többféle jelentéssel jelenik meg az ügyészek tevékenységére vonatkozó szabályokban. Egyes esetekben a közérdek védelmezése a törvényesség szinonimája. E szerint az ügyésznek akkor kell beavatkoznia valamilyen (magánjogi vagy) közigazgatási jogi eljárásba, ha abban az ország törvényeit jelentős mértékben megsértették, így például törvénytisztító közigazgatási döntés születik, semmis szerződést kötnek az egyébként magánfelek, vagy a bírósági döntés olyan súlyos törvénytisztítást tartalmaz, amely nem maradhat orvosolatlanul. Megint más esetekben a közérdek védelmezése közelebb áll az emberi jogok védelméhez, ez utóbbi jog-

³² Lásd CPGE (2005) 16, para 6.7., *Report on the Role of the public prosecution service outside the field of criminal justice* (Strasbourg: CoE, 2008), Conference of Prosecutors of Europe (CPE), http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccpe/conferences/2008/default_en.asp, CPE (2008) 3.

alappal magyarázzák az ügyészek beavatkozását bizonyos elkülönült társadalmi csoportok esetében (Belgium, Bulgária, Magyarország, Litvánia, Monaco, Lengyelország, Portugália, Szlovákia, Spanyolország, Macedónia, Ukrajna). Ez utóbbi esetkör bizonyos ügyészségek esetén nevesítve jelenik meg, azaz az ügyésznek akkor – és csak akkor – biztosítanak beavatkozási lehetőséget, ha valamilyen társadalmilag jól elhatárolható, hátrányos helyzetű csoport jogainak, elsősorban emberi jogainak megóvása érdekében erre feltétlenül szükség van (Litvánia, Monaco, Lettország, Spanyolország).³³

A tagállamok jóval több mint felében észlelhető valamilyen büntetőjogon kívüli ügyészi feladat, ugyanakkor a tagállamok közel felében az ügyészség vagy nem rendelkezik büntetőjogon kívüli feladatokkal, vagy pedig ezeket deklaráltnak nem tekintik lényegesnek, illetve a tevékenység elenyésző hányadát teszik ki. Ezért az igazi választóvonalat nem a büntetőjogiakon kívüli feladatok léte, illetve hiánya jelenti, hanem az a büntetőjogon kívüli feladatok kivételessége, illetve kiterjedtsége között húzódik. További különbségekből – hogy az ügyészek a büntetőjogon kívüli feladatokat elsősorban bíróság előtt látják-e el, vagy saját intézkedéseket hozhatnak (mint a magyar óvás, felszólalás, figyelmeztetés, jelzés) – arra a következtetésre lehetett jutni, hogy vannak olyan országok, amelyekben nincs az ügyészeknek büntetőjogon kívüli feladatuk, másokban kevés, vagy nagyon speciális ilyen feladat látható, ismét másokban léteznek magánjogi és közjogi jogalanyokat érintő, de csak bíróság előtti eljárásokban gyakorolható hatáskörök, végül néhány országban az ügyészeket közvetlen intézkedési jogosultsággal is felruházták.

Mindezt az egyes jogcsaládokra kivetítve belátható, hogy a common law és a skandináv országok esetén meghatározó az ügyészek büntetőjogon kívüli feladatainak teljes hiánya. Nem kizárólagos, de erős azonosságot mutatnak a francia (latin) és német jogcsaládok, amelyek ügyészeiknek több vagy kevesebb büntetőjogon kívüli hatáskört is biztosítanak, azonban ezek kizárólag bíróság előtti eljárásokra szűkíthetők. Egyáltalán nem jellemző azonban a jogcsalád szerinti meghatározottság a legerősebb ügyészi hatáskörökkel rendelkező országcsoportra: Örményország, Bulgária, Horvátország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Magyarország, Montenegró, az Orosz Föderáció, Szlovákia, Ukrajna.³⁴ Ezek esetében azonban felismerhető egy másik jellemző vonás, mégpedig az, hogy a XX. század második felében valamennyien a szovjet érdekszférába

³³ Hasonló következtetések olvashatók az igazságszolgáltatás hatékonyságának előmozdítására létrehozott európai bizottság (European Commission for the Efficiency of Justice, CEPEJ) átfogó kutatási eredményei között: *European Judicial Systems*. Strasbourg, Coe, 2008. 168–170.

³⁴ Lásd SZAMEL–BALÁZS ET AL. i. m. 779., 905., 929.

tartoztak. Csakhogy több ilyen tagállamot találunk a kiterjedt, de csak bíróság előtt alkalmazható magán- és közigazgatási jogi hatáskörökkel rendelkező országcsoportban is: Csehország, Lengyelország, Románia. Széles körű és saját jogú intézkedésekkel felruházott ügyészek működnek azonban Portugáliában és Spanyolországban, ahol a posztszovjet tulajdonság nyilvánvalóan hiányzik, azonban mindkettő hosszú ideig autoriter kormányzás (diktatúra) alatt állt a XX. században.

Mindez arra utal, a büntetőjogon kívüli ügyészi feladatok léte és intenzitása elsősorban az egyes államok történeti és kulturális tulajdonságai által meghatározott. Az egyes országcsoportok esetén meghatározó a jogcsaládhoz tartozás, azonban a feladatok intenzitása esetén ennél is jelentősebb hatás mutatható ki aszerint, hogy egy országnak van-e önkényuralmi tapasztalata.³⁵

Ha tehát azt látjuk, hogy a kiterjedt büntetőjogon kívüli eszközökkel felruházott ügyészség modellje fennmaradt a posztszovjet tranzíció után is, akkor ezt nem kell kuriózumként kezelni. Ez az ügyészségmodell ugyanis pont azokra az igényekre adott választ, még ha az sajátos is, amely Nyugat-Európa más országaiban is felmerült. Az pedig, hogy az ügyészség alkalmasnak bizonyult a közérdek védelmezésére a törvények által meghatározott körben, végső soron az ügyészséggel mint a büntető igazságszolgáltatás meghatározó szereplőjével szemben támasztott (közismert) követelményekből következik.

Az összehasonlító kutatások és konferenciák eredményeként fogadta el az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága a CM/Rec(2012) 11. számú ajánlást a büntetőjogon kívüli ügyészi feladatokról.³⁶ Az újabb ajánlás a büntetőjogi ügyészi feladatokat szabályozó Rec(2000) 19. számú ajánlással együtt értelmezendő; külön szabályozza az ügyészség büntetőjogon kívüli feladatait, az azok ellátása során követendő alapelveket, mégpedig külön a peres eljárásokban és a közigazgatás törvényességének ellenőrzése során alkalmazandókat, és a nemzetközi együttműködést.

A 2012-es ajánlás figyelembe vette, hogy minden európai ország elfogadta a jogállamiság elvét, és alávetette magát az EJEB joghatóságnak. Ez nem zárja ki, hogy ügyészek büntetőeljáráson kívüli feladatokat is ellássanak, de ezeket korlátozni kell a jogállamiság, a közérdek, az alapvető jogok és szabadságok vé-

³⁵ Az autoriter múlt és a részletes szabályozás összefüggése nem egyedi. A katonai rendszereket vizsgálva Georg Nolte and Heike Kriger hasonló következtetésre jutott. Lásd Georg NOLTE – Heike KRIEGER: *European Military Law Systems – Summary and Recommendations*. In: Georg NOLTE (ed.): *European Military Law Systems*. Berlin, De Gruyter Recht, 2003. 23–30.

³⁶ Recommendation CM/Rec(2012)11 on the role of public prosecutors outside the criminal justice system.

delmére. A büntetőeljáráson kívüli hatáskörök gyakorlása során irányadó elvek a jogszerűség, az objektivitás, a korrektség és pártatlanság, átláthatóság és a bizalmas információk védelme. Az ügyészek szerepe nem zárhatja ki az érintett személyek jogát arra, hogy maguk képviseljék érdekeiket a bíróságok előtt. Az ügyészek nem kaphatnak különleges, más peres feleket nem megillető eljárási jogosultságokat, ideértve annak tilalmát is, hogy részt vegyenek a bíróságok döntéshozatalában (ez a döntést megelőző bírósági tanácskozássra vonatkozik).³⁷

Összességében az ajánlás tükrözi az előkészítésében részt vevő Velencei Bizottság idegenkedését a szovjet mintájúnak tekintett büntetőeljáráson kívüli ügyészi szereptől. Ennek további részletei – és az ilyen szerepek kifejezett ellenzése – jól felismerhetők az ügyészségekre vonatkozó ajánlások kompilációjából is.³⁸

³⁷ Lásd VARGA Zs. András – ELŐHÁZI Zsófia: Az Európa Tanács ajánlása az ügyészek büntetőjogon kívüli tevékenységének elveiről. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2013/1. 86–92.

³⁸ CDL-PI(2015)009, *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports Concerning Prosecutors*.

V. JOGTÖRTÉNET, KÁNONJOG, TUDOMÁNYETIKA

AZ EMBERI ÉLET INTÉZMÉNYES VÉDELME AZ ÓSZÖVETSÉGI JOGBAN

FRIVALDSZKY János

1. Az ‘ölni’ ige speciális jelentése a ‘ne ölj’ parancsolatban

Mindenekelőtt azt kell értelmeznünk, hogy mit jelent a Tízparancsolatban található, s az egyébként meglehetősen ritkán előforduló *rašah* ‘ölni’ ige, amely jelentősen különböző szituációkat is magában foglal ahhoz képest, amit manapság rajta értenek. E speciális jelentésű ige kapcsán könnyebb azt megfogalmazni, hogy mit nem jelent: nem jelenti a háború teljes megszüntetését, azaz az egyetemes pacifizmust, nem jelenti a halálbüntetés eltörlését, és végül nem vonatkozik az állatok megölésére, vagyis nem jelent vegetarianizmust.¹ Az ígét akkor sem találjuk meg, amikor Isten büntet valakit halállal.² A közkeletűbb és gyakrabban használatos ‘*harag*’ és ‘*hemit*’ igék a csatában az ellenség megölését, a törvény alapján halálbüntetésre elítélt megölését, valamint az isteni ítélet alapján való ölést írják le.³ A Tízparancsolatban szereplő ölést jelentő ige ezzel szemben a személyes ellenség megölésére vonatkozik.

A parancs tehát nem tilt kategorikusan mindenféle ölési cselekményt, de a *gyilkosságot* mindenképpen.⁴ Különbséget kell tehát tenni ölés (állatok megölése nem tiltott ölés, és nem is gyilkosság), emberölés (nem minden emberölési módzat tiltott) és gyilkosság között. De az emberölés gondatlan és szándékos alakzatai között is. Az emberölés kifejezés gyökerei ugyanis még az ősi menedékvárosok intézményéhez kötődnek, ahova a nem szándékos, azaz a gon-

¹ Werner H. SCHMIDT: *I dieci comandamenti e l'etica veterotestamentaria*. Brescia, Paideia Editrice, 1996. 147.

² Helen SCHÜNGEL-STRAUMANN: *Decalogo e comandamenti di Dio*. Brescia, Paideia Editrice, 1977. 51.

³ SCHMIDT i. m. 148.

⁴ Vö. TÓTH J. Zoltán: *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi jogtörténete*. Budapest, Századvég, 2010. 30.

datlan emberölést elkövető menekülhetett a rokonok vérbosszúja elől, ezzel is korlátozva ez utóbbi gyakorlatot, e társadalomban így a mai felfogásunk szerinti jogi normák még nem teljesen uralkodtak. A gyűlöletből, szánt szándékkal elkövetett emberölés esetén ez az oltalom nem ált rendelkezésre.⁵ Úgy tűnik – s ez meglepő –, hogy a gondatlan emberölési cselekményre vonatkozóan jelenik meg az ige korai formájában.⁶

Összességében azt mondhatjuk, hogy a gondatlan emberölés és a szándékos,⁷ alantas indokokból elkövetett gyilkosság közötti különbségtétel nem igazán visz közelebb minket a Dekalógus e tiltó parancsának megértéséhez.⁸ A megoldás az lehet, ha a teológiai igazság oldaláról, azaz az emberi élet szentségének oldaláról közelítünk, amely Istenhez tartozik, s ezért – majdnem – minden emberölés önmagában, objektív természeténél fogva jogi ítéletet, jogi igazságtételt kíván, hiszen tényszerűen és *objektíve jogtalanság* történt az emberi élet elvételével.

Az emberölés tilalmát nem lehet csak a vérbosszúra szűkíteni, akkor sem, ha az a menedékvárosok említésekor tűnik fel gyakran, hanem átfogó jelentését akkor kapjuk meg, ha körülbelül a következő jelentéselemekből indulunk ki:⁹ a *jogtalan, önkényes, jogilag indokolatlan, közösségellenes emberölést*, s így különösen az ártatlan vér ontását tiltja. A szóban forgó emberölés *erőszakos* cselekményt jelöl, amely az áldozat *halálát okozza*, gyakran kiemelve a *védekezés hiányának* sajátos jellemzőjét.¹⁰

A tilalom apodiktikus jellege okán annak megsértése esetén a halál büntetése is kategorikus, tehát megszorítás és feltétel nélküli. Azonban a gondatlan emberölés esetén – mint mondtuk – a menedékvárosba való menekülés lehetősége fennáll.

⁵ Vö. uo. 24–25.

⁶ SCHMIDT i. m. 148. A szándékos emberölésre is alkalmazták a *raşah* ígét, de ezen jelentésből nem lehet annak általános értelmét meghatározni. Az ige a vérbosszú, de a jogi ítélet végrehajtására is használatos, de arra az esetre is, amikor valakit halálra ütlegetnek a bírói ítélet előtt, vagy amikor őt a bíróság nem találta bűnösnek. A kifejezés a halálos ítéletet is, de a halálos kimenetelű, nem akaratlagos kézre kerülés esetét is jelölheti. Végezetül egy jogtól való megfosztás, vagy az elnyomás is „ölés”-nek minősülhet, nemcsak akkor, ha az valóságosan történik, hanem talán annak metaforikus értelmében is. Uo. 149.

⁷ Aquinói Szent Tamás az ötödik parancsról értekezve mutat rá arra, hogy az emberölés tényleges halálos bűn természeténél fogva, mert közvetlenül az isteni parancs ellen irányul. Ezért az azzal való egyetértés is halálos bűn természeténél fogva. Utána viszont Krisztus tanítása nyomán arról is ír, hogy a haragtól is tartózkodni kell, mert az a gyilkosság indító oka (lehet). AQUINÓI Szent Tamás: *Előadások a Hiszekegyről, a Miatyánkról és a Tízparancsolatról*. Budapest, Seneca, 1994. 240., 242.

⁸ SCHMIDT i. m. 149.

⁹ Uo. 149–150.

¹⁰ SCHÜNGEL-STRAUMANN i. m. 53.

2. Az emberölés bűncselekményére előírt ‘talio’ elv alkalmazása a bosszú törvénye?

Igen elterjedt nézet, hogy az Ószövetség joga a primitív jogi mentalitást tükrözi, minthogy a bűncselekményt a bosszúval ellentételezi. Ez egy szokásos érv az Ó- és az Újszövetség szembeállítására, nemkülönben – a modern felfogás szerinti – ösztönösség és az erőszak egyfelől, valamint az ész és a jog másfelől kontrasztolására. Ez a nézet tudománytalan, meglehetősen leegyszerűsített szemléletmódról árulkodik. A másik oldalon viszont azok vannak, akik elrugaszkodnak a konkrét történeti-társadalmi környezettől és teológiai érvekkel próbálják az ószövetségi jog valóságát átértelmezni, végső soron – jótékony hazugság által – meghamisítani.

Pietro Bovati azt az interpretációt követi, amely a jogi valóságot nem kívánja egyfajta radikális keresztény teológiában spiritualizálni, így mintegy visszamenőlegesen a történeti-szociális valóságot átértelmezni, hanem elismerve a jogi-intézményi valóság történetiségét és kulturális meghatározottságát, a teológiai tartalom fényében szemléli a jog realitását.

Az ősi zsidó társadalmi gyakorlat az igazságosság primitív felfogását vallotta: a vérbosszú elvét.¹¹ A vérbosszú az elszenvedett kárt, sérelmet *sokszorososan* adja vissza az izraelita gyakorlat szerint: „Megöltem seabemért egy férfit, sérülésemért egy ifjút, hétszeres a bosszú Káinéért: de hetvenhétszeres Lámekért.”¹² A Törvény éppen ezt az aránytalanságot kívánja megszüntetni, amikor a bűn és büntetés egymásnak megfeleltetéséről gondoskodik. A *talio*-elv jelentősége ebben áll, vagyis a szimmetriában, az egyensúlyban, az *igazságos arányban*, a *tettarányosságban*. Nem halál jár már tehát egy sérülésért, vagy hét emberélet egyért, hanem arányosság áll fenn az okozott kár és a büntetésként elszenvedett kár között: „[...] életet az életért. Szemet szemért, fogat fogért, kezét kézért, lábat lábért, égetést égetésért, sebet sebért, sérülést sérülésért.”¹³

¹¹ „Hasonló intézményt láthatunk a vérbosszúban is; ennek funkciója nyilván az volt, hogy a gyilkosságtól visszariassza a haragban lévő feleket. A 2Sám 14 imaginárius esete arra utal, hogy a vérbosszút még Dávid idejében is gyakorolták (különben aligha lett volna célszerű egy ilyen történetet kitalálni), sőt még azt is kikövetkeztethetjük az elbeszélésből, hogy a lokális joghatóság helyeselte is azt. Hogy e gyakorlat háttérében egy olyan nézet rejlett volna, miszerint a vérnek mágikus ereje van, azt eldönteni igen nehéz, de kizárni sem lehet [...]. Mindenesetre a Tízparancsolat aztán határozottan elutasítja a vérbosszút [...]” KARASSZON István: *Az óizraeli vallás*. Budapest, a Budapesti Református Teológiai Akadémia Bibliái és Judaisztikai Kutatócsoportjának kiadványai, 6. füzet, 1994. 59–60.

¹² Ter 4,23–24.

¹³ Kiv 21,23–25.

Elfogadhatjuk Bovati magyarázatát, miszerint a ‘szemet szemért elv’ nem a retorziót van hivatva szentesíteni, hanem éppen az igazságosságot érvényesíti az arányosság révén. A terminológia – a mögöttes látásmóddal együtt – meglehetősen ingadozik a magyar szakirodalomban is, minthogy vannak, akik a *talio*-elv alapján kiszabott és végrehajtott halálbüntetést vérbosszúnak nevezik,¹⁴ Schweitzer Gábor pedig a *ius talionis* célját a megtorlásban látja.¹⁵ Úgy véljük azonban, hogy Bovatinak kell igazat adnunk, vagyis hogy a zsidó szabályozás a szabályozás ténye és a szabályozás kritériuma (arányosság) miatt éppen hogy az *igazságosságot* érvényesíti a bosszúval szemben, vagy ahogy ugyanezt – plasztikusabban – Arthur Kaufmann fogalmazza meg: „a mózesi törvény történelmi szempontból a mértéktelen bosszú messzemenő korlátozását jelentette”.¹⁶ Azt, hogy nem retorzióról van szó, nem is a pozitív törvények szövegéből, hanem az egész mózesi törvényhozás isteni eredetéből következtethetjük ki. Isten a maga igazságosságához és igazságához köti a jogot („Én vagyok az Úr” – hangzik el többször is az egyes törvényhelyek után), Jahve igazságossága, ‘*heszed*’-je viszont sohasem „bosszúálló”, hanem mindig nevelő szándékú, még a jogos és szükséges büntetésben is, azért hogy a szövetséget, a *berítet* fenntartsa, fenntartassa a választott néppel. A *berít* lényegénél fogva csak a Törvény és az igazság talaján állhat fenn. Nézetünk szerint a *talio*-elv magyarázatakor az ‘életet az életért’-elv valós tartalmából kell kiindulnunk. Az ebből az elvből nyert gondolati tartalom szolgálhat magyarázatul az egész *talio*-szabályozás miértjére és főként annak mikéntjére.

A Teremtés Könyvének – valószínűsíthetően késői szövegének – 9,5–6 verse így hangzik (Noéval kötött *berít*ről szólván): „A ti életetek vérét is számon kérem minden állattól és az embertől: számon kérem az ember életét az embertől, a testvérétől. Aki embervért ont, ember ontsa ki annak vérét, mert az ember Isten képére alkottatott.” Világosan kitűnik e passzusból tehát, hogy az *emberi élet Isten közvetlen védelme alatt áll*, így ‘szent’. Az arányosság, a *talio*-elv – újabban a szemantikai tartalom pontosabb visszaadása végett a ‘viszonosság elvének’ is fordítják – az élet isteni oltalmából fakad. Vagyis, ha valaki „szentségsértést” követ el és bitorolja Isten jogát az élethez – tehát embert öl –, akkor az ő életét is ki kell oltani. A legsúlyosabb bűncselekményt a legsúlyosabb büntetéssel

¹⁴ Szathmáry Béla a halálbüntetés végrehajtása kapcsán – mintegy általános jelleggel – a vérbosszú végrehajtásáról ír. SZATHMÁRY Béla: *A zsidó jog alapjai*. Budapest, Századvég–LUX, 2003. 94.

¹⁵ SCHWEITZER Gábor: Az ókori zsidó állam és jog. In: RÁCZ Lajos (szerk.): *Egyetemes állam- és jogtörténet: Ókor, feudális kor*. Budapest, HVG–Orac, 1998. 65.

¹⁶ ARTHUR KAUFMANN: Halálbüntetés (recenzió). *Mérleg*, 1997/3. 306.

kell szankcionálni, ez mutatja az értékek hierarchiáját, és biztosítja a szankció révén a *visszatartó hatást*. A jogi pedagógia is egyértelmű, hiszen kinyilvánítja, hogy az élethez való jog megsértése a lehető *legsúlyosabb bűnök* egyike, ehhez igazodik a szankció is.

A *talio*-elv az ‘életet az életért’ után következő egyéb arányosságpárjai, a „szemet szemért, fogat fogért” stb. az isteni igazságosság „emberi jogi” megvalósulásait mutatják. Jahve törvényei ezek, és az embert mint *Isten képmását* védik. Tehát nem a retorzióra esik a hangsúly, hanem az ember védelmére; nem a mennyiségi, funkcionális egyensúlyra, hanem a minőségre, ami az Isten képmására való teremtettség. Bovati értelmezésében, amikor a Biblia azt mondja, hogy „életet az életért, szemet szemért” stb., akkor ezen nem azt kell érteni, hogy *ugyanazt* a kárt kell okozni a bűncselekményt elkövetőnek vagy a kárt okozónak. Ez a felfogás az ókori Közel-Kelet más jogi kultúráinak analógiájára terjedt el. A század elején folyó összehasonlító – jogi konstrukciók, intézmények szintjéig lebontott – jogi kutatások egyértelműen és egybehangzóan állítják a *Codex Hammurapi*¹⁷ és a mózesi törvények közötti szoros kapcsolatot.¹⁸ Ezek az ókori közel-keleti jogi kultúrák néha *közvetlen szankciót* rendelnek el azon *testrészen ellen*, amely a cselekményt elkövette: ha valaki lopott, levágják a karját stb. Világos, hogy ez a büntetőjogi konstrukció egyfajta *diszparitás*on nyugszik, hiszen egyértelmű a súlyosságbeli szintkülönbség a büntetés és a bűncselekmény, vagyis például egy lopás és egy karlevágás között.

Ezzel szemben a Szentírás – régen meghaladva a diszparitás igazságtalanságát – azokon a helyeken, ahol a *viszonosság* elvét, vagyis a *talio*-elvet rögzíti, nem a szigorú alkalmazásbeli párhuzamosságot kívánja meg már szövegszerűen sem, hanem sokkal inkább a tényállás interpretálásához ad kulcsot.¹⁹ Így a ‘szemet szemért elv’ inkább retorikai megfogalmazása egy igazságosságkoncepciónak, semmint merev jogi előírás.²⁰ Valóban úgy tűnik, hogy a legsúlyosabban

¹⁷ Vö. BOCHKOR Mihály (szerk.): *Hamurabi Törvényei*. Kolozsvár, az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványai, I–II. füzet, 1911., a *talio*-elvre vonatkozóan különösen: 194.

¹⁸ Vö. DUBNOV Simon: *A zsidóság története*. Budapest, Gondolat–Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1991. 18.

¹⁹ Itt kell megemlítenünk, hogy nemcsak a *talio*-jogelv jelenléte védte az emberi életet, hanem az igazságtétel bírói fórumra való bízása is, hiszen a *talio* elvet (illetve az ezt kifejtő kazuisztikus törvényi előírásokat) az igazságszolgáltatási funkciót ellátó szervnek kellett alkalmaznia: „Az igazságszolgáltatás terén a személyes megtorlást, önbíráskodást már a mózesi kort megelőző jogszokás is tilalmazta, s a vitatott ügyeket bírák elé utalta. Igaz, a patriarchák korában a családfők még önhatalmúlag ítéleztek a felmerülő peres ügyekben.” SCHWEITZER i. m. 66.

²⁰ Pietro BOVATI: Pena e perdono nelle procedure giuridiche dell’Antico Testamento. *La Civiltà Cattolica*, no. 3537 (1997. nov.) 229.

büntetett bűncselekmény, az emberi élet kioltásakor sem érvényesült a zsidó büntetőjogi gyakorlatban a *talio*-elv: „A »szemet szemért, fogat fogért, kezét kézéért, lábat lábért« (Kiv 21,24) elvet már az Ószövetségben is csak emberölés esetén alkalmazták szó szerint, s a zsidó jogtörténetben csak egy alkalommal (Szám 35,31)” – írja Giczy György.²¹

Érdemes megemlíteni, hogy egyesek a halálbüntetést kimondó törvényekben nem jogkövetkezmény nevesítését, hanem a halált érdemlő állapot kijelentését látják, míg egy ezzel ellentétes nézet szerint a „halállal büntessék” (*motjumat*) megfogalmazásban a halálbüntetés a jogi szankció megnevezése.

Összegzően megállapíthatjuk, hogy már a leginkább védett jog, az élethez való jog sem vonta maga után az ‘életet az életért’ elv merev alkalmazását, még sokkal kevésbé a többi testrész védelmét előírók.

3. A ‘talio’ törvényének alkalmazásától való eltekintés a Talmudban

Az emberi életet védő etikai tudat fejlődésére nézvést nagyon tanulságosak lehetnek a *Talmud* e témára vonatkozó szövegrészei, ezért csak kitekintésképpen röviden felvillantunk egy-két idevágó passzust. A *Talmud* a ‘szemet szemért’ elvről értekezve olyan értelmekeket tár fel a vonatkozó *Misná*ban és a *Gemará*ban, amelyek jól rávilágítanak az életet védő zsidó mentalitásra. A *Misna* ötféle kötelezettséget állapít meg azzal szemben, aki embertársának sérülést okoz: értékcsökkenést, a fájdalmat, a gyógyítást, az idővesztést és a megszegyenítést. A ‘szemet szemért’ elvet kommentáló, kifejtő *Gemára* azt a kérdést veti fel, hogy a *Misna* miért pénzbeli kártérítést ír elő²² embert ért sérülés esetén, mikor az *Ószövetség* törvényhelyei a ‘szemet szemért’ elvet, vagyis a *talio*-elv alkalmazását írják elő. Behatóbb, a szövegkörnyezetet is tekintő vizsgálat alapján azonban úgy tűnik, hogy már a mózesi törvények sem a testrésszel való büntetést, vagyis a csonkítást irányozzák elő, hanem a *kárpótlást*. Van egy másik törvényhely a *Tórában*, amelyik mintha ennek ellentmondani látszana, és lehetővé tenné a szó szerinti értelmezést, azaz a *talio*-elv alkalmazását.

²¹ GICZY György: *Törvénytisztelet és messianizmus a Talmudban és a középkori zsidó-keresztény disputákon*. Budapest, Szent István Társulat, 1993. 24. Hozzá kell azonban ehhez azt tennünk, hogy források hiányában meglehetősen nehéz pontos képet kapnunk arról, hogy a törvényi előírások miként is működtek valóságosan a társadalmi gyakorlatban. Mindazonáltal a jogi alapelvek világosak. J. Alberto SOGGIN: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1999. 163., 172.

²² Vö. BLAU Lajos: *Zsidók és a világkultúra*. Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 1999. 243.

A rabbik a talmudi érvelésekkel e (látszólagos) ellentmondást kívánják feloldani és törvényértelmezéssel szándékoznak azt kimutatni, hogy csak a gyilkosnak jár a halálos ítélet, s az egyéb testi sérüléseknél nem megtorlást, hanem jóvátételt kell alkalmazni.²³

Rendkívül érdekes a *Gemára*, ahol – némi logikai erőltetés árán – a testcsonkítás ellen érvel az igazságosság és az élet védelmében: „[...] Hizkijja iskolájában ugyanis úgy tanulták: »Szemet szemért, életet életért« (2 Mózés 21,23–24), s nem életet és szemet a szemért. Mert ha szószerint vennők (a szentírási helyet), előfordulna, hogy szemet és életet kell fizetni a szemért. Mert míg megvakítják, elveszítheti az életet.”²⁴ Ezekből a törvényértelmezésekből kiderül, hogy nem csupán arról van szó, hogy az igazságosság megköveteli, hogy nem lehet nagyobb sérelmet okozni a másíknak annál, mint amit ő nekünk okozott, hanem a legfőbb érték, az élet védelme azt kívánja meg, hogy még a *talio*-elvet se érvényesítsük az okozott testi sérülések esetén, hanem a pénzbeli kártérítés kerüljön alkalmazásra.

4. A zsidó ‘ne ölj’ parancs történelmi újdonsága: az Isten képmására teremtett ember életének védelmén alapszik

Általánosságban is elmondható, hogy az egész ószövetségi törvényhozás az élethez való jog abszolút védelmét biztosítja és a többi ókori keleti népek jogához képest a tulajdont kevésbé védi, és az az elleni bűncselekményeket kevésbé szankcionálja, vagy pontosabban fogalmazva: az élethez való jog elsőbbségét állapíthatjuk meg a tulajdonhoz való joghoz képest. Az élet szent, így a büntetőjog védelmét élvezi. A Közel-Kelet jogi kultúráiban kevésbé van jelen az élet

²³ Most idézzük a vonatkozó *Gemárát*, amelyben a *halachikus* érvelés stílusa is jól érzékelhető: „Gemará: Hogyan lehet ez? Szemet szemért, mondta a Könyörületes. Ne mondjam itt azt: Valóban a szeme? Ez nehogy az eszedbe jusson; mert tanítják: Azt hihetnénk: Aki egy szemet megvakított, annak megvakítják a szemét; aki egy kezét levágott, annak levágják a kezét, aki egy lábat eltört, annak eltörik a lábát – ezért mondja a szöveg: Aki embert üt agyon és: Aki állatot üt agyon. Mint ahogy az, aki egy állatot üt agyon, az kárpótlás teljesítésére köteles, úgy az is, aki egy embert üt agyon, kárpótlás teljesítésére köteles. Ha te azonban magadban arra gondolsz, hiszen azt mondja az Írás: Nem szabad elfogadni váltságdíjat az olyan gyilkos életéért, akire halálos ítélet vár! Egy gyilkos életéért tehát nem szabad váltságdíjat vened, de igenis vegyél váltságdíjat a fő végtagokért, amelyeket nem lehet újra előállítani.” DOMÁN István (ford. és szerk.): *A Babilóniai Talmud*. Budapest, Origo-könyvek, 1994. 95., illetve a 482. és a 486. jegyzetek. Ugyanez a *Misna* és *Gemára* egy másik, jobban érthető fordításban SCHEIBER Sándor (szerk.): *A feliratoktól a felvilágosodásig: zsidó irodalomtörténeti olvasmányok*. Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 1997. 95–96.

²⁴ SCHEIBER i. m. 96.

szentsége, és az igazán súlyos szankciók a tulajdon elleni bűncselekményekre vannak fenntartva.

Általános érvénnyel elmondhatjuk, hogy a környező népeknél sokkal könnyebben szabtak ki halálbüntetést, mint a zsidóknál.²⁵ A különbség ezen kívül abban áll, hogy Izraelben a halálbüntetés más dolgokért járt. Ezek felsorolása helyett csak utalnánk a Törvény által kiemelten védett értékekre, amelyek a következők voltak: Isten, élet, tisztaság (tág, morális értelemben), szabadság.

A zsidó és az egyéb ókori jogi kultúrák közötti különbségek koncepcionálisak és lényegiek, az asszír-babilóniai „törvények erkölcsi komolysága és szigorú, tömör ereje valóban sokban rokon a Mózeséivel; de még jellemzőbb, amiben a babiloni és héber törvénykezés különbözik egymástól. Hamurabi élesen elkülöníti az életszabályozó törvényt a vallásitól; a zsidó törvény itt a babilóniaival szemben egyfelől kezdetlegesebbnek, másfelől [...] haladottabbnak, nemzetnevelő szempontokban gazdagabbnak tűnik: az emberi élet teljes berendezésének az isteni törvényhez való függesztésében, teokratikus következetességében felette áll civilizált babiloni elődeinek.”²⁶

Az emberi élet – mint láttuk – azért élvez abszolút védelmet, mert az Isten tulajdona. Az emberölés tilalma nemcsak a felebarátra, hanem általában az emberi élet elvételére, azaz minden emberi lényre vonatkozik. Az emberölés tárgya így elhagyásra kerül, minthogy apodiktikus²⁷ megfogalmazású általánosságában a felebarátra, s általában minden emberre vonatkozik.²⁸ Így az emberi élet védelme

²⁵ PÁKOZDY László Márton: Törvény és igazságszolgáltatás a Bibliában. In: RAPCSÁNYI László (szerk.): *A biblia világa*. Budapest, RTV-Minerva, 1981. 147.

²⁶ DUBNOV i. m. 18.

²⁷ Az *apodiktikus jogi normák* az erkölcsi és vallási területeket szabályozzák. Ezek parancsok vagy tiltások, amelyek sem enyhítő körülményeket, sem speciális helyzeteket nem vesznek figyelembe. Fontos azonban leszögeznünk, hogy nem azért hiányoznak a bűn súlyának mérlegelése, a bűncselekmény körülményei, az elkövetés szándéka, illetve nem azért rendelnek ezen normák az elkövetés következményeként azonnal súlyos szankciót, mintha ez egy primitív, a civilizációs fejlődés alacsony, kezdeti fokán álló társadalom lenne, hanem mert a törvények vallási-etikai kérdésekről rendelkeztek. Egy gyilkosság az élet Ura, Isten elleni vétéknek számított, így a bűnösség fokától függetlenül csak a bűnös (vétkes) halálával volt jóvátehető, hiszen az ártatlan kiontott vére igazságért a Teremtőhöz kiált. Egy teológiai alapon, normarendszeren nyugvó társadalom nem tehetett másként, mint hogy a szóban forgó esetekben a legsúlyosabb büntetés kiszabását rendelje („kiirtsa maga közül a bűnöst”), tehát hogy megölje. Az apodiktikus formában megfogalmazott jogi tartalmú előírások sajátosságai: parancsot vagy tilalmat fogalmaznak meg, sokszor hiányzik a szankció, nincsenek részletek a tényállási elemek, nincsenek nevesítve a súlyosbító vagy enyhítő körülmények. Három alapvető megjelenési formája van: A 1) halálbüntetést kimondó törvények; az 2) átokmondások; és 3) a tilalmak. Az apodiktikus normák kifejezésre juttatják a jog abszolút, körülményektől független érvényességét, még a szankcionálhatóság sem kritériuma az érvényességének.

²⁸ SCHMIDT i. m. 151–152.

a társadalmi-szociális egyenlőtlenségek egyfajta – felfelé történő – nivellálását eredményezi. Az élethez való jog folyománya, hogy a nemben és társadalmi helyzetben lévő különbségek eltűnnek e jog érvényesítésekor.²⁹ Ezt fejezi ki az inkluzív megfogalmazás is: „férfi vagy nő”, „apa vagy anya”, „szolgáló vagy szolgálonő”.³⁰ Az emberi méltóság az Isten képmására teremtettségből fakad, ez viszont az Isten előtt való egyenlőséget implikálja, vagyis az Isten törvénye előtt való egyenlőséget. Ezek az elvek kétséget nem hagyó módon már benne foglaltatnak a vonatkozó jogi szövegekben.³¹ Az emberi élet tehát szent, így érthető, ha a *talio*-elv – amely éppen az élet kioltását rendeli, s így a jog immanens korlátját teszi nyilvánvalóvá: vagyis az élet védelmében az élet elvételét írja elő – sem érvényesült szó szerint a bírói gyakorlatban. Az élethez való jog két oldalról is eljelentékteleníti vagy megszünteti a különbségeket. Egyrészt – mint láthattuk – nem tesz különbséget a törvény a jogvédelem szempontjából ember és ember között, tehát a jogalanyok egyenlők, vagyis Isten és a törvény előtt, másrészt aközött sem, hogy *ki* követi el az emberölést. Teljesen mindegy, hogy *ki* követi el a bűncselekményt, ember vagy állat, szabad vagy rabszolga, férfi vagy nő, a szankció minden esetben ugyanaz. Aki Isten tulajdonát elbitorolja, embert öl, vért ont, annak a törvény értelmében felelnie kell. A Közel-Kelet más jogi kultúráiban a vérrel összefüggő bűncselekményekre kilátásba helyezett büntetések a társadalmi osztályok alapján differenciálódnak a szerint, ahova az áldozat tartozik (szabad, szolga vagy hivatalnok).

Az ószövetségi törvények különös teológiai-jogfilozófiai érdekességét jelentik azok a törvényhelyek, amelyek az állat (ökö) által történő, halált okozó testi sértésről rendelkeznek: „Ha egy ökö férfi vagy asszonyt öklel meg szarvával, s az illető meghal: kövezzék agyon az ökröt és a húsát ne egyék meg – de az ökö gazdája büntetlen maradjon.”³² Akárki is az áldozat, férfi vagy nő,³³ fiú vagy lány,³⁴ szolga vagy szolgálonő,³⁵ az ökröt meg kell kövezni. Ez az eset

²⁹ Pontosabban: nagyon hamar kiterjesztésre kerül az emberölés tilalma a nőkre is, és általában az emberi személyre, mint olyanra, aki Isten képmása. Lásd uo. 151.

³⁰ A bibliai helyekhez a széles dokumentációt lásd Jean Louis SKA: *Alcuni principi essenziali della teologia veterotestamentaria. La Civiltà Cattolica*, no. 3503 (1996. giugno. 1.) 468. 35. jegyzet.

³¹ Uo. 469. A törvény (Isten) előtt való egyenlőség elve nem tesz kivételt az egyébként Isten igazságossága által különös módon védett alanyokkal sem: „Perben a szegénynek se kedvez!” – hangzik a hamis tanúskodásról szóló törvényhely egyik tiltása (Kiv 23,3).

³² Kiv 21,28.

³³ Kiv 21,28.

³⁴ Kiv 21,31.

³⁵ Kiv 21,32.

emblemikus, mert az állattenyésztő népek körében egy ilyen baleset gyakran előfordulhatott, ily módon az élet veszélyeztetésének tipikus esete volt. Tekintet nélkül a társadalmi osztályhoz vagy nemhez tartozásra, a szankció mindenkire vonatkozóan ugyanaz.³⁶ Az ökör gazdáját is meg kell kövezni, ha az ökör „tegnap is, tegnapelőtt is öklelős volt, a gazdáját pedig már figyelmeztették, és mégsem zárta be, s az ökör férfit vagy asszonyt ölt meg: kövezzék meg az ökröt, és öljék meg a gazdáját is”.³⁷ A tulajdonos azonban váltságdíjat is fizethet, pontosabban váltságot szabhatnak ki rá. Valószínűleg erre az enyhítő körülmények miatt kerülhetett sor, ha például hanyagságból elkövetett emberölésről volt szó. (Egyes kutatók szerint a bűnösség fokának vagy az elkövetés szándékának szempontjai nem játszottak szerepet a szankció kiszabásakor.) Mindenesetre a szankciók biztosan mutatják az emberi élet kiemelt védelmét, bárki öljön meg bárkit: „[...] aki gyilkosságot követ el, az élet szerzőjét, Jahvét sérti meg, ezért a gyilkosságot csak az elkövető halálával lehet kiengesztelni, függetlenül a bűnösség fokától”.³⁸

Isten megtiltja, hogy az életet szimbolizáló vért együtt fogyasszák a hússal.³⁹ A vér az élet forrása, így végső soron Isten tulajdona.⁴⁰ A tiltás azonban nem egy anyagi, természeti valóságra vonatkozik, hanem az életet hordozó vérré. A vér fogyasztásának tilalma az élő állat vérére vonatkozik, amíg tehát köze van az élethez, amikor viszont már a vérnek nincs köze az állathoz, a tilalom sem vonatkozik többé rá: „A vér fogyasztása tehát nem anyagi mivolta, hanem szerepe miatt tiltott. Lükettő vért inni a gyilkolás titkos örömét fejezi ki, és az emberölés vágyához vezethet.”⁴¹ Ezúton is meggyőződhetünk Isten jogi

³⁶ „Aki valakit úgy megüt, hogy az illető belehal, az halállal lakoljon” (Kiv 21,12). Nem kivétel a szabály alól még az ökör sem. A mezopotámiai törvények – amelyek sok hasonlóságot mutatnak a zsidó joggal – nem írnak elő szankciót ez utóbbi esetben, tehát az állatra vonatkozóan. Az ökör nagy értéket jelentett abban az időben, hiszen a tulajdonjogot nem „fetisizáló” ószövetségi zsidó törvények is ötszörös kártérítést (öt lábasjószág) írnak elő lopás esetén (Kiv 21,37).

³⁷ Kiv 21,29.

³⁸ RÓZSA Huba: *Az Ószövetség keletkezése, I. kötet*. Budapest, Szent István Társulat, 1995. 174.

³⁹ Ter 9,4, illetve a vér abszolút eltiltása: Lev 3,17.

⁴⁰ THORDAY Attila: *A szövetség mint ajándék és mint elkötelezettség. Isten és ember szövetség-kötése az ószövetségi írásokban*. [Katolikus Teológiai Kézikönyvek 23. kötet] Szeged, Agapé, 1996. 57. Vö. Hans Walter WOLFF: *Az Ószövetség antropológiája*. Budapest, Harmat–PRTA, 2001. 87–88. „Ebben kultusz-teológiai szigorral fejeződik ki az, hogy az embert csak a hús illeti meg, amely porból vétetett és porrá lesz, az élet azonban egyedül JHVH tulajdona. JHVH színe előtt ezen rituális parancsolat megszegése ugyanolyan súlyosnak számít, mint az emberölés: vérbűn, a vérontás bűne, amiért halálbüntetés jár [...]” Uo. 88. Vö. Gerhard von RAD: *Az Ószövetség teológiája, I. kötet*. Budapest, Osiris, 2000. 162.

⁴¹ THORDAY i. m. 58.

pedagógiájáról: a törvény és a parancsok tiltásokon keresztül mutatnak rá egy mögöttük fekvő magasabb elvre: az élet abszolút védelmére, amely – mint már többször említettük – Isten tulajdona: „Isten a saját képmására teremtette az embert [...]. Az emberiség lényegi egységét éppen az adja, hogy minden egyes ember Isten tervének részese és végrehajtója. Ezért áll minden emberi élet Isten különös védelme alatt. Ezek szerint, aki embervért ont, az nem ismeri el Isten abszolút hatalmát, és így végső soron a Teremtővel kerül szembe.”⁴²

Az évszázadokkal korábban keletkezett *Codex Hammurapi* nem büntette halállal a gondatlanságból okozott emberölést. Ezt lehet a társadalom fejlettségével magyarázni, ahogy azt *Pákozdy* teszi,⁴³ de azt hisszük, hogy indokoltabb az általunk követett gondolatmenetben keresni a választ, és arra a következtetésre jutni, hogy az élet védelme miatt volt ilyen súlyos a vétlen emberölés szankcionálása. Az élet Ura ugyanis Isten, a vele szemben elkövetett igazságtalanságot a dolog természeténél fogva helyre kell állítani. A szankció ezt az ‘igazságtalan helyzetet’ volt hivatva helyrehozni. Nem az emberi felelősségen volt tehát a hangsúly, hanem a dolgok állásának *objektív* oldalán, ami Istenhez és igazságához tartozik. Ezzel magyarázható az is, hogy sok olyan (etikai vagy vallási) bűncselekményért, amelyet a környező népeknél pénzbüntetéssel meg lehetett váltani, a zsidó jogban halálbüntetés járt. Mindezeket hangsúlyozza az a tény is, hogy a mózesi törvény sohasem ír elő halálbüntetést tulajdon ellen elkövetett bűncselekményekért. Ezen igazságnak a jogra vonatkozó konzekvenciája az emberi személy rendkívüli méltósága és ebből fakadó jogi védelme. Az emberi méltóság középponti helye egyértelműen kiderül a korabeli, földrajzilag közel eső többi jogrenddel való összevetésből, és különösen a fejlettebb jogrendszerekkel való összehasonlításból. Tényként kezelhetjük, hogy Izrael joga több szempontból is elmaradottabb a környező népekéhez képest. Ami viszont szembetűnő, az az embertelen testi büntetési nemeknek, illetve vallási módszereknek a hiánya (csonkítás, kínzás).⁴⁴ Az ókori asszír jog közismert keménységéről, kegyetlen büntetési nemeiről, hiszen már kis súlyú bűncselekményekért is fizikai csonkítás járt, míg *Hammurapi Törvénykönyve* – mint már utaltunk rá – az izraeli törvényeknél fejlettebb, a hettita jogban pedig minden,

⁴² Uo.

⁴³ PÁKOZDY i. m. 139.

⁴⁴ Csak egyetlen törvényhely ír elő nagy fájdalommal járó halálbüntetést, amikor is a mózesi törvény (Lev 20,14) a botrányos és rendkívül súlyos vérfertőzés bűnét elkövetővel szemben a tűzhalált írja elő. *Soggin* szerint itt egy elszigetelt, ősi előírás továbbéléséről van szó, amely korábban valamilyen tabuval állhatott kapcsolatban. SOGGIN i. m. 173.

szabad ember által elkövetett bűncselekmény pénzbüntetéssel megváltható,⁴⁵ míg a rabszolgákkal szemben legalább annyira kegyetlen, mint az asszír jog vonatkozó törvényhelyei.

5. A ‘ne ölj’ törvényi parancsának megszegése az Istennel kötött szövetséget alapvetően támadja

Láthattuk, hogy az ószövetségi törvényi rendelkezések meghatározott teológián, antropológián nyugszanak. A következő fejezetben térünk majd ki a *rīb* és a *mispāt* [*mišpāt*] eljárás közötti esszenciális különbségekre, most csak annyit elővételezünk, hogy a formális *mispāt* büntetőeljárás – a jog funkciójánál fogva – a büntetés kirovásával ér véget. Rámutattunk arra, hogy a *talio*-elv révén kiróható halálbüntetés a jog implicit korlátját mutatja, hiszen az élet védelme nevében a törvény az élet elvételét rendeli. A modern apologetikus indíttatású ideológiai gondolkodás ezért – meglehetősen tudománytalanul – az ószövetségi írások átértelmezésén fáradozik, mintegy meghamisítva a korabeli büntetőeljárások és szankciók eredeti értelmét. Ez nem fogadható el. Sokkal inkább arra van szükség, hogy a törvényi rendelkezésekből ki tudjuk olvasni a zsidó társadalmi kapcsolatok valós belső természetét. A *Tóra* előírásai magukban rejtik a Jahve által kívánt emberi viszonyulások prototípusát, ez az értelem azonban csak finom szálfelfejtéssel emelhető ki a jogi szövegekből.

Most nézzük meg, hogy a kétféle jogi eljárás miképpen alkalmas az élethez való isteni jog foganatosítására. A ‘jogi igazságosság’ [*cedákā*] igazi értelme az ember bármiféle megkülönböztetés nélkül történő, a többi emberrel való kapcsolatának helyreállítása: „Azonban a halálbüntetéssel az »igazság nevében« az mondatik ki, hogy mindörökké megtagadtatik egy emberi lény számára a többiekkel való kapcsolat.”⁴⁶ A legsúlyosabb bűnök azok, amelyek Istent a népével való kapcsolatában támadják és Isten *impériumára*, *dominiumára* törnek, mint például az emberi élet kioltásakor. A vonatkozó törvényhely ‘kiirtás’ kifejezése valójában az emberi kapcsolatok *végleges megszakítását* jelenti a jogi szankció, a büntetés végrehajtásával; azonban vegyük észre, hogy az említett bűncselekményeket elkövetők szintén Istent és az Ő emberekkel való

⁴⁵ Vö. „[...] Izraelnek még nincs tudomása arról, hogy a hettita jog mennyire elnéző, amely az emberi jogok, ezúttal az áldozat jogai alulértékelésének másik módja.” Uo. 172.

⁴⁶ BOVATI (1997) i. m. 233. A példa kedvéért: halálbüntetés járt például azért, ha egy próféta vagy álomlátó megpróbálta az istenfélőket letéríteni Jahve útjáról. A törvény így rendelkezik: „Írtsd ki tehát a gonoszt magad közül.” (MTörv 13,6)

kapcsolatát támadják, végeredményben a szövetséget, a *berítet* magát. Ebből következik, hogy önmagukat zárják ki Jahve és az ember közötti relációból, sőt cselekményük célja, hogy másokat zárjanak ki ebből, elvitatva Isten fennhatóságát. Az igazság, Isten támadása a nemlét, a halál, ez pedig a jogtalanság képében jelenik meg igazságtalan cselekményként. Jahve nélkül Izrael nem létezik, mint ahogy az ember sem. Jahve a megszabadító Isten, aki csak azután köti meg a *berítet* a néppel, miután megszabadította őt a fogságból.⁴⁷ A *berít* a megszabadítás megtapasztalásán nyugszik; amikor Isten Jahveként felfedi a nevét, akkor is világossá teszi, hogy *jelen lévő* és a 'néppel levő' Isten.⁴⁸ A *berít* tehát, mint az ószövetségi jog alapja, Isten és ember (illetve nép) között kötött interszubjektív relációt megalapozó 'élő alaptörvény'. A jog *vitális* kapcsolat is egyben, így aki a törvényeket megszegi, az az alanyokat is támadja, de fordítva is igaz: aki a *berít* alanyait támadja, az a *berítet*, az alapvető jogi viszonyt sérti meg. Aki a Törvény ellen vét, az kívül kerül a *berít* jelentette alapvető kapcsolaton, kívül az igazságos, az igaz léten (*cedáká, heszed*), távol Istentől, a Megszabadítótól és éltetőtől, így ő maga okozza saját vesztét. A jog, a törvény a szankciójával ezt csak explicitté teszi. Ez Jahve törvény általi igazságossága. Minden törvényszegés az emberi együttlétet veszélyezteti, hiszen a *berít* a *törzsi szövetséget* is jelenti, amelynek alapja az Istennel kötött szövetség és tartalma az emberi lét számára nélkülözhetetlen törvényi valóság. A *Tóra* az isteni terv megvalósulását szolgálja, Jahve igazságosságát az emberek között. Ezért amikor a zsidó ember a törvényt megtartani igyekszik, Isten üdvözítő tervében működik közre.

6. Az élet védelmét célzó két eljárási intézmény: a *mispát* és a *ríb* különbsége

A zsidó jogban a konfliktusok feloldására és a jogviták elrendezésére két eljárást alkalmaztak: a *mispát* és a *ríb* eljárásokat. Ezekben az alapelvek azonosak, azonban a szűkebben vett jogi és etikai célok, valamint az ezek megvalósítására

⁴⁷ Vö. „Bár a parancsolatok és törvények teljesítése főként a Deuteronomiumban Isten áldásának feltétele, de sohasem lehetett Isten szabadításának feltétele! A Sínai teofánia parancsolatainak és törvényeinek az egyiptomi szabadítás utánra való helyezése világosan mutatja, hogy a Törvény Isten szabadító tetteire adott válasz akart lenni.” Claus WESTERMANN: *Az Ószövetség teológiájának vázlata*. Budapest, a Budapesti Református Theológiai Akadémia Bibliai és Judaisztikai Kutatócsoportjának kiadványa, 1993. 178.

⁴⁸ Dio nell'Antico Testamento (szerkesztőségi vezércikk). *La Civiltà Cattolica*, no. 3513 (1996. nov. 2.) 216.

rendelt jogi eszközök különbözőek. Az eljárások eleve meghatározzák struktúrájuknál fogva a lehetséges döntéseket, és egyfajta specifikus, egymástól eltérő immanens erkölcsiséggel rendelkeznek. Az eljárás logikájánál fogva némileg más tartalmi célok megvalósítására alkalmas a *mispát* és a *rib* procedúra. Mindkettő funkcionális volt, és nélkülözhetetlen a maga működési területén, az interszjektív viszonyok védelmében. Azt, hogy melyiket alkalmazták, az az adott helyzettől, a konfliktus milyenségétől függött. A jog azonban csak olyan döntéseket eredményezhetett, amelyek – mint mondtuk – strukturális adottságánál fogva, mintegy beléje voltak kódolva. Ne gondoljunk azonban itt merev formális jogra egyik eljárás esetében sem. A *mispát* és a *rib* eljárások együtt létezése mutat rá arra, hogy az isteni és erkölcsi elvek is csak a jog nyelvén és szerkezetén keresztül képesek társadalomformáló erővé válni, még akkor is, ha a Törvény szerzője tökéletes elveket akar érvényre juttatni népében. Ami tökéletlen, az az emberi történeti-társadalmi valóság, és ehhez alkalmazkodik a jog is sajátos meghatározottságaival: nem a *Tóra* tökéletlen tehát, hanem a jog mint társadalmilag intézményesült valóság. Éppen ez adja a jog adott történetiségét, emberi lét által való meghatározottságát, amelyek egyben az etikai (és teológiai) princípiumok megvalósulásának korlátait is jelentik. A jogi intézmények és eljárások tehát – mint annyiszor a történelemben – plasztikusan fejezik ki a cél és az eszköz dilemmáját.

Mielőtt rátérnénk e két jogi eljárás vizsgálatára, tudatosítanunk kell, hogy a zsidó társadalmi értékek más, a modern kortól különböző hierarchiájával találjuk magunkat szembe. Míg egyesek már a lopás vagy rablás törvényi megítélése, szankcionálása között is koncepcionális különbséget látnak,⁴⁹ addig mi inkább például a házasságtörés zsidó és modern kori megítélése közötti eltérésre hívnánk fel a figyelmet. Míg a zsidó törvények rendkívül súlyos szankciót, halálbüntetést⁵⁰ helyeznek kilátásba mindkét házasságtörő bűnelkövetőre vonatkozóan (az egész nemi életre vonatkozó törvényhelyekre a kategorikus megfogalmazás jellemző: tedd/ne tedd, ezek a rendelkezések az isteni joghoz tartoznak), addig bizonyos modern társadalmi (szub)kultúrákban a házasságtörés szinte már – a törvényi szankcionálás hiányán túl – negatív társadalmi megítélés alá sem esik (lásd a 'nyitott házasság' fából vaskarikáját).

A *mispát* és a *rib* eljárások a büntetés és a megbocsátás más és más, de egymással számos ponton összefüggő érvényesítését teszik lehetővé. Azon túl, hogy a *mispát* büntetőeljárást a bibliai törvényi előírásokban dokumentálva ta-

⁴⁹ BOVATI (1997) i. m. 225. 2. jegyzet.

⁵⁰ Lev 20,10.

láljuk, a bírósági jogi gyakorlati megvalósulására vonatkozóan is számos példát találhatunk a szent szövegekben. Bár a zsidó eljárási gyakorlat a történelem folyamán némileg módosult, lényegi jellemzőit tekintve azonban azonos maradt, így jogfilozófiai vizsgálódásunk szempontjából ezen eltéréseknek nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítanunk.

A *mispát* és a *rib* eljárások közös vonása, hogy a *békesség* helyreállítására irányultak, s csupán az eszközeikben voltak mások, aminek következtében némileg más a két eljárás esetében az elérendő cél is. A '*salom*' jelentése: épség, sértetlenség, egészség és teljesség. (Az emberölés tilalma is azért került az egyik fontos okból megfogalmazásra, hogy az emberek életét és a közösség békéjét a gyilkosságok ne veszélyeztessék,⁵¹ minthogy azok vérbosszúsorozatot indítanak el.) Akkor volt igazságosság, amikor az élet háborítatlanul folyhatott, tehát amikor a *salom* uralkodott⁵² (a szombati munkavégzés tilalma és a parancs az Úr napjának megszentelésére éppen ezt a békét és a 'kapcsolatban való létezést' szolgálta). Még egy fontos momentumra kell odafigyelnünk, ha nem akarjuk félreérteni a zsidó igazságszolgáltatást: az 'ítélni' ige az Ószövetségben annyit jelent, mint 'kiegyenlíteni', valakit 'jogaihoz segíteni'. Az újabb bibliafordítások⁵³ már ezeket az értelmet jobban visszaadó kifejezéseket használják. Az Izajás 1,17-t nem úgy fordítják, hogy „ítéljétek az apátlant és az özvegyet”, hanem „szolgáltassatok igazságot az árvának, védelmezzétek az özvegyet”. Az ezelőtti vers pedig így hangzik: „Keressétek a jogot, siessetek segítségére az elnyomottnak.”

A *mispát*⁵⁴ eljárásban gyakorlatilag a tanúk (terhelő tanúk, feljelentők, illetve a védelem tanúi) döntötték el a pert, a bírák feladata a pervezetés volt. Ők voltak a Törvény, a jog védői, céljuk pedig a társas békesség helyreállítása volt. Ehhez fontos tudnunk, hogy maga a '*mispát*' szó gyöke (*spt*) *megegyeztetést, kiegyenlítést* is jelentett a 'döntés' jelentésén túl. Ha bírák megbizonyosodtak a vádlott bűnösségéről ('*rása*' vagyis 'törvényszegő'), a néppel együtt mondták ki az ítéletet, kiszabták a büntetést. A végrehajtással egy külön személy volt megbízva,

⁵¹ SCHMIDT i. m. 150.

⁵² Pietro BOVATI: *Ristabilire la giustizia: Procedure, vocabolario, orientamenti*. Róma, Biblical Institute Press, 1986. 146.

⁵³ Például: Budapest, Szent Jeromos Biblia Társulat, 1997.

⁵⁴ A '*mispát*' kifejezés disztíngválatlanul jelentett több olyan jogi jelenséget s fogalmat, amit a modern nyugati jogfelfogás más és más kifejezésekkel nevez meg: A *mispát* jelentheti a jogi eljárást, az ítékezés cselekvését, azt, amit ítélnék (belső tárgy), az ítékezés záró aktusát (ítélet, verdikt) és a jogalkotó tevékenység eredményét is (törvény, dekrétum), de jelenthet (alanyi) jogot is. Ezek elemzéséhez lásd BOVATI (1986) i. m. 187–190.

de gyakran az ítéletet az egész közösség együtt hajtotta végre⁵⁵ (megkövezés esetén a tanúk – olykor a bírák – dobták az ‘első követ’ s csak utána a nép).⁵⁶

7. A *rib* dialogikus eljárása: a halálbüntetés alkalmazása helyett a megbánás és bűnbocsánat révén ‘helyreáll’ a bűnös élete

A zsidó törvénytudat értelmében Jahve igazságosságának az ítéleten túl szerves része a megbocsátás is. A *mispát* eljárással párhuzamosan a jogi gyakorlatban él egy másik eljárás is, ez a ‘*rib*’ eljárás.⁵⁷ A bíráskodó szerv által uralt, s a bírói kényszerítő szankcióval jellemezhető *mispát* eljárással szemben a *rib* eljárás adott esetben nem az elítélt „halálával” végződik, hanem éppen arra alkalmas, hogy előmozdítsa az emberi élet védelmét és az emberi méltóság tiszteletét, még a bűnelkövetőt is, bár – mint láttuk – a *mispát* eljárás is az emberi méltóságot és az emberek közötti harmóniát szolgálja, hiszen a társadalmi béke helyreállítását hivatott elősegíteni.⁵⁸

Meghatározott jogi-személyközi kapcsolatok esetében működik ez az eljárás: „A *rib* egy olyan jogvita, amely két fél között zajlik jogi kérdésekről. A perbe bocsátkozáshoz arra van szükség, hogy az érintett alanyokat előzetesen jogi jellegű kötelék (akkor is, ha ez nem explicit) fűzze egymáshoz. Arra van tehát szükség, hogy egy olyan normaösszességre vonatkoztassanak, amely mindenki jogait és kötelességeit szabályozza. Ez az a támasz, mely az alanyok közötti kapcsolatot alapozza meg és nem csak egy vita megszületését teszi lehetővé, hanem annak lefolyását is meghatározza, egy olyan vitáét, amelynek tartalma a jogi érvek, és amely jog szerinti megoldást vár.”⁵⁹ A *rib* eljárás tipikus helyszíne a család. A szó szoros értelmében vett jogi eljárásról van szó, ahol az atya (egy-fajta ‘*pater familias*’) valódi *iurisdictio*-val rendelkezik a család tagjai fölött. Ez felelősséget és hatalmat is jelent, de előfordulhat, hogy az atya funkcióját más, őt helyettesítő személy (idősebb báty vagy idősebb rokon) veszi át, fontos

⁵⁵ „A halálbüntetés az egész közösség felelősségét érintette, amelynek a nevében kiszabták és végrehajtották; következésképpen az egész közösségnek jelen kellett lennie a kivégzésen, a bűnös megkövezésén. [...] mindenki vállalta a felelősségét, és nem ruházta át másokra.” SOGGIN i. m. 171.

⁵⁶ MTörv 13,10.

⁵⁷ A *rib* eljárást illetően két leegyszerűsítő megközelítéssel találkozhatunk a szakirodalomban: az egyik pusztán bírósági eljárást lát benne, a másik pedig egy archaikus, jog előtti intézményt.

⁵⁸ BOVATI (1997) i. m. 233.

⁵⁹ BOVATI (1986) i. m. 21.

azonban az, hogy a *rib* indításához elismert joga legyen. Ha tehát a *rib* eljárás lényegét össze akarjuk foglalni, természetét fel kívánjuk vázolni, akkor azt a következőképpen tehetjük. Kezdetekkor relatív egyetértés van a felek között, békesség, ez után következik egy olyan epizód, momentum, amely megzavarja ezt a kapcsolatot, mivel egy olyan elem kérdőjeleződik meg, amelyen – akkor is, ha adott esetben kimondatlanul – az egyetértés/egyezség nyugodott. Ekkor a sértett fél hűtlenséggel és igazságtalansággal vádolja a másik felet. Ennek a jogi aktusnak az a célja, hogy „olyan kapcsolatba hozza vissza őt, amely mindkettőjük természetét tiszteletben tartja”. Az eljárás végcéljait tekintve pedig elmondható, hogy „ha a *rib* eléri célját, a két fél igazság és igazságosság szerint újrakötheti kapcsolatát, egyúttal intenzívebbé téve azt, és békeegyezséget köthetnek, amely új módon strukturálja az alanyok közötti relációkat”⁶⁰.

A *rib* jogi eljárás lényege nem a bűnös pusztá szankcionálása, a büntetés kirovása, hanem a célja az, hogy beismerje a bűnt az elkövető, nyíltan megvallja azt, s manifeszt módon, konkrét gesztussal ki is fejezze, valamint kinyilvánítsa azon vágyát, hogy az elkövetkezendőkben másként fog cselekedni. Minden látszat ellenére ez nem egyfajta családi pedagógia, hanem valódi, egészen sajátos jogi eljárás. A vádat előadónak egyszerre kell a tényeket illetően határozottnak (bűnösség konstatálása és a bűnelkövető ezzel való szembesítése), valamint intelligensnek is lennie, hiszen az eljárás közvetlen célja az, hogy a vádlott beismerje tettét. A vádlónak így – a közvádlótól eltérően – nemcsak a vádlott ‘ellen’ kell a jog nevében beszélnie, hanem a ‘vádlottért’, illetve a bűnösért is, hiszen a *rib* eljárás a bűnösért is van, mivel a bűnös tettevel a közösségnek és önmagának is árt. Így a cél a személy ‘megmentése’, hiszen a ‘romlásba tart’, másrészt a közösség interszubjektív kapcsolatainak, illetve a közösség mint egész integritásának a megőrzése, esetleg – súlyosabb sérülés esetén – annak helyreállítása. Bovati a József és testvérei bibliai történetén mutatja be részletesen az eljárás gyakorlati lezajlását, valamint a mögöttes filozófiai tartalmat.⁶¹

A *rib* eljárás nem a jogeset pusztá tárgyaként, érintettjeként kezeli a vádlottat. A *rib* eljárás *dialogikussága* és interperszonális jellege a Másik méltóságát, személyváltát mindvégig hangsúlyosan kezeli, és ennek csak egyik – bár nagyon fontos – momentuma az, hogy igazságának előadására módot ad.

A per végén újjászövődik a reláció, de most már új tartalommal. Ezen új tartalomként megjelenő régi-új igazság csak a megsértett igazságossági rend s elvek *beismerésének* talaján jöhet létre. A beismeréshez viszont nemcsak

⁶⁰ Uo. 22.

⁶¹ Lásd BOVATI (1997) i. m. 234–237.

formális, hanem egzisztenciális kommunikációra van szükség: „Ha azonban az általában vett *rīb* struktúráját pontosan akarjuk megragadni, és ha meg akarjuk érteni magának a vádnak a természetét, látnunk kell, hogy a per a beszédet implikálja, amely szólítja a Másik válaszát. Az alany, aki vádol, természetesen meg van győződve arról, hogy beszédében minden érvet elmond, ami vádját és az ebből fakadó következményeket alátámasztják, azonban ez a belső meggyőződés, mivel a szó alakját ölti, valójában arra vár, hogy az, aki felé a vád irányul, az szava által befogadja, elismerje vagy bírálja azt. Egy beszélő alany egy másik beszélő alanyt sarkall (paradox módon éppen abban a pillanatban, amikor úgy tűnik, hogy meg akarja semmisíteni) oly módon, hogy az igazság közös elismeréséhez jussanak el, amely az igazságosság szerint való kapcsolat nélkülözhetetlen alapja.”⁶² A *rīb* mint jogi eljárás, strukturális adottságai révén képes a Másik személyként való kezelését folyamatosan garantálni. A *rīb* jogi eljárás, ezért a jog szerintit és az igazságosság szerintit van hivatva helyreállítani. A *rīb* ezen túl azonban dialógus is, s mint dialogikus igazságorientált eljárás, a Másikat igazi – kapcsolatban és igazságosságban (jog szerint) létező – személyként kívánja restituálni, hiszen a *rīb* „egy dialógus, amely megkérdőjelezi az egyiket a két kontendens közül, de pontosan azért kérdőjelezi meg, hogy autentikus ‘alany’ lehessen”.⁶³ Hangsúlyozni szeretnénk, hogy itt a jogi diskurzus interperszonális valóságának lényege nem meríthető ki sem pszichológiai, sem nyelvi-analitikai terminusokkal. Ez utóbbiak nem tudnak eljuttatni annak megértéséhez, amit a *rīb* mint jogi diskurzus jelent, ahol az a jogon, az igazságon és igazságosságon is alapszik az interperszonális kapcsolatért való jellegében. Itt a dialogikusság kifejezi és struktúrájával speciális módon érvényre juttatja azt a mélyebb igazságot, ami a héber jog sajátja: vagyis az igazságon (a törvényen) alapuló vitális személyközi relációk valóságát, mint tényt és mint normatív elvárást.

A *rīb* eljárás lényege nem a jogi jelleg meghaladása, vagy – még rosszabb megközelítésben – elhagyása, hanem azt magában foglalólag a jog igazi célja és rendeltetése felé mutat: a közösségi kapcsolatok helyreállítása felé intenzív jogi-interszubjektív kapcsolat révén, ahol a ‘kapcsolat’ kifejezést nyomatékosítani szeretnénk.

Azt, hogy mennyire szükség van a „büntetés gesztusára”, mutatják a bibliai helyek is,⁶⁴ azonban ez mindig az elkövetett bűn mértékéhez, valamint a bűnös

⁶² BOVATI (1986) i. m. 60.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Péld 3,11–12; 6,23; 13,24; 15,10.

fizikai vagy pszichikai állapotához igazodik. József például a *rib* keretében bebörtönöztette testvéreit,⁶⁵ illetve láncra verette Simeont.⁶⁶ A jogi eljárás és a benne intézményesített pedagógia az emberközi kapcsolatokat illetően konstitutív. Juda ugyanis – József történeténél maradva – felajánlja szabadságát (életét) Benjaminért, vagyis – rabszolgának kínálkozva helyette – ki akarja váltani őt.

A törvény úgy rendelkezik, hogy „aki embert rabol, akár eladja, akár még nála van, halállal lakoljon”.⁶⁷ Nos, Józsefet testvérei eladták, tehát a törvény szerint *halálbüntetés* lett volna a rájuk kiszabott büntetés. A *rib* eljárás viszont éppen azt a teológiai/erkölcsfilozófiai logikai ellentmondást hidalja át, amit a *mispát* eljárás immanens korlátai miatt kezelni képtelen, vagyis az ember életének védelmében ember életét venni.

Általánosabban és egyetemes érvénnyel fogalmazva Arthur Kaufmannra kell hivatkoznunk, aki szerint a halálbüntetés nem igazolható a *talio*-elv alapján négy szempontból sem: 1) a gyilkos megölése révén semmi nem lesz egyenlően megtorolva; 2) a *talio*-elv alapján minden emberölést, a gondatlanságból elkövetettet is, halállal kellene büntetni; 3) a *talio* a legtöbb bűncselekmény esetében egyáltalán nem vihető keresztül; 4) az igazságosság nem tettben visszatükröződő büntetésmódot, hanem a bűnnek megfelelő büntetési mértéket kíván.⁶⁸

A *rib* eljárás nemcsak hogy nem folyamodik a halálbüntetéshez, hanem lehetővé teszi azt is, amire a *mispát* eljárás keretében, a büntetés végrehajtása után – értelemszerűen – nem kerülhet sor, vagyis a megtört interszubjektív-közösségi kapcsolatok helyreállítását. Láthattuk, hogy a *rib* eljárás értelme éppen ez utóbbiban áll, és strukturális sajátosságai is alkalmasak arra, hogy a célt mozdítsák elő. A vád, a büntetés (gesztusa) nélkülözhetetlen jogi mozzanatai az eljárásnak, mint ahogy a megbánás kinyilvánítása is. A *rib* viszont nem ér véget a szankcióval, hanem hozzájárul – amennyiben jól alkalmazzák – a jog valódi céljának megvalósításához: a személyek közötti harmónia [*salóm*] helyreállításához: „Feltűnik így a jogi eljárás [*mispát* eljárás – F. J.] és a *rib* eljárás közötti döntő strukturális különbség: míg az előzőben a büntetés lezárja az eljárást és az egész jogi dinamika bevégeztét jelenti, addig a *rib* eljárásban a büntetés az eljárás elején lokalizálódik, nem mint az engesztelés eszköze, hanem inkább mint a vétkeshez való »beszéd« módja, hogy meghallgatást nyerjen, s

⁶⁵ Ter 42,17.

⁶⁶ Ter 42,25.

⁶⁷ Kiv 21,16.

⁶⁸ KAUFMANN i. m. 306.

hogy végső soron, a helyes választ ébressze a bűnösben.”⁶⁹ Másutt pedig Bovati az interperszonális kapcsolatok dinamikájához hasonlítja a *rib*-et, így jelölve ki a jogi konfrontáció irányultságát, eljárásban való helyi értékét: „A per az interperszonális kapcsolatok kríziséhez hasonlítható a konfrontáció lényegileg tranzitorikus jellege miatt. Ha csakugyan a *rib* egy olyan szó útnak indítása, mely támad és fenyeget, vagyis a különbséget hozza felszínre, célja az igazságosság lehetővé tétele, vagyis az alanyok egyetértése egy olyan struktúrában, amely a jogra jellemző stabilitás jellemzőjével bír.”⁷⁰ Itt nem egyfajta „status quo” helyreállításáról van szó, hanem azt meghaladóan egy újra konstituálódott interszubjektív szövedékről, hiszen a *salóm* csak a *cedáká* bázisán jöhet létre, ami viszont – mint a legszélesebb értelemben vett, a legmagasabb erkölcsi tartalmában megfogalmazódó igazságosság – a ’szeretet’-tel rokon.

A *rib* eljárás helyszíne a legkisebb szociális közösség, a zsidó család, ahol a *rib* indítója mindent megtesz, hogy megmentse azt, aki bűnt követett el. Ha ezt nem tenné, az azt jelentené, hogy magára hagyja őt. Világos, hogy a *rib* egy intenzív személyközi relációt magában foglaló antropológiát feltételez. A jog és a szeretet, mint megbocsátást és visszafogadást is magában foglaló igazságosság, mint a bűnös megmentésére tett kísérlet a másikért való felelősséget implikálja. A felelősséget kifejező szeretet azonban elsősorban nem érzelemfüggő emotív viszonyulás, hanem az igazságosság révén konkrét cselekedetekben megvalósuló, akaratlagos döntés.

A jog az igazságtalanság állapotának beismerésére és a Törvény szerinti létállapot helyreállításának szándékára vezeti rá a bűnöst az 1) *igazság* (vád tartalma) felfedésével és kimondásával egyfajta diskurzus keretében, ahol az igazság nemcsak tényállásbeli valódiságot jelent, hanem a törvény alapjául fekvő erkölcsi igazságot is; ezt követően 2) a *büntetéssel*; és a 3) *megbánó* aktus elvárásával; valamint – és ez a *rib* lényege – 4) a befogadás és *megbocsátás kinyilvánításával* a sértett részéről. A megbocsátás a szeretettel rokon, vagyis a vádat tevő szíve belső diszpozícióját nyilvánítja ki. Ami a terminológiát illeti, azt az érdekességet kell megállapítanunk, hogy a megbocsátás – különösen az igealakokban – nem a cselekvésre vagy a magatartásra utal (bűncselekmény, gaztett, bűn), hanem az emberre (bűnöző, vétkes, bűnös). E szemantikai jelenségből a mögöttes implikációkat kifejtve két, a héber *rib* eljárásra vonatkozó teológiai-erkölcsi tanulást vonhatunk le: nem szabad a kegyességet a bűn tolerálásával összetéveszteni, mint ahogy a bűnözőt sem lehet az általa elköve-

⁶⁹ BOVATI (1997) i. m. 236.

⁷⁰ BOVATI (1986) i. m. 104.

tett bűncselekménnyel azonosítani.⁷¹ A megbocsátás logikája után kutatva arra kell továbbá rámutatnunk, hogy a megbocsátás válasz egy vágyra, egy kérésre. Mivel a bűnös már többféle módon is kimutatta a beismerés és megbánás tényét, valamint kifejezte az igazságos viszony helyreállítása utáni vágyát, a vádlott méltányos (!) választ vár a *rib* indítójától. A megbocsátás mindig csak válasz, hiszen a *rib* jogi eljárás (valós váddal indul, valós jogsérelem által megbontott állapot valós helyreállítása iránti küzdelemként strukturálódik), így a megbocsátás is csak a „megtért” bűnelkövető cselekvésével, gesztusaival arányos és gyakorlatilag általa feltételezett lehet. Bár a megbocsátás válaszként jelentkezik, tudatosítanunk kell, hogy nem automatikus válaszreakcióról van szó. A megbocsátás ingyenes, szabad aktus eredménye. Ebből következik, hogy a bocsánatot kérő azt nem várhatja el, aki pedig megadja, az nem jogilag előírt aktust hajt végre. A bűnelkövetőnek nincs ehhez való joga, amit mintegy érvényesít a bocsánatkéréskor. A bocsánatkérés szemantikailag is azt jelenti, hogy a vádlott ráhagyatkozik a sértett döntésére és az általa támasztott kondíciókra. Csak reménykedhet abban, hogy a jóindulat irányítja majd a sértett akaratát. A megbocsátás „jogi aktus, de nem egy jog (a vétkes jogának) kifejeződése, hanem sokkal inkább a vádlónak a büntetéshez való jogáról történő lemondásának aktusa”.⁷² A bűnelkövető tudja, hogy előfordulhat, nem kap bocsánatot. Csak reménykedhet, ami nem bizalomhiányból fakad, hanem annak tudatából, hogy nyilvánvaló aránytalanság áll fenn a gesztusa és aközött, amit vár a sértettől. A vádló továbbá csak bizonyos kondíciók mellett bocsát meg, és nemcsak meghatározza ezeket, hanem egyúttal az ő elvitathatatlan jogát képezi is az, hogy ezek teljesülését vagy nem teljesülését megállapítsa. Végezetül a sértettnek mindenkor jogában áll, hogy ne bocsásson meg, ami viszont nem feltétlenül a kemény, gonosz szív megnyilvánulása, hanem felelősséget is jelenhet, hiszen egy könnyed vagy automatikus megbocsátás a vétek, a bűncselekmény banalizálását eredményezheti, ami pedig a rossz elburjánzásához vezethet, és nem utolsósorban a bűnelkövető megrögzöttségét, a rosszban való megmárádását is elősegítheti. Ez pedig sohasem lehet célja a *rib*nek, ami a jogosság, az igazságosság helyreállításán túl – vagy azzal együtt – a Másik ‘megmentését’ is célozza. A megbocsátásban azonban a *rib* logikáját tekintve van valami, ami a bocsánatkérést megelőzi. A megbocsátás, az irgalom pusztja lehetősége már a vád kezdetén meghatározott alaphanggal hangszereli az eljárást. Ez a bilateralitás természetéből fakad, hiszen előfordul az is, hogy a vádló már

⁷¹ Uo. 136.

⁷² Uo. 139.

akkor felajánlja a megbocsátást, amikor a vádlott még be sem ismerte vétkét és így irgalmat sem kérhetett. (A legtipikusabb példa erre Isten pere népével.⁷³) A kiengesztelődés nem a megbocsátás után, mintegy a semmiből tűnik fel a horizonton, hanem strukturálisan a váddal előfeltételeződik, mint a *rib* célja, télosza. A megbocsátás egy „eredeti aktus”, hiszen valamilyen módon azt már a sértett egyoldalúan megadta és csak mintegy arra vár, hogy manifesztálódjon azáltal, hogy a bűnelkövető azt megkapja.

A megbánás és a bocsánatkérés aktusa gyakran ajándék és kártérítés formájában nyilvánul meg. Azért említjük ezt a formát, mivel logikájában jól kifejezi az eljárás kétoldali jellegét. Aki bocsánatért könyörög, kérését ajándékkal nyomatékosítja, amelynek kettős funkciója van. Egyrésztől egyfajta kártérítést képez az okozott kár ‘ellenszolgáltatásaként’, reparációjaként, másrésztől pedig a békés megoldás iránti vágyat fejezi ki. A *beleérzésnek* itt komoly jelentősége van, hiszen olyan ajándékot prezentál a vétkes, amit a vádló szívesen fogad, vagy ami – legalábbis szimbolikusan – a *ribet* kiváltó bűntény reparációját jelzi. A vádlott az arányos *restitutio* révén kívánja a bűncselekmény által okozott jogsértést jóvátenni még mielőtt erővel kényszerítenék rá. A korábbi helyzetet – mint igazságossági állapotot – általában bőséges ajándékkal, kárpótlással kívánják helyreállítani, ami azt mutatja, hogy az egyensúlyi helyzet nem az anyagi javak és értékek reciprocitásának a záloga, hanem az emberközi reláció milyenségének függvénye. Csak így magyarázható ez a „túladakozás”, ami minőségileg törekszik a reparációt az anyagi javakon túl is megvalósítani. Ez nem a Másik, azaz a sértett megnyerését célozza, hanem a károkozás, a jogsértés súlyosságának és az általa kialakult helyzet igazságtalanságának elismerését bizonyítja, manifesztálja. A reparáción túl – mint mondtuk – az aktus a békés megoldás iránti vágy kifejezéseként is magyarázható. Így „aki elfogadja az ajándékot az de facto eleget tesz a könyörgésnek, aki viszont elutasítja az ajándékot, az kitart agresszív, haragvó állapota mellett”.⁷⁴ A *rib* e mechanizmusára mind az emberközi,⁷⁵ mind Isten és népe közötti viszonylatban⁷⁶ találunk számos példát.

Bár a *ribnek* jellemzője a felek részéről az a vágy, hogy az mielőbb lezáruljon, az csak akkor végződik be, ha „egyetértés van egy olyan szót illetően, ami az igazságosságot határozza meg az igazság szerint”.⁷⁷ Ha az igazság e momentu-

⁷³ Iz 1,18.

⁷⁴ BOVATI (1986) i. m. 120.

⁷⁵ Vö. Ter 20, 14–16; Ter 21,27; Ter 32,21; Ter 43,11; 1Sám 25,27.

⁷⁶ Itt feltételezhetően a szakrális, kultikus áldozatok a megtérést, a helyrehozatal, az engesztelést vannak hivatva kifejezni.

⁷⁷ BOVATI (1986) i. m. 104.

ma bármely okból nem kap teret, akkor igazságosságról sem beszélhetünk, s ennek következtében a per csak lezárul, de véget nem ér, hiszen nem jött létre az igazságon alapuló interperszonális egzisztenciális konvenció, amely a *rib*nek mint jogi eljárásnak a feltétele: „Ha hiányzik a szükséges bölcsesség, hogy ezt a szót kimondják vagy meghallják, ha egy vétkes hazugság elfedi a belső elutasítást, és ha különösképpen a joghatósági hatalommal való visszaélés révén elsietik és kierőszakolják a *rib* végét, a viszály megmarad; akkor is, ha látszólag azt elsimították, újra fogszületni, talán a hamu alól, hogy újból felszítsa az elfojthatatlan igazi igazságosság iránti vágyat, amely az egyedüli létmód egy lelki lény számára.”⁷⁸ A bírósághoz való folyamodás úgy zárja le a jogvitát, hogy a bíróság a döntést, az ítéletet „kirója” és azt kikényszeríti a felekkel szemben, valamint elítéli az egyik felet. (Ezért is van az, hogy – paradox módon – éppen az ítéletben fejeződik ki az a tény, hogy az egyik fél visszautasítja – akkor is, ha implicit módon – azt, hogy önként folyamodjon az igazsághoz, ezért a bibliai értelemben vett igazán ‘igaz’ ember csak mint végső eszközhöz fordul a bírósághoz.) A *rib*nél ezzel szemben, bár az is a Törvényen és az igazságosságon alapul, aminek önmagában kényszerítő ereje van, mégis a vádlott, aki az eljárás során önként elfogadja az igazságot, a jog szerintit – s így önmaga vállalja az ítéletet –, ő maga is hozzájárul főszereplőként ahhoz, hogy az interszubjektív dimenzióban – most már az igazság és az igazságosság talaján – megújult tartalommal új konvenció jöjjön létre. A *rib* – a háborúval ellentétben, amely kizárólag az erőre bízza a jog, valaki igazának elismertetését, illetve a bírósági gyakorlattal szemben, amely a kontendensektől különböző fórumra bízva a jogvita eldöntését – a *kiengesztelődéssel*, vagyis az igazságosság kényszer nélküli újra-megállapításával ér véget, amelyben mind a két fél részt vesz, de különböző szerepben. Fontos rámutatnunk arra, hogy nem választott bíraskodási folyamatban történő konciliációról, egyfajta békítőtárgyalásról van itt szó.

Az eljárás úgy strukturálódik, hogy az egész procedúra bár kezdetétől ‘igazságkötött’, a processzus végén, az ‘igaz’ talaján, a szituatív megszülető, újjáalakuló relacionalitás az igazságot, azaz a személyközi újraépült kapcsolatot új tartalommal gazdagítja. Ha pontosítani szeretnénk a *rib* lezárásának módozatait, háromféle kapcsolat stipulációját kell elkülönítenünk: 1) egyezség; 2) béke; illetve 3) a szövetség. Az első esetet illetően azt mondhatjuk, hogy sokszor azért jön létre egyezség, mert a vádat a kielégítő viszonzás miatt ejtik, minthogy tartalmilag okafogyottá vált. Mindazonáltal azon pozitívum mellett, hogy a *rib*et le akarják zárni, el kívánván kerülni vagy be kívánván fejezni az erőszakos

⁷⁸ Uo. 104–105.

összeütközést, mégis van valami szubjektív a *ríb* egyezséggel való lezárásában, hiszen az csak „véleményen” nyugszik, amelynek hiányoznak az objektív vonatkozásai, s így nem minden esetben jelenti az igazság és az igazságosság érvényesülésének garanciáját. A béke és a szövetség esetében viszont egyértelműen új tartalommal létrejött, szubsztanciális bilaterális kötelekekről kell beszelnünk.

Az igazság új tartalommal való gazdagodásán természetesen nem azt értjük, hogy a Törvény gazdagszik, hanem azt, hogy a Törvény szerinti *személyközi relációk* telítődnek a Törvény szellemével. Véleményünk szerint a jog ilyenén való működése csak a társadalom által teljeskörűen és teljességgel elfogadott szubsztantív erkölcsi tartalmak alapján lehetséges, ahol a jog egyértelműen magasabb erkölcsi célokat szolgál a társadalomban intézményesedve. Viszont, mivel a történetileg adott, „földi” meghatározottságoknak kulturális körülmények között kell megvalósulnia – az isteni eredettel szemben –, így mindig csak valamilyen mértékben esetleges és megvalósulását tekintve pedig közelítő igazságosságot szolgálhat. A dolog másik oldalát tekintve viszont a jogi jelleg elmaradása (vád, szankció stb.), vagy „meghaladása” egyfajta teologizáló-idealizáló irrealizmus követése nyomán, a földi körülmények között egyértelműen az igazság és az igazságosság sérülését jelentené. A *ríb* arra képes – a *miszpátot* mintegy kiegészítve –, hogy a *cedákát*, azaz az igazságosságot mozdítsa elő – amelynek eredője az isteni igazságban van – az interperszonális kapcsolatokban egy olyan folyamatos dinamikában, amelynek során az eljárás új értékeket szül, vagyis a *ríb* jogisége egyszersmind az értékkonstitúciót is lehetővé teszi. Ezek az értékek tehát az interszubjektív síkon realizálódnak, az emberek között. A jog így nem csupán „hátrafelé tekint” a törvényes állapotot helyreállítván, hanem a „jövőn is orientálódik”; a jelenben pedig, a jövőre is kihatással, értékeket szül. A *ríbben* tehát mind a vádló, mind a bűnös – egyazon szociális közösséghez tartozván (például család) – egyszerre éli át az igazságosság dinamikus kapcsolatteremtő jellegét, a Törvény ehhez ad nélkülözhetetlen alapot, eljárásában pedig eszközt. A *ríb* eljárás strukturálisan a megbocsátás felé mutat. De ez csak a jogilag egyértelművé tett igazság talaján mehet végbe, ahol az igazság egy másik dimenzióban teljesül ki, a helyreállított, újrászótt relációban, ahol az ‘igazságos’ az új élet *forrásaként* jelenik meg, vagyis a sértett, azzal a „magasztos hatalommal rendelkezik, hogy egy új élet kezdéséhez adjon lehetőséget”.⁷⁹

⁷⁹ BOVATI (1997) i. m. 237.

AZ ÁLLAMFORMA RENDEZÉSE (1920)

SZABÓ István

1. Prológus

Az első világháború elvesztéséből eredő forradalmi hullám hazánk közjogi berendezkedésén gyakori változásokat idézett elő, amely az államformára is nyilvánvalóan kihatott. Ezen események alkotmányosságát később vitatták ugyan, de azok mégis világosan meghatározták az ország államformáját. A Tanácsköztársaság bukását követően azonban a tételes jogi helyzet is tisztázatlanná vált. 1920 elejére a közjogtudomány ismertebb művelői a forradalmak alkotmányjogi tevékenységét érvénytelennek tekintették, amiből egyértelműen következett, hogy Magyarország államformája szakadatlanul királyság volt.¹

A külpolitikai helyzet azonban erősen determinálta a belső közjogi viszonyokat. Az antant a *Habsburg*októl mindenképpen meg akart szabadulni, márpedig a királyság magyarországi restaurációja ezzel ellentétes irányba hatott. 1919 áprilisában még *Bethlen István* későbbi miniszterelnök is azt ígérte az antantnak, hogy az 1918. novemberi viszonyokhoz óhajtanak visszatérni², vagyis a Néphatározatot tekintik kiindulópontnak. A Tanácsköztársaság bukását követően egy hétig regnáló Peidl-kormány számottevő lépéseket nem tudott tenni, az augusztus 7-én megalakult Friedrich-kormány pedig az október 31-i, vagyis a *Károlyi Mihály* miniszterelnöksége előtti viszonyokhoz tért vissza, de megmaradt a köztársasági alapokon³ (lásd 3. pont). Ennek oka minden valószínűség szerint az antant elismerésének megszerzése volt. *Friedrich* ugyanis

¹ KMETY Károly: A királyválasztás joga. *Magyar Jogi Szemle*, 1920/1. 10.; BUZA László: A királyválasztás joga. *Magyar Jogi Szemle*, 1920/2. 84.; POLNER Ödön: A trón megüresedésének és betöltésének kérdéséhez. *Magyar Jogi Szemle*, 1920/4. 196–197.

² RUSZOLY József: Az első nemzetgyűlési választások előzményeihez. In: RUSZOLY József: *Alkotmánytörténeti tanulmányok I.* Szeged, JATE Kiadó, 1991. 222–223.

³ Uo. i. m. 225.

a legitimistákhoz húzott, amit a minisztertanács ülésein sem titkolt.⁴ 1919 novemberében leginkább ezért kellett a miniszterelnökséget átadnia az antant bizalmát jobban bíró *Huszár Károlynak*.

A probléma lényege tehát az volt, hogy a Tanácsköztársaság bukása után hatalomra került politikai erők szerették volna a királyságot helyreállítani, az antant viszont ezt nem nézte jó szemmel. Így az 1919 augusztusa és 1920 márciusa között működő kormányok elfogadták a köztársasági megjelölést, de egyre erősebben tapogatóztak, hogy ettől miként lehetne elmozdulni. Az antant ebben a kérdésben megfogalmazott elvárásai ugyanis fokozatosan puhultak. Kezdetben még erélyesebb igény fogalmazódott meg arra is, hogy az államforma kérdésében népszavazás döntsön. Ezt Huszár Károly miniszterelnök – az alkotmányosság helyreállításáról szóló törvény minisztertanácsai vitájában – még 1920 februárjában is felemlítette, de már azzal megjegyzéssel, hogy a kormány ígéretei végül is a nemzetgyűlést nem kötik.⁵

Jelen tanulmányomban azt tekintem át, hogy 1919 augusztusától miként használták az államforma megjelölését, illetőleg az 1920 februárjának végén megszületett törvényhozási döntés mennyire világosan rendezte a problémát. Vagyis azt a folyamatot, ahogyan a Friedrich-kormány idején még egyértelműen köztársaságinak jelölt államforma 1920 márciusára hogyan tér vissza a királysághoz.

2. A tényhelyzet és a joghelyzet problémája

Mielőtt részletesen belemennénk az államforma kérdésébe, szét kell választanunk a tény- és a joghelyzetet.⁶ A királyi hatalom gyakorlásának hiányában ugyanis az államhatalom működésébe szükségszerűen bekerülnek republikánus elemek, az csak akkor tud monarchikus módon működni, ha a királyi hatalmat gyakorolják. A joghelyzet viszont csak erre irányuló kifejezett döntéssel változhat meg, vagyis az államforma mindaddig királyság marad, amíg alkotmányos úton köztársaságra nem változtatják. Ennek következménye, hogy a tényleges kormányzati módszerekből nem lehet üggydöntő következtetéseket levonni az államforma jogi vonatkozásaira. Attól, hogy a királyi hatalom gyakorlásának

⁴ MOL K-27. 1920. február 6-i ülés, 9. napirendi pont.

⁵ Huszár Károly miniszterelnök erre az alkotmányosság helyreállításáról szóló törvényjavaslat minisztertanácsai vitájában is utalt. MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 33.

⁶ BUZA i. m. 84.

szünetelése miatt a monarchikus kormányzati modell nem gyakorolható, az államforma még nem módosul automatikusan köztársaságra.

A tanulmány célja nyilvánvalóan a joghelyzet tisztázása, hiszen közismert, hogy 1918 novemberétől a királyi hatalom gyakorlása szünetelt, aminek következtében az államszervezet tényleges működésében republikánus elemek is megjelentek. Sőt a tényhelyzet a korszak végéig (1944-ig) így maradt, hiszen a királyi trónt a királyságnak mint államformának a kinyilvánítása után sem töltötték be (lásd 11. pont).

3. Az államforma megjelölése a kormány működésének körében

A Tanácsköztársaság bukását követően tehát az első jelentős állomás a Friedrich-kormány megalakulása volt, amely az antant elvárásainak megfelelően még köztársasági alapon állt⁷ (lásd 1. pont).

A kormány tagjainak 1919. augusztus 8-i dátummal aláírt miniszteri esküje szerint: „[...] Mindaddig, amíg a nemzet Magyarország államformáját alkotmányos úton meg nem állapítja, Magyarország kormányzójaul József főherceget ismerem el...”⁸. Ez arra utal, hogy az államforma kérdésében később alkotmányos döntést kell hozni. A mindennapi kormányzati munkában azonban egyértelműen a köztársasági megjelölést használták. A miniszterelnökségre érkező leveleken ugyanis már a „Magyar Köztársaság miniszterelnöksége” feliratú iktatóbélyegző található,⁹ amelyet egészen 1920 márciusának közepéig használtak (lásd 9. pont). Az államforma megjelölésére példaként felhozható a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló, a *Budapesti Közlöny*ben 1919. augusztus 20-án megjelent 4038/1919. ME. számú rendelet is, amely kimondta: „A bíróságok az alkotmányosság teljes helyreállításáig a Magyar Köztársaság nevében ítélik meg.”¹⁰ Az államforma nyílt megjelölése nem lett volna feltétlenül szükséges. Később az 1920. évi I. törvénycikk például ennek a problémának a kikerülésére nagyon diplomatikus megoldást tartalmazott, miszerint: „A bírói hatalmat [...] a törvényhozás további rendelkezéséig a magyar állam nevében

⁷ RUSZOLY i. m. 225.

⁸ MNL K-26-1920-III-5863 (3872/1919)

⁹ MNL K-26-1920-III-4674

¹⁰ 4038/1919. ME. számú rendelet, 1. § (2) bek.

*gyakorolják.*¹¹ A 4038/1919. ME. számú rendelet azonban konkrét államformát jelölt meg.

A minisztertanács még 1919 végén is igen tartózkodó volt a régi államformával kapcsolatban. December 4-i ülésén tárgyalta a magyar királyság pártjának beadványát, amely azt kérte, hogy az állami címerre kerüljön vissza a Szent Korona, valamint a közhatóságokat ne népköztársasági, hanem „állami” jelzővel jelöljék meg. A kormány azonban a beadvány feletti határozathozatalt általános politikai indokból nem tartotta kívánatosnak.¹² Az indítvány pedig nem is a királyságnak mint államformának a nyílt elfogadását kérte, hanem az erre csak közvetetten utaló lépést.

Jelentős változást fedezhetünk viszont fel a minisztertanács 1920. február 13-i ülésének jegyzőkönyvében. Az ülésen részt vevő miniszterek felsorolásánál ugyanis a tisztségük megjelölése előtt ott áll a „magyar királyi” jelző,¹³ amely így már az 1920. évi I. törvénycikk kihirdetése előtt is feltűnt.

4. Az alkotmányosság helyreállításáról szóló törvényjavaslat előkészítése

Az államforma körüli problémák feloldása nyilvánvalóan törvényhozási döntést igényelt. A nemzetgyűlési választások lebonyolítása után így a kormány haldéktalanul törvényjavaslatot dolgozott ki *Az alkotmányosság helyreállításáról és a főhatalom ideiglenes gyakorlásának rendezéséről* címmel. A minisztertanács által 1920. február 13-án megtárgyalt szövegváltozatot az igazságügyi minisztériumban *Túri Béla* és *Rassay Károly* államtitkárok dolgozták ki.¹⁴ A kormányülésen lezajlott vita után a törvényjavaslatot – elég jelentős változásokat foganatosítva – a miniszterelnökségen újraszövegezték, s így terjesztették a nemzetgyűlés elé. A törvényhozás közjogi bizottsága ezen újabb korrekciókat hajtott végre, sőt még a plenáris ülés idején is fűztek hozzá módosító indítványt.

A prológusban említett okok miatt azonban az államforma feletti egyértelmű döntést a törvényjavaslat sem tartalmazta. A jelentősebb vitákra okot adó kérdéseket szándékosan megkerülték, a javaslat csak az államműködés újraindításához nélkülözhetetlen rendelkezéseket tartalmazta. Ezt a nemzetgyűlés közjogi

¹¹ 1920. évi I. tc. 7. §.

¹² MNL K-27. 1919. december 4-i ülés, 46.

¹³ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 1.

¹⁴ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 22.

bizottságának jelentése is hangsúlyozta.¹⁵ Az államforma mellett azonban volt még egy, s ezzel szorosan összefüggő probléma, mégpedig *IV. Károlynak* a magyar trónhoz való joga. A törvényjavaslat viszont nem utalt arra, hogy melyik kérdést hagyja nyitva, az államformát, vagy a trónbetöltési rendet. Az utóbbi azonban feltételezi az elsőt, hiszen ha Magyarország köztársaság, *IV. Károly* jogállásának elemzése okafogyott kérdés.

5. Az eckartsai levél beiktatása és a törvényjavaslat preambuluma körüli viták

A minisztertanács által tárgyalt tervezetben *IV. Károlynak* az államügyek vite-léről történő lemondását tartalmazó úgynevezett eckartsai levele még a javaslat főszövegének része volt.¹⁶ A miniszterek között azonban heves pengeváltás alakult ki róla. *Bárczy István* igazságügy-miniszter, valamint *Friedrich István* hadügyminiszter megállapította, hogy az eckartsai levél törvénybe iktatása detronizációt jelentene. *Rubinek Gyula* földművelésügyi miniszter azonban erre nyíltan kijelentette, hogy ez valóban így van, de ő detronizációt akar.¹⁷ Végül a minisztertanács – többségi döntéssel – az eckartsai levelet kihagyta a törvény szövegéből¹⁸, s csak a miniszteri indoklásban tett róla említést.¹⁹

Meg kell azonban állapítani, hogy *IV. Károly* vitát kiváltó levelének a törvénybe történő beemelése zavarokat okozott volna. Nem biztos ugyanis, hogy ez detronizációt jelentett volna, hiszen a király lemondása az országgyűlés jóváhagyásával volt érvényes.²⁰ Az eckartsai levél beiktatását tekinthetnénk úgy is, mint a lemondó nyilatkozat törvényi megerősítését. Márpedig a nemzetgyűlés a lemondás elfogadásával kinyilvánítaná, hogy a Habsburg–Lotaringiai-ház magyar trónhoz való joga még élő közjogi szabály. Ez inkább megerősítené, mint detronizálná a dinasztiát.

Hasonlóan sok vitát váltott ki a törvény preambulumának kezdő szövege is, amely szintén *IV. Károly* uralkodói jogaival volt összefüggésben. A minisztertanács által tárgyalt tervezet még az eckartsai levélre utalt, miszerint:

¹⁵ KI-1920. 1. kötet 28–29.

¹⁶ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 24–25.

¹⁷ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 32.

¹⁸ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 34.

¹⁹ 1920. évi I. törvénycikk miniszteri indoklása, általános indokolás II. pont (3) bekezdés.

²⁰ 1867. évi III. tc. 3. §; NAGY Ernő: *Magyarország közjoga (államjoga)*. Budapest, Athenaeum, 1901. 222.

„[...] nyilatkozatában kijelentette, hogy minden részvételéről az államügyek vitelében lemond, s azóta is az országból távol van, anélkül, hogy a királyi hatalmat gyakorolná”²¹. A levélnek a törvény szövegéből történő elhagyásával a preambulumból is kimaradt az utalás. A miniszterelnökségen történt átszövegezés után a nemzetgyűlés elé terjesztett szövegváltozat már az alábbi rendelkezést tartalmazta: „[...] a királyi hatalom gyakorlása az 1918. évi november 13. napja óta szünetel”²². A nemzetgyűlés közjogi bizottsága szerint azonban a szünetelés megjelölése a királyi hatalom gyakorlásában történő fennakadást már jogilag minősítené, ezért annak elhagyásával a szöveget az alábbiak szerint módosította: „[...] a királyi hatalom 1918. évi november 13. napja óta nem gyakoroltatik”²³. Ez a szövegváltozat azonban újabb problémát vetett fel. A „nem gyakoroltatik” kifejezés úgy is értelmezhető, hogy létező jogról van szó, amelyet jelenleg nem gyakorolnak. E szerint a királyi hatalom gyakorlásában 1918. november 13-án csak ideiglenes fennakadás történt, amely bármikor helyreállhat. A javaslat legitimista elkötelezettsége miatt Kovács J. István nemzetgyűlési képviselő módosító indítványt terjesztett elő, amely szerint az alábbi szöveg került volna a preambulumba: „IV. Károly 1918. november hó 13-án minden részvételéről az államügyek vitelében lemondott, s azóta is az országból távol van”²⁴. Ez az alternatíva újra az uralkodó lemondását hangsúlyozta. Erre reagálva Túri Béla mint a közjogi bizottság előadója már a plenáris ülésen „[...] a királyi hatalom gyakorlása az 1918. évi november 13. napján megszűnt” szöveg beiktatását javasolta, amellyel az említett Kovács J. István is elégedett volt, s így javaslatát visszavonta.²⁵ A „nem gyakoroltatik”, illetőleg a „gyakorlása megszűnt” kifejezés között valóban jelentős tartalmi különbség van. Végül ez a változat került bele a törvény kihirdetett szövegébe is. Az eckartsau-i levél és a preambulum szövege feletti vita egyértelműen arra utal, hogy a törvény által nyitva hagyott kérdés a királyi hatalom további gyakorlásának módja, amely lényegében determinálta az államformát. Ez ugyanis csak akkor kérdés, ha az államforma királyság (lásd 4. pont).

A közjogi bizottság a kormányzó törvényjavaslatokkal szemben emelt vétőjogánál szintén egy apró, de lényeges korrekciót iktatott be a törvény szövegébe. „A kormányzó [...] az államfő megválasztásának kérdésében alkotott

²¹ MNL K-27. 1920. február 13-i ülés, 22–23.

²² KI-1920. 1. kötet, 3.

²³ KI-1920. 1. kötet, 29.

²⁴ KI-1920. 1. kötet, 34.

²⁵ KN-1920. 1. kötet, 58.

törvényekre nézve...” szövegrészből a választásra utaló szót törölte, s helyére „A kormányzó [...] az államfő személyének kérdésében alkotott törvényekre nézve...” szövegváltozatot iktatta.²⁶ Az államfő választására utaló szó törlése szintén a szabad királyválasztók és a legitimisták közötti véleménykülönbség kompromisszumos megoldására utalt.

A közjogi bizottság véleményéből érdemes kiemelni még egy részmondatot, miszerint: „a törvényjavaslat a legitimitás és a legalitás kérdését nem érinti”²⁷. A bizottság álláspontja szerint a törvényjavaslat ezt a kérdést nyitva hagyja, márpedig ez ismételten a királyi hatalom gyakorlásának módjára és nem az államformára utal. Túri Béla egyébként a törvényjavaslathoz a nemzetgyűlés plenáris ülésén fűzött expozéjában is a monarchikus államberendezkedés sajátosságairól beszélt,²⁸ s ezzel támasztotta alá a javaslat szellemi hátterét.

Az eckartsaui levél beiktatása és a törvény preambuluma körül kialakult vitákból tehát az állapítható meg, hogy azok a szabad királyválasztók és a legitimisták közötti véleménykülönbség körül csúcsosodtak ki. Ezekből az elemekből arra következtethetünk, hogy az 1920. évi I. törvénycikk vitája során a mérvadó politikai erők a királyságot mint államformát tényként kezelték.

6. A forradalmak közjogi ténykedésének érvénytelenné nyilvánítása

Bár az 1920. évi I. törvénycikk az államformáról tételesen nem rendelkezett, az azt megváltoztató forradalmi döntéseket érvénytelenné nyilvánította.²⁹ A Néphatározatot tételesen is megemlítette, mint amelyet az Országos Törvénytárból törölni kell.³⁰ Az államforma módosításáról szóló jogforrások érvénytelenítésének teljesen logikus következménye, hogy visszaáll az azt megelőző állapot, vagyis Magyarország királyság.

²⁶ KI-1920. 1. kötet, 29.

²⁷ KI-1920. 1. kötet, 28.

²⁸ KN-1920. 1. kötet, 53.

²⁹ 1920. évi I. tc. 9. § (1)–(2) bek.

³⁰ 1920. évi I. tc. 9. § (2) bek.

7. Az államforma kérdésének jövőbeni meghatározása

Az eddigi okfejtésekből levezethető, hogy a nemzetgyűlés az államműködés helyreállításához szükséges közjogi lépéseknél Magyarországot királyságnak tekintette, de kerülte ennek egyértelmű kinyilvánítását.

A törvényben azonban egy biztonsági mechanizmus is megjelent, amellyel az államforma nyitottságára utalt. A kormányzónak a törvényekkel szembeni vétójogánál ugyanis ez a jogosítványa két kérdésben ki volt zárva. Az egyik az államfő személyének meghatározására vonatkozó nemzetgyűlési döntés, a másik pedig az államformára vonatkozó határozat volt.³¹ A vétójog korlátozásának önmagában nincs jelentősége, sokkal inkább a tárgyának. Ebből ugyanis arra következtethetünk, hogy az államforma meghatározásának a közeljövőben a nemzetgyűlés napirendjére kell kerülnie, vagyis véglegesen ezt a kérdést a törvény nem zárta le. A rendelkezéshez fűzött miniszteri indokolás is ezt támasztja alá: „A törvényjavaslat a nemzetgyűlésnek két legfőbb törvényhozói feladatára nézve, nevezetesen az államforma és az államfő személyének megválasztása kérdésében alkotandó törvényekre nézve, a kormányzónak nem ad visszaküldési jogot...”³². A miniszteri indokolás tehát a nemzetgyűlés két legfontosabb törvényhozási feladatának egyikeként jelöli meg az államforma felől történő döntést. Amennyiben az 1918 előtti közjogi berendezkedés kétséget kizáró restaurációjáról lett volna szó, akkor az államforma kérdésében hozandó törvényről nem tettek volna külön említést.

8. A kormányzói pecsét megállapítása

Az ideiglenes államfő március 1-jén történt megválasztása után a Huszár Károly vezette, immár ügyvezető kormány elkészítette az államhatalmi cselekmények hitelességének igazolására szolgáló egyik legfontosabb eszköz, az államfői pecsét megállapítására vonatkozó előterjesztését.³³ A kormányzói pecsétnek nyilvánvalóan tartalmaznia kellett az állami címert, de az előterjesztés ebben a kérdésben két ponton is óvatosan fogalmazott.

Az egyik ilyen bizonytalanság a közép vagy a kis címer használatából eredt. A kormány-előterjesztés a külpolitikai helyzetre tekintettel az utóbbi

³¹ 1920. évi I. tc. 13. § (2) bek.

³² 1920. évi I. tc., a részletes indokolásban a 13. §-hoz fűzött indokolás (4) bekezdése.

³³ MNL K-26-1920-III-2134.

használatát javasolta, kifejtve viszont azt is, hogy a társországek elhagyása az állami címerből nem jelent semmilyen joglemondást ezen területekről. A másik, az államforma szempontjából is releváns kérdés a Szent Koronának a címerre történő ráhelyezése volt. A népköztársaság kikiáltása után a Szent Koronát levették a címerről,³⁴ amiből egyértelműen következik, hogy az államforma jelképének tekintették. A magyar királyság pártjának 1919 végén tett javaslatánál³⁵ is említettem (lásd 3. pont), hogy a kormány az államforma körüli bizonytalanság miatt levette napirendjéről a Szent Koronának a címerre történő visszahelyezését.

A kormányzói pecsétre vonatkozó előterjesztés egyértelmű abban, hogy a Szent Koronát rá kell helyezni az állami címerre, de az indoklása óvatos. Egyrésztől hivatkozik arra, hogy az 1920. évi I. törvénycikk szerint „*Magyarország eddigi államformája érintetlenül fennáll*”. Nem mondja azonban ki, hogy mi ez az államforma, s nemsokára áttér egy másik érvelésre is. E szerint a Szent Korona nemcsak a királyi hatalom, hanem általában a magyar államhatalom jelképe is. Az első okfejtés utal az államformára, s ezzel összefüggésben arra, hogy ezzel a Szent Korona használata összeegyeztethető. Amennyiben a Szent Koronát az államforma kifejezésére használjuk, ez az államforma, ha kimondjuk, ha nem, nyilvánvalóan a királyság. A második okfejtés viszont arra a verzióra vonatkozik, hogy a Szent Korona akkor is rákerülhet az állami címerre, ha az államforma netán mégse királyság lenne. Ez viszont még mindig azt jelzi, hogy március 13-án, amikor a tárgyalta kormány-előterjesztés datálódik, az államforma kérdésében történő nyílt állásfoglalást a kormány még mindig mellőzte.

9. A 2394/1920. ME. számú rendelet kibocsátása

Láthattuk, hogy az 1920. évi I. törvénycikk még tudatosan került az államformára vonatkozó nyílt rendelkezést. A kormányzó megválasztása óta ügyvezetői minőségben működő Huszár-kormány sem foglalt állást a kérdésben. A miniszterelnökségen a hivatalos megjelöléseknél nem módosítottak az addigi gyakorlaton, az iktatóbélyegzőkön még márciusban is változatlanul a „*Magyar Köztársaság miniszterelnöksége*” szerepelt.³⁶

³⁴ 5746/1918. ME. számú rendelet, 1.§

³⁵ MNL K-27. 1919. december 4-i ülés, 46.

³⁶ MNL K-26-1920-III-1443 (2160/1920). A példaként említett irat iktatására 1920. március 12-én került sor.

A problémát a *Simonyi-Semadam Sándor* által vezetett új kormány megalakulása mozdította ki a holtpontról. Az 1920. március 15-én történt kormányalakítását követő első minisztertanácsi ülésen kijelentette, hogy az ország államformája nem köztársaság, hanem királyság, s a kérdésben kormányrendelet kibocsátását tartotta szükségesnek.³⁷ Az igazságügy-miniszter már másnap bemutatta a tervezetet,³⁸ amelynek alapján március 18-án kihirdették „*Az állami hatóságok, hivatalok és intézmények elnevezéséről, és az állami címereken a szent koronának alkalmazásáról*” szóló 2394/1920. ME. számú rendeletet. A jogszabály lényegében az 1920:I. tc. végrehajtási rendelete volt, s megállapította, hogy „*Az [...] 1920:I. törvénycikk [...] Magyarország ezeréves államformáját nem változtatta meg, [...] érvénytelennek nyilvánította azokat az alkotmányellenes forradalmi rendelkezéseket, amelyek [...] a királyság intézményét eltörölni kívánták, [...] Ezekhez képest tehát mindaddig, amíg a törvényhozás másként nem rendelkezik, Magyarország törvényes államformája a királyság marad.*”

A kormányrendelet érvelése logikus és megalapozott. A Néphatározatnak az országos törvénytárból történő törlését követően visszaállt az azt megelőző állapot, vagyis Magyarország államformája királyság (lásd 6. pont). Ugyanakkor nem mondható szokásos módnak, hogy egy ország államberendezkedésére vonatkozó ilyen lényeges hatással bíró törvényértelmezést a kormány hajtson végre. Az aktuális politikai környezetet vizsgálva azonban már könnyebben érthetővé válik a döntési mechanizmus. Láthattuk, hogy egy olyan kérdésről volt szó, amellyel a nemzetgyűlés nagy többsége egyetértett, azonban a döntést a korábban említett okok miatt (lásd 1. pont) magában a törvényben nem mondott ki. A kormányrendelet kibocsátása után azonban a törvényhozási gyakorlatban a nemzetgyűlés is használta a „királyi” jelzöt (lásd 10. pont), vagyis semmilyen kifogást nem fogalmazott meg a rendelettel szemben.

A 2394/1920. ME. számú rendelet megjelenése után a miniszterelnökségen is megszűntek az államformával kapcsolatos bizonytalanságok. Március végén a budapesti I. választókerületben időközi választásokat kellett tartani. Az ennek előkészítése kapcsán folytatott levelezés éppen a tárgyalta kormányrendelet megjelenésének idejére esett. Egy március 19-én, vagyis egy nappal a kormányrendelet megjelenése után iktatott levélen a „*Magyar Köztársaság miniszerelnöke*” bélyegző látható, ahol a „Köztársaság” szót kézzel áthúzták.³⁹ Másnap már „*Magyar miniszerelnökség*” feliratú új iktatóbélyegzőt használ-

³⁷ MNL K-27. 1920. március 15-i ülés, 12.

³⁸ MNL K-27. 1920. március 16-i ülés, 28–31.

³⁹ MNL K-26-1920-III-2400.

tak.⁴⁰ Bár a „királyi” jelző ezen sem volt rajta, de 1918 előtt is ezt a gyakorlatot folytatták. Így az ehhez történő visszatérés egyértelműen az akkori királysági államformára történő utalás volt.

Végezetül még fel kell hívni a figyelmet a kormányrendelet idézett részének utolsó részmondatára is, amely szerint addig marad Magyarország államformája királyság, „*amíg a törvényhozás másként nem rendelkezik...*” Ezzel a rendelet tartotta magát ahhoz az előzőekben kifejtett érveléshez is, hogy a nemzetgyűlésnek az államforma kérdését napirendre kell vennie (lásd 7. pont). A rendelet hatálya arra az átmeneti időszakra szólt, amíg törvényhozás tételes rendelkezése meg nem születik. Ezzel egyértelműen utaltak a rendelet végrehajtási jellegére is, amely szerint jelenleg ez a joghelyzet, de a törvényhozás bármikor jogosult eltérően intézkedni. Ahogy azonban az antant nyomása csökkent, a további intézkedés kérdése lekerült a napirendről, s Magyarország a 2394/1920. ME. számú rendelet által megállapítottak szerint királyság maradt.

10. Az államformára utaló jelzők használata a törvényhozásban

Az államformára vonatkozó tételes rendelkezést tehát egy kormányrendelet mondta ki, de ezt követően a nemzetgyűlés is vitathatatlanul elfogadta ezt az álláspontot. Ez után a törvényhozás során folyamatosan használni kezdte a „királyi” jelzőt. Példaként megemlíthető a kir. ítélőbírák és a kir. ügyészek státusáról szóló 1920. évi XX. törvénycikk, a magyar királyi szabadalmi bíróság elnökének, alelnökének és bíráinak illetményéről szóló 1921. évi XXIV. törvénycikk, vagy a magyar királyi honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk. Az 1921-es trónfosztó törvény pedig deklaratív módon is kimondta: „*A nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenntartja...*”⁴¹

11. Összegzés

Magyarország államformáját tehát 1919–1920 fordulóján a Tanácsköztársaság bukását követően hatalomra kerülő politikai erők restaurációs törekvése és az

⁴⁰ Uo.

⁴¹ IV. Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről szóló 1921. évi XLVII. tc. törvénycikk, 3. §.

antant elvárásai közötti egyensúlyozás határozta meg. A kormányzat 1919 késő nyarától deklaráltan köztársasági alapokon állt, s még az alkotmányosság helyreállításáról szóló törvényben is került a királyságnak mint államformának a nyílt deklarálását.

Az 1920. évi I. törvénycikk kihirdetését követően azonban, bár a törvény tételesen nem rendezte az államformát, mégis viszonylag egyértelmű következtetéseket tudunk megállapítani. A (nép)köztársaságot deklaráló Néphatározat törlésével az államforma az 1918. november 16. előtti állapotok szerint alakult, vagyis Magyarország királyság volt (lásd 6. pont). A preambulum pontos szövegéről folytatott vita a trónbetöltés rendje körül kialakult nézetek ütközését közvetíti, aminek viszont előfeltétele, hogy az államforma királyság legyen. A törvényből levonható olyan következtetés is, amely szerint a nemzetgyűlésnek az államforma kérdését napirendre kell tűznie. Mindez azonban a fennálló joghelyzetet nem érinti, mindaddig, amíg ez a döntés nem születik meg, Magyarország államformája az 1918. november 16. előtti állapotok szerint alakul. Az államforma világos meghatározása előli kitérés vezetett viszont ahhoz a furcsa helyzethez, hogy ezt tételesen nem a törvényhozás, hanem a kormány állapította meg. Így került kibocsátásra a 2394/1920. ME. számú rendelet, amely ezeket a következtetéseket levonta, s világosan kimondta, hogy Magyarország államformája királyság.

Érdemes néhány gondolat erejéig a forradalmak közjogi tevékenységére is kitékinteni. Az alapvető kérdés az, hogy a köztársaság kikiáltását elegendő-e a forradalmi szervek által kimondani, vagy azt egy alkotmányozó nemzetgyűlésnek is meg kell erősítenie. Németországban vagy Ausztriában a forradalmi szervek ez irányú intézkedéseit később megerősítette egy ilyen testület, Magyarországon azonban erre nem került sor. Bár összehívása tervbe volt véve, arra végül nem került sor. Az antant is halasztotta a választások megtartását,⁴² ami azzal lehetett összefüggésben, hogy Magyarországgal szemben a szomszédos államok jelentős területi igényeket támasztottak. A tervbe vett választásokat azonban a történelmi Magyarország teljes területén tartották volna.⁴³ A forradalmak közjogi tevékenységének érvénytelenségére vonatkozó, a *Prológus*ban említett álláspont egyik alapvető érve éppen az volt, hogy semmilyen arra jogosult, alkotmányosan megalakult szerv nem erősítette meg. A Néphatározatot kibocsátó Nagy Nemzeti Tanácsot nem tekintették legitim ál-

⁴² Vix alezredes 1919. január 23-i keltezéssel külön levelet intézett Károlyi Mihályhoz, amelyben a választások elhalasztását kéri. MNL K-26-1920-III-1455.

⁴³ Lásd 1919. évi XXV. néptörvény 1. sz. melléklet.

lamhatalmi szervnek, így az általa hozott döntések közjogilag nem relevánsak. E szerint Magyarország államformája szakadatlanul királyság maradt.

Ki kell még térnünk a joghelyzet és a tényhelyzet elkülönítésére is. Említettem (lásd 2. pont), hogy a tanulmány célja a joghelyzet tisztázása, hiszen a királyi hatalom gyakorlásának szünetelése miatt a tényleges kormányzati rendszerbe sok republikánus elem került. Ezzel kapcsolatban meg kell említeni viszont azt is, hogy az 1920. évi I. törvénycikk csak a joghelyzetet tisztázta. A kormányzó jogállásának szabályozása kapcsán a törvény miniszteri indokolása is több alkalommal utal arra, hogy az ideiglenes államfő jogállásának vannak republikánus elemei. A törvényekkel szembeni vétőjog kapcsán megemlíti, hogy *„a törvényhozás terén a királyt megillető legfontosabb jogot: a szentesítés jogát nem fogja gyakorolhatni, hanem úgy, mint a köztársasági alkotmányok szerint a köztársasági elnöknek, csupán a törvény alaki perfekciójához tartozó kihirdetésről való gondoskodás fogja feladatát alkothatni”*⁴⁴. Az államfői felelősség kapcsán pedig az alábbi indoklást fűzi a törvényjavaslatához: *„A kormányzó közjogi állása ugyanis nem azonosítható a szuverén államfő állásával, hanem megfelel annak a jogállásnak, amelyet a köztársaságban a köztársasági elnök tölt be.”*⁴⁵

Az 1920. évi I. törvénycikk után tehát a joghelyzet tekintetében Magyarország királyság volt, illetve a forradalmak közjogi tevékenységének érvénytelenségére vonatkozó felfogás szerint ez az államforma megszakítás nélkül fennállt. Tekintettel azonban arra, hogy a királyi trónt 1918 után nem töltötték be, a tényleges kormányzati rendszerben a tisztán monarchikus modell már sohasem állt helyre. A harmincas évek második felére ez az állapot hosszabb távon is stabilizálódni látszott, az 1937-es közjogi reform ugyanis a kormányzói szék megüresedésének esetére már nem a királyi trón betöltését irányozta elő, hanem új kormányzó választását.⁴⁶ Ezzel összefüggésben felvetődhet a kérdés, hogy a hatalmon lévő politikai erők miért ragaszkodtak még ekkor is olyan erősen a királysághoz mint államformához. A legitimisták részéről ez még érthető, hiszen várhatták az alkalmas pillanatot, amikor a Habsburgok visszatérhetnek a magyar trónra. A szabad királyválasztók viszont a királyi trón betöltésére semmilyen személyi alternatívát nem vetettek fel, érvelésük egy közjogi elméletté vált, amelynek gyakorlati megvalósítására nem létezett igazi forгатatókönyv. A cél, mint 1920-ban is, a forradalmaktól való elhatárolódás lehetett, de ennek

⁴⁴ 1920. évi I. törvénycikk, a részletes indokolásban a 13. §-hoz fűzött indokolás (2) bek.

⁴⁵ 1920. évi I. törvénycikk, a részletes indokolásban a 14. §-hoz fűzött indokolás (2) bek.

⁴⁶ 1937. évi XIX. tc. 3–5. §.

jelentősége az idő múlásával egyre csökkent. Emellett azonban lényeges és nem csökkenő jelentőségű érv volt a trianoni békeszerződés is. A Horthy-kor egyik legelszántabb törekvése volt a trianoni békeszerződésben feldarabolt ország területi integritásának helyreállítása, amelynek nagyon fontos eleme volt a kontinuitáshoz történő ragaszkodás.

A HATODIK PARANCSOLATTAL SZEMBENI LEGSÚLYOSABB BÜNTETENDŐ CSELEKMÉNYEK ÉS AZ ESETÜKBEN ALKALMAZANDÓ KÁNONI ELJÁRÁS*

SZUROMI Szabolcs Anzelm O.Praem.

A hatályos Egyházi Törvénykönyv (1983) 1341. kánonja pontosan rögzíti a katolikus egyház büntetőjogának lényegét: olyan végső eszköz, amely segíti az igazságosság helyreállítását, az elkövető megjobbítását, az okozott kár elhárítását és a további hasonló cselekmények megelőzését. Ez a meghatározás már a CIC (1917) Can. 2214 § 2.-ben is megtalálható volt, amely szó szerint idézte a Trentói Zsinat (1545–1563) XIII. szessziójának rendelkezését.¹ Az említett alapelv katolikus egyházon belüli ősiségét jól jelzi, hogy hasonló tartalmú rendelkezéseket találunk már az 1140 körül összeállított *Decretum Gratiani*ban is.²

A legutóbbi időben egyre erőteljesebb külső nyomás nehezedik a katolikus egyház saját büntetőjogára. Az egyházi hatóság irányában megfogalmazott világi elvárások egyre offenzívabbá válnak, és számos esetben igényeik nincsenek összhangban a büntetőeljárásoknak a kontinentális jogrendszerekben bevett alapelveivel (például folyamatban lévő előzetes vizsgálat, vagy ítélettel még le nem zárult büntetőeljárás adatainak a nyilvánosságra hozhatatlansága). Mindeközben az elvárásokat megfogalmazók – nagyon gyakran – nem rendelkeznek kellő

* A jelen munka *A legsúlyosabb büntetendő cselekmények a Katolikus Egyház büntetőjogában (Állam- és Jogtudomány, 2012/53. 243–260.)* című tanulmányom jelentősen átdolgozott kivonata, figyelembe véve az elmúlt öt év katolikus egyházi jogalkotását és jogalkalmazását. A tanulmány Rómában a *Collegio S. Norbertó*ban és a *Biblioteca Apostolica Vaticana*ban készült, a KAP 16-73021-3.6-JÁK projekt keretében.

¹ *Conc. Tridentinum*, Sessio XIII (11 oct. 1551). *De reformatione*, Can. II: *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 1973. (a továbbiakban: COD) 699.

² Vö. D. 45. cc. 4, 6, 9, 14, 16: Aemilius FRIEDBERG (ed.): *Corpus iuris canonici I*. Lipsiae, 1879. 161–164. (a továbbiakban: FRIEDBERG I.); D. 86 c. 2: FRIEDBERG I. 298.; C. 23 q. 5 cc. 1, 3: FRIEDBERG I. 928–930.

mélységű ismerettel és tapasztalattal az egyházi büntetendő cselekmények rendszeréről, határozott kategóriáiról, az egyházi büntetőeljárás lefolytatásának pontos – a nevezett súlyos cselekményeket részletesen feltáró – jellegzetességeiről, valamint az egyes – megfelelő módon bizonyított – ügyekben a katolikus egyház rendelkezésére álló saját törvényes szankciókról és azok lényegéről. Hangsúlyosan igaz ez az úgynevezett külső és belső fórum területével kapcsolatosan (vö. a büntetendő cselekmény gyónásban történő megvallása; annak gyónási titok jellege; illetve a gyónási titok védelmének az állami jogrendekben megjelenő szavatolása).³ Az említett elvárások természetesen főként a civil társadalmat (azon belül a családokat és gyermekeiket) legsúlyosabban érintő – azt veszélyeztető – és az állami hatóság által is büntetendőnek ítélt cselekményekkel kapcsolatosak. Különösen is erőteljesen fogalmazódik meg a társadalmi igény akkor, ha a cselekmény elkövetésével megvádolt személy katolikus felszentelt szolgálattevő, megszentelt életet élő vagy olyan személy, aki valamely, a katolikus egyház által fenntartott intézmény működéséhez köthető. Természetesen számos olyan további büntetendő cselekmény is létezik, amely a katolikus egyház saját joga szerint szintén nagyon súlyos megítélés alá esik, mivel azonban az állami hatóság számára és a szekularizált társadalom mindennapi élete szempontjából – vallási jellegükből kifolyólag – ezek neutrálisak, így nem kerülnek a világi nyilvánosság érdeklődésének homlokterébe. Vannak olyan kérdések is, amelyek mint kánonilag büntetendő cselekmények magukat a katolikus egyház hitelveit (vö. dogmatikus tanítását) érintik, így az egyház tagjainak életére gyakorolt súlyosan káros voltának – ezáltal a társadalomra kifejtett negatív hatás – megértéséhez a katolikus teológia beható ismeretére van szükség.

A fent összefoglalt cselekményeket közösen *delicta graviorának*, azaz legsúlyosabb büntetendő cselekményeknek nevezzük,⁴ amelyek objektív értékelése fenn van tartva az Apostoli Szentszék Hittani Kongregációja számára.⁵

³ Stephen HAERING – Heribert SCHMITZ (eds.): *Diccionario enciclopédico de Derecho Canónico*. Barcelona, Herder, 2008. 777–779.

⁴ Velasio DE PAOLIS: Norme “de gravioribus delictis” riservata alla Congregazione per la Dottrina della Fede. *Periodica*, vol. 91. (2002) 273–312.; SZUROMI, Szabolcs Anzelm: I diletti più gravi nella prospettiva della storia della Chiesa. *Periodica*, vol. 105. (2016) 369–394.

⁵ SZUROMI i. m. 371.

1. A „delicta graviora” megítélésének jogforrásai

Az úgynevezett legsúlyosabb büntetendő cselekményeket és az esetükben alkalmazandó büntetőeljárás sajátosságait jelenleg a 2010. május 21-én kiadott *Normae de delictis Congregationis pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis* szabályozza,⁶ amely módosította a korábbi, 2001. május 18-án kiadott hasonló kongregációs rendelkezést.⁷ Mindez kiegészül Szent II. János Pál pápa (1978–2005) 2001. április 30-i *Sacramentum sanctitatis tutela* kezdetű motu proprio-jaival,⁸ valamint azokkal a döntésekkel, amelyeket a római pápa 2002 és 2003 között hirdetett ki a kérdésben.⁹ A Hittani Kongregáció 2011. május 3-án külön körlevelet adott közre a világ katolikus püspöki konferenciái számára, a klerikusok által kiskorúakkal szemben elkövetett szexuális abúzusok (visszaélések) ügyében alkalmazandó megfelelő eljárás pontos ismertetése céljából.¹⁰ A fenti szabályokban rögzítettek szigorú megtartását, valamint a súlyos esetek feltárásának kötelező voltát külön apostoli levélben hangsúlyozta ki Ferenc pápa (2013–) 2016. június 4-én, *Come una madre amorevole* kezdettel.¹¹ Ez a motu proprio nemcsak az ordináriusok (azaz a megyéspüspökök és a velük egyenlő elbírálás alá eső személyek) kötelezettségeit tartalmazza mindazon esetben, amikor felmerül a *delicta graviora*

⁶ Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis. *Acta Apostolicae Sedis*, vol. 102. (2010) 419–434. Vö. John A. RENKEN: Normae de gravioribus delictis: 2010 Revised Version. Text and Commentary. *Studies in Church Law*, vol. 6. (2010) 51–116.; Varuvel G. DHAS: Modifiche introdotte nelle norme riguardanti: “gravioria Delicta”. *Apollinaris*, vol. 84. (2011) 337–381.

⁷ Epistula ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchas interesse habentes de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis. *Acta Apostolicae Sedis*, vol. 93. (2001) 785–788.

⁸ IOANNES PAULUS II: Letterae Apostolicae motu proprio datae: Sacramentorum sanctitatis tutela. *Acta Apostolicae Sedis*, vol. 93. (2001) 737–739.

⁹ Decisioni di Giovanni Paolo II (7 novembre 2002 – 14 febbraio 2003). *Ius Ecclesiae*, vol. 16. (2004) 320–321.

¹⁰ Congregatio pro Doctrina Fidei – Lettera Circolare per aiutare le Conferenze Episcopali nel preparare. *Acta Apostolicae Sedis*, vol. 103. (2011) 406–412.

¹¹ FRANCISCUS, Motu Proprio: Come una madre amorevole (4 giugno 2016). *L'Osservatore Romano*, 5 settembre 2016.

megvalósulásának gyanúja,¹² hanem súlyosan szankcionálja az ilyen jellegű büntetendő cselekmények esetében fennálló eljárási kötelezettségek elmulasztását.¹³

2. A hatodik parancsolattal szembeni büntetendő cselekmények

2.1. Nagykorúakkal elkövetett legsúlyosabb büntetendő cselekmények a hatodik parancs megsértése terén

A nőtlenséget fogadott (vö. celibátus) felszentelt szolgálattevő, valamint a nő diakónus vonatkozásában, éppen a szent szolgálat végzésének erkölcsi tisztaságát biztosítandó, az 1395. kán. 1–2. §-ai súlyosan büntetik a konkubinát tartó, a hatodik parancsolat ellen elkövetett bűnben botrányt okozó módon kitarító, de az egyéb – hatodik parancsolattal szembeni – nyilvános bünt elkövető klerikust, azaz a szent rend legalább diakónusi fokozatában részesült személyt is.¹⁴ A felsorolásból kitűnik, hogy a konkubinán kívül – amelyen a kánoni jog hagyományosan más nembeli személlyel fennálló tartós szexuális kapcsolatot ért¹⁵ – minden egyéb hatodik parancsolattal szembeni büntetőjogi tényállás megvalósulhat, akár különböző, akár azonos nemű személlyel is. Ebből egyértelmű, hogy a celibátusban élő klerikusok, illetve házas keleti rítusú katolikus

¹² FRANCISCUS, *Motu Proprio*: Come una madre amorevole, Art. 1 – § 1. Il Vescovo diocesano o l'Eparca, o colui che, anche se a titolo temporaneo, ha la responsabilità di una Chiesa particolare, o di un'altra comunità di fedeli ad essa equiparata ai sensi del can. 368 CIC e del can. 313 CCEO, può essere legittimamente rimosso dal suo incarico, se abbia, per negligenza, posto od omesso atti che abbiano provocato un danno grave ad altri, sia che si tratti di persone fisiche, sia che si tratti di una comunità nel suo insieme. Il danno può essere fisico, morale, spirituale o patrimoniale. – § 2. Il Vescovo diocesano o l'Eparca può essere rimosso solamente se egli abbia oggettivamente mancato in maniera molto grave alla diligenza che gli è richiesta dal suo ufficio pastorale, anche senza grave colpa morale da parte sua. – § 3. Nel caso si tratti di abusi su minori o su adulti vulnerabili è sufficiente che la mancanza di diligenza sia grave. – § 4. Al Vescovo diocesano e all'Eparca sono equiparati i Superiori Maggiori degli Istituti religiosi e delle Società di vita apostolica di diritto pontificio.

¹³ FRANCISCUS, *Motu Proprio*: Come una madre amorevole, Art. 4 – Qualora ritenga opportuna la rimozione del Vescovo, la Congregazione stabilirà, in base alle circostanze del caso, se: – 1. dare, nel più breve tempo possibile, il decreto di rimozione; – 2. esortare fraternamente il Vescovo a presentare la sua rinuncia in un termine di 15 giorni. Se il Vescovo non dà la sua risposta nel termine previsto, la Congregazione potrà emettere il decreto di rimozione.

¹⁴ Vö. Bruno F. PIGHIN: *Diritto penale canonico*. (Istituto di Diritto Canonico san Pio X, Manuali 3). Venezia, 2008. 469–475.

¹⁵ ERDŐ Péter: *Egyházjog*. [Szent István kézikönyvek 7.] Budapest, Szent István Társulat, 2014. 670–671.

papok, vagy nős diakónusok – házastársukon kívüli személy – vonatkozásában mind a heteroszexuális, mind a homoszexuális kapcsolat egyházjogilag a legsúlyosabb büntetendő cselekmények közé sorolandó. Büntetése az utólag kimondandó felfüggesztésen túl, a klerikusi státusból történő elbocsátásig terjedhet. A kánon előzménye, a CIC (1917) Can. 2359 §§ 1–3. régi és szigorú hagyományra visszanyúló fegyelmi álláspontot tartalmazott,¹⁶ amelyet lényegében – a katolikus egyház XX. századi viszonyaihoz alkalmazva – a CIC 1395. kán. is megőrzött.¹⁷ Már a *Decretum Gratiani* (de például az azt megelőző gregoriánus kánongyűjtemények is¹⁸) nagyszámú kánont szentelt a kérdésnek,¹⁹ amelyet követtek a *Liber Extra* (1234) rendelkezései,²⁰ a Trentói Zsinat normái (1545–1563),²¹ és több pápai állásfoglalás (*X. Leó* [1513–1521], *XIII. Ince* [1721–1724], *XIII. Benedek* [1724–1730] és *XIV. Benedek* [1740–1758]). Ezek az intézkedések magukban foglalták a klerikusnak a szent cselekmények gyakorlása alól történő felfüggesztését; a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásától történő nyilvános vagy teljes eltiltását; a feladatkörüktől, a hivataluktól, hivatali javaiktól, a javadalmuktól és az esetleges egyházi méltóságuktól való megfosztásról történő rendelkezést; valamint – a legsúlyosabb esetekben – a klerikus letételét, azaz a klerikusi köteleességek és jogok alóli teljes felmentését (köznyelven: laicizálását).²²

2.2. A kiskorúakkal szembeni szexuális visszaélés mint legsúlyosabb büntetendő cselekmény

Az egyes – ebben az esetben: legsúlyosabb – büntetendő cselekmények sorában a hatályos CIC 1395. kán. 2. § azokról a klerikusokról rendelkezik, akik a ha-

¹⁶ Matteo CONTE A CORONATA: *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum IV: De Delictis et Poenis*. Taurini–Romae, 1955. 526–527.

¹⁷ PIGHIN i. m. 475–477.

¹⁸ Vö. például SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből*. Budapest, Szent István Társulat, 2011. 107–108.; SZUROMI, Szabolcs Anzelm: *Anselm of Lucca as a Canonist*. (Adnotationes in ius canonicum 34) Frankfurt am Main, 2006. 28.

¹⁹ D. 27 c. 8: FRIEDBERG I.; D. 28 cc. 2, 8–9: FRIEDBERG I. 101–103; D. 32 cc. 6, 10–11, 13: FRIEDBERG I. 117–121; D. 33 c. 7: FRIEDBERG I. 124.

²⁰ X 3.2.3–8, 10: Aemilius FRIEDBERG (ed.): *Corpus iuris canonici II*. Lipsiae, 1881. 454–456. (a továbbiakban: FRIEDBERG II.)

²¹ *Conc. Tridentinum*, Sessio XXI (16 iul. 1562), *De reformatione*, Can. 6: COD 730; Sessio XXV (3–4 dec. 1563), *De reformatione*, Can. 14: COD 792–793.

²² Arthur VERMEERSCH, A. – Joseph CREUSEN: *Epitome Iuris Canonici cum commentariis ad scholas et ad usum privatum III*. Brugis–Bruxellis, 1925. 294.

todik parancsolat megsértését tizennyolc éven aluli kiskorúval, vagy olyannal szemben követik el, aki állapotszerűen híjával van értelme használatának.²³ Rá kell mutatnunk arra a fontos distinkcióra, amely – összehasonlítva az állami büntetőjogi szisztémákkal – pozitív értelemben kiemeli az egyházi büntetőjogi rendszert ezen cselekedetek súlyos megítélésében. A kánonjog határozott különbséget tesz a hetedik életév betöltése alatti személlyel (*paedophilia*) és a hetedik életévét betöltött, de a tizennyolcadikat még el nem ért (*ephebophilia*) személlyel szembeni szexuális abúzus között, mindkettőt nagyon súlyosan, de eltérő módon büntetve.²⁴ A tényállást korábban klerikusok tekintetében a CIC (1917) Can. 2358. és 2359. szabályozta; a korhatár tekintetében pedig a CIC (1917) Can. 2357. még a tizenhat év alatti kiskorúval szembeni szexuális abúzust említette,²⁵ amely kánon hatálya kifejezett formában kiterjedt a laikusok hasonló cselekedeteire is.²⁶ A kiskorú lehet az elkövetőtől eltérő nemű, és maga a cselekmény is különböző körülmények között valósulhat meg. Azonban ugyanígy létrejöhet ugyanez a büntetőjogi tényállás azonos neműek között is, amint arról már a *Decretum Gratiani* (1140) és a *Liber Extra* (1234) is pontos fegyelmi álláspontot tartalmazott (vö. például C. 27 q. 1 cc. 6, 28;²⁷ X 3.1.13²⁸). A kánonjog és világi büntetőjog is hagyományosan kitért a vérrokonok és sógorok közötti ilyen jellegű abúzusra.²⁹ A jelenlegi kánon csak a klerikusokról rendelkezik, de a CIC (1917) Can. 2357. § 1. – amint arra már utaltunk – a laikusokra is vonatkozott, akik a büntetendő tényállás megvalósításával önmagától beálló jogbecstelenségbe (azaz *infamiába*) estek. Ez természetesen maga után vonta az adott világi krisztushívő által gyakorolt bármilyen jellegű egyházi feladatkörükből történő azonnali elbocsátását. Az illetékes helyi ordinárius ezen

²³ Vö. PIGHIN i. m. 478–480.; Pietro LOJACONO: La tutela della personalità dei minori nell'ordinamento canonico. Parte II: Prevenzione e repressione dei crimini sessuali commessi dai chierici. *Diritto Ecclesiale*, vol. 120. (2009) 421–468.

²⁴ *Intervista di Gianni Cardinale a mons. Charles Scicluna sulla rigidità della Chiesa nei casi di pedofilia* (13/03/2010): http://www.vatican.va/resources/resources_mons-scicluna_2010it.html

²⁵ CONTE A CORONATA i. m. 529–530.

²⁶ Vö. CIC (1917) Can. 2357 – § 1. Laici legitime damnati ob delicta contra sextum cum minoribus infra aetatem sexdecim annorum commissa, vel ob stuprum, sodomiam, incestum, lenocinium, ipso facto infames sunt, praeter alias poenas quas Ordinarius infligendas iudicaverit.

²⁷ FRIEDBERG I. 1049, 1053–1054; C. 27 q. 1 c. 6: Si quis episcopus, presbiter, aut diaconus, aut subdiaconus, aut lector, aut psalmista, aut hostiarius cum muliere sanctificata Deo mechatus fuerit, deponatur, quia sponsam Christi corrumpit; si uero laicus, excommunicetur.

²⁸ FRIEDBERG II. 452.

²⁹ Franz Xaver WERNZ – Petrus VIDAL: *Ius canonicum. VII. Ius poenale ecclesiasticum*. Romae, 1951. 547–548.

túlmenően további, utólag kimondandó büntetést is kiszabhatott. A klerikus büntetése³⁰ az önmagától beálló infámián és annak következményein (vö. a birtokolt egyházi hivatal magánál a jognál fogva történő elvesztése) kívül, a klerikusi állapotból történő elbocsátást is magában foglalhatta³¹ és foglalhatja,³² mind a CIC (1917) Can. 2359. § 2., mind a hatályos Egyházi Törvénykönyv 1395. kán. 2. § alapján. Hangsúlyoznunk kell, hogy a büntetés súlyos volta tehát nem a XX. vagy a XXI. századi világi és egyházi jogalkotásból vezethető le, hiszen a kánoni rendelkezés forrásai a *Decretum Gratiani* és a *Liber Extra* kánonjain túl X. Leó pápa³³, a Trienti Zsinat,³⁴ XIII. Ince pápa³⁵ és XIII. Benedek pápa állásfoglalásaiban³⁶, valamint XIV. Benedek pápa rendelkezéseiben is olvashatók.³⁷ A Hittani Kongregáció jelenlegi joggyakorlata pontosan körülhatárolt csoportokba sorolja a kiskorúakkal szembeni szexuális visszaéléseket, azok körülményei és cselekményeinek sajátosságai alapján.³⁸

A Hittani Kongregáció 2010. évi *Normájában* önálló büntetendő cselekményként került feltüntetésre (Art. 6 § 1 °1) a tizennégy év alatti kiskorúakat ábrázoló pornográf képek bármilyen formában történő megszerzése, birtoklása vagy továbbítása klerikus által. A súlyos bűncselekményt, mérlegelve az elkövetett tett mértékét, kötelező büntetéssel kell sújtani, amely egészen a klerikusi státusból történő elbocsátásig terjedhet. Látható, hogy ez a cselekmény a modern technikai eszközöknek a személyt, a társadalmat és az erkölcsöt súlyosan romboló célra történő használata következményeként valósulhat meg, így nyilván a régi források – a meghatározott könyvek olvasását, tartását és eladását tiltó, 1966. június 14-én hatályon kívül helyezett *Index librorum prohibitorum* ren-

³⁰ Vö. CIC (1917) Can. 2358.

³¹ CONTE A CORONATA i. m. 529–530.

³² PIGHIN i. m. 481–484.

³³ LEO X, Const. *Supernae dispositionis* (5 mai. 1514) § 35: Pietro GASPARRI – Jusztinián SERÉDI (a cura di): *Codicis iuris canonici fontes I*. Romae, 1923. 101–110.

³⁴ *Conc. Tridentinum*, Sessio XXV (3-4 dec. 1563), *De reformatione*, Can. XIV: COD 780.

³⁵ INNOCENTIUS XIII, Const. *Apostolici ministerii* (23 mai. 1723) § 8: GASPARRI – SERÉDI (a cura di) i. m. 582–592.

³⁶ BENEDICTUS XIII, Const. *In supremo* (23 sept. 1724) §§ 6, 28: GASPARRI–SERÉDI (a cura di) i. m. 598–609; BENEDICTUS XIII, *Const Pastoralis officii* (27 mart. 1726) § 3: GASPARRI–SERÉDI (a cura di) i. m. 633–636.

³⁷ BENEDICTUS XIV, Const. *Ad militantis* (18 apr. 1742) §§ 12, 25: GASPARRI–SERÉDI (a cura di) i. m. 725, 728.

³⁸ Charles J. SCICLUNA: Clerical rights and duties in the jurisprudence and praxis of the Congregation for Doctrine of the Faith on Graviora delicta. *Folia Canonica*, vol. 10 (2007) 271–281.; Federico R. AZNAR GIL: Abusos sexuales a menores cometidos por clérigos y religiosos. *Revista Española de Derecho Canónico*, vol. 67. (2010) 827–850.

delkezései kivételével³⁹ – nem tartalmazhatták annak előzményét; azzal együtt, hogy maga a büntetendő cselekmény kezelése jól láthatóan a már bemutatott kiskorúakkal szembeni szexuális abúzusok analógiájára került meghatározásra.

Ricardo Daniel Medina a felsorolt kérdések kapcsán általános jelleggel rámutat arra, hogy körültekintő óvatossággal szükséges kezelni az új normában rögzített eljárást, hogy a kiskorúak védelmével egyidejűleg, a folyamatban lévő bizonyítási eljárásban – azért, hogy a megalapozott elmarasztaló jogerős ítélet megszületéséig – a megvádolt személyek jó hírnevének megőrzése és a bizonyítékok objektív kezelése kellő módon – az állami és az egyházi jogban is szavatolt jellegének megfelelően – biztosítva legyen.⁴⁰ Azt is fontos megjegyeznünk, hogy a CIC 1390. kán. 1. § alapján a klerikus elleni, ilyen jellegű hamis vád önmagától beálló felfüggesztéssel büntetendő.⁴¹

3. A legsúlyosabb büntetendő cselekmények esetében alkalmazandó eljárás

2010. május 21-én – amint arra már többször is utaltunk – több helyen lényegesen módosult a Hittani Kongregáció által a legsúlyosabb büntetendő cselekményekkel kapcsolatos eljárás és kompetencia, amelynek legmarkánsabb újdonsága volt a Hittani Kongregáció ezen ügyekben illetékes stabil bíróságának a felállítása 2011 márciusára.

Az egyházi büntetőeljárás megindítását, irányuljon az akár a legsúlyosabb büntetendő cselekmény elkövetése tényállásának meghatározására, meg kell hogy előzze annak mérlegelése, hogy valószínűsíthetően megvalósult-e a kánoni szankcióval ellátott törvény megsértése, és ha igen, akkor elengedhetetlen-e az igazságosság helyreállításához, az elkövető megjobbításához, a kár elhárításához és a további hasonló cselekmények megelőzéséhez a büntetőeljárás

³⁹ SC pro Doctrina Fidei, Notificatio (14 iun. 1966): *Acta Apostolicae Sedis*, vol. 58. (1966) 445. Vö. Mark L. BARTCHAK: Child pornography and the grave delict of an offense against the sixth commandment of the Decalogue committed by cleric with minor. *Periodica*, vol. 100. (2011) 285–380., különösen 289.

⁴⁰ Ricardo D. MEDINA: Algunas consideraciones acerca de las modificaciones a las normas de los delitos más graves. *Anuario Argentino de Derecho Canónico*, XVI. (2009–2010) 121–160.

⁴¹ CIC Can. 1390 – § 1. Qui confessarium de delicto, de quo in can. 1387, apud ecclesiasticum Superiorem falso denuntiat, in interdictum latae sententiae incurrit et, si isit clericus, etiam in suspensionem.

lefolytatása, vagy az ordinárius más eszközzel is élhet⁴² (vö. például közigazgatási eljárás⁴³). Ezt nevezzük előzetes vizsgálatnak (1717–1719. kánon).⁴⁴ Azon büntetendő cselekmények esetében, amelyekben a büntetőeljárás lefolytatása fenn van tartva a Hittani Kongregációnak, az ordinárius súlyos felelőssége, hogy ne csak a büntetendő cselekmény elkövetésének valószínűségét állapítsa meg ennek folyamán, és az ügyet haladéktalanul az illetékes dikasztériumnak továbbítsa az előzetes vizsgálat minden okiratával együtt, hanem közigazgatási intézkedést is foganatosítson a büntetőeljárás lefolytatásának idejére, a botrány elhárítása és az egyház közjava – azaz a lelkek üdvössége – védelme érdekében.⁴⁵ Ez a közigazgatási intézkedés azonban nem a büntetőeljárást lezáró ítélet elmarasztaló voltának az elővételezése.

A 2010. évi új *Norma* a büntetőeljárás mind statikus, mind dinamikus jogi kondícióit tisztázza. Az újonnan felállított stabil szentszéki bíróság, amely a legsúlyosabb büntetendő cselekmények tekintetében az Apostoli Legfelsőbb Bíróság szerepét tölti be, állandó bírákkal, akik közé tartoznak magánál a jognál fogva a Hittani Kongregáció tagjai (vagyis az *Annuario Pontifici*óban felsorolt bíborosok és püspökök, nem pedig a különböző szintű hivatalnokok, konzultorok és az adminisztrációban tevékenykedő munkatársak).⁴⁶ A bírói kollégiumot természetesen a kongregáció prefektusa vezeti, akinek feladatkörét, akadályoztatása esetén, a bíróság gördülékeny működése érdekében, a titkár gyakorolja. Rajtuk kívül további bírók is tevékenykednek a bíróságon, akiknek felszentelt papoknak, feddhetetlen erkölcsű kánonjogászoknak kell lenniük, állami jogban való jártassággal; de kinevezhetők a más kongregációkban tevékenykedő tisztségviselők közül is.⁴⁷ A bírón túl ügyészi, jegyzői, képviselői és ügyvédi hivatalt betöltő személyek tartoznak a bíróság állományához, akik egytől egyig

⁴² SZUROMI, Szabolcs Anzelm: Le particolarità dell'indagine previa nel processo penale canonico. In: Janusz KOWAL – Joaquín LLOBELL (a cura di): *Iustitia et iudicium. Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antonio Stankiewicz*. Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2010. 2135–2143., különösen 2142.

⁴³ ERDŐ, Péter: Il processo canonico penale amministrativo. Mezzi possibili dell'efficacia del sistema penale canonico. *Ius Ecclesiae*, vol. 12. (2000) 787–802.

⁴⁴ Pio V. PINTO (a cura di): *Commento al Codice di Diritto Canonico*. (Corpus Iuris Canonici I) Città del Vaticano 2001. 993.; *Codice di Diritto Canonico commentato*. Milano, 2001. 1309–1310.

⁴⁵ Charles J. SCICLUNA: Procedura e Prassi presso la Congregazione per la Dottrina della Fede riguardo ai “delicta graviora”. In: Davide CRITO (a cura di): *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*. (Pontificia Università della Santa Croce, Monografie Giuridiche 28) Milano, Giuffrè. 2005. 279–288.

⁴⁶ *Normae de delictis*, Art. 9.

⁴⁷ *Normae de delictis*, Art. 10.

kánonjogi doktorátussal rendelkező felszentelt papok.⁴⁸ Félreértésekre adott okot az új *Normát* nem kellő alapossággal értelmezők körében, hogy fel nem szentelt és kánonjogi fokozattal nem rendelkezők is bevonhatók a Hittani Kongregáció ezen új bíróságának tevékenységébe. Ám ezen a téren nem tartalmaz a hatályos Egyházi Törvénykönyvben foglaltaktól eltérő előírást a *Normae de delictis* szövege, hiszen a kitétel az eljárás folyamán alkalmazható szakértőkre vonatkozik (CIC 1574–1575. kánon), nem pedig az imént felsorolt egyházi hivatalokra. Az is nyilvánvaló, hogy a hatodik parancsolattal szembeni és kiskorúval elkövetett büntetendő cselekmények alapos és lehetőleg mindenre kiterjedő vizsgálatához az esetek túlnyomó többségében hangsúlyosan szükség van különböző területek szakértőinek bevonására, akikre szintén vonatkozik, hogy erkölcsileg feddhetetleneknek kell lenniük.

A hatályos Egyházi Törvénykönyv nem szabályozza részletesen az előzetes vizsgálat ordinárius általi lefolytatásának módját, hanem elsődlegesen az elégséges tények összegyűjtésére, és azoknak minél több szempontból való elemzésére teszi a hangsúlyt.⁴⁹ Ha az előzetes vizsgálat bármely szakaszában valószínűsíthetővé válik a legsúlyosabb büntetendő cselekmények közé tartozó tett elkövetése, úgy a vizsgálatot azonnal meg kell szakítani és az ügyben való további bírósági tevékenységet haladéktalanul át kell engedni a Hittani Kongregációnak.⁵⁰ Amennyiben a konkrét eset előzetes vizsgálat nélkül kerülne a Hittani Kongregáció bírósága elé, úgy az mindaddig nem indítja el a büntetőeljárást, amíg saját maga le nem folytatta az előzetes vizsgálatot; kivéve ha a személy felett illetékes ordináriusnak utalja vissza a konkrét esetben történő eljárást.

Az említett bíróság, amely első- és másodfokon jogosult ítélezni, az egyes ügyekben három vagy öttagú bírósági turnusokban jár el.⁵¹ A bírósági eljárás folyamata pápai titok terhe alá esik, amely gyakran félreértésre ad okot a külső szemlélő számára. Azonban le kell szögeznünk: a Hittani Kongregációnak olyan ügyek vannak fenntartva, amelyek tartalma különösen is sértheti a felek jó hírnévhez és a magánszféra védelméhez való jogát (vö. CIC 220. kán.).⁵²

⁴⁸ *Normae de delictis*, Arts. 11–14.

⁴⁹ Ángel MARZOA – Jorge MIRAS – Rafael RODRÍGUEZ-OCAÑA (eds.): *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*. Montreal–Chicago, Wilson & Lafleur, 2004. IV/2. 1995. (SANCHIS, J.).

⁵⁰ DE PAOLIS i. m. 273–312.

⁵¹ *Normae de delictis*, Art. 22.

⁵² CIC Can. 220 – Nemini licet bonam famam, qua quis gaudet, illegitime laedere, nec ius cuiusque personae ad propriam intimitatem tuendam violare. – vö. *Codice di Diritto Canonico commentato*, 234–235.

A vád és az annak következtében megindított eljárás még a legsúlyosabb büntetendő cselekmények esetében sem jelentheti, hogy a bizonyítási folyamat – a bizonyítékok és tanúkihallgatások aprólékos és objektív mérlegelése – idején a megvádolt személy jogi kategóriáját összemossuk az egyházi – vagy akár az állami – bíróság által jogerősen elítélt büntetendő cselekményt elkövetett személy státusával. Ez újból hangsúlyozza a belső fórum védelmét és megsértésének kánonilag szankcionált tilalmát. A belső fórumon felmerülő ügyekre nézve, éppen a gyónási titok teljes körű védelméből fakadóan, az Apostoli Penitenciáriának⁵³ van sajátos illetékessége.⁵⁴ Ettől lényegileg különböznek azok az esetek, amikor a legsúlyosabb büntetendő cselekményt elkövető személy, a *delictum* meggyónása után – akár gyóntatójának vagy lelki vezetőjének instrukcióját követve – külső fórumon is megismétli a gyónásban elhangzott vallomását. Ilyen esetben érvényesülni tudnak a külső fórumra vonatkozó előírások. Ez a külső fórum természetesen lehet az állami nyomozati vagy bírósági szakaszban elhangzott vallomás is. Azonban az állami bíróság eljárása ebben az esetben sem helyettesíti önmagában az illetékes egyházi hatóság párhuzamosan folyó, kánonilag előírt eljárását.⁵⁵ Ilyen esetekben hangsúlyosan szem előtt kell tartani a CIC 1344. kánon előírását, amely az egyházi hatóság számára kötelező jelleggel előírja a büntetés kimondásától való tartózkodást, de legalább enyhébb büntetés vagy vezeklés kiszabását, abban az esetben, amikor a *delictumot* elkövető személyt az állami hatóság kellőképpen megbüntette, vagy előreláthatólag kellően meg fogja büntetni.⁵⁶

Vannak olyan államok, amelyek jogrendszerében az állampolgároknak, meghatározott büntetendő cselekményekről történő tudomásszerzés esetében, feljelentési kötelezettségük van (vö. például Németország), amely gyakran okoz jogi konfliktust a fentebb kifejtett belső fórum – azaz esetünkben az elkövető által nyilvánosságra nem hozott, csakis gyónásban elhangzottak – egyházi és

⁵³ HAERING–SCHMITZ (eds.) i. m. 655.

⁵⁴ Charles J. SCICLUNA: Congregazione per la Dottrina della Fede. Competenze dottrinali e disciplinari. In: Manlio SODI – JOHAN ICKX (a cura di): *La Penitenzieria Apostolica e il Sacramento della Penitenza. Percorsi storici-giuridici-teologici e prospettive pastorali*. (Monumenta Studia Instrumenta Liturgica 55) Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2009. 259–263., különösen 262–263.

⁵⁵ Charles J. SCICLUNA: Response to and Prevention of Clerical Misconduct. Current Praxis. In: CANON LAW SOCIETY OF AMERICA (ed.): *Proceedings of the seventy-fifth annual convention, Sacramento (California), October 14–17, 2013*. Washington D. C., 2014. 15–28.

⁵⁶ CIC Can. 1344–2: a poena irroganda abstinere vel poenam mitiorem irrogare aut paenitentiam adhibere, si reus emendatus sit et scandalum reparavit, aut si ipse satis a civili auctoritate punitus sit vel punitum iri praevideatur. Vö. Velasio DE PAOLIS: *De sanctionibus in Ecclesia. Adnotationes in Codicem: Liber VI*. Romae, 1986. 89.

állami jog általi védelme miatt. Magyarországon ilyen jellegű – jogszabály által rögzített – kötelezettség a szexuális abúzusok kapcsán nem áll fenn. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a külső fórumon történő – például az állami hatóság által folytatott nyomozás alapjául szolgáló – bizonyítható és hiteles bejelentés ne kötelezné az illetékes egyházi hatóságot – az arról történő tudomásszerzést követően – a kánonilag előírt előzetes vizsgálat lefolytatására.⁵⁷ Ilyen esetekben az állami nyomozati és bírósági szervek szorosan együttműködnek az egyházi hatósággal a büntetendő cselekmény kellően hatékony feltárása érdekében. Ez elsődlegesen az állami hatóság által folytatott nyomozati vagy bírósági eljárás-hoz az egyházi hatóság által rendelkezésre bocsátott tények és dokumentumok megküldését jelenti.⁵⁸ Az állami hatóság által folyamatban lévő eljárásra az egyházi hatóságnak nincsen rálátása, egészen az ítélethozatalig. Az állami bíróság által hozott elmarasztaló ítélet azonban – a benne foglaltakra nézve – bizonyító erővel rendelkezik a párhuzamosan folyó egyházi eljárásban és az egyházi bíróság által hozott ítéletben foglalt büntetés kiszabása tekintetében.

Fontos hozzátennünk, hogy a 2010-ben történt törvényi változás végérvényesen rendezte az addig egyedi esetekre – bár minden egyes legsúlyosabb büntetendő cselekmény kapcsán – megadott felmentést a büntetendő cselekmények általános elévülési időszaka alól. Ez a hatályos *Normában* egységesen húsz évre emelkedett.

4. Konklúzió

A legsúlyosabb büntetendő cselekmények sajátos kategóriát alkotnak a katolikus egyház büntetőjogán belül. Az utóbbi időben az érdeklődés homlokterébe került ennek a kategóriának a kánoni szabályozása. A fentiekben bemutatott kánonjogtörténeti forrásokból, a CIC (1917) normájából, valamint a hatályos Egyházi Törvénykönyv előírásából és az azon kívüli kánoni jogszabályok részletes kifejtéséből egyértelműen kitűnt, hogy a katolikus egyház saját rendelkezésére álló eszközeivel folyamatosan – azaz nem a XX–XXI. század társadalmi nyomása következtében – súlyosan büntette és bünteti azokat a

⁵⁷ Vö. Lucien R. MILLETTE: An Analysis of the Preliminary Investigation in Light of the Rights of the Accused. *The Jurist*, vol. 75, no. 1. (2015) 109–195.

⁵⁸ Wilhelm REES: Sexuelle Übergriffe durch Kleriker. Die Rechte von Opfern und Tätern gemäss dem Strafrecht der römisch-katholischen Kirche und neuere Entwicklungen. In: Adrian LORETAN (Hg.): *Religionsrechtliche Studien. Teil 2. Religionsfreiheit im Kontext der Grundrechte*. Zürich, TVZ Theologischer Verlag, 2011. 287–330.

cselekményeket, amelyek alapvetően ellentétesek a katolikus egyház elsődleges céljával, azaz a lelkek üdvösségével. Ezek között kiemelkedő hangsúlyt kapnak azok a büntetendő cselekmények és büntetésük, amelyek egyúttal az emberi közösség számára is súlyos és maradandó kárt okoznak, rombolva a személyt és emberi méltóságát. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az egyházjog csak lelki eszközökkel (például szentségek vételeztől, illetve kiszolgáltatásától való eltiltás, a klerikusi köteleességek és jogok alól történő felmentés, kiközösítés stb.) tudja szankcionálni azokat a tetteket, amelyekkel az adott személyek a katolikus egyház doktrinális és diszciplináris normáit megszegték. Ez a hívő ember számára ténylegesen súlyos büntetést jelent. A Hittani Kongregáció önálló bíróságának a felállítása, annak pontos eljárási rendje, valamint az ordináriusoknak a legsúlyosabb büntetendő cselekmények feltárására, továbbá a kánoni büntetőjogban pontosan rögzített eljárás megtartására szóló kötelezettsége kellőképpen alátámasztja a katolikus egyház határozott – saját jogrendjében világosan szabályozott – fellépését a legsúlyosabb büntetendő cselekmények legszigorúbb megítélése tekintetében.

A BŰNÜGYI KUTATÁS TUDOMÁNYETIKÁJA

Vókó György

Napjainkban általánosságban is sokat beszélnek az etikáról, a közetikáról, egyre-másra hallunk különféle szakmák etikai kódexének kidolgozásáról, életbelépéséről. Eddig az erkölcsről gondolkodó filozófusok és más társadalomkutatók viszonylag csekély figyelmet fordítottak a szervezetek és intézmények magatartására, illetve annak erkölcsi megítélésére, azt nem tartották lényegesnek. Az egyre felvetődő kérdések azonban megkövetelik az erkölcsi reakciót minden szervezettől, hivatástól. Az erkölcsös magatartás fenntartása javítja a munkakapcsolatokat, csökkentheti a lehetséges ütközéseket és növeli a teljesítményt. A jog által alapszerűen szabályozott kötelességeken túl az erkölcsi felelősséget hangsúlyozza és annak konkrét tartalmat ad. A jog és az erkölcs viszonya hagyományosan gazdag diskurzus alapjául szolgál, amelyben egymástól valóban távol álló vélemények jelennek meg. A jog autoritása és hatékony érvényesülése feltételezi azt, hogy az adott közösség számára irányadó erkölcsi szempontoknak is közvetítője legyen.

Szakmai-etikai kódexe több hivatásnak, szakmának van. Így például a pedagógusoknak, a pszichológusoknak, pszichiátereknek, az orvosoknak (Hippokratész kódexe évezredek óta ismert), a kereskedelmi dolgozóknak, a reklám-szakmának, a biztosítóknak stb., de sok bank és áruház is készít etikai kódexet dolgozóinak, nem is szólva a bíróságról, az ügyészségről, az ügyvédekről, a köztisztviselőkről, a Magyar Kormánytisztviselői Kar Hivatásetikai Kódexéről. Tudományetikai elvárás ezek azonban nem fogalmaznak meg, legfeljebb közülük néhányan egy-egy szakaszban. Ilyen például a Magyar Börtönügyi Társaság Etikai Kódexe.

Kimutatható, hogy egyes szakmák működéséhez elengedhetetlenül szükséges egy szakmai-etikai kódex kidolgozása, míg mások esetében erre nincs szükség. Az angol nyelvű szakirodalom annyira fontosnak tartja az etikai kódexhez kötött szakmák megkülönböztetését, hogy külön nevet is talált számukra: ezeket *profession*nak (hivatás) nevezi, szemben az egyéb vagy általában vett

foglalkozásokkal (*occupation*). Felvetették, hogy a magyar nyelvben is érdemes lenne használni ezt a megkülönböztetést, hiszen magában foglalja ez a hivatás szó jelentésének tartalomkörét is. A hivatásnak minősülő foglalkozásokat a megkülönböztető tulajdonságok egész sorozata (pontosabban összefüggő rendszere) különbözteti meg a nem hivatásoktól. Hivatásnak azokat a szakmákat nevezzük, amelyek művelésekor sorsdöntő kérdésekben, más emberek érdekében önálló, alkotó döntéseket kell hozni. E megfogalmazásban a hivatás három alapjellemzőjét találjuk meg: mások életét mélyen érintő tevékenység; nem a saját érdeknek, hanem mások és a köz érdekének szolgálata; egyéni mérlegelés, alkotó döntést igénylő helyzetek kezelése. Ilyen esetek megoldásához nem elégséges valamely begyakorolt szakmai fogás ismételgetése, nem elég a rutin, hanem egyedi elemzésre, problémafelismerő és -megoldó készségre, döntési képességre, esetleg új megoldások kigondolására és vállalására van szükség. A hivatás művelője egyetlen dolgot nem tehet: szakmai döntéseit nem igazíthatja saját, személyes érdekeihez, szolgáltatásait nem adagolhatja a piaci viszonyok szerint. Ez egy oldalról feltétlenül áldozatvállalást kíván meg, más oldalról viszont elégtételt kap a hivatástudatból és a társadalom megbecsüléséből fakadó jó érzés formájában.

A kipróbált szakmai tudás mellett tehát a széles körű, rugalmas, naprakész elméleti ismeret is alapkövetelmény, hiszen újszerű megoldások csak ilyen alapon szülehetnek, ezért kívánalom a hosszan tartó, felsőfokú, jelentős részben elméleti ismereteket adó tanulmányok elvégzése. A tudományos kutatással, a bűnügyek kutatásával foglalkozás is idesorolható.

A hivatás művelőjének szükség esetén újszerű megoldások kockázatát is vállalnia kell, minthogy életbe vágó problémákkal foglalkozik, a többi szakmánál szélesebb döntési jogkört, autonómiát kap szakmai tevékenységéhez a társadalomtól; autonómiát, de nem szabad kezet. A társadalom ellenőrzi a munkáját, annak eredményességét, csak hogy nem aprólékos utasításokkal, hanem hosszabb távon, a végeredményt számon kérve. A szakmai közösségeknek olyan belső szabályozó mechanizmust kell működtetniük, amely hatékonyan felügyeli a szakmába bekerülést, a szakmai fejlődést, a szakmai követelmények teljesítését és a méltatlannak bizonyulók eltanácsolását. A szakmai-etikai kódex ennek a mechanizmusnak az egyik fontos része.

Különösen fontos szerepet tölt be a hivatás iránti társadalmi bizalom kialakításában és fenntartásában, hiszen a hivatás ebben közérthető nyelven fogalmazza meg törekvéseit, szakmai hitvallását, önmagával kapcsolatos elvárásait.

A szakmák közötti megkülönböztetés igazságossága nyilvánvalóvá válik, ha egy olyan tengely szerint rendezzük el a szakmákat, amely a tőlük megkövetelt

felkészültség összetétele és abban az alkotó döntési képesség aránya szerint rendezzi el a foglalkozásokat. Kimutatható, hogy a szakmától megkövetelt döntési képesség és a szakma számára biztosított autonómia egyenes arányban áll egymással. A félreértések elkerülése végett hangsúlyozni kell, hogy ez az osztályozás nem értékrend, nem minősítés, hanem elsősorban a szakmai munkához szükséges autonómia foka szerinti megkülönböztetés.

Etikai kódexe bármelyik szakmának lehet, a hivatásnak minősülő szakmák számára azonban a szakmai-etikai kódex elengedhetetlenül szükséges. Ugyanakkor az etikai kódexeknek kockázatuk is van; a hibás kidolgozásból, a helytelen működtetésből akár súlyos problémák is fakadhatnak.

Az etikai kódex bevezetése folyamán sok baj származhat abból, ha az illetékesek nem értik meg vagy nem engedik érvényesülni a kódex etikai-erkölcsi természetét, és ezért tévesen jogszabályként bánnak vele. Hatalmi szóval csakis jogi természetű követelményeket lehet betartatni, erkölcsi, etikai természetűeket kevésbé. A meghirdetendő etikai követelményeknek a fennálló és működő erkölcsi gyakorlathoz is kell igazodniuk. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy az erkölcsi normák minden erkölcsnél egy sajátos, egymással összefüggő rendszert alkotnak, s ezért az egyes normát vagy magatartást mindig az egészszel összefüggésben kell értékelni, különös tekintettel a rendszer vezető, élen álló normáira, mert az azokkal való esetleges összeütközés módosíthatja az alárendelt norma értékét. Az etikai kódexek akkor érik el teljes hatásukat, ha intézményesen biztosítják őket.

Az erkölcsi normák megtartását több tényező segíti elő, egyrészt a közvélemény, másrészt az emberek belső ösztönzői, amelyek közé tartozik egyrészt erkölcsi meggyőződésük, amelyben érdekeik és szükségleteik is tükröződnek, másrészt azzal összeszövődve a szokások és az érzelmek is. Az erkölcs általában nem „tisztá” formában jelentkezik, hanem szorosan összefonódva a társadalom életének számos jelenségével. A különféle erkölcsi normák meghatározott történelmi körülmények között jönnek létre és fejlődnek tovább, összefüggésben azzal, hogy mikor keletkeznek és meddig állnak fenn azok az emberi szükségletek, amelyek az erkölcsi szabályok funkcionálását igénylik.

Az erkölcs azoknak az eszményeknek, alapelveknek, szokásoknak, hagyományoknak az összessége, amelyek kifejezik az emberek között kialakult viszonyokat, az emberi magatartásnak és együttélésnek az adott közösségre jellemző, a közvélemény által szankcionált normáit. Az erkölcs a társadalmi együttélés gyakorlatában ölt testet. Az individuum erkölcsisége – amely az erkölcs szerves alkotórésze – az erkölcsi normáknak a személyiség által való

ismeretében, emocionális átélésében, meghatározott cselekedetekben és a cselekedetek értékelésében jut kifejezésre.

Egyszerűen fogalmazva; az etika azon lépésekből áll, amelyeket maga az egyén magára vállal. Etimológiaiilag, azaz eredeti jelentésében az „etika” kifejezés arra utal, amit csinálni szoktak, amit szokásból tesznek. A görög „ethos” szó viszont a társadalmi szokásokat jelenti, egy meghatározott társadalomban az elfogadott módon való viselkedést. Az etika tehát jelenti a viselkedéseket, amelyek egy társadalom bölcs tapasztalata szerint a békét, a társadalmi rendet, az állampolgárok fejlődését, mindenki jólétének növekedését mozdítják elő. Az ilyen viselkedések az etikusak, tisztességesek.

A kifejezést abszolút értelemben is használják: etikus nemcsak az, amit egy jó társadalomban szoktak csinálni, hanem az, ami önmagában jó; az, amit mindenáron és minden esetben megtesznek vagy elkerülnek, tekintet nélkül az egyéni vagy társadalmi előnyökre, amit azokból meríteni lehet. Az, ami abszolút méltó az emberhez, vagy az, ami szemben áll azzal, ami nem méltó hozzá.

Az etika kifejezés további jelentése az emberi magatartásra való filozófiai reflektálást, illetve azoknak végső értelmét jelzi.

Az etika fogalmát a köznapri erkölcs-fogalomtól eltérően használjuk. Az erkölcsi szabályok kőkemény egyetértéseken, realitásokon alapuló, és a közösség által szigorúan betartott társadalmi viselkedési szabályok együttesét jelentik.

Az etikának bátorítania, lelkesítenie, megerősítenie kell az embereket. Az etika igazi szava ez: többre vagy képes, lehetőség van arra, hogy jobban csináld, valami sokkal szebbre vagy hivatott az életben; tisztességesnek lenni lehetséges. A különféle etikai szabályok között felfedezhetünk olyan közös elemeket, amelyek egy irányba mutatnak. Ilyenek például az emberi méltóság, az emberi jogok tisztelete, az igazságosságra való törekvés stb. Az egyes értékek tartalmát nem lehet a társadalmi, történelmi, kulturális kontextustól és filozófiai alapállástól elvonatkoztatva vizsgálni.

A történelem folyamán az erkölcsről gondolkodó filozófusok kísérletet tettek ugyan az etika és az igazság kérdéseinek megoldására, más társadalomkutatókkal egyetemben viszont csekély figyelmet fordítottak a szervezetek és intézmények magatartására, azt nem tartották lényegesnek. Csak az utóbbi időben kezdtek foglalkozni a különböző területek erkölcsi kérdéseivel, és ezek egyre nagyobb nyilvánosságot kaptak. Szembeszökő az érdekkötött magatartások konfliktusa, az egyes magatartási szabályok különbsége, sőt szembenállása is. A magatartási szabályok egymáshoz való viszonya a valóságban aligha jellemezhető harmóniával.

Az etikai megalapozottság igényét – többnyire a valóságként ábrázolva – viszonylag korán megfogalmazták a jogi gondolkodásban, a jó és a méltányosság művészetének tartották a jogot (*Juventius Celsus*, *Ulpianus*)¹, *Aquinói Szent Tamás* pedig észszerű és a közjót szolgáló előírásoknak, jelezvén a harmónia társadalmi-etikai tartalmát. *Püthagorasz* (i. e. VI. sz.) görög filozófus korai követői megpróbálták matematikai elméleteiket az emberi viselkedés és az etika kérdésére alkalmazni. Valamivel később *Szókratész* görög filozófus és tanító (i. e. 470–399) állította, hogy minden bűn tudatlanság. Tanítványa, *Platón* (i. e. 427–347) felfogása az állampolgári kötelességről az volt, hogy az egyének felelőssége az állam, a közösség javát szolgálja. *Arisztotelész* (i. e. 384–322) negatív meghatározásában az etikátlan viselkedést azzal magyarázta, hogy az ember észszerűségén felülkerekednek vágyai.

Az erkölcs tehát régóta vitatott terület. Nem kétséges, hogy hatása rendkívül erősen érvényesül a törvényekben, az oktatási szisztémákban és sok területen. Ezeken túl az erkölcsi szabályok és előírások hagyományos alkalmazási területe az egyének közötti kapcsolatokban van. *Kant* népszerű, napjainkban is közhasználatú megfogalmazása szerint: „Viselkedj úgy a másikkal, ahogy te szeretnéd, hogy viselkedjenek veled!” Az etika az egyénnel olyan mértékben vele született, hogy ahányszor csak kisiklik, az egyén mindig törekszik arra, hogy legyőzze saját etikai hiányosságait. Amikor az egyén saját etikáját elmulasztja rendbe hozni, akkor a közösség tesz vele szemben lépéseket, és ezt igazságnak hívják.

Bibó István véleménye szerint méltatlan az erkölcsi ítéletekhez, hogy szankciókat igazolunk velük, a büntetőítélkezést pedig nem illeti meg az erkölcsi értékítélet igénye (távrolról sem jelenti ez azt, hogy a büntetőjognak nincs erkölcsi funkciója, de az a funkció nem erkölcsi ítélezésben áll, még töredékes és gyarló formában sem, hanem az erkölcsi rossz következményeinek csökkentésében).

A jog, az etika és a demokrácia ősi európai értékeket hordozó fogalmak és jelenségek. Csak az ezekkel az értékekkel együttes kapcsolat jelenti Európát, és országunk is csak ezekkel az értékekkel – nem csupán hangoztatásukkal, hanem magatartásban való megjelenésükkel – tekintheti magát európai szellemiségűnek. *Berzsenyi Dániel* *A magyarokhoz* című versében (1810) írja, hogy „minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs”. *Széchenyi István* úgy fogalmaz, hogy „Az ember értéke és a köz szempontjából való hasznossága vagy ártalmassága

¹ Ulp. D. 1,1,1,1

elsősorban erkölcsi mivoltán múlik. Minden intézmény, minden társadalmi berendezkedés áldássá lehet, ha nagyszerű és nagyszívű emberek kezelik.”

Az etika mindenkinek személyes ügye, az életvitel jobbítását célozza, mi magunk döntjük el, hogy alkalmazzuk-e. Ha azonban megállapodunk az együttműködés emberi paramétereiben, akkor az már közös realitás, erkölcs lesz. Abban azonban különbözik minden más erkölctől, hogy ezt a szakma, a hivatás gyakorlói saját érdekükben személyesen és közösen vállalták. Egy tudományos kutatóintézet speciális etikai kódexének kidolgozásához tudományetikai kódexet kell alapul venni.

A Magyar Tudományos Akadémia Tudományetikai Kódexe² (a továbbiakban: tudományetikai kódex) meghatározza a tudományos kutatást végzők által követendő erkölcsi és etikai alapelveket, leírja azokat az ajánlott eljárásokat és szabályokat, amelyek a tudományos kutatás végzésére vonatkoznak; ismerteti azokat az eseteket és eljárási módokat, amikor a kutatási etika sérül. Létével is emlékezteti a kutatókat, a kutatással foglalkozó intézményeket és a kutatást támogató szervezeteket a tudományos kutatás feddhetetlensége és hitelessége fenntartásában fennálló felelősségünkre: „nem törvény, nem jogi norma, hanem a tudományos kutatói világ erkölcsi önszabályozásának eszköze”³.

A tudományetikai kódex hatálya kiterjed a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) valamennyi köztestületi tagjára, támogatott kutatócsoportjainak kutatóira, a Bolyai János kutatási ösztöndíjban részt vevőkre, ennek eljárására, a részt vevő valamennyi személyre; az MTA pályázatainak részt vevő személyekre, az ezekkel kapcsolatos eljárásban közreműködőkre, az MTA Tudományetikai Bizottságánál lefolytatott eljárásokra, az MTA doktora címért folyó eljárásra, és az abban részt vevő valamennyi személyre, valamint az MTA által szakmai munkásságukért elismerésben részesülő személyekre.

Mindezekon túlmenően az MTA minden egyéb, a tudomány művelését feladatának tekintő intézmény (mint például az OKRI) és szervezet számára javasolja e kódex általános érvényű alkalmazását. Az egyes tudományos és oktatói intézmények ennek figyelembevételével saját etikai kódexet is készíthetnek kutatásuk tárgyának és módszereinek sajátosságaira tekintettel. Ilyen például a bűnügyi kutatás.

A tudományt művelők alapvető felelőssége, hogy megfogalmazzák az erkölcsös kutatói munka végzésére szolgáló alapelveket, meghatározzák az elfogad-

² http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/tudomanyetikai_bizottsag/tudomanyetikai_kodex_kgy_20100504.pdf

³ MTA Tudományetikai Kódex Preambuluma.

ható kutatói viselkedés kritériumait; eljárjanak a tudományos kutatás erkölcsi alapelveinek sérülése vagy annak veszélye esetén.

A legfontosabb erkölcsi alapelvek, amelyeket a tudományos kutató magára kötelezőnek, a külvilág irányába pedig képviselendőnek tart, a tisztesség, a megbízhatóság, az objektivitás, a pártatlanság és függetlenség, a nyitottság, a gondosság, az elfogulatlanság, a felelősség a jövőért, az önzetlenség.

A tisztesség a tudományos célok és a kutatói szándékok ismeretében, a tudományos módszerek, eljárásmódok és megalapozott értelmezések szabatos bemutatásában, továbbá az eredmények alkalmazásában rejlő lehetőségek, veszélyek és jogosnak tekinthető igények világossá tételében kell hogy megmutatkozzon.

A kutató megbízhatósága magában foglalja a gondatlanság és a figyelmetlenség kiküszöbölését; a kutatás végzésében, az adatok rögzítésében és tárolásában, közlésében való pontosságot; a teljes körű beszámolót a kutatás kivitelezéséről és eredményeiről.

Az objektivitás azt jelenti, hogy az értelmezések és a következtetések levonása kizárólag tényeken vagy elfogulatlan és logikus bizonyításon, valamint olyan adatokon alapulhat, amelyek helyessége legalább elméleti szinten ellenőrizhető.

Pártatlanság és függetlenség szükséges bármely érdekelt féltől vagy csoportérdektől, ideológiai vagy politikai nyomásgyakorlástól, gazdasági vagy pénzügyi befolyástól.

A nyitottság feltételezi a tudományos közleményben közzétett eredményeket alátámasztó adatok nyilvánosságát és hozzáférhetőségét minden érdeklődő kutató és a közvélemény számára. Ezt az alapelvet indokolt esetben korlátozhatják a kutatás jellegéből adódó speciális szempontok, például a személyiségi jogok védelme, a büntetőeljárás érdeke. Korlátozott a nyitottság a folyamatban lévő kutatások során is. A nyitottság jelenti az eredmények más kutatókkal történő megbeszélését, publikálását, hozzájárulva a közös tudáskincs gyarapításához.

A kutatások gondosságához hozzátartozik a többnyire jogszabályokban rögzített eljárási szabályok betartásán felül az is, hogy tiszteleten és figyelmességen alapuljanak.

Az elfogulatlanság jegyében a kutatók szakmai integritását tiszteletben kell tartani. A felelősség jegyében a fiatal kutatók irányítása, oktatása különös figyelmet és az etikai normák közvetítését és fokozott tiszteletben tartását követeli meg.

Igen fontos etikai alapelv az önzetlen és elfogulatlan részvétel a tudományos közéletben, így a bírálati folyamatokban, a tudományos testületek és bizottságok munkájában.

Egyesek lépten-nyomon, mindegyre hangoztatják a tudományos kutatás szabadságának elvét. Ennek az érvényessége azonban nem jelenti azt, hogy a konkrét kutatási program tervezésének nincsenek korlátai. Ilyenek főként az etikailag megkérdőjelezhető kutatási célok és módszerek esetén vetődnek fel, vagy ha a tervezett kutatás veszélyezteteti, károsíthatja az embert, a társadalmat, az állami szervek rendeltetésszerű működését. Fontos, hogy ne fogalmazzanak meg irreális célokat az adott kutatási téma kapcsán, a kutató se keltsen megalapozatlan várakozásokat. Nem mindig jó a gyors eredményre törekvés, valamint az sem, hogy minél nagyobb számú publikáció születése határozza meg a kutatást. Minden esetben mérlegelni kell a problémafelvetés eredetiségét, a rendelkezésre álló adatokat, az objektív és szubjektív feltételeket, a körülményeket. A bűnügyi kutatás esetében ezért is nagyon hasznos a gyakorlattal való folyamatos munkakapcsolat, konzultáció, a gyakorlati problémák iránti érdeklődés. A kutatási tervet a finanszírozó, az intézetet fenntartó által meghatározott formában kell elkészíteni, amely tartalmazza a felelőst, a résztvevőket, a határidőt, az adatok és dokumentációk kezelését stb.

Személyes érdek vagy elfogultság nem befolyásolhatja a kutatást, annak objektivitását, következtetéseit vagy publikációját. A kutatási programban résztvevőknek világossá kell tenniük az illetékes hatóságok és az ilyen jogokkal felruházottak számára a pénzügyi vagy egyéb elkötelezettségüket, hogyha ez bármilyen formában összeférhetetlenséget jelenthet a kutatás során.

A kutatási program megvalósítása során az adatokat pontosan kell dokumentálni annak érdekében, hogy a kutatást ellenőrizni lehessen. Az adatokat és a kutatás során keletkezett egyéb dokumentációs anyagokat, mind az elektronikus adathordozón lévőket, mind a papíralapúakat úgy kell tárolni, hogy károsodásuk, elvesztésük vagy manipulálásuk ne fordulhasson elő, az esetleges adatvesztést pedig külön dokumentálni kell. A kutatási program lezárása után annak vezetője felelős azért, hogy az adatokat és dokumentációs anyagokat az adott intézetnél elvárt ideig tárolják olyan helyen, ahol a védelmük és tartósságuk megoldott. A kutatási program idején minden résztvevőnek tudomása kell hogy legyen arról, a kutatásról mi közölhető a munkacsoporthoz nem tartozókkal.

A munkacsoporton belül természetesen a kutatással kapcsolatos információk szabad áramlását lehetővé kell tenni. Büntetőügy iratai a kutatást végző intézetből a – betekintésre jogosult – kutatók által nem vihetők ki, továbbá azokról másolat nem készíthető.

A kutató eredményeiről tudományos közleményben számot ad. Ennek az tekinthető, amely elismert, nyomtatásban vagy elektronikusan megjelenő, független szerkesztőbizottsággal, anonim és független lektorokat foglalkoztató tu-

dományos folyóiratban vagy könyvben jelenik meg. A tudományos eredményt a publikálást megelőzően el lehet helyezni nemzetközileg ismert archívumban is, az intézeti irattárban pedig kötelezően. Etikai vétséget követ el, aki tudományos közleményként tüntet fel nem tudományos művet (ismeretterjesztő cikket, nem szakmai kiadványban megjelenő közleményt, oktatási segédanyagot stb.).

A közleményben az eredményeket elfogulatlanul és teljességükben kell megjelentetni. Az alkalmazott módszereket, valamint azok korlátait is közölni kell. Nem engedhető meg az adatok önkényes szelektálása, nem szabad elhallgatni a következtetésekkel összhangban nem álló eredményeket.

Törekedni kell a kutatás lényegi előzményeinek – lehetőség szerinti – minél szélesebb körű és a vitatott kérdéseket tartalmazó tudományos közlemények teljes körű idézésére. Etikai vétség az, ha valaki hiányos idézéssel magának tulajdoníttatja mások ötletét, módszerét vagy adatát.

Az intézetben betöltött pozíció vagy kutatás finanszírozásában játszott szerep önmagában nem indokolja, hogy valaki a publikáció szerzőjeként legyen feltüntetve. Szerzőként azt a személyt kell szerepeltetni, aki tudományos munkáján keresztül jelentős hozzájárulást adott az eredmény létrejöttéhez.

A tiszteletbeli szerzőség nem engedhető meg. Több szerző esetén törekedni kell arra, hogy egyértelműen kitűnjék, az egyes szerzőknek mi volt a hozzájárulásuk.

Nem helyes gyakorlat konkrét kutatási eredmény különböző önálló publikációkban való szerepeltetése pusztán azért, hogy a kutató cikkeinek száma gyarapodjon. Kivételnek számítanak ez alól azok az esetek, amikor az eredeti cikk idegen nyelven látott napvilágot. Ilyenkor – a szerzői jogok tiszteletben tartása mellett – a kutatási eredmények magyar nyelvű változatának publikálása is kívánatos a kutatási eredményeknek a széles hazai szakmai körök általi hozzáférése és a hazai tudományos-szakmai nyelv ápolása céljából. Szintén kivétel lehet – konkrét szakmai területen – az utánközlés.

Ha egy korábban közölt saját adat vagy következtetés hibás, illetve téves, azt a szerzőnek lehetőleg az eredeti dolgozatot közlő folyóiratban haladéktalanul nyilvánosságra kell hoznia. Többszerzős publikáció esetén a helyesbítés kezdeményezése az első szerző kötelessége a szerzők nevének feltüntetésével. Kerülendő ennek során, hogy bárkire indokolatlanul tudományetikailag kifogásolható magatartás árnya vetüljön. Ha a helyesbítő közleményben az eredeti szerzők közül valaki nem szerepel, ennek okát egyúttal jelezni kell.

A kutatásetikai normák megsértésének legsúlyosabb formái a koholmány, a hamisítás, a plágium és a személyes befolyásolás. Ezek túlmutatnak az etikai vétség határán. A minden alapot nélkülöző eredmények közlése a koholmány.

Hamisítás az adatok vagy eredmények manipulálása, megváltoztatása vagy szándékos elhallgatása. A hamis adat közlése is tudományetikai vétségnek minősül. A plágium mások ötleteinek, tudományos eredményeinek, szavainak, szövegeinek átvétele, és sajátjaként való feltüntetése. A tudományos közleményeket szemléltető anyagokat, az azokban előforduló új gondolatokat bírósági úton érvényesíthető szerzői jog védi. A plágium az érintett tudományos kutató számára nézve sérelmes, a tudományra nézve nem annyira. Ha a tudósok a nyitottság erkölcsi alapelveinek számító egymás közötti nyílt kommunikációtól és vitától elzárkóznának, tartva attól, hogy nem ismerik el őket mint ötletgazdákat, akkor ennek a tudomány maga is kárát látná.

A plágium minősített esete, amikor a kiadvány szerkesztője vagy bírálója a publikálásra benyújtott dolgozat új gondolatait vagy eredményeit kisajátítja, akár közvetetten is, többek között annak harmadik fél részére történő átadásával.

A személyes befolyásolás irányulhat a befolyásoló érdekében történő előnyös állásfoglalás kikényszerítésére, de harmadik személyre vonatkozó előnytelen döntés meghozatalára is. Személyes befolyásnak minősül továbbá a tudományetikai szabályok megszegésének valamely külső kényszer hatására történő eltérése vagy elhallgatása is.

E körbe sorolható még a hivatkozások számának személyes presszióval történő növelésének kísérlete is, ami egy-két egyetemen előfordult.

A fenti súlyos etikai vétségek mellett az erkölcsileg kifogásolható viselkedési formák és kutatási gyakorlatok számos megjelenési formája közül néhány figyelmet érdemlőt említek.

Etikailag is elfogadhatatlan természetesen a kutatással kapcsolatos jogszabályok megszegése.

A személyiségi jogok megsértése körébe sorolható a tudományos vizsgálatba bevont személyek (például elítéltek) méltóságának és szabadságának megsértése, a kockázatokról való tájékoztatás elmulasztása, a hiányos tájékoztatás, vagy a titoktartási kötelezettség megsértése.

Adatok helytelen kezeléseként említhető adatok más kutatók részére történő átadása, az eredeti adatok nem megfelelő megőrzése, az adatok megváltoztatása, torzítása, a kívánt vagy kialakult képet zavaró észrevétel elhallgatása, a nem várt eredmények figyelmen kívül hagyása.

A publikálással kapcsolatos vétségek körében etikai vétség a nem kiérdemelt szerzőség követelése vagy nem kiérdemelt szerzőség megadása, a szerzőséggel kapcsolatos érdemek megtévesztő feltüntetése.

Kifogásolható a kutatás támogatóinak hiányos feltüntetése.

A tudományos közlemények lektorai, kiadványok szerkesztői részéről etikai vétség az összeférhetetlenség eltűrése a bírálati folyamatban. Mind a szerkesztő, mind a bíráló részéről etikai vétség a publikálási folyamatban előnyt adni egyes szerzőknek, vagy fordítva, személyes okból hátráltatni dolgozat megjelenését. Kutatási pályázat elbírálása során is ugyanígy sérülhetnek a tudományetikai alapelvek.

Tudományos munkásságra, publikálásra, kitüntetésekre vonatkozó hamis vagy megtévesztő adatok közlése szintén tudományetikai vétségnek minősül.

A fenti viselkedési és kutatási gyakorlatok megítélése függhet részben a helyi hagyományoktól, jogrendszertől, a kulturális közegtől. Nálunk a magyar kulturális hagyományoknak, értékrendnek és közgondolkodásnak megfelelő, széles körben támogatott etikai normák kialakítása, etikai bizottságok – így az OKRI-ban is – létrehozása, működésük folyamatos értékelése fejleszti, erősíti a tudományetikai, kutatásetikai szinteket. Maga a tudományetikai kódex 6.1. pontjában tartalmazza a következőket: „Kíváncsok, hogy az etikai eljárást lefolytató intézmények rendelkezzenek etikai bizottsággal a vizsgálat lefolytatására, vagy amennyiben ilyen nincs, állítsanak fel ad hoc bizottságokat etikai vétség gyanúja esetén.” Tehát két út is járható.

A tudományos erkölcsöt sértő vétségek gyanúja esetén az eljárás megindításának és lefolytatásának kötelezettsége mindig azt az intézményt (kutatóintézet, egyetem vagy más intézmény) terheli, ahol az ilyen vétség elkövetésének gyanújába kerülő kutató dolgozik. Kivételnek számítanak ez alól az MTA doktori eljárása során felvetődő etikai vétségek, amelyek esetében az etikai eljárás lefolytatását az MTA Tudományetikai Bizottsága végzi.

Mind a panasztevőnek, mind a panaszoltnak írásban nyilatkoznia kell, hogy alávetik magukat az eljárásnak. Fellebbezési fórumként az MTA elnöksége jár el.

Figyelemre méltók és alkalmazandók lehetnének a létrehozandó OKRI Etikai Bizottsága számára a tudományetikai kódex vizsgálati alapelvei is (6.2. pont).

Ezek: a vétség súlyosságának megállapítása; a folyamat belső feddhetetlenségének és jogi szabályosságának biztosítása; egységesség, kiegyensúlyozottság; a folyamat kezelésének és információinak zártsága; az ártatlanság vélelme; a határozat nyilvánossága; az etikai vétség szankcionálása.

Az ügyészi szervezet által alkalmazott bűnügyi kutatonak mindenben úgy kell cselekednie, hogy elősegítse a köz bizalmát az egész szervezet feddhetetlensége és elfogulatlansága iránt. Kerülnie kell mindenfajta helytelen viselkedést, de annak látszatát is. Számítania kell arra, hogy tevékenységét nagyobb közfigyelem kíséri. Éppen ezért el kell fogadnia az olyan magatartásbeli korlátozásokat is, amelyek az átlag állampolgár számára terhesnek tűnhetnek, viszont neki ezt

önként kell megtennie. A helytelen magatartás és látszatkeltés tilalma egyaránt vonatkozik a kutató szakmai és magánéleti, személyes magatartására.

Helytelen a magatartás például, ha egy észszerűen gondolkodó emberben jogosan kelt olyan benyomást, amely szerint nem képes teljes mértékig feddhetetlenül, részrehajlás nélkül és szakmai hozzáértéssel ellátni feladatát.

Nem szabad megengednie, hogy családi, társadalmi, politikai vagy más tényezők befolyásolják magatartását, szakmai munkáját. Nem használhatja fel hivatása tekintélyét saját vagy mások magánjellegű céljainak előmozdítására, és nem kelthet olyan benyomást, valamint másoknak sem engedheti meg, hogy azt a benyomást keltsék, mintha olyan különleges helyzetben lennének, miáltal befolyást gyakorolhatnának rá. A kutatók megfelelő magatartása alakítja ki és növeli a munkájukhoz nélkülözhetetlen közbizalmat. Munkájukkal hozzájárulnak a tisztességes és méltányos igazságszolgáltatáshoz, és az állampolgároknak a bűnözés elleni hatékony védelméhez is.

Fontos annak megoldása, hogy birtokában legyenek a funkciók ellátásához szükséges professzionális feltételeknek. Kiválasztásuk, jogi és hivatásbeli képzésük módszereinek javítása, és mindazon eszközökkel való ellátásuk megoldott legyen, amelyek szükségesek ahhoz, hogy megfelelően teljesíthessék a bűnözés elleni küzdelemben, a jogrend védelmében rájuk háruló feladatokat, különös tekintettel a bűnözés új formáira és dimenzióira.

A kutató munkavégzésében teljességre törekszik, elkötelezetten viszonyul a feladataihoz, a törvények rendeltetését és hatását gyakorlati munkájában folyamatosan szembesíti. Tisztelet, védelmezi és megőrzi az emberi méltóság és emberi jogok egyetemes értékeit.

Feladatai természetéből adódóan olyan információk birtokába juthat, amelyek érinthetik más emberek magánéletét, vagy árthatnak érdekeinek, különösen jó hírüknek. Éppen ezért figyelemmel kell lennie arra is, hogy senkinek az adatai ne jussanak illetéktelenek tudomására, köteles megőrizni minden szervezet szolgálati titkait is. Publikációiban, beszámolóiban ügyelnie kell arra, hogy a szakmai titoktartás kötelezettsége alá eső információk ne jussanak illetéktelen személy tudomására.

A kutató – bármely szinten, egységben végzi tevékenységét – jó kollegiális kapcsolatot tart fenn a többi kutatóval, és ennek keretében a „kölcsonös tiszteleten alapuló udvariasság”, egymás munkájának segítése jellemzi tevékenységét. Környezetében megad minden olyan felvilágosítást, amely szükséges ahhoz, hogy a beosztott vagy más személy jogait törvényes úton érvényesíteni, kötelezettségeit teljesíteni tudja. Ez vonatkozik nemcsak a vezetőre, hanem a beosztott kutatóra is.

A kutató arra törekszik, hogy mindenkor a tudományosan megalapozott és a legkorszerűbb szakmai eljárásokat alkalmazza és alkalmaztassa. Annak érdekében, hogy a tudomány fejlődése által nyújtott lehetőségeket maximálisan érvényesíthesse, lépést tart tudományának (szakágának) fejlődésével.

A tisztességes és hatékony bűnüldözés megvalósítása, a jogsértések megelőzése érdekében a bűnügyi kutató nemzeti és nemzetközi szintű együttműködésre törekszik a rendőrséggel, a bíróságokkal, a büntetés-végrehajtásban közreműködő szervekkel, a védőkkel, más jogvédőkkel, a bűnmegelőzést szolgáló kormányzati szervekkel, a jogi szakma képviselőivel.

A hivatáshoz nem méltó magatartás következménye a méltatlanság kimondása, a méltatlanság erkölcsi (etikai) kategória ebben a vonatkozásban.

Az etikai vétséget külön ügyrendben szabályozott eljárás szerint az OKRI etikai bizottsága, bűnügyi tudományetikai vétség megállapítása esetén pedig az MTA Tudományetikai Bizottsága járna el a tervezett kódex szerint.⁴

⁴ A tanulmány alapjául szolgáló forrásként lásd Vókó György: Az ügyészi etikáról. *Ügyészek Lapja*, 2000/4. 5–22.

VI. NEMZETKÖZI KÖZJOG, NEMZETKÖZI MAGÁNJOG

A KÖRNYEZETI ÉRTÉKEK VÉDELME NEK LEHETSÉGES SZINTJE

BÁNDI Gyula

A környezetvédelem egyik legalapvetőbb problémája, hogy voltaképpen mit is várhatunk el az ilyen irányú szabályozástól, mire lesz alkalmassá, mit és meddig kell és lehet megvédeni, hiszen aligha reális valamilyen idealizált környezetvédelmi szintet keresni. Nem is törekszem arra, hogy alapos és részletes választ adjak, erre a rendelkezésre álló terjedelmi korlát nem is alkalmas, de nem is ez a célom. A cél sokkal inkább az, hogy a jogalkalmazás bármely területe számára megfontolásra érdemes gondolatokat fogalmazzak meg, amelyek igénylik a továbbgondolkodást. E szándék megvalósításában a legjobb kiindulási pont az etikai, erkölcsi tartalom körvonalazása, amelyet a környezet terhelésének valamelyest – legalábbis jogi szempontból – elfogadható mértékének meghatározására tett kísérletek összegzése követ, és végül egy ugyancsak etikai indíttatású, de felettebb jogi, a joggyakorlat számára nehéz feladatot adó gondolat, elv következik, az elővigyázatosság elve, amely némileg visszavezet a kiinduláshoz.

A legjobb tehát, ha némi etikai háttérrel kezdjük a téma megismerését, mindössze a kilencvenes évekig visszatekintve, amikor egyre nagyobb figyelem fordult a környezetvédelmi kérdésekre. Ezt a figyelmet találjuk meg *II. János Pál pápa 1990. évi üzenetében a béke világnapja alkalmából*,¹ amelynek már címe is figyelemre méltó: „Békesség a Teremtő Istennel, Békesség az egész teremtett világgal”. Az ember felelőssége, erkölcsi válsága egyre erőteljesebben érzékelhető:

„7. A legmélyebb és legkomolyabb jele a morális elem alapvető jelenlétének az ökológiai válságban az élet tiszteletének hiánya, ami a környezetszennyezés számos esetében megnyilvánul.

¹ II. János Pál pápa üzenete a béke világnapja alkalmából, 1990. január 1.

[...] Az élet, és mindenekelőtt az *emberi méltóság* tisztelete az alapvető vezérlő elve mindenfajta egészséges gazdasági, ipari vagy tudományos fejlődésnek. [...]

13. A modern társadalom nem lesz képes megoldást találni az ökológiai válságra, hacsak komolyan át nem gondolja egész életformáját. [...]

15. Minden kereszténynek különösen tudatosítania kell magában, hogy felelősség a teremtésben, a természet és a Teremtő szolgálata, alapvető eleme hitének.”

Egy évre erre, a *Rerum Novarum*² megjelenésének századik évfordulóján kiadott enciklika, a *Centesimus Annus*,³ az eredeti dokumentum újraolvasására és ennek megfelelően az új feltételekhez, körülményekhez való adaptálására ösztönöz. Itt nem feledkezhetünk meg arról, hogy az eredeti enciklika az ‘új ügyekről’ beszélt, ami a XIX. század végén szociális, foglalkoztatási kérdéseket jelentett elsősorban. Ebbe az évfordulós enciklikába mindazt belefoglalja II. János Pál pápa, amely a XX. század végén fontosnak, új ügynek tekinthető:

„11. [...] az államnak kötelessége örködni a közjón, és azon lenni, hogy a társadalmi élet egésze, beleértve a gazdasági szektort is, hozzájáruljon a közjó előmozdításához, tiszteletben tartva minden egyes szektor autonómiáját.

31. [...] Minden, ami jó, magának Istennek a műve, aki a földet és az embert teremtette, és aki a földet az embernek adta, hogy munkája által uralja és élvezze gyümölcseit (vö. Ter 9,28–29). Isten – anélkül, hogy bárkit is kizárt vagy előnyben részesített volna – az egész emberi nemnek adta a földet, hogy valamennyi tagját éltesse. Ebben *rejlík a földi javak egyetemessé rendeltetésének gyökere*. [...]

37. A fogyasztás kérdése mellett az ehhez szorosan kapcsolódó *ökológiai probléma* is komoly nyugtalansággal tölt el. [...] *Az ember helytelenül Isten helyébe lép, és így végeredményben elősegíti az általa inkább elnyomott, semmint kormányzott természet lázadását, ahelyett, hogy a teremtés művében Istennel működne együtt* [...]. E téren is tudatában kell lennie az emberi

² XIII. Leó pápa enciklikája, 1891.

³ Lásd <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=86>

nemnek, hogy felelősséggel és következetességgel tartozik a jövő nemzedékekkel szemben.

38. A természeti környezet esztelen rombolásán kívül fel kell idézni az *emberi környezet* még súlyosabb rombolását, [...] kevés gondot fordít a »humánökológia« *erkölcsi feltételeinek védelmére*. [...]

40. Az állam feladata, hogy gondoskodjon a közösségi javak védelméről, amihez hozzátartozik a természeti és az emberi környezet. Ezek védelmét nem képesek biztosítani kizárólag a piaci mechanizmusok. [...] az egyetemes társadalomnak kell *megvédeni a közösségi javakat*, amelyek többek között keretet alkotnak, amelyen belül mindenkinek módjában áll, hogy törvényesen valósítsa meg személyes céljait. *Itt a piacnak egy másik korlátját is felfedezhetjük*: vannak közösségi és minőségi szükségletek, amelyeket nem lehet a piaci mechanizmusokkal kielégíteni; vannak olyan fontos emberi szükségletek, amelyek nem tartoznak a piac logikájához; vannak olyan javak, amelyek természetükből eredően nem és nem is lehetnek adásvétel tárgyai.”

A környezeti válság figyelmeztető jeleivel és az azokkal kapcsolatos etikai követelményekkel tehát szembesülünk, a *környezet védelme alapvető kötelezettség, a közjó része*, de mindebből nem szűrhető le közvetlenül sem az elvárások tényleges iránya, sem mértéke. A kiindulópont – figyelemmel a közjóval való összefonódásra is – mindenesetre erkölcsi természetű, kifejezve a környezeti érdekek értékelésének legjobb megközelítését, amit negyedszázaddal később egy másik pápa – *Ferenc* – saját enciklikájában, a *Laudato si'* (Áldott légy) enciklikában így fogalmaz meg:⁴

„194. [...] Nem elég összeegyeztetni – egyfajta középutat választva – a természetről való gondoskodást a pénzügyi nyereséggel, vagy a környezet megóvását a fejlődéssel. Ebben a kérdésben a középutak csak egy kis haladékot jelentenek az összeomlás előtt. *Egyszerűen újra kell definiálni a fejlődést*. Azt a technológiai és gazdasági haladást, amely nem jobb

⁴ *Laudato si'*. Ferenc pápa Áldott légy kezdetű enciklikája. Budapest, Szent István Társulat, 2015.

világot és nem magasabb életminőséget hagy maga után, nem lehet fejlődésnek tekinteni.”

Ebből indulunk ki tehát. Alapkérdésünk, mi az a tartalom, ami jobb világot és magasabb életminőséget eredményez. Ami erre nem alkalmas, ami nem ebbe a fejlődési irányba vezet, az valójában nem más, mint a fejlődés ellentéte, a környezet szükségtelen és indokolatlan terhelése.

Sajnos azt mindebből továbbra sem tudjuk meg, miként is lehet a fejlődés újfajta definíciójának összetevőit meghatározni. Ha nem csupán etikai alapokra vagyunk kíváncsiak, hanem arra szeretnénk jutni, mit is várunk el a környezetvédelem terén, sok más példa mellett tekinthetünk, mint jogi követelményre, az EUSZ/EUMSZ kettősére is⁵, azon belül a pontosan körül nem határolható, jogi követelményként nem meghatározható, ellenben jelentős erkölcsi tartalmat hordozó *magas szintű védelem* kérdésére. Ez az EUSZ 3. cikke szerint a következőre vonatkozik:

„(1) Az Unió célja a béke, az általa vallott értékek és népei jólétének előmozdítása.

[...]

(3) Az Unió egy belső piacot hoz létre. Az Unió Európa fenntartható fejlődéséért munkálkodik, amely olyan kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen, árstabilitáson és magas versenyképességgű, teljes foglalkoztatottságot és társadalmi haladást célul kitűző szociális piacgazdaságon alapul, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul. Az Unió elősegíti a tudományos és műszaki haladást.”

Ugyanitt nem feledkezhetünk meg az *Alapjogi Chartáról* sem, amelyik valójában megismétli ezeket az általános elvárásokat, az általunk a környezethez való emberi jognak tekintett, a szolidaritási jogok között megjelenő 37. cikkben: „A magas színvonalú környezetvédelmet és a környezet minőségének javítását be kell építeni az uniós politikákba, és a fenntartható fejlődés elvével összhangban biztosítani kell megvalósulásukat.” Ez a fogalmazás sem ad semmilyen további közvetlen útmutatást az érdekmet illetően.

⁵ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 2012/C 326/01, *Hivatalos Lap* C 326, 26/10/2012. 0001–0390.

Az EUMSZ 191. cikke is hasonlóan fogalmaz: „(2) Az Unió környezetpolitikájának célja a magas szintű védelem, figyelembe véve ugyanakkor az Unió különböző régióinak helyzetében mutatkozó különbségeket. [...]”

A közjó, az emberi méltóság, a fejlődési irány újradefiniálása, vagy a magas szintű védelem, vagy más szavakkal a magas fokú védelem tehát értéket igyekszik közvetíteni, még akkor is, ha ennek pontos tartalma nem meghatározható. A magas szintű védelem elve is megjelenik alkalmanként az *Európai Bíróság* (most CJEU) *ítélkezési gyakorlatában*, amire kitűnő példát az ózonréteget pusztító anyagokkal kapcsolatos rendelethez fűződő jogértelmezési kérdések szolgáltatnak, a bemutatott esetben két cég között felmerülő jogvitában adott anyagok használatára vonatkozó tilalmakkal kapcsolatban.⁶ A védelem magas szintjére vonatkozóan a következők állapíthatók meg:

„48. Ami a követelményi oldalt illeti, meg kell jegyezni, hogy a Rendelet a magas szintű védelmet biztosítja. [...] A HCFC-k használatának az 5. cikk (1) bekezdés szerinti megtiltásával tehát szigorúbb intézkedést vezetünk be, mint ami a nemzetközi kötelezettségekből adódik, és ezzel a Közösség nem sérti meg a magas szintű védelem elvét, amelyet a Szerződés 130r cikk (2) bekezdése fogalmaz meg.

49. Végezetül, amíg az vitathatatlan, hogy a Szerződés 130r cikkének (2) bekezdése megköveteli, hogy a Közösség környezeti politikája a magas szintű védelemre irányuljon, ez a védelmi szint, a kérdéses rendelkezéssel való összeegyeztethetőség érdekében nem jelenti a technikailag elérhető legmagasabb szintet. [...]”

Ez tehát nem jelent mást, mint a magas szintű védelem negatív megközelítésének felső korlátját – *a magas szintű védelem nem a legmagasabb szintű védelmet jelenti*, de ennél többet valójában sem ezen ítéletből, sem más értelmezésből nem tudunk meg. Az egyik legújabb ítélet is erre erősít rá,⁷ amikor a környezeti hatásvizsgálattal kapcsolatosan értelmezi a kötelezettségeket:

⁶ C-284/95. sz. ügy, előzetes döntéshozatali eljárás a Safety Hi-Tech Srl. és az S. & T. Srl. közötti ügyben, amely egy békéltetőtestület előtt merült fel (Giudice di Pace di Genova), 1998. július 14., E.C.R. (1998) I-04301.

⁷ C-444/15. sz. ügy előzetes döntéshozatal iránti kérelem az Associazione Italia Nostra Onlus és a Comune di Venezia és mások közötti eljárásban, 2016. december 21. (a cikk megírásakor még csupán az elektronikus közzététel történt meg).

„42. Az EUMSZ 191. cikk, amely az EK 174. cikkének és korábban lényegében az EK Szerződés 130r cikkének felel meg, a (2) bekezdésében úgy rendelkezik, hogy az Unió környezetpolitikájának célja a »magas szintű védelem«, figyelembe véve ugyanakkor az Unió különböző régióinak helyzetében mutatkozó különbségeket. Az EUSZ 3. cikk (3) bekezdése ugyanerre vonatkozóan úgy rendelkezik, hogy az Unió többek között »a környezet minőségének magas fokú védelmé[n] és javításá[n]« munkálkodik.

43. A Bíróság ítélkezési gyakorlata szerint az EUMSZ 191. cikk (1) bekezdése megengedi olyan intézkedések elfogadását, amelyek a környezetnek csak bizonyos aspektusát érintik, amennyiben ezek az intézkedések hozzájárulnak a környezet fenntartásához és védelméhez, valamint minőségének javításához (lásd 1998. július 14-i Safety Hi-Tech ítélet, C-284/95, EU:C:1998:352, 45. pont; 1998. július 14-i Bettati-ítélet, C-341/95, EU:C:1998:353, 43. pont).

44. Noha nem vitatott, hogy az EUMSZ 191. cikk (2) bekezdése előírja, hogy az Unió környezetpolitikájának célja a magas szintű védelem, a védelem ilyen szintjének – ahhoz, hogy e rendelkezéssel összhangban legyen – nem feltétlenül kell műszakilag a lehető legmagasabb szintűnek lennie. Az EUMSZ 193. cikk ugyanis lehetővé teszi a tagállamoknak a szigorúbb védintézkedések fenntartását vagy bevezetését (lásd 1998. július 4-i Safety Hi-Tech ítélet, C-284/95, EU:C:1998:352, 49. pont; 1998. július 14-i Bettati-ítélet, C-341/95, EU:C:1998:353, 47. pont).”

Harmadikként, időrendben a két előző példa, 1990 és 2009 közé tartozóan az úgynevezett *Rio+20, tehát a negyedik ENSZ-világértelmezlet zárónyilatkozatát*⁸ is sorra vehetjük. A nyilatkozat a II. fejezetében (A politikai elkötelezettség megújítása) foglalkozik a kérdéssel:

„20. Elismerjük, hogy 1992 óta voltak olyan területek, ahol az előrehaladás nem volt teljeskörű, illetve akár hanyatlás is

⁸ A/CONF.216/L.1 Rio de Janeiro, Brazil, 20-22 June 2012, Agenda item 10, Outcome of the Conference ‘The future we want’.

volt tapasztalható a fenntartható fejlődés három dimenziója körében, amelyet a többszöri pénzügyi, gazdasági, élelmezési és energia válságok tovább súlyosbítottak, fenyegetve minden országot, de különösen a fejlődő országok azon képességét, hogy megvalósítsák a fenntartható fejlődést. Ebből a szempontból kritikus kérdés, hogy ne lépjünk vissza az ENSZ Környezet és Fejődés Konferencia elkötelezettségeitől [...]”

Ismét nem kerül sor tehát semmilyen érdemi meghatározásra, sokkal inkább az országok mentegetőzéseként értékelhető ez a pont, amely nem is kötelezettséget fogalmaz meg, csupán óhajt arra nézve, hogy ne történjen – tegyük hozzá: alkalmanként további – visszalépés. Az mindenesetre megállapítható a fenti példák-ból, hogy *a környezet állapotának megőrzésére, lehetőség szerinti javítására van világos törekvés, amely nem ad ugyan tartalmi követelményt a kérdéses védelmi szintre nézve*, de minimálisan elvárja, hogy ezen – adott, mondhatjuk akár: közismert – védelmi szinttől negatív irányba való eltérés, visszalépés ne történjen. Az erkölcsi kötelezettség ilyenén rögzítését követően rátérhetünk a jogi követelményekre, tehát az elvárható szintek közelebbi megismerésére.

A környezetjog szempontjából alapvető kérdés továbbra is mindezek kapcsán annak megállapítása, hogyan határozható meg a környezet terhelésének, szennyezésének, illetve egyáltalában a környezethasználoi magatartásnak a jogilag lehetséges vagy legalábbis elfogadható mértéke. A környezetterhelés csökkentése és a szennyezések elleni fellépés, a környezethasználat – legyen az a legkisebb mértékű emberi beavatkozás vagy emberi élettevékenység is – valamilyen mértékben igénybe veszi, terheli a környezetet. Ez a környezethasználat, környezeti terhelés részben – legalábbis társadalmi szinten és ennek leképezéseként jogi szempontból – elfogadható, részben pedig elítélendő. A környezetterhelés egy részét a természetes öntisztuló képesség semlegesíti, ahogyan az emberi szervezet is megbirkózik a káros anyagok kis mennyiségével. A közöttük lévő határvonal nem abszolút és nem állandó, mégis valamilyen módon megkülönböztetést kell tennünk az elviselhető, semlegesíthető környezeti teher és a maradandó károsodást okozó szennyezés között.

*A környezethasználat elfogadható mértékének körülírására alapvetően két megoldás mutatkozik.*⁹ Az egyik lehetőség, ha a használat, terhelés, szennyezés mennyiségi behatárolása, többnyire számszerűsítése érdekében valamilyen

⁹ Minderről részletesen lásd BÁNDI Gyula: *Környezetjog*. Budapest, Szent István Társulat, 2014. 137–144.; illetve FODOR László: *Környezetjog*. Második, javított kiadás. Debrecen, DUPress, 2015. 62–67.

mértékrendelkezést (standardot) alkalmazunk, a másik lehetőség, ha a mennyiségi előírásokra alapozott szabályozást a környezethasználat alkalmazott technikájával, technológiájával kapcsolatos általános követelmények váltják fel, illetve egészítik ki. Egyik sem tökéletes megoldás, illetve szükségképpen kiegészítik egymást.

A *mértékrendelkezések (standardok)* mennyiségi mutatókkal igyekeznek tehát meghatározni a környezethasználat elfogadható lehetőségét. A mértékrendelkezések elfogadása a jogalkotás és a közigazgatási határozatok között helyezkedik el, többnyire jogszabályi, illetve jogszabály felhatalmazása alapján hatósági határozat formájában történik. A mértékrendelkezések között általában megkülönböztetjük a következőket:

- határértékek, ezen belül a legáltalánosabb csoportosítás szerint: környezetminőségi értékek, kibocsátási vagy teljesítményértékek, amelyek vonatkozhatnak tevékenységre vagy termékre; illetve
- közvetlen – elsősorban alkalmazási vagy biztonsági – előírások¹⁰; valamint
- listák.

Példaként említhetők a fentiekre a megújult úgynevezett IPPC-irányelv¹¹ fogalmai (2. cikk), így különösen az 5. pont; „*kibocsátási határérték*: bizonyos meghatározott paraméterekben kifejezett tömeg, koncentráció, illetve kibocsátási szint, amely nem léphető túl egy vagy több időszak alatt.”

A nemzetállami szabályozáshoz mintaként szolgáló ENSZ oktatási anyag¹² is a kibocsátási határértékeket tekinti elsődlegesen alkalmazható megoldásnak, és kiemeli, hogy kevésbé a jogi szabályozás, mint inkább az egyedi megoldások jelentik erre a legjobb utat, amikor a jogi keretek között a hatóság lép fel a követelmények megformázásában. Faure hangsúlyozza¹³, hogy a mértékrendelkezések kialakítása során figyelemmel kell lenni a következőkre: „A gazdasági elvekre alapozva a határértéket olyan szinten kell megállapítani, amikor a szennyezés elleni fellépés marginális költségei egyensúlyba kerülnek a környezeti előnyök

¹⁰ Erre példaként említhető: „Egyes környezeti elemek védelmére védelmi övezeteket, védőtávolságokat stb. jelölnek ki, amelyek kiterjedését részben ugyancsak mértékrendelkezésekkel határozzák meg.” Lásd FODOR i. m. 65.

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/75/EU irányelve (2010. november 24.) az ipari kibocsátásokról (a környezetszennyezés integrált megelőzése és csökkentése).

¹² Michael G. FAURE: *Enforcement Issues for Environmental Issues in Developing Countries*. The United Nations University, UNI/INTECH Working Paper, 1995.

¹³ Uo. 4–5.

marginális következményeivel.” A szerző kiemeli azt is, hogy az ilyen mértékrendelkezések, különösen a határértékek megállapítása talán a legfontosabb feladat – valójában a környezeti szabályozás tartalmi lényegét adják –, hiszen ezek jelentik a „hidat a technológiai fejlődés és a környezeti követelmények között”.

Természetesen a mértékrendelkezések, tehát a pontosan meghatározható követelmények nemcsak a jogalkotás és a közigazgatás sajátjai, hanem a gazdasági szereplők, maguk a környezethasználók is dolgoznak ilyen elvárások megfogalmazásán, például a szabványosítás vagy más megoldások kapcsán, amelyek fontossága nem kisebb, mint a hatósági keretek között kialakított elvárásoké.¹⁴

A fenti kereten belül a *közvetlen előírások* közül a legismertebbek az alkalmazási vagy biztonsági előírások. Ilyen követelmény lehet az, ha bizonyos környezethasználatok esetében környezetvédelmi szakember alkalmazását vagy valamely tisztítóberendezés használatát írják elő, a hulladéklerakó bekerítésére köteleznek stb. A *listák* révén környezetvédelmi követelmények alkalmazási körét, tárgyi hatályát határozzuk meg konkrét formában, előre meghatározott szempontok szerint (például védett növény- és állatfajok, engedélyezés alá vont tevékenységek). Ez esetben nincs szükség külön bizonyításra abban a tekintetben, hogy például egy adott növény védett-e, és ezért vonatkoznak-e rá a védelem követelményei.

A környezeti hatás jog által elfogadott mértéke megállapításának a mértékrendelkezésen túli másik módszerét a technológiai, illetve manapság az ennél szélesebb kört érintő technikai követelmények jelentik. A hazai környezetvédelmi szabályozás számára sem volt idegen ez a megoldás; a jogalkotó a környezetvédelmi törvényben¹⁵ megjelentette a ‘leghatékonyabb megoldás’ fogalmát, amely ma így hangzik:

„27. *leghatékonyabb megoldás:* a környezeti, műszaki és gazdasági körülmények között elérhető, legkíméletesebb környezet-igénybevétellel járó tevékenység.”

E fogalom és a követelmény gyakorlati értelmezése során arra kell törekedni, hogy a környezet igénybevételének kíméletessége, a legkisebb mértékű környezetterhelés valójában megalapozza a költségviseléssel is járó kötelezettségvál-

¹⁴ Kiváló példa erre Errol MEIDINGER: Private Environmental Standard Setting, Human Rights, and Human Communities. *Buffalo Environmental Law Journal*, vol. 7. (1999–2000) 123–237.

¹⁵ 1995. évi LIII. törvény 4. §.

lalást, tehát némi erőfeszítést, a bevett megoldásokon túl némi megújulást is eredményezzen a környezethasználatokban.

Ugyanez az EU úgynevezett IPPC rendszerében¹⁶ az ‘elérhető legjobb technika’ (Best Available Techniques; BAT) néven került megfogalmazásra, és ezt iktatta be 2001-ben a magyar környezetvédelmi törvény is saját fogalmi rendszerébe (4. §):

„28. az *elérhető legjobb technika*: a korszerű technikai színvonalnak, és a fenntartható fejlődésnek megfelelő módszer, üzemeltetési eljárás, berendezés, amelyet a kibocsátások, környezetterhelések megelőzése és – amennyiben az nem valósítható meg – csökkentése, valamint a környezet egészére gyakorolt hatás mérséklése érdekében alkalmaznak, és amely a kibocsátások határértékének, illetőleg mértékének megállapítása alapjául szolgál. Ennek értelmezésében:

- legjobb az, ami a leghatékonyabb a környezet egészének magas szintű védelme érdekében;
- az elérhető technika az, amelynek fejlesztési szintje lehetővé teszi az érintett ipari ágazatokban történő alkalmazását elfogadható műszaki és gazdasági feltételek mellett, figyelembe véve a költségeket és előnyöket, attól függetlenül, hogy a technikát az országban használják-e vagy előállítják-e, és amennyiben az az üzemeltető számára ésszerű módon hozzáférhető;
- a technika fogalmába beleértendő az alkalmazott technológia és módszer, amelynek alapján a berendezést (technológiát, létesítményt) tervezik, építik, karbantartják, üzemeltetik és működését megszüntetik, a környezet helyreállítását végzik.”

A BAT nem új keletű gondolat, eredendően brit származék:

„Az angolszász országokban pl. alapelvi követelmény az ún. legjobb elérhető technika vagy megoldás (BAT) alkalmazása, de a hatóságok és a vállalatok közt partneri a viszony. Az EK integrált szennyezés-megelőzési rendszerében pedig egy kom-

¹⁶ Jelen megoldására lásd az ipari kibocsátási irányelvet.

binált szabályozási módszer részeként jelenik meg. Itt ugyanis a technológiai és a mértékrendelkezések vegyülnek a hatóság által kiadott engedélyben. A BAT alkalmazása közvetlenül nem kötelező, de leírják, hogy az adott ágazatban melyik megoldás a leginkább kívánatos, és a határértékeket ahhoz igazítva (azaz nem a környezet terhelhetősége, hanem a leírt technológia jellemzői alapján) állapítják meg.”¹⁷

Az egységes környezethasználati engedélyről is rendelkező 314/2005. (XII. 25.) Korm. rendelet 9. számú melléklete átvette a vonatkozó EU-irányelvnek az elérhető legjobb technika meghatározásának szempontjaira vonatkozó részét:

„Az elérhető legjobb technika meghatározásánál különösen a következő szempontokat kell figyelembe venni:

1. kevés hulladékot termelő technológia alkalmazása;
2. kevésbé veszélyes anyagok használata;
3. a folyamatban keletkező és felhasznált anyagok újra-használatának és a hulladékok újrafeldolgozásának elősegítése;
4. alternatív üzemeltetési folyamatok, berendezések vagy módszerek, amelyeket sikerrel próbáltak ki ipari méretekben;
5. a műszaki fejlődésben és felfogásban bekövetkező változások;
6. a vonatkozó kibocsátások természete, hatásai és mennyisége;
7. az új, illetve a meglévő létesítmények engedélyezésének időpontjai;
8. az elérhető legjobb technika bevezetéséhez szükséges idő;
9. a folyamatban felhasznált nyersanyagok (beleértve a vizet is) fogyasztása és jellemzői és a folyamat energiahatékonysága;
10. annak igénye, hogy a kibocsátások környezetre gyakorolt hatását és ennek kockázatát a minimálisra csökkentsék vagy megelőzzék;
11. annak igénye, hogy megelőzzék a baleseteket és a minimálisra csökkentsék ezek környezetre gyakorolt hatását;

¹⁷ FODOR László: *Környezetjog. Előadások a Debreceni és a Miskolci Egyetemen, 2001/2002.* Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002. 29.

12. a magyar környezetvédelmi háttérintézmény vagy a nemzetközi szervezetek által közzétett információk, továbbá az Európai Bizottság által a tagállamok és az érintett iparágak között az elérhető legjobb technikákról, a kapcsolódó monitoringról és a fejlődésről szervezett információcserének a Bizottság által közzétett tapasztalatai.”

A technológiai vagy technikai megoldásoknak az eddig felsorolt általános kereteken kívül még számos lehetősége van, úgymint az ugyancsak az Egyesült Királyságban elterjedt *BPEO*¹⁸, vagy a Rajna Védelmének Egyezménye által elvként kiemelt *legjobb környezeti gyakorlat (BEP)*¹⁹, amelyet persze más nemzetközi egyezmények is ismernek. Egyikük²⁰ ennek fogalmát is megadja, nem túl sok konkrétummal: „A környezetvédelmi intézkedések és stratégiák legmegfelelőbb kombinációjának alkalmazása.” A BAT részleteire számos területen dolgoz ki az unió BAT-referenciadokumentumokat (*BREF*)²¹, mint például a tejiparban, ahol ezt a fenntarthatóság egyik eszközének tekintik.²²

A kétféle módszer között megfelelő átjárás van, azok egymást segítik, amire legjobban a többször hivatkozott ipari kibocsátási irányelv egyik preambulumbekezdése mutat rá:

„12. Az engedély tartalmazza a környezet egészének magas szintű védelméhez, valamint annak biztosításához szükséges intézkedéseket, hogy a létesítményt az üzemeltető az alapvető kötelezettségeit szabályozó általános elveknek megfelelően üzemeltesse. Az engedély ugyanakkor magában foglalja a szennyező anyagok kibocsátási határértékeit, vagy az ezzel egyenértékű paramétereket vagy műszaki intézkedéseket, a talaj és a felszín alatti víz védelmét célzó megfelelő követelményeket,

¹⁸ Best Practicable Environmental Option, tehát a legjobb gyakorlati környezetvédelmi megoldás, amire példának lásd David STONE – Duncan JACKSON: BPEO and ALARP: Lessons learned from decommissioning in the UK. <http://irpa11.irpa.net/pdfs/6h8.pdf>

¹⁹ Convention on the Protection of the Rhine, Bern, April 12th, 1999, 4. cikk h) pont.

²⁰ Stockholm Convention (as amended in 2009) Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants.

²¹ Ennek részleteit lásd <http://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference/>

²² Damine EVRARD – Valérie LAFOREST – Jonathan VILLOT – Rodolphe GAUCHER: Best Available Techniques as a sustainability tool in manufacturing: case study in the dairy sector. *Procedia CIRP*, vol. 48. (2016) 520–525.

valamint az ellenőrzési követelményeket. Az engedély feltételeit az elérhető legjobb technikák alapján kell meghatározni.”

Ugyanakkor a környezetvédelemben nehéz pontos és biztos megoldásokat találni, hiszen minden mozgásban, változásban van, illetve mai tudásunk aligha vethető össze akár a közelmúltéval, tehát amit évekkel ezelőtt megnyugtató védelmi szintnek tekintettünk, arról mára kiderülhet, hogy tévutat jelentett. Számos környezeti hatás körülményei pedig nem is tisztázhatók megfelelően. Erre a hiányosságra próbál valamilyen választ találni az elővigyázatosság elve. Az 1992-es Riói Csúcs előkészületei között tartjuk számon az európai környezetvédelmi miniszteri találkozót (1990). A Bergeni Miniszteri Nyilatkozat az elővigyázatosság és a fenntartható fejlődés közötti kapcsolatra hívja fel a figyelmet, kijelentve:

„Annak érdekében, hogy fenntartható fejlődést érjünk el, a politikáknak az elővigyázatosság elvére kell alapozódnia. A környezeti intézkedéseknek előre kell látnia, megelőznie és kezelnie a környezeti pusztulás okait. Amikor komoly és visszafordíthatatlan kár fenyeget, a tudományos bizonyosság hiánya nem szolgálhat indokként arra, hogy a környezeti károsodás megelőzésének intézkedéseit halogassuk.”²³

E szerint az elővigyázatosság a fenntarthatóság elengedhetetlen feltételeként funkcionál.

Visszatérünk tehát a *Riói Nyilatkozathoz*²⁴ a környezetről és a fejlődésről, amelynek 15. elve összegzi és immár globális szintre emeli az elővigyázatosságot:

„A környezet védelme érdekében az Államok, lehetőségeiknek megfelelően, széles körben törekedni fognak az elővigyázatosságra. Ahol súlyos vagy visszafordíthatatlan kár fenyeget, a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem használható föl indoklásként a környezetromlást megakadályozó, a hatékonysággal járó intézkedések elhalasztására.”

²³ *Bergen Ministerial Declaration on Sustainable Development in the ECE Region* (May 16, 1990), Conference on “Action for a Common Future”, Bergen, Norway, May 8–16, 1990.

²⁴ Elfogadta az *Egyesült Nemzetek Környezet és Fejlődés Konferenciája*, 1992. június 3–14. között Rio de Janeiróban. http://www.nfft.hu/dynamic/Rio_Decl_m.pdf

Ez lesz az a fogalom, amelynek egyes elemeit az egyes szerzők külön is értelmezik – mint a nemzetközi környezetjog egyik nagy alakja, *Sands*:

„A fogalom legáltalánosabban azt jelenti, hogy az államok abban állapodnak meg, hogy körültekintően járnak el és kellő előrelátással, amikor a környezetre feltételezhetően káros hatással lévő tevékenységekről határoznak. Egy még általánosabb nézet szerint, az elv azt kívánja meg, hogy a valószínűsíthetően környezetre káros tevékenységeket és anyagokat szabályozzák, lehetőség szerint megtiltsák, akkor is, ha nem áll rendelkezésre teljes vagy túlnyomóan erős bizonyíték a környezeti kár vagy várható kár kérdéséről.”²⁵

A teljesség igénye nélkül még két egyezményt emelünk ki a jó húsz évvel korábbi időszak terméséből. Az első a Rióban elfogadott egyik nemzetközi egyezmény, a *biodiverzitási*,²⁶ amelynek preambuluma értelemszerűen azonosan fogalmaz a Riói Nyilatkozattal, eltérő tárgyi hatállyal:

„[...] megjegyezve azt is, hogy ahol a biológiai sokféleség jelentős csökkenésének vagy elvesztésének veszélye fenyeget, a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem használható érvként az e fenyegetés elkerülésére vagy mérséklésére irányuló intézkedések elhalasztására”.

A másik példa is ebből az évből való, a vizekkel kapcsolatos Helsinki Egyezmény²⁷ már nem preambulumban, hanem a szerződéses rendelkezések között kötelezőként írja elő az elv alkalmazását, ami akkor is előremutató, ha egyebekben az elővigyázatosság marad elv:

„2. cikk, Általános előírások:

5. [...] a Feleket a következő elvek vezérlik:

²⁵ Philippe SANDS: “The Greening” of International Law: Emerging Principles and Rules. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 1., iss. 2. (1994) 300–301. <http://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol1/iss2/2>

²⁶ 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről.

²⁷ 130/2000. (VII. 11.) Korm. rendelet a határokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelmére és használatára vonatkozó, Helsinkiben, 1992. március 17-én aláírt egyezmény kihirdetéséről.

a) Az »elővigyázatosság elve«, amely szerint a valószínűsíthetően határokon áttérjedő hatást okozó veszélyes anyagok kibocsátásának megelőzésére irányuló intézkedések nem halaszthatók el azon az alapon, hogy a tudományos kutatás még nem bizonyította teljes mértékben ezen anyagok és a valószínűsíthetően határokon áttérjedő hatásuk közötti oksági kapcsolatot.”

Mielőtt némi részleteket vizsgálnánk, érdemes egy általános etikai érvre gondolni, amely az 'erős' elővigyázatossági formulát támogatja:

„A tudomány határait felismerve, az elővigyázatosság elve az elővigyázatossági intézkedéseknek ad felhatalmazást és biztatást, amelyek az alapul szolgáló értékek között azokat is szolgálják, amit ismerünk és azt is, amit nem ismerünk. [...] az elővigyázatosság elve *kombinálja a kár megelőzésére irányuló kötelezettség etikai elemét a tudományos megismerés határainak realitásával* [...] Az elővigyázatosság ezen sérülékeny rendszereknek biztosít prioritást, illetve elvárja a hálát, az empátiát, az önuralmat, az alázatosságot, a tiszteletet és könyörületet.”²⁸

Ennek következtében tehát *megfordul-e a bizonyítási teher?* Igazság szerint formálisan nem, de tartalmában jobbra igen. Formálisan nem, mert a döntéshozó felhatalmazást kap a beavatkozásra, a megfelelő intézkedésre, amihez neki bizonyítania kell azt, hogy a tudományos bizonyosság hiányzik, de ez természetesen nem jelent teljes bizonytalanságot. Az Európai Bíróság gyakorlata ebben is ad eligazítást. A bizonytalanság önmagában is tudományosan megalapozott, tehát a lényege, hogy nem olyan mértékben bizonyított, mint az a jogban általában ismert, így *elfogadjuk a valószínűséget*. Az intézkedést tevő oldaláról nézve tehát egyszerűbb a helyzet, létezik bizonyítási kötelezettség, de az messze nem azonos a megszokott bizonyítási teherrel, elég az alapos gyanú, ha olyan érték védelméről van szó, ami erre rászorul.

A másik oldalon áll valamilyen érintett, vállalkozás, szabályozott közösség, esetleg a társadalom vagy akár az emberiség (?) – ha a már említett klí-

²⁸ Ted SCHETTLER – Carolyn RAFFENSPERGER: Why is a precautionary approach needed? In: Marco MARTUZZI – Joel A. TICKNER (eds.): *The precautionary principle: protecting public health, the environment and the future of our children*. Europe, WHO, 2004. 66.

maváltozás hatásaira gondolunk. Akárki áll a potenciális kötelezett oldalán, valóban felmerül az a lehetőség, hogy neki kell bizonyítania azt, hogy a jogosult oldalán csak valószínűsítésként szereplő érvrendszer nem megalapozott, vagyis érdemben egyfajta kimentési teher érvényesül. *A bizonyítási teher tehát nem fordul meg teljesen* – mint az objektív vagy netán abszolút felelősség eseteiben –, *hanem megoszlik*, érzékelhetően a *kötelezett oldal terhét növelve meg*. A jogosultnak is kell bizonyítania, illetve valószínűsítene, és a kötelezettnek lehetősége van ez ellen más bizonyítékkal élni.

A már eddig is idézett szerzőktől emelünk ki egy gondolatot a bizonyítási teher gyakorlati megfordulása kérdésében:²⁹

„Ez a megközelítés arra utal, hogy a bizonyítási teherre inkább úgy gondoljunk, mint a meggyőződés és felelősség terhére, amelyik elkerüli a sok hasznot nem hozó kijelentést, amely szerint abszolút biztonság soha nem »bizonyítható« [...] Azt jelenti, hogy egy magatartás támogatói meggyőző érveket kell keressenek arról, amit csinálni szeretnének és el kell fogadják az ezzel kapcsolatos felelősséget.”

A bizonyítási teher megosztásának az általánostól eltérő jellegét úgy pontosíthatjuk, hogy egyik oldalon – akire nézve a terheesebb kötelezettségek jelennek meg, tehát a környezethasználó – alaposan indokolni kell a kérdéses tevékenység létjogosultságát, minél inkább élnie kell valós bizonyítékokkal, míg a másik oldalon – döntéshozó vagy társadalom – elég a fenyegetett érdek sérülékenysége, a hatás esetleges súlyosságára, vagy visszafordíthatatlanságára utalni – amelyek számos esetben nem is igényelnek kifejezett bizonyítást –, hogy kellő súlyú ellenérveink legyenek. Nincs tehát egyensúly a felek helyzete között, mert így kell kompenzálni a hatás veszélyeivel kapcsolatos egyensúlytalanságot.

Az elővigyázatosság elvének a fentiekből következően ezen időre már egyértelműen és igazoltan meglévő egyetemes integrációs jogi mivoltát teljes mértékben elsőként az *Artegodan*-esetben³⁰ mondta ki a bíróság. Az eset ugyancsak az emberi egészséggel kapcsolatos, gyógyszerek forgalmazására kimondott tilalmakra és korlátozásokra alapozódik. Az általános kérdések tekintetében kiemelt figyelmet érdemelnek a következő gondolatok:

²⁹ SCHETTLER–RAFFENSPERGER i. m. 78.

³⁰ T-74, 76, 83-85, 132, 137 & 141/00, elsőfokú bírósági egyesített ügyek, *Artegodan GmbH és társai v. Bizottság*, 2002. november 26., E.C.R. II-4945.

„183. [...] noha az elővigyázatosság elvét a Szerződés a környezetvédelmi politikával kapcsolatban említi csupán, ennek hatóköre bővebb. Az elv arra irányul, hogy alkalmazzák az egészség, a fogyasztók biztonsága, illetve a környezet védelme magas szintű biztosítása érdekében a Közösség minden cselekvési területén. [...]

184. Mindebből tehát az következik, hogy *az elővigyázatosság elvét úgy határozhatjuk meg, mint a közösségi jog általános elvét, amely azt követeli meg, hogy a hatáskörrel rendelkező hatóságok tegyék meg a szükséges lépéseket* annak érdekében, hogy megelőzzék az emberi egészséget, a biztonságot és a környezetet érő lehetséges kockázatokat, oly módon, hogy *elsőbbséget adnak ezen érdekek védelmének a gazdasági érdekekkel szemben*. Mivel a Közösség intézményei minden tevékenységi területükön felelősek az emberi egészség, a biztonság és a környezet védelméért, az elővigyázatosság elvét a Szerződés fent említett rendelkezéseiből fakadó autonóm elvnek kell tekinteni.”

A fenti kiemelés második részére külön is felhívnám a figyelmet, mert ennek értelmében messze nemcsak arról van szó, hogy vajon a hatáskörrel rendelkező intézmények, szervezetek mennyiben, milyen keretek között élhetnek e hatáskörrel, tehát tehetnek-e vagy sem megelőző, beavatkozó intézkedéseket, hanem immár azt mondja ki az ítélet, hogy *ez nem csupán lehetőség, hanem éppen kötelezettség, jogi kötelezettség*.

Az elővigyázatosság tehát az első részben emlegetett erkölcsi alapozás jogi nyelvre fordítása azon esetekben, amikor a környezetterhelés jogilag elfogadható szintjének meghatározását nem tekintjük megnyugtató bizonyosságnak.

A JOGVÁLASZTÁS AZ ÚJ NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI TÖRVÉNYJAVASLATBAN

BURIÁN László

1. Bevezető megjegyzések

A magyar nemzetközi magánjog 2015 nyarán kezdődött újrakodifikálása¹ 2017 februárjában újabb jelentős állomásához érkezett. A kormány honlapján közzétették az új nemzetközi magánjogi törvénynek a Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Bizottság által kidolgozott normaszöveg-tervezetét (a továbbiakban: törvényjavaslat). A kormány törvényalkotási programja értelmében a nemzetközi magánjogról szóló törvényjavaslatot a kormány a tavaszi ülészakban terjeszti az Országgyűlés elé, és a törvényt az Országgyűlés áprilisban várhatóan el is fogadja. Bár a törvényjavaslathoz képest a 2018. január 1-jén hatályba lépő törvény szövege még természetesen módosulhat, alappal feltételezhető, hogy ezek a módosítások nem járnak koncepcionális változtatásokkal.

Az új nemzetközi magánjogi törvény hatálybalépésével a csaknem négy évtizeddel ezelőttihez hasonlóan – *Mádl Ferenc* kifejezésével élve – ismét egy „újabb szakasz”² kezdődik a magyar nemzetközi magánjog mintegy másfél évszázados történetében. A változás még akkor is jelentősnek mondható, ha figyelembe vesszük, hogy az 1979. évi 13. tvr. (a továbbiakban: Kódex) az utóbbi két évtizedben számos jelentős módosításon esett át, és alkalmazási köre az Európai Unió rendeleti úton megvalósuló kollíziós jogegységesítése folytán lényegesen szűkebbé vált, mint az uniós csatlakozást megelőzően

¹ A kormány az 1337/2015. (V. 27.) Korm. határozattal rendelkezett az új nemzetközi magánjogi szabályozás kodifikációjáról és a Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Bizottság felállításáról (*Magyar Közlöny*, 2015/5.). Az új törvény koncepcióját az 1673/2016. (XI. 29.) Korm. határozat mellékleteként a *Magyar Közlöny* 2016/184. számában tették közzé.

² MÁDL Ferenc: Újabb szakaszban egy korszerű magyar nemzetközi magánjogi kódexért. *Jogtudományi Közlöny*, 1978/11. 639–655.

volt.³ A kodifikációs munkálatok során az egyik legnagyobb kihívást éppen az jelentette, hogy az uniós jog által meghagyott és egyre szűkülő mozgástér optimális kihasználásával olyan nemzetközi magánjogi szabályozást kellett kidolgozni, amely egy kódextől elvárható koherens rendszerben szabályozza a teljes autonóm nemzetközi magánjogot, ideértve az eljárásra, a joghatóságra és a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályokat is.

2. Az akaratí autonómia a magyar nemzetközi magánjog elméletében és a tételes jogban

Már a kodifikáció kezdetén nyilvánvaló volt, hogy a törvényjavaslatban – a nemzetközi magánjog XXI. századi tendenciáira figyelemmel – az akaratí autonómiának a régi kódexbeli szabályozáshoz képest lényegesen nagyobb szerepet kell játszania. Bár az akaratí autonómia, vagyis az az alapvető tétel, hogy a szerződő felek megválaszthatják a szerződésükre alkalmazandó jogot, már az 1945 előtti kúriai gyakorlatban meggyökeresedett a szerződéses jogviszonyokban,⁴ a második világháború után jelentősége csökkent, gyakorlati alkalmazása visszaszorult.⁵ Nem segítette elő az akaratí autonómia modern, a jogválasztást kollíziós értelemben érvényre juttató felfogásának érvényesülését a Szász István által a két világháború között képviselt anyagi jogi felfogás sem, ami egyébként az általa kidolgozott 1948. évi törvényjavaslatban is kifejezésre jutott.⁶

A Kódexet előkészítő, csaknem másfél évtizedes kodifikációs folyamatban már az akaratí autonómia modern, a hatvanas években az elmélet által is képviselt kollíziós felfogása érvényesült. Ez fejeződött ki például az 1970. évi tervezet szövegében, amely az akkori viszonyoknak megfelelően a jogválasztásról kizárólag a szerződések jogában rendelkezett.⁷ Megjegyzendő, hogy e

³ VÉKÁS Lajos: Egy új nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának néhány elvi kérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 2015/6. 292.

⁴ SZÁSZY István: *Nemzetközi Magánjog*. Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1938. 287.

⁵ MÁDL Ferenc: Az akaratí autonómia a magyar nemzetközi magánjogban. *Állam- és Jogtudomány*, 1987–1988/3–4. 636.

⁶ SZÁSZY István: *Magyar Nemzetközi Magánjog Törvénytervezet és Indokolás*. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1948. Lásd a tervezetnek a jogügylet jogi hatásairól rendelkező 20. §-át és a hozzá fűzött magyarázatot.

⁷ *Tervezet – 1970. évi ... törvény a Magyar Népköztársaság nemzetközi magánjogi törvénykönyvéről*. Kézirat. Budapest, Igazságügyminisztérium, 1970.

tervezet 33. § (1) bekezdése egyértelművé tette, hogy a jogválasztás nem csupán kifejezett, hanem hallgatólagos is lehet.⁸ A jogválasztás kollíziós jellegét a 33. § (3) bekezdés juttatta kifejezésre, amely kimondta, hogy egy meghatározott állam jogának kikötése esetén az egyébként irányadó jog kényszerítő szabályait sem lehet alkalmazni. Az akkori uralkodó felfogásnak megfelelően a tervezet nem kívánt teret engedni az akarati autonómiának a nemzetközi magánjog más területein. Bár a jogszabály szövegéből ez egyértelműen következett, az indokolás külön is hangsúlyozta, hogy a tervezet a kötelmi jogon belül is csak a szerződések jogában enged teret a jogválasztásnak.⁹ A Kódex a tervezethez képest kevésbé precízen fogalmazott, csupán egyetlen mondatot szentelt a jogválasztásnak. A jogszabály szövegéből nem volt kiolvasható sem a jogválasztás kollíziós jellege, sem pedig a hallgatólagos jogválasztás lehetősége, az csupán a jogválasztás kezdő időpontját jelölte meg.¹⁰ A Kódex jogválasztásra vonatkozó indoklásának ellentmondásos megfogalmazása még azt sem tette egyértelművé, hogy a jogválasztásra hallgatólagosan is sor kerülhet.¹¹ Valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy a Kódex bírói gyakorlatában a hallgatólagos jogválasztás nem volt élő jogintézmény.

A magyar joggyakorlat szempontjából a jogválasztás tekintetében alapvető változást a Római Egyezmény¹², majd Róma I.¹³ és Róma II.¹⁴ rendeletek hatálybalépése hozott. Utóbbi a jogválasztást a szerződésen kívüli jogviszonyok jelentős részében is lehetővé tette, és teret engedett az ezen a jogterületen vi-

⁸ „A kötelmi viszonyt megalapozó szerződésükre azt a jogot kell alkalmazni, amelyet a felek szerződésükben kikötöttek, vagy amelyben egyébként kétséget kizáróan megállapodtak.”

⁹ „A nemzetközi magánjogi törvény tervezete nem teszi lehetővé a jogválasztást a kötelmi szerződéseken és a szellemi alkotások felhasználására irányuló szerződéseken túlmenően más területeken. Így nem ismeri el sem a tulajdonjogban, sem az öröklési jogban, sem a családi jogban a szerződő felek jogszabályválasztó jogát és még a kötelmi jog egészére kiterjedően sem fogadja el a jogválasztás lehetőségét.” *Előkészítő Anyag a nemzetközi magánjogi törvény miniszteri indoklásához*. Kézirat. Budapest, Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Főosztály, 1970. december, 92–93.

¹⁰ Az 1979. évi 13. tvr. eredeti szövegének 24. §-a értelmében: „A szerződésekre azt a jogot kell alkalmazni, amelyet a felek a szerződés megkötésekor vagy később választottak.” *Magyar Közlöny*, 1979/33.

¹¹ „A jogválasztásnak kifejezettnek kell lennie, de bármilyen formában történhetik; lényeges feltétel csupán az, hogy a kikötött jogot kétséget kizáróan meg lehessen állapítani.” *Magyar Közlöny*, 1979/33. 509.

¹² Egyezmény a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (HL L 266 1980.10.9. 1.). Magyarországon kihirdette a 2006. évi XXVIII. törvény. Hatályba lépett 2006. július 1-jén.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról („Róma I.”) (HL L 177, 2008.7.4. 6–16.).

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról („Róma II.”) (HL L 199, 2007.7.30. 40–49.).

tatható előzetes jogválasztásnak is. Újabb lépést jelentett a Róma III. rendelet¹⁵ hatálybalépése, amely a jogválasztást – meghatározott jogok vonatkozásában – a házasság felbontására alkalmazandó jogra nézve is megengedte. Végül az Öröklési rendelet¹⁶ alkalmazásával a 2015. augusztus 17-én vagy azt követően elhalt örökhagyók hagyatékára vonatkozóan is lehetővé vált – korlátozottan az örökhagyó állampolgársága szerinti jogra vonatkozólag – a jogválasztás az örökhagyó részéről.

A Róma I. és Róma II. rendeletek hatálybalépésével egyidejűleg módosultak a Kódexnek a szerződésekre, a szerződésen kívüli károkozásokra és a névviselésre vonatkozó szabályai. A névviselés körében a módosítás folytán lehetővé vált, hogy a többes állampolgárok meghatározhassák, nevüket melyik állampolgárságuk joga szerint kívánják viselni. Bár a Kódex került a 'jogválasztás' kifejezés használatát, az alternatíva lényegében egyoldalú korlátozott jogválasztást jelentett. Ezzel a jogválasztás eredeti jelentéséhez képest a magyar autonóm kollíziós jogban fogalmilag először terjedt ki egy olyan esetkörre is, amikor nem kellett hozzá két fél konszenzusa.

A Kódex szerződésekre vonatkozó szabályainak módosítása nem járult hozzá a jogválasztást övező bizonytalanságok eloszlásához.¹⁷ Nem volt szerencsés a Róma I. rendelet jogválasztásra vonatkozó differenciált szabályainak egy mondatba sűrítése, és kifejezetten elhibázottnak nevezhető, hogy a hallgatólagos jogválasztásra vonatkozó rendelkezés egyértelműség helyett csupán a kellő bizonyosságot kívánta meg, eltérve ezzel a Róma I. rendelet által megkívánt egyértelműség mércéjétől.¹⁸ Legalább ekkora hiba volt, hogy a szerződésen kívüli kötelmi viszonyok címet viselő fejezetben, amely csak a deliktualis felelősségre és a jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó kollíziós szabályokat tartalmazta, a módosítás a jogválasztásról egyáltalán nem rendelkezett. Ezzel – jóllehet, csak a rendeletek által le nem fedett területeken – a magyar jogalkal-

¹⁵ A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (HL L 2010.12.29. 10–16).

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről (HL L 201, 2012.7.27. 107–134.).

¹⁷ A 2009. évi IX. törvénnyel hatályba léptetett módosítás átfogó kritikáját lásd VÉKÁS Lajos: A nemzetközi magánjogi törvény módosításáról. *Magyar Jog*, 2009/6. 321–326.

¹⁸ BURIÁN László: Európai kollíziós jog magyarul – nyelvi pontatlanságok a Róma I. rendeletben. In: KISFALUDI András (szerk.): *Liber Amicorum. Studia L. Vékás dedicata 2009. Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos tiszteletére*. Budapest, ELTE Polgári Jogi Tanszék, 2009. 57.

mazó indokolatlanul más szabályok alkalmazására kényszerült, mint amelyeket az uniós kollíziós jog által szabályozott jogviszonyokban kellett alkalmaznia. A Kódex időrendben következő, témánk szempontjából fontos módosítására a Róma III. rendelettel összefüggésben került sor. A rendelet a tagállami jogalkotó hatáskörébe utalta, hogy rendelkezzen arról, meddig élhetnek a házastársak házasság felbontására alkalmazandó jogának a rendelet által lehetővé tett megválasztásával, és lehetővé tette a rendeletben foglaltaknál szigorúbb alaki követelmények előírását. A jogalkotó csak az előbbi lehetőséggel élt, ezzel megjelent a Kódexben egy a jogválasztást – csak a bontás körében – időben korlátozó szabály.¹⁹

3. A jogválasztásra vonatkozó szabályok a törvényjavaslatban

3.1. A jogválasztásra vonatkozó közös rendelkezések elhelyezése az Általános Rendelkezések között

Tekintettel arra, hogy – mint azt az alábbiakban részletesebben is kifejtem – a törvényjavaslat a korábbinál jóval szélesebb körben és differenciáltan ad lehetőséget a jogválasztásra, a kodifikációs munkálatok során szinte az utolsó pillanatig nyitva maradt az a kérdés, hogy szükség van-e a jogválasztásról rendelkező általános szabályokra. A Kodifikációs Bizottság végül a jogválasztás jogintézményének közös szabályait az általános rendelkezések között helyezte el, ami mindenképpen üdvözlendő. Üdvözlendő egyrészt azért, mert egy olyan jogintézményről van szó, amelynek komplexitása ellenére vannak érdemben szabályozható, a pusztá deklaráción túlmutató közös vonásai, amelyeknek megragadása általános szabályokkal lehetséges, és ily módon nincs szükség azoknak a különös szabályok közötti megisméltésére. Üdvözlendő másrészt azért, mert a jogalkotó e jogintézménynek az általános rendelkezések közötti szabályozásával kifejezésre juttatja, hogy a jogválasztás a XXI. században már nem egy kivételes, csak egyes jogterületeken érvényesülő módja az alkalmazandó jog meghatározásának, hanem a nemzetközi magánjog egyik alapintézménye. Megjegyzendő, hogy bár a nemzetközi magánjog elméletében ma már általánosan elfogadott tétel, hogy az akarati autonómia a nemzetközi

¹⁹ A módosításra a 2011. évi LXVII. törvénnyel került sor. A rendelkezést 2012. július 21-től kellett alkalmazni.

magánjog alapvető intézménye, a nemzetközi magánjogi törvények általában tartózkodnak annak az általános rendelkezések között szabályozásától.²⁰ Ennek valószínűleg az az oka, hogy nehezen tölthetők meg normatív tartalommal azok a szabályok, amelyek minden jogválasztásra vonatkoznak.

3.2. A jogválasztásra vonatkozó szabályok két csoportja

3.2.1. *A felek megállapodásán alapuló jogválasztás*

A jogválasztás klasszikus értelemben egy a felek közötti, az alkalmazandó jogra vonatkozó kifejezett vagy hallgatólagos megállapodást feltételez. Ennek a megállapodásnak a létrejöttét és érvényességét annak az államnak a joga szerint kell megítélni, amely annak létrejötte és érvényessége esetén a megállapodásra alkalmazandó lenne. Ezt a szabályt rögzíti a jogválasztásra vonatkozó általános szabályok között a törvényjavaslat is. Ez a klasszikus modell érvényesül a törvényjavaslat Különös Részében a családjogban a házastársak vagyoni viszonyaira vonatkozó korlátozott jogválasztás, a dologi jogban meghatározott körben lehetővé tett korlátozott jogválasztás; a kötelmi szerződésekre vonatkozó jogválasztás; a választottbíróági megállapodásokra vonatkozó jogválasztás; továbbá a szerződésen kívüli kötelmi jogviszonyok körében lehetővé tett korlátozott jogválasztás vonatkozásában.

3.2.1.1. A HÁZASTÁRSÁK VAGYONI VISZONYAIRA ALKALMAZANDÓ JOG VÁLASZTÁSA

A törvényjavaslat több külföldi nemzetközi magánjogi szabályozáshoz és a házassági vagyoni jogi rendelethez²¹ hasonlóan lehetővé teszi a házastársak számára, hogy vagyoni viszonyaikra korlátozottan jogot válasszanak.²² A kollíziós

²⁰ A ritka kivételek egyike a 2011. február 4-i lengyel nemzetközi magánjogi törvény, melynek 4. cikke rendelkezik a jogválasztás általános szabályairól. A törvény letölthető: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20110800432> (angol fordítását lásd: http://pil.mateuszpilich.edh.pl/New_Polish_PIL.pdf).

²¹ A Tanács (EU) 2016/1103 rendelete (2016. június 24.) a házassági vagyoni rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (HL L 183, 2016.7.8. 1–29.). Magyarország ebben a megerősített együttműködésben nem vesz részt.

²² A jogválasztás e jogterületre vonatkozó lehetővé tételének hátteréről és indokairól lásd CSÖNDES Mónika: A Róma III. rendelet, különös tekintettel az EU jog által nem szabályozott nemzeti hatáskörbe tartozó kérdésekre. In: BERKE Barna – NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai*. Budapest, HVG-Orac, 2016. 214–216.

jogban érvényesülő általános tendenciákon kívül az is indokolta a házastársak vagyoni viszonyaiban az akarati autonómia érvényre juttatását, hogy annak magánjogi megfelelője a magyar jogban a Ptk. hatálybalépése óta a házassági vagyoni megállapodás megkötésének lehetősége révén elismerést nyert.

A választható jogok köre tekintetében a törvényjavaslat csak annyiban tér el a házassági vagyoni rendeletről, hogy a *lex fori* választására is lehetőséget nyújt. A jogválasztás csak kifejezett lehet, és ellenkező megállapodás hiányában *ex nunc* hatályú. Bár a normaszöveg kifejezetten nem utal rá, a jogválasztás természetesen a házassági vagyoni szerződés tekintetében is megilleti a házaspárt.

3.2.1.2. AZ INGÓ DOLOGRA VONATKOZÓ TULAJDONJOG-FENNTARTÁS JOGHATÁSAIRA, AZ INGÓ DOLOG TULAJDONJOGÁNAK ÁTRUHÁZÁSÁRA ALKALMAZANDÓ JOGRA ÉS A DOLOGI JOGI BIZTOSÍTÉKOKRA VONATKOZÓ JOGVÁLASZTÁS

A Kódextől eltérően a törvényjavaslat szűk körben ugyan, de a dologi jogban is teret enged az akarati autonómiának.²³ A tulajdonjog hatékonyabb védelmét szolgálja, hogy az ingó dolog tulajdonjog-fenntartással történő átruházása esetén a felek a fekvés helyének joga helyett a rendeltetési hely államának jogát választhatják. A Kódex szabályozásához képest módosul a több állam területén lévő vállalati, üzleti vagyoni részét képező ingó dolgokra alkalmazandó jogra vonatkozó szabály, amennyiben a jogelőd személyes joga nem objektív kivétel a fekvés helyének joga alól, hanem csak a felek erre irányuló választása esetén alkalmazandó. A dologi jogi biztosítékokra vonatkozó különös szabályok értelmében korlátlan jogválasztás illeti meg a feleket a követelésekre alapított biztosítékokra alkalmazandó jog meghatározása tekintetében, korlátozott jogválasztásra van lehetőségük az ingó dolog tulajdonjogának átruházására irányuló szerződésükben: választhatják a fekvés helye vagy a rendeltetési hely államának jogát. A jogválasztás időben korlátozott.

3.2.1.3. A SZERZŐDÉSRE ALKALMAZANDÓ JOG VÁLASZTÁSA

A kötelmi szerződések körében a törvényjavaslat érdemben csak annyiban változtatott a Kódex szabályain, hogy meghatározza a jogválasztás végső időpontját. Erre, mint minden olyan esetben, amikor a jogválasztás időben

²³ Arra vonatkozóan, hogy mely speciális dologi jogi tényállásoknál indokolt a korlátozott jogválasztás bevezetése, lásd CSEHI Zoltán: A nemzetközi magánjog dologi jogra vonatkozó kollíziós szabályainak vizsgálata és javaslatok a jelenlegi magyar szabályok módosítására. In: BERKE–NEMESSÁNYI i. m. 157.

korlátozott, a perfelvételi szakban a bíróság által megállapított határidőben van lehetőség. Kétségtelen, hogy ez a szabály növeli a jogbiztonságot, mert a Kódex hallgatását a joggyakorlat nem értelmezte egységesen.²⁴ A Kódexhez képest a törvényjavaslat normaszövege egyértelmű, és összhangban van a Róma I. rendelet szabályaival. Ez az összhang mutatkozik meg abban is, hogy a törvényjavaslat rendelkezik arról is, hogy a csak egy állam jogához kapcsolódó szerződésre is lehet jogot választani, de a felek nem térhetnek el ezen állam jogának kógens rendelkezéseitől. Ebben az esetben ez a korlátozás azért indokolt, mert a nemzetközi elem csak a jogválasztás révén kerül a szerződésbe.

3.2.1.4. A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI MEGÁLLAPODÁSRA ALKALMAZANDÓ JOG VÁLASZTÁSA

A törvényjavaslat egyik üdvözlendő újítása, hogy rendelkezik a választottbíró-sági megállapodásra alkalmazandó jogról.²⁵ Ez mindenképpen pozitív fejlemény, mert korábban ebben a vonatkozásban jogbizonytalanság uralkodott. Ennek oka az volt, hogy a választottbíró-sági megállapodásokra alkalmazandó jogot sem a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény, sem pedig a Kódex nem határozta meg, és arra a Róma I. rendelet szabályai sem terjednek ki. A választottbíró-sági megállapodás az esetek többségében nem önálló szerződés-ként, hanem egy főszerződés részeként, annak záradékaként jelenik meg. A törvényjavaslat a választottbíráskodás gyakorlatában kialakult *separability* elvét, vagyis azt, hogy a választottbíró-sági klauzula érvényességét a választottbíró-ság hatáskörének vizsgálata során a főszerződés érvényességétől függetlenül ítéli meg, az alkalmazandó jogra is kiterjesztette. A választottbíró-sági megállapodásra csak akkor alkalmazandó a főszerződésre választott, vagy arra jogválasztás hiányában alkalmazandó jog, ha arra a felek nem választanak jogot. A választottbíró-sági megállapodásra elsődlegesen azt a jogot kell alkalmazni, amit a felek kifejezetten választottak. Erre a gyakorlatban viszonylag ritkán

²⁴ Vékás a 2004 előtti bírói gyakorlatot egyértelműnek nevezte, mert a jogválasztást a jogvita elbírálásáig bármikor, így például a Pf.III.20.895/1992. sz. ügyben még a fellebbezési eljárás során is lehetővé tette. MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. 348. A mű újabb kiadásában már annak a véleményének adott hangot, hogy a jogválasztás végső időpontját célszerű a bizonyítási eljárás befejezéséhez kötni. MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2012. 339.

²⁵ A szabályozás indokait és elméleti hátterét lásd BÁN Dániel – NEMESSÁNYI Zoltán: A választottbíró-sági szerződésre alkalmazandó jog meghatározása. In: BERKE–NEMESSÁNYI i. m. 225–239. Az újabb külföldi irodalomban Renato NAZZINI: The law applicable to the arbitration agreement: towards transnational principles. *International and Comparative Law Quarterly*, vol. 65., no. 3. (2016) 681–703.

kerül sor, de várható, hogy az új szabályozás ösztönzőleg hat majd arra, hogy a felek meghatározzák a választottbíróági szerződésükre alkalmazandó jogot.

3.2.1.5. A SZERZŐDÉSEN KÍVÜLI KÖTELMI VISZONYRA VONATKOZÓ JOGVÁLASZTÁS

A Kódex egyik hiányossága volt, hogy a 2009. évi módosítás során nem rendelkezett a jogválasztásról a szerződésen kívüli kötelmi viszonyok körében. Ez annak ellenére nem volt szerencsés, hogy viszonylag csekély azoknak a szerződésen kívüli kötelmi viszonyoknak a száma, amelyekre nem alkalmazandók a Róma II. rendelet szabályai. Ezek közül a legnagyobb gyakorlati jelentősége a személyiségjog-sértéseknek van, ezt a tényállást azonban a törvényjavaslat nem a szerződésen kívüli kötelmekre vonatkozó rendelkezések között, hanem a személyes jogban szabályozza.²⁶ A jogválasztás – akárcsak a szerződési jogban – lehet hallgatólagos is, ebben az esetben annak a körülményekből egyértelműen megállapíthatónak kell lennie. A Róma II. rendelettel ellentétben a törvényjavaslat a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokban nem engedi meg az előzetes jogválasztást, és az utólagos jogválasztást is időben korlátozza, arra csak a perfelvételi szakban a bíróság által megállapított határidőben van lehetőség. A Róma II. rendelettel összhangban a csak egy állam jogához kapcsolódó szerződésen kívüli kötelmi viszonyokban a felek ennek a jognak a kógens szabályaitól jogválasztással nem térhetnek el.

3.2.2. *A jogviszonyban érintett (egyik) fél jogválasztásra irányuló nyilatkozata*

Bár a törvényjavaslat szóhasználata nem következetes akkor, amikor az ebbe a másik körbe tartozó, az alkalmazandó jog meghatározására irányuló nyilatkozatot nem minden esetben nevezi jogválasztásnak, álláspontom szerint ezekben az esetekben is helyes a jogválasztás kifejezés használata. Az alkalmazandó jog meghatározott jogokra korlátozódó ilyen egyoldalú megválasztása esetén vagy csak egyetlen jogalany van a jogviszonyban, vagy több jogalany van ugyan, de ők a jogviszony egyik pólusán helyezkednek el, vagy jogpolitikai okokból a jogviszony két pólusán elhelyezkedő jogalanyok közül az alkalmazandó

²⁶ Az új szabályozás szükségességéről és indokairól lásd ERDŐS István: Javaslatok a személyhez fűződő jogok kollíziós szabályozásának kialakításához az új nemzetközi magánjogi törvényben. In: BERKE–NEMESSÁNYI i. m. 104–113.; továbbá BURIÁN László: A Róma II. rendelet, különös tekintettel a személyiségjog-sértésekre. In: Uo. 291–295.

jog meghatározására csak az egyik van feljogosítva. Mivel ebben megállapodásról nem beszélhetünk, a jogválasztásra vonatkozó megállapodás létrejöttére és érvényességére vonatkozó általános szabály nem alkalmazható. Nyitva marad az a kérdés, hogy az ilyen jognyilatkozat létrejöttét és érvényességét a választott jog szerint kell-e megítélni.

3.2.2.1. NÉVJOG

Míg a Kódex a névviselés körében tartózkodott attól, hogy a többes állampolgárok részére a születési név viselése tekintetében az alkalmazandó jog meghatározására vonatkozó alternatívát jogválasztásnak nevezze,²⁷ addig a törvényjavaslat – legalábbis a többes állampolgárokra vonatkozóan – már jogválasztásról szól. A terminológia ugyanakkor nem következetes, mert a csak egy állam állampolgárainak az objektíve alkalmazandó személyes jog helyett a magyar jog választására, és a házastársaknak a házastársi név viselésére bármelyik házastárs állampolgársága szerinti jog, vagy a magyar jog választására adott lehetőséget nem nevezi jogválasztásnak. Álláspontom szerint mindhárom esetkörben korlátozott jogválasztásról beszélhetünk. Az általános szabályra figyelemmel ez a jogválasztás csak kifejezett lehet, és nem sértheti harmadik személyek jogait.

3.2.2.2. A NAGYKORÚ CSELEKVŐKÉPES SZEMÉLY CSELEKVŐKÉPESSÉGÉNEK JÖVŐBELI KORLÁTOZÁSA VAGY ÉRDEKEINEK VÉDELMERE VALÓ KÉPESSÉGÉNEK HIÁNYA ESETÉRE TETT NYILATKOZATÁRA VÁLASZTHATÓ JOGOK

A törvényjavaslat a cselekvőképességet korlátozó gondnokságra vonatkozó kollíziós szabályokon kívül a Kódex által korábban nem szabályozott, a cselekvőképességre kihatással nem bíró, segítségnyújtásra irányuló egyéb támogatási formákra alkalmazandó jogról is rendelkezik.²⁸ A nagykorú, cselekvőképes személy cselekvőképességének jövőbeli korlátozása vagy érdekeinek védelmére való képességének hiánya esetére tett jognyilatkozatának létrejöttére, érvényességére, terjedelmére, módosítására és visszavonására alkalmazandó jogra vonatkozólag az érintett korlátozott jogválasztással élhet. A képviselőtről szóló

²⁷ A Kódex 10. §-ának 2009. április 4-től hatályos (2) bekezdése szerint: „Az ember névviselésére a személyes joga irányadó. Az érintett kérelme esetén a születési név anyakönyvezése során a névviselésre azon más állam jogát kell alkalmazni, amelynek állampolgárságával szintén rendelkezik, ebben az esetben a 11. § (2) bekezdését nem lehet alkalmazni.” (Kiemelés tőlem – B. L.)

²⁸ Az új szabályozás háttéréről és annak indokairól, összehasonlító jogi kitekintéssel lásd BERECSKI Ildikó: Gondnokság és más támogatási formák. *Magyar Jog*, 2016/12. 708–715.

meghatalmazás vagy egyezés létrejöttkor fennálló szokásos tartózkodási helyének joga helyett választhatja az állampolgársága, korábbi szokásos tartózkodási helye, vagy adott vagyontárgy tekintetében a vagyontárgy fekvési helye szerinti állam jogát. A szabályozás megfelel a 2000. évi Hágai Felnőttvédelmi Egyezmény²⁹ szabályainak. Ennek azért van fokozott jelentősége, mert ehhez az *erga omnes* hatályú egyezményhez Magyarország a közeljövőben csatlakozni fog. A csatlakozást követően az autonóm szabályok helyett az egyezmény szabályai lesznek alkalmazandók.

3.2.2.3. A SZEMÉLYHEZ FÜZŐDŐ JOGOK MEGSÉRTÉSE

A Kodifikációs Bizottság döntése értelmében a személyhez fűződő jogok megsértésére vonatkozó kollíziós szabályok a személyek jogában, a jogi személyre vonatkozó szabályok után kerültek elhelyezésre. Mind a terminológia, mind pedig az elhelyezés azt juttatja kifejezésre, hogy a szabályozás a jogi személyekkel szembeni jogsértésekre is vonatkozik.

A törvényjavaslat jelentős újítása, hogy a személyhez fűződő jogok megsértése esetén – több külföldi joghoz hasonlóan³⁰ – lehetőséget ad a sértettnek arra, hogy mind a választható jogok köre, mind pedig a jogválasztás ideje tekintetében korlátozott jogválasztással élhessen és az objektíve alkalmazandó szokásos tartózkodási helyének – jogi személy esetében a létesítő okirat szerinti székhelyének – joga helyett három másik jog közül válasszon. Ez vagy az a jog, ahol érdekeinek központja található, vagy a jogsértő szokásos tartózkodási helyének joga, vagy a magyar jog. Az általános szabályra figyelemmel ez a jogválasztás is csak kifejezett lehet, és nem sértheti harmadik személyek jogait. Jogválasztásra legkésőbb a perfelvételi szakban, a bíróság által megállapított határidőben van lehetőség.

²⁹ Convention of 13 January 2000 on the protection of adults. Hatályba lépett 2009. január 1-jén. Az egyezmény angol szövege letölthető: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=71>

³⁰ Korlátozott jogválasztási lehetőséget ad a sértettnek az 1987. évi svájci nemzetközi magánjogi törvény (139. cikk), a 2005. évi bolgár nemzetközi magánjogi törvény (108. cikk), a 2011. évi lengyel nemzetközi magánjogi törvény (16. cikk), a 2012. évi cseh nemzetközi magánjogi törvény (101. cikk) és a 2014-es szerb törvényjavaslat (175. cikk).

3.2.2.4. AZ ÁLLAM KULTURÁLIS JAVAIRA ÉS A LOPOTT VAGY A TULAJDONOS
BIRTOKÁBÓL JOGELLENESEN KIKERÜLT DOLGOK KOLLÍZIÓS JOGI
VÉDELME KÖRÉBEN LEHETŐVÉ TETT JOGVÁLASZTÁS

Egyes külföldi nemzetközi magánjogi törvényekhez hasonlóan³¹ a törvényjavaslat speciális kollíziós jogi védelmet nyújt az állam területéről annak joga szerint jogellenesen kikerült kulturális javak tekintetében az állam által érvényesített tulajdonjogi igényre.³² Az állam a *lex originis* (saját joga) alkalmazása helyett választhatja azt a jogot, ahol a dolog a tulajdonjogi igény elbírálásakor van (*lex rei sitae*). Az ilyen dolgot jóhiszeműen birtokló személy védelmét szolgálja az a szabály, hogy ha a *lex originis* nem nyújt védelmet a jóhiszemű birtokosnak, akkor ebben a vonatkozásban igényelheti a *lex rei sitae* alkalmazását. Hasonló szabályok vonatkoznak a lopott vagy a tulajdonos birtokából jogellenesen kikerült – és külföldre vitt – minden dologra. A tulajdonos választhat a *lex originis* és a *lex reisitae* alkalmazása között. A dolog jóhiszemű birtokosa igényelheti a *lex reisitae* szerinti védelmet, ha a *lex originis* nem nyújt védelmet a számára. A törvényjavaslat e rendelkezésekre figyelemmel különös joghatósági szabályt állapít meg az olyan eljárásokra, amelyek tárgya az eljárás megindulásának időpontjában belföldön található ingó dologon fennálló dologi jog.

³¹ Lásd a 2004. évi belga nemzetközi magánjogi törvény 90. cikkét, továbbá a szerb nemzetközi magánjogi törvényjavaslat 132. cikkét.

³² A szabályozás háttéréről és indokairól lásd részletesen SZABÓ Sarolta: A kulturális javak (és a lopott dolgok) speciális védelme az új nemzetközi magánjogi törvényben. In: BERKE–NEMESSÁNYI i. m. 160–172.

A HOLLAND EGYESÜLETI, ALAPÍTVÁNYI PEREK ÉS A KOLLEKTÍV EGYEZSÉGI ELJÁRÁS SZIMBIÓZISA*

HARSÁGI Viktória

A kollektív igényérvényesítés világszerte legismertebb formáját, az amerikai *class action* idéző eljárás nem létezik a holland jogban.¹ A jelenlegi rendszer két lépésben alakult ki a mai formájára, elsőként az egyesületek vagy alapítványok által indított kollektív perek jelentek meg a maguk szűk hatókörében, majd a holland rendszer egyediségét adó úgynevezett kollektív egyezségi eljárás vált lehetővé. Az előbbit jellemzi, hogy érdekképviselői szervek – ha bizonyos feltételeknek megfelelnek – indíthatnak eljárást, amely kiterjed más emberek hasonló igényeinek védelmére is. Ezek a perek többnyire bizonyos magatartástól való eltiltást eredményezhetnek.² A második lépésben kialakított, 2005-től hatályos újabb holland modellt kizárólag az egyezségekre fejlesztették ki, ennek megkülönböztető jegye, hogy nem egyszerűen csak az eljárásjogon alapul, hanem legalább olyan mértékben a kötelmi jogon is.³ A tanulmány arra vállalkozik, hogy e két megoldásban rejlő lehetőségeket feltárja, egymáshoz való viszonyukat és a hozzájuk kapcsolódó gyakorlati tapasztalatokat áttekintse.

* A tanulmány a K 105559 nyilvántartási számú OTKA-kutatás keretében készült.

¹ Habár egyes szerzők szerint a holland modellt az amerikai inspirálta, az eljárás főként az opt-out mechanizmusa miatt közel áll az amerikai *class action* eljáráshoz, ennek ellenére a jogalkotó egy saját modellt alkotott, amely valahol a Verbandsklage és a csoportos per között helyezkedik el. Jeroen KORTMANN – Marieke BREDENOORD-SPOEK: The Netherlands: a “Hotspot for Class Action”? *Global Competition Litigation Review*, 2011. 13.; Caroline GEIGER: *Kollektiver Rechtsschutz im Zivilprozess*. Tübingen, Mohr, 2015. 93.

² Bart KRANS: The Dutch Class Action (Financial Settlement) Act in an international context. The Shell case and the Convernium case. *Civil Justice Quarterly*, no. 2 (2012) 142.

³ Erik WERLAUFF: Class Action and Class Settlement in a European Perspective. *European Business Law Review*, vol. 24, no. 2 (2013) 183.

1. Az egyesületek vagy alapítványok által indított ügynevezett kollektív perek

A holland jog a kilencvenes évek óta biztosít kollektív keresetindítási jogot tömeges károkozási ügyekben. Az *első általános szabályozás 1994-ben történt*, ezt lényegében a holland polgári törvénykönyv (Burgerlijk Wetboek, a továbbiakban: BW) 3:305a. és 3:305b. cikkeibe ültették be.⁴ E szerint az *érdekvépviseleti célra alapított alapítványok (stichting) és egyesületek (vereniging) kezdeményezhetnek eljárást* egy csoport közös érdekének védelmére. Ám ez a per nem teszi lehetővé a kártérítést,⁵ az érdekelt (lényegében károsult) személyek javára történő *megállapításra, illetve a jogsértések megszüntetésére korlátozódik* (BW 3:305a. cikk).⁶ A reprezentatív szervezetek maguk a felek az eljárásban, és a saját nevükben, de a csoport érdekében perelnek. Ennélfogva az érdekeltek nem szerepelnek felekként a perben, ezért a jogerős határozatnak nincs rájuk nézve *res iudicata* hatása,⁷ ebből adódóan az ítélet csak a szervezetet és az alperest köti, a károsultakat nem. Így ha önkéntes teljesítés nem történik az alperes részéről, a károsultaknak külön egyedi pert kell indítaniuk⁸ a kártérítési felelősség kérdésében, az okozatosság tekintetében, és az összecszerúségre

⁴ Jeroen FLEMING – Jaap J. KUSTER: The Netherlands. In: Paul G. KARLSGODT (ed.): *World Class Actions. A Guide to Group and Representative Actions Around the Globe*. Oxford, Oxford University Press, 2012. 288–289.; Ianika TZANKOVA – Deborah HENSLEY: Collective settlements in the Netherlands: some empirical observations. In: Christopher HODGES – Astrid STADLER (eds.): *Resolving Mass Disputes ADR and Settlement of Mass Claims*. Cheltenham, Edward Elgar, 2013. 94.; Cornelius Hendrick VAN RHEE: The Netherlands. In: Mariolina ELIANTONIO – Chris W. BACKES – Cornelius Hendrick VAN RHEE – Taru SPRONKEN – Anna BERLEE (eds.): *Standing up for Your Right(s) in Europe. A Comparative Study on Legal Standing (Locus Standi) before the EU and Member State Courts*. Cambridge–Antwerp–Portland, Intersentia, 2013. 434.

⁵ Michelle PARSONS: European Class Action. *South Carolina Journal of International Law and Business*, vol. 4, no. 2 (2008) 45.; TZANKOVA–HENSLEY: i. m. 94.; Bart KRANS: The Dutch Action Collective Settlement of Mass Damages. *Global Business & Development Law Journal*, vol. 27, no. 2. (2014) 283.

⁶ Willem H. VAN BOOM: Collective Settlement of Mass Claims in the Netherlands. In: Matthias CASPER – André JANSSEN – Petra POHLMANN – Rainer SCHULZE (Hrsg.): *Auf dem Weg zu einer europäischen Sammelklage?* München, Sellier, 2009. 175.; KORTMANN–BREDENOORD–SPOEK i. m. 14.; Duncan FAIRGRIEVE – Geraint HOWELLS: Collective redress procedures – European debates. *International & Comparative Law Quarterly*, vol. 58, no. 2. (2009) 389.

⁷ HARSÁGI, Viktória – Cornelius Hendrick VAN RHEE: Collective Redress in the European Union – Comparative Perspectives. In: HARSÁGI, Viktória – Cornelius Hendrick VAN RHEE (eds.): *Multi-party Redress Mechanisms in Europe: Squeaking Mice?* Cambridge–Antwerp–Portland, Intersentia, 2014. XXXII.

⁸ FLEMING–KUSTER i. m. 288–289.

nézve, ami miatt nem túl népszerű ez a pertípus.⁹ Meg kell jegyezni, hogy a BW 3:305a. cikk kombinálható az engedményezéssel. Ilyen esetben a szervezet kártérítést is igényelhet, de ezt egy külön perben teheti meg, és nem a kollektív per keretei között.¹⁰

A holland polgári törvénykönyv 3:305b. cikke elvileg lehetővé teszi, hogy közjogi jogi személyek (mint az állam, önkormányzatok) is indíthatnak pert a közösség érdekében, de hozzá kell tenni, hogy ez a gyakorlatban igen ritkán fordul elő.¹¹

A szabályozás horizontális jellegű, úgy is fogalmazhatunk, hogy *nincs korlátozás a tárgyi hatályát illetően*, leszámítva a fent említett tényt, hogy kártérítés nem igényelhető ezekben a perekben.¹² A pert az elsőfokú bíróságok (*Rechtsbanken*) előtt lehet indítani, amelynek székhelyén az alperes lakóhellyel, illetve székhellyel rendelkezik. Fő szabály szerint kötelező a jogi képviselőt. A perindítás előfeltétele, hogy azok érdekeinek, akiknek nevében a pert indítják, hasonló természetűeknek kell lenniük (ez azt jelenti, hogy közös jog- vagy ténykérdéseket tartalmaznak,¹³ azaz nem individuális kérdéseket kell eldönteni), és hogy az érdekek képviselője célként megjelenik az egyesület alapszabályában. Nem szükséges, hogy az érdekeltek többségben egyetértsenek az eljárással, sőt tulajdonképpen nem is kell őket értesíteni a perindításról.¹⁴

A jogalkotó láthatóan az alternatív vitarendezést preferálja a kollektív perekkel szemben, amikor leszögezi, hogy az igény érvényesítése peres eljárás keretében csak akkor megengedhető, ha az adott körülmények között megfelelő kísérletet tettek az egyezség elérésére [BW 3:305a. cikk (2) bek.]. Két héttel az egyeztetésre vonatkozó kezdeményezést követően lehetővé válik a perindítás (természetesen eredménytelenség esetén). Nem kívánja meg a jogalkotó az előzetes egyeztetést, ha világos, hogy eredménytelen volna, például az alperes kinyilvánítja, hogy nem akar egyezséget. Azt a kérelmet sem lehet befogadni,

⁹ Hélène VAN LITH: Dutch National Report. Session 5. Cultural Dimensions of Group Litigation. In: Dmitry MALESHIN (ed.): *Civil Procedure in Cross-cultural Dialogue: Eurasia Context*. Moscow, Statut Publishing House, 2012. 513.; GEIGER i. m. 93.

¹⁰ Cornelius Hendrick VAN RHEE – Ianika TZANKOVA: Collective Redress in the Netherlands. In: HARSÁGI–VAN RHEE (eds.) i. m. 213.

¹¹ Uo. 212.

¹² FLEMING–KUSTER i. m. 288.; HARSÁGI–VAN RHEE i. m. XXXI–XXXII.

¹³ Christopher HODGES: *The Reform of Class and Representative Actions in European Legal Systems. A New Framework for Collective Redress in Europe*. Oxford, Hart, 2008. 39.

¹⁴ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 211–212.

amely esetében a bíró úgy ítéli meg, hogy az eljárás elégtelenül védi azoknak az érdekét, akiknek a nevében az eljárást indítanak [BW 3:305a. cikk (2) bek.].¹⁵

2001. január 1-jén a 98/27/EK direktíva implementációja érdekében egy új 3:305c. cikk került a holland polgári törvénykönyvbe. Ez leszögezi, hogy olyan szervezet vagy Hollandián kívül nyilvántartásba vett köztestület – amely rajta van az irányelv 4 cikk (3) szerinti listán – indíthat Hollandiában keresetet azon fogyasztók védelme érdekében, akik szokásos tartózkodási helye olyan államban van, ahol ezt a szervezetet vagy köztestületet alapították.¹⁶

2006-ban kiegészítették a holland polgári törvénykönyv szövegét egy 3:305d. cikkel. Ez lehetővé teszi, hogy a Gerechtshof den Haag (fellebbviteli bíróság Hágában)¹⁷ rendelkezhet olyan cselekményektől való eltiltásról, amelyek ellentétesek a különféle fogyasztóvédelmi irányelvek, illetve rendeletek előírásaival. Erre a következő szervezetek kérelme nyomán kerülhet sor: Fogyasztói és Piaci Hatóság (Autoriteit Consument en Markt), Pénzpiaci Hatóság (Autoriteit Financiële Markten), vagy olyan jogi személyiséggel felruházott alapítványok, illetve egyesületek, amelyek érdekvédelemmel foglalkoznak. Ez az eljárás az ÁSZF módosítására is igénybe vehető, ha ez a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot mozditja elő [BW 3:305d. cikk (2) bek.]. A kérelmező kérelmére a bíróság elrendelheti, hogy a határozatát – a BW 3:305d. cikk alapján – az alperes tegye közzé, vagy az ő nevében publikálják. Ha tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatról lehet szó, a bíróság az ezzel kapcsolatban a fogyasztóknak adott információk helyesbítését is elrendelheti. Mindezt a bíróság által megjelölt fél vagy felek költségére teszik [BW 3:305d. cikk (3) bek.]. A BW 3:305d. cikk szerinti per csak a Gerechtshof den Haag előtt indítható meg, amely tanácsban jár el.¹⁸

2013-ban egy új törvényt fogadtak el a Hoge Raad (Legfelsőbb Bíróság) előtti előzetes döntéshozatali eljárás tekintetében, ami nagyon fontos a kollektív pereskedés vonatkozásában (ám a hatálya nem terjed ki a következő fejezetben tárgyalandó kollektív egyezségi eljárásokra). Az első- és a másodfokú bíróság számára lehetővé vált, hogy előzetes kérdéseket intézzon a Hoge Raadhoz a) tömeges károkozás esetén; b) ahol a jogi kérdés sok hasonló ügyben merül fel, és ezeknek a kérdéseknek a célirányos megválaszolása a jogegységet szolgálná; illetve c) új jogszabályokkal kapcsolatban felmerülő kérdések esetén.¹⁹

¹⁵ Uo. 212.

¹⁶ Uo. 213–214.

¹⁷ A holland bírósági szervezetről lásd https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems_in_member_states-16-nl-hu.do?member=1.

¹⁸ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 214.

¹⁹ Uo. 215.

2. A kollektív egyezségi eljárások

2.1. A WCAM létrejöttének előzményei

A kollektív perek korlátozott alkalmazhatósága miatt joggal vetette fel a jogirodalom, hogy a holland jog 2005 nyaráig nem biztosított megfelelő eszközt a tömeges károkozások hatékony kezelésére.²⁰ Ekkor lépett hatályba a holland kollektív egyezségi eljárást szabályozó törvény,²¹ a *Wet Collectieve Afwikkeling Massaschade* (WCAM). A WCAM nem egy külön törvényként él, hanem olyan rendelkezésekből áll, amelyeket szétszórta a holland polgári törvénykönyvben és a polgári perrendtartásban. Négy rendelkezés az előbbibe került (BW 7:907–7:910. cikk), ezek magával az egyezséggel foglalkoznak, hat rendelkezés pedig az utóbbiba (*Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering*, a továbbiakban: Rv. 1013–1018. cikk), ezek a megkötött egyezségek jóváhagyását szabályozzák.²²

A WCAM kidolgozásának közvetlen kiváltó oka a DES-ügy volt²³ (*lásd részletesebben a 2.7. alcím alatt*). Az alapvetően a tömeges károkozásos ügyekre íródott WCAM-ben szabályozott eljárás egy kollektív egyezség elérését tűzi ki célként. Egy olyan egyezséget, amely olyan károk megtérítésére vonatkozik, amelyet egyfelől egy vagy több hasonló esemény okozott, és amely egy vagy több fél (aki az egyezséggel arra kötelezi magát, hogy kártérítést fizet), másfelől a károsultak érdekeit képviselő szervezetek között kötöttetett.²⁴ A WCAM is horizontális és nem szektorális megközelítésű,²⁵ vagyis a tárgyi hatály nincs korlátozva ugyan, de az egyezségkötési eljárásnak olyan károkkal kell foglalkoznia, amelyeket egyetlen esemény okozott, vagy hasonló események okoztak.²⁶ A károsult személyek száma nincs fixálva a szabályozásban, de ennek a számnak elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy indokolja a kollektív egyezségi eljárást.²⁷ A WCAM opt-out bázison elérhető a felek számára mind a belföldi, mind a

²⁰ KRANS (2014) i. m. 281.

²¹ FAIRGRIEVE–HOWELLS i. m. 388.; TZANKOVA–HENSLEY i. m. 91.

²² FLEMING–KUSTER i. m. 289.; Xandra E. KRAMER: Enforcing mass settlements in the European Judicial Area: EU policy and the strange case of Dutch collective settlement (WCAM). In: HODGES–STADLER (eds.) i. m. 75.

²³ Andreas MOM: *Kollektiver Rechtsschutz in den Niederlanden*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2011. 322–330.; KRANS (2014) i. m. 284.

²⁴ KRANS (2012) i. m. 141–142.

²⁵ HARSÁGI–VAN RHEE i. m. XXXII.

²⁶ FLEMING–KUSTER i. m. 289.

²⁷ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 216.

határon átnyúló vitákban.²⁸ Egy módosításnak köszönhetően ez az eljárás ma már a fizetéseképtelenségi ügyekben is igénybe vehető.²⁹

2.2. Az eljárás struktúrája és megindítása

Az eljárás alapvetően négy fázisra osztható fel. Az első egy (eredetileg) bíróságon kívüli egyeztetés az egyezség megkötésének céljával³⁰ (*lásd 2.3. alcím*). A második fázisban a felek közös kérelemmel fordulnak a bírósághoz, megfelelő feltételek megléte esetén (*lásd részletesebben a 2.4. alcím alatt*) a bíróság jóváhagyja az egyezséget. A bíróság vizsgálja az egyezség megfelelőségét, ezzel egyidejűleg az érintetteket a média útján értesítik. A harmadik fázisban a károsult kiléphet a csoportból (*lásd 2.5. alcím*). Az utolsó fázisban fizetik ki a károsultakat³¹ (*lásd 2. 6. alcím*).

A károsultak oldalán a felek a BW 7:907 cikk (1) első mondata szerint alapítványok vagy egyesületek lehetnek. A másik oldalon lehet egy vagy több személy, akik kártérítésre kötelezik magukat. A károsultakat nem illeti meg a fél jogállása az előzetes eljárásban, sem a bíróság előtti fázisban.³² A kérelem bírósághoz történő benyújtása megszakítja az elévülést [BW 7:907. cikk (5) bek.]. A felperes kérelmére a bíróság felfüggeszti az ügy tárgyában indított egyedi pereket a kollektív egyezségi eljárás időtartamára.³³

2013. július óta egy előzetes meghallgatás is a WCAM része lett. Ez lehetőséget ad a feleknek és a bíróságnak, hogy feltárják, egyáltalán lehetséges-e a kollektív egyezség megkötése.³⁴ A hatályos szabályozás tehát a bíróságot már az eljárás korai szakaszában (az egyeztetés időszakában) bevonja az eljárásba. Eredetileg a bíróságot akkor vonták be, miután a felek egyezségre jutottak. A holland polgári perrendtartás 1018a. cikke biztosítja, hogy a bíróság az

²⁸ Stacie I. STRONG: Non-Judicial Means of Collective Redress. In: Eva LEIN – Duncan FAIRGRIEVE – Marta OTERO CRESPO – Vincent SMITH: *Collective Redress in Europe – Why and How?* London, British Institute of International and Comparative Law, 2015. 424.

²⁹ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 216.

³⁰ GEIGER i. m. 91.

³¹ Uo. 91–92.; VAN BOOM i. m. 179.

³² GEIGER i. m. 92.

³³ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 216.

³⁴ KRANS (2014) i. m. 289.

egyesületet és a károkozót egyezségi kísérletre idézze, ám ezt nem teheti meg hivatalból, csak valamelyik fél kérelmére.³⁵

2.3. Az egyezség megkötése

A WCAM egy kollektív egyezség elérését tűzi ki célként. Az egyezségnek meg kell határoznia például, hogy a személyek mely csoportjára vonatkozik. Az egyezségben kategorizálják a károsultakat a károk természete és mértéke alapján.³⁶ Biztosítótársaságok is szerepelhetnek szerződő félként.³⁷ Az egyezségben, amilyen pontosan csak lehetséges, meg kell határozni a csoporthoz tartozó személyek számát, a kártérítési összeget, amelyet szétosztanak a károsultak között, és azokat a feltételeket, amelyek teljesítése szükséges ahhoz, hogy a károsultak a kompenzációért kvalifikálják magukat. A törvény bevezeti a „kártérítés megtervezésének” fogalmát, amely szerint a károsultaknak juttatott összeg nem a követelés egyedi jellegzetessége alapján, hanem az alcsoport alapján határozódik meg, amelyhez a károsult tartozik. A rendszert úgy alakították ki, hogy lehetővé tegye az alcsoportokra szabott egyezséget, amelyben a különböző kategóriába tartozó csoporttagok különböző összegű kártérítést kapnak.³⁸

A BW 7:907. cikk (2) bek. alapján az egyezségnek a következőket kell tartalmaznia: a) annak vagy azoknak az eseményeknek a leírását, amelyek a kárt okozták, és amelyek az egyezség hatálya alá tartoznak; b) azon személyek csoportjának, illetve csoportjainak leírását, amelyek javára kötik az egyezséget (ezeket a csoportokat az okozott kár jellege és súlyossága alapján kell meghatározni); c) a csoporthoz, csoportokhoz tartozó személyek számának megjelölését, amilyen pontosan csak lehet; d) a kártérítés összegét; e) azokat a feltételeket, amelyek alapján ezek a felek jogosulttá válnak (jogosultság igazolásának feltételeit); f) hogyan lehet átvenni a kártérítési összeget; g) a személy nevét és lakhelyét, akinek az opt-out nyilatkozatot be lehet jelenteni.³⁹ A megállapodásban azt is meg kell tervezni, hogy az egyes csoporttagok miként lesznek kifizetve.⁴⁰ A felek a szerződésben megállapodhatnak a kompenzáció

³⁵ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 217.

³⁶ KRANS (2012) i. m. 142.

³⁷ FLEMING–KUSTER i. m. 292.

³⁸ FAIRGRIEVE–HOWELLS i. m. 388.; KORTMANN–BREDENOORD–SPOEK i. m. 15.

³⁹ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 218.

⁴⁰ KORTMANN–BREDENOORD–SPOEK i. m. 15.

maximális összegében; ha ez végül nem elegendő, akkor arányosan fizetnek a károsultaknak, ám ez a már kifizetett összegeket nem érinti. A többi feltételt a szerződő felek elvileg szabadon határozzák meg a megállapodásban.⁴¹

2.4. Az egyezség bírósági jóváhagyása

Amennyiben sikerült az egyezséget elérni, az azt megkötő felek közösen benyújtják a bírósághoz, hogy nyilvánítsa kötelező erejűvé.⁴² A visszaélések elkerülése érdekében a bírósági kontroll háromféleképpen nyilvánul meg: a) a képviseleti jogkör vizsgálatában; b) az egyezség észszerűségének a vizsgálatában; c) a meghallgatáshoz való jog biztosítása érdekében.⁴³ Figyelmet érdemel, hogy az eljárás komplexitására tekintettel egyetlen bíróság foglalkozik vele Hollandiában, az ügyeket a Gerechtshof Amsterdamhoz (fellebbviteli bíróság Amszterdamban) koncentrálták,⁴⁴ amely tanácsban jár el.⁴⁵

Számos előfeltétele van ennek az egyezségi eljárásnak. A képviselő szervezetet nem jelölik ki vagy hatalmazzák fel, de az amszterdami bíróság *a posteriori* értékeli ügyről ügyre, hogy alkalmasak-e azoknak a személyeknek a képviseletére, akiknek a nevében a megállapodást kötik.⁴⁶ A szervezetnek ez a (megfelelő) képviseleti jellege számszerű kritériumok, illetve a szervezet más tevékenysége által meghatározott, amely a károsult személyek érdekeit szolgálja. A bíróság azt is vizsgálja, hogy adott körülmények között a kompenzáció összege az egyezségben észszerű, illetve arányos-e.⁴⁷

Az eljárás központi része a szóbeli meghallgatás. A bíróság határnapot tűz a szerződő és érdekelt felek széles körű meghallgatására, ha úgy véli, hogy szükséges, szakértőt vonhat be.⁴⁸ Az érdekelt feleket értesítik a kérelem benyújtásáról, amely az egyezség jóváhagyására irányul.⁴⁹ Minden ismert károsultnak meg kell adni a lehetőséget, hogy nyilatkozatot tegyen az ügyben. Amennyiben ismert a címük, rendes postai levél útján értesítik őket (nem kell ajánlott levél-

⁴¹ FLEMING–KUSTER i. m. 293.

⁴² KRANS (2012) i. m. 142.

⁴³ VAN LITH i. m. 519.

⁴⁴ WERLAUFF i. m. 183.

⁴⁵ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 217.

⁴⁶ VAN LITH i. m. 515.

⁴⁷ FAIRGRIEVE–HOWELLS i. m. 388.; WERLAUFF i. m. 183.

⁴⁸ VAN BOOM i. m. 182.

⁴⁹ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 216.

nek lennie), hacsak a bíró másként nem rendelkezik [Rv. 1013. cikk (5) bek., ahol a jog megengedi az e-mail használatát is, de csak akkor, ha az érdekelt fél lakóhelye Hollandiában van].⁵⁰ Emellett egy vagy több újságban való közzététel szükséges (ha nagyon sok érdekelt fél van, akkor ez a közlemény egyetlen formája).⁵¹

Minden eljárást felfüggesztenek, amelyek az igényekhez kapcsolódóan a bíróságok előtt folyamatban vannak.⁵²

A bíróság jóváhagyja a megállapodást, vagy elutasítja a kérelmet, de részleges jóváhagyásra nincs mód (ha például csak a személyek egy kategóriája tekintetében állnak fenn a feltételek).⁵³ A bíróságnak kiegyensúlyozott döntést kell hoznia. Ebben az is benne foglaltatik, hogy a károkozót is óvnia kell attól, hogy túlkompenzálja a károsultakat.⁵⁴ Amennyiben a bíróság helyt ad a kérelemnek és kötelező erejűvé nyilvánítja az egyezséget, az minden – ki nem lépett – károsultat köt. Ez azt jelenti, hogy nem indíthatnak maguk eljárást a felek ellen, de jogosultak megkapni az egyezségben meghatározott kártérítést.⁵⁵

A bíróság megtagadja a jóváhagyást egyebek között akkor, ha az egyezség nem tesz eleget a BW 7:907. cikk (2) bekezdésében előírt követelményeknek (*lásd* 2.3. alcím); a kártérítés összege nem észszerű; nincs megfelelően garántálva, hogy az igény tekintetében valóban köthet egyezséget a két fél; a felek érdeke (akik javára az egyezséget kötik) más módon is megfelelően védhető (nem feltétlenül a kollektív egyezséggel); az alapítvány vagy egyesület, amelyik ezeknek a személyeknek a nevében jár el, nem tudja megfelelően képviselni az érdekelteket; a csoport mérete nem indokolja a kollektív egyezségkötést (nincsenek objektív kritériumok, mindig az adott körülményektől függ, például ott lehet indokolt, ahol ez a csoport limitált nagyságú ugyan, de a kártérítésre rendelkezésre álló pénzösszeg nem fedez mindent, és így a kollektív egyezséggel lehet fair módon elosztani a csoport tagjai között); az egyezség úgy rendelkezik, hogy a kártérítést egy olyan jogi személy fizeti, aki nem szerződő fél stb. [vö. BW 7:907. cikk (3) bek.].⁵⁶

A bíróságnak nem feltétlenül kell megtagadnia az egyezség jóváhagyását, ha nem felel meg a követelményeknek. Habár a bíróság 2013-ig maga nem mó-

⁵⁰ Uo. 216–217.

⁵¹ Uo. 217.

⁵² KRANS (2012) i. m. 142.

⁵³ VAN LITH i. m. 516.

⁵⁴ VAN BOOM i. m. 183.

⁵⁵ KRANS (2012) i. m. 142–143.

⁵⁶ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 218–219.

dosíthatta az egyezséget, de világossá tehetette, hogy nem hagyja jóvá, ha nem módosítják (a 2013. évi reformról lásd 2.8. *alcím*). Nyilvánvaló, hogy a bíróság aktív szerepe annak a ténynek az eredménye, hogy a csoport sok személyből áll, és lehetnek köztük olyanok, akik az eljárás e szakaszában még nem ismertek. A határozat meghozatala előtt módosítható, kiegészíthető az egyezség a felek konszenzusával [BW 7:907 cikk (4) bek.].⁵⁷ Ha például az eredeti megállapodás nem védi megfelelően a később jelentkező igénylők érdekeit, a felek módosíthatják azt olyan irányba, hogy az eddig fel nem merült igényeket kirekesztik a szerződésből.⁵⁸

2.5. A kilépés (opt-out) lehetősége

Jóváhagyás esetén a károsultak teljes csoportját köti az egyezség, hacsak nem élnek az opt-out lehetőségével. Az egyezségbe foglalják, hogy a károsultnak kit kell értesítenie az esetleges kilépéséről, azonban a kilépésre rendelkezésre álló időt a bíróság határozza meg,⁵⁹ ez a törvény szerint nem lehet rövidebb, mint az egyezség jóváhagyásától számított három hónap. A kilépést egyedileg és írásban lehet gyakorolni. A kilépők fenntartják maguknak az egyéni perindítás jogát.⁶⁰

Előfordulhat, hogy túl sok károsult fél él az opt-out lehetőségével, ilyen esetben a megállapodás lehetővé teheti annak felmondását. Ráadásul ebben a függő jogi helyzetben (azaz amíg az opt-outra lehetőség van) az alperes kérelmére felfüggesztik azokat az egyéni pereket, ahol olyan igényeket érvényesítenének, amelyre a megállapodás vonatkozik.⁶¹

Ahhoz, hogy a kilépés lehetőségével élhessenek, az egyezmény megfelelő disszeminációja szükséges (Rv. 1017. cikk). Ez hagyományos postai úton vagy más kommunikációs formák útján (például újsághirdetés, e-mail) történik.⁶²

⁵⁷ Uo. 217., 219.

⁵⁸ FLEMING–KUSTER i. m. 291.

⁵⁹ FAIRGRIEVE–HOWELLS i. m. 388.

⁶⁰ FLEMING–KUSTER i. m. 292.; VAN BOOM i. m. 185.; VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 209–222.; GEIGER i. m. 93.; KRANS (2012) i. m. 143.

⁶¹ VAN LITH i. m. 513.

⁶² VAN BOOM i. m. 184.

2.6. Az egyezség joghatása, költségviselés, valamint a károsultak kifizetése

A ki nem lépő érdekelteket úgy köti a megállapodás, mintha szerződő felek volnának. Jogi értelemben az érdekelt felek, akik jogosultak a megállapodás szerinti kártérítésre, automatikusan szerződő felekké válnak az explicit konszenzus nélkül is [BW 7:908 cikk (1) bek.]. Annak érdekében, hogy növeljék a jogbiztonságot a jóváhagyást követően, a szerződést eredetileg kötő felek nem hivatkozhatnak érvénytelenségre álképviselet vagy rosszhiszeműség okán. Ráadásul az érdekelt károsult felek sem hivatkozhatnak érvénytelenségre rosszhiszeműség miatt.⁶³ Ennek következtében a károsultak teljes csoportját köti az egyezség, hacsak nem élnek az opt-out lehetőségével.⁶⁴

A holland modell egyértelmű előnye a költségek szabályozása: bizonyos költségeket (például a szakértőkét, vagy a károsultak értesítésének költségeit) az Rv. 1016. cikk (2) bekezdése szerint a bíróság egy vagy több kérelmezőre telepíthet. Az ügyvédi és eljárási költségeket a felek az általános költségviselési szabályok szerint viselik (Rv. 289. cikk).⁶⁵ A holland ügyvédi kamara tagjai nem állapodhatnak meg sikerdíjban.⁶⁶

Az érdekelt felek igénybe vehetik a jogi segítségnyújtást, feltéve hogy természetes személyek. Ettől függetlenül a gyakorlatban a finanszírozás többnyire egy úgynevezett „esemény előtti”, a perköltségek fedezésére irányuló biztosításból, illetve esemény utáni harmadik személy általi finanszírozás útján valósul meg (utóbbi relatíve újnak számít Hollandiában).⁶⁷

A kártérítési összegek kifizetése bíróságon kívül történik,⁶⁸ annak adminisztrációját a törvény a felekre bízta, de erre akár egy külön lebonyolító személy is kijelölhető. Az alapítvány vagy egyesület kontrollfunkcióval bír, a jogirodalom úgy fogalmaz, hogy mint „örkutya” vehet részt a végrehajtási fázisban. A kilépés lehetőségével nem élő károsultak a kártérítés lehetőségéről való értesítést követő naptól számított egy éven belül jelentkezhetnek az őket megillető összegért [BW 907 cikk. (6) bek.].⁶⁹

⁶³ Uo.

⁶⁴ KRANS (2012) i. m. 141.

⁶⁵ GEIGER i. m. 93.

⁶⁶ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 210.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ GEIGER i. m. 94.

⁶⁹ VAN BOOM i. m. 184–187.

2.7. A WCAM alkalmazásának tapasztalatai az ismertebb esetek tükrében

Bár a WCAM 2005 óta hatályban van, az alkalmazás első tíz évében mindössze hét esetben kérték egyezség jóváhagyását, ez felvet bizonyos kérdéseket.⁷⁰ Érdekes lehet összevetni ezt az adatot az első fejezetben tárgyalt kollektív perek ügyforgalmi adataival: 1994 és 2012 között kb. 288 ügyet bíráltak el ilyen típusú eljárás keretében,⁷¹ ami nagyságrendekkel felülmúlja – legalábbis számbelileg – a kollektív egyezségi eljárásokat.

A WCAM megalkotására a *DES*-ügy miatt került sor. Ennek a termékfelelősségi ügynek az előzménye a következőkben összegezhető. 1947 és 1976 között számos nő szedte a terhessége alatt a *diethylstilbestrol* (DES) gyógyászati készítményt, hogy elkerülje a koraszülést, illetve a vetélést. Később kiderült, hogy a gyógyszer összefüggésbe hozható a méhnyakrákkal, illetve más betegségekkel. 1986-ban hat olyan nőnek a lánya, aki szedte ezt a gyógyszert, eljárást kezdeményezett tizenhárom gyártó ellen. Nem tudták megfelelően igazolni, hogy melyik gyártó terméke okozta az egyedi sérelmet; a holland bíróság egy vitatott döntést hozott, miszerint az alternatív ok-okozatossági teória alkalmazható. Az alternatív ok-okozatosság azt jelenti, ahol több tevékenység minden egyes kezdeményezőjének tevékenysége elegendő lett volna a károkozásra, de bizonytalan marad, hogy közülük ténylegesen melyik okozta az egyedi kárt, ott minden egyes tevékenységet okként kell tekinteni, és a károsult igényelheti az egész kárösszeget bármelyiküktől. Az ítélet azt is előírta, hogy a DES-használók regisztráljanak a jogaik fenntartása érdekében. Az ítélet nyilvánosságra hozatalát követően egy DES-központot hoztak létre, ahol hat héten belül 18 ezer nő és gyermeke regisztrált; egyes becslések szerint 440 ezer személy volt érintett az ügyben. A gyógyszeripar és a biztosítók egyeztetéseket kezdeményeztek, végül 1999-ben megkötetett egy egyezség. A kifizetésekre egy úgynevezett DES-alapot hoztak létre 35 millió euró értékben, ezt kb. azonos arányban finanszírozták a gyártók és a biztosítók.⁷²

A *Dexia*-ügy (2007) következtében 2013 júliusában számos módosítást hajtottak végre a törvény szövegén. Ebben a lakossági befektetési termékekkel

⁷⁰ STRONG i. m. 424.

⁷¹ VAN RHEE–TZANKOVA i. m. 221.

⁷² HODGES i. m. 70–71.; VAN BOOM i. m. 177–178.; Tomas ARONS – Willem H. VAN BOOM: Beyond Tulips and Cheese: Exporting Mass Securities Claims Settlement from the Netherlands. *European Business Law Review*, 2010. 858.; FLEMING–KUSTER i. m. 293–295.

kapcsolatos ügyben,⁷³ amelynek kb. 300 ezer érintettje volt (közülük négyezer Hollandián kívül lakik), számos igény nem a kártérítésre, hanem a szerződés érvénytelenségének a kimondására és az adósság elengedésére irányult.⁷⁴ Az egymilliárd euróról szóló egyezség csak a hollandiai lakosokra terjedt ki.⁷⁵

A *Shell*-ügy (2009) a Shell által közzétett adatok miatt a részvényeseket érő károk megtérítése iránt indult,⁷⁶ a közzétett félrevezető információ 500 ezer személyt érintett károsultként (nem amerikai egyesült államokbeli lakosokat világszerte), és az egyezség 352,6 millió amerikai dollár értékben kötöttet.⁷⁷

A Gerechtshof Amsterdam figyelemre méltó erőfeszítést tesz annak érdekében, hogy a potenciális csoportokat hatékonyan informálja a megindult eljárásról. Csak a *Shell*-ügyben például 110 ezer levelet küldött 22 nyelven a részvényeseknek 105 országban, és a hirdetményeket a világ 44 újságjában tette közzé.⁷⁸

A *Vedior*-ügyben (2009) a bennfentes értékpapír-kereskedelem mintegy kétezer érintettje (55 százalékuk Hollandián kívüli lakos, az Egyesült Államokat is beleértve) vonatkozásában összesen 4,25 millió euró értékben kötöttek egyezséget.⁷⁹

A *Vie d'Or*-ügyben (2009) egy fizetésektelen biztosítótársaság és a tizenegyezer biztosítottja (500 Hollandián kívüli) vonatkozásában 45 millió euróra nézve jött létre megállapodás.⁸⁰

A befektetői kárigények rendezése érdekében indult *Converium*-ügynek (2012) kevés kötődése volt Hollandiához, lényegében annyi, hogy a kb. 12 ezer részvényesből 200 Hollandiában lakott, a többi érintettből 8500 svájci, 1500 egyesült királyságbeli.⁸¹ Az ügy érdekessége, hogy a Gerechtshof Amsterdam kimondta, a Brüsszel I. rendeleten alapulva van joghatósága, hogy jóváhagyjon egyezséget a nem egyesült királyságbeli–amerikai csoporttagokra nézve, még abban az esetben is, ha a csoport főként nem holland tagokból áll. A bíróság

⁷³ FAIRGRIEVE–HOWELLS i. m. 388–389.

⁷⁴ KRANS (2012) i. m. 283.; HODGES i. m. 73–74.; FLEMING–KUSTER i. m. 295–296.

⁷⁵ KRAMER i. m. 78.

⁷⁶ KRANS (2012) i. m. 143–144.

⁷⁷ Stefaan VOET: European Collective Redress: A Status Questionis. *International Journal of Procedural Law*, vol. 4. (2014) 122.; FAIRGRIEVE–HOWELLS i. m. 388–389.; ARONS–VAN BOOM i. m. 858.; HODGES i. m. 74–76.; FLEMING–KUSTER i. m. 296–297.

⁷⁸ WERLAUFF i. m. 183.

⁷⁹ Uo.; KRAMER i. m. 78.

⁸⁰ KRAMER i. m. 78.

⁸¹ KORTMANN–BREDENOORD–SPOEK i. m. 143–144.

2012 januárjában jogerős döntésében kimondta, hogy az egyezség minden csoporttagot köt. Az ítéletben – sok európai kommentárszerző meglepetésére – a bíróság nem tartotta problémásnak a sikerdíjat az amerikai ügyvédek számára, amely a hús százalékot is elérte.⁸² A megállapodás 58,5 millió amerikai dollár-ra nézve kötöttet.⁸³

2.8. A WCAM 2013-as reformja

2013 júniusában több ponton módosították a holland kollektív egyezségi eljárásokról szóló törvényt, az új szabályozás 2013. július 1-jén lépett hatályba. A két leglényegesebb változtatás a törvény hatályának a fizetéseképtelenségi ügyekre való kiterjesztése (például bankok csődje) és az előzetes meghallgatás bevezetése volt.⁸⁴ Az előbbi vonatkozásában elmondható, hogy 2013 júliusától a törvényt már akkor is lehet alkalmazni, ha olyan károkozóval kötnek egyezséget, aki fizetéseképtelen.⁸⁵ A WCAM egy másik újítása abból a tapasztalatból származik, hogy a bíróság korábbi bevonása – például bírósági meghallgatással már az egyezségi fázisban – segítheti a jobb eredmény elérését.⁸⁶ Utóbbinak a célja, hogy a bíróság kiderítse, lehetséges-e egyáltalán az egyezségkötés, a bíróság megvitatja a felekkel, hogyan lehetne az egyezséget megkötni. Az idézett félnek az előzetes meghallgatáson meg kell jelennie, ha ezt elmulasztaná, marasztalható a megjelenő másik fél költségeiben.⁸⁷

A módosító szabály tartalmaz néhány technikai változtatást is a bíróságnak az egyezségeket jóváhagyó tevékenysége tekintetében. Például ahelyett, hogy elrendelné a felek számára, hogy módosítsák az egyezséget (*vö. 2.4. alcím*), a bíró megteheti ezt hivatalból a felek hozzájárulásával.⁸⁸

⁸² VOET i. m. 122.

⁸³ KRAMER i. m. 78.

⁸⁴ KRANS (2014) i. m. 282–283.

⁸⁵ Astrid STADLER: Foreword. In: LEIN–FAIRGRIEVE–OTERO CRESPO–SMITH i. m. XIV.

⁸⁶ Uo. XIV–XV.

⁸⁷ VOET i. m. 123.

⁸⁸ Uo.

3. Konklúzió

Miként a jogirodalom rámutat, a holland kollektív egyezségkötési eljárás előnyös a károkozó számára is, akinek az egyezség rálátást ad, végül mennyit kell fizetnie, hogy maga mögött hagyhassa az adott ügyet. Másként fogalmazva: tisztában van a kitettsége mértékével. Így mind a károsult, mind a károkozó motivált lehet, hogy éljen az e modell nyújtotta lehetőséggel.⁸⁹ Mom monográfiájában – emiatt is – egyenesen éllovasnak nevezi ezt a modellt.⁹⁰ A fenti érvelést azonban nem támasztja teljesen alá, hogy az ügyérkezés (a jóváhagyás tekintetében) eléggé gyérnek mondható (vö. 2.7. *alcím*). Álláspontom szerint a holland modell hátránya lehet, hogy ha nem jön létre egyezség, akkor tömeges károkozás esetén nincs hatékony peres modell a kártérítési igények bírói úton történő hatékony érvényesítésére. Így felmerülhet a kérdés, hogy a fentiek túl akkor mi kényszeríthetné a károkozót a megegyezésre. Az viszont tény, hogy fordított helyzetben jól működhet együtt a két modell. Kártérítés ugyan nem érhető el kollektív perben, ám a két eljárás érdekes interakciója figyelhető meg: a kollektív per fontos előzetes szerepet játszhat, ha arra használják, hogy megoldják a megválaszolatlan jogi kérdéseket, tisztázzák az ügyet, ez megkönnyíti a későbbi kollektív egyezségi eljárást.⁹¹ Esetleg az is igaz lehet, hogy egy sikertelen vagy meg sem indult kollektív egyezségi eljárás esetén a kollektív per – a fentiek miatt – a későbbi egyedi kártérítési perek hatékonyságát is növelheti valamelyest.

⁸⁹ WERLAUFF i. m. 182.

⁹⁰ MOM i. m. 322–330.; KRANS (2014) i. m. 410.

⁹¹ Vö. VAN LITH i. m. 518.

A KÖTET SZERZŐI

AMBRUS ISTVÁN

adjunktus; ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék

BÁNÁTI JÁNOS

címzetes egyetemi tanár; elnök; Magyar Ügyvédi Kamara

BÁNDI GYULA

tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Környezetjogi és Versenyjogi Tanszék;

a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettes; AJBH

BARABÁS A. TÜNDE

osztályvezető, tudományos főmunkatárs; Országos Kriminológiai Intézet intézetvezető, egyetemi docens; NKE RTK Bűnügyi Tudományok Intézete

BÉKÉS ÁDÁM

adjunktus; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék

BÉRCES VIKTOR

adjunktus; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék

BORY NOÉMI

ügyész; Legfőbb Ügyészség Büntetés-végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztály

adjunktus; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék

BURIÁN LÁSZLÓ

tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Nemzetközi Magánjogi Tanszék

DARÁK PÉTER

elnök; Kúria

DOMOKOS ANDREA

intézetvezető egyetemi tanár; KGRE ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete

FINSZTER GÉZA

nyugalmazott r. ezredes, professor emeritus; NKE RTK Rendészetelméleti és -történeti Tanszék

FRIVALDSZKY JÁNOS

tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Jogbölcseleti Tanszék

GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ

tanszékvezető, egyetemi tanár; PTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék

GELLÉR BALÁZS

tanszékvezető, egyetemi tanár; ELTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék

GÖRGÉNYI ILONA

egyetemi tanár; ME ÁJK Büntetőjogi és Kriminológiai Intézeti Tanszék

HARSÁGI VIKTÓRIA

tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Polgári Eljárásjogi Tanszék

HERKE CSONGOR

oktatási és tudományos dékánhelyettes, tanszékvezető, egyetemi tanár; PTE ÁJK Büntető-eljárásjogi és Kriminológiai Tanszék

KISS ANNA

*tudományos főmunkatárs; Országos Kriminológiai Intézet
az Ügyészek Lapja főszerkesztője; ÜOE
az Ügyészségi Szemle felelős szerkesztője*

KÓNYA ISTVÁN

elnökhelyettes; Kúria

KORINEK LÁSZLÓ

akadémikus, professor emeritus; PTE ÁJK Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

KOVÁCS TAMÁS

nyugalmazott legfőbb ügyész, főtanácsos, igazgatói szakmai főtanácsadó; Országos Kriminológiai Intézet

LAJTÁR ISTVÁN

közjogi legfőbb ügyész helyettes, legfőbb ügyészségi tanácsos; Legfőbb Ügyészség

MOLNÁR Gábor Miklós

*tanácselnök, bíró; Kúria
adjunktus; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék*

OTT ISTVÁN

*százados, mb. főügyész; Fejér Megyei Főügyészség
megbízott oktató; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék*

POLT PÉTER

*legfőbb ügyész
tanszékvezető, egyetemi docens; NKE RTK Büntetőjogi Tanszék
címzetes egyetemi tanár; PPKE JÁK*

SCHANDA BALÁZS

*alkotmánybíró
tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Alkotmányjogi Tanszék*

SINKU PÁL

*főosztályvezető ügyész, legfőbb ügyészségi tanácsos; Legfőbb Ügyészség
Terrorizmus, Pénzmosás és Katonai Ügyek Főosztálya
címzetes egyetemi docens; PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék*

SZABÓ ISTVÁN

dékan, tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Jogtörténeti Tanszék

SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.Praem

*rektor, intézetvezető, egyetemi tanár; PPKE Kánonjogi Intézet
az Academia Europaea (London) tagja, a Magyar Kánonjogi Társaság elnöke*

SZÜCS ANDRÁS

*legfőbb ügyészségi osztályvezető ügyész; Legfőbb Ügyészség Büntetés-
végrehajtási Törvényességi Felügyeleti és Jogvédelmi Önálló Osztály*

TÓTH MIHÁLY

*egyetemi tanár, PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi
Tanszék*

egyetemi tanár, PTE ÁJK Büntetőjogi Tanszék

*tudományos tanácsadó, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudo-
mányi Intézet*

VARGA-KORITÁR GYÖRGY

*címzetes fellebbviteli főügyészségi ügyész, főügyész, címzetes egyetemi docens,
Baranya Megyei Főügyészség*

VARGA ZS. ANDRÁS

alkotmánybíró

*prodékán, tanszékvezető, egyetemi tanár; PPKE JÁK Közigazgatási Jogi
Tanszék*

VÓKÓ GYÖRGY

*professor emeritus, PPKE JÁK Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi
Tanszék*

igazgató, Országos Kriminológiai Intézet

